
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
DERGİSİ

ATATURK UNIVERSITY

JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES

Cilt / Volume: 32   Sayı / Number: 4   Yıl / Year: Ekim / October 2018

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Sahibi / Owner

Atatürk Üniversitesi İİBF Adına
Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU
Dekan / Dean

Editörler / Editors

Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ (Baş Editör / Editor in Chief)
Dr. Öğr. Üyesi Ensar AĞIRMAN
Dr. Öğr. Üyesi Özge BUZDAĞLI
Dr. Arş. Gör. Muhammet ÖZCAN
Arş. Gör. Fatih UÇAN
Arş. Gör. Müge YÜCE

Cilt / Volume : 32
Sayı / Number : 4
Yıl/ Year : 2018
ISSN : 1300 - 4646 /2147 – 7582

Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 4 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Tüm hakları mahfuzdur.

TÜBİTAK / ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanına (SBVT) dahildir.

EBSCOhost tarafından taranmaktadır.

The Cite Factor, Scientific Indexing Service (SIS), Google Scholar, Index Copernicus, Eurasian Scientific Journal Index, ResearchBib, SOBİAD, Acarindex, Araştırmaz ve Directory of Research Journals Indexing (DRJI) tarafından indekslenmektedir.

Dizgi

Arş. Gör. Müge YÜCE

Sekreteryaya

Arş. Gör. Fatih UÇAN

İletişim

E-posta: iibfdergi@atauni.edu.tr

Telefon: 0 442 231 15 86 / 231 27 41

Belgegeçer: 0 442 231 19 07

Adres: Atatürk Üniversitesi İİBF 25240 / ERZURUM

Copyright © Ekim 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
DERGİSİ**

Cilt / Volume: 32

Sayı / Number: 4

Yıl / Year: 2018

İÇİNDEKİLER

- 897 Katılım Bankalarının Kredi Kullananlar Açısından Tercih Edilmeme Sebepleri: Atatürk Üniversitesi Akademisyenleri Üzerine Bir Uygulama / *Turan ÖNDEŞ, Abdurrahim ŞİMŞEK, Serpil SUMER*
- 921 Kamu Zararının Tespiti ve Tahsili Sürecinde Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri / *Engin HEPKSAZ, Elif Ayşe ŞAHİN İPEK*
- 941 The Impact of Job Crafting on Person-Job Fit: "I am Compatible with My Work Because I Can Make Changes in My Work" / *Gökhan KERSE*
- 959 Yöneticilerin Hizmetkâr Liderlik Davranışlarının Çalışanlar Tarafından Algılanma Düzeylerine Yönelik Bir Araştırma / *Mutlu TOKMAK*
- 979 Türkiye'de Devlet Üniversitelerinin Bütçedeki Yeri ve Performanslarının Analizi / *Ali USLU, Fatih Coşkun ERTAŞ*
- 1009 Panel Veri Analizi ve Kümeleme Yöntemi ile Türkiye'de Konut Talebinin İncelenmesi / *Cahit ÇELİK, Gülşen KIRAL*
- 1027 Türkiye'de Yönetişim Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi (2000-2016) / *Elvettin AKMAN, Azize ÖKTEN*
- 1047 Türkiye İçin İklim Değişikliğine Dayanıklı Kentsel Planlama Modeli Önerisi: Eko-Kompakt Kentler / *Çiğdem TUĞAÇ*
- 1069 Belediyelerde Karar Verme Süreçlerinde Bilgi Teknolojileri Kullanma Eğilimi / *Can AYDIN, Çiğdem TARHAN, Gizem ERDOĞAN*
- 1085 Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ile Ülkemiz Muhasebe Uygulamaları Arasında Belirlenen Bazı Farklılıklar / *İhsan YILDIZTEKİN*
- 1107 Sovyetlerde Ekonomik ve Kurumsal Eşitsizliklerin Yansımaları / *Dilek ÖZDEMİR*

- 1121 Üretim, Lojistik ve Pazarlama Bölümleri Arasındaki Koordinasyonun İşletme Performansına Etkisi / *Mehmet AYTEKİN*
- 1135 A Regional Analysis of the Socio-Economical Properties of the Turkey Cities / *Muhammed Emre KESKİN*
- 1155 Üniversite Öğrencilerinin Gelir-Harcama İlişkisi (Erzurum İli Üzerine Bir Uygulama) / *Zeynep KARACA, Gürkan ÇALMAŞUR, Hüseyin DAŞTAN*
- 1171 ABD'nin Geleneksel Olmayan Para Politikası Uygulamalarının Gelişmekte Olan Ülke Tahvil Piyasaları Üzerindeki Etkisi / *Selma ÖNER, Cansu ŞARKAYA İÇELLİOĞLU*
- 1189 Türkiye'de Alışveriş Merkezlerinde Tüketim ve Tüketici Davranışları Üzerine Araştırmalar: Ulusal Makaleler ve Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İçerik Analizi / *Cansu GÖKMEN KÖKSAL, Mehmet TİĞLİ*
- 1217 Can War Ever be Ethical? Perspectives on Just War Theory and The Humanitarian Intervention Concept / *Özgür TÜFEKÇİ*
- 1231 Importance of Marketing Accountancy in Strategical Decision Making Process / *H. Arif TUNÇEZ, Selçuk BALI, Alper ATEŞ*
- 1241 Leadership through Institutional Stretch: Recep Tayyip Erdogan's Presidency in Turkey / *Hasan Faruk USLU*
- 1265 Cari İşlemler Bilançosundaki Değişmeyi Etkileyen Faktörler: BRIC Örneği, *Okan DOĞAN, Fehim BAKIRCI, Bahar BURTAN DOĞAN*

THE REPUBLIC OF TURKEY
ATATURK UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Volume / Cilt: 32

Number / Sayı: 4

Year / Yıl: 2018

CONTENTS

- 897 Reasons for not Preference of Participation Banks in terms of Credit Users: An Application on Ataturk University Academicians / *Turan ÖNDEŞ, Abdurrahim ŞİMŞEK, Serpil SUMER*
- 921 Problems and Solutions in the Process Detecting and Compensation of Public Loss / *Engin HEPAKSAZ, Elif Ayşe ŞAHİN İPEK*
- 941 The Impact of Job Crafting on Person-Job Fit: "I am Compatible with My Work Because I Can Make Changes in My Work" / *Gökhan KERSE*
- 959 A Research About the Perception Levels of Employees' towards the Servant Leadership Behaviour of Directors / *Mutlu TOKMAK*
- 979 Performance Analysis and Budgetary Location of Turkey State Universities / *Ali USLU, Fatih Coşkun ERTAŞ*
- 1009 Investigation of Turkey Housing Demand with Panel Data Analysis and Clustering Method / *Cahit ÇELİK, Gülşen KIRAL*
- 1027 Content Analysis of Graduate Thesis Prepared Governance in Turkey (2000-2016) / *Elvettin AKMAN, Azize ÖKTEN*
- 1047 A Model Proposal for Climate Change Resilient City Planning for Turkey: Eco-Compact Cities / *Çiğdem TUĞAÇ*
- 1069 Information Technology Usage Trends in Municipalities on Decision Making Process / *Can AYDIN, Çiğdem TARHAN, Gizem ERDOĞAN*
- 1085 Some Differences Between the Applications in Our Country and the Generally Accepted Accounting Principles and International Financial Reporting Standards / *İhsan YILDIZTEKİN*
- 1107 Reflection of Economic and Corporate Inequalities in the Soviets upon Transition / *Dilek ÖZDEMİR*

- 1121 The Impact of the Coordination between the Departments of Production, Logistics and Marketing on the Business Performance / *Mehmet AYTEKİN*
- 1135 A Regional Analysis of the Socio-Economical Properties of the Turkey Cities / *Muhammed Emre KESKİN*
- 1155 The Relationship Income-Expenditure of the University Students (An Application on Erzurum) / *Zeynep KARACA, Gürkan ÇALMAŞUR, Hüseyin DAŞTAN*
- 1171 The Effect of US Unconventional Monetary Policy Implementations on the Developing Country Bond Markets / *Selma ÖNER, Cansu ŞARKAYA İÇELLİOĞLU*
- 1189 Consumption and Consumer Behavior in Shopping Malls in Turkey: The Content Analysis on National Studies and Graduate Thesis / *Cansu GÖKMEN KÖKSAL, Mehmet TİĞLİ*
- 1217 Can War Ever be Ethical? Perspectives on Just War Theory and The Humanitarian Intervention Concept / *Özgür TÜFEKÇİ*
- 1231 Importance of Marketing Accountancy in Strategical Decision Making Process / *H. Arif TUNÇEZ, Selçuk BALI, Alper ATEŞ*
- 1241 Leadership through Institutional Stretch: Recep Tayyip Erdogan's Presidency in Turkey / *Hasan Faruk USLU*
- 1265 Factors Affecting the Current Account Balance Change: BRIC Simple, *Okan DOĞAN, Fehim BAKIRCI, Bahar BURTAN DOĞAN*

BİLİM DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Adem DURSUN / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet SÖZEN / *Doğu Akdeniz Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet UZUN / *Akdeniz Üniversitesi*
Prof. Dr. Alaattin KIZILTAN / *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi*
Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Aysel ERCİŞ / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Abdülkerim DAŞTAN / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Bener GÜNGÖR / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Cevat GERNİ / *Doğu Üniversitesi*
Prof. Dr. Cusup PRİMBAYEV / *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi*
Prof. Dr. Dursun KAYA / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Ekrem YILDIZ / *Kırıkkale Üniversitesi*
Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI / *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Erkan OKTAY / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Erol ÇAKMAK / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. E. Gül KİBAR / *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Fatih KARCIOĞLU / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Fehim BAKIRCI / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Gülenber AZİZOVA / *Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi*
Prof. Dr. Hatice Birsen HEKİMOĞLU / *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE / *Bülent Ecevit Üniversitesi*
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Kerem KARABULUT / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Mahmut KARTAL / *Cumhuriyet Üniversitesi*
Prof. Dr. M. Kemal DEĞER / *Karadeniz Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. M. Sinan TEMURLenk / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. M. Suphi ÖZÇOMAK / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Muammer YAYLALI / *Erzurum Teknik Üniversitesi*
Prof. Dr. Murat ÇAK / *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Murat NİŞANCI / *Erzincan Üniversitesi*
Prof. Dr. Mustafa SEVÜKTEKİN / *Uludağ Üniversitesi*
Prof. Dr. Müslüm İBRAHİMOV / *Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi*
Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ / *Beykent Üniversitesi*
Prof. Dr. Ö. Selçuk EMSEN / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Ömer YILMAZ / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Ömer F. İŞCAN / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Sabri AZGÜN / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Selahattin SARI / *Beykent Üniversitesi*
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL / *Kâtip Çelebi Üniversitesi*
Prof. Dr. Şükrü NİŞANCI / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Şükrü YAPRAKLI / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Turan ÖNDEŞ / *Atatürk Üniversitesi*

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRĖÖNÜLŞEN / *Hacettepe Üniversitesi*
Prof. Dr. Uğur YAVUZ / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Ünal ÇAęLAR / *Kırkklareli Üniversitesi*
Prof. Dr. Üstün ÖZEN / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Vasfi HAFTACI / *Kocaeli Üniversitesi*
Prof. Dr. Vedat KAYA / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Yusuf AKAN / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Yunus KİSHALI / *Kocaeli Üniversitesi*
Prof. Dr. Zerrin KARAMAN / *Dokuz Eylül Üniversitesi*

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

- Prof. Dr. Abdullah NARALAN / *Recep Tayyip Erdoğan*
Prof. Dr. Ahmet Ferda ÇAKMAK / *Bülent Ecevit Üniversitesi*
Prof. Dr. Aysel ERCİŞ / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Bayram ÇOŞKUN/ *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*
Prof. Dr. Bekir ELMAS / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Birgül KUTLU BAYRAKTAR / *Boğaziçi Üniversitesi*
Prof. Dr. Ersan ÖZ / *Pamukkale Üniversitesi*
Prof. Dr. Faruk ATAAY / *Akdeniz Üniversitesi*
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Ömer YILMAZ / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Kahraman ÇATI / *İnönü Üniversitesi*
Prof. Dr. Murat ÇAK / *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Orhan ELMACI / *Dumlupınar Üniversitesi*
Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Sabri AZGÜN / *Atatürk Üniversitesi*
Prof. Dr. Suat YILDIRIM / *Binali Yıldırım Üniversitesi*
Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ / *Dokuz Eylül Üniversitesi*
Doç. Dr. Canan Nur KARABEY / *Atatürk Üniversitesi*
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU / *Jnd. ve Sahil Güvenlik Akademisi*
Doç. Dr. Elif UZUN / *Anadolu Üniversitesi*
Doç. Dr. Ergün AKTÜRK / *Atatürk Üniversitesi*
Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ SANI / *Arel Üniversitesi*
Doç. Dr. Hüseyin DAŞTAN / *Erzurum Teknik Üniversitesi*
Doç. Dr. Mehmet Güray GÜLER / *Yıldız Teknik Üniversitesi*
Doç. Dr. Özge YALÇINER ERCOŞKUN / *Gazi Üniversitesi*
Doç. Dr. Salih Börteçine AVCI / *Atatürk Üniversitesi*
Doç. Dr. Selçuk BALI / *Selçuk Üniversitesi*
Doç. Dr. Serap BEDİR KARA / *Erzurum Teknik Üniversitesi*
Doç. Dr. Turgut BAYRAMOĞLU / *Bayburt Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Adem TÜZEMEN / *Gaziosmanpaşa Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Burak ERKAYMAN / *Atatürk Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÖZDEMİR / *Atatürk Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi ÖREN / *Atatürk Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Gülşen AYDIN / *Atatürk Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Güven Gürkan ÖZTAN / *İstanbul Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Halil AKMEŞE / *Necmettin Erbakan Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Hayati AKSU / *Atatürk Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi İlknur BİLGİN / *Hakkari Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ASLAN / *İstanbul Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Osman Berna İPEKTEN / *Atatürk Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Ş. Mustafa ERSUNGUR / *Atatürk Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Tuna BATUHAN / *Atatürk Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Uğur SEVİM / *Giresun Üniversitesi*

Editörden,

Ekim sayımızla karşınızdayız. Yeni akademik takvimin başlamasıyla birlikte tüm üniversitelerde olduğu gibi üniversitemizde de yeni başlangıçlar bütün heyecanı ile sürüyor. Buna karşılık geçtiğimiz dönemde fakültemizin tüm bölümleri mezunlarını vermiş ve ülkemizin yetişmiş insan kaynaklarına katkı sağlama misyonunu sürdürmeye devam etmiştir. Yine ayrıca geçtiğimiz süre içerisinde fakültemizden emekli çok değerli iki hocamızı kaybettik. Prof. Dr. Talat GÜLLAP ve Prof. Dr. Aydın TÜRKBAL hocalarımızın yetiştirdiği mezunlar bugün ülkemizin birçok yerinde varlıklarıyla ve başarılarıyla kendilerinden söz ettirmektedirler. Hocalarımıza Allah'tan rahmet diliyoruz.

Ülke ekonomisine baktığımızda ise en önemli gündem maddelerinden biri enflasyonu oluşturuyor. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) merakla beklenen Eylül ayı enflasyon oranını açıkladı. Buna göre, enflasyon eylül ayında tüketici fiyatlarında yüzde 6,30 artarken, yıllık olarak yüzde 24,52 oldu. Böylelikle son yılların en yüksek seviyeye ulaşıldı. Fiyat artışlarındaki dikkat çeken en önemli sektörün gıda sektörü olduğu açıktır. Buna karşılık, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) para politikasında sıkı duruşunu sürdürmesi gerektiğinin altını yine çizmek gerekir. Bunun yanı sıra alınacak kararlarla gıda fiyatlarının düşürülmesinin önemli olduğu ve baz etkisinin de enflasyonda düşüşe katkı sağlayacağı söylenebilir.

Dergimizde bu sayımızda yine titiz bir hakem süreci sonunda kabul edilen 20 adet makale yayınlanmış bulunmaktadır. Bu vesile ile yayımlanan makalelerin bilim dünyasına yapacağı katkıların çok olmasını ümit ederek hakem ve yazarlarımıza teşekkür ediyoruz.

Gelecek sayıda buluşmak umuduyla esen kalın, mutlu kalın...

Saygılarımızla

Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ

**KATILIM BANKALARININ KREDİ KULLANANLAR AÇISINDAN
TERCİH EDİLMEME SEBEPLERİ: ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
AKADEMİSYENLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Turan ÖNDEŞ*
Abdurrahim ŞİMŞEK**
Serpil SUMER***

Alınış Tarihi: 12 Haziran 2018

Kabul Tarihi: 30 Temmuz 2018

Öz: Yapılan bu çalışmada amaç, fon ihtiyaçlarını karşılamak için bankalara başvuruda bulunan müşterilerin katılım bankalarını tercih etmeme nedenlerini araştırmaktır. Çalışmanın hedef kitlesi olarak Atatürk Üniversitesinde çalışmakta olan akademisyenler seçilmiştir. Hedef kitleye uygulanan anket tekniği ile veriler elde edilmiş ve elde edilen veriler SPSS programına kaydedilerek verilere frekans ve Ki-Kare analizleri uygulanmıştır. Analiz sonucunda katılımcıların verdikleri cevaplar ile bankacılık maliyeti, güven, müşterilerin katılım bankacılığı algıları arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın, kredi kullanan müşterilerin niçin katılım bankalarını tercih etmedikleri yönünde literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Finansman maliyetlerinin yüksek olması, ürün çeşitliliğinin yetersiz olması, doğrudan finansman ihtiyacının karşılanamaması, şube ve ATM sayılarındaki yetersizlikler katılım bankalarının tercih edilmeme sebeplerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankaları, Tercih Edilmeme Sebepleri, Katılım Bankaları Fon Kullanırma Yöntemleri, Türkiye’de Katılım Bankaları

**REASONS FOR NOT PREFERENCE OF PARTICIPATION BANKS IN
TERMS OF CREDIT USERS: AN APPLICATION ON
ATATURK UNIVERSITY ACADEMICIANS**

Abstract: The aim of this study is to investigate the reasons why customers applying to banks to meet their funding needs do not choose participation banks. The academicians working at Ataturk University were selected as the sample of this research. The data obtained with survey were analysed by using Chi-square and frequency analysis. As a result of the findings, it was tried to examine the relationship among the variables of banking costs, trust and perception of customers' participation in banking. This study will contribute to the literature on why customers using credits do not prefer participation banks. High costs, direct credit unavailability, insufficient product variety, branches and ATMs are the reasons why Islamic banks are not preferred.

Keywords: Islamic Banks, Participation Banks, Non-Preferred Reasons, Financing Methods, Islamic Banks in Turkey

---

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

** Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

*** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü

I. Giriş

Toplumda yaşayan bireyler hem finansal ihtiyaçlarını karşılayacak hem de tasarruflarını değerlendirecek kurumlara ihtiyaç duyarlar. Ülkemiz ekonomisinin temelini oluşturan bankalar ise; fon ihtiyaç duyan taraflar ile fon fazlası olan tarafları bir araya getirmektedirler. Bankalar, 5411 sayılı kanun kapsamında fon toplayan, mevduat kabul eden ve toplanan fonları tüzel ve gerçek kişilere kullandıran kuruluşlardır. Türkiye’de mevduat, kalkınma ve yatırım bankacılığı gibi bankacılık türleri mevcuttur. Ülkemizde faaliyet gösteren bankacılığın bir türü de katılım bankacılığıdır. İslami prensipleri temel alarak kurulan katılım bankaları, fon kullanırken ve fonları değerlendirirken faizden uzak durmak isteyen müşterileri hedef kitle olarak almaktadır.

Son yıllarda hızla gelişen teknoloji sayesinde bankacılık sektörü hızlı bir gelişim kaydetti. Sektörde giderek artan rekabet ortamı karşısında bankalar mevcut müşterilerini kaybetmemeye ve potansiyel müşterileri de mevcut müşterileri arasına dâhil etmeye çalışmaktadırlar. Müşterilerin banka tercihlerini ise; bankaların sunduğu hizmet kalitesi, finansal ürünlerin çeşitliliği, işlem maliyetleri, banka çalışanlarının tutumu, müşterilerin dini inançları gibi pek çok faktör etkilemektedir (Taşkın vd. 2010: 11-13).

Bu çalışmanın amacı; bankalardan kredi kullanan tüketicilerin kredi kullanırken katılım bankalarını tercih etmemelerinin sebeplerini araştırmaktır. Çalışmanın amacı doğrultusunda Atatürk Üniversitesinde görev yapan akademisyenlere kredi kullanma durumları, kredi kullanırken katılım bankalarını tercih edip etmemeleri ile alakalı sorulardan oluşan anket çalışması uygulanmıştır. Anketten elde edilen veriler SPSS programına kaydedilerek Ki-Kare ve frekans analizleri uygulanmış, çapraz tablolar oluşturulmuştur.

II. Literatür

Dünya çapında katılım bankacılığına olan ilgi son yıllarda giderek artmak ve artan bu ilgi karşısında katılım bankacılığı ile ilgili yapılan çalışmalara yansımaktadır.

Literatür incelendiğinde katılım bankalarının tercih edilme sebepleri, katılım bankasını kullanan müşterilerin memnuniyeti, katılım bankalarının diğer bankalarla karşılaştırılması, katılım bankalarının performans analizleri gibi birçok çalışma yapılmıştır. Katılım bankaları ile yapılan çalışmalarda genellikle katılım bankalarının tercih sebepleri araştırılmıştır. Bu çalışmanın katılım bankalarının tercih edilmeme sebeplerinin araştırılması bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Khan ve Mirakhor (1990), yaptıkları çalışmalarında İran ve Pakistan’daki İslami bankacılık sistemini karşılaştırmışlardır. İki ülkede uygulanan İslami bankacılığın korkulduğu gibi finansal sistemlerin çöküşüne yol açmadığı, İslami bankacılık sektörünün hızlı bir biçimde geliştiği, hükümete yönetim şeklinin bankacılık sistemini etkilediği sonuçlarına ulaşmışlardır.

Erol vd. (1990), Ürdünlü banka müşterilerinin İslami ve geleneksel bankalara yönelik tutum, davranış ve banka müşterisi olmaları konusunda çalışma yapmış, döviz, emanet kasaları ve yolcu çeklerinin müşterilerin banka tercihlerini önemli derecede etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Naser vd. (1999), Ürdün'deki İslami bankacılık müşterilerinin farkındalık ve memnuniyetlerini ölçmeye yönelik bir çalışma yapmışlardır. Çalışmaya dahil olan müşterilerin İslami bankaların Murabaha, Mudaraba, Müşareke gibi bazı finansal ürünlerin farkında oldukları ancak finansal ürünlerle ilgilenmedikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Bley ve Kuehn (2004), Birleşik Arap Emirliği'ndeki Üniversite öğrencilerinin inanç, dil ve diğer bireysel değişkenler ile geleneksel ve İslami bankaların sundukları finansal hizmetlerin tercihleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yaptıkları araştırmada öğrenciler arasında geleneksel bankalara ilişkin finansal kavramların İslami bankacılığa ait finansal kavramlardan daha fazla bilindiği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca araştırmaya dâhil olan öğrenciler arasında finans öğrencilerinin İslami bankacılıkla ilgili daha fazla bilgiye sahip oldukları ve İslami bankacılık sisteminin tercih edilmesinde dini inanç ve bilginin etkili olduğu sonucuna da ulaşmışlardır.

Rashid ve Hassan (2009), Bangladeş'teki banka müşterilerinin tercihleri ile demografik özellikler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda banka müşterilerinin cinsiyet, medeni durum eğitim durumu vb. demografik özellikler dışında bankaların sundukları hizmet, güven gibi faktörlerin banka tercihlerinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Mansour vd. (2010), İngiltere'de Müslüman ve Müslüman olmayan banka müşterilerin İslami banka tercihlerini araştırmışlardır. Çalışmaya dâhil olan müşterilerin banka tercihlerinde en önemli kriterlerin düşük işlem maliyeti ve dini hassasiyet olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Echhabi ve Olaniyi (2012), Malezya'daki banka müşterilerinin banka tercihlerini araştırmaya yönelik bir çalışma yapmışlardır. Müşteriler banka tercihlerinde İslami bankalar tarafından sunulan hizmetlerin kalitesinin ve dini inancın etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Özsoy vd. (2013), Bolu ilinde üç farklı katılım bankası müşterilerine anket yolu ile katılım bankacılığını tercih etme sebeplerine yönelik olarak bir çalışma yapmışlardır. Katılım bankası müşterilerinin katılım bankalarını tercih etmelerinde hizmet/ürün kalitesi, imaj ve güven, personel kalitesi, dini/çevresel motivasyonlar gibi faktörlerin etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kaytancı vd. (2014), Eskişehir ilinde katılım bankası müşterilerine yaptıkları alan çalışmasında müşterilerin bankacılık sistemini değerlendirmelerini araştırmışlardır. Katılım bankası müşterileri geleneksel bankaların İslami bankacılık yapmalarını olumlu bir şekilde değerlendirmişlerdir.

Toraman vd. (2015), İslami Bankacılık faaliyetlerine yönelik anket çalışması ile mevcut ve potansiyel banka müşterilerinin algısını ölçmeye çalışmışlardır. İslami Bankacılık faaliyetlerinin mevcut müşteriler tarafından yeterince bilinmediği ve potansiyel banka müşterilerinin de İslami Banka algılarının düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gençtürk ve Çobankaya (2015), Batı Akdeniz bölgesinde katılım bankacılığını kullananlar ve kullanamayanların İslami Bankacılık algılarını ölçmeye yönelik çalışma yapmışlardır. Çalışmada yapılan analiz sonucunda Katılım Bankacılığını kullanan müşterilerin katılım bankacılığını kullanmayan müşterilere göre daha olumlu değerlendirmeler yaptığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kelleroğlu (2017), katılım bankacılığının ortaya çıkışından başlayarak günümüze kadar katılım bankacılığı alanında yaşanan küresel gelişmeleri yaptığı çalışmada incelemiştir. Katılım bankalarının tüm dünya genelinde hızlı bir şekilde ilerlediği ve sektörden aldığı payını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Anaç ve Kaya (2017), İstanbul'da faaliyet gösteren dört farklı katılım bankasının müşterilerine yaptıkları anketle banka müşterilerinin katılım bankalarını tercih etme sebeplerini araştırmışlardır. Müşterilerin demografik özellikleri ile katılım bankalarını tercihleri arasında ilişki bulmuşlardır. Katılım bankası hedef müşteri kitlesinin demografik özelliklerini analiz ederek, onların istek ve arzularına uygun ürün ve hizmet geliştirmeleri gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

III. Katılım Bankacılığı Sistemi ve Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankalarının ortaya çıkmasında etkili olan birçok sebep bulunmaktadır. Bu sebeplerin başında dini inanış gelmektedir. İslam dini faizin her türlüşünü yasaklamıştır. Faiz faktörü bireylerin tasarruflarını ülke ekonomisinin dışında tutmalarına sebep olmuştur. Katılım bankalarının faiz yerine kâr/zarara katılmayı esas alan sistemi, faiz faktöründen dolayı tasarruflarını atıl durumda bulunduran bireyler için bir alternatif oluşturmuştur. Katılım bankalarının ortaya çıkmasında etkili olan ikinci sebep siyasi sebeptir. Yönetim şekli şeriata dayanan ülkelerin ekonomisi de bundan etkilediği için şeriatla yönetilen ülkelerde faizsiz bankacılık sistemleri uygulanmaktadır. Diğer sebepler ise; ekonomik ve sosyal sebeplerdir. İslami ekonomi tam istihdamın ve refah ortamının olduğu bir ortamda bireylerin yaşamasını esas alır. Katılım bankacılığı sistemi bankacılık faaliyetlerini yerine getirirken İslam ekonomisinin üzerinde durduğu hususları dikkate alır.

“Artma, çoğalma” anlamına gelen faiz (riba) İslam dininde kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Katılım bankacılığı sisteminin temelinde de taraflar arasında yapılan her türlü işlemde faizsizlik prensibi vardır. Kısaca katılım bankacılığı, bankacılık kanununun 5411 sayılı kanunu çerçevesinde fon toplarken, fon kullandırırken ve diğer bankacılık faaliyetlerini yürütürken faizsizlik prensibini esas alan bankacılık türüdür. Katılım bankacılığı sisteminde

yapılan her türlü parasal işlem reel ekonomide bir mal veya hizmete karşılık gelir. Yapılan işlemler sonucu oluşan kâr veya zarar ise taraflar arasında paylaşılır.

Katılım bankaları fon toplarken kâra ve zarara katılmayı esas alıp; ortaklık, finansal kiralama ve ticaret gibi yöntemlerle fonları kullandıran bir bankacılık türü olup finansal sistemin tamamlayıcısı olarak faaliyetlerini sürdürürler.

Katılım bankaları reel ekonomiyi finanse ederek ülke ekonomisinin büyümesine katkı sağlamaktadır. Katılım bankaları fon toplama, fon kullandırma ve bankacılık işlemleri sonucu elde ettiği kazanç dolayısıyla Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV), Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi (KDV) öder. (Doğan, 2013: 176).

Katılım bankaları TL, USD, EUR bazında tasarruf sahiplerinden üç şekilde; cari hesap, katılma hesabı ve özel fon havuzu şeklinde fon toplarlar. Toplanan bu fonlar ise aşağıda sıralanan yöntemlerle kullanılırlar:

A. Murabaha (Maliyet Artı Kâr Marjlı Satış):

Bankanın müşterinin talebi üzerine satın aldığı bir malın üzerine belirli bir kâr payı eklenerek müşteriye satılmasına yönelik olarak oluşturulan sözleşmelerdir. (Mahmud, 2016:9). Bu yöntemin yaygın olarak kullanılmasının sebebi; müşteri ve banka arasında alım satım yapılırken oluşan fiyat şeffaflığıdır.

B. Mudaraba (Emek-Sermaye Ortaklığı) :

Mudaraba yönteminde taraflardan birinin sermayedar olarak parayı (sermayeyi), diğer tarafın (girişimci) ise bilgisini, emeğini ve tecrübesini ortaya koyduğu, yapılan işin sonucunda da oluşan kârın paylaşıldığı modeldir. Mudaraba yöntemi güvene dayalı bir iş (proje) modelidir. (Mahmud, 2016:7).

C. Müşareke (Sermaye Ortaklığı):

Tarafların sermayelerini ve emeklerini birlikte ortaya koydukları, daha sonra oluşan kârın önceden belirlenen oranlarda paylaşıldığı yöntemdir. Tarafların alacakları kâr oranları sermayeleri eşit olsa dahi farklı olabilir. Tarafların rızaları doğrultusunda kâr oranı belirlenir. (Kaya, 2013:50). Müşareke sürekli müşareke ve azalan müşareke olmak üzere ikiye ayrılır.

D. İcara (Finansal Kiralama):

Finansal kiralama (Leasing) olarak bilinen icara; mülkiyeti kiralayana ait olan malın, kullanım hakkının belirli bir süre zarfında ve kira karşılığında kiracıda olmasını içeren anlaşma türüdür. (Fidancı, 2011:21) Genellikle sermaye ve teknoloji gerektiren makine, teçhizat, bilgi işletim sistemleri gibi malların finansmanında kullanılan bir finansman tekniğidir.

E. Sukuk:

İslami sermaye piyasalarında en fazla talep gören ve en çok bilinen finansal araçların başında sukuk gelir. Sukuk ortaya çıktığı ilk zamanlarda “İslami Tahvil/Bono (Islamic Bond)” olarak adlandırılmıştır. Sukuk varlığa dayalı olarak çıkarılan senettir. Sukukta ticari bir varlık menkul kıymetleştirilir ve kira sertifikalarının sahiplerine elinde bulundurdukları sertifika oranında gelir kazanma hakkı verilir. Sukuk kira gelirine dayalı sabit getirili bir finansman yöntemidir. Sukukun çeşitli türleri vardır. Bunlar; icara sukuk, mudaraba sukuk, müşareke sukuk, murabaha sukuk, selem sukuk ve istisna sukukudur. (Yanpar, 2014: 215)

F. Selem ve İstisna:

Selem ileriye yönelik olarak yapılan bir alım-satım sözleşmesidir. Bu yöntemde; nakit ihtiyacı olan satıcı ileride üreteceği malı peşin bedelle üzerinde anlaşılan ileri bir tarihte alıcıya satması işlemidir. Üzerinde anlaşılan vade geldiğinde ise satıcı malın teslimini gerçekleştirir. (Kılınç,2014:64)

İstisna ise; bir alıcı ve satıcı arasında belli bir ürünün imal edilmesine yönelik olarak oluşturulan bir sözleşmedir. Bu yöntemin selemden farkı ödemenin vadeli olarak yapılabilmesi ve kesin bir teslim tarihinin bulunmamasıdır.

G. Karz-ı Hasen (Faizsiz Borç):

Katılım bankalarının projesi olan kişilere, müşterilere veya öğrencilere destek amaçlı olarak verdiği ve sadece anaparanın geri ödenmesinin istendiği yöntemdir. Bu yöntemde başvuruda bulunan kişinin gerçekten ihtiyaç sahibi olup olmadığı araştırılır. (Kaya, 2013: 58)

H. Tekafül (İslami Sigortacılık):

Belli bir risk grubu içindeki bireyler bir araya gelerek karşılaşılabilecek olası bir tehlikede oluşabilecek zararı en aza indirmek ya da bireylerin yaşantılarını etkilemeyecek bir biçimde hasarın giderilmesini sağlamaya yönelik olarak oluşturulmuş bir yöntemdir. (Yıldırım, 2014: 50) Tekafül sistemi dayanışmayı esas alır.

İ. Teverruk:

Nakit ihtiyacının karşılanması amacıyla bir şahıstan vadeli alınan bir malın peşin bedelle başka bir şahsa satılması işlemidir. (Sümer ve Onan, 2009: 301) Teverruk “Ters Murabaha” olarak da bilinmektedir.

J. Joala (Hizmet Satışı):

Joala yöntemi istisna yöntemine benzemektedir. Aralarındaki fark ise joala yönteminde mal yerine hizmet satışının yapılmasıdır. Satıcının ileri bir tarihte sunacağı bir hizmetin satışının önceden yapılmasını içeren bir sözleşmedir. (Kılınç, 2014: 65)

K. Wakala (Vekâlet):

Wakala acentelik sözleşmesine benzerdir. Yatırım amaçlı elinde parası olan kişilerin yatırım, alım ve satım yapması amacıyla başka kişilere vekâlet vermesini içeren yöntemdir.

IV. Türkiye’de Katılım Bankalarının Gelişim Süreci

1983 yılında Özel Finans Kurumu (ÖFK) olarak kurulan ve 2005 yılında ismi ‘Katılım Bankası’ olarak değiştirilen katılım bankaları yaklaşık otuz beş yıldır Türkiye’de faaliyet göstermektedir. Otuz beş yıllık bu süreçte yeni bankalar açılmış ve bazı bankaların da çeşitli sebeplerden ötürü faaliyetleri durdurulmuştur.

1984 yılında ilk olarak Albaraka Türk Katılım Bankası faaliyete başlamış daha sonra 1989 yılında Kuveyt Türk Katılım Bankası, 2005 yılında Family Finans ve Faisal Finans Özel Finans Kurumlarının birleşmesiyle Türkiye Finans Katılım Bankası, 2015 yılında ilk kamu sermayeli katılım bankası olan Ziraat Katılım Bankası ve 2017 yılında Vakıf Katılım Bankası faaliyete başlamıştır. Günümüzde Türkiye’de hali hazırda faaliyet göstermekte olan katılım bankalarının sayısı beştir. Bu bankaların üçü özel sermayeli, ikisi ise kamu sermayelidir. Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların listesi Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları

Banka İsimleri	Kuruluş Yılı	Şube Sayıları
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	1984	219 Yurtiçi / 1 Yurtdışı
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	1989	398 Yurtiçi / 1 Yurtdışı
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	2005	286 Yurtiçi / 1 Yurtdışı
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	2015	63 Yurtiçi
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	2017	63 Yurtiçi

Kaynak: <http://www.tkbb.org.tr/veri-seti> (Erişim Tarihi: 13.04.2018)

Bankacılık sektörü içinde katılım bankalarının yurtiçi toplam şube sayısı 1.029 yurtdışı toplam şube sayı 3 iken, sektördeki bankaların yurtiçi toplam şube sayısı 11.508 yurtdışı toplam şube sayısı 77’dir.

Katılım bankalarının bankacılık sektöründen aldıkları pay 2015 yılında % 5,1 iken bu oran 2018 yılı nisan ayında % 6,2 seviyesine çıkmıştır. Katılım bankalarının 2018 yılı itibari ile sektörden aldıkları pay Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Katılım Bankalarının Bankacılık Sektöründen Aldığı Pay

	Nisan 2018	Aralık 2017
1. Toplanan Fonda	6,2	6,1
2. Kullandırılan Fonda	5,0	5,0
3. Toplam Aktifte	4,9	4,9
4. Öz Varlıkta	3,7	3,8
5. Net Kârda	3,6	2,4

Kaynak: <http://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar> (Erişim Tarihi:24.05.2018)

Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının 2017 yılı son çeyreği banka mukayese tablosu Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Katılım Bankalarının Banka Mukayese Tablosu

Finansal Başlıklar		Albaraka Türk	Kuveyt Türk	Türkiye Finans	Vakıf Katılım	Ziraat Katılım	2017 Q1-2016 Değişim
		2017 / Q4	2017 / Q4	2017 / Q4	2017 / Q4	2017 / Q4	
Toplanan Fonlar	TP	13.247.715	19.955.412	11.164.157	6.827.057	6.345.946	19%
	YP	12.062.125	19.901.988	10.866.339	3.261.357	3.678.649	37%
	Toplam	25.309.840	39.857.400	22.030.496	10.088.414	10.024.595	27%
Kullandırılan Fonlar*		24.680.290	37.923.358	26.071.453	9.671.218	11.730.935	26%
Tasfiye Olunacak Alacaklar (Net)		513.108	47.183	412.000	3.179	16.753	-20%
Tasfiye Olunacak Alacaklar (Brüt) / Kullandırılan Fonlar		4,9%	1,9%	5,4%	0,2%	0,3%	-
Toplam Aktif		36.229.077	57.123.095	39.080.897	13.210.145	14.350.143	20%
Öz Varlık		2.481.506	4.591.151	4.060.598	1.107.885	1.403.681	19%
Net Kâr		237.093	673.991	375.360	138.132	158.902	78%
Personel Sayısı		3.899	5.749	3.767	724	892	3%
Şube Sayısı		220	399	289	63	63	7%

* Finansal Kiralama Alacakları ve Reeskontlar dahildir. Sorunlu Alacaklar hariçtir.

Kaynak: <http://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar>(Erişim Tarihi: 24.05.2018)

Katılım bankalarının toplam aktifleri 2016 yılına göre % 20 oranında, kullandırılan fonlar % 26 oranında, net kâr % 78 oranında, personel sayısı % 3 ve şube sayısı % 7 oranında artış göstermiştir.

V. Yöntem ve Analiz

A. Araştırmanın Amacı, Örneklem

Çalışmanın amacı, kredi kullanan bireylerin katılım bankalarını tercih etmeme sebeplerini belirlemektir.

Çalışmanın hedef kitlesi olarak Atatürk Üniversitesinde çalışmakta olan akademisyenler seçilmiştir. 2018 yılı itibari ile Atatürk Üniversitesinde görev yapan akademisyenlerin cinsiyete ve akademik unvana göre sayıları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Atatürk Üniversitesi Akademik Personel Sayısı

	Erkek	Kadın	Toplam
Profesör	464	90	554
Doçent	175	72	247
Doktor Öğretim Üyesi	365	245	610
Öğretim Görevlisi	190	98	288
Araştırma Görevlisi	451	416	867
TOPLAM	1645	921	2566

B. Veri Toplama Aracı ve Yöntemi

Araştırmada veriler mail sistemi üzerinden gönderilen anket yöntemi ile toplanmış olup söz konusu anket üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmaya katılan öğretim elemanlarının cinsiyetleri, yaşları, medeni durumları gibi demografik özellikleri ile banka ve kredi kullanma tercihleri ile ilgili sorular yer almaktadır. İkinci bölümde, banka türleri, kâr payı ve faiz arasındaki algı, katılım bankalarının finans sisteminde gerekli olup olmadığı ve katılım bankalarının İslami ölçütlere göre hareket edip etmediğinin belirlenmesi ile ilgili sorular yer almaktadır. Üçüncü bölüm ise geleneksel bankaları tercih eden bireylerin katılım bankalarını tercih etmeme sebepleri ile ilgili 5'li likert ölçeğine (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Karasızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) göre hazırlanmış sorulardan oluşmaktadır.

Atatürk Üniversitesi Rektörlüğünden gerekli izinler alındıktan sonra, elektronik ortamda oluşturulan anket üniversitede çalışmakta olan akademik personele e-mail yoluyla iletilmiştir. E-mail yoluyla gönderilen anketlerden 228 adedi cevaplanmıştır.

Yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen verilerin analizinde SPSS istatistik programından yararlanılmış ve program vasıtasıyla frekans, yüzde, çapraz tablolar gibi tanımlayıcı istatistikî yöntemler ile ki kare analizi kullanılmıştır.

VI. Bulgular

Çalışmamıza katılan öğretim elemanlarının demografik özellikleri ile kullanılan kredi ve banka türlerine ilişkin bazı özelliklere ait bulgular şöyledir.

Tablo 5: Öğretim Elemanlarının Demografik Özelliklerine Ait Bulgular

		N	%
Yaşınız	20-29	57	25,0
	30-39	110	48,2
	40-49	34	14,9
	50-59	26	11,4
	60+	1	0,4
	TOPLAM	228	100,0
Cinsiyetiniz	Erkek	151	66,2
	Kadın	77	33,8
	TOPLAM	228	100,0
Akademik unvan	Araştırma / Öğretim görevlisi	91	39,9
	Yardımcı Doçent	84	36,8
	Doçent	29	12,7
	Profesör	24	10,5
	TOPLAM	228	100,0
Medeni durum	Evli	83	36,4
	Bekâr	145	63,6
	TOPLAM	228	100,0

Çalışmamıza toplam 228 kişi katılmıştır. Anketi cevaplayan öğretim elemanlarının demografik özellikleri şöyledir: %25,4'ü 20-29 yaş aralığında, %48,2'si 30-39 yaş aralığında, %14,9'u 40-49 yaş aralığında, %11,4'ü 50-59 yaş aralığında, %0,4'ü 60 ve üzeri yaş aralığında, %66,2'si erkek %33,8'i bayan; %39,9'u Araştırma/öğretim görevlisi, %36,8 i Yardımcı Doçent, %12,7'si Doçent, %10,5'i Profesör; %36,4'ü Evli, %63,6'sı Bekardır.

Tablo 6: Kredi Kullanma Durumu ile İlgili Bulgular

		Hiç kredi kullandınız mı?		TOPLAM
		Evet	Hayır	
Akademik Unvan	Araştırma / Öğretim görevlisi	61	30	91
		67,0%	33,0%	100,0%
	Yardımcı Doçent	67	17	84
		79,8%	20,2%	100,0%
	Doçent	24	5	29
		82,8%	17,2%	100,0%
	Profesör	21	3	24
		87,5%	12,5%	100,0%
TOPLAM		173	55	228
		75,9%	24,1%	100,0%

Anketi cevaplayan 228 öğretim elemanının %75,9'u (173 kişi) kredi kullanmış, % 24,1'i (55 kişi) kredi kullanmamıştır. Kredi kullananların 61'i Araştırma/öğretim görevlisi,67'si Yardımcı Doçent, 24'ü Doçent, 21'i Profesördür.

Tablo 7: Kullanılan Kredi ve Banka Çeşitliliği ile İlgili Bulgular

Kredi türü	Banka Türü		TOPLAM
	Geleneksel	Katılım	
Taşıt	42	21	63
	66,7%	33,3%	100,0%
Konut	44	12	56
	78,6%	21,4%	100,0%
İhtiyaç	110	3	113
	97,3%	2,7%	100,0%
Diğer	7	2	9
	77,8%	22,2%	100,0%

Kredi çeşitliliği açısından en fazla ihtiyaç kredisinin, en az ise diğer kredilerin kullanıldığını görmekteyiz. Taşıt kredilerinin %66,7'si geleneksel bankalardan, %33,3'ü katılım bankalarından, konut kredilerinin %78,6'sı geleneksel bankalardan, %21,4'ü katılım bankalarından, ihtiyaç kredilerinin %97,3'ü geleneksel bankalardan, %2,7'si katılım bankalarından, diğer kredilerinin %77,8'i geleneksel bankalardan, %22,2'si katılım bankalarından kullanılmıştır. İhtiyaç kredilerinin fazla olması ve genellikle geleneksel bankalardan alınması bankamatik kartları vasıtasıyla bireylerin bankaya gitmeden avans alabilmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 8: Akademik Unvana Göre Tercih Edilen Banka Türü

Banka türü	Akademik Unvan				TOPLAM
	Araştırma / Öğretim görevlisi	Yardımcı Doçent	Doçent	Profesör	
Geleneksel	50	56	21	18	145
	34,5%	38,6%	14,5%	12,4%	100,0%
Katılım	80,6%	86,2%	80,8%	90,0%	83,8%
	12	9	5	2	28
	42,9%	32,1%	17,9%	7,1%	100,0%
	19,4%	13,8%	19,2%	10,0%	16,2%
TOPLAM	62	65	26	20	173
	35,8%	37,6%	15%	11,6%	100%

Tercih edilen banka türü açısından incelendiğinde kredi kullanan 173 kişiden 145'i (%83,8) geleneksel bankaları tercih etmekte iken 28'i (%16,2) katılım bankalarını tercih etmektedir. Geleneksel bankaları tercih eden öğretim elemanlarının %34,5'i Araştırma/öğretim görevlisi, %38,6'sı Yardımcı Doçent, %14,5'i Doçent, %12,4'ü Profesördür. Katılım bankaları tercih eden öğretim elemanlarının ise %42,9'u Araştırma/öğretim görevlisi, %32,1'i Yardımcı Doçent, %17,9'u Doçent, %7.1'i Profesördür.

Tablo 9: *Akademik Unvana Göre Tercih Edilen Kredi Türü*

	Akademik Unvan				TOPLAM
	Araştırma / Öğretim görevlisi	Yardımcı Doçent	Doçent	Profesör	
Taşıt	22	22	12	7	63
	34,9%	34,9%	19%	11,1%	100,0%
Konut	8	26	13	9	56
	14,3%	46,4%	23,2%	16,1%	100,0%
İhtiyaç	41	45	15	12	113
	36,3%	39,8%	13,3%	10,6%	100,0%
Diğer	4	5	0	0	9
	44,4%	55,6%			100,0%

Kredi türü açısından bakıldığında taşıt kredisi daha çok Araştırma / Öğretim görevlisi ve Yardımcı doçentler tarafından, konut kredileri daha çok yardımcı doçentler tarafından, ihtiyaç kredisi ise daha çok araştırma/öğretim görevlisi ve Yardımcı doçentler tarafından tercih edilmektedir. Diğer krediler ise sadece Araştırma/Öğretim görevlisi ve Yardımcı doçentler tarafından tercih edilmektedir.

Tablo 10: *Kredi Kullananların Katılım Bankalarını Araştırma Durumu*

Katılım bankalarını araştırdınız mı?	Akademik Unvan				TOPLAM
	Araştırma / Öğretim görevlisi	Yardımcı Doçent	Doçent	Profesör	
Hiç bakmadım	30	30	11	9	80
	37,5%	37,5%	13,8%	11,3%	46,2%
Araştırdım	31	37	13	12	93
	33,3%	39,8%	14,0%	12,9%	53,8%
TOPLAM	61	67	24	21	173

Kredi kullanan 173 kişinin 80'i (%46,2) kredi kullanma aşamasında katılım bankalarını hiç araştırmamış, 93 kişi ise (%53,8) araştırmıştır. Katılım bankalarını kredi kullanma aşamasında inceleyen ve hiç araştırmayanların sayıları yaklaşık olarak birbirlerine yakındır.

Tablo 11: *Katılım Bankalarını Araştıran Kişilerin Kredi Kullanma Aşamasında Banka Tercihleri*

BANKA TERCİHİ	KİŞİ SAYISI
Geleneksel	65
	69,9%
Katılım	28
	30,1%
Toplam	93
	100,0%

Kredi kullanmadan önce katılım bankalarını araştıran 93 kişi içerisinde sadece 28 kişi (%30,1) katılım bankalarını tercih ederken 65 kişi (%69,9) geleneksel bankaları tercih etmiştir. Katılım bankalarını tercih eden ile geleneksel bankaları tercih edenler arasında büyük bir fark vardır. Farkın nedenlerinin belirlenebilmesi amacıyla katılım bankalarını araştırıp katılım bankalarını tercih etmeyen bireylerin katılım bankalarını tercih etmeme sebeplerinin belirlenmesi amacıyla 7 soru sorulmuştur. Sorulara verilen cevaplar şöyledir:

Tablo 12: *Katılım Bankalarını Araştırıp Tercih Etmeyen Kişilerin Katılım Bankasına Yönelik Algıları*

SORULAR	1*	2	3	4	5	TOPLAM
Katılım bankacılığı ürün ve hizmetleri hakkında yeterince bilgimin olmaması	3	14	10	25	12	64
	4,7%	21,9%	15,6%	39,1%	18,8%	100,0%
TOPLAM	26,6%			57,9%		
Katılım bankalarının şube ve ATM sayısının yetersiz olması	4	24	10	16	10	64
	6,2%	37,5%	15,6%	25,0%	15,6%	100,0%
TOPLAM	43,7%			40,6%		
Katılım bankalarının ürün çeşitliliğinin az olması	10	21	12	13	8	64
	15,6%	32,8%	18,8%	20,3%	12,5%	100,0%
TOPLAM	48,4%			32,8%		

Katılım bankalarının hizmet kalitesinin yetersiz olması	1	9	18	25	11	64
	1,6%	14,1%	28,1%	39,1%	17,2%	100,0%
TOPLAM	15,7%		56,3%			
Katılım bankalarının finansman maliyetlerinin yüksek olması	30	12	10	7	5	64
	46,9%	18,8%	15,6%	10,9%	7,8%	100,0%
TOPLAM	65,7%		18,7%			
Katılım bankalarını güvenilir bulmamam	7	11	17	24	5	64
	10,9%	17,2%	26,6%	37,5%	7,8%	100,0%
TOPLAM	28,1%		45,3%			
Geleneksel bankalardan kredi almak daha kolay olduğundan	12	19	16	6	11	64
	18,8%	29,7%	25%	9,4%	17,2%	100,0%
TOPLAM	48,5%		26,6%			

*1:Kesinlikle Katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılmıyorum, 5:Kesinlikle Katılmıyorum

Katılım bankalarını araştırıp katılım bankalarını tercih etmeyen kişilerin katılım bankaları ile ilgili algıları daha iyi anlaşılması için kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum kategorileri ile kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum kategorileri birleştirilmiş ve toplam satırına yüzde toplamları alınmıştır. Verilen cevaplar incelendiğinde katılım bankalarının tercih edilmeme sebeplerinin içerisinde en yüksek oran %65,2 ile Katılım bankalarının finansman maliyetlerinin yüksek olması iken, ikinci sırada %%48,4 ile Katılım bankalarının ürün çeşitliliğinin az olması gelmektedir. Banka tercihinde katılmama oranlarına bakıldığında ise %57,9 ile Katılım bankacılığı ürün ve hizmetleri hakkında yeterince bilgimin olmaması ifadesi yer alırken, %56,3 ile Katılım bankalarının hizmet kalitesinin yetersiz olması gelmektedir. Yukarıdaki tabloyu şöyle özetleyebiliriz:

Katılım bankalarının tercih edilmeme aşamasında kriterlerin etkinlik durumları;

- Katılım bankalarının finansman maliyetlerinin yüksek olması %65,7
  - Geleneksel bankalardan kredi almak daha kolay olduğundan %48,5
  - Katılım bankalarının ürün çeşitliliğinin az olması %48,4
  - Katılım bankalarının şube ve ATM sayısının yetersiz olması %43,7
  - Katılım bankalarını güvenilir bulmamam %28,1
  - Ürün ve hizmetleri hakkında yeterince bilgimin olmaması %26,6
  - Katılım bankalarının hizmet kalitesinin yetersiz olması %15,7
- (kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum toplam yüzdeleri)

Katılım bankalarının tercih edilmeme aşamasında kriterlerin etkili olmama durumları;

- Ürün ve hizmetleri hakkında yeterince bilginin olmaması %57,9
- Katılım bankalarının hizmet kalitesinin yetersiz olması %56,3
- Katılım bankalarını güvenilir bulmamam %45,3
- Katılım bankalarının şube ve ATM sayısının yetersiz olması %40,6
- Katılım bankalarının ürün çeşitliliğinin az olması %32,8
- Geleneksel bankalardan kredi almak daha kolay olduğundan %26,6
- Katılım bankalarının finansman maliyetlerinin yüksek olması %18,7
(kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum toplam yüzdeleri)

Tablo 13: Geleneksel Bankaları Kullanan Bireylerin Katılım Bankalarının İslami Ölçülere Göre Hareket Edip Etmediği Düşüncesi

Akademik Unvan	Katılım bankalarının İslami ölçülere göre hareket ettiğini düşünüyor musunuz?			TOPLAM
	Hayır	Fikrim yok	Evet	
Araştırma / Öğretim görevlisi	26	10	13	49
	53,1%	20,4%	26,5%	100,0%
	36,6%	25,0%	41,9%	34,5%
Yardımcı Doçent	28	13	15	56
	50,0%	23,2%	26,8%	100,0%
	39,4%	32,5%	48,4%	39,4%
Doçent	12	7	2	21
	57,1%	33,3%	9,5%	100,0%
	16,9%	17,5%	6,5%	14,8%
Profesör	5	10	1	16
	31,3%	62,5%	6,3%	100,0%
	7,0%	25,0%	3,2%	11,3%
TOPLAM	71	40	31	142
	50,0%	28,2%	21,8%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Geleneksel bankalardan kredi kullanmayı tercih eden kişilere katılım bankalarının İslami ölçülere göre hareket ettiğini düşünüyor musunuz? Sorusu sorulmuş ve 142 yanıt alınmıştır. Verilen cevaplara göre bireylerin %50 si katılım bankalarının İslami ölçülere göre hareket etmediğini düşünmekte iken %28,2 si fikir beyan etmemiş, %21,8 i ise İslami ölçülere göre hareket ettiğini ifade etmiştir.

Tablo 14: Öğretim Görevlilerin Bankalar arası, Kâr Payı ve Faiz Arasındaki Fark Algıları ve Katılım Bankalarının Finans Sisteminde Gerekliliği ile İlgili Bakış Açıları

		Akademik Unvan				TOPL.
		1*	2	3	4	
Geleneksel ve Katılım Bankaları Arasında Fark Olduğunu Düşünüyor musunuz?	Evet	31	22	12	9	74
		36,0%	28,9%	44,4%	39,1%	34,9%
	Hayır	27	26	9	8	70
		31,4%	34,2%	33,3%	34,8%	33,0%
	Kısmen	19	20	5	6	50
22,1%		26,3%	18,5%	26,1%	23,6%	
Fikrim yok	9	8	1	0	18	
	10,5%	10,5%	3,7%	0,0%	8,5%	
TOPLAM						212
Kar payı ve faiz arasında bir farkın olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	29	30	9	7	75
		33,7%	39,5%	33,3%	30,4%	35,4%
	Hayır	37	34	13	8	92
		43,0%	44,7%	48,1%	34,8%	43,4%
	Kısmen	11	11	4	6	32
12,8%		14,5%	14,8%	26,1%	15,1%	
Fikrim yok	9	1	1	2	13	
	10,5%	1,3%	3,7%	8,7%	6,1%	
TOPLAM						212
Katılım bankalarının finans sisteminde gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	34	30	15	10	89
		39,5%	39,5%	55,6%	43,5%	42,0%
	Hayır	22	14	6	3	45
		25,6%	18,4%	22,2%	13,0%	21,2%
	Kısmen	15	22	4	10	51
17,4%		28,9%	14,8%	43,5%	24,1%	
Fikrim yok	15	10	2	0	27	
	17,4%	13,2%	7,4%	0,0%	12,7%	
TOPLAM						212

*1:Araştırma / Öğretim görevlisi, 2: Yardımcı Doçent, 3: Doçent, 4: Profesör,

Öğretim görevlilerinin Geleneksel ve Katılım Bankaları Arasında Fark Olduğunu Düşünüyor musunuz? sorusuna %34,9 u evet, %23,6 sı ise kısmen cevabını vermiş, %33 ü hayır derken, %8,5 in fikrim yok cevabını vermiş. Cevaplara göre evet ve hayır oranları birbirine yakındır.

Kar payı ve faiz arasında bir farkın olduğunu düşünüyor musunuz? sorusuna %35,4 ü evet, %15,1 i ise kısmen cevabını vermiş, %43,4 ü hayır derken, %6,1i fikrim yok cevabını vermiş. Cevaplara göre hayır oranı daha yüksektir.

Katılım bankalarının finans sisteminde gerekli olduğunu düşünüyor musunuz? sorusuna %42 si evet, %21,2 si ise kısmen cevabını vermiş, %43,4 ü hayır derken, %12,7 si fikrim yok cevabını vermiş. Cevaplara göre hayır oranı daha yüksektir. Katılımcıların çoğunluğu katılım bankalarının finans sisteminde gerekli olduğunu düşünmektedir.

Tablo 15: *Banka Tercihini ile Geleneksel ve Katılım Bankaları Arasında Fark Algısı*

Banka türü	Geleneksel ve katılım bankaları arasında fark olduğunu düşünüyor musunuz?				TOPLAM
	Evet	Hayır	Kısmen	Fikrim yok	
Geleneksel	39 26,9%	56 38,6%	36 24,8%	14 9,7%	145 100,0%
Katılım	14 50,0%	5 17,9%	9 32,1%	0 0,0%	28 100,0%
TOPLAM	53 30,6%	61 35,3%	45 26,0%	14 8,1%	173 100,0%

Anketimizde kredi kullanan 173 kişinin geleneksel ve katılım bankaları arasında fark algıları incelendiğinde geleneksel bankaları tercih edenlerin %26,9 u fark olduğunu belirtirken %38,6 sı fark olmadığını ifade etmektedir. Fikri olmayan %9,7 lik kesimde dahil edilince geleneksel bankaları tercih eden kişilerin toplam %48,3 ü fark olmadığını düşünüyor yada fark olup olmadığını bilmiyor. Bu da geleneksel bankaları kullanan kişilerin yaklaşık yarısının katılım ve geleneksel bankalar arasında bir şekilde fark olduğunu düşündüğünü diğer yarısının ise fark olmadığını düşündüğünü ya da bu konuda bilgisi bulunmadığını gösteriyor.

Tablo 16: *Banka Tercihini ile Kâr Payı ve Faiz Arasında Fark Algısı*

Banka türü	Kar payı ve faiz arasında bir farkın olduğunu düşünüyor musunuz?				TOPLAM
	Evet	Hayır	Kısmen	Fikrim yok	
Geleneksel	41 28,3%	72 49,7%	24 16,6%	8 5,5%	145 100,0%
Katılım	15 53,6%	9 32,1%	2 7,1%	2 7,1%	28 100,0%
TOPLAM	56 32,4%	81 46,8%	26 15,0%	10 5,8%	173 100,0%

Anketimizde kredi kullanan 173 kişinin kar payı ve faiz arasında fark algıları incelendiğinde geleneksel bankaları tercih edenlerin %28,3 ü fark olduğunu belirtirken %49,7 si fark olmadığını ifade etmektedir. Fikri olmayan %5,5 lik kesimde dahil edilince geleneksel bankaları tercih eden kişilerin toplam %55,2 si kar payı ve faiz arasında fark olmadığını düşünüyor yada fark olup olmadığını hakkında bilgi sahibi değil. Bu da geleneksel bankaları kullanan kişilerin yarısından daha fazlasının kar payı ve faiz arasında fark olmadığını düşündüğünü ya da bilgi sahibi olmadıklarını gösteriyor. Katılım bankalarını tercih edenler arasında ise %53,6 lık kesim evet fark vardır cevabı verirken, %7,1 i kısmen fark vardır cevabı vermektedir. Toplamda ankete katılanların %60,7 si bir şekilde faiz ve kar payı arasında fark olduğunu düşünmektedir. Yaklaşık %40 ı ise fark olmadığını düşünen ve ya bu konuda bilgi sahibi olmayanlardan oluşmaktadır.

Tablo 17: *Banka Tercih ile Katılım Bankalarının Finans Sistemindeki Gereklik Algısı*

Banka türü	Katılım bankalarının finans sisteminde gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?				TOPLAM
	Evet	Hayır	Kısmen	Fikrim yok	
Geleneksel	58 40,0%	35 24,1%	32 22,1%	20 13,8%	145 100,0%
Katılım	13 46,4%	4 14,3%	10 35,7%	1 3,6%	28 100,0%
TOPLAM	71 41,0%	39 22,5%	42 24,3%	21 12,1%	173 100,0%

Geleneksel bankaları tercih eden %40 ı katılım bankalarının finans sisteminde gerekli olduğunu belirtirken %22,1i kısmen fark olduğunu ifade etmektedir. Toplamda geleneksel bankaları tercih edenlerin %62,1 i katılım bankalarının finans sisteminde bir şekilde gerekli olduğunu ifade etmektedir. Katılım bankalarını tercih edenler arasında bu oran ise %82 civarındadır.

Tablo 18: *Banka Tercih ile Geleneksel ve Katılım Bankaları Arasında Fark Olduğunu Düşünenler Arasındaki Ki Kare Testi*

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
PearsonChi-Square	10,145 ^a	3	,017
LikelihoodRatio	12,354	3	,006
Linear-by-LinearAssociation	3,278	1	,070
N of ValidCases	173		

Geleneksel ve katılım bankaları arasında fark olup olmadığını düşünenler ile banka tercihi arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Ki Kare testi uygulanmıştır.

Hipotezler:

- H0: geleneksel ve katılım bankaları arasındaki fark algısı ile banka tercihi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

- H1: geleneksel ve katılım bankaları arasındaki fark algısı ile banka tercihi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Cevap seçenekleri ölçekli olduğu için değişkenler arasında anlamlı bir ilişki için Linear-by-Linear Association değerini ($P=0,070$) dikkate alınacaktır. $P=0,070 > 0,05$ olduğu için H0 hipotezi reddedilemez. Yapılan analizle geleneksel ve katılım bankası arasında fark olduğunun düşünülmesi ile banka tercihi arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.

Tablo19: Banka Tercihi İle Kâr Payı Ve Faiz Arasında Fark Olduğunu Düşünenler Arasındaki Ki Kare Testi

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
PearsonChi-Square	7,666 ^a	3	,053
LikelihoodRatio	7,477	3	,058
Linear-by-LinearAssociation	3,289	1	,070
N of ValidCases	173		

Hipotezler:

- H0: Kâr payı ve faiz arasındaki fark algısı ile banka tercihi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

- H1: Kâr payı ve faiz arasındaki fark algısı ile banka tercihi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Kâr payı ve faiz arasında fark olup olmadığını düşünenler ile banka tercihi arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Ki Kare testinin sonucunda Linear-by-Linear Association değeri ($P=0,070$) dikkate alındığında $0,070 > 0,05$ olduğu için H0 hipotezi reddedilemez ve kar payı ile faiz arasında fark olduğunun düşünülmesi ve banka tercihi arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkar.

Tablo 20: *Banka Tercihini ile Katılım Bankalarının Finans Sisteminde Gerekli Olduğunu Düşünenler Arasındaki Ki Kare Testi*

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	5,067 ^a	3	,167
Likelihood Ratio	5,643	3	,130
Linear-by-Linear Association	,360	1	,548
N of Valid Cases	173		

Hipotezler:

- H0: Katılım bankalarının finans sisteminde gerekli olduğunu düşünenler ile banka tercihi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H1: Katılım bankalarının finans sisteminde gerekli olduğunu düşünenler ile banka tercihi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Katılım bankalarının finans sisteminde gerekli olduğunu düşünenler ile banka tercihi arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan Ki Kare testinin sonucunda Linear-by-Linear Association değeri ($P=0,548$) dikkate alındığında $P>0,05$ olduğu için H0 hipotezi reddedilemez ve katılım bankalarının finans sisteminde gerekli olduğunun düşünülmesi ve banka tercihi arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkar.

VII. Sonuç

Geleneksel bankalardan kredi kullanan bireylerin katılım bankalarını tercih etmeme nedenleri ile ilgili Atatürk Üniversitesi akademisyenleri üzerine yapılan araştırma mail yolu ile akademisyenlere ulaştırılmıştır. Gönderilen maile 228 cevap gelmiş ve bu cevaplar SPSS programına girilerek analiz edilmiştir.

Toplam 228 kişiden 173 kişi kredi kullandığını, 55 kişi ise kredi kullanmadığını bildirmiştir. Kredi kullanan 173 kişinin 145 i geleneksel bankaları tercih ederken sadece 28 i katılım bankalarını tercih etmektedir.

Kredi kullanım oranları incelendiğinde akademik unvanın artması ile kredi kullanma oranları arasında doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Araştırma / Öğretim görevlilerinin %67 si, Yardımcı Doçentlerin %79,8 i, Doçentlerin %82,8 i Profesörlerin %87,5 i kredi kullanmaktadır.

Akademisyenlerin yaklaşık %84 geleneksel bankaları tercih ederken sadece %16 sı katılım bankalarını tercih etmektedir. Akademik unvana göre incelendiğinde ise Araştırma / Öğretim görevlilerinin %80,6 sı, Yardımcı Doçentlerin %86,2 si, Doçentlerin %80,8 i Profesörlerin %90 ı geleneksel bankaları kullanmaktadır.

Araştırmamıza katılan kişilerin kullandıkları kredi türlerine baktığımızda 113 ihtiyaç kredisi, 63 taşıt kredisi, 56 konut kredisi ve 9 diğer kredilerin kullanıldığını görmekteyiz.

Kullanılan kredilerin banka türleri incelendiğinde ihtiyaç kredilerinin %97,3 ü, taşıt kredilerinin %66,7 si, konut kredilerinin %78,6 sı, diğer kredilerin ise %77,8 i geleneksel bankalardan kullanılmıştır.

Kredi kullanan kişilerin 93 ü (%53,8) kredi kullanma aşamasında katılım bankaları incelemiş, 80 kişi (%46,2) ise katılım bankalarını hiç incelememiştir. Bireylerin %46,2 sinin kredi kullanma aşamasında katılım bankalarını incelememiş olması katılım bankalarının kendilerini tanıtmada hususunda sıkıntılarının olduğunu göstermektedir.

Katılım bankalarını araştıran 93 kişi içerisinde sadece 28 kişi katılım bankalarını tercih ederken, 65 kişi katılım bankalarını tercih etmemiştir. Katılım bankalarını araştırıp tercih etmeme oranı %70 civarındadır. Katılım bankalarının kendilerine gelen müşterilerinin %70 ini geleneksel bankalara kaptırmaları, katılım bankalarının kendilerini tanıtmada sorunlarının yanında müşterilerinin ihtiyaçlarına yeterince cevap veremediklerini de göstermektedir.

Katılım bankalarının müşteri kaybı incelendiğinde toplam kredi kullanan 145 kişinin sadece 28 i katılım bankalarını tercih etmiş kalını geleneksel bankaları tercih etmiştir. Oranlar incelendiğinde katılım bankaları kredi müşterilerinin sadece % 19 unun tercih ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu da katılım bankalarının bireysel müşterilerin % 80 ine hitap edemediklerini, rekabet açısından geleneksel bankalardan geri kaldıklarını göstermektedir.

Faiz ve kar payı arasında fark olup olmadığı sorusuna evet diyenlerin %73,2 sinin, evet ve kısmen cevabı verenlerin toplamının ise %79,3 ünün kredi tercihlerini geleneksel bankalardan kullanması bireylerin dini algılarının banka tercihlerinde çok önemli olmadığını göstermektedir. Bu da katılım bankalarının müşteri sayılarını arttırabilmesi ve geleneksel bankalarla rekabet edebilmesi için diğer kriterler açısından da kendilerini geliştirmeleri gerektiğini göstermektedir.

Katılım bankalarını araştırıp geleneksel bankaları tercih eden bireylerin katılım bankalarını tercih etmeme sebepleri incelendiğinde ise en büyük nedenin % 65,7 oranı ile Katılım bankalarının finansman maliyetlerinin yüksek olmasının geldiği görülmektedir. Bunu % 48,5 ile geleneksel bankalardan kredi alınmasının daha kolay olması, %48,4 ile katılım bankalarının ürün çeşitliliğinin az olması, % 43,7 ile katılım bankalarının şube ve ATM sayısının yetersiz olması, %28,1 ile katılım bankalarını güvenilir bulunmaması, %26,6 ile katılım bankacılığı ürün ve hizmetleri hakkında yeterince bilgi sahibi olunmaması, %15,7 ile katılım bankalarının hizmet kalitesinin yetersiz olması izlenmektedir.

Bu oranlara göre katılım bankalarının geleneksel bankalarla rekabet edebilmesi için en öncelikli olarak maliyetlerini düşürmeli, müşterilerinin finans ihtiyaçlarının karşılanması aşamasında kolaylıklar sağlamalı, ürün çeşitliliklerini arttırmalıdır.

Ayrıca katılım bankaları ATM ve şube sayılarını da arttırmaları gerekmektedir. Çünkü veriler bize şube sayısı ile toplanan fon ve net karlılığın doğru orantılı olduğunu göstermektedir.

Katılım bankaları geleneksel bankaları tercih eden bireysel müşterilerinin kendileri hakkında oransal olarak azda olsa olumsuz düşüncelerini değiştirmeli, kendilerini daha iyi ifade etmeli ve tanıtılmalıdır.

Diğer taraftan kullanılan kredilerin ağırlıklı olarak tüketici kredilerinden oluşması ve bu kredilerinde genelde bankamatikler aracılığı ile direkt alınması ve katılım bankalarının bu tür kredileri müşterilerine doğrudan sunmaması katılım bankalarının müşteri sayısını azaltmaktadır. Ancak diğer kredi türlerini kullanan bireylerin çoğunluğunun yine geleneksel bankaları tercih etmesi katılım bankalarının rekabet açısından zayıf olduğunu göstermektedir.

Katılım bankalarının İslami ölçülere göre hareket ettiğini düşünüyor musunuz? Sorusuna geleneksel bankaları tercih etmiş katılımcıların %50 si katılım bankalarının İslami ölçülere göre hareket ettiğini düşünmezken, %28,2 si fikirlerinin olmadığını beyan etmiştir. Bu da yine katılım bankalarının kendilerini tanıtımda yetersiz olduğunu göstermektedir.

Araştırmamıza katılan ve kredi kullanan 212 bireyin 74'ü katılım bankaları ile geleneksel bankalar arasında fark olduğunu, 50'si kısmen fark olduğunu, 70'i fark olmadığını, 18'i ise fikirlerinin olmadığını beyan etmiştir.

Araştırmamıza katılan ve kredi kullanan 212 bireyin 75 i kar payı ile faiz arasında fark olduğunu, 32 si kısmen fark olduğunu, 92 si fark olmadığını, 13 ü ise fikirlerinin olmadığını beyan etmiştir.

Araştırmamıza katılan ve kredi kullanan 212 bireyin 89 u katılım bankalarının finans sisteminde gerekli olduğunu, 51 kişi kısmen gerekli olduğunu, 45 kişi gerekli olmadığını, 27 kişi ise fikirlerinin olmadığını beyan etmiştir.

Yapılan Ki Kare analizlerine göre banka tercihleri ile geleneksel ve katılım bankaları arasında fark algısı, faiz ve kâr payı arasındaki fark algısı ve katılım bankalarının finans sisteminde gerekli olduğunun düşünülmesi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır.

Kaynaklar

- Anaç, T., Kaya, F., (2017) Bireysel Müşterilerin Katılım Bankacılığını Tercih. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 145.
- Bley, J.,&Kuehn, K. (2004). Conventional versus Islamic finance: student knowled geand perception in the United Arab Emirates. *International journal of Islamic financial services*, 5(4), 17-30.
- Doğan, M. (2013). Katılım ve Geleneksel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türkiye Örneği, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*,175- 188.

- Echchabi, A., & Nafiu Olaniyi, O. (2012). Malaysian consumers' preferences for Islamic banking attributes. *International journal of socialemconomics*, 39(11), 859-874.
- Erol, C., Kaynak, E., & Radi, E. B. (1990). Conventional and Islamic banks: patron age behaviour of Jordanian customers. *International Journal of Bank Marketing*, 8(4), 25-35.
- Fidancı, H. A. (2011), *Katılım Bankalarının Türkiye'deki Gelişimi ve Katılım Bankalarında Müşteri Memnuniyeti Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi), Kahraman Maraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gençtürk, M., & Çobankaya, F. T. (2015). Katılım Bankalarının Batı Akdeniz Bölgesindeki Farkındalık Düzeyinin Tespiti. *Bankacılar Dergisi*, 93, 82-105.
- Karakaya, Aykut ve Karamustafa, Osman (2004), "Bankalarda Teknoloji Yoğun Finansal Ürünlerin Kullanılmasında Müşteri Özelliklerinin Rolü" [The Role of Customer Features on the use of Technology Intensive Financial Products in Banks], *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, 38:1-6
- Kaya, R. (2013), *Türk Bankacılık Sisteminde Katılım Bankalarının Tercih Nedenleri ve Bir Araştırma* (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Kaytancı, B. G., Ergeç, E. H., & Toprak, M. (2013). Katılım bankası müşterilerinde bankacılık ürün ve hizmetlerine yönelik memnuniyet: Türkiye örneği. In *International Conference on Eurasian Economies* (801-811).
- Kelleroğlu, F.(2017) Katılım Bankacılığı Alanında Yaşanan Küresel Gelişmeler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 157-172.
- Khan, M. S., & Mirakhor, A. (1990). Islamic banking: Experiences in the Islamic Republic of Iran and in Pakistan. *Economic Development and Cultural Change*, 38(2), 353-375
- Kılınç, Ö. F. (2014), *Türkiye'de Katılım Bankacılığı ve Müşteri Tercih Kriterleri Üzerine Bir Uygulama: Isparta İli Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mahmud, F., L. (2016). *Türkiye'de Müşterilerin Katılım Bankacılığını Tercih Etme Nedenleri* (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mansour, W., Ben Abdelhamid, M., Masood, O., & Niazi, G. S. K. (2010). Islamic banking and customers' preferences: the case of the UK. *Qualitative Research in Financial Markets*, 2(3), 185-199.

- Naser, K., Jamal, A., & Al-Khatib, K. (1999). Islamic banking: a study of customer satisfaction and preferences in Jordan. *International journal of bank marketing*, 17(3), 135-151.
- Okumuş, H. Şaduman (2005), "Interest-Free Banking in Turkey: A Study of Customer Satisfaction and Bank Selection Criteria", *Journal of Economic Cooperation*, 26(4): 51-86.
- Özsoy, İ., Görmez, B., & Mekik, S. (2013). Türkiye’de katılım bankalarının tercih edilme sebepleri: Ampirik bir tetkik. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 187-206.
- Rashid, M., & Hassan, M. K. (2009). Customer demographic affecting bank selection criteria, preference, and market segmentation: study on domestic Islamic banks in Bangladesh. *International journal of Business and Management*, 4(6), 131.
- Sümer, G., Onan, F. Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye’deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 296-308.
- Taşkın, Ç., Akat, Ö., & Erol, Z. (2010). Tüketicilerin Banka Tercihini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Bursa’da Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10(3),11-22.
- Toraman, C., Ata, H. A., & Buğan, M. F. (2015). İslami Bankacılık Faaliyetlerine Yönelik Müşteri algısı Üzerine Bir Araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14(4), 761-779.
- Yanpar, A. (2015). İslami Finans İlkeler, Araçlar ve Kurumlar. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Yıldırım, İ., (2014), Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 49-58.

KAMU ZARARININ TESPİTİ VE TAHSİLİ SÜRECİNDE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Engin HEPAKSAZ*
Elif Ayşe ŞAHİN İPEK**

Alınış Tarihi: 24 Mayıs 2018

Kabul Tarihi: 18 Temmuz 2018

Öz: Kamu zararı Sayıştay yargılaması yanı sıra kontrol, denetim ve inceleme ile diğer yargılama süreçleriyle de tespit edilebilmektedir. Bu çalışmada kamu zararı tespitinde farklı yöntemlere başvurulmasının uygulamada ortaya çıkaracağı muhtemel sorunlu alanlara dikkat çekilmiştir. Buna göre kamu zararı tespiti ve tahsilinin farklı idari ve yargısal süreçlere konu olması idari süreçlerde kamu zararı değerlendirmesinin objektif değerlendirme kriterlerini barındırmaması, yargı organları hüküm uyumsuzlukları karşısında sorumlular ve/veya ilgililerin durumu, Sayıştay'ın yargısal konumu bakımından tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Zararı, Sayıştay Yargısı, Kamu Mali Yönetimi

PROBLEMS AND SOLUTIONS IN THE PROCESS DETECTING AND COMPENSATION OF PUBLIC LOSS

Abstract: Public loss are determined not only in the Court of Accounts' judicial proceedings but also in the process of other judicial proceedings as well as in control, audit and investigation. In this study, it has been pointed out the probable problem areas that application of different methods in the determination of public loss would occur in practice. According to this, in the administrative processes in which the determination and collection of public loss are subject to different administrative and judicial processes, the public loss assessment does not contain objective evaluation criteria, the judicial organs are disputed with the judicial disputes and the situation of those concerned is discussed in terms of the Court of Accounts judicial position.

Keywords: Public Loss, Court of Accounts, Public Financial Management

I.Giriş

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) kamu zararının tespitini sadece Sayıştay yargılamasına bırakmamakta, aynı zamanda kontrol, denetim, inceleme ve yargılama sürecinde de kamu zararının tespit edilebileceğini düzenlemektedir. Ancak uygulamada kamu zararının tespit ve tazmininde ortaya çıkan farklı uygulamalar, genel geçer bir anlam birliğinin olmaması gibi nedenler hakkaniyet ilkesinden sapmalara sebep olabilmektedir.

---

* Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

** Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

Mevzuatta kamu zararının tespit şekillerinin farklı süreçlerde tespit edilebileceğinin belirlenmiş olması, aynı zamanda karşımıza geniş bir mevzuat boyutunu da çıkartmaktadır. Diğer taraftan kamu zararının diğer suçlarla birlikte ortaya çıkması muhtemel durumlar söz konusu olmaktadır. Bu durum kendini daha çok ceza hukuku içerisinde göstermektedir.

II. Kamu Zararının Kapsamı

5018 sayılı KMYKK öncesinde devlet alacağı, zarar gibi farklı kavramlarla uygulama bulan kamu zararı kavramı mali yönetim sistemimize 5018 sayılı KMYKK ile girmiştir. 5018 sayılı KMYKK'nun 71. maddesi ile kamu zararının tanımı ve sınırları ile tespit yöntemleri belirlenmiş; kamu zararlarının tahsiline ilişkin usul ve esaslar Kamu Zararlarının Tahsiline İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikle (bundan sonra Yönetmelik) belirlenmiştir.

5018 sayılı KMYKK'nun 71. maddesinde kamu zararı “kamu görevlilerinin kasıt, kusur veya ihmallerinden kaynaklanan mevzuata aykırı karar, işlem veya eylemleri sonucunda kamu kaynağında artışa engel veya eksilmeye neden olunması” şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre kamu zararının varlığı için aranan şartlar; (i) kamu görevlilerinin varlığı, (ii) mevzuata aykırı karar, işlem veya eylemlerin varlığı, (iii) mevzuata aykırılığın kamu görevlilerinin kasıt, kusur veya ihmallerinden kaynaklanması, (iv) kamu kaynağında artışa engel veya eksilmeye neden olunması, (v) illiyet bağı (Kamu zararı unsurlarından “illiyet bağı” unsuruna açıkça 5018 sayılı KMYKK'da yer verilmemiş, 6085 sayılı Sayıştay Kanununda yer verilmiştir. Ancak 5018 sayılı KMYKK'da kullanılan kamu zararına neden olma ifadesi illiyet bağı olarak değerlendirilmekle birlikte, sorumluluk hukukunda kamu zararından kişisel sorumluluğun tayin edilmesinde kamu zararı ile zarara sebep olanın eylemi arasında illiyet bağı kurulması zorunlu bir önkoşul olarak değerlendirilmektedir.) şeklinde sıralanmaktadır.

Kamu zararının konu itibariyle kapsamı 5018 sayılı Kanunun 71. maddesi ile Yönetmeliğin 6. maddesinde kamu kaynağında artışa engel veya azalmaya neden olan fiillerin tek tek sıralanması yöntemiyle belirlenmiştir. 5018 sayılı Kanunun 71. maddesine göre; i) İş, mal veya hizmet karşılığı olarak belirlenen tutardan fazla ödeme yapılması, ii) Mal alınmadan, iş veya hizmet yaptırılmadan ödeme yapılması, iii) İş, mal veya hizmetin rayiç bedelinden daha yüksek fiyatla alınması veya yaptırılması, iv) İdare gelirlerinin tarh, tahakkuk veya tahsil işlemlerinin mevzuata uygun bir şekilde yapılmaması, v) Mevzuatında öngörülmediği halde ödeme yapılması fiilleri kamu zararına neden olan fiiller olarak sıralanırken, Yönetmelikle bu fiillere ilaveler yapılarak kamu zararının konu olarak kapsamı genişletilmiştir. Yönetmeliğin 6. maddesine göre 5018 sayılı KMYKK'da belirtilenlere ilave olarak, i) Kamu idarelerine ait malların kiraya verilmesi, tahsisi, yönetimi, kullanımı ve elden çıkarılması işlemlerinin mevzuatına uygun bir şekilde yapılmaması, ii) Görevlilere teslim edilen taşınırın zarara uğraması, iii) Kamu idaresi yükümlülüklerinin

mevzuatına uygun bir şekilde yerine getirilmemesi nedeniyle kamu idaresine faiz, tazminat, gecikme cezası, para cezası gibi ek mali külfetler getirilmesi fiilleri de kamu zararına neden olan fiiller kapsamında sıralanmıştır.

Her iki düzenlemede de kamu zararına ilişkin hükümler düzenleyici ve denetleyici kurumlar hariç olmak üzere genel yönetime dahil idareleri kapsamaktadır. Buna göre genel ve özel bütçeli idareler ile sosyal güvenlik kurumları ve mahalli idarelerde 5018 sayılı KYMKK ve Yönetmelik hükümlerine göre kamu zararının tespiti ve tahsili mümkündür.

Bununla birlikte 27.09.2008 tarihinde yürürlüğe giren 27010 sayılı Yönetmeliğe göre Sosyal Güvenlik Kurumunca işverenlere, sigortalılara, isteğe bağlı sigortalılara, gelir ve aylık almakta olanlara ve bunların hak sahiplerine, genel sağlık sigortalılarına ve bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilere, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında fazla veya yersiz olarak yapılan her türlü ödemenin tespiti, tebliği, takibi ve tahsiline Kamu Zararlarının Tahsiline İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik uygulanmayacaktır (Mutluer ve diğerleri, 2015: 144).

Ayrıca Yönetmelikte belirtildiği üzere 657 sayılı Kanununun 1. maddesinin birinci fıkrasında sayılan kurumlarda (Bu kurumlar; genel bütçeli kurumlar, katma bütçeli kurumlar, il özel idareleri, belediyeler, il özel idareleri ve belediyelerin kurdukları birlikleri, sayılan kurumlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar, kanunlarla kurulan fonlar ve kefalet sandıkları, Gençlik ve Spor Müdürlüğüdür.) çalışan memurların “kullanımlarındaki taşınır ve taşınmazların korunması ve her an hizmete hazır halde bulundurulması için gerekli tedbirleri almamaları nedeniyle devlete verdikleri zararlar” ile “kamu hukukuna tabi görevlerle ilgili olarak kişilere verdikleri zararlar” kamu zararından istisna tutulmuştur. Bu şekilde oluşan zararlar hakkında 657 sayılı Kanununun 13. maddesi uyarınca 27.06.1983 tarihli ve 83/6510 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe konan Devlete ve Kişilere Memurlarca Verilen Zararların Nevi ve Miktarlarının Tespiti, Takibi, Amirlerinin Sorumlulukları, Yapılacak Diğer İşlemler Hakkında Yönetmelik hükümleri uygulanacaktır (Memurların idareye verdikleri zararlar açısından dikkat edilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Öncelikle tazminin, idari işlemle değil, genel hükümlere göre adli yargıda açılacak alacak davasıyla sonuçlandırılması gerekir. İdari işlem yoluyla zararın tahsili yoluna gidilebilmesi için ilgili memurun rızası gerekir. Üçüncü kişiler ise uğradıkları zararın giderilmesi için idari yargıda dava yoluna gitmelidirler. Üçüncü kişinin davayı kazanması durumunda idare zararı ödedikten sonra, kusurlu olduğu düşünülen sorumlu hakkında adli yargıda dava açarak, zararın giderilmesi için rücu mekanizması işletilecektir (Aksoy ve Kızılkaya, 2017: 73).). Diğer taraftan Taşınır Mal Yönetmeliğinin 5. maddesine göre taşınır mallardan kullanımda bulunmayan, idarelerin depo ve ambarlarında muhafaza edilenler için ise Kamu Zararlarının Tahsiline İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik hükümleri uygulanacaktır.

III. Kamu Zararının Tespiti Yöntemleri

5018 sayılı KMYKK'na göre kamu zararı; i) Kontrol, denetim veya inceleme, ii) Sayıştayca kesin hükme bağlama, iii) Adli ve idari yargılama sonucunda tespit edilebilmektedir. Buna göre kamu zararının tespitinde farklı idari ve yargı birimlerine görev verilmiştir. Bu durumun uygulamada ortaya çıkardığı/çıkarabileceği sorunların tartışılmasına geçmeden önce tespit yöntemlerinin genel hatlarıyla açıklanması gerekmektedir.

A. Kontrol, Denetim veya İnceleme ile Kamu Zararının Tespiti

Kontrol, denetim veya inceleme işlemi denetim elemanları, kontrol birimleri ve mali işlemleri yürütenler tarafından gerçekleştirilir. İdare kendi içinde bir taraftan mali işlemleri gerçekleştirirken, diğer taraftan bu işlemleri kontrol ve denetime tabi tutmaktadır. Kontrol hem mali işlemlerin gerçekleştirilmesi sırasında hem de idari hiyerarşi içinde yapılmaktadır (Aksoy ve Kızılkaya, 2017: 189). Ayrıca 5018 sayılı Kanununun 75. ("Mali yönetim sisteminin tümüyle zaafa uğradığı, belirgin yolsuzluk veya kamu zararına yönelik emarelerin ortaya çıktığı durumlarda; ilgili bakanın talep etmesi veya doğrudan Başbakanın onayı üzerine Maliye Bakanı, yetkili denetim elemanlarına, kamu idarelerinin tüm mali yönetim ve kontrol sistemlerini, mali karar ve işlemlerini mevzuata uygunluk yönünden teftiş ettirir. Bu teftişler sonucunda düzenlenecek raporların bir örneği İDKK'na, bir örneği de gerekli işlemlerin yapılması için ilgili bakana gönderir".) ve 77. ("Mali yönetim ve kontrol sisteminin tümüyle zaafa uğradığı, belirgin yolsuzluk veya kamu zararına yönelik emarelerin ortaya çıktığı durumlarda; il özel idareleri için ilgili vali, belediyeler için ilgili belediye başkanının talep etmesi veya doğrudan Başbakanın onayı üzerine İçişleri Bakanı, yetkili denetim elemanlarına, ilgili mahalli idarelerin tüm mali yönetim ve kontrol sistemlerini, mali karar ve işlemlerini mevzuata uygunluk yönünden teftiş ettirir. Bu teftişler sonucunda düzenlenecek raporların bir örneği İDKK'na, bir örneği de gerekli işlemlerin yapılması için ilgili vali veya belediye başkanına gönderilir".) maddelerine göre Maliye Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı Teftiş Kurulları aracılığıyla da kamu zararı tespiti yapılabilir. Söz konusu Teftiş Kurullarınca kamu zararının tespit edilmesi durumunda ilgili bakanlıklara sunulan kamu zararına ilişkin raporun, bakanlık aracılığıyla ilgili idareye iletilmesi gereklidir.

Yönetmeliğin 7. maddesinin ikinci fıkrasına göre kontrol, denetim ve inceleme sonucunda tespit edilerek kamu idarelerine bildirilen kamu zararlarına ilişkin belgelerde yer alan hususlar, ilgili harcama yetkilisinin de görüşü alınmak suretiyle merkezde üst yönetici, taşrada ise idarenin en üst yöneticisi tarafından değerlendirilir. Taşrada idarenin en üst yöneticisi ile harcama yetkilisinin görevinin aynı kişide birleşmesi halinde değerlendirme üst yönetici tarafından yapılır. Maddenin üçüncü fıkrasına göre kontrol, denetim veya inceleme sonucunda tespit edilen kamu zararına ilişkin belgelerde, sorumlularla birlikte tahsil sürecine dahil edilecek ilgililer de belirtilir. Bu belirlemenin yapılmadığı durumlarda, zararın tahsil sürecine dahil edilecek ilgililer merkezde üst yönetici, taşrada ise idarenin en üst yöneticisi tarafından yaptırılacak inceleme ile belirlenir.

Kontrol, denetim veya inceleme sonucunda tespit edilen kamu zararı alacakları, üst yöneticiler tarafından değerlendirildikten sonra kamu zararının takip ve tahsiline karar verilmiş ise, karar sorumlularına tebliğ edilir. Sorumlunun kamu zararını bir ay içerisinde ödemesi istenir. Sorumlu olarak belirlenen kişinin 7 gün içerisinde itiraz hakkı bulunmaktadır. İtiraz merkezde strateji geliştirme birimince, taşrada ise takibe yetkili birimin en üst yöneticisince on iş günü içerisinde sonuçlandırılır. Ancak itiraz ve itirazı değerlendirme süresi ödeme süresini etkilemez.

Bununla birlikte Yönetmeliğin 7. maddesinin beşinci fıkrasına göre Sayıştay denetçileri tarafından inceleme sırasında mevzuata uygun bulunmayan veya noksan görülen işler hakkında kendilerine gönderilen kamu zararına ilişkin sorguların bir örneği, ilgili kamu görevlisince ilgisine göre üst yönetici veya en üst yöneticiye bildirilir. Bu sorgular, kamu idaresince ihbar kabul edilerek gerekli kontrol, denetim ve inceleme başlatılabilir. Bu inceleme sonucunda üst yönetici tarafından, kamu zararı bulunduğu dair karar verilmiş ise, zarara yol açan kişi ya da kişilere ödeme tebligatı yapılır; sorumlunun kamu zararını bir ay içerisinde ödemesi istenir.

B. Sayıştay Yargısı ile Kamu Zararının Tespiti

Sayıştay tarafından kesin hükme bağlama yolu ile kamu zararının tespitine ilişkin düzenlemelere 6085 sayılı Sayıştay Kanununda yer verilmiştir.

Sayıştay Kanununun 48. maddesine göre genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap ve işlemlerinin denetimi sırasında Sayıştay denetçileri tarafından kamu zararına yol açan bir husus tespit edildiğinde sorumluların savunmaları alınarak mali yılsonu itibarıyla yargılamaya esas rapor düzenlenir. Sayıştay yargılaması söz konusu yargılamaya esas rapor üzerine başlar. Kanununun 50. maddesine göre Daireler tarafından yapılan hesap yargılaması sonucunda; i) Hesap ve işlemlerin yasal düzenlemelere uygunluğuna veya ii) Kamu zararının sorumlulardan tazminine hükmedilir. Bu hükümler dışında, iii) Gerekli görülen hususların ilgili merciiilere bildirilmesine karar verilebilir.

Hesap yargılaması sırasında, mahkemelere veya yürütülen bir soruşturma için ilgili idari mercilere verilmiş olması nedeniyle belgeleri bulunmayan hesap yargılamasına konu olan bilgi ve belgelerin yeterli görülmemesi ve kovuşturma veya soruşturma sonucunun beklenmesine gerek görülen hallerde, bu hususlara ilişkin hesap ve işlemlerin yargılaması durdurularak, hüküm dışı bırakılabilir. Hüküm dışı bırakılan hususlara ilişkin noksanlıklar giderildikten sonra bu hesap ve işlemlerin yargılanmasına devam edilir. Verilen hüküm ve kararlar gerekçeli olarak tutanağa bağlanır ve daire başkanı ve üyeler tarafından imzalanır.

Gerekçeli olarak düzenlenen Sayıştay ilamları; sorumlulara, sorumluların bağlı bulunduğu kamu idarelerine, genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri için Maliye Bakanlığına, ilgili muhasebe birimine ve başsavcılığa tebliğ edilir. Sayıştay ilamları kesinleştikten sonra doksan gün

içinde yerine getirilir. İlam hükümlerinin yerine getirilmesinden, ilamların gönderildiği kamu idaresinin üst yöneticisi sorumludur. İlamlarda gösterilen tazmin miktarı hüküm tarihinden itibaren kanuni faize tabi tutularak, 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu hükümlerine göre tahsil olunur.

Buna göre kontrol, denetim veya inceleme sonucunda yani idari mekanizma yoluyla tespit edilen kamu zararından farklı olarak yargı kararları ve Sayıştay ilamlarıyla tespit edilen kamu zararı alacakları kesin olup söz konusu alacaklar muhasebe birimince doğrudan takip edilir. Bu bağlamda, kamu zararına karşı idari yargı mercilerine dava açma hakları bulunmamaktadır. Bununla birlikte Sayıştay ilamlarına karşı, sorumluların temyiz, yargılamanın iadesi ve karar düzeltilmesi şeklinde Sayıştay'a kanuni başvuru yolları mevcuttur.

C. Adli ve İdari Yargılama ile Kamu Zararının Tespiti

Yargı yoluyla kamu zararının tespiti 5018 sayılı Kanun kapsamında doğrudan kamu zararının tazminine yönelik bir dava sonucunda olabileceği gibi farklı bir dava sonucunda da ilgili mahkeme tarafından kamu zararına hükmedilmesi ile mümkün olabilir (Koçberber, 2015: 62).

Adli yargı kendi içinde, medeni yargı ve ceza yargısı şeklinde iki ana gruba ayrılır. Medeni yargının konusu, hukuk mahkemelerinin özel hukuk alanındaki yargısal faaliyetleridir. Ceza yargısının konusunu, ceza mahkemelerinin ceza hukuku alanındaki yargısal faaliyetleri meydana getirir. Ülkemizde adli yargı alanında görev yapan yüksek mahkeme Yargıtay'dır. İdari yargı, idari organların kamu hukuku alanındaki faaliyetlerin çözümü ile uğraşır. Genel idari yargının yüksek mahkemesi Danıştay'dır (Mutluer ve diğerleri, 2015: 134).

Yargı kararları ile tespit edilen kamu zararı alacakları ile değerlendirme sonucunda takip ve tahsiline karar verilen alacaklar merkezde strateji geliştirme birimlerinde, taşrada ise takibe yetkili idare birimlerinde takip edilmektedir. Adli ve idari mahkemelerce hükme bağlanan ve taraflara tebliğ edilen kamu zararından doğan alacaklara ilişkin kararın kesinleşmesi beklenilmeksizin takip işlemlerine başlanmaktadır. Yargılama sonucunda verilen tazmine ilişkin kararlardan kamu idaresini temsile yetkili hukuk birimince takip edilmeyenler, birimlerine intikal ettirilmektedir (Koçberber, 2015: 62).

IV. Kamu Zararının Tahsili

Yönetmeliğin 12. maddesinin ikinci fıkrasına göre, tespit edilen kamu zararları; i) Rızaen ve sulh yolu ile ödenmek, ii) 818 sayılı Borçlar Kanunu hükümlerine göre takas yapılmak, iii) 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu hükümleri uygulanmak yolu ile tahsil edilir. Yönetmeliğin aynı madde hükmüne göre kamu zararından doğan alacaklar, sorumlulardan ve/veya

İlgililerden, zararın oluştuğu tarihten itibaren ilgili mevzuatına göre hesaplanacak faiziyle birlikte tahsil edilir.

İdari değerlendirme sonucunda tespit edilen kamu zararı alacaklarının yapılan tebligata rağmen sorumlular ve/veya ilgililerce rızaen ödenmemesi halinde alacak takip dosyası, sürenin bitiminden itibaren beş iş günü içerisinde, alacağın hükmen tahsili için, strateji geliştirme birimi ve taşradaki ilgili takip birimince kamu idaresini temsile yetkili hukuk birimine gönderilir. Yönetmeliğin 22. maddesine göre, kamu zararından doğan alacakların sorumlularca ve/veya ilgililerce rızaen veya sulhen ödenmemesi halinde alacak takip dosyası, genel hükümlere göre takibat yapılmak ve dava açılmak üzere, genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerince o yerdeki muhakemat müdürlüğü veya hazine avukatlığına, Hazine avukatı bulunmayan yerlerde dava ve icra işleri kamu idaresi yöneticileri tarafından takip edilmektedir. Genel bütçe dışındaki diğer kamu idarelerinde ise söz konusu dosyanın hukuk birimine gönderilmesi gerekmektedir. Bu aşamadan sonra kamu zararı süreci adli yargıda devam etmektedir.

Kamu zararının ilgiliden tazmin edilmeye çalışılması durumunda, ilgililer kendilerine yapılan tebligata karşı idari yargıya başvurarak idari işlemin iptalini istemektedirler. Bu durumda ise süreç hem adli yargıda hem de idari yargıda devam etmektedir. Bu durum kamu zararı konusunda yargıdaki hüküm uyuşmazlıklarının temelini oluşturmaktadır. Yargı sürecinin iki ayrı koldan ilerlemesi sonunda farklı kararlar ortaya çıkabilmektedir (Koçberber, 2015: 62).

Genel ve özel bütçeli idarelerin kendi aralarında ve üçüncü kişiler ile aralarındaki adli ve idari uyuşmazlıkların sulh yolu ile çözümünde, vazgeçme ve kamu zararı konusu olan tutarların terkin ve taksitlendirilmesinde 659 sayılı Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri ve Özel Bütçeli İdarelerde Hukuk Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname uygulanmaktadır (Aksoy ve Kızılkaya, 2017: 48).

Kamu zararlarının rızaen veya takas suretiyle tahsili mümkün olmadığına 6183 sayılı Kanun dışında kalan alacakların cebri tahsili 2004 sayılı İcra İflas Kanununa göre yapılmaktadır. Mahkeme kararı veya Sayıştay ilamı tebliğ edilinceye kadar, alacaklı kamu idaresince kamu alacağını güvence altına almak amacıyla yetkili mahkemeden karar alınarak, sorumluların ve ilgililerin mal, hak ve alacakları üzerine ihtiyati haciz konulmasının imkan dahilindedir (Arslan, 2016: 520).

V. Kamu Zararının Tespit ve Tahsiline Yönelik Sorunların Değerlendirilmesi

İdari süreçle yapılan tespite ilişkin değerlendirmeler, yargı organları arasında uyuşmazlık ve sayıştayın yargısal konumu

A. İdari Süreçle Yapılan Tespite İlişkin Değerlendirmeler

Mevzuatımızda, denetim sırasında kamu zararı tespit edilmesi halinde, buna ilişkin tespit bir raporla ilgili idareye bildirilmesi esası getirilmiştir. Bu tespit idarenin üst yöneticisi tarafından değerlendirilecek ve kamu zararı bulunup bulunmadığına karar verilecektir. Zira, denetim elemanlarının raporları icra edilmesi zorunlu nitelikte kararlar değildir (Akalan, 2011: 21).

Düzenlenecek raporların içeriği ile ilgili olarak Yönetmelikte açık bir düzenleme bulunmamasına rağmen, raporlarda; kamu zararının tutar olarak ortaya konması, mevzuata aykırı karar, işlem veya eylemin tartışılması, zarardan sorumlu olan kamu görevlilerinin tespit edilmesi ve kusurlarının ispat edilmesi, zararlar fiil arasında illiyet bağının bulunup bulunmadığının açıklanması, zararın istisna kapsamına girip girmediğinin araştırılması gibi hususlara yer vermesi beklenir (Martal, 2015: 39).

Raporların düzenlenip ilgili mercilere sunulmasının ardından bu raporlar üzerine icrai nitelikte karar verilmesi gerekir. Kamu zararları ile ilgili olarak, bu tür kararlar kanunla belirlenen üst yöneticiler tarafından verilir. Üst yöneticiler, değerlendirmeler sonucunda kamu zararı bulunduğu kanaat getirirlerse, kamu zararının takip ve tahsiline karar verirler. Üst yöneticiler kamu zararının oluşmadığı kanaatini edinirlerse, takip edilmesine gerek olmadığına karar verirler (Akalan, 2011: 21). Ancak konusunda uzman olan denetçilerin yapmış olduğu kamu zararına ilişkin tespit ve değerlendirmelerin mali mevzuat bilgisinden yoksun yöneticiler tarafından değerlendirilmesi (Orulluoğlu, 2010: 164) tarafından büyük bir yanlışlık olarak değerlendirilmektedir. 5018 sayılı KMYKK ile üst yöneticilere kamu kaynaklarının yönetimi ile ilgili önemli görevler vermesi ile birlikte düşünüldüğünde üst yöneticiye kamu zararına ilişkin raporların değerlendirilme görevi verilmesi anlaşılabilir bir durum olmakla birlikte, üst yönetici değerlendirmeleri sonucunda kamu zararının bulunmadığına kanaat getirilmesi, ancak kamu zararının diğer tespit yöntemlerinden biriyle aynı işlemle ilgili olarak kamu zararı tespitinde bulunulması durumunda, üst yöneticinin sorumluluklarına yer verilmemiştir.

Ayrıca değerlendirme işlemine teknik açıdan bakıldığında üst yöneticilerin konu hakkında karar vermeleri için belirlenmiş bir süre ve değerlendirme şekli mevzuatta yer almamaktadır. İşlemlerin süruncemede kalmadan seri bir şekilde sonuçlandırılması için değerlendirme işlemlerinde diğer işlemlerde olduğu gibi bir sürenin öngörülmesi ve değerlendirmelerde subjektifliği engelleyecek hükümlerin Yönetmelikte düzenlenmesi gerekir (Orulluoğlu, 2010: 165).

Yönetmelikteki düzenlemeye göre, kontrol, denetim ve inceleme sonucunda tespit edilerek kamu idarelerine bildirilen kamu zararlarına ilişkin belgelerde yer alan hususlar, üst yönetici tarafından değerlendirilmeden önce ilgili harcama yetkilisinin de görüşleri alınır.

Görüş alınması, harcama yetkililerine kendilerini ifade etme imkanı sağlar. Harcama yetkilileri, zarara neden olan işlem, eylem ve karardaki gerekçelerini, işlemin hangi nedenle gerçekleştirildiğini, yasal dayanaklarını bu görüşe eklemelidir. Harcama yetkililerinden görüşlerin ne kadar zamanda alınacağı Yönetmelikte belirtilmemiştir (Martal, 2015: 40).

Üst yöneticilerin istisnai de olsa harcama yetkilisi olması durumunda, bu kişilerin eylem ve işlemlerinden doğan zararlarda değerlendirme işleminin kimin tarafından yapılacağına dair idari düzenlemelere hüküm konulması yerinde bir çalışma olacaktır (Orulluoğlu, 2010: 95).

B. Yargı Organları Arasında Uyuşmazlık ve Sayıştay'ın Yargısal Konumu

Kamu zararının genel olarak tespitinde birden çok yargı kolunun yetkili olarak belirlenmiş olması uygulamada çeşitli problemleri beraberinde getirmektedir. Bilindiği üzere yargı faaliyeti bir bütün oluşturmakla birlikte, bu faaliyetin daha iyi yerine getirilmesi için bölünmüştür. Bu yargı kolları aynı derecede ve eşittir. Hiçbir yargı çeşidindeki mahkeme, diğer yargı çeşidine bağlı değildir. Her yargı çeşidinde ayrı yargılama usulleri uygulayan ayrı mahkemeler görev yapmaktadır. Kamu zararının tespitinde sınırların iyi çizilememesi bu genel kuralı ihlal etmektedir (Mutluer ve diğerleri, 2015: 155).

Bununla birlikte kamu zararının tahsilinde bazı hallerde adli yargının görevli olması ve Borçlar Kanununun uygulama alanı bulması söz konusu olabilecektir (Mutluer ve diğerleri, 2015: 147). Öte yandan 5018 sayılı KMYKK'nun 71. maddesi hükümlerine göre kamu görevlisinin mali sorumluluğu cezai sorumluluğu ile birlikte gündeme gelebilir.

5018 sayılı KMYKK'nun 71/4. maddesine göre; “Alınmamış para, mal ve değerleri alınmış; sağlanmamış hizmetleri sağlanmış; yapılmamış inşaat, onarım ve üretimi yapılmış veya bitmiş gibi gösteren gerçek dışı belge düzenlemek suretiyle kamu kaynağında bir artışa engel veya bir eksilmeye neden olanlar ile bu gibi kanıtlayıcı belgeleri bilerek düzenlemiş, imzalamış veya onaylamış bulunanlar hakkında Türk Ceza Kanunu veya diğer kanunların bu fiillere ilişkin hükümleri uygulanır. Ayrıca, bu filleri işleyenlere her türlü aylık, ödenek, zam, tazminat dahil yapılan bir aylık net ödemelerin iki katı tutarına kadar para cezası kesilir”.

Bu hükmün para cezasına ilişkin kısmı hariç, TCK anlamında net bir suç tanımı yapılmamış, yalnızca ilgili kanunlara atıfta bulunulmuştur. Bu atıf kapsamına giren suçların en başında kamu zararı ibaresine de yer veren görevi kötüye kullanma suçunun yanı sıra ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, resmi belgede sahtecilik ve zimmet gibi suçlar da sayılabilir (Aksoy ve Kızılkaya, 2017: 79).

Görevi kötüye kullanma başlıklı TCK'nın 257. maddesinde “(1) Kanunda ayrıca suç olarak tanımlanan haller dışında, görevinin gereklerine aykırı hareket etmek suretiyle, kişilerin mağduriyetine veya kamunun zararına neden olan ya da kişilere haksız bir menfaat sağlayan kamu görevlisi, altı aydan

iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Kanunda ayrıca suç olarak tanımlanan haller dışında, görevinin gereklerini yapmakta ihmal veya gecikme göstererek, kişilerin mağduriyetine veya kamunun zararına neden olan ya da kişilere haksız bir menfaat sağlayan kamu görevlisi, üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır” hükmüne yer verilmiştir.

Buna göre kamu görevlisinin cezai sorumluluğunun cezalandırılabilmesi için TCK’da aranan şartlar; i) Kamu görevlisinin, görevinin gereklerine aykırı davranışıyla kamunun zararına neden olması, ii) Üçüncü kişilerin mağduriyetine yol açması, iii) Üçüncü kişilere haksız kazanç sağlamasıdır (Dönmez, 2017: 2736).

Kamu zararı konusu farklı sebeplerle Borçlar Kanunu veya Ceza Kanunu hükümlerine göre değerlendirilmesi gerektiğinde söz konusu kanun hükümlerinde kusurun kavranış biçimlerine karşın 5018 sayılı KMYKK’da söz konusu kavramları açıklığa kavuşturulmaması karşısında sorunlara yol açabilmektedir.

Yargı alanında ortaya çıkan temel sorunlardan birisi de Sayıştay Temyiz Kurulunca verilen kararlar kesin olmakla birlikte, zaman zaman çeşitli yargı yerlerinin bu hükümlere kendilerini bağlı hissetmemeleri ve kamu zararının olmadığı yönünde karar verebilmeleridir. Bu konuda Anayasa Mahkemesinin çeşitli kararlarında Sayıştay Daireleri veya Temyiz Kurulunun verdiği kararların kesin olduğu belirtilmiş bulunmaktadır. Bu sebeple kamu zararının ödenmesi konusunda idarece açılan davalarda artık yargı yerlerinin kamu zararının mevcut olup olmadığını en baştan denetlemelerine yer olmadığı savunulmaktadır (Akyılmaz, 2015: 55).

Kamu zararının tespiti sürecinde farklı yargı organlarının farklı hükümler ortaya çıkarmasının çeşitli sebepleri ileri sürülebilir. Bunlardan birisi kamu zararının sınırlarını belirleyen 5018 sayılı KMYKK’da yer verilen kasıt, kusur ve ihmal kavramlarının diğer hukuk dallarında farklı anlam ve içeriğe sahip olmasıdır. Bir diğeri 5018 sayılı KMYKK gereği kamu zararının tazmininden sorumlular yanı sıra sorumlu tutulan ilgililerin Sayıştay yargısı kapsamında değerlendirilmemesidir. Bununla birlikte bu husustaki tartışmalar Sayıştay’ın yargısal konumu ile ilgili tartışmaları tekrar gündeme getirmektedir.

B.1. Kasıt, Kusur ve İhmalin Meri Mevzuattaki Yeri

Kusurun varlığı, çeşidi ve derecesi kamu zararının varlığı veya yokluğu açısından en önemli unsurdur. Kusur sorumluluğun kurucu unsurudur. Kusur varsa kamu zararından bahsedebiliriz, kusur olmaksızın mevzuata aykırılık halinde, kusursuz sorumluluk ya da sadece zarar söz konusudur (Aksoy ve Kızılkaya, 2017: 64).

5018 sayılı KMYKK’da kamu zararı oluşturan her idari işlemde, kamu görevlilerinin kusuru aranması, “kasıt, kusur, ihmal” kavramlarının Ceza, Borçlar ve Sayıştay Kanunlarında yer alması, kamu zararı kavramının 6085 sayılı Sayıştay Kanunu ile 5018 sayılı KMYKK’da diğer yasalardan ayırt edici

bir şekilde tanımlanmamış olması, adli ve idari yargı ile Sayıştay yargısının görev ve yetki alanlarında örtüşmeye yol açacağı açıktır (Mutluer ve diğerleri, 2015: 151). Çünkü kusurun derecesi ve kusura ilişkin kanıtların niteliği konusu bu alanların her birinde farklı derecede önem arz etmektedir (Parlak, 2018: 36).

Borçlar kanunu haksız fiil bakımından ‘kusur’ kavramını getirmiş iken, bu kavrama yargı kararlarının şekil verdiği görülmektedir. 1989 yılında verilen bir Yargıtay kararında (Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, E: 1989/2654, K:1989/3367, 11.04.1989; “Kasıt ve ihmal haksız eylem sorumluluğunun kurucu öğelerinden biri olan “kusurun” iki ayrı çeşidini teşkil eder. Bu nedenle kasta dayanmasa bile ihmali bir davranışta sorumluluğu gerektiren hukuki bir eylem niteliği taşıyabilir. Zararlı sonucun gerçekleşmemesi için gerekli dikkat ve özenin gösterilmemesi durumunda ihmalin varlığı kabul edilmelidir”.) kasıt ve ihmalin, kusurun iki çeşidi olduğundan bahsedilmiştir. 2013 yılında Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun verdiği bir başka kararda (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 10.12.2013, B:2013/11-756, C:2003/43.) da kusur, kasıt ve ihmal olmak üzere ikiye ayrılmış ve tanımlanmıştır. Aynı zamanda kusurun da ağır kusur ve hafif kusur olarak tanımları yapılmıştır.

Mali mevzuatta geçen, kasıt, kusur ve ihmalin ceza hukukundaki kavramlar olup olmadığı konusu cezai sorumluluk açısından da önem kazanmaktadır. Zira 5237 sayılı TCK’nın 257. maddesinde kamu zararına kasıtlı olarak sebebiyet veren kamu görevlilerinde olduğu gibi ihmal suretiyle kamu zararına sebebiyet olan kamu görevlileri için de hapis cezası düzenlenmiştir. Bu durumda 5018 sayılı Kanunda kullanılan kavramların ya ceza hukukundan farklı olduğunu kabul etmek ya da bu düzenlemeyi ceza hukuku kapsamında açıklayabilmek gerekir (Parlak, 2018: 23). Örneğin TCK hükümlerine göre kamu görevlisinin bu suçları işleme bakımından esas itibarıyla kastının varlığı asıldır; taksirle işlenen fiillerin cezalandırılması kanunda açıkça düzenlenmiş olma şartına bağlıdır. Burada “ihmal” kavramının taksirle eşdeğer olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır (Eriş, 2012: 8). 5018 sayılı KMYKK’da kullanılan ihmalin aslında ceza hukukundaki taksiri ifade ettiği kabul edildiğinde, Sayıştay tarafından hükme bağlanan her kamu zararı kararında sorumlular hakkında ceza yargısına gidilmesi söz konusu olmayacaktır (Şahin, 2015: 124).

5237 sayılı TCK, kamu zararının sorumlu kamu görevlisine ödettilmesi konusunu hükme bağlamadığından ceza yargılamalarında kamu zararının miktar olarak tespit edilmesi gerekli değildir. Ancak kamu zararının oluşması, bazı suçlar açısından suçun işlenmiş olmanın şartı iken, diğer bazı suçlarda cezanın artmasını gerektiren bir unsur olarak düzenlenmiştir. Örneğin, 253. maddede ihaleye fesat karıştırma suçunda suçun gerçekleşmesi için zararın meydana gelmiş olması şartı aranmasa da zararın oluşmaması halinde daha kısa süreli bir ceza düzenlenmiştir. Bu durumda hem Sayıştay hem de ceza yargısı aynı olaydaki kamu görevlilerinin kusurlu olup olmadıklarını kararlaştırdıkları halde ulaşılan sonuçlar farklı olabilmektedir (Parlak, 2018: 24).

Sayıştay yargısı yargıya esas alınan hesaplar üzerine inşa edilirken, adli yargı ve idari yargı bir bakıma taraflar üzerine kurulmuştur. Bu nedenle adli ve idari yargı da sübjektif esaslar dikkate alındığı halde hesap yargısında objektif kurallar ön plandadır. Zira hesap yargısında sorumlular ve sorumlulukları önceden kanunla belirlenir (Mutluer ve diğerleri, 2015: 136, 137). Buna göre, Sayıştay yargısı açısından, sorumlunun ceza hukukundaki anlamıyla kusurunun olup olmadığının araştırılması mümkün değildir (Parlak, 2018: 23). Bu sebeple Sayıştay tarafından kamu zararı konusu hükme bağlanırken kamu görevlilerinin sorumluluğunun tespitinde objektif bir kural getirilmesi gerektiği açıklar (Parlak, 2018: 36).

B.II. Hukuk Dallarında Kamu Görevlisi Kavramı

Kamu görevlileri Anayasanın 128. maddesinde, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevleri yürüten görevlilerdir. Madde hükmüne göre devletin söz konusu görevleri “memurlar” ve “diğer kamu görevlileri” eliyle yürütüleceği belirtilmiştir.

657 sayılı DMK’na göre kamu kesiminde çalışanlar dört gruba ayrılmaktadır. 657 sayılı Kanunun 4. maddesinde öngörüldüğü üzere kamu görevlileri “memur”, “sözleşmeli personel”, “geçici personel” ve “işçiler” olarak düzenlenmiştir. Kanunun 5. maddesinde de Kanuna tabi kurumların, 4. maddede yazılı dört istihdam şekli dışında personel çalıştıramayacağı düzenlenmiştir (Mutluer ve diğerleri, 2015: 149).

Danıştay 1. Dairesinin 19.12.1996 tarihli, 996/131 Esas ve 996/242 Karar sayılı kararında şu değerlendirmeye yer verilmiştir. “Öğreti ve yargı kararlarında, kamu idare kurumlarında kamu hizmetlerini yürüten kişilerden; idare örgütüne ve hizmet kadrosuna sürekli biçimde girmiş ve onunla kaynaşmış olan, örgüt içinde ve aralarında hiyerarşi bağı ve kendine özgü statüleri bulunan, görevleri dışında bu statüleri ile resmi sıfat ve yetkilerini koruyan, kamu hizmetinin gerektirdiği alanlarda uzmanlaşmış olan memur ya da kamu görevlisi sayılmakta, bu koşulları taşımayanlar ise memur ya da kamu görevlisi kapsamında değerlendirilmemektedir”.

Anayasa Mahkemesinin bir kararına göre, kamu görevlisi ifadesinin iki unsuru ihtiva ettiği vurgulanmıştır. Bunlardan birincisi, görevlinin bir kamu hizmeti yüklenmesi, ikincisi ise görev karşılığı devlet bütçesinden maaş, ücret, ödenek, vs. gibi her nam altında olursa olsun görevliye maddi bir meblağın tesis edilmesidir (Mutluer ve diğerleri, 2015: 150).

TCK’nın 6. maddesinin j fıkrasına göre kamu görevlisi; kamusal faaliyetin yürütülmesinde atama veya seçilme yoluyla ya da herhangi bir surette sürekli süre ile veya geçici olarak katılan kişidir. TCK’nın ilgili maddesi gerekçesi (TCK’nın ilgili madde gerekçesine göre “Kamusal faaliyet, Anayasa ve kanunlarla belirlenmiş usullere göre verilmiş bir siyasal kararla, bir hizmetin kamu adına yürütülmesidir. Bu

faaliyetin yürütülmesine katılan kişilerin maaş, ücret veya sair bir maddi karşılık alıp almamalarının, bu işi sürekli, süreli veya geçici olarak yapmalarının bir önemi bulunmamaktadır. (.....). Buna karşılık, kamusal bir faaliyetin yürütülmesine ihaleye dayalı olarak özel hukuk kişilerin üstlenilmesi durumunda, bu kişilerin kamu görevlisi sayılmayacağı açıktır” (Ayhan, 2010: 120.) ile birlikte ele alındığında bir kişinin kamu görevlisi sayılabilmesi için dört şartın arandığını görmekteyiz. Bunlardan üçü madde lafzında ifade edilmiş, dördüncüsü ise gerekçede belirtilmiştir. İlgili tanıma göre bir kişinin kamu görevlisi olması için, kamusal bir faaliyet yürütmesi, işin yürütülmesine katılma şeklinin atama, seçilme veya herhangi bir suretle gerçekleşmesi, bu faaliyetin niteliğinin sürekli, süreli veya geçici olması ve son olarak da kişinin idare ile özel hukuk ilişkisi içerisinde olmaması gerekmektedir. (Dönmez, 2017: 2732).

Kamu zararının tespit edildiği durumlarda suç unsuru da varsa kamu görevlisi tanımında ceza hukuku esas alınacak; yoksa idare hukukundaki tanımına gidilecektir. Ceza hukukunda kamu görevliliği üç açıdan önem taşır; i) Memurluk veya kamu görevliliği cezalar açısından ağırlaştırıcı bir etkidir, ii) Bazı suçlar sadece memurlar veya kamu görevlileri tarafından işlenebilir, iii) Memurlar veya kamu görevlilerinin yargılaması özel usullere tabidir (Aksoy ve Kızılkaya, 2017: 59).

İdare hukuku açısından zararın üçüncü bir kişiye söz konusu olması durumunda, zarar gören kişinin muhatabının belirlenmesinde ve idare ile kamu görevlisi arasındaki sorumluluğun dağılımında kişisel kusur-hizmet kusuru (Hizmet kusuru; Hizmetin kurulmasında, düzenlenmesinde, yürütülmesinde, teşkilatlandırılmasında, personeline veya denetiminde ortaya çıkan düzensizlik, bozukluk, aksaklık, eksiklik veya hizmete tahsis olan teçhizatın yetersiz, elverişsiz, kötü olması gibi kamu hizmetinin yapısından, işleyişinden ya da vasıtalarından kaynaklanan afaki objektif bir sorumluluk anlamına gelir (Sezginer, 2015: 66). Sadece bünyesinde barındırdığı kendine özgü kural ve ilkelerle değil, tespitinin idari yargı mercilerince yapılması ve hizmet kusurunun bulunması durumunda idarenin sorumluluğuna idari yargı mercilerince karar verilmesi yönüyle de özel hukuktaki kusur ve haksız fiil sorumluluğundan farklılık göstermektedir (Söyler, 2016: 563.) ayrımı ile kişisel kusurun çeşitleri önem taşır. Kişisel kusur; saf kişisel kusur, görevin içindeki ağır kusur, görevin dışında ama görev dolayısıyla ortaya çıkan kusur olmak üzere üçe ayrılır. Anayasanın 129. maddesi (“ ... Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir...”) ve DMK’nın 13. maddesi kamu görevlilerinin görev kusurlarıyla sebebiyle meydana gelen zararın tazmini için idari yargıda dava açılması gerektiğini öngörmüş olmakla birlikte kamu görevlilerinin salt kişisel kusurları sebebiyle meydana gelen zararın tazmini için kamu görevlilerine doğrudan adli yargıda dava açılmasını engellememiştir (Mutluer ve diğerleri, 2015: 146). Görev kusurları sebebiyle açılan idari yargı davasını üçüncü kişinin kazanması durumunda idare zararı ödedikten sonra, kusurlu olduğu düşünülen sorumlu hakkında adli yargıda dava açarak, zararın giderilmesi için rücu mekanizmasını işletecektir (Aksoy ve Kızılkaya, 2017: 73).

5018 sayılı KMYKK'da kamu zararından dolayı sorumlu olan kamu görevlileri, mali yönetim sürecindeki yetkileri ve unvanları itibariyle sınırlandırılmıştır. Dikkat edilecek olursa, mali yönetim sisteminde harcama yetkilileri, gerçekleştirme görevlileri ve muhasebe yetkililerinin sorumlulukları bulunmakta olup, söz konusu kamu görevlileri harcama sürecinde görev yapmaktadırlar. Harcama sürecinde yetkili ve sorumlu olan kamu görevlileri unvanları itibariyle sıralanarak sorumlulara ilişkin belirli bir açıklık getirilirken, diğer taraftan kamu gelirlerinin tahakkuk ve tahsilinde ortaya çıkan kamu zararından sorumlu olan yetkili kamu görevlileri açısından aynı açıklığın söz konusu olmadığı görülür.

Harcama sürecinde görev unvanı olarak belirlenen bu görevlilerden yalnızca gerçekleştirme görevlisi unvanı yönüyle; harcama, gelir, mal ve muhasebe işlemlerinde birden çok kişinin görevli ve yetkili, dolayısıyla da sorumlu konumunda bulunduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle gerçekleştirme görevlisi; daha genel ve mali işlemlerin yürütülme sürecinde üst yönetici, harcama yetkilisi, mali hizmetler birimi yöneticisi, ön mali kontrol görevlisi ve muhasebe yetkilisi dışında kalan görevlilerin tamamını kapsayan bir görev unvanıdır (Aksoy ve Kızılkaya, 2017: 112).

Buna göre harcamalarda sorumluluğun merkezinde gerçekleştirme görevlisi yer almış, harcama yetkilisine harcama talimatıyla sınırlı bir sorumluluk yüklenmiş, yürürlüğe girmeden yapılan değişikliklerle mali kontrol yetkilisi düzenlemesinin kaldırılmasından dolayı mali kontrol kısmen mali hizmetler birimine, esas itibariyle de mali mevzuat konusunda yeterince bilgisi bulunmayan gerçekleştirme görevlilerine bırakılmıştır. Muhasebe yetkilisine ise mevzuata uygunluk ve ödenek kontrolü dışında kalan hususlarda kontrol yükümlülüğü getirilmiştir. Bu çerçevede harcamalarda sorumluluk, harcama yetkilisi ile genellikle ödeme belgesini düzenleyen ve harcama biriminde mali kontrolü de yapması gerektiği belirtilen düzenleyen gerçekleştirme görevlilerine yüklenmiştir. Burada en karmaşık ve sayısı belirsiz denecek kadar çok ve çeşitli olan kamu görevlileri gerçekleştirme görevlileridir (Aksoy ve Kızılkaya, 2017: 228).

Bununla birlikte 5018 sayılı KMYKK ile mali işlem sürecinde yetkili olan kamu görevlileri dışında ilgili sıfatıyla yer alan üçüncü kişilerin de kamu zararının tazmininden sorumlu tutulduğu görülür. Kanunun kamu zararını ilgiliden tahsil edilmesine olanak vermesinin kamu zararının tahsilini artırıcı etkisi yanında, kamu görevlisinin yalnızca sebep olmasına bağlı orantısız tazmin/ödeme yükümlülüğüne başta sözleşmeye aykırı davranan, haksız fiilde bulunan veya sebepsiz zenginleşen üçüncü kişilerin de ödeme yükümlülüğüne dahil edilmesiyle bu orantısız sorumluluk durumu bir anlamda dengelenmeye çalışılmıştır (Aksoy ve Kızılkaya, 2017: 39).

B.III. Mevzuatın Yorumu

Mevzuatın yorumu iki açıdan önem arz eder. Birincisi yorumunda hataya düşülmesi ve yanlış yorum yapılarak işlem tesis edilmesidir. Bu durumda herhangi bir kasıt unsuru olmasa da kamu zararı bakımından mevzuata aykırılık unsuru söz konusu olabilir. İkincisi mevzuatın bilinçli ve kasten yanlış uygulanması durumudur. Bu durumda mevzuata aykırılık olduğu gibi aynı zamanda ceza hukuku bakımından birçok durumda suç da işlenmiş olur.

Mevzuat kavramı en üst norm olarak Anayasadan başlamak üzere kanun, kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik, tebliğ, genelge gibi yasama ve yürütme organları tarafından oluşturulan içtihatları kapsamaktadır (Arslan, 2016: 490). Mevzuata aykırılık ise işlenen fiilin hukuk düzeni ile çelişmesi veya çatışma halinde bulunmasıdır (Tosun, 2016: 157). Kanuni metinler genel ve soyut kurallar olmaları hasebiyle yoruma ihtiyaç gösterirler. Soyut kural metodunda kanun koyucu genel ve soyut kurallar koymakla yetinmekte ve mali iş ve işlemlerde uygulanacak kuralları uygulayıcının yorumlayarak somut olayın durumuna göre hareket etmesini istemektedir. Yargı kararları ve kamu görevlilerin idari kararlarının hukukiliği açısından mevzuatın doğru bir şekilde yorumlanması gerekir. Bu bakımdan kamusal alanda idarelerin, uyuşmazlık sürecinde de yargı organlarının ve denetim yapan görevlilerin yorumu büyük önem arz eder.

Yargı organları hukukilik denetimi yaparken, kamusal alanda görev yapan kamu görevlileri de mali iş ve işlemlerde bulunurlarken mevzuatı yorumlamak durumundadırlar. Aynı şekilde kamu zararının varlığını ileri süren Sayıştay denetçisinin raporu ve yapılan Sayıştay yargılaması için de aynı şey söylenebilir. Denetim elemanlarının da kamu zararının varlığı konusunda yapacakları tespit, hukuk metinleri ile somut olay arasındaki yoruma dayanmakta olup, önem arz etmektedir.

Literatürde hangi karar, eylem ve işlemlerin kamu zararı sayılacağı konusunda farklı görüşlerin olduğu belirtilmelidir. Bu farklılıkların temel sebepleri arasında; (i) 5018 Sayılı Kanundaki genel kamu zararı tanımının yanı sıra kamu zararının tespitinde esas alınacak olan fiillerin ayrıca sıralanması sonucunda genel tanım ile söz konusu fiiller arasındaki bağın kurulmasındaki yorum farklılıkları, (ii) kamu zararının tespitinde esas alınacak olan fiillerin yönetmelikte kanun maddesine göre daha genişletilmiş halde olması, (iii) kamu zararı konusunda birbirinden farklı yorumlar getiren yargı kararları gibi nedenler sayılabilir.

Buna bir örnek olarak, bir vergi veya benzeri alacağın zamanaşımına uğratılması, yapılmamış bir hizmetin yapılmış gibi gösterilerek, alınmamış bir malın alınmış gibi gösterilerek ödeme yapılması, idareye ait bir taşınır/taşınmaza zarar verilmesi, bir malın kaybedilmesi, idarelere ek külfetler getiren işlemler gerçekleştirilmesi gibi örnekler de kamuya verilmiş zarar olarak değerlendirilebilmektedir (Demirci, 2014: 44). Diğer taraftan Danıştay'ın

vermiş olduğu bir kararda, bir fiilin kamu zararı sayılmasında Kanundaki genel tanımın yanı sıra kamu zararı olarak sayılan fiillerin de birlikte dikkate alınması gerektiğinden bahsedilmiştir (Dnş. 2. Dairesi, Esas No: 2010/6876, Karar No: 2010/5111.).

İkinci bir örnek olarak (Bu konuda Bkz. Zafer Demirci, “Devlet Memurlarına Yapılan Fazla veya Yersiz Ödemelerin Geri Alınması”, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, 2014.) bazı çalışmalarda kamu görevlisine yapılan fazla veya yersiz ödemeler (Bir memura ödenmesi gereken özel hizmet tazminatının olması gerekenden 10 puan fazla hesaplanarak ödenmesi fazla ödemeye, makam tazminatını hak etmeyen personele makam tazminatı ödenmesi ise yersiz ödemeye örnek verilebilir (Demirci, 2014: 46).) kamu zararı sayılmış iken, bazı çalışmalarda “kamuya verilen zarar” olarak addedilmiştir. Nitekim Danıştay’ın 2010 yılında verdiği bir kararda (Dnş. 2. D., 27.12.2010 tarih ve 2010/6876 E., 2010/5111 No.lu Karar.) kamu görevlilerine yapılan fazla veya yersiz ödemelerin kamu zararı niteliğinde olmadığı belirtilmiştir. Diğer taraftan Kamu Zararlarının Tahsiline İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte ilgili mevzuatında (657 sayılı DMK ve bu Kanuna istinaden gerçekleştirilen ikincil mevzuat düzenlemeleri, Harcırah Kanunu, özlük ödemelerine ilişkin diğer mevzuat düzenlemeler, vb.) belirtilen tutardan fazla ödeme yapılması hükmü gereği yapılan ödemelerin kamu zararı niteliğinde olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu fazla ödemelerin kamu zararı olarak kabul edilmesi gerekliliğinin gerekçeleri olarak ise; i) Söz konusu yargı kararlarının bağlayıcı olmadığı, ii) Kamu idarelerinin bağlayıcı nitelikte olan yönetmelik hükümlerine göre hareket etmesi gerektiği, iii) Sayıştay’ca yapılan denetim üzerine verilen ilamlara karşı idare mahkemesi, Danıştay gibi idari yargı mercilerine başvurunun yasal olarak mümkün olmadığı gösterilmektedir (Arslan, 2016: 494). Tüm bu hususlar bağlamında değerlendirdiğimizde kamu zararıyla ilgili hukuk metinlerini yorumlamak durumunda olan tarafların birbirinden farklı yorumları bir sorun teşkil etmekte, farklı sebeplerden kaynaklanan bu yorum farklılıklarının giderilmesi gerekmektedir.

B.IV. İlgililerin Sayıştay Yargısı Kapsamında Değerlendirilmemesi

Kamu zararının kimden tahsil edileceği sorununa yanıt sorumlular ve/veya ilgililer olmaktadır. Sorumlulukla ilgili diğer bir sorunlu alan 5018 sayılı Kanun ve Yönetmelikte “ilgili” olarak anılan gerçek ve tüzel kişilerin durumudur. İlgili; kendisine yersiz veya fazla ödeme yapılan gerçek veya tüzel kişilerdir.

Fazla veya yersiz ödemedan kaynaklı kamu zararı oluşması durumunda Borçlar Hukuku açısından sorumlular “haksız fiil faili” ilgililer ise “sebepsiz zenginleşen” konumundadırlar. Zira, ödemenin yapılmasıyla, kamu kaynağı ilgililerin malvarlığına geçmekte ve söz konusu kimseler kamu aleyhine sebepsiz zenginleşmektedirler. Böylelikle kamu zararı doğmuş olmaktadır (Özçelik, 2012: 15).

Buna karşılık, söz konusu alacağın sorumlular hakkında kamu zararı iddiasıyla Sayıştay’ın önüne gelmesi ve Sayıştayca tazmin hükmü verilmesi durumunda bir dizi hukuki problem ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi,

kamu zararının, idare ile ilgililer arasında mevcut bir özel hukuk ilişkisi çerçevesinde gerçekleşmiş olmasıdır. Zira bu durumda, söz konusu sözleşmeden doğan ihtilaflar adli yargının görev alanına girdiğinden, Sayıştayca tazmine mahkum edilen sorumlunun adli yargıda açtığı rücu davasında, kararın sorumlu aleyhine çıkması ihtimali bulunmaktadır. Bunun sebebi Yargıtay'ın Sayıştay ilamlarını, hesap yargısında kendilerini savunma imkanına sahip olmayan ilgililer bakımından kesin hüküm olarak kabul etmemesi ve belirtilen türde bir rücu davasında, meselenin özel hukuk kuralları çerçevesinde en baştan ele alınması gerektiğini öngörmesidir (Özçelik, 2012: 16).

Bununla birlikte uygulamada öncelikle borcun ilgiliden tahsil edilmesi için takibata başlandığı, böyle bir imkanının kalmadığının anlaşılması halinde ise borcun sorumlu kamu görevlisinden tahsili için uğraşıldığı görülmektedir (Bülbül ve diğerleri, 2015: 46, 47).

Bu sorunun aşılması için en isabetli çözüm, konunun anayasal ve yasal düzlemde en baştan ele alınıp, kamu zararının doğrudan ilgililerden tahsilini sağlayacak hukuki yolların oluşturulmasıdır. Bu anlamda çözüm, Sayıştaya ilgililer hakkında da hüküm kurma yetkisi verilmesi yönünde olacağı gibi tam aksine adli yargının görev alanını ilgilendiren konularda, Sayıştayın tazmin hükmünü vermesinin önüne geçilmesi şeklinde de olabilir (Özçelik, 2012: 16, 17).

B.V. Sayıştay'ın Yargısal Konumu

Uygulamada Sayıştay ilamlarının ilamlı icraya ya da ilamsız icraya da konu edildiği görülmektedir. Başlatılan icra takibi sonrasında, icra dairesi tarafından tebliğ edilen icra emrine kamu görevlisi tarafından itiraz edildiğinde açılan itirazın iptali ve alacak davalarına bakan adli yargı organlarının Sayıştay ilamlarını bir mahkeme ilamı olarak görmediği, kamu görevlisinin mevzuata aykırı karar, işlem veya eylemleri ile idarenin zararına sebebiyet vermesi halinde durumun esasının adli mahkemelerce değerlendirilmesi gerektiği şeklinde kararların olduğu görülmektedir (Bülbül ve diğerleri, 2015: 151).

Nitekim Anayasa Mahkemesinin 28.02.2013 tarihli ve E: 2011/21, K: 2013/36 sayılı Kararına (Sayıştayın, sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlama görevi yönünden yargısal bir faaliyet gerçekleştirdiği ve bu çerçevede verdiği kararların maddi anlamda kesin hüküm teşkil eden yargı kararı niteliğinde olup, bu kararlarına karşı yargı organları dahil hiçbir makam ve merciye başvurma olanağının bulunmadığı ve yargısal sonuçlu kararlar veren bir hesap mahkemesi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır" denilmiş ve böylece Sayıştay kararlarının kesin hüküm niteliğinde olduğu ve açık bir şekilde Sayıştay ilamlarının yargı kararı niteliğinde olduğu ifade edilmiştir (Bülbül ve diğerleri, 2015: 153).) rağmen Yargıtay 3. Hukuk Dairesinin 23.10.2014 tarih ve 2014/4748 E., 2014/13502 K. sayılı Kararında Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun Kararına (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 29.06.2011 tarihli ve 2011/4-206 E., 2011/461 K. sayılı Kararında Sayıştay'ın verdiği kararın, aynı konuda verilmiş bir yargı merciinin kararı karşısında, "mahkeme kararı" olarak dikkate alınmayacağı hususu oybirliğiyle benimsenmiştir (Bülbül ve diğerleri, 2015: 151).) paralel

olarak Sayıştay ilamının yargı kararı niteliğinde olmadığı vurgulanmıştır (Bülbül ve diğerleri, 2015: 154).

Bu durumun esasında Anayasanın Sayıştay'ın merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını TBMM adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevli olduğunu düzenleyen 160. maddesine aykırı bir uygulama olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Mutluer ve diğerleri, 2015: 154).

VI. Sonuç ve Değerlendirme

Kamu zararı kavramı 5018 sayılı kanunda 'kamu görevlilerinin kasıt, kusur veya ihmallerinden kaynaklanan mevzuata aykırı karar, işlem veya eylemleri sonucu kamu kaynağında artışa engel veya eksilmeye neden olunması' şeklinde ifade edilmiştir. Kanun, sadece kamu zararının tanımını yapmakla kalmamış aynı zamanda kamu zararının tespit yöntemlerini, sorumlularını, takip süreci ve tahsilini de hükme bağlamıştır. Buna göre, kamu zararı kontrol, denetim veya inceleme safhasında tespit edilebileceği gibi, adli ve idari yargılama sürecinde de tespit edilmiş olabilecektir.

Sayıştay yargılaması bakımından kamu zararının tespit ve tahsilinde 5018 sayılı Kanun ile birlikte kusurlu sorumluluk anlayışına geçilmiş, Ancak kamu zararının tespit yöntemleri birlikte düşünüldüğünde, kurumlar arasında halen tam olarak uygulama birliğinin sağlanmasında istenilen düzeye gelinemediği görülmektedir. Bu durumun sebepleri, kamu zararının ve sorumlularının tespiti, takip ve tahsil yöntemi ve süreci, zarar ile kamu zararının ayrımı, kusurun niteliği gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Kamu zararından sorumlu tutulacak olan 'kamu görevlisi' kavramına ilişkin çeşitli hukuk dallarında hükümlere rastlanmaktadır. Sayıştay yargılamasında ise kamu zararından kimlerin sorumlu tutulacağı 'kusurlu sorumluluk' anlayışı bakımından ortaya konulmuş bulunmaktadır. Sayıştay'a karşı kamu zararından dolayı sorumlu olan kamu görevlileri mali yönetim sürecindeki yetkileri ve unvanları itibarıyla sınırlandırılmıştır. Buna göre mali yönetim sisteminde harcama yetkilileri, gerçekleştirme görevlileri ve muhasebe yetkililerinin kamu zararı bakımından sorumlulukları bulunmaktadır. Sayıştay'a karşı mali sorumluluğu olan kamu görevlilerinin idareler itibarıyla de sınırlandırıldığı görülmektedir. Buna göre kamu zararından sorumlu olacak olan kamu görevlileri; genel ve özel bütçeli idarelerde, sosyal güvenlik kuruluşlarında ve mahalli idarelerde çalışan kamu görevlileri olarak belirlenmiştir.

Kamu zararının tespitinde ve tahsilinde kusursuz sorumluluk anlayışından kusurlu sorumluluk anlayışına geçilmesi yetki-sorumluluk dengesinin kurulması açısından önemli bir aşama olarak değerlendirilmekle birlikte kamu zararının bütünüyle kavranması açısından, Kanunda sorumlu

sayılan kamu görevlilerinin kapsamının dar olması, sorumluluğun tazmininde kusurun derecesinin saptanmasına ilişkin açıklık bulunmaması, illiyet bağının ne şekilde kurulacağı konusundaki belirsizlikler kamu zararının kavranması bakımından sorunlu alanlar olarak kendini göstermektedir.

Bu bakımdan kamu mali yönetimi alanında ve kamu zararıyla ilgili olarak hukuk dalları arasında zaman zaman ortaya çıkan uyuşmazlıkların sebepleri arasında 5018 sayılı KMYKK'nun kanunlaşma süreci de sayılmaktadır. 5018 sayılı KMYKK'nun bir çeviri kanunu olduğu, zamanın şartlarına göre hızlıca ve üzerinde çok düşünülmeden kanunlaştırıldığı, daha bütün maddeleri yürürlüğe girmeden önemli değişikliklere uğradığı ve 2005 yılında asıl değişiklikleriyle yürürlüğe girdiği, kanunda bazı kavramlar veya ifadeler yönüyle muğlaklıklar olduğu yönüyle eleştirilmektedir.

Gelinen noktada kamu zararının tespitinin yanı sıra, kamu zararının sorumlularının belirlenmesi konusunda da tam bir eşgüdüm sağlanamamış, tereddütler giderilememiştir. Kanunda genel ifadelerle yer verilmesi, açık ve kesin ifadelerin kullanılmaması sorumluluk konusunda problemlere yol açmaktadır. Diğer taraftan ön mali kontrol sürecinde rol alanların sorumluluğunun bulunmaması sistemin aksayan yönünü oluşturmaktadır. Bu bakımdan ön mali kontrol yetkililerinin kendi görev alanları bakımından kamu zararından müteselsilen sorumlu olmaları önerilebilir.

5018 sayılı Kanun kamu zararının tespitini sadece Sayıştay yargılamasına bırakmamakta, aynı zamanda kontrol, denetim, inceleme ve yargılama sürecinde de kamu zararının tespit edilebileceğini düzenlemektedir. Ancak uygulamada kamu zararının tespit ve tazmininde ortaya çıkan farklı uygulamalar, genel geçer bir anlam birliğinin olmaması gibi nedenler hakkaniyet ilkesinden sapmalara sebep olabilmektedir. 5018 Sayılı Kanunun kanunlaşma süreci ile mali yönetim alanındaki reformlar arasındaki eşgüdümsüzlük ve karar vericilerin farklı yorumları sonucunda kamu zararı kavramının farklı bir şekilde gelişim gösterdiği, neyin kamu zararı olarak kabul edilip edilmeyeceği konusunda kavram karmaşasının ortaya çıktığı söylenebilir.

Kamu zararı düzenlemesindeki ağır yaptırımlardan dolayı, sorumluların mükemmel bir mevzuat bilgisi ve donanımına sahip olmalarını gerektirmektedir. Ancak mevzuatın karışıklığı ve birbiriyle çelişir hali sorumluların elini güçleştirmektedir. Bu bakımdan yetki-sorumluluk dengesinin kurulması bakımından alanına hakim kamu görevlilerinin istihdam edilmesi ve eğitiminin yanı sıra kamu zararı mevzuatının gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi, farklı mevzuat açısından çelişkilerin giderilmesi ve basitleştirilmesi önerilebilir.

Kaynaklar

Aksoy, Mehmet ve Eyüp Kızılkaya (2017), Kamu Zararı ve Sorumluluk, Türkiye Belediyeler Birliği Yayını, Ankara.

- Akyılmaz, Bahtiyar (2015), “Kamu Zararının Genel Esasları, Kamu Zararında Rücu ve Rücu Sorumluluğu, *Kamu Zararı ve Sorumluluk Çalıştayı Kitabı*, Sayıştay Başkanlığı, Ankara, ss. 43-63.
- Arslan, Ahmet (2016), 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Diğer Mevzuatla Düzenlenen Yeni Kamu Mali Yönetimi, Hermes Matbaacılık, 3. Baskı, Ankara.
- Bülbül, Duran ve Yakup Akpınar ve İlkben Hakan Bekar (2015), Kamu Zararı (Yargı Kararları Işığında), Vizyon Yayıncılık, Ankara.
- Dönmez, Burcu (2017), “Ceza Muhakemesi Uygulamasında Görev Suçu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, ss. 2727-2748.
- Eriş, Uğur (2012), “Ceza Hukuku Açısından Kamu Zararı”, *Kamu Zararı Paneli* (24 Mayıs 2012), Sayıştay Başkanlığı Yayını, Ankara, ss. 6-10.
- Koca, Mehmet ve İlhan Üzülmüş (2016), Ceza Hukuku, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3342, Eskişehir.
- Koçberber, Seyit (2015), “Kamu Zararı Kavramı Üzerine Yargı Kurumları Arasındaki Hüküm Uyuşmazlıklarında Uyuşmazlık Mahkemesinin Rolü ve Önemi”, *Sayıştay Dergisi*, S.97, Nisan-Haziran, ss. 55-75.
- Martal, Özgen (2015), *Kamu Zararı ve Kişi Borcu Ayrımı ile Tahsiline İlişkin Uygulamalar*, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Mali Hizmetler Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Mutluer, Kamil M. ve Erdoğan Öner ve Arife Coşkun (2015), *Sayıştay Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Orulluoğlu, Cuma (2010), *Kamu Zararı, Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayını*, Ankara.
- Özcan, Elvin E. (2012), “Kamu Zararının İdare Hukuku ile Kavranması”, *Kamu Zararı Paneli* (24 Mayıs 2012), Sayıştay Başkanlığı Yayını, Ankara, ss. 2-6.
- Özçelik, Barış (2012), “5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa Göre Kamu Zararından Sorumluluk”, *Kamu Zararı Paneli* (24 Mayıs 2012), Sayıştay Başkanlığı Yayını, Ankara, ss. 10-18.
- Parlak, Nükrettin (2018), “Sayıştay Yargısında Kamu Zararı Kavramı: Sorunlar ve Öneriler”, *Sayıştay Dergisi*, S. 108, Ocak-Mart, ss. 7-38.
- Sezginer, Murat (2015), “İdarenin Sorumluluğunun Genel Esasları ve Kamu Zararından Sorumluluk”, *Kamu Zararı ve Sorumluluk Çalıştayı Kitabı*, Sayıştay Başkanlığı, Ankara, ss. 65-82.
- Söyler, Yasin, (2010), “Yargıtay Kararları Işığında Kişisel kusur”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIV, Sayı: 2, ss. 555-592.
- Şahin, Cumhur (2015), “İhale Usulsüzlükleri ve Kamu Zararı İlişkisi”, *Kamu Zararı ve Sorumluluk Çalıştayı*, Sayıştay Başkanlığı Yayını.
- Tosun, Mustafa Umur (2016), “Kamu Zararı: Türk Kamu Yükseköğretim Kurumları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyoekonomi*, Vol. 24 (30), ss. 155-68.
- Yıldırım, Akif (2014), “Türk Ceza Hukukunda Haksız Arama Suçu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y. 5, S. 19, ss. 585-622.

THE IMPACT OF JOB CRAFTING ON PERSON-JOB FIT: “I AM COMPATIBLE WITH MY WORK BECAUSE I CAN MAKE CHANGES IN MY WORK”

Gökhan KERSE*

Alınış Tarihi: 02 Mayıs 2018

Kabul Tarihi: 01 Ağustos 2018

Abstract: The aim of this study is to investigate the impact of job crafting on person-job fit. In addition, the Person-Job Fit Scale was adapted to the Turkish language in the research. In this direction, firstly, the conceptual framework of job crafting and person-job fit was established in the research. Then, the data obtained by the questionnaire technique from 140 employees of an enterprise operating in the furniture manufacturing and design sector was analyzed. In the analysis of the data, SPSS and AMOS packaging programs were used. From the findings, it was determined that the scale of person-job fit showed high reliability and validity. In addition, it has been found that job crafting have a positive and significant effect on person-job fit. In other words; it employees are more adapted to their job by increasing their level of job crafting.

Keywords: Job Crafting, Task Crafting, Cognitive Crafting, Relational Crafting, Person-Job Fit

İŞ BECERİKLİLİĞİNİN KİŞİ-İŞ UYUMUNA ETKİSİ: “İŞİMLE UYUMLUYUM, ÇÜNKÜ İŞİMDE DEĞİŞİM YAPABİLİYORUM”

Özet: Bu araştırmanın amacı, iş becerikliliğinin kişi-iş uyumuna etkisini incelemektir. Ayrıca çalışmada Kişi-İş Uyumu Ölçeği'nin de Türkçe uyarlaması yapılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle iş becerikliliğinin ve kişi-iş uyumunun kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Daha sonra mobilya imalatı ve tasarımı sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin 140 çalışanından anket tekniği ile elde edilen veriler analize tabi tutulmuştur. Analizlerin yapılmasında SPSS ve AMOS paketleme programları kullanılmıştır. Analiz bulgularından kişi-iş uyumu ölçeğinin yüksek güvenilirlik ve geçerlilik sergilediği belirlenmiştir. Bunun yanında, iş becerikliliğinin kişi-iş uyumunu pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkilediği bulunmuştur. Dolayısıyla çalışanın iş beceriklilik düzeyinin artmasıyla işlerine daha fazla uyum sağladıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İş Becerikliliği, Görev Becerikliliği, Bilişsel Beceriklilik, İlişkisel Beceriklilik, Kişi-İş Uyumu

I. Introduction

Today, since jobs are more complicated and challenging than in the past, it is important for employees to change the way they do work and job characteristics. Due to the fact that working within formal job descriptions is not enough today; it is expected that the employee will take more initiative and proactively contribute more to the business environment (Karabey & Kerse,

* Asst. Prof., Karamanoglu Mehmetbey University, Faculty of Economics and Administrative Science, Department of Business Administration

2017). It is unlikely that this expectation will be met by business executives from the bottom-up, because such applications from the bottom-up cannot take into account the desires and needs of each employee. For this reason, it cannot be effective at the expected level and inactivates the employee (Kerse, 2017). Therefore, recently, redesigning approaches that individuals have carried out on their own from the bottom-up have begun to be adopted (Demerouti, 2014). Unlike the traditional way of looking at work, job crafting aiming to transform working life into something valuable (Esteves & Lopes, 2017), is one of those approaches. With job crafting, employees have the ability to redesign their jobs (van den Heuvel, Demerouti & Peeters, 2015) and they can balance job demands and resources with their personal capacities and needs (Rudolph, Katz, Lavigne & Zacher, 2017). As a result of this redesign and balancing, positive organizational outcomes such as increased job satisfaction (Ingusci et al., 2016), strengthened work engagement (Karatepe & Eslamlou, 2017) and increased work performance (Tims, Bakker & Derks, 2012) are obtained. Another positive outcome of job crafting is the strengthened perception of person-job fit. The perception of person-job fit is the thought of individual that his job is suited to his abilities, needs and desires. It is expected that individuals perceive more fit in their job by organizing their work according to personal knowledge, skills, abilities, needs and desires.

In the light of the above expectation, in this research, the effect of job crafting on person-job fit is examined. It is thought that the research will contribute to the literature in three aspects. First of all, the research has dealt with the notion of job crafting, which has not yet been adequately studied in the national literature, but which is predicated on very important outcomes for business life (job satisfaction, work engagement, emotional exhaustion, job performance, etc.) and has formed a conceptual framework. Secondly, the concept of person-job fit in the research was handled and a scale that did not have a Turkish adaptation tried to be put into the national literature by the reliability and validity analyses. On the other hand, when the literature on person-job fit is searched, it has been observed that the researches on person-organization fit are more focused and the concept of person-job fit is neglected. However, studies have shown that person-job fit is the determinant of employee well-being (Choi, Tran & Kang, 2017), work engagement (Bui, Zeng & Higgs, 2017), job satisfaction, organizational commitment, turnover intentions (Chhabra, 2015) and job performance (Lin, Yu & Yi, 2014). For this reason, it is considered that the fit with the employee's job is different from the perceived fit with the organization and is as important as the person-organization fit for organizational life (Ehrhart, 2006). Finally, the research addressed the impact of job crafting on person-job fit, which was not the topic of research in the national literature. It is thought that both the literature and the business managers will contribute to the findings of the research.

II. Theoretical Framework and Hypotheses

Job crafting is a concept entered into the literature by Wrzesniewski and Dutton's (2001) study (Crafting a job: Revisioning employees as active crafters of their work). Job crafting is defined as changing an employee's work physically, cognitively, and relationally and making his work compatible with his personal characteristics (Wrzesniewski & Dutton, 2001; Ingusci, Callea, Chirumbolo & Urbini, 2016) and it is suggested that it is a proactive behavior (Grant & Ashford, 2008). The physical changes in this definition refer to the true change of work characteristics; cognitive changes refer to the psychological redefinition and reinterpretation of work characteristics without actual changes; relational changes refer to changing the amount or quality of relationships in the workplace (Rudolph et al., 2017).

Job crafting is the consequence of an informal process that employees engage in order to align their work with their personal interests and values (Slemp & Vella-Brodrick, 2013). As a result of this process, employees have the opportunity to redesign their work (van den Heuvel, Demerouti & Peeters, 2015). Because, with job crafting, employees balance work demands and resources with their personal capacities and needs; therefore, a proactive change is taking place (Rudolph et al., 2017). On the other hand, with these changes, employees feel that they are in the control of their work, they can comprehend the work and can make effective connections with other employees. Eventually, the employee has an active role in getting rid of being a passive element in his work (Kerse, 2017).

Although the concept of jobcrafting has recently been one of the concepts that attract researchers (van Wingerden & Poell, 2017), it is not really a new concept. Nearly 30 years ago, Kulik, Oldham and Hackman (1987: 292) stated that "Another strategy for work redesign is a participative change process, in which job holders are actively involved in determining what changes will be made in their jobs to improve the match with their own needs and skills. Since employees are quite knowledgeable about the content of their jobs (generally more so than their managers), they may be able to suggest ways of redesigning the work that is not immediately apparent to supervisors or observers. [...] Finally, employees may on occasion redesign their jobs on their own initiative-either with or without management assent and cooperation" in their study. This opinion, which researchers put forward, is in fact partially overlapping with the concept of job crafting as content. For, this view, similar to job crafting, argues that employees must make changes in their jobs and take an active role according to their needs and abilities.

It is also possible to define the concept of job crafting in the context of 'job demands-resources model' (JD-R) (Petrou et al., 2012; Tims et al., 2012). In the JD-R model, job demands refer to the physical, social, and organizational aspects of the work that requires constant physical or cognitive effort and thus generate specific costs; job resources refer to the work features that facilitate

access to goals, reduce job demands that lead to costs, and provide personal growth (Demerouti et al., 2001). Job crafting based on the JD-R model can be defined as the changes employees make in job demands and resources (Tims & Bakker, 2010). While employees increase their job resources through job crafting, they decrease job demands; therefore, business demands and business resources are balanced (Ingusci et al., 2016). For this reason, job crafting plays an active role in the overcoming of the stress of the employee at work (Niessen et al., 2016).

According to Tims et al. (2012), which explains job crafting with the JD-R model, the concept is a multidimensional process. These researchers assessed job crafting in four dimensions: increasing structural job resources, increasing social job resources, increasing challenging job demands, and decreasing hindering job demands. Increasing structural job resources is an effort by employees to learn new things in their work and to improve their competence and professional skills. Increasing social job resources is the development of relationships with employees' colleagues and direct managers. Increasing challenging job demands is actively researching proactive behaviors and interesting things in an employee's work. Decreasing hindering job demands is a way of proactively reducing employee job demands (requirements) (Tims et al., 2012).

According to Slemp and Vella-Brodrick (2013), who suggests that job crafting is a multidimensional structure, the concept can be classified as task crafting, cognitive crafting, and relational crafting. Task crafting is to make the amount or the time of the effort, the employee has spent on the tasks in business with his personal abilities and skills (Kerse, 2017). With this crafting, employees are actively shaping their tasks by taking fewer or more tasks in their jobs, changing the scope of tasks they undertake and changing the tools used to accomplish the task successfully. Cognitive crafting is the reorganization of employees' perceptions of their work and changing the cognitive representation of the work (for example, a cleaning staff at the hospital is seen as a means to help sick people, rather than just a simple cleaner) (Berg et al., 2008; Niessen et al., 2016). The mentioned crafting behaviors can be exhibited in various roles by the employees at different levels; and even in the most routine work, employees can change these crafting behaviors according to their personal talents and interests.

Job crafting involves a proactive change in which employees strive to balance job demands and resources according to their personal capacities and needs (Rudolph et al., 2017). Individual and organizational variables such as personality (Roczniewska & Bakker, 2016), self-efficacy (Kanten, 2014), leadership styles (Bavik et al., 2017; Esteves & Lopes, 2017), and psychological capital (Karabey & Kerse, 2017) affect the orientation of employees towards these changes (that is, job crafting behaviors). On the other hand, making changes in the works in accordance with employees' knowledge, skills, abilities,

preferences and needs also brings with them individual and organizational outcomes. Some of these outcomes include increased psychological well-being (Slemp & Vella-Brodrick, 2014), positive affect (Slemp et al., 2015), job satisfaction (Ingusci et al., 2016), work engagement (Demerouti et al., 2015; Karatepe & Eslamlou, 2017; van Wingerden & Poell, 2017) and citizenship behaviors (Bavik et al., 2017); reduced job boredom (Harju et al., 2018) and emotional exhaustion (Kerse, 2017). Another outcome of an employee's change of work in line with his personal needs and expectations is the increasing fit with the job (Tims et al., 2016).

“Fit” in the area of organizational behavior was assessed from the point of view of fit with individual's environment (person-environment fit) and considered as fit theory (Bui et al., 2017). According to the fit theory, individuals adapt to the job environment in two ways: Supplementary Fit and Complementary Fit (Saraç, Meydan & Efil, 2017). Supplementary Fit focuses on the similarities between the individual and the organization and includes person-organization fit, which expresses the harmony between the personality, values, goals, attitudes and needs of the individual, and the values, goals, culture and climate of the organization (Kristof, 1996). Complementary fit, on the other hand, involves person-job fit and person-job fit focuses on the relationship between individual characteristics and job characteristics or tasks performed at work (Kristof-Brown, Zimmerman & Johnson, 2005). Hence, person-job fit deals with the compatibility of an individual with a particular job while person-organization fit deals with an individual's conformity with an organization's values, goals, and mission (Lauver & Kristof-Brown, 2001).

The concept of person-job fit is defined as the harmony with the work of an individual's personality, skill and talents (Iqbal, 2016). According to Edwards (1991), the person-job fit is the fit between an individual's talents and job requirements (demands-abilities fit) or is the fit between an individual's needs and things offered to him in his work (needs-supplies fit) (Enwereuzor, Ugwu & Eze, 2018). Therefore, the person-job fit is the placement of the right people with the right qualities and skills in the right job.

Compatibility (fit) with an individual's work can be assessed either objectively or subjectively. Objective person-job fit refers to how well the individual's reported preferences and characteristics correspond to their job characteristics (Chhabra, 2015); whereas, subjective person-job alignment reflects the perception of how well an individual is in harmony with a particular job (Ehrhart, 2006). Hence, it is not necessary for a person to have a real harmony in order for harmony with work to emerge; it is enough to think that the individual is harmonious. In this study, the person-job fit was handled as subjective, that is, the perception of the individual.

Research in the literature has addressed the relationship between job crafting and person-job fit and job crafting has been seen to enhance fit with work (Chen et al., 2016; Lu et al., 2014; Niessen et al., 2016; Tims et al., 2016). Job crafting is a spontaneous change in which employees tend to adjust their work to meet their needs (Lyons, 2008). Considering that the characteristics of a job are more likely to fit in with their jobs when they are compatible with the personal needs and abilities of employees (Kristof-Brown et al., 2005; Tims et al., 2016), it is a reasonable expectation that job crafting improves person-job fit. As a matter of fact, Tims and Bakker (2010) argue that job crafting can enhance person-job fit. Chen et al. (2016) have found that in their research on hotel employees, job crafting (individual and collaborative job crafting) affects person-job fit positively. Niessen et al. (2016) found that there is a positive relationship between job crafting and person-job fit in the research conducted on employees from different sectors. In a research conducted by Tims et al. (2016) on employees from different sectors, job crafting positively affected person-job fit (demands-abilities fit and needs-supplies fit). Lu et al. (2014) found that physical job crafting (which is the ability to change the number and shape of job actions, that is, task crafting) has a positive effect on demands-abilities fit positively while relational job crafting has a positive effect on needs-supplies.

In the light of the above explanations and research findings, the following research hypothesis has been developed:

H₁: *The levels of the job crafting of employees affects the perceptions of person-job fit positively and significantly.*

H_{1a}: *The levels of the task crafting of employees affects the perceptions of person-job fit positively and significantly.*

H_{1b}: *The levels of the cognitive crafting of employees affects the perceptions of person-job fit positively and significantly.*

H_{1c}: *The levels of the relational crafting of employees affects the perceptions of person-job fit positively and significantly.*

III. Method

A. Aim and Sample of the Research

In this study, it was tried to determine the effect of job crafting on the perception of person-job fit. In the collection of data, simple random sampling method and questionnaire technique were used. In this direction, a company with approximately 210 employees operating in the furniture manufacturing and design sector in Gaziantep is selected as the population. The sample size was calculated as 136 with an error margin of 5% within the 95% confidence limits from this population (<https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>). Out of 175 surveys distributed in the sample, 150 returned; but due to data losses, 140

surveys have been taken into consideration. Table 1 presents demographic findings of respondents:

Table 1. *Demographics of the respondents*

Variable	Category	Frequency	(%)
Gender	Male	118	84,3
	Female	22	15,7
Marital Status	Married	41	29,3
	Single	99	70,7
Age	Below 25	86	61,4
	26-35	43	30,7
	Over 36	11	7,9
Educational Status	High School or Lower	114	81,4
	Associate Degree	21	15,0
	Undergraduate	5	3,6

According to Table 1; it is seen that most of the respondents are male (84.3%). In terms of marital status, the ratio of single employees (70.7%); in terms of age, the ratio of employees under the age of 25 (61.4%) is higher than the other groups. When the educational status of the participants is examined; high school or lower education level (81.4%) was the highest; while the level of undergraduate education is lowest (3.6%).

B. Scales Used in Research

In order to measure employees' levels of job crafting, a 19-item Job Crafting Scale developed by Slemp and Vella-Brodrick (2013) and adapted to Turkish by Kerse (2017) was used. The scale consists of three dimensions; task competence, cognitive ability and relational resourcefulness. It is an example of scale items that "I prefer to undertake tasks that are appropriate for my ability and interest".

In order to measure the compliance with employees' job, 9-items and one-dimensional Person-Job Fit Scale developed by Brkich, Jeffs and Carless (2002) was used. Since the original language of this scale is English, the scale items have been translated by the experts first from English to Turkish, then from English to English. As a result of the translation, it was observed that there were no meaning shifts in the items, thus ensuring coverage. It is an example of scale expressions that "I feel that my goals and needs are met in this job". The items of both scales are prepared with 5-point Likert type (1-strongly disagree, 5-strongly agree). Person-Job Fit Scale are in Appendix 1 (Turkish form).

C. Structural Validity Analysis of Scales

The three-dimensional factor structure of the job crafting scale was tested by confirmatory factor analysis (CFA). In the factor analyses, it is desired that the factor coefficient of the scale items are not lower than 0.40. Some items were removed from the analysis because they could not meet the reference value. On the other hand, in the analysis, it was seen that some of the fit indices for factor structure did not meet the reference criteria. For this reason, some items have been modified to improve fit indices. For scale reliability, internal consistency is taken into account and Cronbach alpha coefficient is evaluated accordingly. In the performed analyses, Cronbach alpha coefficient of the general scale was 0,902; Cronbach alpha coefficients of “task crafting dimension, cognitive crafting dimension and relational crafting dimension” are 0,832; 0,783; 0,728, respectively. Therefore, it was determined that the scale is reliable.

The factor loadings obtained after the modification of the job crafting scale are presented in Figure 1 below:

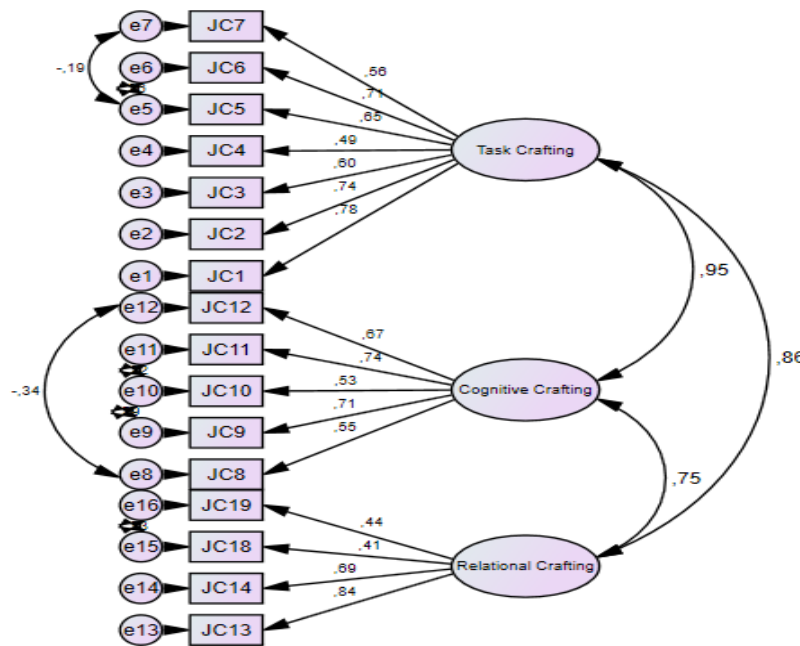

Figure 1. CFA on Job Crafting Scale

The post-modification fit index values of the job crafting scale are given in Table 2. When the values in the table are examined, it is seen that the indices provide the necessary criteria.

Table 2. *Post-Modification Fit Indexes of Scales*

Variables	CMIN/DF ($0 < \chi^2/sd \leq 5$)	RMR ($\leq,10$)	CFI ($\geq,90$)	IFI ($\geq,90$)	TLI ($\geq,90$)	RMSEA ($<,05-≤,08$)
Job Crafting	1,358	,069	,961	,962	,950	,051
Person- Job Fit	1,851	,073	,980	,980	,965	,078

Exploratory and confirmatory factor analyses were used in order to determine the construct validity of the scale because the scale of person-work fit was not found to be adapted to Turkish. In exploratory factor analysis, it is considered that KMO (Kaiser-Mayer-Olkin) value which shows sample adequacy is higher than 0,60 and Bartlett Test of Sphericity value which indicates that significant factors will be obtained from research data, is $<,05$. In the analysis, it is taken that the factor loadings of the items are higher than 0.40. Varimax exploratory factor analysis and reliability analysis of the person-job fit scale consisting of 9 items are presented in Table 3:

Table 3. *Exploratory Factor Analysis on Person-Job Fit*

Factors	Factor Loads	Eigenvalues	Explained Variance	Cumulative Variance	Cronbach Alpha
Person-Job Fit		5,392	59,915	59,915	,913
PJF2	,904				
PJF1	,880				
PJF4	,813				
PJF7	,764				
PJF6	,736				
PJF3	,720				
PJF8	,717				
PJF5	,711				
PJF9	,690				
KMO= ,881	Barlett Küresellik Testi=	886,875		p= ,000	

According to the findings in Table 3, the scale items are collected under one dimension; KMO value and Bartlett Test of Sphericity value provide reference criteria. On the other hand, the scale accounts for 59,915% of the total variance. When the reliability of the scale was examined, it was found to be very reliable (Cronbach alpha = 0,913).

The factor structure obtained by the exploratory factor analysis of the person-job fit scale was tested by confirmatory factor analysis. In the analysis, modifications have been made between some items to improve some fit index values. The post-modification fit index values are given in Table 2. When the values in Table 2 are examined, it appears that the indices provide the necessary criteria.

The factor loadings obtained after the modification of the person-job fit scale are presented in Figure 2 below:

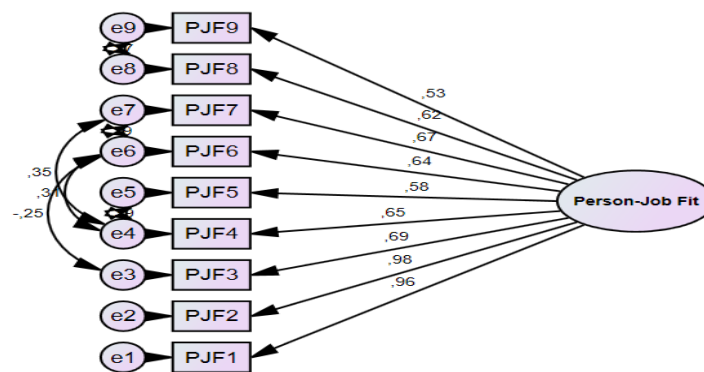

Figure 2. CFA on Person-Job Fit Scale

D. Test of Research Hypotheses

The direction and strength of the relation between variables of job crafting (task crafting, cognitive crafting and relational crafting) and person-job fit have been evaluated through correlation analysis. The normality of variables was examined before correlation analysis. Since the Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk test results are statistically significant, it was seen that the data did not meet criteria of the normal distribution. For this reason, Spearman correlation analysis was done. Findings of correlation analysis are shown in Table 4:

Table 4. Correlation Analysis Findings

Factors	$\bar{X}$	SS	1	2	3	4	5
1-Task Crafting	3,180	,770	1				
2-Cognitive Crafting	3,191	,841	,735**	1			
3-Relational Crafting	3,480	,815	,602**	,503**	1		
4-General Job Crafting	3,259	,707	,923**	,855**	,776**	1	
5-Person-Job Fit	2,972	,982	,736**	,715**	,523**	,758**	1

*p<0,05 **p<0,01

When Table 1 is examined, it is seen that there is a positive and significant relationship between both general job crafting and each dimension of job crafting and the person-job fit. From this finding, it can be said that the compliance of the employees with their work is increased due to the increase of their task crafting, cognitive crafting and relational crafting.

In the study, hierarchical regression analysis was used to test hypotheses. However, firstly, it is examined whether there is a multicollinearity problem between variables that is a prerequisite to hierarchical regression analysis. In order to detect the multicollinearity problem, variance inflation factors (VIF) and tolerance values of the variable(s) are evaluated. In the analysis performed, it was seen that the VIF value of the variable(s) was below 10 and the tolerance values were above 0,10. Therefore, it is understood that there is no multicollinearity problem and hierarchical regression analysis can be performed.

In regression analysis, firstly, the effect of control variables such as gender, marital status, age and educational status on the dependent variable of person-job fit is examined. Then, the dimensions of job crafting, the independent variable, are included in the regression equation. In the final stage of the analysis, the general job crafting is added together with the control variables. The findings obtained in the analyses are presented in Table 5:

Table 5. Hierarchical Regression Analysis Findings

Variables	Dependent Variable: Person-Job Fit								
	1st Step			2nd Step			3rd Step		
	β	t	p	β	t	p	β	t	p
Sex	,060	,689	,492	,051	,959	,339	,050	,915	,362
Marital Status	,011	,094	,925	-,029	-,427	,670	-,028	-,398	,691
Age	-,020	-,165	,869	-,055	-,729	,467	-,053	-,688	,493
Educational Status	,188	1,936	,055	-,012	-,196	,845	,020	,317	,752
Task Crafting	-	-	-	,533	6,020	,000	-	-	-
Cognitive Crafting	-	-	-	,305	3,791	,000	-	-	-
Relational Crafting	-	-	-	,030	,442	,659	-	-	-
General Job Crafting	-	-	-	-	-	-	,786	14,442	,000
R²	,038			,648			,624		
Adjusted R²	,009			,630			,610		
F	1,331			34,759***			44,415***		

*p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

When examined the regression analysis results shown in Table 5 (1st Step), it is seen that control variables do not have the power to affect the perception of person-job fit ($F= 1,331$ and $p=, 262$). When examined the findings in the second step of the regression analysis in which the dimensions of job crafting are included, it is observed that the analysis yielded meaningful results ($F=34,759$ and $p=,000$). In this step, the level of task crafting ($\beta=,533$ and $p=,000$) and cognitive crafting of the employees ($\beta=,305$ and $p=,000$) affected the person-job fit positively and significantly. It was observed that the level of relational crafting did not significantly affect the person-job fit ($\beta=,030$ and $p=,659$). On the other hand, in this step, along with the control variables, job crafting accounts for about 65% of person-job fit. In the direction of these findings, H_{1a} and H_{1b} are supported; H_{1c} is not supported.

From the findings in Table 5, it was determined that the model was statistically significant in the third step, where general job crafting was included in the analysis ($F=44,415$ and $p=,000$). Along with the control variables, job crafting explained about 62% of the total variance of the person-job fit. In this step, job crafting influenced person-job fit positively and significantly, so H_1 is supported.

IV. Discussion and Results

In this research, which was carried out on a sample including 140 employees in the manufacturing and design sector, findings that were thought to contribute to sector managers were obtained. The first of these findings; according to the results of the analysis, the one-dimensional structure of the person-job adaptation scale, which has no Turkish adaptation, is reliable and valid in the national literature and therefore can be used in research in the Turkish literature. Another finding in the research is that there is a positive relationship between task crafting and person-job fit ($r=,736$), between cognitive crafting and person-job fit ($r=,715$) and between relational crafting and person-job fit ($r=,523$). This finding indicates that employees feel more sense of fit in their jobs as they have the ability to change the effort they are spending on tasks (task crafting), understand and perceive the purpose of their job (cognitive crafting), and regulate their relationship with others in the workplace (relational crafting).

It is observed from the analysis findings of the developed hypotheses that the control variables (gender, marital status, age and educational status) do not affect person-job fit. Analysis findings show that task crafting and cognitive crafting affect person-job fit positively; and that there is no significant effect of relational crafting. Moreover, it has been observed that job crafting as a whole has a positive effect on the perception of person-job fit. The findings were parallel to the findings of the literature (Chen et al., 2016; Lu et al., 2014; Niessen et al., 2016; Tims et al., 2016). Hence, it has been seen that one of the variables affecting the conformity of the employees of the manufacturing and

design sector to their work is the level of crafting in their work. Findings have shown that employees can improve their fit by adjusting the scope of tasks they undertake, taking fewer or more tasks, and changing the tools needed to successfully achieve the task being undertaken. It has also been determined that employees will be more likely to adapt to their jobs by perceiving the purpose and meaning of the task and reshaping work in the mind and by developing ideas on what the job is and what it is not. However, it has been seen that relational crafting, including activities such as interacting with and associating with other employees in the workplace, maintaining or ending these relationships do not affect the fit with the work. Hence, it has been observed that the ability to change the amount and scope of individual tasks and the ability to reshape the meaning and significance of the task in mind are important in ensuring harmony with work (person-job fit).

When the findings obtained in the research are evaluated as holistic, organizing their work according to employees' personal knowledge, skills, abilities, needs, expectations and preferences strengthens the perception of harmony with their job. In other words, harmonizing the job with personal interests and preferences enhances compatibility with the job. Employees living in compatibility with their jobs are showing more positive attitudes in their jobs (Lam, Huo & Chen, 2018). As a matter of fact, research findings in the literature suggest that the level of work engagement (Bui et al., 2017; Enwereuzor et al., 2018), innovative behaviors (Choi et al., 2017) and job performance (Lin et al., 2014) increases and the turnover intention decreases with the increase of person-job fit (Chhabra, 2015). Therefore, the perception of person-job fit brings together many positive outcomes for organizations.

V. Recommendations for Business Managers

As previously stated, the perception of person-job fit is one of the variables that improve innovative behaviors (Choi et al., 2017) and job performance (Lin et al., 2014). On the other hand, incompatibility with an individual's job is among the causes of workplace accidents, and compatibility with the job is important in preventing occupational diseases (Özkılıç, 2005). For this reason, ensuring compliance (fit) with the job of the employees in the organizations is very important both in obtaining positive organizational outputs and in reducing the risk of work accidents. Several suggestions can be made to the sector managers in the direction of the findings. As can be seen in the research findings, the level of job crafting is one of the important variables that provide person-job fit. When an employee organizes his or her work in accordance with his or her own needs, (s)he finds his job more meaningful and as a result, (s)he can develop person-job fit (Bakker et al., 2012). For this reason, managers should create a working environment where employees can demonstrate job crafting behaviors and adopt management practices that encourage such behaviors.

In order for employees to change their work according to their personal knowledge, skills and abilities, they first need to know their own abilities, the situations where they are superior and weak, and believe that what they do is the ideal job. For this reason, managers should first ensure that employees know themselves (knowledge, skills and abilities) and investigate the characteristics of their work. It is more likely that an employee, who knows both himself and the work he/she is doing, will make necessary changes about his/her job and make his work compatible with him/her when given the opportunity.

Another suggestion that can be made to managers to encourage employees' job crafting behaviors is that they can be partially gained through training. As a matter of fact, it has been determined in a research that job crafting can be encouraged through training (Gordon, 2015).

Another practice that managers can do to ensure fit with the employee's job is to show the necessary sensitivity in the recruitment process. Having experts who know the characteristics of the job in the recruitment process and making the tests that show the candidate's job compatibility; it is one of the first activities to be done in order to increase person-job fit.

VI. Limitations and Directions for Future Research

There are several limitations of the study. It is one of the constraints that the data are obtained using only cross-sectional method and survey technique and therefore reflect the instantaneous working psychology of the obtained data. Another constraint is that the research sample contains a single operator, therefore, the diversity of the sample is inadequate to generalize. On the other hand, in the data collection phase, although the questionnaire is made for scientific purposes and therefore the information is kept confidential, the employees may misrepresent their thoughts towards the questions.

Considering the limitations of future research, it is necessary to give importance to job crafting which is a new concept. Job crafting predicts many variables such as emotional exhaustion (Kerse, 2017), job satisfaction Ingusci et al., 2016), work engagement (Karatepe & Eslamlou, 2017), citizenship behaviors (Bavik et al., 2017). However, in the national literature, the research on the relationship between these variables and job crafting is rather limited. For this reason, it may be useful to evaluate both this research model and the new research models that will be formed with different variables, with the employees of different sectors. On the other hand, according to the data of 2017, addressing the concept of job crafting in the services sector constituting about 54.1% of the labor force employed in Turkey (Türkiye İstatistik Kurumu, 2017) could be beneficial.

References

- Bakker, A. B., Demerouti, E. & Xanthopoulou, D. (2012). "How Do Engaged Employees Stay Engaged?". *Ciencia & Trabajo*, March 2012, 15-21.
- Bavik, A., Bavik, Y. L. & Tang, P. M. (2017). "Servant Leadership, Employee Job Crafting, and Citizenship Behaviors: A Cross-Level Investigation". *Cornell Hospitality Quarterly*, 58 (4), 364-373.
- Berg, J.M., Dutton, J.E. & Wrzesniewski, A. (2008). "What is Job Crafting and Why Does It Matter?". *Regents of the University of Michigan*, 1-8.
- Bui, H. T. M., Zeng, Y. & Higgs, M. (2017). "The Role of Person-Job Fit in The Relationship Between Transformational Leadership and Job Engagement". *Journal of Managerial Psychology*, 32 (5), 373-386.
- Chen, C.-Y., Yen, C.-H. & Tsai, F. C. (2016). "Job Crafting and Job Engagement: The Mediating Role of Person-Job Fit". *International Journal of Hospitality Management*, 37, 21-28.
- Chhabra, B. (2015). "Person - Job Fit: Mediating Role of Job Satisfaction & Organizational Commitment". *The Indian Journal of Industrial Relations*, 50 (4), 638-651.
- Choi, S. B., Tran, T. B. H. & Kang, S.-W. (2017). "Inclusive Leadership and Employee Well-Being: The Mediating Role of Person-Job Fit". *Journal of Happiness Studies*, 18, 1877-1901.
- Demerouti, E. (2014). "Design Your Own Job Through Job Crafting". *European Psychologist*, 19 (4): 237-247.
- Demerouti, E., Bakker, A. B. & Gevers, J. M. P. (2015). "Job Crafting and Extra-Role Behavior: The Role of Work Engagement and Flourishing". *Journal of Vocational Behavior*, 91, 87-96.
- Demerouti, E., Bakker, A.B., Nachreiner, F. & Schaufeli, W.B. (2001). "The Job Demands-Resources Model of Burnout". *Journal of Applied Psychology*, 86(3): 499-512.
- Ehrhart, K. H. (2006). "Job Characteristic Beliefs and Personality as Antecedents of Subjective Person-Job Fit". *Journal of Business and Psychology*, 21 (2), 193-226.
- Enwereuzor, I. K., Ugwu, L. I. & Eze, O. A. (2018). "How Transformational Leadership Influences Work Engagement Among Nurses: Does Person-Job Fit Matter?". *Western Journal of Nursing Research*, 40 (3), 346-366.
- Esteves, T. & Lopes, M. P. (2017). "Leading to Crafting: The Relation Between Leadership Perception and Nurses' Job Crafting". *Western Journal of Nursing Research*, 39 (6), 763-783.
- Gordon, H. J. (2015). **Craft Your Job!: Improving Well-Being, Decision Making, and Performance in Healthcare**. Eindhoven: Technische Universiteit Eindhoven.
- Grant, A.M. & Ashford, S.J. (2008). "The Dynamics of Proactivity at Work". *Research in Organizational Behavior*, 28: 3-34.

- Harju, L. K., Schaufeli, W. B. & Hakanen, J. J. (2018). "A Multilevel Study on Servant Leadership, Job Boredom and Job Crafting". *Journal of Managerial Psychology*, 33 (1), 2-14.
- Ingusci, E., Callea, A., Chirumbolo, A. & Urbini, F. (2016). "Job Crafting and Job Satisfaction in a Sample of Italian Teachers: The Mediating Role of Perceived Organizational Support". *Electronic Journal of Applied Statistical Analysis*, 9(4): 675-687.
- Iqbal, Q. (2016). "Job-Crafting and Organizational Commitment: Person-Job Fit as Moderator in Banking Sector of Pakistan". *International Journal of Management, Accounting and Economics*, 3 (12), 837-851.
- Kanten, P. (2014). "The Antecedents of Job Crafting: Perceived Organizational Support, Job Characteristics and Self-Efficacy", *European Journal of Business and Social Sciences*, 3 (5), 113-128.
- Karabey, C. N. & Kerse, G. (2017). "The Relationship between Job Crafting and Psychological Capital: A Survey in a Manufacturing Business". *PressAcademia Procedia (PAP)*, 3, 909-915.
- Karatepe, O. M. & Eslamlou, A. (2017). "Outcomes of Job Crafting Among Flight Attendants". *Journal of Air Transport Management*, 62, 34-43.
- Kerse, G. (2017). "İş Becerikliliği (Job Crafting) Ölçeğini Türkçe'ye Uyarlama ve Duygusal Tükenme İle İlişkisini Belirleme". *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9 (4), 283-304.
- Kristof, A. L. (1996). "Person-Organization Fit: An Integrative Review of Its Conceptualizations, Measurement, and Implications". *Personnel Psychology*, 49, 1-49.
- Kristof-Brown, A. L., Zimmerman, R. D. & Johnson, E. C. (2005). "Consequences of Individuals' Fit at Work: A Meta-Analysis of Person-Job, Person-Organization, Person-Group, and Person-Supervisor Fit". *Personnel Psychology*, 58, 281-342.
- Kulik, C. T., Oldham, G. R. & Hackman, J. R. (1987). "Work Design as an Approach to Person-Environment Fit". *Journal of Vocational Behavior*, 31, 278-296.
- Lam, W., Huo, Y. & Chen, Z. (2018). "Who is Fit to Serve? Person-Job/Organization Fit, Emotional Labor, and Customer Service Performance". *Human Resource Management*, 57, 483-497.
- Lauver, K. J. & Kristof-Brown, A. (2001). "Distinguishing between Employees' Perceptions of Person-Job and Person-Organization Fit". *Journal of Vocational Behavior*, 59, 454-470.
- Lin, Y.-C., Yu, C. & Yi, C.-C. (2014). "The Effects of Positive Affect, Person-Job Fit, and Well-Being on Job Performance". *Social Behavior and Personality*, 42 (9), 1537-1548.
- Lu, C.-q., Wang, H.-j., Lu, J.-j., Du, D.-y. & Bakker, A. B. (2014). "Does Work Engagement Increase Person-Job Fit? The Role Of Job Crafting and Job Insecurity". *Journal of Vocational Behavior*, 84, 142-152.

- Lyons, P. (2008). "The Crafting of Jobs and Individual Differences". *Journal of Business and Psychology*, 23, 25-36.
- Niessen, C., Weseler, D. & Kostova, P. (2016) "When and Why Do Individuals Craft Their Jobs? The Role of Individual Motivation and Work Characteristics for Job Crafting". *Human Relations*, 69(6), 1287-1313.
- Özkılıç, Ö. (2005). **İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemleri ve Risk Değerlendirme Metodolojileri**. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK): Ankara.
- Petrou, P., Demerouti, E., Peeters, M.C.W., Schaufeli, W.B. & Hetland, J. (2012). "Crafting a Job on A Daily Basis: Contextual Correlates and The Link To Work Engagement". *Journal of Organizational Behavior*, 33, 1120-1141.
- Roczniewska, M. & Bakker, A. B. (2016). "Who Seeks Job Resources, and Who Avoids Job Demands? The Link between Dark Personality Traits and Job Crafting". *The Journal of Psychology*, 150 (8), 1026-1045.
- Rudolph, C. W., Katz, I.M., Lavigne, K. N. & Zacher, H. (2017). "Job Crafting: A Meta-Analysis of Relationships with Individual Differences, Job Characteristics, and Work Outcomes". *Journal of Vocational Behavior*, 102, 112-138.
- Saraç, M., Meydan, B. & Efil, I. (2017). "Does the Relationship Between Person-Organization Fit and Work Attitudes Differ for Blue-Collar and White-Collar Employees?". *Management Research Review*, 40 (10), 1081-1099.
- Slemp, G. R. & Vella-Brodrick, D. A. (2014). "Optimising Employee Mental Health: The Relationship between Intrinsic Need Satisfaction, Job Crafting and Employee Well-Being". *Journal of Happiness Studies*, 15: 957-977.
- Slemp, G. R., Kern, M. L. & Vella-Brodrick, D. A. (2015). "Workplace Well-Being: The Role of Job Crafting and Autonomy Support", *Psychology of Well-Being*, 5 (7), 1-17.
- Slemp, G.R. & Vella-Brodrick, D.A. (2013). "The Job Crafting Questionnaire: A New Scale To Measure The Extent To Which Employees Engage in Job Crafting". *International Journal of Wellbeing*, 3(2): 126-146.
- Tims, M. & Bakker, A. B. (2010). "Job Crafting: Towards a New Model of Individual Job Redesign". *SA Journal of Industrial Psychology*, 36 (2), 1-9.
- Tims, M., Bakker, A.B. & Derks, D. (2012) "Development and Validation of The Job Crafting Scale". *Journal of Vocational Behavior*, 80, 173-186.
- Tims, M., Derks, D. & Bakker, A. B. (2016). "Job Crafting and its Relationships with Person-Job Fit and Meaningfulness: A Three-Wave Study". *Journal of Vocational Behavior*, 92, 44-53.

- Türkiye İstatistik Kurumu, (23 Mart 2018). <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27699>. Erişim Tarihi: 13.04.2018.
- Van den Heuvel, M., Demerouti, E. & Peeters, M. C. W. (2015). "The Job Crafting Intervention: Effects on Job Resources, Self-Efficacy, and Affective Well-Being". *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 88, 511-532.
- Van Wingerden, J. & Poell, R. F. (2017). "Employees' Perceived Opportunities to Craft and In-Role Performance: The Mediating Role of Job Crafting and Work Engagement". *Frontiers in Psychology*, 8, 1-9.
- Wrzesniewski, A. & Dutton, J.E. (2001) "Crafting a Job: Revisioning Employees as Active Crafters of Their Work". *Academy of Management Review*, 26(2), 179-201.

Appendix 1:

Turkish Form of Person-Job Fit Scale

1. Şu anki işim aslında beni hiç yansıtmıyor (R).
2. Bu iş aslında benim yapmak istediğim iş değildir (R).
3. Bu işin her anlamda (iş tümüyle göz önüne aldığım) bana uygun olduğunu düşünüyorum.
4. Yaptığım işin benim için doğru bir iş olmadığını düşünüyorum (R).
5. Bu işte amaçlarımın ve ihtiyaçlarımın karşılandığı kanaatindeyim.
6. Şu anki mevcut işim beni motive ediyor.
7. Kabiliyet, beceri ve yeteneklerimin mevcut işime uygun olduğu kanaatindeyim.
8. Bana çok daha uygun olan başka işlerin olduğuna eminim (R).
9. Şu anki mevcut işimde yetenek, beceri ve yetkinliklerimi kullanabiliyorum.

YÖNETİCİLERİN HİZMETKÂR LİDERLİK DAVRANIŞLARININ ÇALIŞANLAR TARAFINDAN ALGILANMA DÜZEYLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Mutlu TOKMAK*

Alınış Tarihi: 10 Nisan 2018

Kabul Tarihi: 05 Ağustos 2018

Öz: Lider, kurumun ve çalışanların başarısı için lokomotif görevi gören yöneticidir. Çalışanlarının gelişimi için onları yönlendiren, başarısı ve geleceği için onlara gerektiğinde hizmetkâr liderlik yapabilen yöneticilerin kurumunu hedefe ulaştırmada daha başarılı olacağı aşikârdır. Bu çalışmada, yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının çalışanlar tarafından ne düzeyde algılandığı ve bu durumun çalışanların demografik özellikleri ile ne derece ilişkili olduğu araştırılmaktadır. Bu amaçla, Hizmetkâr Liderlik Ölçeği özel bir firmaya ait eğitim kurumu çalışanlarına uygulanmış ve sonuçları istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, hizmetkâr liderlik boyutlarının algılanmasının çalışanların gelirleri ile ilişkili olduğu, yaş dağılımı, medeni durum ve kurumdaki görevleri gibi demografik özelliklere göre de farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Liderlik, Hizmetkâr Liderlik

A RESEARCH ABOUT THE PERCEPTION LEVELS OF EMPLOYEES' TOWARDS THE SERVANT LEADERSHIP BEHAVIOUR OF DIRECTORS

Abstract: *Leader is a manager who works for the success of his/her institution and employees like a loco. It is clear that, directors who may lead to employee's for improvement of themselves and also can be servant leader if it is necessary, would be more successful in terms of getting intuitions to the target. In this research, it is wanted to point out that how much leader's servant behaviours are perceived by employee's and what kind of relationship between leader's servant behaviours and employee's demographic features. For this purpose, servant leadership scale was performed on the employees' of a private education firm and the results were analyzed statistically. As a result, it is pointed out that degree of perceiving servant leadership behaviour is related to the income of employees' and differs according to demographical characters like age, marital status and positions in the institute.*

Keywords: *Management, Leadership, Servant Leadership*

I. Giriş

Bir kurumun başarısında yöneticilerin payı büyüktür. Başarılı bir yönetici hem çalışanlarının bireysel kariyerlerine katkı sağlarken hem de kurumun gelişimini de sağlamaktadır. Liderlik konusunda geçmişten günümüze kadar birçok teori ve yaklaşım geliştirilmiştir. Tek doğru bir liderlik davranışının olmadığı yapılan araştırmalarda ortaya konulmaktadır.

---

* J.Yzb., Jandarma Genel Komutanlığı, Patnos J.Komando Alay Komutanlığı, Ağrı

Son dönemlerde yapılan liderlik araştırmalarında, otokratik ve katı kurallara sahip olan liderlik anlayışından ziyade katılımcı, dönüşümcü ve birlikte çalıştığı bireyi kurumun merkezinde değerlendiren liderlik tarzlarının günümüz kurumlarında daha başarılı oldukları görülmektedir. Günümüzde işletmelerin beşeri sermayeleri maddi sermayelerinden daha ön plana çıkmaktadır. Beşeri sermayenin gelişimi için çaba harcayan, onlara kendini aday ve hizmetkâr liderlik davranışı sergileyen idarecilerin daha muktedir oldukları görülmektedir.

Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının çalışanlar tarafından nasıl algılandığı ve bu algılamada demografik özelliklerin herhangi bir etkisinin olup olmadığını araştıran bu çalışmada; ilk bölümde ilgili yazına değinilmiş, ikinci bölümde ise özel bir eğitim kurumu çalışanlarına yönelik alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Sonuç ve değerlendirmeler kısmı ile araştırma sonucunda elde edilen bulgular diğer araştırmalarla kıyaslanarak ortaya konulmuştur.

II. Kavramsal Çerçeve

A. Hizmetkâr Liderlik Kavramı

Liderlerin hizmet eden ya da hizmetkâr olarak ifade edilmesi son yıllarda önemle üzerinde durulan bir kavramdır. Hizmetkâr liderliğin temelini oluşturan ilkelerin oluşumunda Budizm, Hıristiyanlık, Hinduizm, İslamiyet ve Musevilik gibi büyük dinlerin etkisinin olduğu görülmektedir (Rohm ve Osula, 2013:33). Hizmetkâr liderliğin çağdaş bir liderlik yaklaşımı olarak ortaya çıkışı Greenleaf' in (1970) yılında yazdığı "The Servant As Leader" isimli eseriyle olmuştur. Robert Greenleaf, Herman Hesse'nin ünlü romanı "Doğu Yolculuğu" (Journey to the East) isimli eserini okuduktan sonra kişinin aynı zamanda hem hizmetkâr hem de lider olabileceği fikrine vardığını belirtmektedir. (Greenleaf, 1977). Greenleaf' in görüşüne göre hizmetkâr liderler, önce liderlik yapan, sonrasında hizmet eden liderlere oranla başkalarının öncelikli ihtiyaçlarını daha fazla önemsemekte ve bunları karşılamak için daha fazla çaba göstermektedirler (Farling vd., 1999).

Hizmetkâr liderliğin felsefi temeli, Kâhyalık Teorisi'ne dayanmaktadır. Bu teoriye göre lider, örgütteki bireylerin çıkarlarını, kişisel çıkarlarından üstün görerek, hizmet etme eğiliminde olan kişidir (Turhan, 2007:30, Joseph ve Winston, 2005:9, Caldwell vd. 2002:153). Greenleaf'in hizmetkâr liderlik anlayışı örgüt içinde işbirliğini, güveni, dinlemeyi, sahip olunan güç ve yetkilendirmenin etik kullanımını teşvik etmektedir (Aslan ve Özata; 2011:140). Hizmetkâr liderlik, insanların kendileriyle dış çevre arasındaki ilişkilerini ele almalarını ve yeniden düzenlemelerini katkı sağladığı için dönüştürücü bir etkiye sahiptir (DeHaven; 2007:45).

Hizmetkâr liderlik yaklaşımı, Greenleaf tarafından ortaya atılmış olsa da, Hunter, Page ve Wong, Patterson, Spears, Van Dierendonck, Liden, Russell, Stone ve daha birçok bilim insanı tarafından araştırılmış bir konudur (Dal ve Çorbacıoğlu, 2014:289). Patterson (2003:14)'a göre *hizmetkâr lider*, takipçilerinin iyiliğini ve çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün gören, alçakgönüllü, benlik çıkmazından kurtulabilmiş, ahlak ve sevgi sahibi kişidir. Page ve Wong (2000:2), *hizmetkâr liderliğin* ortak iyilik ve hedeflere ulaşmada ve çalışanların gelişiminin sağlanmasında, diğerlerine hizmet etmeyi birinci plana alan liderlik yaklaşımı olduğunu ifade etmektedir. Vinod ve Sudhakar (2011:456)'a göre *hizmetkâr lider*, takipçilerinin kendisini memnun etmesini beklemek yerine onların hayatlarında fark yaratmaya ve ihtiyaçlarını sürekli karşılamaya çalışan kişidir. Hill (2008:20)'e göre *hizmetkâr liderin*; hizmet etmeyi benimseyen, bireylere ve kurumlara hizmeti yayma yoluyla öncülük eden kişi olduğunu belirtmektedir. Laub (1999:23) ise *hizmetkâr liderliği*, çalışanlarına değer veren, geliştiren, onları özgün davranmaya, gücü paylaşmaya teşvik eden bir anlayış olarak değerlendirmektedir. Fındıkcı (2009:378)' ya göre ise *hizmetkâr liderlik*, liderin kendisini başkalarına adanmasını, başkalarının bakış açıları ile konuları ele almasını, "ben" kavramından önce, "sen" ya da "biz" kavramına odaklanmayı gerektirmektedir.

B. Hizmetkâr Liderlerin Özellikleri

Greenleaf (1970,1977)'ın hizmetkâr liderlik düşüncesini geliştiren ve kavramsallaştıran Spears (1998), hizmetkâr liderliğin geliştirilmesi için kritik öneme sahip 10 özellik tanımlamıştır. Bu özellikler;

1. *Dinleme (Listening)*: İletişimin önemini vurgulama ve grubun isteklerini belirlemeye çalışma,
2. *Empati (Empathy)*: Diğerlerini anlamaya çalışma ve kendini onların yerine koymaya çalışma,
3. *İyileşme (Healing)*: Kendini ve diğerlerini geliştirme potansiyelinin olması,
4. *Farkındalık (Awareness)*: Liderin hem kendisinde, hem de organizasyonda mevcut sorunların farkında olması,
5. *İkna Etme (Persuasion)*: Karar alırken diğerlerini zorlama yerine ikna etmesi,
6. *Kavramsallaştırma (Conceptualization)*: Bulunduğu günün ötesini düşünme ve yeteneklerini büyük hayallerle pekiştirme,
7. *İleri görüşlülük/Vizyon (Foresight)*: İçinde bulunulan durumun getiri ve götürülerini önceden sezme yeteneği,
8. *Hizmet etme/Kâhyalık (Stewardship)*: Başkalarının çıkarlarını kendininkilerden önce tutma ve herkesin iyiliğini düşünme,
9. *İnsanların gelişimine bağlılık (Commitment to the growth of people)*: Kendi ve diğerlerinin kişisel, mesleki ve ruhsal gelişimlerinden sorumluluk duyması,

10. Topluluk oluşturma (Building community): Toplulukların, kişinin hayatındaki önemini vurgulama.

Barbuto ve Wheeler (2006) ise, daha çok Greenleaf (1970,1977) ve Spears (1998)'in çalışmalarına dayandırdıkları hizmetkâr liderlik kavramlarını 11 özellikten oluşan bir yapı olarak ortaya koymuşlardır. Bu yapılar; (i) tutku, (ii) dinleme, (iii) empati, (iv) iyileştirme, (v) farkındalık, (vi) ikna, (vii) kavramsallaştırma, (viii) öngörü, (ix) kahyalık, (x) büyüme ve (xi) toplumu inşa etmedir. Barbuto ve Wheeler (2006) tarafından *tutku*, hizmet etme arzusu, başkalarının yararı için kendi çıkarlarını feda etme; *dinleme*, diğerlerinin fikirlerini dinleme ve değer verme yeteneği; *empati*, başkalarının karşılaştıkları durumları anlayabilme yeteneği; *iyileştirme*, iyileşme sürecinin ne zaman ve nasıl teşvik edileceğini bilme becerisi; *farkındalık*, çevredeki ipuçlarını toplayarak olup bitenlerin bilincinde olma yeteneği; *ikna*, resmi bir otorite dışında/yasal yollara başvurmadan diğerlerini etkileyebilme yeteneği; *kavramsallaştırma*, zihinsel modeller kullanılan bir ortamı/çevreyi teşvik etme, derin/yaratıcı düşünmeyi cesaretlendirme yeteneği; *öngörü*, geleceği ve onun sonuçlarını önceden bilebilme/tahmin edebilme yeteneği; *kahyalık*, örgütlerin topluma amaçlı bir şekilde katkı sağlaması gerektiğine inanma; *büyüme*, diğerlerinin ihtiyaçlarını belirleme ve gelişim olanakları sağlama yeteneği ve toplumu inşa etme, bir örgütte topluluk ruhu oluşturma yeteneği olarak tanımlanmıştır (Yalçın ve Karadağ, 2013:106-107).

Russell ve Stone (2002:147) ise hizmetkâr liderliğin dokuz fonksiyonel özelliğinin yanı sıra bunlara eşlik eden onbir yan özellik tespit etmişlerdir. Dokuz ana özellik şunlardır: (1) vizyon, (2) dürüstlük, (3) bütünlük, (4) güven, (5) hizmet, (6) modelleme, (7) öncü olma, (8) diğerlerini takdir etme, (9) güçlendirme. Bunlara eşlik eden onbir yan özellik ise şu şekilde sıralanabilir: (1) iletişim, (2) güvenilirlik, (3) yeterlilik, (4) sorumlu yöneticilik, (5) görünürlük, (6) etkileme, (7) ikna, (8) dinleme, (9) cesaretlendirme, (10) Öğretme, (11) delege etme.

Laub (1999:49-51), hizmetkâr liderliğin özelliklerini altı maddede tanımlamıştır. Bunlar:

- İnsanlara değer verme (herkesi ayrı ayrı dinleme, öncelikle diğerlerinin ihtiyaçlarını görme, insanlara inanma);
- İnsanları geliştirme (öğrenmelerine imkânlar sağlama, uygun davranışlarla örnek olma, cesaretlendirme yoluyla güçlendirme);
- Topluluk, ortaklık (community) oluşturma (güçlü ilişkiler ve işbirliği kurma);
- Doğruluk, güvenilirlik (authenticity) sergileme (dürüstlük ve güven, açık sözlülük (openness), sorumluluk, denetime açık olma (accountability) ve diğerlerinden öğrenme isteği);
- Liderlik tesis etme (geleceği öngörme, inisiyatif alma ve hedefleri netleştirme)

- Liderliği paylaşma (ortak vizyon oluşturma, karar alma gücünü paylaşma ve örgütün tüm seviyelerinde yetki ve imtiyazı paylaşma).

C. Hizmetkâr Liderlik Algısının Boyutları

Hizmetkâr Liderlik anlayışının ölçülmesine yönelik olarak geliştirilmiş çok sayıda ölçüm aracının olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları, Dennis ve Bocernea (2006), Barbuto ve Wheeler (2006), Spears (1995), Sendjaya (2003) ile Dennis ve Winston (2003)'ün ölçekleridir (Aslan ve Özata:2011:143).

Bu çalışmada hizmetkâr liderlik anlayışını değerlendirmede kullanılabilecek Dennis ve Winston (2003) ile Dennis ve Bocernea (2006) Hizmetkâr Liderlik ölçeklerinin Türkçe literatüre kazandırılması amacıyla Aslan ve Özata (2011:143) tarafından güvenilirlik ve geçerliliği yapılmış Hizmetkâr liderlik ölçeği kullanılmıştır. Kullanılan ölçek altı boyuttan oluşmaktadır. Hizmetkâr liderliğin boyutları; Güçlendirme, Hizmet, Vizyon, Sevgi, Fedakarlık ve Güven başlıklarından oluşmaktadır. Bu boyutlar aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

Güçlendirme: Patterson (2003:23), hizmetkâr bir zihniyetle takipçiler için en iyi olan şeyi yapmanın ve onlara yakından ilgi göstermenin güçlendirme anlamına geldiğini, böyle bir davranış modelinin hizmetkâr liderin kalbinde bulunduğunu belirtmektedir. Covey (2006:105), liderin, takipçiler arasındaki farklılıklara değer vererek, onları dinleyerek ve güçlendirme konusunda onlara örnek olarak hizmetkâr olacağını savunmaktadır. Schneider ve George (2011:64), liderlerinden, gelişimleri için gerçek manada ilgi ve alaka gören takipçilerin kendilerini güçlendirilmiş hissettiklerini, bunun sonucunda takipçilerin örgütlerine bağlılık duygularının daha çok artacağını savunmuşlardır. Wis (2002:20), takipçileri güçlendirmede ödüllendirme politikalarının önemini vurgulamış, hizmetkâr liderlerin ödüllendirmeyi örgüt içinde farklılık ve pozitif değişiklik yaratmak için kullanmaları gerektiğini ortaya koymuştur (Dal ve Çorbacioğlu, 2014:294).

Hizmet: Greenleaf (1977), hizmetkâr liderlerin çalışanlarının ihtiyaçlarıyla ilgilendiklerini ve kendilerini sosyal açıdan kişilere hizmet eden bir pozisyonda görmeyi istediklerini savunur. Hizmetkâr liderler, güçlerini başkalarına hizmet etmenin bir aracı olarak kullanırlar. Russell ve Stone (2002:149), hizmet etmenin çekirdeği olarak gördükleri hizmet boyutunun başkalarının çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutmayı gerektiren bir seçim olduğunu belirtmişlerdir. Patterson (2003:25-26) ise, hizmet etme eyleminin takipçilere zaman ayırma, şefkatli ve hoşgörülü davranma gibi birçok cömert davranışı içerdiğini belirtmiştir.

Vizyon: Ülgen ve Mirze (2010: 70)'e göre de vizyon, değişimi ve yeniden örgütlenmeyi planlayan bir işletmenin üst yönetimi için bir referans ve dönüm noktasıdır. Vizyon, insanları bir arada tutup geleceğe yönlendirerek motive etmekte ve bir yol haritası görevi görmektedir. Vizyonu, hizmetkâr liderliğin işlevsel özelliği olarak tanımlayan Russell (2000:9), bu özelliğin

hizmetkâr bir liderin tutku yaratan ve gelecekte arzulanan durumu öngördüğü tek resmi olduğunu, bir öngörü ve kavramsallaştırma içerdiğini belirtmiştir. Blanchard vd. (1995:12) ise, liderdeki hizmetkâr yönün yalnızca liderdeki vizyonun, yönelimin ve hedeflerin belirgin olmasıyla ortaya çıkacağını belirtmektedir.

Sevgi: Patterson (2003:13)'a göre sevgi kavramı, birlikteliğin, devamlılığın ve refahın sağlanması açısından kilit unsurdur. Örgüt içindeki koşullar ve imkanlar hangi düzeyde olursa olsun, sevgiden yoksun olan lider ve üye arasındaki ilişkiler uzun vadeli olamayacaktır. Hizmetkâr liderler, koşulsuz sevgiye sahip olduklarından diğer insanları dikkate alır, gerçek manada takdir eder, onurlandırır ve saygın kılar.

Fedakârlık: Gönüllüğü ve fedakar davranışı temel alan hizmetkâr liderlik, nihai amaç ve takipçilerinin durumu noktasında yüksek düzeydeki farkındalığı, örgütün liderinin kendi konumunu korumasıyla birlikte, örgütsel bariyerleri aşarak hem örgütün ana amaçlarına (ortak iyilik) hem de çalışanların bireysel yetersizliklerini gidermeye dönük özverili davranışlar sergilenmesi anlamına gelmektedir (Demirci, 2014:177).

Avolio ve Locke (2002:170), fedakâr olmak isteyen bir liderin örgüt içinde istemediği veya değer vermediği bir rolü üstlenmesi gerektiğini, kişisel çıkarı olmayan bir ürün ortaya koymasına gerektiğini, en ufak bir umut, kazanç veya memnuniyet beklemezsizin kendisini çalışanlarına hizmet etmeye adanması gerektiğini savunmaktadırlar. Moss ve Barbuto (2010:170) fedakâr liderliğin, politik yetenek ve etkinlik arasındaki ilişkiyi güçlendirdiğini; başkalarına hizmet etmenin, başkalarının ihtiyaçlarına öncelik vermenin fedakârlık bağlamında liderlerin etkililiğini doğrudan arttırdığını ortaya koymaktadır.

Güven: Greenleaf (1977:83), örgütlerdeki meşruluğun güven ile başladığını, yetkinlik ve niyet ne kadar iyi olursa olsun, güvenin olmadığı örgütlerde başarılı olmanın zorluğunu ifade etmiştir. Hizmetkâr liderler, çalışanlarını sınırlandırmak yerine onların kendi yeteneklerini sergilemelerine imkân vererek güven duyduklarını göstermektedirler (Sendjaya, 2003:4). Melrose (1998:292), liderlerin verdikleri sözleri yerine getirmek suretiyle örgüt içinde güveni sağlayabileceklerini belirtmektedir. Russell da (2001:81), kişilerarası ve örgütsel anlamda güveni sağlamanın doğruluk ve dürüstlük gibi iki önemli değerden ileri geldiğini, bu tür bir güvenin hizmetkâr liderlik için gerekli olduğunu savunmaktadır.

III. Metodoloji

A. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının takipçileri tarafından ne düzeyde algılandığını ve demografik özelliklerin ne düzeyde etkisinin olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaçla Bursa ilinde faaliyet gösteren bir özel eğitim kurumu çalışanlarına anket uygulaması

gerçekleştirilmiş, sonuçları SPSS 21.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmacı tarafından kolay ulaşılabilir olması sebebiyle Bursa ili evren olarak seçilmiştir. Araştırmanın kurum öğretmenleri tarafından yapılabilmesi için izin alınan özel bir firma örneklem olarak belirlenmiştir. Özel eğitim kurumunun Bursa ilindeki şubelerinde faaliyet gösteren toplam eğitim personeli 200'dür. Anket uygulaması sonucunda analiz edilebilir 165 anket formu elde edilebilmiştir.

B. Araştırma Verilerinin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak soru formu kullanılmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yaş, cinsiyet, eğitim, gelir vb. gibi demografik bilgileri içeren sorular yer almaktadır.

Anketin ikinci bölümünde ise Dennis ve Winston (2003) ile Dennis ve Bocerna (2006) tarafından geliştirilen "Hizmetkâr Liderlik Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek Aslan ve Özata (2011) tarafından Türkçe'ye çevrilmiş güvenilirliği test edilmiştir.

Hizmetkâr Liderlik Ölçeği altı boyuttan oluşmaktadır. "Güçlendirme" boyutu 7 sorudan, "Hizmet" boyutu 4 sorudan, "Vizyon" boyutu 3 sorudan, "Sevgi" boyutu 3 sorudan, "Fedakârlık ve Güven" boyutu 5 sorudan oluşmakta üzere toplam 22 soru yer almaktadır. Anket 5'li likert skalasından oluşmakta olup 1.Kesinlikle Katılmıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum ifadesini temsil etmektedir.

C. Hipotezler

Hizmetkar liderlik ile ilgili literatür incelendiğinde, daha önce birkaç çalışmada da hizmetkar liderliğin çalışanlar tarafından ne düzeyde algılandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır (Doğan, 2015; Karaduman, 2017; Türkmen, 2016).

Araştırmaya katılanların gelir düzeylerinin hizmetkar liderlik davranışlarının algılanmasında ne düzeyde etkili olduğuna dar literatürde herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Gelir düzeyinin hizmetkar liderlik davranışlarının algılanmasında etkisini tespit edebilmek amacıyla aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H1: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarını algılama düzeyi ile takipçilerin gelirleri arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

Demografik özelliklerden yaş değişkeninin hizmetkar liderlik davranışlarının algılanmasında herhangi bir farklılık ortaya koyup koymadığını belirlemek amacıyla Doğan (2015:58) tarafından yapılan çalışmada anlamlı bir farklılık ortaya konulmuştur. Bu çalışmada da yaşa göre herhangi bir farklılık olup olmadığının tespiti için aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H2: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanması takipçilerin yaşlarına göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Cinsiyete göre hizmetkar liderlik davranışı algısında farklılığı Karaduman (2017:64), Doğan (2015:54) ve Türkmen (2016:114), çalışmalarında ortaya koymaya çalışmışlardır. Cinsiyete göre anlamlı farklılıkların olduğu ortaya konmuştur. Cinsiyetin özel eğitim kurumu çalışanlarının hizmetkar liderlik algısında anlamlı bir farklılığı ortaya koyabilmek için aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H3: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanması takipçilerin cinsiyetlerine göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Araştırmaya katılanların eğitim durumuna göre hizmetkar liderlik algısındaki farklılık Karaduman (2017:64) ve Doğan, 2015:57) tarafından araştırılmıştır. Bu çalışmada da, eğitim durumunun hizmetkar liderlik algısında nasıl farklılık ortaya koyduğunun tespiti için aşağıdaki hipotez doğrulanmaya çalışılmaktadır.

H4: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanması takipçilerin eğitim durumlarına göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Demografik özelliklerden medeni durumun hizmetkar liderlik algısındaki farklılığı da Türkmen (2016:115) ve Doğan (2015:54) tarafından araştırmaya konu olmuştur. Bu çalışmada da medeni durumun ne ölçüde farklılık ortaya koyduğunun tespiti için aşağıdaki hipotez yordanmaya çalışılmaktadır.

H5: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanması takipçilerin medeni durumlarına göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Araştırmaya katılanların kurumdaki görevlerine göre hizmetkar liderlik algılarında bir farklılık ortaya koyup koymadığına yönelik literatürde herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Kurumdaki göreve göre hizmetkar liderlik algısında farklılık olup olmadığı da aşağıdaki hipotez ile test edilmeye çalışılmıştır.

H6: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanması takipçilerin kurumdaki görevlerine göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Sektör deneyimine göre hizmetkar liderlik algısında farklılığı ortaya koymaya çalışan araştırmalar mevcuttur (Türkmen, 2016:115; Doğan, 2015:54). Bu çalışmada da sektör deneyimine göre hizmetkar liderlik algısındaki farklılığı ortaya koymak amacıyla aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H7: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanması takipçilerin sektör deneyimine göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

*D. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi**a.) Demografik Veriler*

Araştırmaya katılanların yaş, gelir düzeyi, eğitim düzeyi, medeni durumu, cinsiyeti ve kurumdaki görevlerine yönelik demografik bilgilere Tablo 1’de yer verilmektedir.

Tablo 1: *Araştırmaya Katılanların Demografik Bilgileri*

Yaş	Kişi	Yüzde (%)	Eğitim Düzeyi	Kişi	Yüzde (%)
26 Yaş Altı	38	23,0	Üniversite-Lisans	141	85,5
26-32 Yaş	41	24,8	Lisansüstü (Dr-YL)	24	14,5
32 Yaş Üstü-38 Yaş	61	37,0	Medeni Durum	Kişi	Yüzde (%)
38 Yaş Üstü	25	15,2	Evli	122	73,9
Cinsiyet	Kişi	Yüzde (%)	Bekar	43	26,1
Erkek	103	62,4	Gelir	Kişi	Yüzde (%)
Kadın	62	37,6	2001-2500 TL	41	24,8
Görev	Kişi	Yüzde (%)	2501-3000 TL	73	44,2
Öğretmen	125	75,8	3001-3500 TL	43	26,2
Koordinatör	25	15,2	3501 TL üzeri	8	4,8
Müdür Yardımcısı	15	9,0			
Kıdem	Kişi	Yüzde (%)	Sektör Deneyimi	Kişi	Yüzde (%)
0-4 Yıl	114	69,1	0-6 Yıl	55	33,3
4 Yıl Üstü -8 Yıl	30	18,2	6 Yıl Üstü-13 Yıl	64	38,8
8 Yıl Üstü	21	12,7	13Yıl Üstü-20 Yıl	46	27,9
TOPLAM	165	100,0	TOPLAM	165	100,0

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılanların %37’si 32-38 yaş grubu arasında yer almaktadır. Büyük çoğunluğu lisans mezunudur. Yaklaşık %62’si Erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Yaklaşık %74’ü evlidir ve %76’ya yakını öğretmen olarak görev yapmaktadır. Anket uygulamasına katılan çalışanların %44’lük kısmı aylık 2500-3000 TL arası gelir düzeyine sahiptir.%69’luk kısım kurumda 4 yıldan daha kısa süredir çalışmaktadır. Meslek yılı incelendiğinde yaklaşık %39’u 6 ile 13 yıl arasında sektör deneyime sahiptir.

b) Güvenilirlik ve Faktör Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla Cronbach Alfa analizi yapılmış ve sonuç %86,7 bulunmuştur. Ölçek oldukça güvenilir olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmada kullanılan ölçeğe yönelik yapılan faktör analizi sonucunda Tablo 2’de görüldüğü üzere 5 boyut ortaya çıkmıştır. Aslan ve Özata (2011) tarafından Türkçe’ye çevrilen orijinal ölçekte 6 boyut olarak yer almaktadır. Yapılan faktör analizi neticesinde fedakârlık ve güven boyutları tek boyut olarak değerlendirilmiştir. Faktör analizi sonucunda oluşan boyutlar *Güçlendirme, Hizmet, Vizyon, Sevgi, Fedakârlık ve Güven* olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 2: Faktör Analizi Tablosu

FAKTÖRLER “Hizmetkâr Liderlik Ölçeği”	İfade Sayısı	Ort.	S.S.	Açıklanan Varyans (%)
Faktör1: <i>Güçlendirme</i>	7	4,09	,47	15,861
Faktör2: <i>Hizmet</i>	4	4,14	,79	15,572
Faktör3: <i>Vizyon</i>	3	4,30	,55	10,817
Faktör4: <i>Sevgi</i>	3	3,98	,60	10,540
Faktör5: <i>Fedakârlık ve Güven</i>	5	3,72	,72	5,307
Açıklanan Toplam Varyans (%)				58,097
Kaiser-Mayer-Olkin (KMO)				0,894
Bartlett’s Sig. Değeri				0,000
Ölçek Güvenilirliği (Cronbach’s Alpha):				0,867

Faktör analizi sonucunda 22 sorudan oluşan “Hizmetkâr Liderlik Ölçeği” 5 faktörden oluşmaktadır. KMO değerinin 0,894 ($p=0,000$) olması verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir (Altunışık vd., 2007:217).

Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan “Hizmetkâr Liderlik Ölçeği” boyutları arasındaki korelasyon analizi Tablo 4’de görülmektedir.

Tablo 4: Hizmetkâr Liderlik Ölçeği Boyutları Korelasyon Analizi Tablosu

Hizmetkâr Liderlik Ölçeği Boyutları		Güçlendirme	Hizmet	Vizyon	Sevgi	Fedakârlık ve Güven
Güçlendirme	Pearson Korelasyon	1	,485**	,562**	,631**	,576**
Hizmet	Pearson Korelasyon		1	,416**	,412**	,412**
Vizyon	Pearson Korelasyon			1	,446**	,407**
Sevgi	Pearson Korelasyon				1	,560**
Fedakârlık ve Güven	Pearson Korelasyon					1

**Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4 incelendiğinde Hizmetkâr Liderlik Ölçeği boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı derecede ilişki olduğu görülmektedir. En güçlü ilişkinin Güçlendirme ve Sevgi boyutları (0,631) arasında olduğu görülmektedir.

c) *Hipotezlerin Test Edilmesi*

Araştırmaya yönelik geliştirilen hipotezlerin test sonuçlarına aşağıda yer verilmektedir. Hipotezlerin analizlerini yapmak üzere verilerin normal dağılım gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Kolmogorov-Smirnov analizi sonucunda verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu nedenle hipotezler analiz edilirken Non-Parametrik testler kullanılmıştır.

H1: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarını algılama düzeyi ile takipçilerin gelirleri arasında pozitif yönde bir ilişki vardır.

Tablo 5: Hipotez 1'e Yönelik Korelasyon Analizi Tablosu

Korelasyon Analizi			Güçlendirme	Hizmet	Vizyon	Sevgi	Fedakârlık ve Güven
Spearman's rho Korelasyon Analizi	Gelir Düzeyi	Korelasyon Katsayısı	,295**	,114	,149	,049	,143
		Sig. (2-kuyruklu)	,000	,144	,057	,529	,066
		Kişi	165	165	165	165	165
**Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.							
*Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır							

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan kişilerin gelir düzeyi ile yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarını algılama düzeyi arasındaki ilişkiyi ölçmeye yönelik yapılan korelasyon analizi sonucunda, "Güçlendirme" boyutu ile anlamlı düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Gelir düzeyi arttıkça algılanan güçlendirme boyutunda %29,5 oranında artış olduğu görülmektedir. Hipotez 1 "Güçlendirme" boyutu için doğrulanırken diğer boyutlar için yanlıştır.

H2: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanması takipçilerin yaşlarına göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Tablo 6: Hipotez 2'ye Yönelik Kruskal Wallis Tablosu

Test İstatistiği ^{a,b}					
	Güçlendirme	Hizmet	Vizyon	Sevgi	Fedakârlık ve Güven
Ki Kare	8,003	2,403	9,450	4,475	2,339
Serbestlik Derecesi	3	3	3	3	3
Sig. Değeri	,046	,493	,024	,215	,505
a. Kruskal Wallis Testi					
b. Grup Değişkeni: Yaş					
Sıralar					

	Yaş	Kişi	Sıra Ortalamaları
Güçlendirme	22-26	38	64,61
	27-32	41	89,84
	33-38	61	90,24
	39 ve üzeri	25	82,08
Vizyon	22-26	38	67,33
	27-32	41	94,59
	33-38	61	89,61
	39 ve üzeri	25	71,70

Tablo 6 incelendiğinde yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanmasında takipçilerin yaşlarına göre anlamlı farklılıklar “Güçlendirme” ve “Vizyon” boyutlarında görülmektedir. Takipçilerin diğerlerine göre daha küçük yaşta olanların “Güçlendirme” ve “Vizyon” boyutlarını algılamaları, yaşı daha büyük olanlara göre daha düşüktür. Hipotez 2 “Güçlendirme” ($p=0,046$) ve “Vizyon” ($p=0,024$) boyutu için doğrulanırken, diğer boyutlar yanlıştır.

H3: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanması takipçilerin cinsiyetlerine göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Tablo 7: Hipotez 3'e Yönelik Mann-Whitney U Testi Tablosu

Test İstatistiği ^a					
	Güçlendirme	Hizmet	Vizyon	Sevgi	Fedakârlık ve Güven
Mann-Whitney U Testi	2792,500	2973,500	2814,500	2822,500	2872,000
Wilcoxon W	4745,500	4926,500	4767,500	4775,500	4825,000
Z	-1,358	-,747	-1,300	-1,270	-1,090
Sig. Değeri (2-Kuyruklu)	,175	,455	,194	,204	,276
a. Grup Değişkeni: Cinsiyet					

Tablo 7 incelendiğinde yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının takipçiler tarafından algılanmasında cinsiyete göre anlamlı derecede farklılık olmadığı görülmektedir. Hipotez 3 tüm boyutlar açısından yanlıştır.

H4: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanması takipçilerin eğitim durumlarına göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Tablo 8: Hipotez 4'e Yönelik Mann-Whitney U Testi Tablosu

Test İstatistiği ^a					
	Güçlendirme	Hizmet	Vizyon	Sevgi	Fedakârlık Güven
Mann-Whitney U	1652,000	1505,500	1681,000	1642,000	1526,000
Wilcoxon W	1952,000	11516,500	11692,000	11653,000	11537,000
Z	-,186	-,872	-,052	-,235	-,775
Sig. Değeri (2-Kuyruklu)	,852	,383	,959	,814	,439
a. Grup Değişkeni: Eğitim Düzeyi					

Tablo 8'de görüldüğü üzere yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının takipçiler tarafından algılanmasında eğitim durumuna göre anlamlı derecede farklılık olmadığı görülmektedir. Hipotez 4 tüm boyutlar açısından yanlışlanmıştır.

H5: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanması takipçilerin medeni durumlarına göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Tablo 9: Hipotez 5'e Yönelik Mann-Whitney U Testi Tablosu

Test İstatistiği ^a					
	Güçlendirme	Hizmet	Vizyon	Sevgi	Fedakârlık Güven
Mann-Whitney U	2145,000	2450,000	2097,000	2615,000	2340,000
Wilcoxon W	3091,000	3396,000	3043,000	10118,000	3286,000
Z	-1,788	-,649	-1,994	-,030	-1,061
Sig. Değeri (2-Kuyruklu)	,074	,516	,046	,976	,289
a. Grup Değişkeni: Medeni Durum					
Sıralar					
	Medeni Durum	Kişi	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamı	
Vizyon	Evli	122	87,31	10652,00	
	Bekâr	43	70,77	3043,00	
	Toplam	165			

Tablo 9 incelendiğinde yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının takipçiler tarafından algılanması medeni duruma göre sadece "Vizyon"(p=0,046) boyutunda farklılık göstermektedir. Sıra ortalamaları incelendiğinde evli olan takipçilerin vizyon boyutuna yönelik algılamaları bekar

olanlara göre daha yüksektir. Hipotez 5 “Vizyon” boyutu için doğrulanırken diğer boyutlar açısından anlamlı derecede bir farklılık ortaya koymamış ve yanlışlanmıştır.

H6: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanması takipçilerin kurumdaki görevlerine göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Tablo 10: Hipotez 6’ya Yönelik Kruskal Wallis Tablosu

Test İstatistiği ^{a,b}					
	Güçlendirme	Hizmet	Vizyon	Sevgi	Fedakârlık ve Güven
Ki Kare	7,708	3,450	5,270	4,922	7,522
Serbestlik Derecesi	2	2	2	2	2
Sig. Değeri	,021	,178	,072	,085	,023
a. Kruskal Wallis Testi					
b. Grup Değişkeni: Kurumdaki Görev					
Sıralar					
	Kurumdaki Görev		Kişi	Sıra Ortalamaları	
Güçlendirme	Öğretmen		125	77,20	
	Koordinatör		25	100,76	
	Müdür yardımcısı		15	101,70	
Fedakârlık ve Güven	Öğretmen		125	78,40	
	Koordinatör		15	113,10	
	Müdür yardımcısı		25	87,94	

Tablo 10 incelendiğinde yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının takipçilerin kurumdaki görevlerine göre anlamlı farklılıklar “Güçlendirme” ile “Fedakârlık ve Güven” boyutlarında görülmektedir. Sıra ortalamaları incelendiğinde takipçilerden öğretmen olanların diğer görevdekilere göre “Güçlendirme” ile “Fedakârlık ve Güven” boyutlarını algılamaları daha düşüktür. Hipotez 6 “Güçlendirme” ($p=0,021$) ve “Fedakârlık ve Güven” ($p=0,023$) boyutu için doğrulanırken, diğer boyutlar için yanlışlanmıştır.

H7: Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanması takipçilerin sektör deneyimine göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Tablo 11: Hipotez 7'ye Yönelik Kruskal Wallis Tablosu

Test İstatistiği ^{a,b}					
	Güçlendirme	Hizmet	Vizyon	Sevgi	Fedakârlık ve Güven
Ki Kare	3,066	,451	4,504	1,023	1,781
Serbestlik Derecesi	2	2	2	2	2
Sig. Değeri	,216	,798	,105	,600	,411
a. Kruskal Wallis Testi					
b. Grup Değişkeni: Sektör Deneyimi					

Tablo 11 incelendiğinde yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanmasında takipçilerin sektör deneyimlerine göre farklılık olmadığı görülmektedir. Hipotez 7 tüm boyutlar açısından yanlışlanmıştır.

IV. Değerlendirme ve Sonuç

Kurumların başarısında yöneticilerin çalışanlarına önderlik etmelerinin önemi büyüktür. Bu çalışmada kurum yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarının kurum çalışanları tarafından nasıl algılandığını tespit etmek amacıyla alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmasında veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Bursa ilinde özel bir firmaya ait olan eğitim kurumu çalışanlarına yönelik yapılan araştırma sonucunda kurum yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarının eğitim faaliyeti ile ilgilenen personel tarafından nasıl algılandığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışanların demografik özelliklerine göre algılama düzeylerinde farklılık olup olmadığını tespit etmeye yönelik hipotezler geliştirilmiş ve istatistik paket programları aracılığıyla hipotezler test edilmiştir.

Kurum yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarının çalışanlar tarafından algılanmasında gelir düzeyi ile bir ilişki olup olmadığı analiz edilmiş hizmetkâr liderlik boyutlarından güçlendirme ile fedakârlık ve güven boyutlarının ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanmasında kurum çalışanlarının yaş dağılımında güçlendirme ve vizyon boyutlarında farklılık olduğu görülmektedir. Yaşı daha genç olan personelin güçlendirme ve vizyon boyutu algısı yaşı büyük olanlara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Doğan (2015:54) tarafından yapılan benzer bir çalışmada da orta yaş çalışanların hizmetkar liderlik algılama düzeylerinin diğer yaş gruplarına göre daha düşük olduğu ortaya konmuştur.

Hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanmasında cinsiyetin bir rolünün olmadığı ve farklılık göstermediği görülmüştür. Doğan (2015:54) tarafından öğretmenlere yapılan hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanmasına yönelik çalışmada cinsiyetin ayırt edici faktör olduğu ve erkeklerin daha yüksek seviyede katılım gösterdiklerini tespit etmiştir. Karaduman (2017:64) özel sektör çalışanlarına yönelik yaptığı çalışmada hizmetkâr liderliğin algılanmasında cinsiyete göre bir farklılığın olmadığını belirtmiştir. Türkmen (2016:114) ise kadın öğretmenlerin hizmetkâr liderlik algılarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Çalışanların eğitim düzeylerinin yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışları algılamalarına yönelik yapılan çalışmada farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Doğan (2015:57) ve Karaduman (2017:64) tarafından yapılan benzer bir çalışmada da öğretmenlerin eğitim durumlarına göre hizmetkar liderlik algılamalarında herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır.

Medeni duruma yönelik farklılıklar incelendiğinde hizmetkâr liderlik davranışlarının algılanmasında vizyon boyutunda farklılık olduğu görülmüştür. Evli olan çalışanların vizyon boyutuna yönelik katılımları daha yüksektir. Doğan (2015:54) çalışmasında medeni durumun ayırt edici bir faktör olmadığını belirtmiştir. Türkmen (2016:114) ise yaptığı çalışmada, bekâr öğretmenlerin hizmetkâr liderlik algılarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Çalışanların kurumdaki görevlerine göre hizmetkâr liderlik davranışlarına yönelik algılama farklılıkları incelendiğinde güçlendirme ve fedakârlık boyutlarında farklılıkların olduğu anlaşılmıştır. Öğretmenlerin, koordinatör ve müdür yardımcılara göre güçlendirme ile fedakârlık ve güven boyutuna yönelik ifadelerle katılım düzeyleri daha düşüktür.

Çalışanların sektör deneyiminin, hizmetkâr liderlik algılamalarına yönelik analizlerde herhangi bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Karaduman (2017:64) tarafından yapılan çalışmada da sektör deneyimine göre bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Doğan (2015:56-57) ise, yaptığı çalışmada sektör deneyiminin hizmetkâr liderlik algılamalarında farklılık ortaya koyduğunu, 16-20 yıl deneyime sahip olanların ifadelerle katılım oranlarının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Türkmen (2016:114) ise yaptığı çalışmada, 1 ile 5 yıl arasında deneyime sahip olan eğitim çalışanlarının hizmetkar liderlik algılamalarının daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, ilgili yazın incelendiğinde yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarının kurum başarısında etkili olduğu, çalışanların kuruma bağlılıklarında önemli bir rol görülmektedir. Yapılan çalışmada da hizmetkâr liderlik davranışları sergileyen idarecilerin çalışanların demografik özelliklerini dikkate almaları gerektiği, bunun çalışanlar tarafından hizmetkâr liderlik algılanmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma Bursa ilinde özel eğitim kurumu çalışanları üzerinde yapıldığı için, tüm eğitim kurumları açısından genellenememe kısıtı vardır. Sonraki çalışmalara tavsiye olarak, bu kısıtın ortadan kaldırılarak araştırmanın

daha geniş bir eğitim kitlesi üzerinde yapılması, kamu ve özel eğitim kurumlarının karşılaştırmalı olarak ele alınması tavsiye edilmektedir. Ayrıca hizmetkar liderliği etkileyen demografik özelliklerin yanı sıra diğer önemli unsurlarında ortaya konulması ve araştırılması literatüre katkı sunacaktır.

Kaynaklar

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2007). **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Aslan, Ş.ve Özata, M. (2009). “Lider-Üye Etkileşiminin (LMX) Yöneticiye Duyulan Güven Düzeyine Etkisi”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (17), 94-116.
- Aslan, Ş. ve Özata, M. (2011). “Sağlık Çalışanlarında Hizmetkâr liderlik: Dennis-Winston ve Dennis-Bocernea Hizmetkâr Liderlik Ölçeklerinin Geçerlik ve Güvenirlik Araştırması”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(1), 139-154.
- Avolio, B. J. ve Locke, E. E. (2002). “Contrasting Different Philosophies of Leader Motivation: Altruism Versus Egoism”, *The Leadership Quarterly*, 13(2), 169-191.
- Barbuto Jr, J. E. ve Wheeler, D. W. (2006). “Scale Development and Construct Clarification of Servant Leadership”, *Group ve Organization Management*, 31(3), 300-326.
- Blanchard, K., Blanchard, S. ve Zigarmi, D. (1995), “Servant Leadership”, *Executive Excellence*, 12(10), 12-14.
- Caldwell, C., Bischoff, S. J. ve Karri, R. (2002). “The Four Umpires: A Paradigm for Ethical Leadership”, *Journal of Business Ethics*, 36(1-2), 153-163.
- Covey, S. R. (2006). “Servant-Leadership and Community Leadership in The 21st Century”, *The International Journal of Servant-Leadership*, 2(1), 103-109.
- Dal, L. ve Çorbacıoğlu, S. (2014). “Hizmetkâr Liderlik Davranışları ve Lider-Üye Etkileşimi İlişkisi: Bir Devlet Üniversitesi Üzerine Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19 (4), 287-310.
- De Haven, D. B. (2007). *The Influence of Servant Leadership on Knowledge Management: An Investigation Of Certified Knowledge Manager Perceptions*, (Doctoral dissertation, Capella University).
- Demirci, M. K. (2014). “Sivil Toplum Kuruluşlarında Hizmetkâr Liderlik Davranışı Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Turizm Sektörü Örneği”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(1), 177-184.
- Dennis, R. S. ve Bocernea, M. (2005). “Development of The Servant Leadership Assessment Instrument”, *Leadership ve Organization Development Journal*, 26(8), 600-615.

- Dennis, R. ve Winston, B. E. (2003). "A Factor Analysis of Page and Wong's Servant Leadership Instrument", *Leadership ve Organization Development Journal*, 24(8), 455-459.
- Doğan, Ü. (2015). Özel Eğitim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Örgütsel Adanmışlık Düzeyleri ile Müdürlerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışlarını Algılama Düzeyleri Arasındaki İlişki, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Farling, M. L., Stone, A. G. ve Winston, B. E. (1999). "Servant Leadership: Setting The Stage for Empirical Research", *Journal of Leadership Studies*, 6(1-2), 49-72.
- Fındıkcı, İ. (2009). **Bir Gönül Yolculuğu: Hizmetkâr Liderlik**. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Greenleaf, R. K. (1970). **The Servant as Leader, Business Leadership**. Jossey Bass, 117-136.
- Greenleaf, R. K. (1977). **Servant Leadership: A Journey Into The Nature Of Legitimate Power and Greatness**. Paulist Press.
- Hill Jr, V. A. (2008). Employee Satisfaction and Organizational Commitment: A Mixed Methods Investigation of The Effects of Servant Leadership (Doctoral dissertation, Capella University).
- Joseph, E. E. ve Winston, B. E. (2005). "A Correlation of Servant Leadership, Leader Trust, and Organizational Trust", *Leadership ve Organization Development Journal*, 26(1), 6-22.
- Karaduman, Ş. (2017), Çalışanların Psikolojik Sermayeleri İle Amirlerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışları Arasındaki İlişki: Bir Uygulama, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Laub, J. A. (1999). Assessing The Servant Organization. Development of The Servant Organizational Leadership (SOLA) Instrument, (Doctoral Dissertation, Florida Atlantic University).
- Melrose, K. (1998). "Putting Servant-Leadership Into Practice", *Insights on Leadership: Service, Stewardship, Spirit, and Servant-leadership*, 279-296.
- Moss, J. A. ve Barbuto Jr, J. E. (2010). "Testing the Relationship Between Interpersonal Political Skills, Altruism, Leadership Success and Effectiveness: A Multilevel Model", *Journal of Behavioral and Applied Management*, 11(2), 155-174.
- Page, D. ve Wong, T.P.. (2000). **A Conceptual Framework for Measuring Servant- Leadership**. In Adjibolosoo, s. (Ed.), *The Human Factor in Shaping the Course of History and Development*, University Pres of America, Lanham, MD.
- Patterson, K. A. (2003). Servant Leadership: A Theoretical Model (Doctoral dissertation, Regent University).

- Rohm, F. W. ve Osula, B. (2013). "Scouting And Servant Leadership in Cross-Cultural Perspective: An Exploratory Study". *Journal of Virtues ve Leadership*, 3(1), 26-42.
- Russell, R. F. (2000). Exploring the Values and Attributes of Servant Leaders (Doctoral dissertation, Regent University).
- Russell, R. F. (2001). "The Role of Values in Servant Leadership", *Leadership ve Organization Development Journal*, 22(2), 76-84.
- Russell, R. F. ve Gregory Stone, A. (2002). "A Review of Servant Leadership Attributes: Developing a Practical Model", *Leadership ve Organization Development Journal*, 23(3), 145-157.
- Schneider, S. K. ve George, W. M. (2011). "Servant Leadership Versus Transformational Leadership in Voluntary Service Organizations", *Leadership ve Organization Development Journal*, 32(1), 60-77.
- Sendjaya, S. (2003). "Development and Validation of Servant Leadership Behavior Scale Servant Leadership Research Roundtable", https://www.regent.edu/acad/global/publications/sl_proceedings/2003/sendjaya_development_validation.pdf (Erişim Tarihi:31.03.2018).
- Spears, L. C. (1995), Reflections on Leadership: How Robert K. Greenleaf's Theory of Servant-Leadership Influenced Today's Top Management Thinkers, New York.
- Spears, L. C. (1998), "Tracing The Growing Impact of Servant Leadership". *Insights on Leadership: Service, Stewardship, Spirit, and Servant-Leadership*, 1-12.
- Turhan, M. (2007), Genel ve Mesleki Lise Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışlarının Okullardaki Sosyal Adalet Üzerindeki Etkisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- Türkmen, F. (2016). Ortaokul Yöneticilerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışlarının Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Etkisi (Sinop İli Örneği), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2010). **İşletmelerde Stratejik Yönetim**, Beta Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul.
- Vinod, S. ve Sudhakar, B. (2011). "Servant Leadership: A Unique Art of Leadership". *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 2(11), 456-467.
- Wis, R. M. (2002). "The Conductor as Servant-Leader", *Music Educators Journal*, 89(2), 17-23.
- Yalçın, M. ve Karadağ, E. (2013). "Hizmetkâr Liderlik ve Okul Kültürü: Bir Yapısal Eşitlik Modellemesi". *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2).

TÜRKİYE’DE DEVLET ÜNİVERSİTELERİNİN BÜTÇEDEKİ YERİ VE PERFORMANSLARININ ANALİZİ*

Ali USLU**
Fatih Coşkun ERTAŞ***

Alınış Tarihi: 06 Mart 2018

Kabul Tarihi: 13 Ağustos 2018

Öz: Eğitim dinamik bir yapıya sahiptir. Eğitim kurumları geleneksel programları yanında fonksiyonel bilgiye ve nitelikli insan gücünün yetiştirilmesine katkılar sağlamalıdır. Çalışmada çeşitli ülkelerde ve Türkiye’de yükseköğretimin finansman yapıları incelenmiştir. Araştırmada çıktı odaklı BCC modeli ile Veri Zarflama Analizi yapılarak Türkiye’deki 65 devlet üniversitesinin 2014 ve 2015 yılları etkinlik ölçümleri göreceli olarak hesaplanmıştır. Çalışmanın amacı, Türkiye’deki devlet üniversitelerinin finansman yapılarının incelenmesi ve Veri Zarflama Analizi ile verimliliklerinin karşılıklı olarak değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim, Bütçe, Veri Zarflama Analizi

PERFORMANCE ANALYSIS AND BUDGETARY LOCATION OF TURKEY STATE UNIVERSITIES

Abstract: Education has a dynamic structure. Education institution should contribute to the training of functional knowledge and qualified human power as well as traditional programs. In this study are investigation of financial structure of higher education in various country and Turkey. In this research, output oriented BCC models of Data Envelopment Analysis has been studied and relatively efficiency measurement of 65 state universities in Turkey has been calculated related to year 2014 and 2015. The aim of this study is determined as examining of financial structures of Turkey’s State Universities and making a mutual assessment with Data Envelopment Analysis.

Keywords: Higher Education, Budget, Data Envelopment Analysis

I.Giriş

Bilgi ve teknolojinin üretildiği ve nitelikli insan gücünün yetiştirildiği üniversiteler bir ülkenin gelişmesinde en kritik rol oynayan kurumlar olması nedeniyle önemini her zaman arttırarak devam ettirmektedirler. Bu bakımdan, yükseköğretimin desteklenmesi ve finansmanı genellikle devlet tarafından, küçük bir kısmı ise öğrencilerden ve alınan bağış ve yardımlardan sağlanmaktadır.

* Bu makale, Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ danışmanlığında hazırlanan “Performans Esaslı Bütçe Yönetimi Kapsamında Devlet Üniversitelerinde Etkinlik Analizi” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

*** Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Son yıllarda ülkemizdeki üniversite sayısı ve yükseköğretimdeki talep artışı nedeniyle üniversitelerin finansmanında hazine payının düşürülerek daha çok kendi kaynaklarını yaratan, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine önem veren, teknoparklarla ve çeşitli projelerle üniversite-sanayi işbirlikleri gibi alternatif finansman kaynağı yaratabilen üniversiteler ve bu üniversitelere sahip ülkeler dünyaya yön verebileceklerdir.

Çalışmada Dünya’da ve Türkiye’de eğitime özellikle yükseköğretime devlet tarafından ayrılan bütçe ve üniversitelerin kendi yarattıkları gelir kaynakları incelenmiş, karşılaştırmalar yapılarak üniversitelerin bütçedeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkiye’deki 65 devlet üniversitesinin 2014 ve 2015 yılları verimlilikleri de 10 adet girdi ve 7 adet çıktı değişkeni yardımıyla Veri Zarflama Analizi ile çıktı yönelimli BCC modeli kullanılarak göreceli olarak hesaplanmıştır. Analiz sonucunda, etkin çalışmayan üniversiteler belirlenerek etkin olmama sebepleri ile etkin olabilmeleri amacıyla, öneri niteliğinde neler yapmaları gerektiğine dair potansiyel iyileştirmeler yapılmıştır.

II. Bütçe Kavramı

Bütçe kelimesinin Latince "bulge" ve Fransızca "bouge" veya "bougette" kelimelerinden geldiği söylenmektedir. Deri çanta veya torba anlamında kullanılan bu kelime İngilizce’ye önce "bougett" şeklinde geçmiş ve Orta Çağ’da Fransızca’daki anlamlarında kullanılmıştır. Zamanla İngilizce’de "budget" şeklini almış, bugünkü anlamında ilk kez İngiltere’de 17. yüzyılda kullanılmış ve oradan bütün batı dillerine ve ülkemize geçmiştir. (Orhan, 1994: 7). Türk Dil Kurumu güncel sözlüğünde bütçe; devletin, bir kuruluşun, bir aile veya bir kimsenin gelecekteki belirli bir süre için tasarladığı gelir ve giderlerin tümü olarak tanımlanmıştır. İşletme açısından bütçeyi işletmenin amaçlarına, hedef ve politikalarına uygun olarak hazırlanan gelecek dönem faaliyetlerini ve sonuçlarını finansal ve sayısal olarak ifade eden raporlar olarak tanımlayabiliriz (Ertaş, 2015: 99).

Türkiye’de daha önce bütçe kavramı "Muvazene-i Umumiye Lahiyası" veya "Muvazene Defteri" adıyla kullanılmaktaydı. Cumhuriyet döneminde, Teşkilatı Esasiye Kanunu’nda hem Muvazene-i Umumiye Kanunu, hem de bütçe terimi yer almıştır. Zaman zaman değişmekle beraber 1960 yılında da devlet bütçesi "Muvazene-i Umumiye Kanunu Lahiyası" ismiyle Büyük Millet Meclisi’ne sunulmuştur. 1961 ve 1982 Anayasa’larında ise sadece "bütçe" terimi kullanılmıştır (Orhan, 1994: 9).

Bütçeleme, bilgiyi karara dönüştüren bir süreçtir. Bu kararların kalitesi karar vericilerin hem ulaşabildiği verilere hem de bilgi sürecinde kullanılan analitik araçlara bağlıdır. Bütçe inovasyonunun kalıcı amaçlarından biri de nitelik, sınıflandırma ya da yeni analitik yöntemlerin tanımlandığı süreçlerin akışıdır (Schick, 2007; 110).

Bütçeyi kısaca aşağıdaki gibi tanımlayıp bu tanımlardan da özelliklerini ortaya çıkarmak mümkündür (Moğol, 2012: 4).

- En basit olarak gelir giderleri gösteren bir dokümandır.
- Gelecekte devletin harcayacağı paralarla toplayacağı gelirlerin tahminidir.
- Fiyat etiketli bir hedef sınıflamasıdır.
- Tercihlerin amaçlara ulaşmak için koordinasyonu anlamında bir plandır.
- Amaçlara nasıl ulaşılacağını ilişkin ayrıntılı bilgi içeren, bir plandır.
- Bütçe, yürütme organıyla halk arasında yapılan bir sözleşmedir.

III. Kamu Kurumlarında Bütçeleme

Bütçe, esas olarak kanun olmasına karşın, tasarısının hazırlanması, mecliste görüşülmesi, kabul edilip yasalaşması açısından özellik arz eden bir kanundur. Kamusal faaliyetlerin hukuki kurallara göre yerine getirilmesi bütçe ile sağlanmaktadır. Ülkemizde devlet bütçesi yasal dayanağını Anayasa ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'ndan (KMYKK) almaktadır. 5018 sayılı Kanun ile devlet bütçesinin esas ve şekle ait hükümleri, hazırlanma esasları ve bütçenin uygulanması ayrıntılı olarak saptanarak yasal ilkeleri belirlenmiştir (BÜMKO, 2018a). 1982 Anayasa'sının 161. maddesinde *“devletin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerin harcamaları, yıllık bütçelerle yapılır. Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz”* hükmü bulunmaktadır. 5018 sayılı Kanun'da bütçe ise *“belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge”* olarak tanımlanmıştır. Yürürlükten kaldırılan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nda bütçe; *“devlet daire ve kuruluşlarının bir yıllık gelir ve gider tahminlerini gösteren ve bunların uygulama ve yürütülmesine izin veren bir kanundur”* olarak tanımlanmıştır.

Bütçe, kamunun mal ve hizmet üretimi için finansman kaynağıdır. Piyasadan karşılanamayan çeşitli ihtiyaçlar kamu kesimi tarafından üretilmektedir. Yasama organı bütçeyi onaylamakta, yürütme organı bütçe aracılığıyla kamunun yerine getirmesi gereken mal ve hizmetleri üretilen gelirleri toplamaktadır. Yargı ise bütçeye ilişkin kamu kurum ve görevlileri ile vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıkları çözümlenmektedir (Fırat, 2016; 322).

Kamu maliyesi parasal tutarlarla ilgilenir iken, kamu ekonomisi tahsis edilen kaynakların kullanımı ile ilgilidir (Kökocak, 2011: 3). Kamu mali yönetimi ve kontrolünde ortaya çıkan değişimler, kamu harcamaları ve bunların denetiminde bütçe anlayışını da etkilemiştir. Bu etkileşim içinde, küresel olarak benimsenen “*küçük (daha ince) fakat etkin devlet*” anlayışı kapsamında kamu harcama denetimi sisteminde harcamacı birimlerin sorumluluğu ilkesi ve performans denetimi uygulanmaya başlamıştır (Sivrekli, 2014: 64).

Türkiye’de 5018 sayılı kanun ile ülkemiz kaynaklarının ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılması, kaynakların kullanımında hesap verebilirlik ve mali saydamlığın sağlanması amaçlanmış olup, stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme sistemine geçilmiştir.

Performans esaslı bütçeleme açıklaması kolay fakat uygulaması zor bir bütçelemedir. Bu bütçelemenin temel esasları personel, malzeme veya diğer kaynaklar gibi girdilerden ziyade çıktılar veya sonuçlar gibi gerçek veya beklenen sonuçlar için bütçe yapmaktır (Schich, 2007: 122).

IV. Türkiye’de Eğitim Bütçesi

Modern devletin oluşumu ile beraber eğitim giderek kamu faaliyeti olarak geliştiğinden, finansmanı da önemli ölçüde kamu ekonomisi kapsamında görülmüştür. Ancak kamunun eğitime en fazla müdahale ettiği, finansmanını tümüyle karşıladığı dönemlerde ve rejimlerde bile kamu dışı kaynakların eğitim için kullanıldığı görülmektedir (Kale, 2011: 6).

Gelişmekte olan ülkelerde yükseköğretimin finansmanı büyük oranda hükümet tarafından vergiler yoluyla karşılanmakta olup, öğrencilerden sağlanan finansman tutarı çok az veya sıfırdır (Sam, 2011: 2). Vergi gelirlerindeki düşüş yahut sosyal harcamalarda artışlarla karşı karşıya kalan birçok ülke, genel anlamda eğitim, özel anlamda ise yükseköğretime ayrılan bütçesel payı azaltmak için maliyeti düşürmek ve özellikle eğitim/öğretim hizmetinden yararlananların da harcamalara katılmasını sağlamışlardır. Yükseköğretimdeki özel harcamalar, Türkiye, Portekiz ve İtalya’da bazen çok yüksek miktarda artarak, 17 OECD ülkesinde artış göstermiştir. Meksika, Avusturya ve Çek Cumhuriyeti olmak üzere sadece 3 ülkede gözle görülür bir düşüş gözlenmiştir. Daha önce öğrenim ücreti almayan birçok ülke de bu uygulamayı başlatmış ve önceden öğrenim ücreti alan ülkeler de miktarları arttırmıştır. Ekonomideki durgunluk yada kamu kaynaklarındaki düşüş nedeniyle eğitim kurumları, yeni kaynaklar bulma yada o zamana kadar ihmal edilen kaynakları geliştirmek zorunda kalmışlardır (Chevaillier ve Eicher, 2011: 204).

Gelişmiş ülkelerde 1950'lerden beri ve gelişmekte olan ülkelerin de biraz ilerlemesiyle eğitime olan talep muazzam bir şekilde artmıştır. Hem demografik faktörlerin hem de ailelerin artan beklentileri, zorunlu eğitimin üçüncü dünya ülkelerine de yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. (Eicher ve Chevaillier, 1993: 2)

Tablo 1: Türkiye'de Yükseköğretimde Öğrenci ve Mezun Sayısı

Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı	Okul Başına Düşen Öğrenci Sayısı
1923-24	2.914	321	324
1930-31	4.186	574	246
1940-41	12.844	1.678	642
1950-51	24.815	3.107	730
1960-61	65.297	6.025	1187
1970-71	169.793	22.856	1132
1980-81	237.369	31.841	739
1990-91	705.409	83.855	1.729
2000-01	1.508.205	234.181	1.391
2010-11	3.626.642	496.794	2.065
2016-17	7.198.987	802.822	-

Kaynak: (TÜİK, 2012: 72,74), (YÖK, 2017c)

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda öğrenci sayıları son derece düşüktür. Bunda ülkemizin içinde bulunduğu gerek konjonktürel gerekse ekonomik şartlar önemli olmuştur. Öğrenci sayısı 1980'li yıllarda 200.000'i, 1990'lı yıllarda 500.000'i geçmiş, günümüzde ise 7.000.000'u aşmıştır. Aynı şekilde okul başına düşen öğrenci sayısı da muazzam bir şekilde artış göstermiştir.

Tablo 2: OECD Ülkelerinde 2014 Yılı Öğrenci Başına Yıllık Harcamalar (USD)

Ülke	İlköğretim	Ortaöğretim	Yükseköğretim
Avustralya	8.251	11.023	11.434
Avusturya	11.154	15.094	12.528
Belçika	10.216	13.118	10.747
Fransa	7.396	11.815	11.310
Almanya	8.546	11.684	10.048
Macaristan	3.789	6.104	7.000
İsrail	6.833	6.699	8.426
Meksika	2.896	3.219	7.060
Portekiz	6.474	8.821	6.691
İspanya	6.970	8.528	9.144
Türkiye	3.589	3.268	6.931
İngiltere	11.367	12.542	18.743
ABD	11.319	12.995	26.256
OECD Ortalaması	8.733	10.106	11.056

Kaynak: (OECD, 2017: 177)

OECD ülkeleri arasında 2000 yılından bu yana işgücü daha yüksek eğitilmiş hale gelmiştir. 2000 yılında genç yetişkinlerin çoğunun en yüksek eğitim seviyesi lise düzeyinde iken bugün 25-34 yaşındaki insanların en büyük kısmı lisans derecesine sahiptir (OECD, 2017: 23).

Devletin yükseköğretimde finansman payı zorunlu öğretime göre oldukça fazladır. Devlet ilk, orta ve lisans dışı eğitimlerde finansmanın % 91'ini sağlasa da lisans seviyesindeki toplam harcamaların % 70'ini finanse etmekte, hane halkını da kalan kısmı yüklenmeye itmektedir (OECD, 2017: 24). Günümüzde hükümetler bütçedeki baskıyı hafifletmek için yükseköğretimin maliyetini devletten hane halklarına doğru kaydırmaktadırlar. Yükseköğretimde yapılan harcamaların ortalama % 30'u özel kaynaklardan karşılanmaktadır (OECD, 2016: 29).

Eğitimde özel sektörün en fazla olduğu OECD ülkelerinde bile eğitime yapılan toplam harcamaların % 74 ile % 98'i kamu tarafından ideolojik ve ekonomik sebeplerle sağlanmaktadır. İdeolojik bağlamda devlet, resmi ideolojiyi yaymak ve toplumdaki ayrılıkları gidermenin aracı olarak eğitimi görmektedir. Ekonomik açıdan ise iki sebebe dayanmaktadır; Birincisi eşitliğin sağlanması, ikincisi ise eğitimin hem tüketim hem de yatırım özellikleri olan bir hizmet olmasıdır (Kale, 2011: 7). Eğitim yatırımları ve harcamaları, ekonomik büyüme ve toplumun entegrasyonu için kritik derecede öneme sahip olduğu bilinen bir gerçekliktir. Bu faydalar etkisini ise uzun dönemde göstermeye başlamaktadır. Çünkü, eğitilmiş bireylerle birlikte işgücü kalitesi artmakta, sağlık bilinci oluşmakta ve demokrasiye daha etkin bir katılım gerçekleşmektedir (Şimşek, 2017: 55).

İlk, orta ve orta eğitim sonrası lisans dışı eğitim kurumlarına yapılan harcamalar 2010 ile 2014 arasında % 4 artarken aynı dönemde öğrenci kayıtlarında hafif bir gerileme olmuştur. Bunun aksine yükseköğretim kurumlarına yapılan toplam harcamanın aynı dönemdeki öğrenci oranlarının iki katından fazla artmış olması devletin ve toplumun yüksek eğitime verdiği önceliği göstermektedir (OECD, 2017: 24).

Devlet katkısı İngiltere'deki Bristol Üniversitesi'nde % 36, ABD'deki Austin-Texas Üniversitesi'nde % 25'tir. Bu üniversitelerde kısmi performansa dayalı devlet katkısı ve katkının da kullanımı ile ilgili sınırlamalar bulunmaktadır. Devletin katkı oranları İsviçre'deki Zurich Üniversitesi'nde % 85 Basel Üniversitesi'nde ise % 65'tir. (Tosun, 2015: 322). Türkiye'de yükseköğretimin finansmanındaki ortak payda, sunulan her düzeydeki yükseköğretimin Anayasa'nın 130. maddesinde ifadesini bulan kamu hizmeti niteliğini taşımasıdır (YÖK 2007 57).

Tablo 3: Finans Kaynağı ve Eğitim Düzeylerine Göre Eğitim Harcamaları

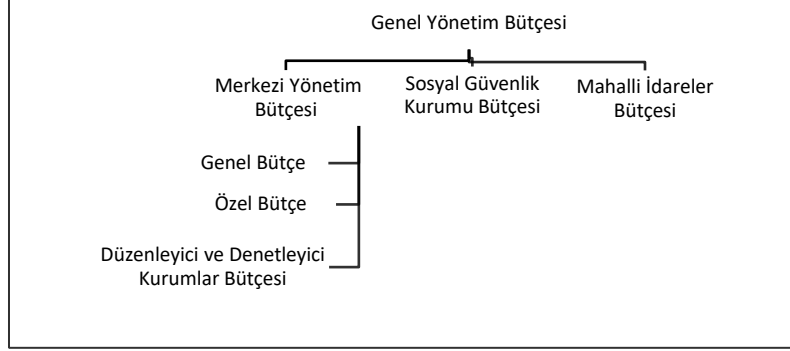
Öğretim Yılı	Eğitim Harcamaları (Milyon TL)					
	Ortaöğretim			Yükseköğretim		
	Devlet	Özel	Uluslararası Kaynaklar	Devlet	Özel	Uluslararası Kaynaklar
2011	15.554	5.271	5	21.880	6.952	110
2012	18.100	6.614	31	24.236	9.320	118
2013	13.520	6.726	170	27.628	10.126	141
2014	16.220	8.720	53	31.704	10.519	143
2015	29.184	9.935	89	34.705	11.111	120
2016	38.414	13.033	47	43.300	11.733	241

Kaynak: (TÜİK: 2017b)

Yukarıdaki tabloya göre gerek merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin gerekse hane halkı ile özel ve tüzel kişilerin ortaöğretim için yaptıkları harcamalar okullaşma oranındaki artışla birlikte 2016 yılı için 2011 yılına göre yaklaşık 2,5 kat, yükseköğretim için ise 2 kat artış göstermiştir.

5018 sayılı Kanun'dan önce devletin mali yapısının işleyişini düzenleyen 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun 115. maddesine göre "giderleri özel gelirlerle karşılanan ve Genel Bütçe dışında yürütülen bütçelere Katma Bütçe, yerel gider ve geliri kapsayan bütçelere Özel Bütçe denir." tanımı bulunmaktadır. Katma ve özel bütçeli kurumlar kendi özel kanunlarına tabi olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1050 sayılı Kanun'un 118. maddesinde "katma ve özel bütçelerin hesapları ve işlemleri özel kanunlarındaki hükümler saklı kalmak üzere bu kanun hükümlerine tabidir." denilerek ilgili kurumların kendi özel kanunlarında hüküm bulunmayan hallerde 1050 sayılı kanuna tabi olduklarından bahsedilmiştir. Örneğin üniversiteler, yerel yönetimler, sosyal güvenlik kurumları, döner sermaye ve fonlar 1050 sayılı kanun hükümleri dışında tutulmuşlardır. Oysa, 5018 sayılı Kanun ile bu uygulama kaldırılmış bütçenin kapsamı genişletilerek yukarıda sayılan bütçe çeşitlerinin tamamı kanun kapsamına alınmıştır.

5018 sayılı Kanun'da YÖK, ÖSYM, Üniversiteler, Yüksek Teknoloji Enstitüleri, MTA, TSE, TÜBİTAK, Savunma Sanayi Müsteşarlığı, Atatürk Araştırma Merkezi, TAEK, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Türkiye İlaç ve Tıbbî Cihaz Kurumu gibi belirli bir alanda ihtisaslaşmış kurumlar özel bütçeli kurumlar arasında yer almaktadır. Aşağıdaki şekilde 5018 sayılı Kanun'a göre bütçe çeşitleri gösterilmektedir.

Şekil 1: 5018 Sayılı Kanuna Göre Bütçe Çeşitleri

Üniversiteler genel olarak eğitim, sağlık ve araştırma alanlarında toplumsal hizmetler vermektedirler. Bazı üniversiteler bu hizmetlerin hepsini sağlarken bazıları sadece öğretim üzerinde yoğunlaşabilmektedir (Boran, 2013: 57). Diğer taraftan, üniversitelerde son zamanlarda misyon farklılaşması ve ihtisaslaşma kapsamında Yükseköğretim Kurulu'nun koordinatörlüğünde Kalkınma Bakanlığı ile birlikte yürütülen Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi kapsamında aşağıdaki beş üniversite bölgesel kalkınma odaklı olarak çeşitli alanlarda çalışmalar yapmak üzere pilot olarak belirlenmiştir (YÖK; 2017a).

1. Bingöl Üniversitesi; tarım ve havza bazlı kalkınma alanında,
2. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi; hayvancılık alanında,
3. Düzce Üniversitesi; sağlık ve çevre alanında,
4. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi; tarım ve jeotermal alanında,
5. Uşak Üniversitesi; tekstil, deri ve seramik alanlarında

Ayrıca proje kapsamında İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Ankara, Boğaziçi, Erciyes, Gazi, Gebze Teknik, Hacettepe, İstanbul Teknik ve İstanbul Üniversiteleri araştırma üniversitesi olarak belirlenmiştir (YÖK; 2017b).

Yukarıda da belirtildiği üzere üniversiteler bir ülkenin gelişip kalkınmasında öncü bir rol oynamakta ve bu konuda önemli görevler üstlenmektedirler. Bu bakımdan, akademisyenliğin ve üniversitelerin teşvik edilmesi ülkeler açısından milli bir görev olarak algılanarak bu yönde üretilecek politikalar, devlet politikası haline getirilmelidir.

Tablo 4: 2016 Yılı Üniversiteler Öz Gelir Büyüklükleri

Üniversiteler	Öz gelir Toplamı (TL)	Yılısonu Bütçe Toplamı (TL)	Öz Gelirin Bütçe Payı (%)
Gebze Teknik	4.245.000	112.651.000	4
Iğdır	3128.913	76.425.332	4
Hakkari	2.709.455	54.997.279	5
Gazi	51.276.591	820.390.684	6
Erzincan	9.108.125	146.216.474	6
Muş Alparslan	5.302.360	76.722.935	7
Bozok	10.762.075	164.267.335	7
Sinop	6.910.103	100.139.937	7
Harran	15.573.077	232.496.941	7
Ç. Onsekizmart	25.369.906	306.887.838	8
Kafkas	13.978.159	174.838.167	8
Ankara	67.357.396	889.658.510	8
Giresun	11.016.141	146.224.361	8
Hacettepe	81.130.302	861.720.498	9
Ömer Halisdemir	15.004.696	161.284.086	9
Gaziosmanpaşa	19.988.122	230.982.252	9
Mersin	28.426.732	314.127.396	9
Boğaziçi	30.145.199	299.871.802	10
Gümüşhane	12.642.123	122.834.261	10
İstanbul	121.750.567	1.174.546.523	10
Afyon Kocatepe	25.925.648	270.933.187	10
Fırat	36.805.335	358.995.213	10
Abant İzzet Baysal	22.463.923	206.404.125	11
Muğla S. Koçman	25.105.526	233.042.557	11
Karadeniz Teknik	46.102.451	415.929.100	11
Çukurova	56.366.000	524.256.887	11
Ege	79.040.847	712.618.714	11
ODTÜ	62.793.920	529.191.822	12
Adnan Menderes	36.698.644	289.233.921	13
Kocaeli	54.249.886	432.685.602	13
Uludağ	56.126.808	423.921.887	13
Atatürk	73.620.935	578.381.474	13
Erciyes	60.243.363	457.574.910	13
İstanbul Teknik	78.660.011	509.580.893	15
K. Maraş S. İmam	39.504.665	239.430.746	17
Selçuk	78.433.721	472.023.299	17
Sakarya	58.266.419	269.259.731	22

*En yakın sayıya yuvarlanmıştır. Kaynak: Üniversitelerin faaliyet raporları

Yukarıdaki tabloya göre üniversitelerin bütçelerindeki öz gelirlerinin son derece sınırlı ve bütçelerinin ortalama % 10'unun öz gelirleri ile finanse edilmekte olduğu görülmektedir. Dikkat çeken bir nokta ise, kuruluşunu tamamlamış köklü üniversitelerimizin dahi öz gelirlerinin bütçedeki payının düşük olmasıdır. Dolayısıyla, üniversitelerimiz genel olarak devlet tarafından

verilecek ödeneklerle faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Üniversitemiz devlet desteğine bağımlı kurumlar olarak görülmektedirler.

Tablo 5: *Yükseköğretimde Harcamaların Göreceli Oranları*

Ülkeler	Kamusal Kaynaklar %	Özel Kaynaklar %	
		Hane Halkı	Diğer
G. Kore	32	44	24
Japonya	35	51	14
ABD	36	47	17
İsrail	50	33	17
Yeni Zelanda	52	33	15
Kanada	52	25	23
Portekiz	58	32	10
İtalya	67	26	7
Hollanda	70	16	14
Çek Cumhuriyeti	77	9	14
Fransa	79	11	10
Türkiye	80	13	7
Polonya	80	18	2
Slovenya	87	11	2
Belçika	89	5	6
İzlanda	91	8	1
Danimarka	94	0	6
OECD ortalaması	70	21	9

Kaynak: (OECD, 2016: 218)

Yukarıdaki tabloya göre kamusal kaynağın en az kullanıldığı ülkeler gelişmiş ülkelerdir. Bu ülkelerin de en önemli özellikleri teknoloji üreten ve transfer eden ülkeler olduğu bilinmektedir. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde, yükseköğretimde finansmanın halen büyük bir kısmının devlet tarafından karşılandığı, ikinci kaynağın ise öğrencilerden alınan katkı paylarının olduğu, üniversitelerin ar-ge, danışmanlık, döner sermaye, kafeterya işletmesi gibi kendi faaliyetleri sonucu yarattıkları gelirlerin bütçeleri içindeki oranının son sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu oranın artırılması üniversitelerin kendi kaynaklarını daha verimli ve etkin kullanmalarını sağlayarak âtil kapasite oranını düşürecek ve üniversitelerin gelişimini de destekleyecektir.

Tablo 6: Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu'na Göre Üniversitelerin Yükseköğretim Kurumları Bütçesindeki Payı

Üniversiteler	2014	2015	2016	2017	2018
İstanbul Teknik	1,83	1,77	1,78	1,73	1,78
İstanbul	4,64	4,59	4,59	4,57	4,58
Boğaziçi	1,03	1,04	1,00	1,00	0,99
ODTÜ	1,99	1,97	1,95	1,87	1,77
Hacettepe	3,25	3,29	3,35	3,38	3,36
Muş Alparslan	0,36	0,39	0,35	0,35	0,38
Ankara	3,20	3,35	3,45	3,46	3,36
Gazi	3,17	3,16	3,12	3,15	3,12
Atatürk	2,26	2,22	2,12	2,08	2,03
Erciyes	1,69	1,71	1,68	1,71	1,68
Selçuk	2,02	1,95	1,94	1,87	1,89
Karadeniz Teknik	1,63	1,63	1,65	1,65	1,66
Erzincan	0,53	0,53	0,55	0,55	0,54
Uludağ	1,83	1,82	1,82	1,90	1,86
Ege	2,83	2,78	2,78	2,82	2,75
Sakarya	1,29	1,28	1,27	1,23	1,22
Ardahan	0,29	0,30	0,29	0,29	0,28
Sinop	0,33	0,32	0,31	0,32	0,36
Hakkari	0,29	0,22	0,22	0,21	0,18
Ağrı İ.Çeçen	0,34	0,37	0,35	0,33	0,31
Giresun	0,54	0,56	0,56	0,58	0,58
Gümüşhane	0,44	0,44	0,43	0,40	0,37
Gebze Teknik	0,43	0,42	0,44	0,44	0,42
Harran	1,11	1,04	0,87	0,79	0,81
Iğdır	0,30	0,26	0,26	0,27	0,26
K. Sütçü İmam	0,98	0,99	0,91	0,92	0,90

*(%, en yakın sayıya yuvarlanmıştır.)

Yukarıdaki tabloya göre 5018 sayılı KMYKK'nın 3 sayılı cetvelinde yer alan üniversitelerin yükseköğretim bütçesi içindeki payları gösterilmiş ve geçen beş yıl içinde neredeyse herhangi bir değişiklik olmamıştır. Eski ve köklü olarak nitelendirilen yapılanmasını tamamlamış üniversitelerin bütçe paylarında düşüş olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 7: Türkiye 'de Yükseköğretim Bütçesinin GSYH İçindeki Payı

Yıllar	Bütçe Kanununa Göre Ödenek Toplamı (TL)	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (TL)	Bütçenin GSYH'ya Oranı (%)
2006	5.846.822.761	758 390 785 210	0,77
2007	6.586.692.000	843.178.421.420	0,78
2008	7.318.284.650	950.534.250.715	0,77
2009	8.772.719.225	952.558.578.826	1,03
2010	9.355.457.600	1.098.799.348.446	0,85
2011	11.503.927.500	1.297.713.210.117	0,89
2012	12.743.603.000	1.416.798.489.819	0,90
2013	15.227.760.500	1.567.289.237.901	0,97
2014	16.939.010.000	1.748.167.816.609	0,97
2015	18.493.252.000	2.337.530.000.000	0,79
2016	23.590.696.000	2.590.517.000.000	0,91
2017	25.620.450.000	3.035.450.000.000	0,84
2018	27.761.363.000	3.445.782.000.000	0,81

2017 ve 2018 yılları GSYH verileri 2018 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısından alınmış olup, 2017 yılı verisi tahmini, 2018 yılı verisi ise planlanan tutardır. Rakamlar en yakın sayıya yuvarlanmıştır. Kaynak: (TÜİK, 2017c, 2018a) (Yıllık Bütçe Kanunları), (MEB, 2017: 242)

İncelenen 13 yılda yükseköğretim bütçesi ve GSYH yaklaşık 5 kat artış göstermiş olmasına karşın, bütçenin GSYH içindeki payı çok az oranda artış göstermiştir. 2010 yılında % 1'i ancak yakalamış bu yıldan sonra ise düşüş trendine girmiştir.

Tablo 8: Türkiye 'deki Eğitim Bütçesinin Toplam Bütçe İçindeki Payı

Yıl	Bütçeler (TL)			Topl. Eğitim Bütçesinin Merk. Yön. Bütçe Payı	Toplam Eğitim Bütçesinin GSYH Payı
	YÖK + Üniversiteler	MEB	Toplam		
2006	5.846.822.761	16.568.145.500	22.414.968.261	12,81	2,96
2007	6.586.692.000	21.355.634.000	27.942.326.000	13,63	3,31
2008	7.318.284.650	22.915.565.000	30.233.849.650	13,58	3,18
2009	8.772.719.225	27.446.778.095	36.219.497.320	13,81	3,80
2010	9.355.457.600	28.237.412.000	37.592.869.600	13,10	3,42
2011	11.503.927.500	34.112.163.000	45.616.090.500	14,59	3,52
2012	12.743.603.000	39.169.379.190	51.912.982.190	14,79	3,66
2013	15.227.760.500	47.496.378.650	62.724.139.150	15,52	4,00
2014	16.939.010.000	55.704.817.610	72.643.827.610	16,70	4,16
2015	18.493.252.000	62.000.248.000	80.493.500.000	17,02	4,12
2016	23.590.696.000	76.354.306.000	99.945.002.000	17,52	4,65
2017	25.620.450.000	85.048.584.000	110.669.034.000	17,15	4,60
2018	27.761.363.000	92.528.652.000	120.290.015.000	15,77	3,49

Kaynak: (MEB 2017: 242), (BÜMKO: 2018b), (BÜMKO Yıllar İtibariyle Bütçe İcmalleri)

Eğitime ayrılan pay her yıl arttırılarak devam ettirilmiş 2018 yılı merkezi yönetim bütçesi içindeki oranı ise % 16'ya yaklaşmıştır. Eğitim bütçesi 2006-2018 döneminde yaklaşık 5,5 katı artışla 121 milyara yaklaşmıştır. Oysa 2006 yılından bu yana eğitime ayrılan bütçenin toplam bütçedeki payı ancak % 3 oranında artış göstermiştir. Dolayısıyla, ödenek olarak her ne kadar yaklaşık 5,5 katı bir artış olmasına rağmen toplam bütçedeki % 3 oranındaki artış geçen onüç yıla göre düşük olarak düşünülebilmektedir.

Türkiye'nin 2017 yılı nüfusu 80.810.525 kişidir. Bunun 19.033.488 kişisi 0-14 yaş grubunda, 54.881.652 kişisi 15-64 yaş aralığında 6.895.385 kişi ise 65 ve üzeri yaştadır (TÜİK: 2018c). Nüfusumuzun yaklaşık % 20'lik kısmı zorunlu eğitim çağındaki kişilerden oluşmaktadır. Nüfusumuzun yaklaşık % 9'luk kısmı ise 65 ve üstü yaş grubunda olup, yaklaşık % 70'lik kısmı 15-64 yaş aralığındaki kesim çalışma yaş aralığındaki bölümü teşkil etmekte olup, 2017 yılında bir önceki yıla göre % 1,2 artış göstermiştir. Türkiye'nin nüfus artış hızı 2000 yılında % 14,3 iken bu oran 2023 yılında % 8,4'e düşeceği tahmin edilmektedir Nüfus artış hızı her ne kadar düşse de 2023 yılında 84,2 milyon kişiye yükseleceği tahmin edilmektedir. (TÜİK: 2018b). Türkiye'de eğitime olan talep her geçen gün daha da artmaktadır. YÖK verilerine göre yükseköğretimde 2016-2017 öğrenci sayısı 7.198.987'dir (YÖK, 2017c). Ayrıca, nüfusun yaklaşık % 31'ini teşkil eden 0-19 yaş aralığındaki kişiler dikkate alındığında Türkiye'deki eğitim talebinde sürekli artış beklenmektedir. Vatandaşlar da fazla gelir elde etmek, sosyal statü ve prestij sağlamak gibi sebeplerle yükseköğretime devam etmeyi arzu etmektedirler. Gerek zorunlu eğitim çağındaki gerekse çalışma yaş aralığındaki ve nüfus artış hızımız dikkate alındığında her kademedeki eğitime daha fazla kaynak tahsis edilmesi gerektiği zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

OECD ülkelerinde kamu ve özel sektör harcamaları birleştirildiğinde GSYH'larının ortalama % 5,2'si ilköğretimden yükseköğretime kadar olan kurumlara harcanmaktadır. Toplam harcamanın yaklaşık üçte biri yükseköğretime ayrılmakta ve öğrenci başına en yüksek harcama da yükseköğretimde olmaktadır. Yükseköğretimde araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin ön planda olması maliyetlerin de artmasına neden olmaktadır (OECD 2016: 29).

V. Literatür

Kırda (2014), Türkiye'deki 48 devlet üniversitesinin 2013-2014 verilerini kullanarak 5 girdi ve 4 çıktı ile çıktı yönelimli CCR ve BCC modelleri ile verimliliklerini ölçmüştür.

Özel (2014), Türkiye’de 2000 yılından önce kurulan 52 devlet üniversitesini 2009-2010 öğretim yılında 5 girdi ve 4 ile çıktıya yönelik BCC modeline göre çözümlene yapmıştır.

McMillan ve Datta (1998), Kanada’daki 45 üniversitenin 1992-1993 verileri ile 5 girdi ve 9 çıktı kullanarak etkinliklerini ölçmüşlerdir. Üniversiteleri tıp fakültesi olan, tıp fakültesi olmayan ve lisans olarak üç gruba ayırmışlardır. Genellikle üniversiteler verimli ve etkinlik skorları da gerçekten yüksek bulunmuştur.

Kuah ve Wong (2011), Malezya’da hazırlanan çalışmada, Veri Zarflama Analizi (VZA) ile 30 üniversitenin göreceli öğretim etkinliğini ve araştırma verimliliklerini araştırmışlardır. Öğretim etkinliği açısından 3 üniversite ve araştırma etkinliği açısından da 11 üniversite etkin olarak bulunmuştur.

Mirabent, Lafuente ve Sole (2013), 4 girdi ve 3 çıktı kullanarak İspanya’daki Üniversitelerin 2006-2009 dönemlerini kapsayan etkilemlerini araştırmışlardır.

Mariano, Sobreiro ve Rebelatto (2015), VZA’ya ilişkin bir literatür taraması yapmışlardır.

Mikusova (2015), Çek Cumhuriyetindeki 71 adet devlet ve özel üniversitenin 2013 yılı teknik etkinliklerini VZA ile ölçmüştür. 2 girdi (akademik personel sayısı ve diğer giderler) ile 2 çıktı (lisans ve yüksek lisans mezun ve öğrenci sayıları ve doktora mezun ve öğrenci sayıları) kullanılarak 2 farklı analiz yapmıştır. İlk analizde üniversitelerin tamamını karşılaştırmıştır. İkinci analizde üniversiteleri üç gruba ayırmıştır. İkinci analizde daha iyi etkinlik verileri elde etmiştir.

Thanassoulis, Sotiros, Koronakos ve Despotis (2018), Üniversitelerin akademik personellerin işe alımı ve tanıtım politikalarının maliyet etkinliğini VZA ile araştırmışlardır.

VI. Araştırma Modeli ve Verilerin Analizi

Üniversiteler, bir ülkenin en yüksek eğitim kurumları olarak varoluşlarından günümüze kadar önem derecelerini korumuşlardır. İlk zamanlar devletin yönetimi ve idaresi amacıyla devlet adamı ve memur yetiştirmek, soyluların çocuklarına eğitim vermek, din adamı, âlim yetiştirmek gibi amaçlarla faaliyetlerde bulunmuşlardır. Günümüzde ise evrensel bilginin üretildiği, ülkenin refahını arttırmaya yönelik alanında yetkin bireylerin yetiştirildiği bilgi ve teknoloji kurumları olarak ön plana çıkmaktadırlar.

Ayrıca ülkemizde şeffaflık, hesap verebilirlik ve etkinliği sağlamak üzere 5018 sayılı KMYKK ile uygulamaya konulan stratejik plan, performans programı, faaliyet raporu gibi kurumların faaliyetlerine ilişkin raporlar hazırlanmakta ve toplum ile paylaşılmaktadır. Bunun sonucunda tahsis edilen kaynakların harcanmasında tasarruf bilincini artırmak, gelir-gider dengesini sağlayarak etkin bir bütçe yönetimi ile en yüksek faydayı sağlamaya yönelik çalışmalar hız kazanmıştır.

Bu çalışmada; Türkiye'deki devlet üniversitelerinden elde edilen ve 2014 ve 2015 yıllarını kapsayan on adet girdi ve yedi adet çıktı değerleri doğrultusunda veri zarflama analizi yöntemi ile çıktı yönelimli BCC modeli yardımıyla etkin ve etkin olmayan üniversiteler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ülkelerin kalifiye insan gücünü yetiştiren üniversitelerin hedefinin mevcut kaynaklarını kullanarak maksimum çıktı elde edilmek, bilimsel üretimi arttırmak olması gerektiği kanaatine varıldığından ve karar verme birimlerinin de devlet üniversiteleri olması nedeniyle girdi olarak personel sayıları ve ödenekler kullanıldığından kamuda personel rejimi dikkate alındığında personelin işten çıkarılması kanuni hükümler haricinde olanak dahilinde olmadığından ve ayrıca tahsis edilen ödeneklerin de önceki yıllara göre belirli bir oranda arttırılarak yeni mali yılın bütçesi oluşturulması gelenek haline geldiğinden girdi odaklı modellerin kullanılması uygun bulunmamış olup, çıktı yönelimli VZA modeli tercih edilmiştir.

VZA, herkese göre değişebilen göreceli etkinlikleri ölçmesi nedeniyle (Ulucan, 2002: 187), yapılan analizde kullanılan Karar Verme Birimleri (KVB) ile girdi ve çıktılarının sayısı analiz sonucunu mutlak olarak etkilediğinden, kesin bir verimlilik veya verimsizlik sonucuna ulaşılamayacak olup, hesaplamalar göreceli olarak yapılmaktadır.

Analizin sağlıklı olarak gerçekleştirilebilmesi amacıyla aynı özellikte misyon ve vizyon hedefleri ile işlevlere sahip KVB'lerin olması gerekmektedir (Kırda, 2014: 4). Türkiye'deki devlet üniversiteleri gelişmişlik, kapasite, büyüklük gibi farklılıklar göstermekte ise de aynı girdi ve çıktı bileşenlerini kullanmaları sebebiyle homojenliği sağlamak amacıyla araştırmaya sadece devlet üniversiteleri dâhil edilmiştir. Belirlenen girdi ve çıktılar dâhilinde verilerine tam olarak ulaşılabilen 65 devlet üniversitesinin 2014-2015 yılları performans analizi yapılmıştır.

Tablo 9: Karar Verme Birimleri

S.No	Üniversite	S.No	Üniversite	S.No	Üniversite
1	Abant İzzet Baysal	23	Düzce	45	Marmara
2	Adıyaman	24	Ege	46	Mehmet Akif Ersoy
3	Adnan Menderes	25	Erciyes	47	Mersin
4	Afyon Kocatepe	26	Erzincan	48	M. S. Güzel Sanatlar
5	Ağrı İbrahim Çeçen	27	Eskişehir Osmangazi	49	Muğla Sıtkı Koçman
6	Akdeniz	28	Fırat	50	Mustafa Kemal
7	Aksaray	29	Galatasaray	51	Muş Alparslan
8	Amasya	30	Gazi	52	N. Hacı Bektaş Veli
9	Anadolu	31	Gaziantep	53	Ondokuz Mayıs
10	Ankara	32	Gaziosmanpaşa	54	Ordu
11	Artvin Çoruh	33	Gümüşhane	55	Orta Doğu Teknik
12	Atatürk	34	Hacettepe	56	O. Korkut Ata
13	Balıkesir	35	Harran Üniversitesi	57	Sakarya
14	Bartın	36	Iğdır	58	Selçuk
15	Bilecik Şeyh Edebali	37	İzmir Y. Tekn. Enst.	59	Sinop
16	Bülent Ecevit	38	Kafkas	60	Trakya
17	Celal Bayar	39	K. Sütçü İmam	61	Uludağ
18	Cumhuriyet	40	Karabük	62	Uşak
19	Ç. Onsekiz Mart	41	Karadeniz Teknik	63	Yalova
20	Çukurova	42	Kastamonu	64	Yıldız Teknik
21	Dicle	43	Kırklareli	65	Yüzüncü Yıl
22	Dokuz Eylül	44	Kocaeli Üniversitesi		

Etkinliklerin VZA ile güvenilir biçimde ölçülebilmesi için, süreci en iyi ifade edebilecek girdi ve çıktı değişkenlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle kullanılan değişkenler, literatüre bağlı kalmak adına, önceki çalışmalarda kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri araştırılarak belirlenmiştir. Kullanılan girdiler üniversitelerin genelini kapsayacak şekilde seçilmiş; çıktılar ise üniversitenin girdi kullanımına bağlı olarak Türkiye genelindeki performansını gösterebilme kabiliyetine sahip olduğu değerlendirilen en uygun çıktılar içinden seçilmiştir.

Tablo 10: Analizde Kullanılan Girdi ve Çıktı Değişkenleri

GİRDİLER	AÇIKLAMA	KISALTMALAR
X1	Profesör Sayısı	PROF
X2	Doçent Sayısı	DOÇ
X3	Yardımcı Doçent Sayısı	YDOÇ
X4	Öğretim Görevlisi ve Okutman Sayısı	ÖĞÜK
X5	Araştırma Görevlisi Sayısı	ARŞGÖR
X6	İdari Personel Sayısı	İDAP
X7	Personel Giderleri	PERG
X8	Mal ve Hizmet Alım Giderleri	MHG
X9	Sermaye Giderleri	SG
X10	Toplam Harcama	TH
ÇIKTILAR	AÇIKLAMA	KISALTMALAR
Y1	Önlisans ve Lisans Öğrenci Sayısı	ÖNL-LİÖ
Y2	Yüksek Lisans ve Doktora Öğrenci Sayısı	YL-DRÖ
Y3	Üniversite Toplam Puanı (URAP)	URAP
Y4	Akademik Yayın Sayısı	AKYAY
Y5	Proje Sayısı	PRJS
Y6	Proje Bütçesi	PRJB
Y7	Gerçekleşen Bütçe Gelirleri	BÜTG

Kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri üniversitelerin stratejik planları, performans programları, faaliyet raporları, mali tabloları, YÖK, URAP, karşılıklı görüşmeler neticesinde elde edilmiştir. Elde edilen veriler resmi kaynak ve raporlardan derlendiği için güvenilir veriler olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ayrıca, açık öğretim ve uzaktan öğretim öğrenci sayıları, yarı zamanlı çalışan öğretim üye ve yardımcıları analiz sonucunu olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Belirlenen girdi ve çıktılar doğrultusunda, çıktıya yönelik BCC modeli ile çözümlene yapılmıştır. CCR modeli ölçeğe göre sabit getiri esaslı üzerine kurulmuş bir model olup, aynı miktardaki girdi aynı miktardaki çıktıya dönüşmektedir (Çelikkaya, 2016: 111). CCR modeli bütün birimler optimal bir ölçekte faaliyet gösteriyor ise uygun olacaktır (Karacabey, 2001: 5). BCC modeli ise ölçeğe göre değişken getiri esasına dayanmakta olup, girdi ve çıktı arasında belirli sabit bir oran olmadığından CCR modeline kıyasla daha iyimser sonuçlar elde edilebilmektedir.

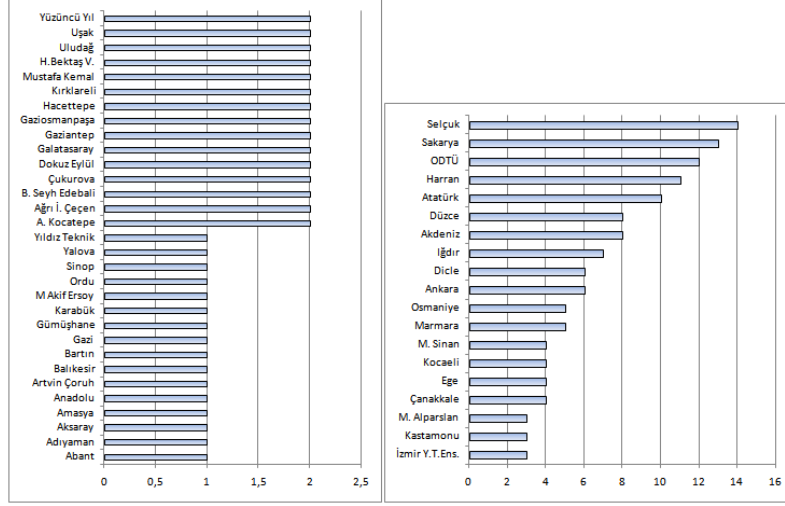
Yukarıda anlatılan VZA modeli, Frontier Analysis 4 paket programıyla çıktıya yönelik BCC modeli kurularak çözümlene yapılmıştır. Bu modelle devlet üniversitelerinin etkinlikleri belirlenmiş, etkin olmayan üniversiteler için potansiyel iyileştirmeler yapılarak etkin hale gelebilmeleri için neler yapmaları gerektiği göreceli olarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 11: 2014 Yılı Etkinlikler

KVB	Etkinlik	KVB	Etkinlik	KVB	Etkinlik
Artvin Çoruh	100 Etkin	Gümüşhane	100 Etkin	İğdır	100 Etkin
Amasya	100 Etkin	Hacettepe	100 Etkin	Akdeniz	100 Etkin
Karabük	100 Etkin	Harran	100 Etkin	Balıkesir	100 Etkin
Dokuz Eylül	100 Etkin	İYTE	100 Etkin	Galatasaray	100 Etkin
Mustafa Kemal	100 Etkin	Kastamonu	100 Etkin	Uşak	100 Etkin
O. Korkut Ata	100 Etkin	Kocaeli	100 Etkin	İ.Çeçen	100 Etkin
Uludağ	100 Etkin	Kırklareli	100 Etkin	O. Mayıs	97,60 E.Değil
Abant İ. Baysal	100 Etkin	M. A.Ersoy	100 Etkin	Trakya	97,20 E.Değil
Adıyaman	100 Etkin	Marmara	100 Etkin	KATÜ	97,00 E.Değil
A.Kocatepe	100 Etkin	M. Sinan	100 Etkin	Osman Gazi	96,50 E.Değil
Aksaray	100 Etkin	Alparslan	100 Etkin	Erciyes	96,10 E.Değil
Anadolu	100 Etkin	H. Bektaş V	100 Etkin	Muğla	95,90 E.Değil
Ankara	100 Etkin	ODTÜ	100 Etkin	B.Ecevit	95,80 E.Değil
Atatürk	100 Etkin	Ordu	100 Etkin	Cumhuriyet	95,50 E.Değil
Bartın	100 Etkin	Sakarya	100 Etkin	Sütçü İmam	95,20 E.Değil
B. Şeyh Edebali	100 Etkin	Selçuk	100 Etkin	A. Menderes	94,90 E.Değil
Dicle	100 Etkin	Sinop	100 Etkin	Kafkas	93,70 E.Değil
Düzce	100 Etkin	Yalova	100 Etkin	Mersin	92,10 E.Değil
Ege	100 Etkin	Van Y. Yıl	100 Etkin	Erzincan	91,70 E.Değil
Gazi	100 Etkin	Y. Teknik	100 Etkin	Celal Bayar	90,30 E.Değil
Gaziantep	100 Etkin	Çanakkale	100 Etkin	Fırat	89,40 E.Değil
Gaziosmanpaşa	100 Etkin	Çukurova	100 Etkin		

KVB'lerden 50 adedinin etkin ve kalan 15 adedinin etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Fırat Üniversitesi % 89,40 skor ile en düşük etkinlik oranına sahip olmuştur. Ondokuz Mayıs Üniversitesi de etkin olmayan üniversiteler arasında % 97,60 skor ile etkinlik sınırına en yakın üniversitedir.

Etkin olmayan üniversitelerden Ondokuz Mayıs (97,60), Trakya (97,20), Karadeniz Teknik (97,00), Eskişehir Osmangazi (96,50), Erciyes (96,10), Muğla Sıtkı Koçman (95,90), Kahramanmaraş Sütçü İmam (95,20) üniversiteleri yüksek bir skora sahip olup, çok az bir gayretle etkinlik sınırına ulaşabileceklerdir.

Şekil 2: BCC Modeline Göre 2014 Yılı Referans Olma Sıklıkları

Etkin KVB'ler arasından 3 adedi 3'er defa, 4 adedi 4'er defa, 2 adedi 5'er defa, 2 adedi 6'şar defa, 1 adedi 7 defa, 2 adedi 8'er defa, 1 adedi 10 defa, 1 adedi 11 defa, 1 adedi 12 defa, 1 adedi 13 ve 1 adedi de 14 defa etkin olmayan üniversitelere referans olarak bu üniversitelerin etkin duruma geçebilmeleri için neler yapmaları gerektiği konusunda yardımcı olmaktadırlar. Selçuk, Sakarya ve ODTÜ en fazla referans olan ilk üç KVB'dir.

Tablo 12: 2014 Yılı Potansiyel İyileştirmeler

Çıktılar	KVB	Potansiyel İyileştirme %	KVB	Potansiyel İyileştirme %	KVB	Potansiyel İyileştirme %
ÖNL-LİÖ	O.Mayıs	2,47	Muğla	4,28	Kafkas	6,74
YL-DRÖ		60,99		7.870,67		23,21
URAP		2,47		4,28		6,74
AKYAY		1.039,68		387,92		6,74
PRJS		1.004,73		4,28		342,71
PRJB		78,59		159,32		817,60
BÜTG		2,47		4,28		6,74
ÖNL-LİÖ	Trakya	2,89	B. Ecevit	4,37	Mersin	8,55
YL-DRÖ		60,74		48,94		8,55
URAP		10,99		4,37		8,55
AKYAY		632,11		276,05		422,99
PRJS		68,69		59,80		357,67
PRJB		2,89		76,14		8,55

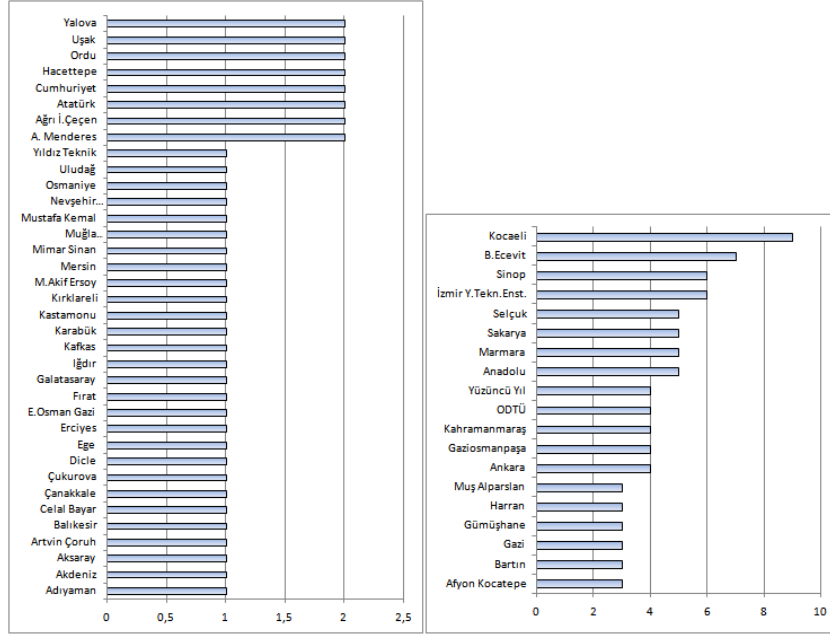
BÜTG		2,89		4,37		8,55
ÖNL-LİÖ	KATÜ	3,10	Cumhuriyet	4,73	Erzincan	9,08
YL-DRÖ		9,75		191,37		59,63
URAP		3,10		1.220,43		9,08
AKYAY		3,10		4,73		61,34
PRJS		61,52		166,69		357,80
PRJB		3,10		106,13		94,12
BÜTG		3,10		4,73		9,08
ÖNL-LİÖ	O. Gazi	38,13	K.S. İmam	7,38	Celal Baya	10,75
YL-DRÖ		3,65		5,01		149,12
URAP		4,00		5,01		10,75
AKYAY		3,65		44,17		10,75
PRJS		34,14		254,95		10,75
PRJB		367,04		1.265,39		18,67
BÜTG		3,65		5,01		10,75
ÖNL-LİÖ	Erciyes	4,05	A.Menderes	5,42	Fırat	11,89
YL-DRÖ		5,56		31,74		11,89
URAP		4,05		5,42		11,89
AKYAY		17,22		373,60		235,30
PRJS		4,05		5,42		237,77
PRJB		17,66		6.661,85		5.259,58
BÜTG		4,05		5,42		11,89

Tabloya göre genel olarak etkin olmayan üniversiteler her ne kadar % 90'ın üzerinde bir etkinlik skoruna sahip olsalar da yapılan potansiyel iyileştirmeler sonucunda akademik yayın, proje bütçesi ve proje sayılarını büyük oranda arttırmaları halinde etkin duruma geçebilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Akademik personelin ders yüklerinin fazla olması, idari görevlerde bulunulması gibi sebeplerle araştırma ve yayın için yeterli zamanın ayrılamaması ayrıca sosyal bilimlerde proje üretimi ve özellikle projelerin kabul ettirilmesi aşamalarının kısır bir döngü içinde olması, bürokratik işlemlerin çokluğu bu duruma sebep olabilmektedir. Diğer taraftan, araştırma ve proje geliştirme imkânının fazla olduğu fen ve sağlık bilimlerinde ise üniversitelerdeki pek çok bölümün kapatılması veya akademik açıdan yeterince güçlü olmaması da yayın ve projelerin sayılarının düşük seviyelerde kalmasında etkili olabilmektedir.

Tablo 13: 2015 Yılı Etkinlikler

KVB	Etkinlik	KVB	Etkinlik	KVB	Etkinlik
Bartın	100 Etkin	Kafkas	100 Etkin	Çukurova	100 Etkin
İ.Çeçen	100 Etkin	K.S.İmam	100 Etkin	Dicle	100 Etkin
Atatürk	100 Etkin	Karabük	100 Etkin	A.Menderes	100 Etkin
Çanakkale	100 Etkin	Kırklareli	100 Etkin	A Kocatepe	100 Etkin
Adıyaman	100 Etkin	Marmara	100 Etkin	Kastamonu	100 Etkin
Kocaeli	100 Etkin	M.Akif Ersoy	100 Etkin	Muğla	100 Etkin
M. Sinan	100 Etkin	Mersin	100 Etkin	Osmaniye	100 Etkin
Uşak	100 Etkin	Mustafa Kemal	100 Etkin	Y. Teknik	100 Etkin
Ankara	100 Etkin	Muş Alparslan	100 Etkin	Gümüşhane	100 Etkin
A. Çoruh	100 Etkin	H. Bektaş V.	100 Etkin	B. Ecevit	100 Etkin
Balıkesir	100 Etkin	Ordu	100 Etkin	Galatasaray	100 Etkin
Celal Bayar	100 Etkin	ODTÜ	100 Etkin	Gaziantep	99,60 E.Değil
Ege	100 Etkin	Sakarya	100 Etkin	KATÜ	99,40 E.Değil
Erciyes	100 Etkin	Selçuk	100 Etkin	Amasya	97,70 E.Değil
Osmangazi	100 Etkin	Sinop	100 Etkin	Trakya	96,70 E.Değil
Fırat	100 Etkin	Akdeniz	100 Etkin	D.Eylül	96,70 E.Değil
Gazi	100 Etkin	Uludağ	100 Etkin	Düzce	95,50 E.Değil
Gaziantep	100 Etkin	Yalova	100 Etkin	O. Mayıs	95,10 E.Değil
Hacettepe	100 Etkin	Van Y. Yıl	100 Etkin	Erzincan	94,10 E.Değil
Harran	100 Etkin	Aksaray	100 Etkin	İ.Baysal	94,10 E.Değil
İğdir	100 Etkin	Anadolu	100 Etkin	Şeyh Edebalı	93,60 E.Değil
İYTE	100 Etkin	Cumhuriyet	100 Etkin		

KVB'lerden 55 adedinin etkin ve 10 adedinin etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi % 93,60 oranı ile en düşük etkinlik derecesine sahiptir. Gaziantep Üniversitesi ise % 99,60 ile etkinlik sınırına en yakın üniversitedir. Ortalama etkinlik yüzdesi yaklaşık % 99,5 ile yüksek bir skordur.

Şekil 3: BCC Modeline Göre 2015 Yılı Referans Olma Sıklıkları

2015 yılında Kocaeli Üniversitesi etkin olmayan üniversitelere en fazla (9 defa) referans olan üniversitedir. Bu üniversiteyi sırasıyla Bülent Ecevit (7 defa), Sinop, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü (6 defa), Selçuk, Sakarya, Marmara ve Anadolu Üniversiteleri (5 defa) takip etmektedir.

Tablo 14: 2015 Yılı Potansiyel İyileştirmeler

Çıktılar	KVB	Potansiyel İyileştirme %	KVB	Potansiyel İyileştirme %	KVB	Potansiyel İyileştirme %
ÖNL-LİÖ	Gaziantep	0,41	D. Eylül	3,43	Erzincan	6,26
YL-DRÖ		20,46		18,76		7,44
URAP		0,41		3,59		6,26
AKYAY		447,06		158,74		82,95
PRJS		260,98		422,94		686,21
PRJB		814,28		388,38		996,56
BÜTG		0,41		3,43		6,26
ÖNL-LİÖ	KATÜ	0,60	Düzce	4,72	Abant	6,26
YL-DRÖ		5,82		72,74		56,12
URAP		0,60		4,72		6,26
AKYAY		274,13		4,72		6,26

PRJS		9,63		47,73		6,26
PRJB		95,61		4,72		155,03
BÜTG		0,60		4,72		6,26
ÖNL-LİÖ	Amasya	21,79	O. Mayıs	13,72	Bilecik	9,26
YL-DRÖ		29,29		40,86		6,87
URAP		2,30		5,13		12,26
AKYAY		180,87		236,86		170,53
PRJS		2,30		163,49		14,44
PRJB		2,30		190,81		32,91
BÜTG		2,30		5,13		6,87
ÖNL-LİÖ	Trakya	3,39				
YL-DRÖ		3,39				
URAP		8,58				
AKYAY		565,30				
PRJS		3,39				
PRJB		3,39				
BÜTG		3,39				

Tabloyu genel olarak değerlendirdiğimizde, etkin olmayan üniversiteler her ne kadar % 90'ın üzerinde bir etkinlik skoruna sahip olsalar da yapılan potansiyel iyileştirmeler sonucunda akademik yayın, proje bütçesi ve proje sayılarını büyük oranda arttırmaları halinde etkin duruma geçebilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Akademik personelin ders yüklerinin fazla olması yahut da idari görevlerde bulunulması gibi sebeplerle araştırma ve yayın için yeterli zamanın ayrılamaması ayrıca, sosyal bilimlerde proje üretimi ve özellikle projelerin kabul ettirilmesi aşamalarının kısır bir döngü içinde olması, bürokratik işlemlerin çokluğu bu duruma yol açmış olabilmektedir. Diğer taraftan, araştırma ve proje geliştirme imkânının fazla olduğu fen ve sağlık bilimlerinde ise üniversitelerdeki pek çok bölümün kapatılması veya akademik açıdan yeterince güçlü olmaması da yayın ve projelerin sayılarının düşük seviyelerde kalmasında etkili olabilmektedir.

VII. 2014 ve 2015 Yılları Etkinliklerin Karşılaştırılması

Yapılan analiz sonucunda 2014 ve 2015 yılları etkinliklerine ilişkin veri ve karşılaştırmalar aşağıdaki tablolarda daha net bir şekilde görülmekte olup, her iki yılın değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tablo 15: Etkinliklerin Yıllar İtibariyle Karşılaştırılması

KVB	2014	2015	KVB	2014	2015
Amasya	100 Etkin	97,70 E.D.	Muğla	95,90 E.D.	100 Etkin
Dokuz Eylül	100 Etkin	96,70 E.D.	B Ecevit	95,80 E.D.	100 Etkin
İzzet Baysal	100 Etkin	94,10 E.D.	Cumhuriyet	95,20 E.D.	100 Etkin
Bilecik	100 Etkin	93,60 E.D.	Sütçü İmam	95,20 E.D.	100 Etkin
Düzce	100 Etkin	95,50 E.D.	A.Menderes	94,90 E.D.	100 Etkin
Gaziantep	100 Etkin	99,60 E.D.	Kafkas	93,70 E.D.	100 Etkin
Ond. Mayıs	97,60 E.D.	95,10 E.D.	Mersin	92,10 E.D.	100 Etkin
Trakya	97,20 E.D.	96,70 E.D.	Erzincan	91,70 E.D.	94,10 E.D.
KATÜ	97,00 E.D.	99,40 E.D.	Celal Bayar	90,30 E.D.	100 Etkin
Osman Gazi	96,50 E.D.	100 Etkin	Fırat	89,40 E.D.	100 Etkin
Erciyes	96,10 E.D.	100 Etkin			

E.D.: Etkin Değil

Analiz sonucunda Artvin Çoruh, Karabük, Mustafa Kemal, Osmaniye Korkut Ata, Uludağ, Adıyaman, Afyon Kocatepe, Aksaray, Anadolu, Ankara, Atatürk, Bartın, Dicle, Ege, Gazi, Gaziosmanpaşa, Gümüşhane, Hacettepe, Harran, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kastamonu, Kocaeli, Kırklareli, Mehmet Akif Ersoy, Marmara, Mimar Sinan Güzel Sanatlar, Muş Alparslan, Nevşehir Hacı Bektaş, ODTÜ, Ordu, Sakarya, Selçuk, Sinop, Yalova, Van, Yıldız Teknik, Çanakkale, Çukurova, Iğdır, Akdeniz, Balıkesir, Galatasaray, Uşak ve Ağrı İbrahim Çeçen Üniversiteleri her iki yılda da etkinliklerini korudukları görülmüştür.

Tablo 16: Etkinlik Derece ve Sayılarının Karşılaştırılması

Açıklamalar	2014	2015
KVB Sayısı	65	65
Etkin KVB Sayısı	50	55
Etkin Olmayan KVB Sayısı	15	10
Etkin KVB'lerin Yüzdesi	% 76,92	% 84,62
Ortalama Etkinlik	% 98,75	% 99,42
En Düşük Etkinlik	% 89,40	% 93,60

Yukarıdaki tabloya göre 2015 yılında etkin olmayan KVB'lerin sayısındaki düşüşle birlikte etkin KVB'lerin oranı %77'den % 85'e yükselmiştir. Yaklaşık % 99 ortalama etkinlik ile KVB'ler yüksek bir etkinlik derecesine sahiptirler.

VIII. Sonuç

Eğitim özellikle de yükseköğretim bir ülkenin beyin gücünü şekillendirmesi açısından önem arz eden konu olarak her zaman ülkelerin gündeminde olmaktadır. Türkiye'nin genç ve çalışma çağındaki nüfusu da dikkate alındığında yükseköğretime olan talep artışı her geçen gün katlanarak

artmakta ve yapılan yatırımlar, ayrılan bütçe, personel verimliliği gibi pek çok konuda tartışmalara sebep olmaktadır.

2006 yılından 2018 yılına kadar eğitim bütçesi yaklaşık 5,5 kat artmış olmasına karşın, GSYH içindeki payı ancak % 0,53 artmış ve toplam bütçe içindeki payı da % 3 artmıştır. Bu artış ise, aradan geçen on üç yıla göre düşük olarak değerlendirilebilmektedir Diğer taraftan, üniversitelerin özgelirlerinin de düşük tutarlarda olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde üniversitelerin kendi kaynaklarını kendilerinin yaratması verimliliklerini daha da arttıracaktır. Üniversiteler sadece eğitim öğretim faaliyetleriyle değil, öğrencileri iş hayatına hazırlayan kurumlar olmalıdırlar. Bunun için de bilgi birikimlerini sanayinin deneyimiyle birleştirilerek hem üniversiteye ek kaynak yaratabilecek hem de öğrencilerin öğrenimlerine devam ederken iş deneyimi kazanmaları sağlanarak iş hayatına daha kısa sürede atılmalarına büyük boyutta destek olabileceklerdir.

Yapılan analiz ile Türkiye'deki 65 devlet üniversitesinin 2014 ve 2015 yılı etkinlikleri on adet girdi ve yedi adet çıktı değerleri doğrultusunda Veri Zarflama Analizi yöntemi ile çıktı yönelimli BCC modeli yardımıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. 2014 yılında elli üniversitenin, 2015 yılında ise ellibeş üniversitenin etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etkin olmayan üniversiteler için potansiyel iyileştirmeler yapılarak hangi çıktılarında ne oranda artış yapmaları gerektiği yönünde tavsiye niteliğinde hesaplamalar yapılmıştır. Kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri ve karar verme birimi sayıları dikkate alındığında bu çalışma literatürde sayılı çalışmalar arasında yer almaktadır. Üniversitelerin performanslarının göreceli olarak belirlendiği bu çalışma ile kurumların atalet duygusuna kapılmadan bu analizleri belirli aralıklarla yaparak üniversitelerin uygun ölçek büyüklüğünde, en uygun kaynak miktarı ile çıktılar üretmeleri için yöneticilere referans olarak kurumun misyon, vizyon ve stratejik amaç ve hedeflerine ulaşma dereceleri kontrol altına alınarak ülke kalkınmasına bilimsel ve yönetsel güçte destek olunacak ve genel olarak da evrensel ve çağdaş gelişime katkıda bulunulacaktır. En önemlisi de milli, manevi, ahlaki, insani değerlere; bilimsel ve analitik düşünce yeteneğine sahip, ülkemizin ve milletimizin bölünmez bütünlüğü, refah ve mutluluğunu sağlayacak nesiller yetiştirilebilecektir.

Kaynaklar

Boran, A., (2013), Performans Esaslı Bütçeleme Üniversite Uygulamaları (Ankara Üniversitesi Örneği), Mali Hizmetler Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara.

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO), Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu ve Ekleri, <http://www.bumko.gov.tr/TR,61/merkezi-yonetim-butce-kanunu-ve-ekleri.html> 28/12/2017

- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO), (2017), 2018 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı, <http://www.bumko.gov.tr/TR,7953/2018-yili-merkezi-yonetim-butce-kanunu-tasarisi-tbmmne-sevk-edilmistir.html> 18/01/2018
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO), (2018a), Bütçe Hazırlama Süreci, <http://www.bumko.gov.tr/TR,41/butce-hazirlama-sureci.html> 08/01/2018.
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO), (2018b), 2018 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi Kesintili Başlangıç Ödeneği, Genel Bütçeli İdareler (A) Cetveli İcmali <http://www.bumko.gov.tr/TR,8087/butce-turleri-itibariyle-a-cetveli-icmalleri.html> 18/01/2018
- Chevallier, T., Eicher, J. C., (2011), “*Yükseköğretimin Finansmanı Son On Yılda Görülen Değişiklikler*”, Çev. F.Gölpek, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl 16 Sayı 61-62, 205-215.
- Dağ, Ö., (2015), **Merkezi Yönetim İçin Devlet Muhasebesi**, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Eicher, F-C., Chevallier, T., (1993), “*Rethinking The Financing of Post-Compulsory Education*”, *International Journal Of Educational Research*, <http://collections.infocollections.org/ukedu/en/d/Jh1904e/3.8.html> 14/01/2018
- Ertaş, F.C., (2015), **Yönetim Muhasebesi**, Genişletilmiş 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Fırat, M. S., (2016), “*Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumu Bütçesi ve Sosyal Güvenlik Açıkları*”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 127, 317-338.
- Kale, M., (2011), “*Yükseköğretim Finansmanı*”, https://www.researchgate.net/profile/Mustafa_Kale/publication/258933856_Yuksekogretim_Finansmani/links/0deec52976ec77fe9e000000.pdf 05/01/2018
- Kırda, K., (2014), Veri Zarflama Analizi İle Türkiye’deki Devlet Üniversitelerinin Performanslarının Değerlendirilmesi, İktisat, Siyaset ve Toplum Üçgeninde Küreselleşmenin Yerel Dinamikleri Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, Düzenleyen Artvin Çoruh Üniversitesi, 15-17 Ekim 2014.
- Kuah, C. T., Wong, K. Y., (2011), “*Efficiency Assessment of Universities Through Data Envelopment Analysis*”, *Procedia Computer Science*, 3, 499-506, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187705091000459X> (29/07/2017).

- Mariano, E. B., Sobreiro, V. A., Rebelatto, D.A.N., (2015), “*Human Development and Data Envelopment Analysis: A Structured Literature Review*”, Omega, Vol. 54, July 2015: 33-49, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305048315000043> (12/07/2017).
- McMillan, M. L., Datta D., (1998), “*The Relative Efficiencies of Canadian Universities: A DEA Perspective*”, Canadian Public Policy/Analyse de Politiques, Vol. 24, 4, December, 485-511, www.jstor.org/stable/3552021 22/5/2017.
- Mikusova, P., (2015), An Application of DEA Methodology in Efficiency Measurement of the Czech Public Universities, 16th Annual Conference on Finance and Accounting, ACFA Prague 29th May 2015, Procedia Economics and Finance, Volume 25: 569-578, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115007716> (12/06/2017).
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2017), **Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2016-17**, Ankara.
- Mirabent, J. B., Lafuente, E., Sole, F., (2013), “*The Pursuit of Knowledge Transfer Activities: An Efficiency Analysis of Spanish Universities*”, Journal of Business Research Volume 66, Issue 10, 2051-2059, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0148296313000556?via%3Dihub> (29/07/2017).
- Moğol T. (ed.) (2012), **Devlet Bütçesi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 1. Baskı.
- OECD, (2016), **Education at a Glance 2016**, OECD Publishing, Paris http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2016_eag-2016-en 04/12/2017.
- OECD, (2017), **Education at a Glance 2017**, OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2017_eag-2017-en 04/12/2017.
- Özel, G., (2014), “*Devlet Üniversitelerinin Etkinlik Analizi: Türkiye Örneği*”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29 (3), Temmuz 2014, 124-136.
- Sam, M., (2011), “*How Should Developing Countries Finance Higher Education?*”, https://www.academia.edu/1228730/Financing_Higher_Education_in_Developing_Countries 08/01/2018
- Schick, A., (2007), “*Performance Budgeting and Accrual Budgeting: Decision Rules or Analytic Tools?*”, OECD Journal On Budgeting, Volume 7 No 2: 109-138.

- Şimşek, T., (2017), “Türkiye’de Eğitim Harcaması ve Ekonomik Büyüme: ARDL Sınır Testi”, Enderun Dergisi 1 (1), 54-60.
- Thanassoulis, E., Sotiros, D., Koronakos, G., Despotis, D., (2018). “Assesing the Cost-Effectiveness of University Academic Recruitment and Promotion Policies”, European Journal of Operational Research Volume 264, Issue 2, January 2018: 742-755, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0377221717305878> (15/08/2017).
- Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5976f62deca633.44160544, (02/11/2015).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2012), **İstatistik Göstergeler** 1923-2011 Yayın No: 3890
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2017a), Eğitim İstatistikleri 1997-2016, www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1606 08/01/2018.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2017b), Finans Kaynağı ve Eğitim Düzeylerine Göre Eğitim Harcamaları 2011-2016, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 08/01/2018
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2017c), Düzeltilmiş Haber Bülteni, Dönemsel GSYH, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık 2016, 31/Mart 2017 Sayı 24566 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24566> 16/01/2018
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2018a), Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ve Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 16/01/2018
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2018b), Demografik Göstergeler, 2000-2023, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> 18/01/2013
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2018c), Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre İl İlçe Merkezi ve Belde Köy Nüfusu 2017, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2017, Haber Bülteni Sayı 27587, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27587> 15/02/2018
- Tosun, H., (2015), **Devlet Üniversiteleri: Performans Değerlendirme Finansman Modeli ve Yeniden Yapılanma**, Uzman Matbaacılık, 1 Baskı.
- Ulucan, A., (2002). İSO 500 “Şirketlerinin Etkinliklerinin Ölçülmesinde Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı: Farklı Girdi ve Çıktı Bileşenleri ve Ölçeğe Göre Getiri Yaklaşımları İle Değerlendirmeler”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57-2: 185-202.
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2007), **Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi**, Yayın No 2007-1, Ankara.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2017a), Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Programı Değerlendirme Toplantısı 18 Temmuz 2017, http://yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BIsfYRx/10279/38139850 15/01/2018

Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2017b), Araştırma Üniversitesi Olarak Belirlenen Üniversiteler Cumhurbaşkanı Erdoğan Tarafından Açıklandı, 26 Eylül 2017, http://yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BIsfYRx/10279/38141297 15/01/2018

Yükseköğretim Kurulu (YÖK), (2017c), Öğrenci Sayıları Özet Tablosu 2016-2017 <https://istatistik.yok.gov.tr/> 15/01/2018

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu.

2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu.

PANEL VERİ ANALİZİ VE KÜMELEME YÖNTEMİ İLE TÜRKİYE'DE KONUT TALEBİNİN İNCELENMESİ

Cahit ÇELİK*
Gülşen KIRAL**

Alınış Tarihi: 19 Şubat 2018

Kabul Tarihi: 18 Temmuz 2018

Öz: Konut talebi her ülkenin sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik özelliklerinin etkisi altında ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de konut sektöründe yaşanan hızlı dönüşüm süreci ve konut talebini etkileyen faktörlerin değişimi, yapısı itibarıyla sistematik risk teşkil etmektedir. Bu riskler, piyasa göstergelerinin daha yakından takip edilmesini ve bilimsel araştırmanın yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada; Türkiye il gruplarının, konut talebi etkileyen faktörlerine dengeli panel veri analizi ve kümeleme analiz yöntemleri uygulanmış elde edilen anlamlı değişkenler hiyerarşik kümeleme yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı, konut talebinde benzer özellik gösteren iller ve konut talebini etkileyen faktörlerin belirlenmesidir. Çalışmadan elde edilen bazı bulgulara göre, konut fiyat endeksinin, gayri safi yurtiçi hâsılanın, ortalama hanehalkı gelirinin, konut brüt getiri oranının, alınan göç sayısının, verilen göç sayısının, evlenme ve boşanma istatistiklerinin konut talebi üzerinde anlamlı etkileri olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Konut Talebi, Panel Veri Analizi, Kümeleme Yöntemi, Türkiye

INVESTIGATION OF TURKEY HOUSING DEMAND WITH PANEL DATA ANALYSIS AND CLUSTERING METHOD

Abstract: Housing demand arises from social, cultural, economic and demographic characteristics of a country. The rapid transformation process in the housing sector of Turkey and change in factors affecting housing demand constitute systematic risk in terms of its structure. These risks necessitate a closer monitoring of market indicators and more scientific research in this area. In this study; balanced panel data analysis and clustering analysis methods were applied to the factors affecting housing demand of provincial groups of Turkey. The main purpose of the study is to determine the provinces with similar characteristics in the demand for housing and the factors affecting housing demand. Findings indicate that housing price index, gross domestic product, average household income, housing gross return ratio, number of migration inflow and outflow, marriage and divorce all have significant effects on housing demand.

Keywords: Housing Demand, Panel Data Analysis, Clustering Method, Turkey

---

* Dr., Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Ekonometri Bölümü

** Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü Öğretim Üyesi

I. Giriş

İnşaat ve özünde konut imalatı ile buna bağlı alt sektörler ekonominin en önemli faktörleridir. İnşaat sektörünün makroekonomi açısından önemi çarpan etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle inşaat sektörü 250 alt sektörü harekete geçirerek gerek büyüme gerekse istihdam üzerinde etki yaratmaktadır. Son dönemde Türkiye ekonomisinin lokomotiflerinden biri olmasına ek olarak çimento, demir-çelik, plastik vb. birçok alt sektörü etkilemesi nedeniyle konut sektöründeki gelişmeler yakından takip edilmektedir. Konut talebindeki eğilimleri görebilmek için konut kredileri, faiz oranları, tüketici güven endeksleri, Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH), kur, altın fiyatları ile demografik değişkenler dikkate alınmalıdır.

Makale çalışmasında; Türkiye il gruplarının konut satışlarını etkileyen faktörlerine, dengeli panel veri analizi ve kümeleme analiz yöntemleri uygulanacaktır. Araştırma evrenini oluşturan panel veri kümesi Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'in 2008-2015 sekiz yıllık dönemde illere ve yıllara göre konut talebi ve konut talebini etkileyen değişkenlerin verilerinden oluşmaktadır. Konut talebinde benzer özellik gösteren iller ve bu illerde konut talebini etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılacaktır.

Makale çalışması altı bölümden oluşmaktadır. Makalenin birinci bölümünde yer alan girişte; inşaat ve alt sektör bileşenlerinin açıklaması yapılmıştır. Konut sektörünün Türkiye ekonomisi açısından önemi belirtilmeye çalışılmıştır. Makalenin ikinci bölümünde ise, bilimsel araştırma problemine uygun literatür araştırması yapılmıştır. Üçüncü bölümde, konut olgusu ile konut kavramı açıklanmıştır. Ayrıca konut talebi ve konut ihtiyacı kavramı genel özellikleriyle açıklanmıştır. Türkiye'de konut talebini etkileyen faktörlerden, ekonomik faktörler ile demografik faktörlerin belirli özellikleri açıklanarak konut talebindeki etkilerinin anlaşılması sağlanmıştır. Makale çalışmasının dördüncü bölümünde kümeleme analizi ve kümeleme kavramı tanımlanmıştır. Hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleri ağaç diyagramıyla gösterilmiştir. Bunun yanında, panel veri ve panel veri analiz yöntemleri de açıklanmaya çalışılmıştır. Beşinci bölümde ise, araştırma problemi analiz edilmiştir. Panel veri kümeleme yöntemlerinin uygulanmasında Stata 13 istatistiksel paket programı kullanılmıştır. Analiz sonuçlarının, konut sektöründe faaliyet gösteren yatırımcılarına ve konut talebinde bulunan hanehalklarına yararlı bilgiler sağlayacağı amaçlanmaktadır. Araştırmanın altıncı bölümü ise, sonuç ve önerilerden oluşmaktadır.

II. Ampirik Literatür Taraması

Gelfand (1966)'ya göre konut talebini etkileyen en önemli faktörlerden birisi de kredi koşulları ve kredi faiz oranlarıdır. Özellikle orta gelir grubuna yönelik esnek ödeme kolaylığı sağlayan krediler konut talebini önemli oranda etkilemektedir. Ayrıca Martin (1996)'da konut talep modelini geliştirmiştir. Bu

modele göre; hanehalkı sayısı, nüfusun yıllık büyüme oranı, ortalama yaşam süresi, aile gelirindeki yıllık yüzde artış oranı, işsizlik oranı, medeni durum ve ailede yaşayan birey sayısı değişkenleri konut talebini etkilemektedir. Diğer bir çalışmada, konut talebi bir yandan hane halklarının gelirine ve servetine diğer yandan ise konutun piyasa fiyatına bağlıdır. Ancak, konut dışındaki diğer varlıkların reel getirisine ve konut sahibinin elde edeceği reel net getirisine de bağlı olmaktadır (Dornbusch ve Fischer, 1994). Konut talebi ve konut hareketliliği gibi konuların açıklanmasında, bazı araştırmacılar; konut pazarı, finansal, yasal düzenlemeler gibi makro ekonomik değişkenleri dikkate alırken (MacLennan ve Pryce, 1996; Oxley ve Smith, 1996; Giffinger, 1998), bazı araştırmacılar ise, hanehalkı yapısı, gelir gibi mikro seviyedeki değişkenleri (Chang vd., 2003; Settles, 2001) dikkate almışlardır. Bunun yanında hem mikro hem de makro seviyedeki değişkenleri dikkate alan çalışmalar da vardır (Clark ve Dieleman, 1996; Özükren ve Kempen, 2002,2003). Sonuç olarak barınma ihtiyacı ve konut talebi için yapılan harcamalar, hane halkı harcamalarının toplam varlık içindeki oranı oldukça fazladır (Chetty ve Szeidl, 2004). Mayda (2005), 1980 ve 1995 yılları arasında 14 merkezi OECD ülkesi içinde meydana gelen göçün ekonomik ve ekonomik olmayan değişimini incelemiştir. Göç akışındaki kullanılan yıllık panel veri kümesi, zaman serisi ile yatay kesit değişiminden faydalanmayı mümkün kılmıştır. Uluslararası standart göç modelini tahmin etmiştir. Serrano (2006) yılındaki çalışmasında, 12 AB ülkesi (Almanya, Danimarka, Hollanda, Belçika, Fransa, İngiltere, İrlanda, İtalya, İspanya, Portekiz, Avusturya, Finlandiya) için konut memnuniyeti belirleyicilerini araştırmıştır. 1994-2001 yılları arasında konut memnuniyeti belirleyicilerinin kontrol edilmesi amacıyla panel veri analizini kullanmıştır. Ev sahibi ve kiracıların konut memnuniyeti belirleyicilerini birbirinden ayrı olarak incelemiştir. Konut memnuniyetinin talebi hareketlendirdiği görülmüştür. Gelir, evin boyutu, evlilik, yaş, cinsiyet, kat, kâr amacı gütmeyen konut, işveren, oda sayısı, tuvalet sayısı, sıcak su, kalorifer, teras veya bahçe, gürültülü mahalle, aydınlatma sistemi, yetersiz ısıtma tesisleri, çatı, duvarlar, pencere çerçeveleri, kirlilik ve çevre sorunu vb. değişkenler analiz edilmiştir. Gelirin memnuniyeti tetikleyen en önemli faktör olduğu görülmüştür. Tesadüfi etkili probit modelinin, konut memnuniyeti belirleyicilerinde en uygun ekonometrik model olduğunu ispatlamıştır. Juarez ve Steel (2010), Panel veri modelinin normal dağılıma sahip olmadığı ve aynı zamanda modelde otoregresiflik olması durumunda kümeleme yöntemini incelemişlerdir. Ayrıca Lu ve Huang (2011), 18 OECD ülkesinin kümelemesini yaparken küme sayısının belirlenmesinde k-ortalama küme algoritmasını kullanarak panel veri modeliyle parametre tahminlerini yapmışlardır. Daha sonraki bir çalışma Andreica ve Andreica (2014), Romanya endüstrisindeki işsizliği etkileyen ekonomik faaliyetlerin kümelenmesi durumunda 2012-2013 yıllarındaki işsizliği panel veri modeliyle tahmin etmişlerdir. Akay ve Yüksel (2017); çalışmalarında karma değişkenleri kümelemede kullanılan uzaklık ölçüsü gower benzerlik katsayısı panel veri için

uyarlanmış ve hiyerarşik kümeleme yöntemlerine entegre edilerek sonuçlar incelenmiştir. Bunun yanında karma değişkenleri kümelemede kullanılan k prototip algoritması kullanılarak karma değişkenli panel veri setine kümeleme analizi uygulanmış ve kullanılan veri setleri için uygun yöntem araştırılmıştır.

III. Konut Olgusu

Konut, insanların barınma ihtiyaçlarını karşılayarak dış etkenlerden koruyan ve insanların güven içerisinde yaşamlarını sürdürmeyi sağlayan önemli bir yapıdır (Yıldırım ve Başkaya, 2005, s.1). Konut, bir yandan insanların temel ihtiyaçlarını sağlamakta, diğer yandan da insanların üretkenliklerini artırmalarına imkân sağlayarak, üretime dolaylı katkıda bulunmalarını sağlamaktadır.

A. Konut Talebi ve Konut İhtiyacı Kavramı

Konut talebi; konut fiyatının ödenmesi ve konutu satın alabilecek güce sahip olanların göstermiş olduğu satın alma davranışıdır (Arslan, 2007, s.74). Konut İhtiyacı; bireylerin satın alma gücü ve tercihlerine bakılmaksızın, asgari seviyede barınabilmelerini sağlamak için gerekli konut miktarıdır. Bireysel konut talebinin iki farklı boyutu vardır. Bunlar, barınma ve getiri amaçlı konut talebidir. Konut ihtiyacı, konut açığı sorununun toplumsal boyutunu ortaya çıkarırken Konut talebi ise konut açığı sorununun ekonomik boyutunu ortaya çıkarmaktadır.

B. Konut Talebini Belirleyen Faktörler

Konut talebini etkileyen faktörler geniş bir şekilde açıklanabilir. Mevcut konutların fiyatı, hanehalkı geliri ve serveti, nüfus ve demografik yapı, hane halkı tercihleri, faiz oranları, gelecekteki fiyatlar ile ilgili beklentiler, ekonomi politikaları gibi mikro ve makro ekonomik faktörlerdir (Tiwari, 2000, s. 78-79). Konut sakinlerinin beğeni ve seçimleri, toplumun gelenek ve görenekleri gibi konut talebini belirleyen birçok değişken vardır. Fakat genel olarak konut talebini ekonomik ve demografik faktörler belirlemektedir.

i. Ekonomik Faktörler

Konut talebini belirleyen ekonomik faktörler; hanehalkı geliri, konut fiyatları, konut finansman kredi faiz oranları, hanehalkı tüketimi, konut edinme amaçlı tasarruflar ve getiri amaçlı konut talebidir.

ii. Demografik Faktörler

Konut talebini belirleyen demografik faktörler; kentleşme oranı, hanehalkı büyüklüğü, nüfus artışı, evlenme ve boşanmalar, iç ve dış göçlerdir.

IV. Kümeleme Analizinin Tanımı ve Genel Kavramları

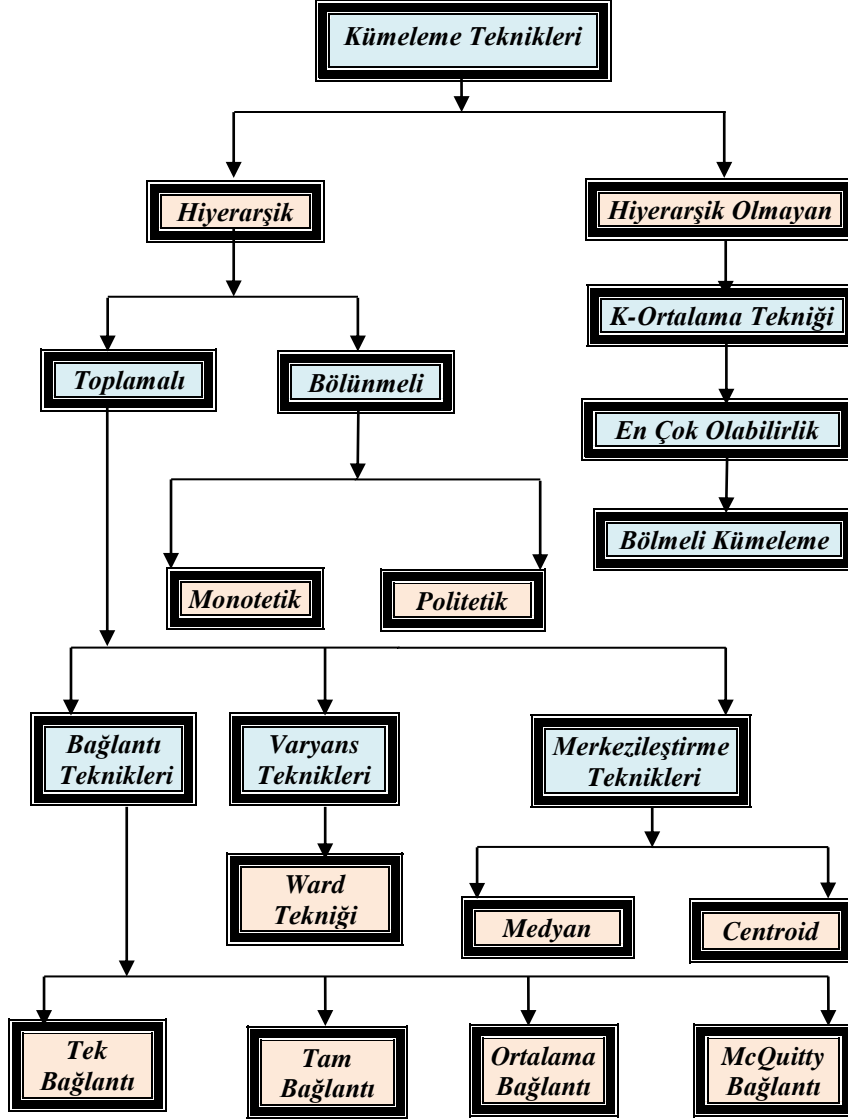
Kümeleme analizi, bir araştırmada incelenen birimleri aralarındaki benzerliklerine göre belirli gruplar içinde toplayarak sınıflandırmaya çalışır. Buna göre oluşan sınıflarla ilgili genel tanımlar yapmayı sağlamaktadır (Kaufman ve Rousseeuw, 1990). En fazla kullanılan kümeleme yöntemleri,

hiyerarşik kümeleme ve hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleridir (Blashfield ve Aldenferder, 1978). Kümeleme tekniklerinin genel yapısı Şekil 1'de görülmektedir (Akın, 2008, s. 8-9). Hiyerarşik kümeleme yöntemleri birimleri birbirleri ile değişik aşamalarda bir araya getirerek ardışık biçimde kümeler belirlemeyi ve bu kümelere girecek elemanların hangi uzaklık (ya da benzerlik) düzeyinde küme elemanı olduğunu belirlemeye yarayan yöntemdir. Araştırmacının küme sayısı konusunda ön bilgi varsa veya araştırmacı anlamlı olacak küme sayısına karar vermişse, uzun zaman alan hiyerarşik yöntemler yerine hiyerarşik olmayan yöntemler kullanılmaktadır.

Hiyerarşik kümeleme iki grupta incelenebilir, bunlar yığılmalı hiyerarşik kümeleme ve bölünmeli hiyerarşik kümelemedir. Hiyerarşik olmayan kümeleme ise k-ortalama, en çok olabilirlik ve bölmeli kümeleme tekniği olmak üzere üç ana başlık ile incelenmektedir.

V. Panel Veri Analizinin Tanımı ve Genel Kavramları

Panel veri analizi; yatay kesit verileri ile zaman serilerini bir araya getirmektedir. Buna göre daha çok aydınlatıcı veri, daha çok değişkenlik, değişkenler arasında daha az doğrusal bağlantı, daha çok serbestlik derecesi ve daha çok etkinlik sağlamaktadır (Gujarati, 2016, s. 406). Zaman boyutuna sahip yatay kesit veriler bir başka ifade ile panel veriler kullanılarak oluşturulan panel veri modelleri yardımıyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine "*panel veri analizi*" adı verilmektedir.

Şekil 1. Kümeleme tekniklerinin genel görünümü (Kaynak: Akın, 2008)

Panel veri analizinde genelde, yatay kesit birim sayısının N dönem sayısından T fazla ($N > T$) olduğu durumla karşılaşmaktadır. Genel olarak panel veri modeli;

$$Y_{it} = \alpha + \sum_{k=1}^q \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T; \quad k = 1, 2, \dots, q \quad (4.1)$$

şeklinde yazılabilmektedir. Burada, Y (bağımlı değişken), X_k (bağımsız değişkenler), α sabit parametre, β_k eğim parametreleri ve u_{it} hata terimidir. i alt indisi yatay kesit birimlerini (birey, firma, şehir, ülke gibi), t alt indisi ise zamanı (gün, ay, yıl gibi) ifade etmektedir. Hata terimi u_{it} ' nin ortalamasının sıfır ve sabit varyanslı olduğu varsayılmaktadır. Bu modelde sabit ve eğim parametreleri hem birimlere hem de zamana göre değer almaktadır (Tatoğlu, 2013, s.4). Yukarıdaki panel veri modeline göre; tüm bağımsız değişkenlerin, yatay kesit birimlerinin hepsini aynı derecede etkilediğini öngörmektedir. Aksi bir durumda ise ifade edilen denklem yetersiz kalmaktadır. Bu noktada ortaya çıkan önemli bir konu, (β_1) ' in nasıl tanımlanacağıdır. Başlangıç noktası, tüm birimler için sabit tutulabilir veya farklı birimler için farklı başlangıç noktalarının olmasına izin verilebilir. Bu durumda, sabit ve tesadüfi etkili modeller olmak üzere iki yöntem ortaya çıkmaktadır. Sabit etkili model; başlangıç noktasının tüm yatay kesit birimleri için sabit bir değer alacağını öngörmektedir. Sabit etkili model, aşağıdaki eşitlik yardımıyla ifade edilmektedir (Kaya ve Yılmaz, 2006, s. 69).

$$Y_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i}X_{2it} + \beta_{3i}X_{3it} + u_{it}, \quad \beta_{1j} \neq \beta_{1i} \quad (4.2)$$

Tesadüfi etkiler modeli ise başlangıç noktasını rassal değişken olarak tanımlamaktadır. Buna göre başlangıç noktaları, β_1 sabit değeri ile sıfır ortalamalı u_{it} rassal değişkeninin toplamından oluşmaktadır. Tesadüfi etkiler modeli, aşağıda tanımlanan denklem modeliyle ifade edilmektedir.

$$Y_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i}X_{2it} + \beta_{3i}X_{3it} + u_{it}, \quad \beta_{1j} \neq \beta_{1i} + \mu_i \quad (4.3)$$

Parametre tahmini Havuzlanmış En Küçük Kareler tahmin edicisi aşağıdaki formülde olacak şekilde hesaplanmaktadır. Havuzlanmış En Küçük Kareler Yöntemi birim ya da zaman etkilerinin var olmadığı durumlarda sabit ve eğim parametrelerinin sabit olduğu varsayımları altında tahmin yapmaktadır (Tatoğlu, 2013, s.40).

$$\hat{\beta} = \left[\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T X'_{it} X_{it} \right]^{-1} \cdot \left[\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T X'_{it} Y_{it} \right] \quad (4.4)$$

Hata teriminde birim ya da zaman etkileri varsa, havuzlanmış en küçük kareler yönteminde hata terimi $v_{it} = \mu_i + \lambda_t + u_{it}$ ' dir, yani birleşik hatadır. Burada μ_i : birim etkileri λ_t ise zaman etkisini göstermektedir. Hata terimi heteroskedastik (*Değişen Varyans*) ise, etkin tahminciler elde edilememektedir. Bu durumda, dirençli standart hataların kullanılması ya da genelleştirilmiş en küçük kareler (*GEKK*) yöntemi kullanılarak tahminler yapılması gibi bir

yöntem seçilmelidir (Tatoğlu, 2013, s.42). Havuzlanmış sıradan en küçük kareler yöntemi (HEKK); 470 gözlemin tamamını bir havuza alabilmektedir. HEKK'te u_{it} hata teriminin zaman serisi ile yatay-kesit verilerinin ikili bileşimi ihmal edilirse, büyük bir konut talep fonksiyonu tahmin edilebilir. Havuzlanmış bir model çalıştırıldığında konut talep fonksiyonu katsayılarının zaman ve kesit boyunca sabit kaldığını da varsayar (Gujarati, 2016, s. 407). Sabit etkili panel veri modelinin analizinde Grup İçi Tahmin Yöntemi kullanılmaktadır. Panel veri tahminlerde "sabit etkili" ve "tesadüfi etkili" modellerden hangisinin geçerli olacağı "Hausman testi" ile belirlenir (Greene, 1993, s. 458-462).

VI. Uygulama

Bu bölümde; konut talebinde panel veri modelleri oluşturularak, ilgili hipotez sınamaları yapılacaktır. Konut talebini belirleyen sabit ve rassal etkili modeller, panel veri analizi yöntemleri ile tahmin edilecektir. Diğer yandan, bilimsel araştırma problemine en uygun panel veri modelleri belirlenecektir. Buna göre, konut talebini etkileyen anlamlı faktörler üzerinden hiyerarşik kümeleme yöntemi incelenecektir.

a. Ekonomik Faktörlere Ait Panel Veri Modelinin Analizi

Panel ekonometrik modeline ait araştırma evreni, konut talebini belirleyen "ekonomik" faktörlerin niceliksel verilerinden oluşmaktadır. Analizlerde tesadüfi etkili modellerin tahmin yöntemlerinden yararlanılacaktır. Bunun için ekonomik panel veri modeli genelleştirilmiş EKK yöntemiyle analiz edilecektir.

$$kt_{it} = \beta_0 + \beta_1 kfe_{it} + \beta_2 aof_{it} + \beta_3 gsyh_{it} + \beta_4 tfe_{it} + \beta_5 fe_{it} + \beta_6 tge_{it} + \beta_7 ohg_{it} + \beta_8 hto_{it} + \beta_9 kbgo_{it} + \delta_1 d_{1i} + \delta_2 d_{2i} + \mu_i + u_{it} \quad (5.1)$$

$$H_0: \sigma_\mu^2 = 0 \quad (\text{Tesadüfi birim etkilerin varyansları sıfıra eşittir})$$

$$H_1: \sigma_\mu^2 \neq 0 \quad (\text{Tesadüfi birim etkilerin varyansları sıfırdan farklıdır})$$

Tablo 1. Rassal Etkili Ekonomik Modelin GEKK Yöntemiyle Tespiti

kt	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
kfe	-.8507314	.2587069	-3.29	0.001	-1.357788 - .3436752
aof0	.0467605	.1017996	0.46	0.646	-.1527631 .2462841
gsyh	4.578939	.9569858	4.78	0.000	2.703282 6.454597
d1	.2588893	.0911452	2.84	0.005	.0802479 .4375307
tfe	-1.098785	.233026	-4.72	0.000	-1.555508 -.6420629
fe	.3743836	.0663131	5.65	0.000	.2444122 .504355
tge	1.143658	.4140913	2.76	0.006	.3320539 1.955262
ohg	2.882346	.7220094	3.99	0.000	1.467233 4.297458
hto	.3492786	.4483716	0.78	0.436	-.5295136 1.228071
kbgo	4.583846	1.077073	4.26	0.000	2.472821 6.694871
d2	1.114281	.1603284	6.95	0.000	.8000428 1.428518
_cons	-26.1587	4.290317	-6.10	0.000	-34.56757 -17.74983
sigma_u	.46486973				
sigma_e	.14270725				
rho	.91387733	(fraction of variance due to u_i)			

Kaynak: Stata 13 istatistiksel paket programı analiz çıktısı, 2018

Genelleştirilmiş EKK yönteminin analizi sonucunda; konut talebi (kt) üzerinde, konut fiyat endeksinin (kfe), gayri safi yurtiçi hâsılanın (gsyh), tüketici fiyat endeksinin (tfe), üretici fiyat endeksinin (fe), tüketici güven endeksinin (tge), ortalama hanehalkı gelirin (ohg) ve konut brüt getiri oranının (kbgo)'nun olasılık değerleri (0,00) olduğundan (0,05) önem düzeyinde anlamlıdır. Buna ek olarak, denize kıyısı olan iller için 1 diğerleri için 0 değerini alan (d₁) gölge değişken ile üniversite sayısı 3 ve üzeri olan iller için 1 diğerleri için 0 değerini alan (d₂) gölge değişkenlerinin de anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca konut fiyat endeksi ve tüketici fiyat endeksi dışında hepsinin işareti pozitifdir. Konut talebi ile konut fiyat endeksi arasında negatif (- 0,850) bir ilişki vardır. Tabloda z değerinden bu ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir (z = -3,29, p = 0,001). Buna göre konut talebi ile konut fiyat endeksi ve tüketici fiyat endeksi arasında istatistiksel açıdan anlamlı negatif doğrusal bir ilişki vardır. Ayrıca konut talebinin; gayri safi yurtiçi hâsıla, gölge değişkenleri, üretici fiyat endeksi, tüketici güven endeksi, ortalama hanehalkı geliri ve konut brüt getiri oranı arasında anlamlı pozitif doğrusal bir ilişki vardır. Tüketim harcamalarının katsayı tahmin değerleri negatif ve üretim ile yatırım tasarruflarının katsayı tahmin değerleri pozitifdir. Bu nedenle katsayı tahmin değerleri teorik beklentilere uygundur. Tahmin yönteminin olasılık değeri ki-kare değerinden büyük olduğundan F testi yerine kullanılan Wald testi anlamlıdır. Bununla birlikte tesadüfî etkiler modelinin genel varsayımı olan " $corr(u_i, x) = 0$ " ifadesi, birim etkiler ile bağımsız değişkenler arasında korelasyonun olmadığını göstermektedir. Ayrıca belirlilik katsayısı R^2

%48,90 dır. Bu katsayı değeri %80'den küçük olduğu için bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının olmadığı bilinir. Birim etkinin toplam varyans içerisindeki payı yaklaşık $\rho = 0,91$ oldukça yüksek olduğundan birim etkinin önemli olduğu söylenebilmektedir. GEKK yöntemi sonucuna göre konut talebini temsil eden ekonomik faktörlere ait "en uygun panel veri modeli" aşağıda görülmektedir.

$$kt_{it} = \beta_0 + \beta_1 kfe_{it} + \beta_2 gsyh_{it} + \beta_3 tfe_{it} + \beta_4 fe_{it} + \beta_5 tge_{it} + \beta_6 ohg_{it} + \beta_7 kbgo_{it} + \delta_1 d_{1i} + v_{it} \quad (5.2)$$

b. Demografik Faktörlere Ait Panel Veri Modelinin Analizi

Aşağıda sabit etkili panel veri modeli görülmektedir. Panel veri modeline ait örnek araştırma evreni konut talebini etkileyen demografik faktörlerin niceliksel verilerinden oluşmaktadır.

$$kt_{it} = \beta_0 + \beta_1 ns_{it} + \beta_2 ny_{it} + \beta_3 ohb_{it} + \beta_4 ags_{it} + \beta_5 vgs_{it} + \beta_6 e_{it} + \beta_7 b_{it} + \beta_8 tok_{it} + \beta_9 koe_{it} + \delta_1 d_{1i} + \delta_2 d_{2i} + u_{it} \quad (5.3)$$

$H_0: cor(\mu_i, x_{it}) = 0$; *Rassal etkiler modeli geçerlidir.*

$H_1: cor(\mu_i, x_{it}) \neq 0$; *Sabit etkiler modeli geçerlidir.*

Panel veri modelinde yer alan değişkenler sırasıyla: Nüfus Sayım İstatistiği (ns): İl, yaş grubu ve cinsiyete göre toplam nüfus , Nüfus Yoğunluğu (ny): Yıllara göre illerin nüfus yoğunluğu, Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü (ohb): Adrese dayalı nüfus kayıt sistemleri, Alınan Göç Sayısı (ags): İllerin aldığı iç göç sayısı, Verilen Göç Sayısı (vgs): İllerin verdiği dış göç sayısı, Evlenme İstatistikleri (e): Olay yerine göre evlenmeler, Boşanma İstatistikleri (b): Olay yerine göre boşanmalar, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ): İllere göre kentsel dönüşüm sayısı ve gelişim projesi, konut ve sosyal donatı, diğer durumlarda idare konut uygulamasıdır. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın belirtilen yıllarda toplam üretilen konut sayısının konut talebini nasıl etkilediği sınırlanmaktadır. d_1 : Sanayi sitelerindeki iş yeri sayısı 1500 ve üzerinde olan iller için 1, diğerleri için 0 değerini alan gölge değişkeni, d_2 : Devlet hastanesi sayısı 10 ve üzeri olan iller için 1, diğerleri için 0 değerini alan gölge değişkenidir. Gölge değişkeni için belirlenen sayılar tahminidir. Bu sayıların alt ve üst sınırları da testin sonucunu etkilememektedir. Modelde yer alan bu değişkenler konut talebi ile fonksiyonel ilişkilidir. Bu ilişkide asıl amaç konut talebini etkileyen anlamlı değişkenleri tespit etmektir.

Tablo 2. Sabit Etkili Demografik Modelin Grup İçi Tahmin Yöntemiyle Tespiti

Fixed-effects (within) regression		Number of obs = 648			
Group variable: id		Number of groups = 81			
R-sq: within = 0.6705		Obs per group: min = 8			
between = 0.7433		avg = 8.0			
overall = 0.6826		max = 8			
corr(u_i, xb) = -0.9585		F(9,558) = 126.14			
		Prob > F = 0.0000			
kt	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
ns	-.0570751	.1340807	-0.43	0.671	-.3204397 .2062895
ny	2.656159	.6975254	3.81	0.000	1.286062 4.026255
ohb	-.1078378	.207658	-0.52	0.604	-.5157248 .3000492
ags	.4313899	.1368168	3.15	0.002	.1626509 .7001289
vgs	.6717437	.1636809	4.10	0.000	.3502376 .9932497
e	-.9711977	.2686658	-3.61	0.000	-1.498918 -.4434777
d1	(omitted)				
b	.965665	.1366015	7.07	0.000	.697349 1.233981
tok	1.06402	.160421	6.63	0.000	.7489168 1.379123
koe	1.092191	.1647771	6.63	0.000	.7685316 1.41585
d2	(omitted)				
_cons	-9.568974	1.364262	-7.01	0.000	-12.24869 -6.889258
sigma_u	1.211392				
sigma_e	.16361764				
rho	.98208407	(fraction of variance due to u_i)			
F test that all u_i=0:		F(80, 558) =	12.75		Prob > F = 0.0000

Grup içi tahmin yönteminin analizi sonucunda; konut talebi (kt) üzerinde, nüfus yoğunluğunun (ny), alınan göç sayısının (ags), verilen göç sayısının (vgs), evlenme (e) ve boşanma (b) istatistiklerinin, TOKİ (Toplu Konut İdaresi Başkanlığı) (tok)'nin ve KÜOE (Konut Üretim Ortalama Endeksi) (koe)'nin olasılık değerleri (0,00) olduğundan (0,05) önem düzeyinde anlamlıdır. Ayrıca d_1 ve d_2 gölge değişkenleri grup içi tahmin yöntemi nedeniyle çoklu doğrusallığa neden olduğundan birim etki ile birlikte modelden düşmüştür. Nüfus sayım istatistiği (ns), ortalama hanehalkı büyüklüğü (ohb) ve evlenme istatistikleri (e) dışında hepsinin işareti beklenildiği gibi pozitiftir. Belirlilik katsayısı R^2 değerine göre de; modeldeki açıklayıcı değişkenlerin, konut talebindeki değişkenliğin yaklaşık olarak %67'sini açıkladığı söylenebilir. Ayrıca, bağımsız değişkenlerin birlikte bağımlı değişken üzerindeki anlamlılığını test eden F istatistiği anlamlıdır. Çünkü tahmin yönteminin olasılık değeri, F istatistiğinin tablo değerinden büyük çıkmıştır. Birim etki ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon katsayısı - 0,96 olarak hesaplanmıştır. Diğer yandan $\sigma_u \cong 1,211$, $\sigma_u \cong 0,163$ olmak üzere, $\rho = 0,982$ oran ilişkisi oldukça yüksektir. Bu katsayı, toplam varyans içerisindeki birim etkinin varyansının payını vermektedir. Birim etkinin yani Türkiye illerinin heterojenliğinin önemi fazladır. Aşağıda tesadüfi etkili panel veri modeli görülmektedir.

$$kt_{it} = \beta_0 + \beta_1 ns_{it} + \beta_2 ny_{it} + \beta_3 ohb_{it} + \beta_4 ags_{it} + \beta_5 vgs_{it} + \beta_6 e_{it} + \beta_7 b_{it} + \beta_8 tok_{it} + \beta_9 koe_{it} + \delta_1 d_{1i} + \delta_2 d_{2i} + v_{it} \quad (5.4)$$

Tablo 3. *Rassal Etkili Demografik Modelinin GEKK Yöntemiyle Tespiti*

Random-effects GLS regression		Number of obs = 648			
Group variable: id		Number of groups = 81			
R-sq: within = 0.6392		Obs per group: min = 8			
between = 0.8769		avg = 8.0			
overall = 0.8382		max = 8			
Random effects u_i ~ Gaussian		Wald chi2(11) = 1562.71			
corr(u_i, x) = 0 (assumed)		Prob > chi2 = 0.0000			
kt	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
ns	.0246698	.1293279	0.19	0.849	-.2288083 .2781479
ny	.1689227	.0988357	1.71	0.087	-.0247917 .3626371
ohb	.0829164	.1994423	0.42	0.678	-.3079833 .4738162
ags	.4725994	.1204328	3.92	0.000	.2365534 .7086434
vgs	.7773497	.1385687	5.61	0.000	.5057601 1.048939
e	-1.162149	.1642211	-7.08	0.000	-1.484016 -.8402816
d1	.1071625	.0774304	1.38	0.166	-.0445984 .2589233
b	.9272259	.0894017	10.37	0.000	.7520018 1.10245
tok	.3418993	.060752	5.63	0.000	.2228276 .460971
koe	1.787673	.1491173	11.99	0.000	1.495409 2.079938
d2	-.2198299	.0769401	-2.86	0.004	-.3706297 -.0690301
_cons	-5.175326	.5292255	-9.78	0.000	-6.212589 -4.138064
sigma_u	.18965478				
sigma_e	.16361764				
rho	.57330455	(fraction of variance due to u_i)			

Genelleştirilmiş EKK yönteminin analizi sonucunda; konut talebi üzerinde, alınan göç sayısının, verilen göç sayısının, evlenme ve boşanma istatistiklerinin, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)'nin ve konut üretim ortalama endeksi'nin olasılık değerleri (0,00) olduğundan (0,05) önem düzeyinde anlamlıdır. Buna ek olarak, sanayi sitelerindeki işyeri sayısı 1500 ve üzeri olan iller için 1, diğerleri için 0 değerini alan gölge değişkeni $d1$ 'in anlamsız ve devlet hastanesi sayısı 10 ve üzeri olan iller için 1, diğerleri için 0 değerini alan gölge değişkeni $d2$ 'nin ise anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca evlenme istatistikleri ve $d2$ gölge değişkeni dışında hepsinin işareti beklenildiği gibi pozitifdir. Panel veri değişkenlerinin konut talebi üzerindeki anlamlılıkları, iki modelin analiz sonuçlarına göre uyumsuz olduğu görülmektedir. Bu durumda iki modelden biri tercih edilmelidir. Böylece en uygun modelin tespiti için analizlere devam edilmesi gerekmektedir. F testi yerine kullanılan Wald testi anlamlıdır. Bununla birlikte tesadüfi etkiler modelinin genel varsayımı olan " $corr(u_i, x) = 0$ " ifadesi, birim etkiler ile bağımsız değişkenler arasında korelasyonun olmadığını göstermektedir. Ayrıca R^2 %83,82 olup bağımsız değişkenler bağımlı değişkendir. Birim etkinin toplam varyans içerisindeki payı $\rho = rho = 0,57$ yüksek olmadığından birim etkinin önemli olduğu söylenemez.

Tablo 4. Demografik Panel Veri Modelinin Hausman Testi

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(v_b-v_B)) S.E.
	(b) fe	(B) re		
ns	-.0570751	.0246698	-.0817449	.0353824
ny	2.656159	.1689227	2.487236	.6904876
ohb	-.1078378	.0829164	-.1907542	.0578327
ags	.4313899	.4725994	-.0412095	.0649213
vgs	.6717437	.7773497	-.105606	.0871216
e	-.9711977	-1.162149	.1909513	.2126329
b	.965665	.9272259	.0384391	.1032827
tok	1.06402	.3418993	.7221205	.1484726
koe	1.092191	1.787673	-.6954826	.0701107

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
 B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\begin{aligned} \text{chi2}(9) &= (\mathbf{b}-\mathbf{B})'[(\mathbf{v}_b-\mathbf{v}_B)^{-1}](\mathbf{b}-\mathbf{B}) \\ &= 76.72 \\ \text{Prob}>\text{chi2} &= 0.0000 \end{aligned}$$

Hesaplanan ki-kare istatistiği ki-kare tablo değeriyle karşılaştırıldığında; tesadüfi etkiler tahmincisinin tutarsız ve sabit etkiler tahmincisinin geçerli olduğu görülmektedir. Aşağıda sabit etkiler modeli "Hausman Testi" sonucuna göre yeniden düzenlenmiştir. Test sonucuna göre demografik faktörlere ait "en uygun panel veri modeli" elde edilmiştir.

$$kt_{it} = \beta_0 + \beta_1 ns_{it} + \beta_2 ny_{it} + \beta_3 ohb_{it} + \beta_4 ags_{it} + \beta_5 vgs_{it} + \beta_6 e_{it} + \beta_7 b_{it} + \beta_8 tok_{it} + \beta_9 koe_{it} + \delta_1 d_{1i} + \delta_2 d_{2i} + u_{it} \quad (5.5)$$

c. Panel Verileri ile Kümeleme Analizi

Panel veri analiz sonrası elde edilen anlamlı değişkenlere Stata 13 paket programı kullanılarak kümeleme analizi uygulanmıştır. Panel verileri ile kümeleme analizinde, konut talebini belirleyen anlamlı ekonomik ve demografik panel değişkenleri sayesinde benzer özellik gösteren iller aynı kümede yer almaktadır. Hiyerarşik Kümeleme yöntemlerinden biri olan *Ward Tekniği (Ward Linkage)*; bir kümenin ortasına düşen birimin, aynı kümenin içinde bulunan birimlerden ortalama uzaklığının esas alınmasıdır. Buna göre kümeleme analizinde Ward Tekniği kullanılmış ve kümeleme sonucunda konut talebinde ekonomik ve demografik özellikler açısından benzer iller beş birimlik mesafede altı kümeye ayrılmışlardır. Soldan sağa doğru birbirine eşit 25 birim olarak ölçeklendirilen dendogramda konut talebinde benzer iller en kısa mesafede bir araya gelmektedir.

Tablo 5'de birinci kümedeki 11 ilin benzerliği, belirtilen yıllarda satışların daha çok "tüketim amaçlı" konut taleplerinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Mevsimlik işçilerin göç aldığı iller ortak özellik oluşturmaktadır. Yaz ve kış mevsimlerinde turizm açısından elverişli iller de bir aradadır. Ayrıca

illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin ölçümünde, sağlık turizmi açısından benzerlikleri oldukça önemlidir.

İkinci kümedeki benzerlikler, 15 ilin konutlarında benzer oranlarda "tüketim ve yatırım amaçlı" olarak konut talepleri olduğu söylenebilir. Denizsel etkilerin olduğu illerde turizm ve eğlence amaçlı konut satışları yoğunluk taşımaktadır. Özellikle sağlık turizmi (kaplıcalar) açısından ortak özellik gösteren iller bir aradadır.

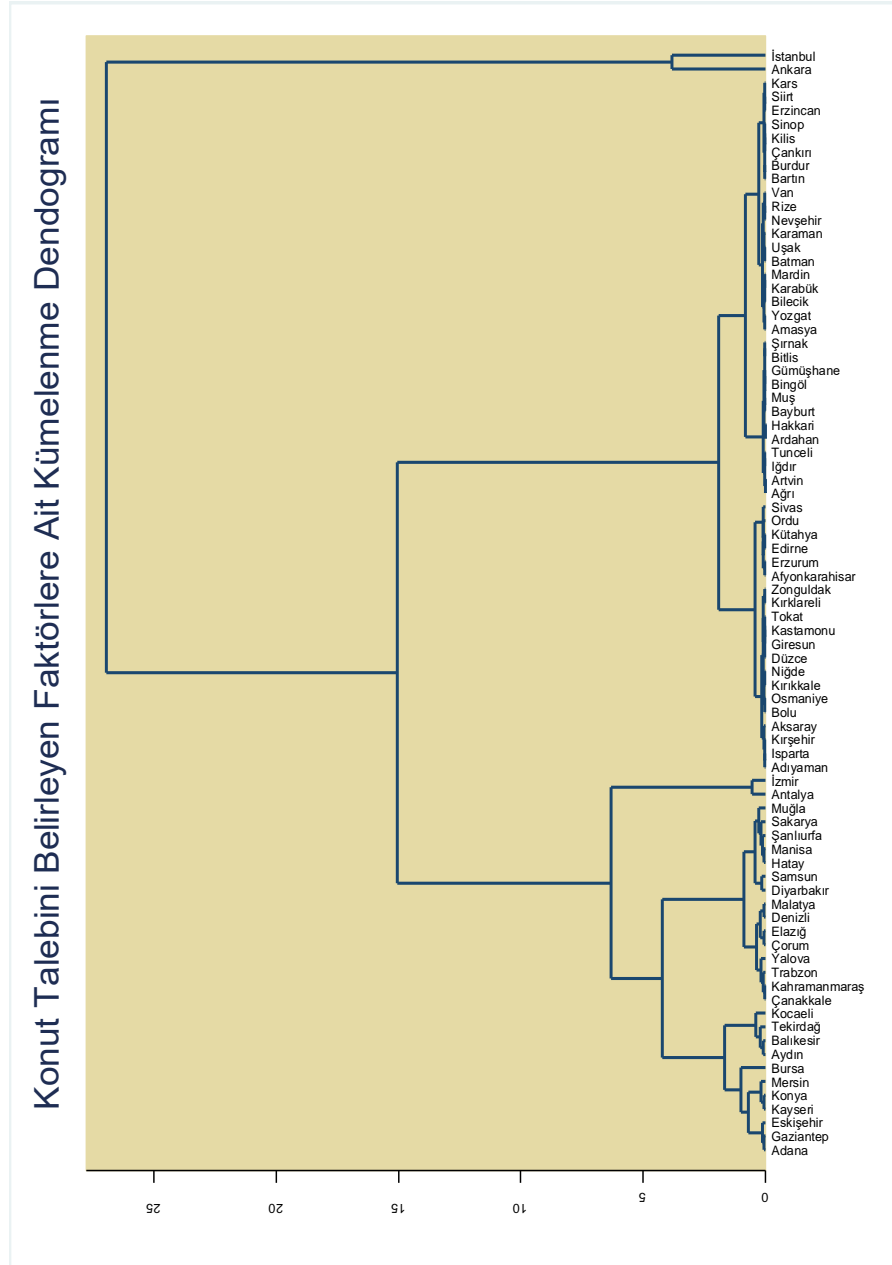
Üçüncü kümede ise, turizm sektörü açısından Türkiye'nin en önemli iki ili yer almaktadır. Ayrıca ekonominin kaynağı olan tarım ve sanayi sektörünün yoğun olduğu illerdir. Yer altı kaynakları, kaplıcaları ve iş sektörü açısından benzer iller konumundadır. Bu illerde daha çok "kâr amaçlı" konut yatırımları ve "tüketim amaçlı" konut talebi öne çıkmaktadır.

Dördüncü kümedeki 51 ilden; genellikle kışın soğuk geçen illerin konut taleplerindeki benzerliklerinin, "yatırım amaçlı" olduğunu göstermektedir.

Beşinci ve altıncı kümede, beş birimlik mesafede Ankara ve İstanbul illerinin tek kümelerde yer almaları oldukça dikkat çekicidir. Bu durum Ankara ve İstanbul illerinin diğer illere göre çok daha farklı özelliklere sahip olduklarının göstergesidir. Bu illerin konut talebi, "tüketim ve yatırım amaçlı" prestijli mal ve hizmetlerden oluştuğu söylenilebilir.

Tablo 5. Konut Talebindeki İllerin Ward Yöntemi Analizinde Oluşan Altı Küme

1.Küme	Adana, Aydın, Balıkesir, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, Kayseri, Kocaeli, Konya, Mersin, Tekirdağ
2.Küme	Çanakkale, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Hatay, Kahramanmaraş, Malatya, Manisa, Muğla, Sakarya, Samsun, Şanlıurfa, Trabzon, Yalova
3.Küme	Antalya, İzmir
4.Küme	Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Bartın, Batman, Bayburt, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çankırı, Düzce, Edirne, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkâri, Iğdır, Isparta, Karabük, Karaman, Kars, Kastamonu, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kilis, Kütahya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Siirt, Sinop, Sivas, Şırnak, Tokat, Tunceli, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak
5.Küme	Ankara
6.Küme	İstanbul

Şekil 2. Konut talebinde benzer illerin Ward yöntemi ile kümelenme dendogramı, (Kaynak: Stata 13 istatistiksel paket programı analiz çıktısı,2018)

VII. Sonuç ve Öneriler

Bu makale çalışmasının temel amacı, Türkiye il gruplarının konut satışlarını etkileyen faktörlerine, dengeli panel veri analiz yöntemleri ile kümeleme yöntemini uygulamaktır. Asıl amaç, konut talebini etkileyen faktörlerin bilimsel metotlarla belirlenmesi ve konut talebinde benzer özellik gösteren illerin kümelenmesidir. Araştırmanın örneklemini: 2008-2015 dönemine ait Türkiye illerinin yıllık konut satış sayıları ve konut satışlarını belirleyen ekonomik ve demografik faktörleri oluşturmaktadır. Konut talebini belirleyen sabit ve rassal etkili modeller, panel veri analizi yöntemleri ile tahmin edilmiştir. Ayrıca çalışmada Öklid uzaklığı ve Ward yöntemi ile hiyerarşik kümeleme analizi incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, konut fiyat endeksinin, gayri safi yurtiçi hâsılanın, tüketici fiyat endeksinin, üretici fiyat endeksinin, tüketici güven endeksinin, ortalama hanehalkı gelirin, konut brüt getiri oranının, alınan göç sayısının, verilen göç sayısının, evlenme ve boşanma istatistiklerinin, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın ve konut üretim ortalama endeksi'nin konut talebi üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Hausman testi sonucuna göre, konut talebini belirleyen faktörlere ait en uygun ekonometrik model oluşturulmaya çalışılmıştır.

Ekonomik ve demografik faktörlerin konut talebi üzerinde oldukça önemli bir role sahip olduğu bilinmektedir. Genç nüfus, evlilik ve doğum oranlarındaki artışlar gibi faktörlerin konuta olan talebi artırıcı yönde etkilemesi beklenmektedir. Türkiye'de çalışma çağındaki nüfus olarak nitelendirilebilecek 15-64 yaş arasındaki nüfusun özellikle 2007 yılından itibaren arttığı görülmektedir. Buna ek olarak son yıllarda artış gösteren kentleşme **oranı da** sektörün canlanmasına katkı sağladığı düşünülmektedir. Konut sektörü ekonomik gelişmelerin dışında gelecek beklentisi, risk algısı ve beğeni gibi niceliksel olarak ölçülmesi daha zor olan faktörlerden de etkilenebilmektedir. Demografik ve ekonomik faktörlerin konut talebiyle yakından alakalı olmasına karşın Türkiye için analizlerde kullanılacak oldukça sınırlı veri bulunmaktadır. Sonuç olarak konut sektörü makro ve mikro ekonomik şartlardan oldukça etkilenmekte olup, ilgili şartlarda meydana gelecek değişikliklerin de en fazla hissedildiği iş kollarından birisidir. Bu nedenle "*duyarlılığı*" ve "*eğilimleri*" anlamak için ülkemize ait makroekonomik gelişmelerin analiz edilmesi önerilmektedir.

Bilgilendirme Notu: Bu çalışma Çukurova Üniversitesi (BAP) SDK 2016-6648 tarafından desteklenmiştir.

Kaynaklar

- Akay Ö.&Yüksel G. (2017), "Clustering the mixed panel dataset using Gower's distance and k-prototypes algorithms", *Communications in Statistics*. (Accepted) DOI: 10.1080/03610918.2017.1367806.
- Akın, Y. K. (2008), "Veri madenciliğinde kümeleme algoritmaları ve kümeleme analizi", Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Andreica, M., E., & Andreica, M. (2014), "Forecasts of Romanian Industry Employment Using Simulations and Panel Data Models" *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 17(2), 130-140.
- Arslan, İ. (2007), "Konut ekonomisi" Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Blashfield, R. K., & Aldenderfer, M. S. (1978), "The literature on cluster analysis", *Multivariate Behavioral Research*, 13, 271-295.
- Chang, C., Chen, S., & Somerville, T. (2003), "Economic and Social Status in Household Decision-making: Evidence Relating to Extended Family Mobility", *Urban Studies*, 40(4), 733-746.
- Chetty, R., & Szeidl, A. (2004), "Consumption Commitments and Asset Prices.", Working Paper. Berkeley: University of California, Economics Department.
- Clark, W. A. V., & Dieleman, F. M. (1996), "Household and Housing. Choice and Outcomes in the Housing Market", New Jersey: Cupr Press.
- Dornbusch, R., & Fischer, S. (1994), "Macro Economics (6th ed.)", McGraw-Hill Inc., İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gelfand, J. E. (1966), "The Credit Elasticity of Lower-middle Income Housing Demand", *Land Economics*, 42(4), 464-472.
- Giffenger, R. (1998), "Segregation in Vienna: Impact of Market Barriers and Rent Regulations", *Urban Studies*, 35(10), 35-43.
- Greene, W. H. (1993), *Econometric analysis*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Gujarati, D. (2016), *Örneklerle Ekonometri*. (N. Bolatoğlu. Çev.). Ankara: BB101 Yayınları.
- Juarez, M. A., & Steel, M. F. J. (2010), "Model-based Clustering of Non-gaussian Panel Data Based on Skew-t Distributions", *American Statistical Association Journal of Business & Economic Statistics*, 28, 52-81.
- Kaufman, L., & Rousseeuw, P. J. (1990), *Finding groups in data: An introduction to cluster analysis*. New York: Wiley-Interscience.
- Kaya, V., & Yılmaz, Ö. (2006), "Bölgesel enflasyon bölgesel büyüme ilişkisi: Türkiye için zaman serisi ve panel veri analizleri", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 21(247), 62-78.
- Lu, H., & Huang, S. (2011), "Clustering Panel Data. SIAM International Workshop on Data Mining Held in Conjunction With the 2011", *SIAM International Conference on Data Mining*, 1-10.

- MacLennan, D., & Pryce, G. (1996), "Global Economic Change, Labour Market Adjustment and the Challenges for European, Housing Policies", *Urban Studies*, 33(10), 1849-1865.
- Martin, P. (1966), "Aggregate Housing Demand: Test Model, Southern California", *Land Economics*, 42, 503-513.
- Mayda, A. M. (2005), "International Migration: A Panel Data Analysis of Economic and Non-Economic Determinants", *IZA Discussion Paper*, 1590.
- Oxley, M., & Smith, J. (1996), *Housing Policy and Rented Housing in Europe*. London: E & FN Spon.
- Özüekren, A. Ş., & Kempen, V. R. (2002), "Housing Careers of Minority Ethnic Groups: Experiences, Explanations and Prospects", *Housing Studies*, 17(3), 365-379.
- Serrano, L. D. (2006), "Housing Satisfaction, Homeownership and Housing Mobility: A Panel Data Analysis for Twelve EU Countries", *Germany: IZA Discussion Paper No: 2318*, 1-48.
- Settles, B. H. (2001), "Being at Home in a Global Society: A Model for Families Mobility and Immigration Decisions", *Journal of Comparative Family Studies*, 32(4), 461- 463.
- Tatoğlu, F. Y. (2013), *Panel veri ekonometrisi: Stata uygulamalı*, Beta Yayınları 2. Baskı, İstanbul.
- Tiwari, P. (2000), "Housing demand in Tokyo", *International Real Estate Review*, 3(1), 65-92.
- Yıldırım, K., & Başkaya, A. (2006), "Farklı Sosyo-ekonomik Düzeye Sahip Kullanıcıların Konut Ana Yaşama Mekânını Değerlendirmesi", *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 21(2), 285-291.

TÜRKİYE’DE YÖNETİŞİM ALANINDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ (2000-2016)

Elvettin AKMAN*
Azize ÖKTEN**

Alınış Tarihi: 11 Şubat 2018

Kabul Tarihi: 14 Ağustos 2018

Öz: Son yüzyılda sosyal bilimler alanında özellikle de kamu yönetiminde yeni kamu yönetimi anlayışının bir yansıması olarak yer alan yönetim, tüm çevrelerin odak noktası haline gelmiştir. Dolayısıyla son yıllarda yönetim perspektifinde yapılan çalışmaların çoğunluğunu sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen araştırmalar oluştursa da, fen bilimleri, eğitim bilimleri, sağlık bilimleri gibi alanlarda da çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada farklı disiplinlerin ortak noktası haline gelen yönetim alanında yazılan lisansüstü tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç dâhilinde; Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tez veri tabanından 155 adet tez dokümanına ulaşılmış ve farklı veriler incelenerek, çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Çalışma sürecinde, 155 adet tez dokümanının 133’üne erişilmiş, 22’sine ise tez künyesi haricinde erişim sağlanamamıştır. Yapılan incelemeler neticesinde, yönetim konusunda ki tezlerin %83’ünün sosyal bilimler alanında yazıldığı görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışma, ileride yönetim perspektifinde yapılacak olan daha geniş çalışma alanlarıyla araştırmacılara yol gösterici olmayı, önemli bilgiler sunarak rehberlik etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Kamu Yönetimi, Sosyal Bilimler, Yükseköğretim Kurulu, Lisansüstü Tezler

CONTENT ANALYSIS OF GRADUATE THESIS PREPARED GOVERNANCE IN TURKEY (2000-2016)

Abstract: Governance as a reflection of the new public administration in the field of social sciences, especially public administration in the last century, has become the focal point of all concerns. Therefore, although the majority of studies conducted in the perspective of governance in recent years have been conducted in the field of social sciences, studies have also been conducted in fields such as science, education, and health sciences. In this study, it is aimed to examine graduate theses written in the field of governance which has become a common point of different disciplines. Within this purpose; 155 dissertation documents were accessed from the thesis database of Higher Education Council (YÖK) and different data were examined and included in the scope of the study. In the study period, 155 of thesis documents were accessed to 133 and 22 were not accessed except for thesis questionnaire. As a result of researches, it is seen %83 of theses on governance have been written in social science field. Therefore, the study aims to guide the researchers by providing them with important information to be a demonstrator in the future with the broader working areas to be done from the perspective of governance.

Keywords: Governance, Public Administration, Social Sciences, Higher Education Council, Graduate Theses

* Dr.Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

** Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

I. Giriş

Kamu kurumları politikalar, yazılı kurallar ve sistemler tarafından yönetilmektedir. Normalde kararlar hükümet tarafından kalkınma planı, hükümet programı ve hükümet olmadan önce ortaya konulan siyasi parti programı dikkate alınarak hazırlanan politikalar ve yazılı kurallar çerçevesinde alınmaktadır. Burada bireylerin ve kurumların/kuruluşların kamusal ve özel olmak üzere ortak amaçlarını yönetmek ve ortak paydada buluşturmak önem kazanmaktadır. Devlet gücünü kullanırken toplumsal katmanlar arasında eşit dağılımın olması gerekirken, devletin rolü ve hükümetin işlevleri de uyumlu olmalıdır. Devletin rolü her ülkenin tarihsel gelişimini ve siyasi kültürünü yansıtan bir biçimde görülmektedir. Bazı ülkelerde merkezi yönetimler problem çözmede ve politika yapımında tek yetkili olmaktan ziyade katılımcı stratejiler geliştirerek işbirlikçiliğe önem veren bir yapı ortaya koymaktadırlar. Tabii bunda dünya genelinde yaşanan değişim ve dönüşüm önemli bir rol oynamaktadır.

1990'lı yılların ortalarına kadar işbirlikçi yönetim olarak da adlandırılabilir olan yönetim terimi, az sayıda akademisyen grubu ve bazı uygulayıcılar dışında çoğu kimse için herhangi bir anlam ifade etmemekteydi. Ancak bu yıllarda hızla dünyayı etkisi altına alan küreselleşme ve yetki devri akımı yönetimi de şekillendirmiştir. Yönetişime ilişkin teorik ve uygulamaya ilişkin bir alanın oluşmasına imkân vermiştir. Yönetimi en yalın ve genel şekilde merkezi yönetimin karar alma süreçlerine diğer aktörleri de dâhil etmesi olarak ifade edebiliriz.

Devletin küreselleşme, teknoloji ve ulaşımda yaşanan gelişmelere koşut olarak vatandaşlardan gelen taleplere tek başına cevap vermekte zorlanması, uluslararası arenada devletin yetkilerini paylaşmasına ilişkin oluşan baskı da yönetimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde etkili, verimli, şeffaf ve devletin rolünün azaldığı bir sistemin öngörülmesi ve yaygınlaşmasıyla yönetim düşüncesi de perçinlenmiştir. Böylece devlet ile devlet dışı aktörler arasında ki dengede bir değişim yaşanmıştır. Terazinin ağır kısmında bulunan devletten devlet dışı (STK, özel sektör vb.) aktörlere doğru bir güç kayışı yönetimle öngörülmüştür. Akademik yazında farklı isimler ya da alt başlıklar ile sıkça tartışılan bir kavram olan yönetim, bu çalışmada farklı bir boyutuyla detaylı olarak incelenmiştir.

Çalışma, yönetim kavramının 2000 ile 2016 yılları arasında hangi alanlarda ve ne sıklıkla çalışıldığını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla da bu kadar önemli bir kavramın çalışma sıklıkları alana ilgi duyanlar için merak konusu olmaktadır. Bu sebeple; Yükseköğretim Kurulu ulusal tez veri tabanında ilgili terime ilişkin tez dokümanlarına ulaşılarak bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Yönetişim konusunda tamamlanan lisansüstü tez çalışmalarının bir araya getirilerek değerlendirilmesi ile Türkiye’de bu alanda yapılan bilimsel çalışmaların durum tespiti gerçekleştirilebilir. Ayrıca araştırmacılar ve lisansüstü öğrenciler tarafından yapılacak çalışmalar için, hangi konularda ne kadar çalışma bulunduğunun, hangi konularda çalışmalara ihtiyaç duyulduğunun saptanması ile literatür taraması, konu seçimi gibi aşamalarda katkı sağlanabilir. Bunun yanı sıra araştırmanın, bu alandaki bilimsel çalışmaların ilerlemesi bakımından yararlı olabileceği de düşünülmektedir.

II. Yönetişimin Teorik Perspektifi

21. yüzyıl dünya genelinde giderek artan sayıda ülkede yönetim terminolojisinin yaygın bir biçimde kullanıldığına tanık olmuştur. (Al-Habil, 2011: 123). Yönetişim, özellikle 1990 yılından itibaren belirsizlikten yaygın kullanıma doğru ilerleyen bir terim olmuştur. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, yönetişimin ne anlama geldiği konusunda görüş ayrılıkları söz konusudur (Plumptre ve Graham, 1999: 1-2.).

Nadir olmayan bir eğilim yönetişimi “hükümetin” eşanlamlısı olarak kullanmaktır (Plumptre ve Graham, 1999: 1-2.). Büyüyen Avrupa alan yazını ise yönetişimi en iyi “hükümsüz hükümet” olarak nitelendirmektedir (Al-Habil, 2011: 123). Yönetişim genellikle, otoritenin merkezleştirildiği ve hiyerarşik olarak icra edildiği geleneksel kamu gücü örüntüsü olarak düşünülen ve genellikle “komuta ve denetim” modeli olarak adlandırıldığından farklı olarak tanımlanmaktadır (Meehan, 2003: 2).

Yönetişimin özü, hükümet otoritesine ve yaptırımlarına dayandırılmayan yönetim mekanizmaları üzerine odaklanmadır. Bu, yönetimin çokluğunun ve birbirlerini etkileyen aktörlerin etkileşimidir (Al-Habil, 2011: 124). ‘Yönetişim’ terimi popüler ancak kesin değildir. Aşağıdakilere atıfta bulunarak en az altı kullanım alanı vardır: minimal devlet; kurumsal yönetişim: yeni kamu yönetimi; ‘iyi yönetişim’: sosyo-sibernetik sistemler: ve kendi kendini organize eden ağlar (Rhodes, 1996: 652).

Yönetişim, aslında, yeni bir kelime değil, sosyal örgütlenme ile ilgili tartışmalarda nispeten yeni bir gelişmedir. Birçok dilde tatmin edici bir çevirisi yoktur. Bununla birlikte, İngilizcedeki (ve belki de diğer dillerdeki) çağdaş kelime hazinesinde ki hızlı ilerleme, bu türden bir kelimeye ihtiyaç olduğunu düşündürmektedir (Plumptre ve Graham, 1999: 3).

Yönetişim genellikle hükümet sözcüğünün eşanlamlısı veya etkinliğini nitelendirmek için kullanılan bir kavramdır. 1980’lerin sonlarından itibaren yeni bir anlam ve uygulama kazanmıştır (Ikeanyibe, Ori and Okoye, 2017: 6). Aslında yönetişim konusu hukuk, sosyoloji, yönetim ve ekonomi, siyaset bilimi ve Avrupa çalışmaları gibi birçok ortak kökenli disiplinin en üstünde yer almaktadır (Meehan, 2003: 2).

Yönetişim kavramının kullanımına bakıldığında ise, -biraz zorlamayla da olsa- yönetim kelimesine “işteşlik” yani karşılıklılık ekinin eklenmesiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, “çekmek” fiili bir kişinin bir şeyi tek başına çekmesini ifade ederken ‘çekişmek’ kelimesi bir şeyi iki yönünden karşılıklı çekmeyi ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Aslında yönetim kelimesi de yönetim kelimesinin ifade ettiği gibi bir kişi ve grubun tek yönlü olarak yönetme eylemini gerçekleştirmesinin yerine, tüm aktörlerin yönetme işine katılmasına, bu eylemin bir parçası olmalarına gönderme yapmak üzere kullanılmaktadır (Okcu, 2011: 45).

Yönetişim, kim tarafından (hükümet, piyasa veya bir ağ) yapıyor olsun, kimin üzerinden olursa olsun (bir aile, kabile, resmi veya gayri resmi kurum ya da toprak alanı) ya da normlar, güç veya dil vasıtası ile olsun fark etmeksizin bütün yönetim ve karar alma mekanizmalarına gönderme yapmaktadır (Efe, 2017: 5).

Kısacası yönetim, ağlar aracılığıyla ve yardımıyla yönetimi; kontrol ağını ifade eder. “Yönetimden yönetime” bir geçiş olduğunu, bürokrasinin, pazarların ve önemli ağların bir karışımı olduğunu ve “devletten oyulmuş” olduğu sonucunu ifade eden düşünceler şimdi “Anglo-yönetişim ekolü” olarak tanımlanmaktadır (Tek Turan, 2013: 6). Bu yazının odak noktası olan yönetim paradigmasının, başarılı olduğuna inanılan “yeni kamu yönetimi” ile benzer menşei ve kavramsal bağlantıya sahip olduğu ifade edilmektedir (Ikeanyibe, Ori and Okoye, 2017: 6).

Günümüzde devlete biçilen rol açısından bürokratik yapının kamu politikalarının belirlenmesi ve kamu hizmetlerinin sunulmasında yetersiz olduğu düşüncesi, yönetimi savunanların temel argümanı olarak gözükmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, devlete biçilen düzenleyicilik rolü yerine getirilirken özel sektör ve sivil toplum kuruluşları (STK) ile eşitler arası bir ilişki kurulması gerektiği vurgulanmaktadır. Teoride ortaya çıkan bu savunular zaman içerisinde uygulamaya dönüşmeye başlamış ve kamu yönetimi sistemi içerisinde yönetişimin uygulanabilirliği tartışılmıştır (Kayıkçı, 2014: 105).

1980’li yıllardan sonra tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yönetim uygulamaları kamu yönetimi anlayışına hâkim olmuştur. Özellikle 2000’li yıllar itibari ile siyasal ve toplumsal yaşamımızda yönetime ilişkin uygulamaları benimseyen hukuki düzenlemelere yer verildiği görülmektedir (Bayram, 2015: 98). Bu düzenlemeler farklı alanlarda gerçekleştirildiğinden akademik çalışmaların da bu çerçevede şekillendiği söylenebilir.

III. Yöntem

A. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmayı, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal

ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39).

Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir. Araştırma yapılan alanla ilgili pek çok bilgi görüşme ve gözlem yapmaya gerek kalmaksızın belge inceleme yoluyla elde edilebilir. Bu sayede araştırmacı zaman ve kaynak tasarrufu sağlamış olur. Hangi dokümanın önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabilmesine araştırma konusuna bakarak karar vermek gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 188).

B. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Türkiye’de yönetim üzerine yapılan lisansüstü tezleri inceleme temel amacını taşıyan araştırma, bu alandaki lisansüstü tezlerin konu, yöntem, yıllara göre dağılımı gibi yönlerden durumunun saptanmasını amaçlamıştır. Dolayısıyla çalışmanın kapsamını; tezlerin türü, temel konusu, dili, yapıldığı üniversite, enstitü, anabilim dalı, tezlere erişim durumu, tezlerin yazıldığı il, tezlerde kullanılan anahtar kelimeler, tezlere uygulanan yöntem ve tezlerde en çok yer verilen temel konuların alt başlıklarını gruplandırmak oluşturmaktadır. Bu verilere, YÖK tez veri tabanından *yönetişim* anahtar kelimesi ile tarama yapılarak bu kapsamdaki tez dokümanlarının incelenmesi yolu ile ulaşılmıştır. 2017 yılı şubat ayı itibariyle 155 adet tez çalışma kapsamında incelenmiş olup, 133 adet tez dokümanına tam erişim sağlanmış, 22’sine ulaşılamamıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de yönetim üzerine yapılan lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Örneklemini ise ulaşılabilen 155 adet tez oluşturmaktadır.

C. Araştırmanın Sınırlılıkları

Yönetişim alanında yapılan araştırma kapsamında, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tez veri tabanından ulaşılan bazı tezlerin tam metnine erişimin sınırlı olması sebebiyle bu tezlerin tez künyelerinden özetleri incelenmiştir. Özet metninde yer alan bilgilerin çalışma açısından yeterli ve anlaşılır olmaması, incelenmesi gereken birkaç verinin boş bırakılmasını zorunlu kılmıştır. Bu sonuç, araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Yönetişim alanında yapılmış olan çalışmaların sadece sosyal bilimlerle sınırlı kalmadığı, gerek fen bilimleri gerekse de eğitim bilimleri alanlarında da etkin bir şekilde çalışma arenası içerisine girdiği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla bu durum, yönetim alanında yapılan çalışmaların konu alanlarının kesin sınırlar ile ayrılmasına neden olarak, çalışmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır.

IV. Bulgular

Araştırma kapsamındaki 155 adet tezin türü, dili, yapıldığı üniversite gibi temel özelliklerini içeren bilgilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 1: Yönetişim Alanında Gerçekleştirilen Tezlerin Genel Özellikleri

	Özellikler	Sayı	%
Tezlerin Türü	Yüksek Lisans	105	67,8
	Doktora	50	32,2
Tezlerin Dili	Türkçe	110	71
	İngilizce	43	27,7
	Fransızca	2	1,3
Tezlerin Yapıldığı Üniversiteler	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	16	10,32
	Marmara Üniversitesi	13	8,39
	Ankara Üniversitesi	9	5,81
	Gazi Üniversitesi	9	5,81
	Dokuz Eylül Üniversitesi	8	5,16
	İstanbul Üniversitesi	7	4,52
	Selçuk Üniversitesi	7	4,52
	Süleyman Demirel Üniversitesi	6	3,87
	Boğaziçi Üniversitesi	5	3,23
	İstanbul Teknik Üniversitesi	4	2,58
	Koç Üniversitesi	4	2,58
	Kocaeli Üniversitesi	4	2,58
	Afyon Kocatepe Üniversitesi	3	1,94
	Hacettepe Üniversitesi	3	1,94
	Fatih Üniversitesi	3	1,94
	Yıldız Teknik Üniversitesi	3	1,94
	Necmettin Erbakan Üniversitesi	2	1,29
	Celal Bayar Üniversitesi	2	1,29
	Sakarya Üniversitesi	2	1,29
	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	2	1,29
	Adnan Menderes Üniversitesi	2	1,29
	Atılım Üniversitesi	2	1,29
	Çukurova Üniversitesi	2	1,29
	Pamukkale Üniversitesi	2	1,29
	Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	2	1,29
	Ege Üniversitesi	2	1,29
	Cumhuriyet Üniversitesi	2	1,29
	Galatasaray Üniversitesi	2	1,29
	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	2	1,29
	İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	2	1,29
Diğer Üniversiteler*	23	14,83	
	Toplam	155	100

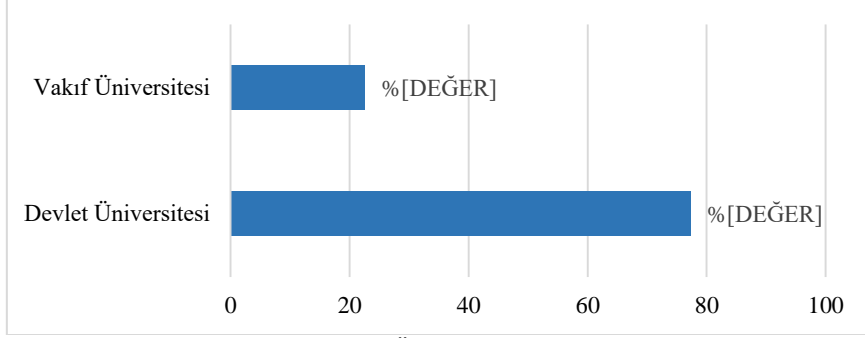
Yukarıdaki tablo incelendiğinde, yönetim alanında gerçekleştirilen tezlerin türlerine göre dağılımında, en büyük payı %67,8 ile yüksek lisans tezlerinin oluşturduğu görülmektedir. Tezlerin %71'inin Türkçe yazıldığı, %27,7'sinin İngilizce, %1,3'ünün ise Fransızca yazıldığı anlaşılmaktadır.

Tezlerin yazım dilindeki en büyük payı Türkçe almıştır. Yönetişim alanındaki tezlerin yazıldığı üniversitelere bakıldığında, 155 adet tez içerisinde 16 adet tez çalışmasıyla ilk sırada Orta Doğu Teknik Üniversitesi yer almaktadır. Dolayısıyla %10,32 ile en fazla paya sahip olmuştur. Diğer Üniversiteler kategorisinde yer alan üniversitelerin her birinde yönetim ile ilgili 1 adet tez yazılmıştır. Bu üniversiteler: Harran Üniversitesi, Erzincan Üniversitesi, Avrasya Üniversitesi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, İstanbul Bilim Üniversitesi, Turgut Özal Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Beykent Üniversitesi, Işık Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Dumlupınar Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Haliç Üniversitesi, Niğde Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi ve Aksaray Üniversitesidir.

Tablo 2: Yönetişim Alanında Gerçekleştirilen Tezlerin Enstitü Dağılımları

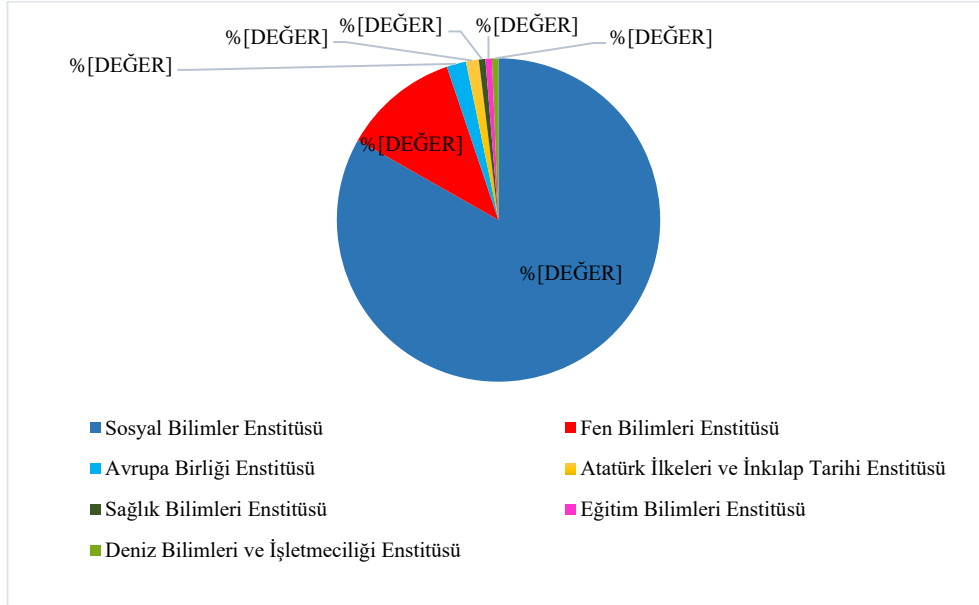
	Özellikler	Sayı	%
Tezlerin Yapıldığı Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü	129	83,23
	Fen Bilimleri Enstitüsü	18	11,61
	Avrupa Birliği Enstitüsü	3	1,94
	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü	2	1,29
	Sağlık Bilimleri Enstitüsü	1	0,65
	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	1	0,65
	Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü	1	0,65
	Toplam	155	100

Tablo 2’de yönetim alanında gerçekleştirilen tezlerin enstitü dağılımlarına bakıldığında 155 tez içerisinde 129 âdeti sosyal bilimler alanında gerçekleştirilmiş ve %83,23 oranıyla en büyük paya sahip olmuştur. Fen bilimleri alanında gerçekleştirilen çalışmalar %11,61’lik oranla ikinci sırada yer almış, Avrupa Birliği çalışmaları üçüncü sırada, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi alanındaki çalışmalar da %1,29’luk bir payla dördüncü sırada yer almıştır. Sağlık bilimleri, eğitim bilimleri ve deniz bilimleri ve işletmeciliği alanlarında da birer adet yönetim ile ilgili lisansüstü tez çalışması gerçekleştirilmiş ve %0,65’lik bir paya sahip olmuştur.

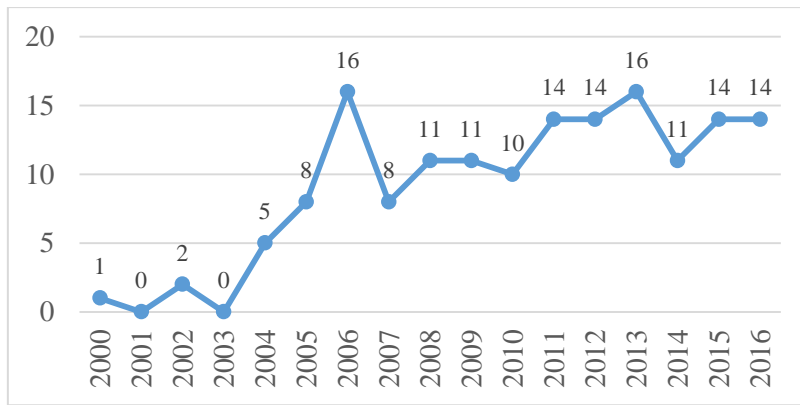
Şekil 1: Tezlerin Yazıldığı Üniversite Türlerine Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında yazılan tezlerin, 53 ayrı üniversite tarafından yazıldığı görülmektedir. Yönetişim alanında yazılan tezlerin 41 tanesi devlet üniversitesi tarafından yürütülmüş ve dolayısıyla %77,36'lık bir paya sahip olmuştur. Bu alandaki çalışmaların yarısından fazlasının devlet üniversitelerinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Çalışma dâhilinde 12 vakıf üniversitesi yer alarak, % 22,64'lük bir oran içerisinde yer almıştır.

Şekil 2: Yönetişim Alanındaki Tezlerin Yazıldığı Enstitülere Göre Dağılım Oranları

Yönetişim alanında yazılan tezlerin enstitü dağılım oranlarına bakıldığında, alanlar içerisinde sosyal bilimler alanında en yoğun çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Dolayısıyla sosyal bilimler enstitüsünün payı %83,23 oranı ile ilk sırada yer almıştır. Bu alanda 18 adet tez çalışması bulunan fen bilimleri enstitüsü %11,61'lik bir payla sosyal bilimler alanından sonra gelerek ikinci sırada yer almıştır. Sonrasında ise % 1,94 ile Avrupa Birliği Enstitüsü, %1,29 ile Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, % 0,65 ile Sağlık Bilimleri Enstitüsü, % 0,65 ile Eğitim Bilimleri Enstitüsü, % 0,65 ile Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü şeklinde sıralanmıştır.

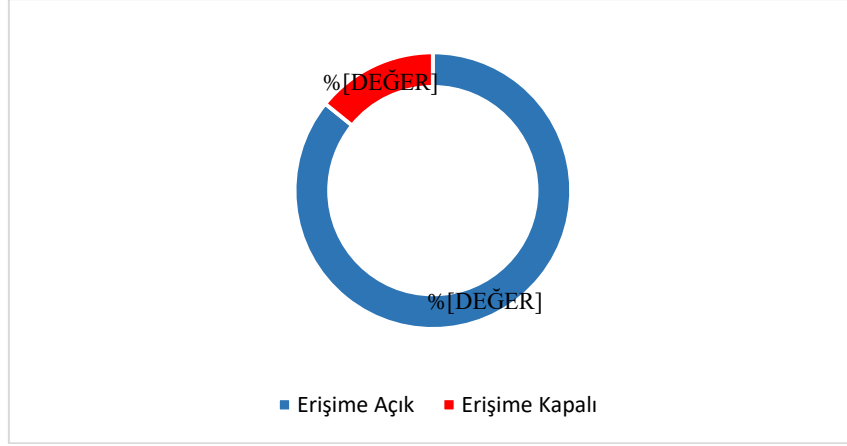

Şekil 3: Tezlerin Yazıldığı Yıllara Göre Dağılımı

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere yönetim alanında, 2000 ile 2016 yılları arasında toplamda 155 adet tez çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında; YÖK tez veri tabanından ulaşılan bilgiler doğrultusunda, yönetim alanında gerçekleştirilen tezlerin ilki 2000 yılında yazılmıştır. 2001 ve 2003 yıllarında bu alanda tez çalışmasının bulunmadığı görülmektedir. Bu alandaki tez çalışmalarının sayısı yıllara göre zaman zaman artış ve azalış göstermiştir. En dikkat çeken durumun ise, 2005 yılından 2006 yılına kadar geçen bir yıllık süre zarfında yönetim alanında yazılan tez sayılarında %100'lük bir artış gerçekleşmiş olmasıdır.

Tezlerin; yıllara göre artış ve azalış göstermesi özellikle kamu kurumlarında gerçekleşen yönetim anlayışındaki politikaların ve uygulamaların yansması olarak tez çalışmalarının konu alanlarını da etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla 2005 yılından 2006 yılına kadar gerçekleştirilen tez sayılarındaki % 100'lük artışın ülke içerisinde o dönemlerde gerçekleştirilen yeni düzenlemelerin akademik çalışmalara yansması olarak yorumlanabilmektedir.

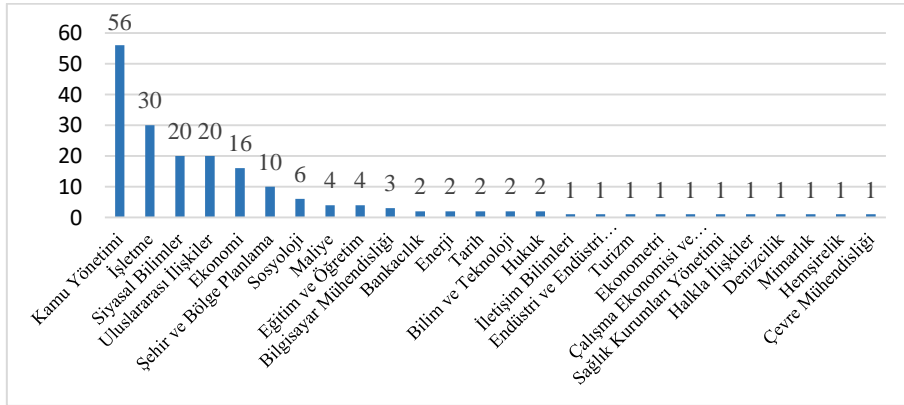

Şekil 4: Tezlere Erişim Oranı

Çalışma gereği; Yükseköğretim Kurulu tez veri tabanından yönetim alanında taranan 155 adet tezin 133 tanesine erişim sağlanmış, 22'sine tez künyesi haricinde ulaşılamamıştır. Ulaşılamayan 22 tezin 9 tanesinin yayın izni bulunmamaktadır. Geriye kalan 13 tez çalışmasının ise belli bir süre sınırlaması bulunmaktadır. Çalışma kapsamında ulaşılan 133 tez çalışmasının aslında 3 tanesinin de süre sınırlaması bulunmakta olup yazarlarına mail yoluyla ulaşılmıştır ve sadece bu 3 tez yazarından geri dönüş gerçekleşmiştir.

Çalışmada erişime açık tezlerin %85,81'lik bir oranla en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışmamızda tezlerin büyük bir çoğunluğuna ulaşılarak incelemeler yapılmıştır. Geriye kalan 22 tez çalışmasına ulaşılamamış ve bu da toplamda %14,19 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 5: Tezlerin Temel Konu Başlıklarına Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında yer alan tezlerin temel konu başlıklarına göre dağılımına bakıldığında ise, kamu yönetiminin en fazla tez yazılan alan olduğu yukarıdaki şekilde açıkça görülmektedir. Kamu yönetimi %29,47'lik oran ile ilk sırada yer almaktadır. İşletme, temel konu alanlarında ikinci sırada yer alarak %15,79'luk bir paya sahip olmuştur. Siyasal Bilimler, Uluslararası İlişkiler, Ekonomi, Şehir ve Bölge Planlama, Sosyoloji, Maliye, Eğitim ve Öğretim, Bilgisayar Mühendisliği sırasıyla ilk 10 içerisinde yer almıştır. Yukarıdaki şekilde görülen diğer 16 konu ise yönetim alanında en az başvuru alanları içerisinde sayılmaktadır.

xssx

Tablo 3: Tezlerin Temel Konusu ve Anahtar Kelimeleri

Yönetişim Alanındaki Tezlerin Temel Konusu	Kullanılan Anahtar Kelimeler	Sayı*	%
Kamu Yönetimi	Yönetim, Yönetişim, İyi Yönetişim, İyi Yönetişim İlkeleri, Türk Kamu Yönetimi, Uluslararası Göç, Çok Düzeyli Yönetişim, Yerelleşme, Yerel Yönetim, Sivil Toplum, Özel Sektör, Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma, Sürdürülebilir Kentsel Katı Atık Yönetimi, İşbirliği, Ağ Yönetişimi, Eğitim, Eğitim Faaliyetleri, Kurslar, Mesleki Eğitim, Neo-Liberalizm, Yönetim Sistemleri, İşgücü Politikaları, İş ve İşçi Bulma Kurumu, İşsizlik Politikası, Neo-Liberal Yönetişim, Turizm, Turizm Politikası, Türk Turizmi, Yönetim Teknikleri, Avrupa Birliği Kamu Yönetimi, Kurumsallaşma, Türkiye, Yerel Ortaklıklar, Kardeş Şehircilik, Belediyeler, Büyükşehir Belediyeleri, Kamu İşletmeciliği, 6360 Sayılı Kanun, Endüstriyel İlişkiler, İşçi Kuruluşları, İşveren Kuruluşu, Avrupa Konseyi, Dağlık Alan, Doğal Kaynaklar, Yolsuzluk, Sağlık Dönüşüm Programı, Sağlık Hizmetleri, Sağlık Sistemleri, Genel Sağlık Sigortası, Vatandaş Odaklılık, Kamu Mali Yönetimi, Politika Transferi, Avrupalılaştırma, Hesap Verebilirlik, Şeffaflık, Etkinlik, Eşitlik, Doğal Afet Yönetişimi, Afet Yönetimi, Afetler, Doğal Afetler, Yerel Yönetişim, İnsan Hakları, Demokrasi, Küreselleşme, Yerelleşme, Bölgeselleşme, Kalkınma Ajansları, Katılımcı Yönetişim, Sivil Toplum Kuruluşları, Örgütlü Toplum, Paydaş Yönetimi, Kurumsal Yönetim, Kent Konseyi, Karar Alma Süreci, Yerel Yönetim Yasaları, E-Devlet, Yerellik, Bürokrasi, Devlet, Dönüşüm, Güvenlik, Yerel Gündem 21, Bilgi Edinme Hakkı, Kamuyu Aydınlatma, Bağımsız İdari Otorite, Tarım Reformu, Sosyal Politika, Yoksulluk, Birleşmiş Milletler, Dönüşüm, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Bağımsız Düzenleyici Kurumlar, Siyasal İktidar, Deprem, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.	100	18,6
İşletme	Kurumsallaşma, Kurumsal Yönetişim, Şirket Skandalları ve Anonim Şirket, Tarımsal Tedarik Zinciri Yönetimi, Tahıl Tedarik Zinciri Yönetimi, Buğday Arzı, E-Yönetişim, Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Ağ Yönetim Sistemleri, Sürdürülebilir Turizm, Sürdürülebilirlik, Turizm, Turizm Politikası, Türk Turizmi, Yönetim, Yönetim Teknikleri, Ağ Yönetişimi, Yönetişim, Dönüşüm, Kamu Kuruluşları, Milli Eğitim Bakanlığı, Bölgesel Kalkınma Ajansları, Kurumsal Yönetim, Kar Yönetimi, Tahakkuk, İşlem Esaslı Kar Yönetimi, Zirai Verimlilik, Global Yönetişim İndikatörleri, Veri Zarflama Analizi, Panel Data Analizi,	66	12,3

	İşletme Performansı, Örgüt Kültürü, Transformasyonel Liderlik, Toplum Kültürü, Şirket Yönetimi, Yönetim Kurulu, Devlet, Sivil Toplum, Otomotiv Endüstrisi, Tedarik Birimleri, Avrupa Banka Yönetimi, Bankalar, Kurumsal Yapı, Performans Değerlendirme, Sahiplik Yapısı, Kalkınma Ajansları, Bölgesel Gelişme, İnsan Kaynakları Yönetimi, Dış Kaynaklardan Yararlanma, Hizmet Sözleşmesi, Stratejik İşbirliği, Tedarikçi İlişkileri Yönetimi, Ticari Anlaşmalar, Halka Açık Ortaklıklar, Performans Değerlendirme, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, Neo-liberalizm, Vekalet Teorisi, İş Ahlakı, Paydaş Teorisi, Etik, Yönetimsel Etik, Finansal Raporlama, Aile Şirketleri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Yerel Gündem 21.		
Siyasal Bilimler	Elektronik Belediyecilik, Elektronik Devlet, Halk Katılımı, Hesap Verebilirlik, Sosyal Medya, Yeni Medya, Yerel Yönetimler, Eğitim, Eğitim faaliyetleri, Kurslar, Mesleki Eğitim, Neo-liberalizm, Yönetim Sistemleri, İş Gücü Politikaları, İş ve İşçi Bulma Kurumu, İşsizlik Politikası, Neo-liberal Yönetişim, Demokrasi, Devlet, Kapitalizm, Uluslararası Şeffaflık Örgütü, Yolsuzlukla Mücadele, Nijerya, Kamu Yönetimi, Yeni Kamu Yönetimi, Yeni Kamu İşletmeciliği, İyi Yönetişim, Hesap Verebilirlik, Belediye, Yönetişim, Yerel Yönetişim, Katılımcılık, Yerel Yönetim, Kent Konseyi, Yerelleşme, Demokrasi, Yerel Demokrasi, Ağ Yönetişimi, Ağ Pratikleri, Alman Siyasi Vakıfları, Konrad Adenauer Stiftung Derneği, Ticaret Müzakereleri, Korporatizm, İktisadi Alan İle Siyasal Alanın Ayrıştırılması, Sosyal Politika, Yoksulluk, Avrupa Mekansal Gelişim Perspektifi, Çok Düzeyli Yönetişim, Sivil Toplum Kuruluşları, Uluslararası Siyasal İktisat, Kurumsal İktisat, Kalkınma, Küreselleşme, Ulus Devlet, Avrupalılaştırma, Avrupa Entegrasyonu, Bağımsız Düzenleyici Kurumlar, Siyasal İktidar.	59	10,9
Uluslararası İlişkiler	Ulus Devlet, Avrupalılaştırma, Yönetim, Yönetişim, Çok Düzeyli Yönetişim, Avrupa Entegrasyonu, Birleşmiş Milletler, Dönüşüm, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Sivil Toplum, Sivil Toplum Örgütleri, Uluslararası Kuruluşlar, Uluslararası Örgütler, Demokrasi, İyi Yönetişim, Uluslararası Şeffaflık Örgütü, Yolsuzlukla Mücadele, Kriz Yönetimi, Küreselleşme, Türkiye, Kamu Mali Yönetimi, Politika Transferi, İnsani Düzen, İnsan Hakları, Birleşmiş Milletler, Zorlayıcı Olmayan Uygulamalar, Hegemonya, Gayri-resmi Hegemonya, Avrupa Komşuluk Politikası, Küresel Kriz, Küresel Yönetişim, Uluslararası Rezerv Seviyeleri, Altın Rezerv Seviyeleri, Yeni Mali Sistem, G20, Meşruiyet, Siyasal Eşitlik, Uluslararası Kurumsallaştırma, Çok Katmanlı Yönetişim, İdari Yargı, Milenyum Kalkınma Hedefleri, Devlet Dışı Oyuncular, TOBB, Ulus-aşırı Transnasyonal Yönetişim, Enerji, Karşılıklı Bağımlılık, Avrupa Birliği Sosyal Politikası, Avrupa Sosyal Politika Yönetişimi, Avrupa Sosyal Diyalogu, Avrupa Sosyal Ortakları, Beyaz Rapor, Yerel Gündem 21, Kozmopolit Sosyal Demokrasi.	56	10,4
Ekonomi	Yönetişim, Sermaye Yatırımları, Panel VAR, Sistem GMM, Avrupa Birliği, Bütçe, Bütçe Açıkları, Makroekonomik Etki, Makroekonomik Faktörler, Panel Veri Modelleri, Türkiye, Kuramlar, Yeni Kurumsal İktisat, Siyasal Kaybedenler Hipotezi, İktisadi ve Siyasal Kurumlar, Panel Veri Analizi, Büyüme, Ekonomik Büyüme, Hükümet Harcamaları, Kamu Harcamaları, Türk Ekonomisi, Ekoloji, Kaynak Yönetimi, Politik Ekoloji, Çevre Koruma, Küresel Kriz, Küresel Yönetişim, Uluslararası Rezerv Seviyeleri, Altın Rezerv Seviyeleri, Yeni Mali Sistem, G20, Uluslararası Ticaret, Bilgi Ekonomisi, Bilgi Yönetimi, Ekonomi,	50	9,3

	Üniversiteler, Sürdürülebilir Kalkınma, Modernleşme, Avrupa, Banka Yönetimi, Bankalar, Sahiplik Yapısı, Kalkınma, Kapitalizm, Piyasa, Devlet, Kurumsal İktisat, Uluslararası Siyasal İktisat, İktisadi Yardım, Doğrudan Yabancı Yatırım.		
Şehir ve Bölge Planlama	Bölgesel Ekonomik Kalkınma, Bölgesel Ekonomik Kalkınma Perspektifinde Yönetişim, Bölgesel Ekonomik Kalkınma Aracı Olarak Kalkınma Ajansları, Avrupa Birliğinde Bölgesel Kalkınma, Ajansları ve Yönetişim Uygulamaları, Türkiye’de Bölgesel Ekonomik Kalkınma, Yönetişim ve Kalkınma Ajansları, Yerel Koruma Kapasitesi, Kentsel Bakım-Onarım, Tarihi Kent Merkezleri, E-Planlama, Merkezi Veri Tabanları, Çevrimiçi Veri Tabanları, Kamusal Metropoliten Ağlar, Kamu Yönetimi, Sürdürülebilirlik, Kırsal Kalkınma, Yoksulluk, Köykent, Sivil Toplum Kuruluşları, Politika Oluşturma.	21	3,9
Sosyoloji	İyi Yönetişim, Kalkınma, Sürdürülebilir İnsani Kalkınma, Yerel Kalkınma, Katılımcı Kalkınma, Doğu Anadolu Kalkınma Programı, Ekoloji, Kaynak Yönetimi, Politik Ekoloji, Çevre Koruma, Gelişmekte Olan Ülkeler, Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği, Kadınlar, Küreselleşme, Sivil Toplum Örgütleri, Örgütlenme, Kapitalizm, Piyasa, Devlet, Kurumsal İktisat, Uluslararası Siyasal İktisat, Birleşmiş Milletler, Dönüşüm, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Sivil Toplum, Sivil Toplum Örgütleri, Uluslararası Kuruluşlar, Uluslararası Örgütler.	30	5,6
Maliye	Yönetişim, E-Devlet, E-Yönetişim, E-Devlet, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Katılımcı Bütçeleme, İyi Yönetişim, Katılımcı Demokrasi, Şeffaflık, Hesap Verebilirlik, Belediye, Yeni Kurumsal İktisat, Siyasal Kaybedenler Hipotezi, İktisadi ve Siyasal Kurumlar, Panel Veri Analizi, Büyüme, Ekonomik Büyüme, Hükümet Harcamaları, Kamu Harcamaları, Türk Ekonomisi,	20	3,7
Eğitim ve Öğretim	Yönetişim, Yükseköğretim, Yönetim, Öğretmen, Yönetici, Diğer Personel, Özel Okul, Devlet Okulu, Yapılandırmacılık.	9	1,7
Bilgisayar Mühendisliği	E-Devlet, E-Belediye, Kent Bilgi Sistemi, Veri tabanı Tasarımı, E-Faturalandırma, E-Yönetişim, Yönetim Bilgi Tabanı, Bilgi Güvenliği.	8	1,5
Bankacılık	Avrupa, Banka Yönetimi, Bankalar, Kurumsal Yapı, Kurumsal Yönetim, Performans, Performans Değerlendirme, Sahiplik Yapısı, Yönetişim, Yönetim, Bankacılık Sektörü, Bankalar, Basel II, Basel Kriterleri, Kriz, Kriz Yönetimi, Kurumsal Yönetim.	17	3,2
Enerji	Ulus-aşırı Transnasyonal Yönetişim, Enerji, Karşılıklı Bağımlılık, Dünyada Elektrik ve Enerji Kullanımı, Talep Tahmini, Talep Tahmin Yöntemleri.	6	1,1
Tarih	Neo-liberalizm, Sosyal Politika, Yoksulluk, Ekoloji, Kaynak Yönetimi, Politik Ekoloji, Çevre Koruma.	7	1,3
Bilim ve Teknoloji	Coğrafi Bilgi Sistemleri, Yönetişim, Halk Katılımı, Yeni Teknolojiler, Katılımcı Planlama, E-Planlama, Merkezi Veri Tabanları, Çevrimiçi Veri tabanları, Kamusal Metropoliten Ağlar, Elektronik Belediyecilik, Elektronik Devlet, Halk Katılımı, Hesap Verebilirlik, Sosyal Medya, Yeni Medya, Yerel Yönetimler.	16	2,9
Hukuk	Yönetişim, Avrupa Birliğinde Yönetişim, İyi Yönetişim, Yönetim.	4	0,7
İletişim Bilimleri	İfade Özgürlüğü, İnternet, İnternet Kullanımı, Özgürlük Sınırları, Küresel İnternet Yönetimi.	5	0,9
Endüstri ve Endüstri Mühendisliği	BT Denetimi, BDDK, COBIT, ITIL, ITSM, Yönetişim	6	1,1
Turizm	Ağ Yönetim Sistemleri, Sürdürülebilir Turizm, Sürdürülebilirlik, Turizm,	10	1,9

	Turizm Politikası, Türk Turizmi, Yönetim, Yönetim Teknikleri, Ağ Yönetişimi, Yönetişim.		
Ekonometri	Kurumlar, Yeni Kurumsal İktisat, Siyasi Kaybedenler Hipotezi, İktisadi ve Siyasi Kurumlar, Panel Veri Analizi.	5	0,9
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	İyi Yönetişim, Endüstriyel İlişkiler, İşçi Kuruluşları, İşveren Kuruluşu.	4	0,7
Sağlık Kurumları Yönetimi	Hastane Yönetimi, Hastaneler, Kurumsal Yönetim, Vakıf Üniversiteleri, Yönetim Kurulu, Üniversite Hastaneleri.	6	1,1
Halkla İlişkiler	Halkla İlişkiler, Kadın Sorunları, Kadınlar, Kamu Yönetimi, Yönetişim, Şiddet, Neo-liberal Politikalar, Örgüt Yönetimi, Özelleştirme, Demokrasi, Demokratik Yönetim, Demokratikleşme, Halkla İlişkiler Yöntemleri, Yönetime Katılma.	14	2,6
Denizcilik	Türk Deniz Ticaret Sektörü, Deniz Ticareti, Yönetişim.	3	0,6
Mimarlık	Yönetişim, TOKİ, Kanun, Vatandaş, Kent, Konut, Göç, Gecekondu.	8	1,5
Hemşirelik	Hemşire, Klinik Yönetişim İklimi, Geçerlilik ve Güvenilirlik, İş Doyumu.	4	0,7
Çevre Mühendisliği	Havza Yönetimi, Havzalar, Su Kaynakları Yönetimi, Yönetişim.	4	0,7
Toplam		538	100

*Bir tezin birden fazla konu ile ilişkili olması ve birçok anahtar kelime kullanılması nedeniyle, sayılar ve yüzdeler, çalışmayı oluşturan 155 adet veri üzerinden hesaplanmamıştır.

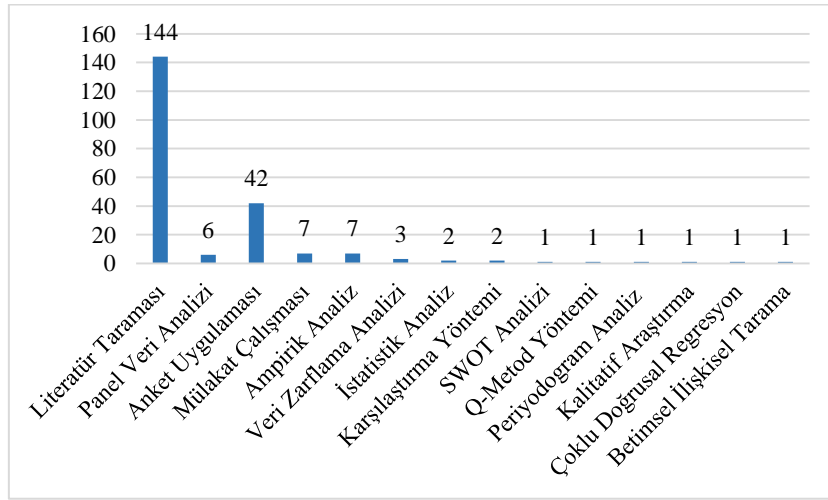
Yönetişim alanında gerçekleştirilen tez çalışmalarının temel konuları ve bu temel konularda kullanılan anahtar kelimeler yukarıdaki tablo 3’de yer almaktadır. Yönetişim alanında erişilen 133 tez içerisinde, kamu yönetimi temel konu alanında toplamda 100 farklı anahtar kelime kullanılmıştır ve tüm konulardaki anahtar kelimeler içerisinde %18,6’lık orana sahip olarak ilk sırada yer almıştır. Yine aynı şekilde tabloda yer alan bilgiler doğrultusunda İşletme alanında 66 farklı anahtar kelime kullanılarak 12,3’lük bir paya sahip olmuştur. Yoğun olarak kullanılan diğer alanlardaki anahtar kelimeler; Siyasal Bilimler, Uluslararası İlişkiler, Ekonomi, Şehir ve Bölge Planlama, Sosyoloji, Maliye, Bankacılık, Bilim ve Teknoloji, Halkla İlişkiler şeklinde sayılabilmektedir.

Tablo 4: Yönetişim Alanında Yazılan Tezlerin Ait Olduğu Anabilim Dalları

Tezlerin Yazıldığı Anabilim Dalları (ABD)	Sayı	%
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD/Kamu Yönetimi ABD	52	33,55
İşletme ABD	28	18,06
Uluslararası İlişkiler ABD	18	11,61
İktisat ABD	13	8,39
Şehir ve Bölge Planlama ABD	9	5,81
Halkla İlişkiler ABD	9	5,81
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD	3	1,94
Eğitim Bilimleri ABD	3	1,94
Maliye ABD	3	1,94
Avrupa Birliği ABD	2	1,3
Enformatik ABD	2	1,3

Endüstri Mühendisliği ABD	2	1,3
Yönetim Bilimleri ABD	1	0,65
Sağlık Kurumları Yöneticiliği ABD	1	0,65
Avrupa Çalışmaları ABD	1	0,65
Avrupa Birliği Hukuku ABD	1	0,65
Kamu Hukuku ABD	1	0,65
Bilgisayar Mühendisliği ABD	1	0,65
İletişim Bilimleri ABD	1	0,65
Sosyal Çevre Bilimleri ABD	1	0,65
Bilgisayar Eğitimi ABD	1	0,65
Ekonomi ABD	1	0,65
Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler ABD	1	0,65
Toplam	155	100

Çalışmanın kapsamını oluşturan 155 adet tez çalışması içerisinde, yönetim alanında yazılan tezlerin ait olduğu Anabilim Dallarına yukarıda ki tablo 4’de yer almaktadır. 2000 ile 2016 yılları arasında Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD/Kamu Yönetimi ABD, yönetim alanında 52 adet tez çalışması gerçekleştirerek toplam içerisinde %33,55 oranına sahip olmuştur. İşletme ABD’nda 28, Uluslararası İlişkiler ABD’nda 18, İktisat ABD’nda 13 adet yönetim konusu kapsamında tez çalışması bulunmaktadır. Geriye kalan diğer anabilim dallarının dağılımları da yukarıdaki tabloda açıkça ifade edilmiştir. Aşağıda yer alan Şekil 8’de ise tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerine yer verilmiştir.

Şekil 6: Tezlerde Uygulanan Yöntemler

Bir tezin birden fazla yöntem ile yazılmış olması nedeniyle, sayılar ve yüzdeler çalışmayı oluşturan 155 adet veri üzerinden hesaplanmamıştır. Yönetişim alanında gerçekleştirilen 155 tez çalışması içerisinde 144 tanesine Literatür Tarama yöntemi uygulanmıştır. 6 tanesine Panel Veri Analizi yöntemi, 42 tanesi Anket Uygulama yöntemi, 7 tanesi Mülakat Çalışması yöntemi, 7 tanesi Ampirik Analiz yöntemi, 3 tane Veri Zarflama Analiz yöntemi, 2 tane İstatistik Analiz yöntemi 2 tane de Karşılaştırma yöntemi kullanılarak yazılmıştır. SWOT Analizi yöntemi, Q-Metod yöntemi, Periyodogram Analiz yöntemi, Kalitatif Araştırma yöntemi, Çoklu Doğrusal Regresyon yöntemi, Betimsel İlişkisel Tarama modeli de 1'er defa yönetim tezlerinde kullanılan yöntemler olmuştur. Yönetişim alanında yazılan tezlerin %65,75'inin Literatür Tarama yöntemiyle yazıldığı görülmekte ve en çok tercih edilen yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Anket Uygulama yöntemi ise %19,18 ile en çok kullanılan yöntemler arasında ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 5: Kamu Yönetimi Alanındaki Tezlerde En Çok Kullanılan Alt Konu Başlıklarının Dağılımı

Konu	Sayı	%
Kamu Yönetimi Türk Kamu Yönetimi, Kamu Yönetimi Kavramı, Yeni Kamu Yönetimi, Geleneksel Kamu Yönetimi, Türkiye'de Kamu Yönetimi Çalışmaları, Kamu Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar, Türkiye'de Kamu Yönetimi Reformları, Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, Kamu Yönetimini Doğuşu, Kamu ve Özel Yönetim Arasındaki Farklar	41	73,21
Yerel Yönetimler Türkiye'de Yerel Yönetimler, Yerel Yönetimlerin Temel Sorunları, Yerel Yönetim Temel Kanunları, Kalkınma Ajansları ve Yerel Yönetimler, Yerel ve Bölgesel Politikalarındaki Dönüşüm, Yerel Yönetimlerde Yönetişim, Yerel Yönetim Olgusu ve Belediyeler	30	53,57
Yönetişim Yönetişim Tanımı, Yönetişimin Kavramsal Çerçevesi, Yönetişimin Teorik Çerçevesi,	44	78,57
İyi Yönetişim İyi Yönetişim Kavramı, İyi Yönetişim Teorik Çerçevesi	19	33,93
Yönetişim İlkeleri Yönetişim Anlayışının İlkeleri, İyi Yönetişimin İlkeleri	18	32,14
Yönetişim Türleri Yönetişimin Türleri	4	7,14
Yönetişim Aktörleri Yönetişimde Temel Aktörler, İyi Yönetişimin Aktörleri	9	16,07
Sivil Toplum Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları, Sivil Toplum Örgütleri, Örgütlü Sivil Paydaşlar	11	19,64
Küreselleşme Küreselleşme ve Kavramsal Çerçevesi, Küreselleşen Dünyada Yeni Kamu Yönetimi Paradigmaları, Devletin Değişen Rolü ve Küreselleşme, Küreselleşme ve Boyutları, Küreselleşmenin Özellikleri ve Kamu Yönetimine Etkileri, Küreselleşme Dinamikleri, Küresel Yönetişim, Küreselleşme ve Yönetime	24	42,86

Etkileri, Küreselleşme Yolunu Açanlar, Küreselleşme ve Devlet, Küreselleşme ve Ekonomi, Küreselleşme Olgusu Üzerine Tartışmalar,		
Âdem-i Merkezîyetçilik Âdem-i Merkezîleşme, Âdem-i Merkezîyetçi Yapı	2	3,57
E-Devlet E-Devlet, Temel Bir Yönetişim Uygulaması Olarak E-Devlet, E-Devlet Uygulama Türleri, Geleneksel Devlet ile E-Devlet Arasındaki Farklar, Yönetişim ve E-Devlet, Dünya'da E-Devlet Uygulamaları, Türkiye'de E-Devlet Uygulamaları, Temel Bir Yönetişim Uygulaması Olarak E-Devlet	8	14,29
Yerel Gündem 21 Gündem 21, Yerel Gündem 21	4	7,14

Araştırma kapsamında, temel konu alanı olarak kamu yönetiminde 56 adet tez çalışması olduğuna çalışmanın önceki bölümlerinde değinilmişti. Tabloda alt konu başlıklarının kullanım oranları yukarıda yer alan sayılar toplamından değil, 56 adet tez üzerinden hesaplanmıştır. Yönetişim alanındaki tez çalışmalarında kullanılan alt konu başlıklarının büyük çoğunluğunu; *Yönetişim, Kamu Yönetimi, Yerel Yönetimler* başlığının oluşturduğu görülmektedir. Kamu Yönetimi konusunda yazılan 56 adet tez içerisinde yönetim, %78,57 oranında tezlerde en çok bulunan alt konu başlığıdır. Sonra sırayla; Kamu Yönetimi %73,21 ile ikinci, Yerel Yönetimler %53,57 ile üçüncü, Küreselleşme, İyi Yönetişim, Yönetişim İlkeleri şeklinde en çok başvurulan alt başlıklar olarak sıralanmaktadır. Söz konusu tezlerde yer alan diğer alt konu başlıkları kullanım sıklıkları, yukarıdaki Tablo 5'de açıkça yer almaktadır.

V. Sonuç

Çalışmanın kapsamı; yönetim alanında gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin incelenmesi ile oluşmuştur. Dolayısıyla YÖK tez veri tabanından yönetim alanında yazılan 155 adet tez çalışmasının gerçekleştirildiği görülmüştür. Çalışma kapsamında 133 adet tez dokümanına ulaşılmış ve gerekli görülen incelemeler yapılmıştır. Çalışma süresince en dikkat çeken durumun; yönetim kavramının sadece sosyal bilimlerde değil, diğer birçok bilim dalında merak uyandırarak tez çalışmalarında konu edinmiş olmasıdır.

Çalışma boyunca ulaşılan sonuçlardan bahsetmek gerekirse; 155 adet tez çalışmasının 105'i yüksek lisans, 50'si doktora seviyesinde yazılmıştır. Bu tezlerin yazım aşamasında kullanılan dillerin 110'u Türkçe, 43'ü İngilizce, 2'si Fransızca dilleri tercih edilerek yazılmıştır. Yönetişim alanında yazılan tezler toplamda 53 ayrı üniversite tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu üniversitelerin 41'inin devlet üniversitesi, 12'sinin de vakıf üniversitesi olduğu yapılan incelemeler sonucunda görülmüştür. Bu tez çalışmaları üniversitelerin 7 farklı enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiştir. Burada en dikkat çeken durumun 129 adet tezin sosyal bilimler enstitüsüne ait olmasıyla, yönetişimin sosyal alanda en çok araştırılan tez çalışma konusu olduğudur.

Yönetişim alanında yazılan tezlerin yıllar itibariyle sıklık durumuna bakıldığında, ilk yönetim tezinin YÖK tez veri tabanından ulaşılan bilgiler doğrultusunda 2000 yılında yazıldığı görülmüştür. En yoğun sıçrama 2005 yılından 2006 yılına kadar geçen bir yıllık süre zarfında %100 artması ile gerçekleşmiştir. Son yıllarda bu alanda yazılan tezlerde düşüş yaşanmamış, aksine 2015 ve 2016 yıllarında 14'er adet tez çalışması ile güncelliğini korumuştur.

Tez çalışmalarının temel konularına bakıldığında yönetim alanında en yoğun kullanılan konunun kamu yönetimi olduğu görülmüştür. Yine bu temel konuların kullandıkları anahtar kelimeler de ayrı ayrı incelenmiş ve tablo oluşturularak not edilmiştir. Tezlerin Anabilim Dalları da sınıflandırılmıştır ve burada dikkat çeken durumun; bu tezlerin sadece sosyal bilimlerde değil diğer birçok bilim dalında tez çalışmalarında yerini aldığı olmuştur.

Tezler oluşturulurken yazarları tarafından kullandıkları metotlar da incelenmiş ve toplamda 14 farklı yöntem başvurdıkları görülmüştür. Bir tez genelde birden fazla yöntem ile yazılmış ve dolayısıyla sayılar ve yüzdeler çalışmayı oluşturan 155 adet veri üzerinden hesaplanmamıştır. En yoğun kullanılan yöntemin literatür tarama yöntemi olduğu görülmüştür. Sonrasında toplamda 42 adet anket uygulama yöntemine başvurulduğu anlaşılmıştır. Bu durum yönetim ile ilgili saha çalışmalarına da ilginin arttığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Tezlerde kullanılan temel konular sınıflandırıldığında en yoğun kullanılan konunun kamu yönetimi olduğundan bahsedilmiştir. Kamu yönetimi alanında yazılan tezlerde yönetim konusunda genel itibariyle hangi alt başlıkların kullanıldığı tablo yapılmış ve kullanım sıklıkları belirtilmiştir. En yoğun kullanılan alt başlıklar sırasıyla; kamu yönetimi, yönetim, yerel yönetimler, küreselleşme ve tabloda yer alan diğer başlıklar olmuştur. Bu durum aslında teorik kısımda belirtilen yönetimin küreselleşme ile olan yakın ilişkisini ortaya koyması açısından önemlidir.

Çalışma kapsamında varılan sonuçlar doğrultusunda yönetim konusunda en çok sosyal bilimler alan itibariyle ilgileniyor olsa da; diğer bilimlerin de ilgisi dâhilinde olduğu görülmüştür ve yönetimin hemen hemen her alanda önemsendiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma ileride yönetim perspektifinde yapılacak olan çalışmalarda; araştırmacılara, konunun meraklılarına oluşturacakları çalışmalarında bir nebze de olsa önemli bilgiler sunarak rehberlik etmeyi hedeflemektedir.

Kaynaklar

- Al-Habil, W. (2011), "Governance and Government in Public Administration", *Journal of Public Administration and Policy Research*, Vol. 3(5), pp. 123-128.
- Bayram, Ö. B. (2015), "Çalışma Yaşamına Yön Veren Hukuki Düzenlemeler ve Yönetişim İlişkisi", *Çalışma Dünyası Dergisi*, 2015(2), ss. 95-116.

- Efe, A. (2017), “Kamu Yönetiminde Cobit-5 Bilişim Yönetişiminin Kalkınma Ajansları Özelinde Uygulanabilirliği”, *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi*, 2(1), ss. 1-26.
- Ikeanyibe, O. M., Ori, O. E. and Okoye, A. E. (2017), “Governance Paradigm in Public Administration and the Dilemma of National Question in Nigeria”, *Cogent Social Sciences*, 3: 1316916, pp. 1-16.
- Kayıkçı, S. (2014), “Türkiye’de Yönetimden Yönetişime Geçiş: Yüksek Çevre Kurulu Örneği”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), ss. 105-114.
- Meehan, E. (2003), “From Government to Governance, Civic Participation and ‘New Politics’; the Context of Potential Opportunities for the Better Representation of Women”, *Centre for Advancement of Women in Politics School of Politics and International Studies*, Queen's University Belfast, Occasional Paper No. 5, October.
- Okcu, M. (2011), “Değişen Dünyayı Anlamak İçin Önemli Bir Kavram: Yönetişim”, *Ankara Sanayi Odası ASOMEDYA Dergisi*, Kasım-Aralık Sayısı, ss. 44-57.
- Plumptre, T. and Graham, J. (1999), “Governance and Good Governance: International and Aboriginal Perspectives”, *Institute On Governance*, December 3, pp. 1-27.
- Rhodes, R. A. W. (1996), “The New Governance: Governing without Government”, *Political Studies*, 44 (4), pp. 652-667.
- Tek Turan, H. (2013), “Yönetişim ve Yeni Kamu Yönetimi”, F. Neval Genç (ed.), **Yönetişim – Türk Kamu Yönetimine Yansımaları**, Çizgi Kitabevi, Konya, https://www.academia.edu/9112448/YÖNETİŞİM_VE_YENİ_KAMU_YÖNETİMİ.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

TÜRKİYE İÇİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE DAYANIKLI KENTSEL PLANLAMA MODELİ ÖNERİSİ: EKO-KOMPAKT KENTLER*

Çiğdem TUĞAÇ*

Alınış Tarihi: 18 Ocak 2018

Kabul Tarihi: 03 Eylül 2018

Öz: Günümüzde dünya gündeminde en çok tartışılan konuların başında iklim değişikliğine ilişkin sorunlar gelmektedir. İklim değişikliği özellikle kentlerde gerçekleştirilen insan faaliyetleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Sorunun çözülmesi için kentlere odaklanması gereklidir. Bu çalışma kapsamında iklim değişikliğine dayanıklı planlama ilkeleri kentsel alan ve yakın çevresi kapsamında ele alınmakta ve Türkiye için bir model önerisi geliştirilmektedir. Çalışmada kentsel alanda planlama ve tasarım aşamasında söz konusu ilkelere göre yapılacak düzenlemelerin enerjiyi etkin kullanan, ekolojik dengesini ve çeşitliliğini sağlamış, düşük karbonlu kalkınma ilkelerini uygulayan kentsel mekânların oluşumunu sağlayacağı sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Enerji Etkinlik, Kent Planlaması, Sürdürülebilirlik

A MODEL PROPOSAL FOR CLIMATE CHANGE RESILIENT CITY PLANNING FOR TURKEY: ECO-COMPACT CITIES

Abstract: Today, the most debated issues in the world's agenda are the problems related to climate change. Climate change is the result of human activities especially carried out in the cities. It is necessary to focus on the cities to solve the problem. In this study, climate change resilient planning principles are discussed within a scope of urban areas and their vicinities and a model proposal for Turkey is developed. It was attained as a conclusion of this study that the arrangements based on these principles at the planning and design process provides the urban areas where the energy is efficiently used, ecological balance and biodiversity are obtained, and the low carbon development principles can be implemented.

Keywords: Climate Change, Energy Efficiency, City Planning, Sustainability

I. Giriş

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (*Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC*) çalışmaları başta olmak üzere, pek çok bilimsel ve güvenilir araştırmanın da kanıtladığı üzere iklim değişmektedir ve bu durum çağımızın en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. İklim değişikliğinin etkileri arasında; buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi, tatlı su kaynaklarının azalması, gıda üretimi koşullarında değişiklikler yaşanması ve seller, fırtınalar, sıcaklık dalgaları ve kuraklık gibi afetlerde ve bunlara bağlı

* Bu makale aynı isimli doktora tezinden üretilmiştir.

* Çevre ve Şehircilik Uzmanı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, İklim Değişikliği Dairesi Başkanlığı & Öğretim Görevlisi, Ankara Üniversitesi Su Yönetimi Enstitüsü

ölümlerde artış yaşanması sayılabilir. Yetersiz beslenme ve sağlıksız çevre koşullarının beraberinde getireceği bir diğer olumsuz sonuç da hastalıkların insanlar ve diğer canlılar arasında yaygınlaşacak olmasıdır. Çevre ve sağlık açısından yaratacağı olumsuzlukların yanında iklim değişikliğinin ekonomik etkileri de söz konusudur. Yüzyılımızda yaşanan iklim değişikliği ‘antropojenik’ (insan kaynaklı) iklim değişikliği olarak da anılmaktadır, çünkü iklim değişikliğine neden olan sera gazı salımları insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkmaktadır (IPCC Glossary, 2016). İklim değişikliği ile mücadelede uluslararası toplum tarafından gerçekleştirilen çalışmaların başarıya ulaşabilmesi için özellikle söz konusu insan faaliyetlerinin yoğunlaştığı kentlerin önemle ele alınması gereklidir. Çünkü kentler, iklim değişikliğine ilişkin azaltım ve uyum faaliyetlerinde çabaların sonuç vermesi açısından hayati öneme sahiptir. Bir yandan medeniyetin simgesi olan ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştiği yerler olan kentler, bir yandan da sera gazı salımına kaynaklık etmektedirler (Tuğaç, 2014: 3; Kuban vd., 2017). Kentlerin hızla genişlemesi doğal ortama olan baskıyı arttırmakta ve çevrenin taşıma kapasitesini zorlamaktadır. 2016 yılı Birleşmiş Milletler (BM) Habitat Dünya Kentleri Raporu’na göre dünya nüfusu 7 milyar kişiye ulaşmıştır. Bu nüfusun %54’ü kentlerde yaşamaktadır. 2050 yılında bu oranın %70’e çıkacağı tahmin edilmektedir. Söz konusu raporda, kentlerin dünyadaki enerji tüketiminin yaklaşık %75’inden ve iklim değişikliğine neden olan küresel sera gazı salımlarının da %70’inden sorumlu olduğu belirtilmektedir. Kentsel ekonomik aktiviteler açısından küresel gayrisafi milli hâsılanın (GSMH) %60’ı tek başına gelişmiş ülkelerin kentlerinden sağlanmaktadır (UN Habitat-World Cities Report, 2016; OECD, 2016). IPCC’nin 5. Değerlendirme Raporuna göre kentsel alanlarda ve çevresinde iklim değişikliğinin neden olduğu sorunlar artmaktadır. Bunun sonucunda kentsel altyapı sistemlerinde, kamu servislerinde ve ekosistem hizmetlerinde iklim değişikliği olumsuz etkilerini göstermektedir (Demirci, 2015: 76).

Kentler, iklim değişikliği sorununun bir parçası olduğu gibi, aynı zamanda çözümün bir parçasıdır. Nüfusun, yatırımların ve altyapının odaklandığı yerler olması, kentleri düşük maliyetli ve etkin çözümlerin geliştirilmesini mümkün kılan yerler haline getirmektedir. Bu ise iklim değişikliğine ilişkin eylemleri, kent ölçeğinde gerçekleştirilmesi durumunda bireysel eylemlere nazaran çok daha ekonomik hale getirecektir (Satterthwaite vd., 2016).

Dünya; iklim değişikliği ve kent arasındaki ilişkiyi görmüş ve konunun ciddiyetine koşut olarak çalışmalarına hız vermişken, Türkiye bu sürecin dışında kalmamalıdır. Kent ve iklim değişikliğinin bir arada ele alınması, iklim ve enerji bilgilerinin planlama ve tasarım süreçlerine etkin bir şekilde dâhil edilmeleri önemlidir. Kentlerin gelişimi, iklim değişikliğine dayanıklı bir yaklaşımla planlanmalıdır. Bu esaslar doğrultusunda bu çalışmanın amacı; kent planlama eylem ve stratejilerinde ve kentsel tasarım aşamasında iklim değişikliğine dayanıklı ve enerji etkin bir yaklaşımın Türkiye koşulları da

dikkate alınarak nasıl olması gerektiğine ilişkin temel ilkeleri içeren bir model önerisinin ortaya konulmasıdır.

Bu kapsamda çalışmada öncelikle iklim değişikliğine ilişkin genel değerlendirme yapılarak, konu hakkında gerçekleştirilen uluslararası ve ulusal çalışmalar ele alınmış ve söz konusu çalışmaların kentle ilişkisi değerlendirilmiştir. Ardından, sürdürülebilirlikle ve iklim değişikliğiyle ilgili sorunlara kentsel alanda çözüm bulmayı amaçlayan kent modellerinden OECD Kompakt Kent ve Avrupa Birliği (AB) Eko-kent yaklaşımlarının ölçütleri ele alınarak; birbirleriyle kıyaslanmaları ve Türkiye'ye uygulanabilirliklerinin değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Son kısımda, çalışmanın asıl odağı olan ve ülke koşulları da dikkate alınarak iklim değişikliğine dayanıklı kent planlamasının sağlanmasına yönelik olarak Türkiye kentleri için yol haritası niteliğinde geliştirilen 'Eko-Kompakt' kent modelinin ölçütleri açıklanmıştır.

II. İklim Değişikliğine İlişkin Uluslararası ve Ulusal Çalışmalar

Sanayi Devriminden günümüze enerji kaynağı olarak fosil yakıtların kullanılması ile sera gazlarının atmosferdeki birikimleri hızla artmaktadır. Bu ise doğal sera etkisini kuvvetlendirerek, kentleşmenin de katkısı ile dünyanın yüzey sıcaklığının artmasına neden olmaktadır. Günümüzde yaşanan iklim değişikliğinin, 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren artan ve sera gazı birikimlerini arttıran insan etkinliklerinin sonucu ortaya çıktığı IPCC'nin 5. Değerlendirme Raporunda bilimsel kanıtlarıyla detaylı olarak sunulmaktadır (IPCC AR5 Report WGI SPM, 2013: 3; IPCC AR5 Report WGIII SPM, 2014: 7).

İklim değişikliğinin etkilerinin belirli bir coğrafi alanla sınırlı kalması söz konusu değildir ve IPCC'nin raporları ile bilimsel olarak da ortaya konulduğu üzere farklı bölgelerde söz konusu etkiler çok farklı biçimlerde ortaya çıkacaktır. İklim değişikliğine bağlı göçler ve bunlar sonucu ortaya çıkan ulusal güvenlik sorunları söz konusudur (IDMC, 2016, Tuğaç, 2014). 21.yy'da iklim değişikliğinin etkilerinin ekonomik gelişmeyi yavaşlatacağı, yoksullukla mücadeleyi zorlaştıracağı, gıda güvenliğini tehlikeye sokarken açlık oranını arttıracığı, özellikle kentlerde yeni yoksulluk alanları ortaya çıkartacağı öngörülmektedir. Bu nedenle uluslararası toplum tarafından konunun önemine dair çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

A. İklim Değişikliğiyle Mücadelede Uluslararası Çalışmalar

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin hâlihazırda görülmeye başlanması yanında, ortaya çıkması muhtemel etkilerinin dünyanın geleceğini tehdit ettiği ortadadır. Uluslararası arenada konu, pek çok ülkenin gündeminde olup, buna ilişkin politikalar geliştirilmektedir. 1992 yılında imzaya açılan ve 1994 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) ve 1997 tarihli Kyoto Protokolü, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasını amaçlayan uluslararası belgeler olarak ele alınsa da BMİDÇS Taraflar Konferanslarında (*Conference of the Parties*, COP) yıllarca

süren müzakerelerden verimli sonuç alınamamıştır. 2015 yılı Aralık ayında Fransa'nın Paris kentinde Kyoto sonrası sürece (2020 sonrası) ilişkin olarak Paris İklim Anlaşması, COP 21 sonucunda BMİDÇS'ye taraf olan 196 ülke ve Avrupa Birliği'nin (AB) oy birliği ile kabul edilmiştir. Bu anlaşmanın temel amacı; "Bu yüzyılda küresel sıcaklık artışını 2 santigrat derecenin altında tutmak ve sanayi öncesi seviyelerin 1,5 santigrat derece üstünde bir artışla sınırlandırabilmek için çaba sarf etmektir" (UNFCCC, Paris Agreement, 2016). Paris İklim Anlaşması; BM 2030 Ajandası ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile uyum içinde, iklim değişikliği sorununu bir insan hakları sorunu olarak ele alan ve kent ile ilişkisini kuran bir belgedir. Anlaşmada iklim eylemine ilişkin istekliliğin kentlerin de içinde olduğu Anlaşmaya taraf olmayan paydaşlarca arttırılmasına ilişkin vurgu yapılmaktadır. Bu kapsamda kentlerin iklim değişikliğine müdahale edilmesindeki önemli rollerinin altı çizilmiştir. Kentler, önemli paydaşlar olarak hem azaltım hem de uyum eylemlerinde çabalarını bir üst seviyeye taşımaya davet edilirken, bu konuda daha bütünlük yaklaşımlar geliştirmeleri ve sistematik davranmaları gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca COP22 sonunda açıklanan karar belgesinde; iklim değişikliği konusunda yerel tecrübelerin ve iyi uygulamaların paylaşılmasının önemine değinilmiştir. Bütün bu paylaşımların gerçekleştirilmesi için iklim eylemine dönük bir ağ/platform kurulması öngörülmüştür (UN-Habitat-Sustainable Urbanization in the Paris Agreement Report, 2017). BMİDÇS'in İklim Eylem Portalı bu amaçla kurulmuştur ve sivil topluma yönelik grubu olan NAZCA (*Non-State Actor Zone for Climate Action*) tarafından da kent ve iklim değişikliği konusu tartışılmaktadır (NAZCA, 2016). Benzer biçimde Paris İklim Anlaşması alt çalışma gruplarından biri olan Lima-Paris Eylem Gündemi (*Lima-Paris Action Agenda*, LPAA) tarafından kentsel alanlarda iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasına ilişkin önümüzdeki 5 yılı içeren bir vizyon belgesi ortaya konulmuştur (LPAA, 2016).

BMİDÇS kapsamında yürütülen müzakere çalışmalarında, Paris İklim Anlaşmasına gelene kadarki süreçte ülkeler düzeyinde yıllar boyunca yaşanan başta ekonomik çıkar çatışmalarına bağlı uzlaşma sorunları nedeniyle, özellikle kentler ve iklim değişikliği ilişkisi üzerine yeterli derecede odaklanılmamış ve bunun üzerine konunun kentlerin ve yerel yönetimlerin bir araya gelerek oluşturduğu birliklerce ele alınması zarureti ortaya çıkmıştır. Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi (ICLEI) ve C40 Kentleri olarak da bilinen Büyük Kentler İklim Liderlik Grubu, kentsel karbon salımını azaltmak için çalışan ve iklim değişikliğine uyum sağlamayı hedefleyen uluslararası çalışmalardan bazılarıdır (ICLEI, 2016; C40, 2016). Yerel Yönetimler İklim Yol Haritası, AB Belediye Başkanları Sözleşmesi (*Covenant of Mayors*) bu alandaki diğer önemli örneklerdir.

Sürdürülebilir ve iklim değişikliğine dayanıklı kentleşme kapsamında ele alınabilecek en güncel belge ise şüphesiz 17-20 Ekim 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilen BM Habitat III Konferansı sonucunda kabul edilen Kito Bildirgesi ve Yeni Kent Gündemidir. Söz konusu belge incelendiğinde BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Paris İklim Anlaşması ile uyum içinde ağırlıklı olarak; kentsel alanda fosil yakıt kullanımının azaltılması ve enerji etkin planlama ve tasarım yaklaşımlarının gerçekleştirilmesinin vurgulandığı görülmektedir (UN Habitat III, 2016).

5-10 Eylül 2017 tarihleri arasında Kanada'nın Montreal kentinde gerçekleştirilen IPCC'nin 46. Oturumunda iklim değişikliğinin kentle ilişkisi açık bir biçimde ifade edilerek, bu kapsamda düzenlenen yan etkinliklerle hazırlıkları süren IPCC'nin 6. Değerlendirme Raporu kapsamında Şehirler ve İklim Değişikliği Özel Raporunun hazırlanacağı ilan edilmiştir (IPCC-Cities and Climate Change Science Conference, 2017).

B. İklim Değişikliğiyle Mücadelede Ulusal Çalışmalar

Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir. Ekonomik gelişmeye ve nüfus artışına koşut olarak Türkiye kentlerinde gelişmenin olması kaçınılmazdır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre ülke nüfusu 2023 yılında 84,247,088 kişi olacaktır. Nüfusun 2050 yılına kadar 93,475,575 kişi olacağı varsayılmaktadır. Demografik göstergelerdeki mevcut eğilimler devam ettiği takdirde söz konusu nüfusun yaklaşık %90'ı kentlerde %10'u kırsal alanlarda yaşayacaktır (TÜİK, 2016). Söz konusu eğilim ve rakamlar; iklim değişikliğine dayanıklı kentlerin Türkiye'de planlanmasının bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır. 10. Kalkınma Planında (2014-2018) çevre ve iklim değişikliğine dayanıklılığa yönelik hedefler tanımlanmış durumdadır. Alınacak tedbirlerle çevre ve iklim duyarlı kentlerin oluşturulmasının öngörüldüğü Planda, sürdürülebilir kent yaklaşımının geliştirilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir. Bu kapsamda yerel yönetimlerin rolünün artırılması da hedeflenmektedir (10. Kalkınma Planı, 2016).

Söz konusu hedeflere yönelik olarak, iklim değişikliği konusunda Türkiye'de koordinasyonu sağlayan Bakanlık olması nedeniyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından, ilgili sektörler bir araya getirilerek 2011-2023 yıllarına yönelik hedef ve ilkelerin tespit edildiği İklim Değişikliği Eylem Planı (İDEP) hazırlanmıştır. Eylem planı kapsamında ele alınan sektörler atık, enerji, binalar, ormancılık, sanayi, tarım ve ulaşımdır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından ayrıca yürütülecek bir proje ile sürdürülebilir kent ölçütlerinin Türkiye koşulları da dikkate alınarak belirleneceği ve sürdürülebilir kentleşme, enerji etkin binalar ve iklim değişikliği konularının bütünleşik olarak ele alınacağı kamuoyuna duyurulmuştur. Bu proje kapsamında çalışmalar halen devam etmektedir (ÇŞB-Şehir 2023; 2017).

Sürdürülebilir kentler bağlamında bir başka proje de İller Bankası tarafından gerçekleştirilmektedir. Dünya Bankası ile iş birliği yapılarak, Büyükşehir Belediyelerine yönelik olarak Sürdürülebilir Şehirler Projesi başlatılmıştır. Bu kapsamda tespit edilecek 8 Büyükşehir Belediyesinde kentsel altyapı, ulaşım ve enerji verimliliği için yatırım ihtiyaçlarının tespit edilerek desteklenmelerinin sağlanacağı ifade edilmiştir (İller Bankası, 2017).

Türkiye’de Binalarda Enerji Verimliliğinin Artırılması Projesi, Küresel Çevre Fonu (GEF) katkısıyla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü tarafından Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile beraber Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı iş birliğinde yürütülmüştür. Tamamlanan projede enerji etkinliğini sağlamaya dönük olarak mevzuat ve kurumsal yapıda düzenlemeler gerçekleştirildiği ve hazırlanan Ulusal Enerji Verimliliği Stratejisi ile bu alandaki politikaların ve yatırımların tespit edildiği; bunun yanında enerji etkin bina tasarımında temel ilkelerin de belirlendiği ifade edilmektedir (UNDP-TR, 2017). İklim duyarlı bir yerleşimi belirleyen diğer önemli bir konu da atık yönetimidir. Türkiye’de atık yönetimi açısından AB’nin atık özelinde yayınlamış olduğu direktiflere uyum faaliyetleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından sürdürülen çalışmalarla devam etmektedir (csb.gov.tr, 2016).

Türkiye’de bunların yanı sıra yerel yönetimlerce gerçekleştirilen çalışmalar da mevcuttur. Sürdürülebilir, enerjiyi verimli kullanan ve iklim değişikliğine dayanıklı nitelikte kentlerin elde edilmesine yönelik olarak Yavaş Kentler (*Citta Slow*) gibi uluslararası sürdürülebilir kent markasını alan kentler (Seferihisar, Akyaka, Gökçeada, Halfeti, Perşembe, Şavşat, Taraklı, Uzundere, Vize, Yalvaç, Yenipazar) olduğu gibi; kentli katılımı ve iyi uygulamalar yönünden liderlik vizyonu ile sürdürülebilir kentlere ulaşmak doğrultusunda Belediye Başkanları Sözleşmesi’ni imzalayan yerel yönetimler de (Kadıköy, Bornova, Seferihisar, Eskişehir) bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Büyükşehirlerden iklim değişikliğine dayanıklı, enerji etkin ve sürdürülebilir kentlere ulaşmak doğrultusunda Yerel İklim Değişikliği Eylem Planlarını hazırlamış öncü kentler de (Bursa, Gaziantep gibi) vardır.

Bu bölümde değinilen bütün uluslararası ve ulusal çalışmaların ortak amacı, dünyanın karşı karşıya bulunduğu iklim değişikliği probleminin çözümü bulmasıdır. Geline nokta da bunun için kentlere odaklanması gerektiği hususu üzerinde bir uzlaşma söz konusudur. İklim değişikliğine ilişkin çalışmaların başarısı kentlerde iklim değişikliğine uyum ve sera gazı azaltımı çalışmalarının başarısıyla doğru orantılı olacaktır. Sürdürülebilir nitelikli kentlere ulaşmanın yolu, doğal kaynakların sonsuz olduğunu var sayan ve fosil yakıta dayalı, yenilenebilir enerji kaynaklarını göz ardı eden mevcut tutumu değiştirmekten ve kentleri sürdürülebilir nitelikte planlar ve tasarımlar ile kurgulamaktan geçmektedir.

III. İklim Değişikliğine Dayanıklı Kent Planlamasına İlişkin OECD ve AB Modelleri

Farklı organizasyonlarca geliştirilen farklı ölçüt setleri ve sürdürülebilir, iklim değişikliğine dayanıklı kent planlaması ve tasarımı ilkelerini içeren öneriler, organizasyonun ilgi alanına giren sektörlerle ve sürdürülebilirliğe yaklaşımıyla ilişkili olarak farklılaşmaktadır. Söz konusu öneriler ortak unsurlar içerse de kurgulandığı yere ve ölçeğe göre farklılıklar göstermektedir. Sürdürülebilir kent modelleri yeni kentleşme (*new urbanism*) ve akıllı kentleşme (*smart urbanism*) gibi isimlerle ABD’de ve kompakt kent (*compact city*), eko-kent (*eco-city*), çok fonksiyonlu/karma kullanımlar olarak kendine Avrupa’da yer bulmuş durumdadır (Dieleman ve Wegener, 2004: 308; Algan, 2017). Bu çalışmaların da gösterdiği üzere dünyanın farklı yerlerindeki kentlerde enerjiyi etkin kullanan, iklim ve topografya bilgisinin ve yerel koşulların planlamaya ve tasarıma dâhil edildiği alternatif plan tiplerinin tanımlanması gerekmiştir.

A. OECD Kompakt Kent Modeli

İklim değişikliğine dayanıklı bir kent modeli geliştirilmesi ve buna ilişkin ölçüt belirleme çalışması OECD tarafından gerçekleştirilmiştir. 2009-2011 yılları arasında yürütülen ve 2012’de raporu yayımlanan, kentsel alanlarda yeşil büyümeye (*green growth*) yönelik olarak politika tavsiyelerini içeren “Kompakt Kent Politikaları: Karşılaştırmalı Değerlendirme” adlı projede söz konusu modele ve ilkelere yer verilmiştir (OECD, 2016).

OECD tarafından yapılan çalışmada iklim değişikliğinin giderek artan oranda kentleri etkileyecek olmasından bahisle; mevcut eğilimlerin devam etmesi halinde küresel sera gazı salımlarının yüzyılın ortasında %50’den fazla artacağı hesaplanmıştır. OECD’ye göre kentlerin sera gazı salımlarını azaltmak için etkin ölçütler tespit edilmesi ve çeşitli önlemler alınması gereklidir.

OECD tarafından yeşil büyüme yaklaşımı uzanımında ve onu destekleyecek biçimde tespit edilen kompakt kent ölçütleri bir arada değerlendirildiğinde, sürdürülebilir ekonomik gelişme yönünden kentleşmede kamu kaynaklarının daha etkin kullanımını desteklediği ifade edilmektedir. OECD Raporunda özellikle düşük karbonlu/yeşil büyüme doğrultusunda kompakt kentin sunduğu pek çok olanağın söz konusu olduğu vurgulanmış ve bu olanakların ekonomik boyutuna vurgu yapılmıştır. Kompakt kent yaklaşımı çevresel açıdan da ele alınmıştır (OECD, 2016: 37).

OECD tarafından sürdürülebilir nitelikli bir kompakt kentin tanımlanabilmesi için OECD’nin önceki çalışmaları da dikkate alınarak 6 alt grup altında 18 tane ölçüt tespit edilmiştir. Bu 18 ölçüt temel olarak Tablo 1’de ifade edilen 2 ana başlığın altında yer almaktadır.

Tablo 1: OECD Kompakt Kent Ölçütleri

A. Kompaklıkla ilgili ölçütler	
a. Yoğun ve yakın gelişme deseni	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nüfusun ve kompakt kentin büyüklüğünün tanımlanması 2. Kentsel alanda nüfus yoğunluğu ve kentsel alanın kullanımı 3. Kentsel alanın mevcut kullanımı 4. Etkin bina kullanımı 5. Kompakt kentlerde bina biçimleri ve açık alanlar 6. Yolculuk mesafesi 7. Kentsel yapılaşmış alan miktarı
b. Toplu taşıma sistemiyle ilişkili kentsel alanlar	<ol style="list-style-type: none"> 8. Toplu taşıma sistemi kullanılan yolculuklar 9. Toplu taşıma sistemine yakınlık
c. Yerel servislere ve işe erişim	<ol style="list-style-type: none"> 10. İş ve konutun yakınlığı 11. Yerel servislerin ve konutun yakınlığı 12. Yerel servislere ve işe yakınlık 13. Yaya ve bisikletle ulaşım
B. Kompakt kent politikalarının etkileriyle ilgili ölçütler	
d. Çevresel etkiler	<ol style="list-style-type: none"> 14. Kamusal açık ve yeşil alanlar, tarım ve biyoçeşitliliğin korunması 15. Ulaşımında enerji kullanımı 16. Enerji kullanımının azaltılması ve yerel enerji üretimi
e. Sosyal etkiler	<ol style="list-style-type: none"> 17. Satın alınabilir konut
f. Ekonomik etkiler	<ol style="list-style-type: none"> 18. Kamu servisleri

Kaynak: (OECD, 2016: 87)

Tablo 1'e göre ölçütlerin doğrudan kompaktlıkta ilgili ölçütler ve kompakt kent politikalarıyla ilgili ölçütler olmak üzere 2 ana başlık kapsamında ele alındığı görülmektedir. Kompaklıkla ilgili ölçütler kapsamında OECD'nin modelinde kent nüfusunun yoğun olarak yerleştiği ve yoğun kentleşmenin söz konusu olduğu alanın sınırlarının tanımlanmasının üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Özellikle yeni yerleşim yerlerinin yapılaşmaya açılması yerine mevcut yerleşik alan içindeki eski binaların ve köhneleşmiş, kullanım dışı kalmış bölgelerin ele alınması gerektiğine ilişkin bir vurgu söz konusudur. OECD yaklaşımında iş ve konut arasındaki mesafenin yakın olması üzerinde durulurken, bunlar arasında ve kentsel donatılar arasında iyi kurgulanmış bir toplu taşıma ağının önemine değinilmiştir. Özellikle iyi planlanmış bir toplu taşıma sisteminin otomobil kullanımını azaltması yanında yolculukta geçen süreyi azaltacağı, böylelikle işgücü veriminin artacağı ve fosil yakıt tüketimini

de en az seviyeye düşüreceği Rapor kapsamında ifade edilen faydalar arasındadır. OECD tarafından kompakt kentlerin sağlayacağı avantajlar Raporunda aşağıdaki biçimde tespit edilmiştir:

- Çevresel açıdan kompakt kent;
  - 1- Ulaşımdan kaynaklanan hava kirliliğini ve CO₂ salımını azaltır.
  - 2- Daha az enerji tüketir ve yerel enerji üretimi mümkündür.
  - 3- Tarım alanlarını ve biyoçeşitliliği korur.
- Sosyal açıdan kompakt kent;
  - 1- Geliştirilen politikalar vasıtasıyla bütün kentlerin kent içi hareketliliğini ve yaşam kalitesini destekler.
  - 2- İş fırsatlarına erişimi ve yeni iş imkânlarının oluşumunu mümkün kılar.
  - 3- Sosyal eşitliği destekler.
- Ekonomik açıdan kompakt kent;
  - 1- Kentsel altyapı masraflarını azaltır (özellikle de ulaşım, enerji ve su tedariki, atık boşaltımı gibi hatlı sistemlerde).
  - 2- İşgücü verimini artırır.
  - 3- Arazi kaynaklarının daha etkin kullanılmasını ve kent-kır ilişkisinin kurulmasını sağlar.
  - 4- Yeni yeşil teknoloji ve yeşil tasarım ihtiyaçları meydana getirerek gelişimi destekler.
  - 5- Ölçek ekonomisi meydana getirir yani hem talep oluşturur hem de arzı kolaylaştırır.
  - 6- Yeşil büyümeye katkı sağlar (OECD, 2016).

B. Avrupa Birliği Eko-Kent Modeli

İklim değişikliğine ve diğer çevresel sorunlara dayanıklı kentlerin ne şekilde planlanması gerektiğine ilişkin ilkeleri geliştirmeye yönelik önde gelen çalışmalardan biri de 2002-2005 yılları arasında AB tarafından yürütülen “*Urban Developments Towards Appropriate Structures for Sustainable Transport*” projesidir. Eko-kent (*eco-city*) ölçütlerinin tespit edilmesine ilişkin yapılan çalışmada, özellikle Avrupa’da yaşayan nüfusun %80 gibi büyük bir çoğunluğunun kentlerde yaşıyor olmasından hareketle, ekolojik bileşenin güçlü olduğu kentler planlanması hedeflenmiştir.

AB Eko-Kent modeli raporunda AB’nin amacının; sürdürülebilir yerleşimlerin geliştirilmesi doğrultusunda çok merkezli, dengeli bir kent sisteminin sağlandığı, kaynak etkin yerleşim deseninin desteklendiği ve kentsel yayılımının önüne geçildiği bir kentsel ortamı sağlamak olduğu ifade edilmiştir (Ecocity, 2016: 3). AB Eko-kent ölçütleri 6 başlık altında ele alınmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: AB Eko-Kent Ölçütleri

<p>1-Bölgesel ve Kentsel Kapsam</p> <ul style="list-style-type: none"> • Doğal çevrenin, tüm bileşenleri ile birlikte korunması ve iklim bilgisinin planlamaya dâhil edilmesi. • Çok merkezli bir yapı içinde, kompakt ve ulaşım odaklı bir kentsel yapı oluşturulması. • Kültürel mirasın korunması, yeniden canlandırılması.
<p>2- Kent yapısı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mevcut kentsel alanın ve mevcut binaların yeniden kullanımının artırılmasıyla yeni açılacak yerleşim alanlarına ve binalara talebin azaltılması. • Bina, bölge ve komşuluk çevresi ölçeğinde karma kullanımların mümkün kılınması. • Kent dokusuyla, doğal elemanların ve döngüleri bütünleştirilmesi. • Gürültü ve hava kirliliğinin azaltılması.
<p>3- Ulaştırma</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zaman ve mekân olarak aktiviteler arasındaki mesafenin kısaltılması ve yolculuk talebinin azaltılması. • Komşuluk içi ulaşımında yaya ve bisiklet yollarına öncelik verilmesi. • Komşuluk ölçeğinde ve bunlar arasında toplu taşımaya erişim önceliğinin sağlanması. • Özel araçla yolculuk miktar ve hızının azaltılması.
<p>4- Enerji ve materyal akışı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kentsel yapıların enerji etkinliğinin en üst düzeyde sağlanması. • Enerji tedarikinde yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilmesi. • Birincil su tüketiminin azaltılması. • Üretilen ve çöpe giden atığın hacminin azaltılması. • Çevre dostu ve zehirli olmayan yapı malzemelerinin kullanılması.
<p>5- Sosyo-ekonomi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dengeli bir sosyal yapı için sosyal çeşitliliğin desteklenmesi. • Girişimcilerin kente çekilmesi için teşvikler sağlanması. • Uygun işgücü kaynaklarının kullanılması.
<p>6- Süreçler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bütünleşik planlama • Kentli katılımı

Kaynak: (Ecocity -Book2, 2017)

Tablo 2’de belirtilen ölçütler doğrultusunda AB modelinin karakteristikleri yüksek yoğunluklu, karma alan kullanımlı ve yaya-odaklı bir gelişmedir. AB Eko-kent yaklaşımıyla kent planlamada sürdürülebilir kentsel gelişmeyi desteklemek yönünde stratejik yaklaşımlar ve metodolojiler geliştirmek hedeflenmiştir. Bu kapsamda konunun çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan ele alındığı görülmektedir. (Ecocity, 2016; Ecocity-Book2, 2017).

Eko-kentlerin sağlayacağı avantajlar AB yaklaşımında aşağıdaki biçimde ele alınmaktadır:

- Çevresel açıdan Eko-kent;
  - 1- Arazi talebini özellikle de yeni yerleşim alanı taleplerini en aza indirir.
  - 2- Birincil malzeme ve birincil enerji tüketimini en aza indirir.
  - 3- Yerel yönetimler ve bölgesel materyal akışı arasındaki ilişkiyi en iyi ve uygun hale getirir.
  - 4- Doğal çevrenin zarar görmesini en alt düzeye indirir.
  - 5- Doğaya olan saygıyı artırır.
  - 6- Ulaşım talebini azaltır.
- Sosyo-kültürel açıdan Eko-kent;
  - 1- Temel ihtiyaçları sağlayarak, insan sağlığının gelişimine katkıda bulunur.
  - 2- İnsan sağlığının zarar görmesini engeller.
  - 3- Zihinsel sağlığı ve aidiyet hissini destekler.
  - 4- İnsan odaklı kavramlara ilişkin saygıyı artırır.
  - 5- İyi yönetim için iyi bir temel oluşturur.
  - 6- Sürdürülebilir kalkınma bilincini artırır.
- Ekonomik açıdan Eko-kent;
  - 1- Çeşitlendirilmiş, krizlere karşı dirençli ve yenilikçi yerel ekonomiyi mümkün kılar.
  - 2- Toplam yaşam döngüsü maliyetini düşürür ve üretkenliği artırır (Ecocity-Book2, 2017: 9).

C. OECD Kompakt Kent ve AB Eko-Kent Yaklaşımlarının Karşılaştırılması ve Türkiye'ye Uygulanabilirliklerinin Değerlendirilmesi

Sürdürülebilir, iklim değişikliğine dayanıklı kentsel planlama denildiğinde öne çıkan OECD Kompakt kent ve AB Eko-kent yaklaşımları dünyada yaygın uygulama imkânı bulan modellerdir. Söz konusu yaklaşımların ortak pek çok noktalarının olduğu görülmektedir. Mevcut kentsel alanın öncelikli gelişimini destekleyen her iki yaklaşımda, kentsel alanın kompakt gelişimi önerilmektedir. Yenilenebilir ve yerel enerji kaynaklarının kullanımına vurgu yapılarak, hem insanların farklı kullanımlar arasında taşınmasının hem de materyal akışının mümkün olan en kısa süreli yolculuklarla gerçekleştirilmesinin hedeflenmesi iki yaklaşımın diğer ortak yönleridir. Bu sayede ulaşım mesafesinin kısaltılmasıyla sera gazı salımının azaltılması ve enerji sarfiyatının düşürülmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda her iki yaklaşım tarafından bina yapım materyallerinin nitelikleri, kentin büyüklüğü ve yoğunluğu önemli unsurlar olarak ele alınmıştır.

Bu ortak hedeflerin yanı sıra iki yaklaşımı birbirinden ayıran unsurlar da bulunmaktadır. Genel hatlarıyla bakıldığında OECD Kompakt kent yaklaşımının yeşil büyüme odaklı, ekonomik boyutu daha ön planda tutan bir yaklaşımla kenti ele aldığı; AB Eko-kent yaklaşımının ise maddi endişelerin daha geri planda kaldığı, sistemi gerçekleştirmek için gerekli olan ekonomik kaynakların var olduğu kabulünden hareketle sürdürülebilir kent yaklaşımıyla, odağına daha çok çevreyi koyduğu ifade edilebilir. OECD Kompakt kent yaklaşımında yaşanabilirlik, konut-iş yeri, konut-kentsel servislerin yakınlığı ve biyoçeşitlilik gibi ögelere de yer verilmiş olmakla birlikte, bunların esasen işgücü verimliliğinin sağlanması için önemli görüldüğü anlaşılmaktadır. AB yaklaşımında ise farklı olarak OECD yaklaşımında hiç değinilmeyen kültürel kimliğin korunması ve buna ait tarihsel doku da dâhil olmak üzere kentin geçmişiyle ilişkisinin, koruma kullanma dengesi gözetilerek kurulmasının hedeflendiği görülmektedir.

Türkiye’de günümüzdeki koşullarda kompakt kent ya da eko-kent yaklaşımlarını mümkün kılan benzeri düzenlemeler olup olmadığına bakılacak olursa yukarıda da değinildiği gibi 10. Kalkınma Planında çevrenin korunması, kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve sürdürülebilir kent yaklaşımı gibi unsurları kapsayan bir içerik bulunabilmektedir. Planda ekonomik ve sosyal kalkınma süreci bütünsel olarak ele alınmaktadır ve insan odaklı olduğu vurgulanan bir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde katılımcı bir yaklaşımın takip edileceği ifade edilmektedir. Planın ekonomik kurgusu yeşil büyüme yaklaşımıdır ki daha önce de değinildiği gibi OECD Kompakt kent yaklaşımının da temelidir. Türkiye’deki politika çerçevesi kapsamında yer alan unsurlar yer yer OECD Kompakt kent yaklaşımı ve kimi zaman da AB Eko-kent yaklaşımıyla örtüşen taraflar içerse de bütünsel olarak yapılacak bir değerlendirmede ne OECD yaklaşımının ne de AB yaklaşımının doğrudan, hiçbir unsuru değiştirilmeksizin Türkiye’ye uygulanabilirliğinin olmadığı görülmektedir.

OECD’nin ekonomi odaklı yaklaşımı kültürel ve tarihi değerleri daha arka plana iterken, AB’nin çevre baskın yaklaşımı da gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’nin gerçeklerine ve kalkınmaya ilişkin hedeflerine uygun değildir. Mevcut piyasa koşulları içinde Türkiye için uygun iklim değişikliğine dayanıklı planlama ve tasarım ölçütlerinin yerel özellikler de dikkate alınarak tanımlanması ön planda tutulduğunda, Türkiye için yol haritası niteliğinde olacak ölçütlerin ülke şartlarına uygun bir biçimde tespit edilmesi gereklidir.

IV. İklim Değişikliğine Dayanıklı Kent Planlaması Türkiye Modeli: Eko-Kompakt Kentleşme Ölçütleri

Şehirleşmeye iklim duyarlı çözümler öneren farklı yaklaşımların temel ilkeleri bir arada değerlendirildiğinde bu ilkelerin bir kısmının bütün dünyada uygulanabilecek genel geçer ilkeler olduğu görülürken, kimi ilkelerin yerele

özgü nitelikler gösterdiği görülecektir. Bu ilkeler planlama ölçeğine ve kapsamına göre, planlanacak alanın sorun ve olanaklarına göre uyarlanmalıdır.

Böyle bir ölçüt setinin Türkiye için oluşturulması; kentlerin iklim değişikliğine dayanıklılık, enerji etkinlik ve sürdürülebilirlik bağlamında birbirlerine göre kıyaslamalarının yapılmasına ve çalışmaların izleme, doğrulama ve raporlama süreçlerinde takip edilebilmelerine imkân verecektir. Kullanılan hesaplama yöntemi ve metodolojideki farklılıkların ortadan kaldırılması objektifliği sağlayacaktır.

Türkiye kentleri için bu çalışma kapsamında incelenen OECD ve AB kent modellerinin ölçütlerinin bir arada değerlendirilmesiyle tespit edilen eko-kompakt kent planlaması ölçütleri ve alt değerlendirme kategorileri Tablo 3'te yer almaktadır. Söz konusu 13 ilkenin uygulamalarında yerel düzeyde farklılıklar olması kaçınılmazdır. Örneğin; yerel düzeyde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasını öngören ilke Konya'da güneş enerjisinin, Yozgat'ta jeotermal enerjinin kullanılmasını gerektirmektedir. Aşağıdaki başlıklarda aktarılacak bu genel ilkeler, Yerel İklim Değişikliği Eylem Planlarının hazırlanması aşamasında kentler için yol haritası niteliğinde ele alınmalı, ancak kentlerin kendi sorun ve olanakları doğrultusunda şekillendirilmelidir.

Tablo 3: Türkiye İçin Çalışma Kapsamında Oluşturulan Eko-Kompakt Kent Planlaması Ölçütleri

EKO-KOMPAKT KENT PLANLAMASI ÖLÇÜTLERİ		Ölçüt Alt Değerlendirme Kategorileri
1	Sürdürülebilir ulaşım planlaması: Kent merkezi, alt merkezler ve kamusal alanların yeniden canlandırılması	<ul style="list-style-type: none"> - Mevcut ulaşım altyapısının ve türlerinin analiz edilmesi - Toplu taşıma ağı (durakların konumu, farklı grupların erişiminin mümkün kılınmasına dönük düzenlemeler) - Farklı ulaşım türlerinin alana tanıtılması (bisiklet yolları, raylı ulaşım) - Ulaşılabilirlik ve hareketlilik analizi (merkez ve alt merkez hiyerarşisi, otopark alanları ve durakların konumuna ilişkin düzenlemeler) - Kentsel ulaşım stratejisi <ul style="list-style-type: none"> • Ulaşım ihtiyaçlarına dönük politika geliştirme • Enerji etkin ulaşım türleri (bisiklet yolları, yaya aksları gibi) • Elektrikli araçlar gibi alternatif enerji kaynağı kullanan teknolojilerin kente tanıtılması - Sinyalizasyon sistemlerinde enerji etkinliğinin sağlanması.

2	Enerji verimliliği: Sıfır CO₂ salımı için yenilenebilir enerji, karbon ayak izi/sera gazı envanteri ve hava yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> - Kentsel Sera Gazı Envanteri <ul style="list-style-type: none"> • Toplam Sera Gazı Salımı • Sera Gazlarının ayrı ayrı salım değerleri - Diğer tip salım kaynakları - Hava kalitesi ölçütleri ve mevzuatına göre değerlendirme - Kentsel karbon yoğunluğu - Enerji yoğunluğu - Kentsel sektörlerde enerji kullanımı miktarı - Enerji kaynaklarına göre arz ve talep miktarı (yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji) - Enerji ve hava yönetimi politikaları ve ilgili mevzuat <ul style="list-style-type: none"> • Enerji güvenliğini sağlamaya dönük tedbirler • Sektörel enerji etkinlik stratejileri - Sanayi vb. kirletici sektörlerin uygun konumlarının tespit edilmesi
3	Atık yönetimi: sıfır atık üreten kent	<ul style="list-style-type: none"> - Mevcut atık üretimi kaynaklarının analiz edilmesi - Atık geri dönüşümü altyapısının analizi - Toplam atık içinde geri dönüştürülebilir nitelikte olanların tespiti - Atık envanteri - Kentsel atık stratejisi
4	Bütünleşik kentsel su yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> - Su kullanım yoğunluğu, - Sektörel su kullanımı, - Su kalitesi analizi, - Atık su arıtımı, suda geri dönüşüm, - Suya erişim, - Su temini güvenliği, - Su altyapısında kayıp ve kaçakların miktarı ve önlenmesi, - Yağmursuyu yakalama altyapısı
5	Akıllı altyapı sistemlerinin geliştirilmesi ve afet risk yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> - Kentsel afet envanteri, - Afet türlerinin ve ortaya çıkma sıklığının belirlenmesi, - Risk unsurlarının tespit edilmesi, - Afetleri ve risk unsurlarını da göz önüne alan akıllı altyapı uygulamaları (<i>smart-grid</i>) geliştirilmesi, - Erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi, - Afet sonrası toplanma alanlarının komşuluk tasarımlarda yer alması ve uygun konum seçimi, - Afete yönelik acil eylem planlarının oluşturulmuş olması.
6	Eko-kompakt tasarım: yeşil bina/yeşil çatı, pasif enerji uygulamaları	<ul style="list-style-type: none"> - Nüfus yoğunluğu, - Yapılaşmış alan miktarı, - Binalarda enerji verimliliğinin sağlanmasına yönelik stratejiler ve ilgili mevzuat, <ul style="list-style-type: none"> • Yeşil bina ve yeşil çatı uygulamaları • Pasif enerji kullanımını mümkün kılan peyzaj uygulamaları • Yenilenebilir enerji kaynaklarının binalarda kullanımı - Yoğunluk ve yakınlık dengesinin sağlanması,

		<ul style="list-style-type: none"> - Eko-kompakt komşuluk üniteleri tasarımı, - Kentsel açık ve yeşil alan sisteminin tasarlanması.
7	Kentsel peyzaj ve biyoçeşitliliğin korunması ve yeşil altyapının zenginleştirilmesi	<ul style="list-style-type: none"> - Bioçeşitlilik analizi, - Ekolojik ayak izi analizi, - Kent ve kır arasında hava koridoru oluşumunu ve peyzaj devamlılığını mümkün kılan düzenlemelerin yapılması, - Korunan alanların tespiti, - Rekreasyon alanlarının oluşturulması, - Kent estetiği, - Yeşil alanların gerekli hallerde taşkına yönelik olarak kullanımına dönük altyapıya sahip bir biçimde konumlandırılacağı yerlerin tespiti.
8	Yerel gıda, kent tarımı ve daha kısa tedarik zincirleri	<ul style="list-style-type: none"> - Gıda erişim güvenliği, - Yerel ürünler, - Yerel pazarlara erişim, - Kent tarımı olanakları.
9	Yaşanabilirlik, sağlıklı toplum ve karma kullanımlar	<ul style="list-style-type: none"> - İstihdam oranı, - Yeşil sektörler, - Yaşam maliyeti, - Yerel sağlık istatistikleri, - Yerel eğitim istatistikleri, - Gayri Safi Hâsıla miktarı ve gelir, - Toplumsal hassas grupların tanımlanması (özellikle kent yoksullarının oranı), - Farklı gelir gruplarının barınma olanakları başta olmak üzere kentsel donatı ve imkânlarla erişiminin analiz edilmesi, - Kentsel suçlar, tür ve dağılımları, önleyici tedbirlerin tespit edilmesi, - Toplumsal eşitlik, - Toplumsal barışı sağlamaya dönük olarak farklı gelir gruplarının ayrışmasının önüne geçmeye aracılık edecek politikalar ve stratejiler.
10	Kültürel mirasın korunması: Yerel kimlik ve yerel bellek	<ul style="list-style-type: none"> - Yerel tarihi ve kültürel değerlerin tespiti, - Kent simgelerinin güçlendirilmesi ve aidiyet duygusunun geliştirilmesine yönelik stratejiler, - Koruma ve kullanma dengesine yönelik strateji geliştirme, - Koruma amaçlı planlar.

11	Kentsel yeşil yönetim, liderlik ve iyi uygulamalar	<ul style="list-style-type: none"> - Küresel kent ağlarına erişim ve katılım, - Söz konusu ağlardan veya kentsel uygulamalardan kazanılmış derslerin tespit edilmesi, - Kente ilişkin kararlarda kentlinin sürece katılımı, - Kentin potansiyellerinin belirlenmesi ve geliştirilmesine yönelik politikalar, - Yerel yönetim tarafından farklı paydaşları bir araya getirmesi imkânları, - Etkin kaynak kullanımı sağlayan ve maliyet etkinliği de beraberinde getiren ve ayrıca kentsel sorunlara bütüncül çözümler sunan yaklaşımlar, - Yerel yönetimlerin sürdürülebilir bir kente ulaşmak doğrultusunda uygun bir idari kadroyu oluşturarak, planlama, koordinasyon ve uygulamaları gerçekleştirme başarısı.
12	Kapasite geliştirme, Ar-Ge ve bilgi paylaşımı	<ul style="list-style-type: none"> - Yerel yönetimler tarafından kentte yapılması öngörülen işlerin planlanması, koordinasyonu, planlanması ve idaresi için gerekli kapasitenin sağlanması, - Kentlilerin yaşam alışkanlıklarını iklim değişikliğine dayanıklı kent elde etmek doğrultusunda değiştirmeye yönelik kapasite geliştirme çalışmaları, - Yerel araştırma kuruluşları ve üniversitelerle iklim değişikliğine dayanıklı Ar-Ge çalışmalarına yönelik iş birliği, - Farklı kentlerle iyi uygulamalara yönelik iş birliği ve bilgi paylaşımı.
13	Kent ekonomisi için strateji geliştirme ve kentlerde iklim değişikliği finansmanı	<ul style="list-style-type: none"> - Yerel yönetimler tarafından gerekli politikaların tespit edilmesi, - Yerel yönetimler tarafından uygun finansman kaynaklarının araştırılması ve iş birliklerinin sağlanması, - Proje geliştirme ve bu projelerin finans, izleme ve değerlendirme gibi uygun araçlar kullanılarak hızlandırılması, - Yatırım alanları ve miktarının tespit edilmesi.

Eko-kompakt kentleşme olarak nitelendirebileceğimiz bu model önerisi ile kompakt kent ve eko-kent ilkelerinin Türkiye şartlarına uygun olanlarının hibrit bir modelde bir araya getirilmesi hedeflenmiştir.

Eko-kompakt kent, yoğun ve yakın gelişme desenine sahip, iyi gelişmiş bir toplu taşıma sistemiyle iş, konut ve kentsel donatılara erişimin mümkün olduğu, enerjinin ve doğal kaynakların etkin kullanıldığı bir sürdürülebilir kentleşme biçimidir. Çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı en aza indirirken, ulaştırma sektöründe enerji kullanımını en az seviyede tutan, en üst düzeyde faydanın elde edilmesini öngören ve iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının azaltılarak kontrol altına alınmasını sağlayan bir model olarak ele alınmalıdır. Eko-kompakt yerleşmeler karma kullanımlı, kent içindeki boş

alanların kullanıldığı ve terk edilmiş sanayi bölgeleri gibi çöküntü bölgelerinin tekrar kazanıldığı ve rastgele kentsel yayılım yerine planlı kentsel genişlemenin söz konusu olduğu bir kentleşme biçimidir (ecocompactcity.org, 2017). Bu modelde her bir kent bölgesi enerji yönünden kendine yeterlidir. Bu sayede yeşil alanlar ve biyoçeşitlilik korunmaktadır (Neuman, 2016: 42). Özellikle Türkiye'deki pek çok kent gibi nüfus büyüklüğü yüksek olan kentlerde eko-kompakt form oluşturmak, altyapının son derece yüksek kalitede olmasını ve çok iyi idare edilmesini gerektirmektedir. Altyapı yönetimi öncelikli bir konu olmaktadır; çünkü nüfusun bütünüyle yoğunlaştığı bir bölgede altyapıya ilişkin sorunların acil çözümü çok önemlidir.

Model kapsamında kullanılan kompaktlık kelimesinin karşılığı çoğunlukla kullanıldığı gibi yoğunluk olarak algılanmamalıdır. Yoğunluk, kompaktlığın bileşenlerinden yalnızca biridir (Çalışkan, 2004: 33, 34). Birim alandaki insan veya bina miktarı yani yoğunluk bir kentin sürdürülebilirliğini belirler. Çünkü bu unsurlar enerji, materyal, yapılaşma için ayrılan arazi, ulaşım ve kentsel altyapı miktarında farklılıklar ortaya çıkartır. Yoğunluk arttıkça iyi bir toplu taşıma sistemiyle desteklenmesi halinde otomobil kullanımını azaltacak yönde etki edecektir. Yoğunluğun toplu taşımayı desteklemeyecek kadar düşük tutulması yeniden araç kullanımını teşvik edecektir (Jabareen, 2006: 41; Barnet ve Beasley, 2015: 63). Yapılan çalışmalarda bu döngüyü sağlamanın yoğunluğunun hektarda 50 konut ve üstünün yer alması olduğu hesaplanmıştır (designingbuildings.co.uk, 2017). Bunu sağlayacak optimum yoğunluk miktarı planlanacak alana da bağlı olmakla birlikte, yapılan araştırmalar ve uygulamalar bir komşulukta, komşuluğun merkezine olan mesafenin en fazla 7-10 dakikalık yürüme mesafesi olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ortalama bir yürüyüş hızıyla 10 dakikalık yürüyüş ile yaklaşık 800 metre yol alınmaktadır. Karma kullanım sağlayan bir komşuluk ünitesi elde etmenin, yolu km² başına 20,000 kişilik nüfusu farklı gelir gruplarına hitap edecek çeşitli konut tipleri (müstakil evler, sıra evler, apartmanlar gibi) ile yerleştirmekten geçmektedir. 20,000 kişi akre başına (4,047 m²) başına 31 kişi demektir ki bu da yaklaşık olarak akre başına 10 birim konut etmektedir. 1 hektar yaklaşık olarak 2 yarım akrenin toplamı olduğundan kaba bir hesapla 1 ha'da 78 kişi demektir (Barnett ve Biesley, 2015: 98, designingbuildings.co.uk, 2017). Ancak alanda ticari ünitelerin miktarca arttığı ha'da 250 birim konut olduğu başarılı örnekler de mevcuttur ve bu oranın yükselmesi komşulukta yer alan ticari ünitelerin devamlılığını sağlanması için de gereklidir. Komşuluğun mevcut yoğunluğunun donatıları devam ettirmeye yeteceği optimal yoğunluk, daha önce de belirtildiği gibi planlama alanıyla doğrudan ilintilidir ve zamanla yoğunlukta farklılaşma meydana getirilebilir (Barnett ve Biesley, 2015: 98, designingbuildings.co.uk, 2017). Türkiye kentlerinde yerleşik alanda bu yoğunlukların sağlanması mekânın yeniden organizasyonunu gerektirebilecektir. Çok büyük kentlerde çok-merkezli yaklaşımın geliştirilerek yoğun gelişme odaklarının yaratılması; bu odaklarda karma arazi kullanımı ile

kendi kendine yeterli alt-bölgeler oluşturulması; bu alt-bölgelerden merkeze veya diğer alt-bölgelere yolculuk gereksiniminin en aza indirilmesi gereklidir (Lehmann, 2016; designingbuildings.co.uk, 2017). Karma kullanımlı eko-komşuluklar bu modelin en önemli unsurlarındandır. Bu komşuluklar farklı konut tiplerini satın alınabilir şartlarda sunan ve farklı kullanıcı tiplerinin bir arada yer aldığı yerleşimlerdir. Bu sayede mahalle kültürü tekrar oturtularak yabancılaşma ve bireyselleşmenin engellenmesi yanında yerel kimliğin korunması amaçlanmaktadır. Böyle bir modelin uygulanması ve devam ettirilebilmesinde kentli katılımı ve yönetim önemli unsurlardır. Bunun için tabandan üste bir yaklaşım tercih edilerek, kararların kolektif bir biçimde verilmesi sağlanmalıdır. (designingbuildings.co.uk, 2017).

Özetle; Türkiye için sürdürülebilir, enerji etkin ve iklim değişikliğine dayanıklı kentleşme ilkeleri doğrultusunda eko-kompakt kent modelinin uygulanması ile;

- Yerel iklim koşullarının ve topografik unsurların planlama ve tasarıma yansıtılması,
- Kendi enerjisini yerel yenilenebilir enerji kaynaklarından üreten; azaltılmış veya sıfıra indirilmiş CO₂ salımı hedefine sahip kentler oluşturulması,
- Atık kavramının ortadan kaldırılması, atığın kaynağında ayrıştırılarak geri dönüşümle tekrar kullanılması-piyasaya sürülmesi ve/veya kompost uygulamalarının gerçekleştirilmesi,
- Bütünleşik kentsel su yönetimi sayesinde su kalitesinin ve su temin güvenliğinin sağlanması,
- Kentsel ısı adası etkisine karşı kentsel yeşil altyapının yani ağaçların, park ve yeşil alan düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi,
- Doğal kaynaklarını ihtiyacı kadar tüketen ve kent ekolojisi ilkelerini uygulayan bir yerleşme oluşturulması,
- Enerji üretim sürecinde sadece elektrik enerjisini değil, aynı zamanda üretim süreci sırasında ortaya çıkan ısıyı da kullanmaya dayanan uygulamaların, güneş enerjisi panelleriyle iklimlendirme ve elektrikli araçlar gibi yeni teknolojilerin kullanılması,
- Kolay erişimi, hareketliliği ve kentsel kullanımlar arası bağlantının çevreye en az zararı olan toplu taşıma sistemleriyle kurgulanması,
- Yapılaşmada mümkün olan en fazla miktarda yerel malzeme kullanılması,
- Kültürel mirasın kentsel alanlarda, buldukları yerde korunmasının ve bunların kentsel karma kullanımlarla bütünleştirilmesi,
- Eko-kompakt komşulukların birbirleriyle iyi geliştirilmiş bir toplu taşıma ağı ile ilişkisinin kurulması,
- Söz konusu komşuluklarda erişilebilir konuta ve karma kullanımlara özel önem verilmesi,
- Yeşil tasarım ve pasif güneş enerjisi sistemlerinin kullanıldığı,

- Gıda temin güvenliğini sağlayacak biçimde kent tarımı ve yerel bahçe uygulamalarının gerçekleştirildiği,
- Kent yönetiminde katılımcı bir yaklaşımla ve çok farklı meslek disiplinlerinin kente ilişkin karar verme süreçlerinde rol aldığı,
- Araç bağımlılığının azaltılmasıyla hava ve gürültü kirliliğinin de azaltılması,
- Yüksek bir yaşam kalitesine sahip,
- Aktif bir merkez ve alt merkez sistemine sahip kentsel mekânların oluşturulması, mümkün olabilmektedir.

V. Sonuç

Günümüzün en önemli problemlerinden biri olan iklim değişikliğine yönelik önlemler küresel çapta ivedilikle alınmalıdır. İklim değişikliğine neden olan sera gazı salımları, büyük oranda kentlerde insanlar tarafından gerçekleştirilen faaliyetler neticesinde ortaya çıktığından sorunun çözümünde kentlere odaklanılmalıdır. Bu çalışma kapsamında bu esaslar doğrultusunda, iklim değişikliğinin etkilerine uyum için sürdürülebilir nitelikte, enerji verimliliğinin sağlandığı ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı dayanıklı kentleşmenin ne şekilde olabileceği, bu tip kentlerin nasıl planlanması ve tasarlanması gerektiği ve sürdürülebilir kentleşme ilkelerinin Türkiye şartları da dikkate alınarak neler olması gerektiği hususları üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma kapsamında sürdürülebilirlik, enerji etkinlik ve iklim değişikliğine dayanıklılık açısından öne çıkmış iki kent modeli: OECD Kompakt kent yaklaşımı ve AB Eko-kent yaklaşımlarının ölçütleri incelenerek Türkiye'ye uygunlukları değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda OECD Kompakt kent yaklaşımının kültürel değerleri arka planda tutarak baskın bir ekonomik perspektif taşıdığı, AB Eko-kent yaklaşımının ise gelişmekte olan bir ülkenin ekonomik kaygılarını ön planda tutmayacak derecede ekolojik duyarlılık ve teknoloji baskın olduğu görülmüştür. Bu sebeple söz konusu yaklaşımların hiçbirisinin doğrudan Türkiye'ye uygulanamayacağı ve bunların ülke koşullarına uyan kısımlarının alınması ve yerel özellikler dikkate alınarak geliştirilmesiyle hibrit bir modelin oluşturulması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Türkiye'de yerel iklim değişikliği eylem planı hazırlanması konusunda öncü kentlerin çalışmaları incelendiğinde metodoloji ve kapsam farklılıklarının söz konusu olması Türkiye'nin bu yöndeki ihtiyacını ortaya koyar niteliktedir. Ortak bir modelin ve bu modele ilişkin ölçütlerin dünyanın farklı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye için de tanımlanması gereklidir. Bu doğrultuda Türkiye kentleri için yol haritası niteliğinde Eko-Kompakt Kent Modeli önerisi oluşturulmuş ve 13 ölçüt tanımlanmıştır.

Söz konusu model kapsamında; sürdürülebilir, enerji etkin ve iklim değişikliğine dayanıklı kentleşme ilkeleriyle kentsel çevrenin planlanması ve tasarımı aşamasında iklim, konum, bakı ve doku, güneşlenme ve rüzgâr akışı gibi unsurların göz önünde bulundurulmasının oldukça önemli olduğu, bu

sayede daha az enerji harcanmasının yanında, sera gazı salımlarının azaltılmasının mümkün olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, aşırı ısınmaya ve hava kirliliğine eğilimli kentlerde yaşam standartlarının yükseltilmesi, iklimsel faktörlerin kentsel planlama ve tasarıma dahil edilmesinde eko-kompakt kent yaklaşımı tercih edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir. Kent ölçeğinden ulus ölçeğine geliştirilen farklı politikaların bütünleştirilmesi ve birbirini tamamlayan nitelikte olması bu aşamada oldukça önemlidir.

Türkiye’de yürütülmekte olan kentsel dönüşüm faaliyetlerinde bu hususların göz önünde bulundurulması iklim değişikliğine dayanıklı, enerji etkin ve sürdürülebilir kentsel mekânların elde edilmesi doğrultusunda geleceğe yönelik ciddi avantajlar sağlayacaktır. Bu noktada unutulmaması gereken husus, iklim değişikliğine dayanıklı kentlerin planlaması ve tasarımı süreçlerinin uzun soluklu ve günün bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmelerine uygun güncellemeler gerektiren bir süreçler olduğudur. Kentlerin ve insan yerleşimlerinin planlanması, geliştirilmesi, yönetim ve idaresi konusunda radikal bir paradigma değişimine ihtiyaç vardır. Bugün alacağımız kararlar ortak kentsel geleceğimizi şekillendirecektir.

Kaynaklar

- Algan, N. (2017), “Kentsel Gelişimde Ekolojik Sürdürülebilirlik”, **Uluslararası Kentsel Politikalar Konferansı (INCUP2017)**, <http://incup2017.emu.edu.tr/tr> (Erişim tarihi: 06.10.2017)
- Barnett, J. ve Beasley, L. (2015), **Ecodesign for Cities and Suburbs**, Island Press, Washington.
- C40 Cities, www.c40.org/, (Erişim tarihi: 12.05.2016)
- Çalışkan, O. (2004), “Sürdürülebilir Kent Formu: Derişik Kent”, *Planlama Dergisi*, 3, ss.33-56.
- ÇŞB, <http://www.csb.gov.tr/gm/cygm/index.php>, (Erişim tarihi: 26.04.2016)
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Şehir 2023, <https://www.csb.gov.tr/turkce/index.php?Sayfa=faaliyetdetay&Id=11883>, (Erişim tarihi: 17.01.2017)
- Demirci, M. (2015), “Kentsel İklim Değişikliği Yönetişimi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 46, ss.75-100.
- Designingbuildings, The Compact Sustainable City, http://www.designingbuildings.co.uk/wiki/The_compact_sustainable_city (17.01.2017)
- Dieleman. F. ve Wegener, M. (2004), “Compact City and Urban Sprawl”, *Built Environment*, 30(4), ss.308-323.
- Eco-compact city, <http://www.ecocompactcity.org.html> (Erişim tarihi: 17.11.2016)
- ECOCITY Final Report**
http://www.rma.at/sites/new.rma.at/files/ECOCITY%20%20_%20Final%20Report.pdf, (Erişim tarihi: 17.11.2016)

ECOCITY Book 2: How to Make it Happen

http://www.gea21.com/_media/proyectos/ecocity/ecocity_book_2.pdf
(Erişim tarihi: 17.01.2017)

ICLEI, www.iclei.org/, (Erişim tarihi: 12.05.2016)

IDMC, <http://www.internal-displacement.org/publications/2015/global-estimates-2015-people-displaced-by-disasters/>,
(Erişim tarihi: 12.05.2016)

IPCC, AR5 Report, **Working Group I: Climate Change (2013): The Physical Science Basis**, Summary for Policy Makers, ISBN: 978-92-9169-138-8.

IPCC, AR5 Report, **Working Group II: Climate Change (2014): Impacts, Adaptation, and Vulnerability**, Summary for Policy Makers.

IPCC, AR5 Report, **Working Group III: Climate Change (2014): Mitigation of Climate Change**, Summary for Policy Makers.

IPCC Cities and Climate Change Science Conference,
<http://www.ipcc.ch/meetings/cities/>, (Erişim tarihi: 15.10.2017)

IPCC, Glossary, www.ipcc.ch/ipccreports/tar/wg1/518.htm, (Erişim tarihi: 13.05.2017)

İller Bankası, Sürdürülebilir Şehirler Projesi,
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:eDlv-BSfChcJ:www.ilbank.gov.tr/Surdurulebilir_Sehirler_projesi/doc/SCP%2520ESMF%2520Executive%2520Summary_DRAFT_august25-TR.docx+&cd=4&hl=tr&ct=clnk&gl=tr, (Erişim tarihi: 24.01.2017)

Jabareen, Y., R. (2006), "Sustainable Urban Forms", *Journal of Planning Education and Research*, 26, ss.38-56.

Kuban B., Demir, E., Demir, C., Sürdürülebilir Kentler ve En İyi Uygulamalar,
<http://www.3eelectrotech.com.tr/arsiv/yazi/129-surdurulebilir-kentler-ve-en-iyi-uygulamalar>, (Erişim tarihi: 24.01.2017)

Lehmann, S. (2010), "Green Urbanism: Formulating a Series of Holistic Principles", *SAPIENS*, <http://sapiens.revues.org/1057>, (Erişim tarihi: 15.04.2016)

LPAA, <http://newsroom.unfccc.int/lpaa/lpaa/welcome-to-the-lpaa-website-learn-more-about-the-transformational-initiative/>, (Erişim tarihi: 12.07.2016)

NAZCA, <http://newsroom.unfccc.int/lpaa/nazca/>, (Erişim tarihi: 12.07.2016)

Neuman, M. (2005), **The Compact City Fallacy**,
http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/32462172/Compact_City_Fallacy_JPER_2005.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53U L3A&Expires=1494430858&Signature=nm5hn1MGy7aZtN4iyfcxBBRuJeI%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DCompact_City_Fallacy_JPER_2005.pdf, (Erişim tarihi: 13.05.2017).

- OECD, (2016), **Compact City Policies: A Comparative Assessment**, http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/urban-rural-and-regional-development/compact-city-policies_9789264167865-en#.WRMoIdLjMw (Erişim tarihi: 13.05.2016)
- Onuncu Kalkınma Planı (2014- 2018)**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Satterthwaite, D., Huq, S., Pelling, M., Rejo, H., Lankao, P., R. (2007), **Adapting to Climate Change in Urban Areas: The Possibilities and Constraints in Low and Middle Income Nations**, IIED Publications.
- Tuğaç, Ç. (2014), “İklim Güvenliği Kapsamında Su Kaynaklarının Yönetimi”, *TODAİE Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 23(3), ss.1-30.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Nüfus Projeksiyonları, 2013-2075, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15844>, (Erişim tarihi: 26.04.2016)
- UN-Habitat, **Sustainable Urbanization in the Paris Agreement Report**, <https://unhabitat.org/books/sustainable-urbanization-in-the-paris-agreement/> (Erişim tarihi: 20.01.2017)
- UN-Habitat, **World Cities Report 2016**, wcr.unhabitat.org/, (Erişim tarihi: 11.06.2016)
- UN-Habitat III, (2016), **Outcome Document** <https://www2.habitat3.org/bitcache/99d99fbd0824de50214e99f864459d8081a9be00?vid=591155&disposition=inline&op=view>, (Erişim tarihi: 22.10.2016)
- UNDP-TR, **Türkiye’de Binalarda Enerji Verimliliğinin Artırılması**, http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/operations/projects/pove_rty_reduction/promoting_energy_efficiency_in_buildings_in_turkey.html, (Erişim tarihi: 20.01.2017)
- UNFCCC- **Paris Agreement**, http://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf, (Erişim tarihi: 01.02.2016)

BELEDİYELERDE KARAR VERME SÜREÇLERİNDE BİLGİ TEKNOLOJİLERİ KULLANMA EĞİLİMİ

Can AYDIN*
Çiğdem TARHAN**
Gizem ERDOĞAN***

Alınış Tarihi: 03 Ocak 2018

Kabul Tarihi: 29 Ağustos 2018

Öz: Son yıllarda yerel yönetimlerde özel sektörde olduğu gibi bilgi teknolojileri (BT), yönetim anlayışını değiştirmektedir. Birçok araştırmacı yerel yönetimlerde BT kullanımının organizasyon içerisinde yapısal anlamda değişikliklere sebep olduğunu fakat bunun her kurum için aynı seviyede olmadığını tartışmaktadır. Yerel yönetimlerde BT kullanımının adaptasyonunu, vatandaşlar için e-hizmet ve kurum çalışanları için intranet adaptasyonu olarak iki başlık özelinde incelenmiştir. Çalışma kapsamında 2 farklı büyükşehir belediyesinde çalışan uzman yöneticiler ile anket gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, makine bürokrasisi, organizasyonel rutin, personel kısıtlamaları ve risk alma kültürü faktörlerinin e-hizmetler ve intranet adaptasyonuna olan etkileri incelenmiştir. Sonuç olarak çalışmadan elde edilen bulgular tartışılmış ve literatüre katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karar Verme, Belediyeler, Yönetim Bilişim Sistemleri, Teknoloji Adaptasyonu

INFORMATION TECHNOLOGY USAGE TRENDS IN MUNICIPALITIES ON DECISION MAKING PROCESS

Abstract: In recent years, as in the private sector in local governments, information technology (IT) has changed management approach. Many researchers argue that the use of IT in local governments causes structural changes in the organization, but it is not at the same level for each institution. The adaptation of the use of IT in local governments has been examined under two headings as e-service for citizens and intranet adaptation for institution employees. Within the scope of the study, a survey was conducted with expert managers working in 2 different metropolitan municipalities. In this context, the effects of machine bureaucracy, organizational routine, staffing restrictions and risk-taking culture factors on e-services and intranet adaptation are examined in this paper. As a result, findings obtained without study were discussed and contributed to the literature.

Keywords: Decision Making, Municipalities, Management Information System, Technology Adaptation

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

*** Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

I.Giriş

Son yıllarda hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri, dünyada ve ülkemizde yönetim anlayışını da hızlı bir şekilde değiştirmektedir. Bu değişime ayak uydurabilenler genellikle dinamik ve vizyon sahibi özel sektör işletmelerdir. Bunun yanında yerel yönetimlerin de yönetsel değişikliklere zamanla uyum sağladığı görülmektedir (Çetin 2005). Değişme olgusunun özündeki en önemli unsur bilgidir. Günümüzün yönetim anlayışında; bilgi giderek artan bir değer ile hayatımızın merkezine oturmuş ve günümüz toplumu da bilgi toplumu olarak adlandırılmıştır (Gülseçen, 2015). Özel sektör işletmeleri için bilgi, kendilerine değer katan ve rekabet imkânı yaratan en değerli varlıktır. Bilginin iyi bir şekilde yönetilmesi demek; organizasyon içerisindeki değerli bilginin ortaya çıkarılması ve işletme içerisinde ihtiyaç duyulan birimlere yayılması anlamına gelmektedir. Organizasyonların bilgiyi yönetebilmesi için bilgi teknolojilerinden etkin bir şekilde yararlanan bilgi sistemleri kullanmaları gerekmektedir. Bilgi sistemleri organizasyonlarda karar vermeye, koordinasyona ve kontrole destek olmasının yanında; problemlerin analizinde ve yeni ürünler üretmede yardımcı olmaktadır.

Yerel yönetimlerin açısından bakarsak; bilgi sistemlerinin kullanımı hizmet üreten özel sektör kuruluşları ile benzerlik göstermektedir. Yerel yönetimler, insanlara hizmet sunar ancak bunları pazarlayan özel sektör gibi kar amaçlı düşünmezler (Uygun, 2002). İşletme bakış açısına göre ise ürün ve hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti, etkin karar verme gibi kavramlar ön plandadır. Yerel yönetimler açısından ele alındığında ise hizmetin kalitesi, hizmetleri en iyi şekilde, halkın ihtiyaç duyduğu zamanda yerine getirme göze çarpmaktadır. Bunun yanında etkin karar verme sürecinin de yerel yönetimlerde uygulanmaya başlandığı görülmektedir (Ünal 2012). Etkin karar verme süreçlerinin yerel yönetimlerde kullanılabilmesi için özel sektörde olduğu gibi; veriden bilgi elde etme, bilgiyi inceleme, analiz etme ve son olarak değerlendirme aşamalarının tümünü yöneten yönetim bilişim sistemlerinin kurum içerisinde adapte edilmesi gerekmektedir.

Etkin karar verme amaçlı bilgi teknolojilerinin yerel yönetimlerde kullanımının benimsenmesi süreçleri son 40 yılda e-devlet paradigmasının ortaya çıkmasıyla beraber başlamıştır (Wahid, 2011). Tat-Kei Ho, 2002 yılında yaptığı çalışmada yerel yönetimler e-devlet paradigmasına geçiş sürecinde olduklarını belirtmiştir. Bu süreçte; yerel yönetimler bölünme ve resmileştirme ilkelerini benimseyen geleneksel bürokratik paradigmadan, koordineli ağ binaları, dışsal işbirliği ve müşteri servis anlayışına geçmiştir. Bu geçiş süreci kurumların web sayfalarından izlenebilmektedir. Kurumların web sayfaları organizasyonel yapıdan bilgilendirici ve kullanıcı öncelikli yapıya evrilmektedir. Yerel yönetimlerde bilginin ve hizmetlerin internet üzerinden yayınlanması ve e-devlet paradigması organizasyon içerisinde değişimlere sebep olmaktadır (West, 2004; Moon, 2002; Gant vd., 2002). Yerel yönetimler

genellikle bilgi teknolojilerinin kamu hizmetleri ve organizasyonel verimliliği artıracaklarını düşünmektedir. Örneğin vatandaşlara sunulan e-hizmetlerin vatandaş memnuniyetini yükselteceğini (Furlong ve Kerwin, 2004; Nye, 2002) veya kurum içerisinde intranet kullanımının operasyonel verimliliği artıracak, hızlı ve doğru karar almayı sağlayacağını (Fountain, 2004) vatandaşın güvenini kazanacağını (Tolbert ve Mossberger, 2006; Welch vd., 2004), hesap verebilirliğin artacağını (La Porte vd., 2002) düşünmektedir. Yapılan ampirik çalışmalarda Bilgi Teknolojileri (BT) kullanımının benimsenmesinin organizasyonel başarı ve verimliliği artıracaklarını düşünülmesine rağmen belirleyici faktörlerin ve hedeflerin de hesaba katılması gerektiği görülmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yerel yönetimlere adapte edilmesine yönelik belirleyici faktörleri inceleyen bir çalışmada; hem e-hizmetin ve hem de intranetin benimsenmesinin personel kısıtları, iş rutinleri, organizasyonel kısıtlar ve risk alma kültürü ile ilgili olduğu ortaya konulmuştur (Wang ve Feeney, 2014). Bir diğer çalışmada bilgi ve iletişim teknolojilerinin yerel yönetimlerde kullanımının politik ortam, idari yapı, e-devlet uygulamalarının, benimsenmenin oranını belirlemektedir (Ahn, 2011). 2004 yılında Ho ve Ni Iowa şehrinde hazine müdürlüğünde BT kullanımının adaptasyonunu ölçen bir diğer çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma; adaptasyon kararını web sitesi sahi olma durumu ve e-devlet servislerini sağlayıp sağlamadığı durumuna göre analiz etmiştir. Bu iki olguyu etkileyen etmenler ise çevrimiçi servisler için yerel işletme ve genel toplum ihtiyaçları, nüfus büyüklüğü, komşu şehirlerdeki e-devlet kullanımı gelişimi, bütçe kısıtlamaları, diğer departmanlar ile olan bütçe rekabeti, BT çalışanları, BT bütçesi, çalışanlara ödenen BT eğitimi ücreti, BT gelişimi yakalamada yaşanan zorluklar, seçilmiş yöneticilerin BT adaptasyonuna desteği, BT departmanındaki çalışanların yaşı gibi bağımsız değişkenleri bağımlı değişkenlere olan etkisi araştırılmıştır (Ho ve Ni, 2004). Belediyelerde BT kullanımının adaptasyonun da e-hizmetler ve intranet kullanımının etkin olduğu tespit edilmiştir (Wang ve Feeney 2014). Bu çalışmada Wang ve Feeney'in 2014 yılında geliştirdiği bilgi teknolojileri benimsenmesini etkileyen ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek kullanılarak ilk olarak İzmir büyükşehir belediyesi karar verici seviyesinde bulunan şube müdürlerinin katıldığı bir ön anket uygulanmıştır. Ardından anket 2 farklı büyükşehir belediyesinde tekrar gerçekleştirilmiş ve yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Sonuç olarak hangi faktörlerin nasıl bir etkisi olduğu tespit edilmiş ve literatüre katkı sağlanmıştır.

II. Teorik Çerçeve ve Hipotez

Birçok araştırmacı yerel yönetimlerde BT kullanımının organizasyon içerisinde yapısal anlamda değişikliklere sebep olduğunu fakat bunun her kurum için aynı seviyede olmadığını tartışmaktadır. Kurumların organizasyon yapıları ve teknik altyapıları bu değişimin hangi ölçüde gerçekleşeceğini belirlemektedir. Aynı ölçekteki bazı yerel yönetimler web sayfaları üzerinden

gelişmiş e-hizmetler sunarken diğerleri de web sayfalarını sadece kurumsal bilgilendirme seviyesinde kullanmaktadır (Norris ve Moon , 2005). Kurum içerisinde intranet kullanımı da e-hizmetler gibi kurum çalışanları için önemli bir araçtır. İtranet, organizasyon içerisinde büyük miktarda veriyi paylaşmak, organize etmek ve toplamak için etkin ve etkili bir araçtır (Moon, 2002). Yerel yönetimlerde intranet ağı genellikle belge yönetim sistemi, arıza takip sistemi, kent bilgi sistemi gibi operasyonel bilgi sistemleri seviyesinde kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında cevap aranan sorulardan biri de bu intranet içerisinde operasyonel seviyede kullanılan sistemlerin karar verme aşamasında nasıl bir etkisi olduğunun araştırılmasıdır.

Literatür incelendiğinde organizasyonlarda BT kullanımının benimsenmesini etkileyen organizasyonel faktörleri inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır (Wang ve Feeney, 2014; Ahn, 2011; Ho 2002). Bu çalışma kapsamında yerel yönetimlerde BT kullanımının benimsenmesi ile ilgili incelenen organizasyonel faktörler sırasıyla makine bürokrasisi, iş rutinleri, personel kısıtları ve risk alma kültürüdür. Belirlenen faktörlerin kurum içerisinde intranet ve e-hizmetlerin kullanımı ile aralarındaki ilişkiler incelenerek karar verme sürecinde bilgi teknolojilerini kullanma eğilimi ortaya konmuştur. Bu kapsamda faktörlerden ilki olan makine bürokrasisi standart hizmet üreten büyük bürokrasidir. Merkezileşmiş bir yönetim takımı ve merkezileşmiş bir karar alma mekanizması baskındır (Mintzberg, 1989). Birleşik Krallık'ta verilen kalp yetmezliği hizmetlerinin yönetiminde makine bürokrasisi kullanılması limitli kaynaklar ve artan ihtiyaçlar gibi konularla baş edemediği görülmektedir (Hawkins vd., 2013). Çalışmanın sonuçları incelendiğinde bu hizmetlerin daha iyi yapılabilmesi için birbiriyle ilişkili parçaların organize bir şekilde çalışmasını sağlayan daha esnek bir yapıya kavuşması gerektiği ortaya konmuştur. Kamu kurumlarında merkezileşmiş yapılar kurum içerisinde BT kullanımı ile vatandaşa hizmet verme imkânını azaltmaktadır (Osborne ve Gaebler, 1992). Bu sebeple, makine bürokrasinin karar verme aşamasında BT kullanımının benimsenmesinde olumsuz etkisi olduğu hipotezi kabul edilmektedir (Daft, 1982; Damanpor, 1996).

H_{1a}: Makine bürokrasisi ile intranet adaptasyonu negatif ilişkilidir.

H_{1b}: Makine bürokrasisi ile e-hizmet adaptasyonu negatif ilişkilidir.

Organizasyonel rutinler bilinen durumlarla baş edebilmek için geliştirilen titiz kurallar, metotlar ve uygulamalardır (Laudon ve Laudon, 2012). İş süreçleri organizasyonel rutinlerin bütünüdür. Çalışanlar bu rutinlerin farkında olduklarında verimli ve etkin olabilmektedir (Becker vd., 2005; Bozeman ve Rainey, 1998; Hage ve Aiken, 1969). Bununla birlikte, sürekli aynı iş süreçlerini uygulayan çalışanlar, iş süreçlerinde yeni bir bilgi teknolojisi kullanmaya karşı dirençlidirler. Bunun yanında organizasyonel rutinlerin sosyo-tekniik açıdan organizasyon içerisinde büyük fırsatlar yaratabileceğini belirtmektedir (Feldman ve Pentland, 2000). Li ve Feeney 2014 yılında

organizasyonel rutinin kamu kurumlarında BT kullanımının benimsenmesinde olumsuz rol oynadığını tespit etmiştir. Bu çalışmada da belediyeler de karar verme aşamasında organizasyonel rutinin BT kullanımını olumsuz etkilediği beklenmektedir.

H_{2a}: Organizasyonel rutin ile intranet adaptasyonu negatif ilişkilidir.

H_{2b}: Organizasyonel rutin ile e-hizmet adaptasyonu negatif ilişkilidir.

Kamu kurumlarındaki personelin korunmasına ilişkin kanunlar ve kurallar, örgütsel yenilikçiliğin önündeki en büyük engeller olarak görülmektedir (Pandey vd., 2007). Kamu kurumlarında inovasyon geliştirme kapsamında aynı iş için aynı ücret ödenmemesi ve kurumsal çalışanlar için mevcut yasaların önündeki engeller nedeniyle BT kullanımını olumsuz etkilemektedir. Özel sektör çalışanların motivasyonunu artırmak için kendi içinde yaptıkları her türlü yenilik için bir ödül sistemi kullanmaktadır. Kamu sektöründe böyle bir yapının bulunmaması da BT gelişimini engellemektedir. Kurum içindeki taktiksel ve stratejik düzeydeki ilerleme genellikle siyasi nedenlerden dolayı yapılır, yöneticinin daha iyi karar verici olması yeteneğine bağlı olmamaktadır. Bu olumsuz duruma izin veren personel mevzuatı ve siyasi otoritedir. Bu nedenle, taktiksel düzeydeki çalışanlar daha etkili karar verme için BT kullanımı hakkında daha fazla endişe duymaktadır. Bu bağlamda, personel kısıtlamaları ile ilgili olarak aşağıdaki hipotez önerilmiştir.

H_{3a}: Personel kısıtlamaları ile intranet adaptasyonu negatif ilişkilidir.

H_{3b}: Personel kısıtlamaları ile e-hizmet adaptasyonu negatif ilişkilidir.

Son yıllarda, özel sektörde vatandaşlara yönelik sonuç odaklı yaklaşımlar, özellikle belediyeler de vatandaşa daha iyi hizmet sunmak için kamu sektöründe de kullanılmaktadır. Vatandaş odaklı yaklaşım zamanla tüm belediyeler tarafından benimsenmekle beraber rekabet konusu haline gelmiştir. Bu rekabet yerel yönetimlerin birbirleriyle rekabet gücünü ve BT uygulanabilirliğini arttırmaktadır. Bu değişiklik belediyelerde BT kullanımını teşvik etmekte ve artışa sebep olmaktadır. BT çözümlerinin belediyelerde kullanımı için yöneticilerin risk almaları gerekmektedir. Bu bağlamda risk alan yöneticiler BT çözümlerinin organizasyonda daha fazla kullanılmasını ve dolayısıyla kurumun daha verimli çalışmasını sağlar (Bozeman ve Kingsley, 1998; Dewar ve Dutton, 1986). BT çözümleri kurum içerisinde verimin artmasını sağlamanın yanında yerel yönetimlerde iki farklı türde risk yaratma potansiyeline sahiptir. Birincisi, kurum içi çalışanların BT çözümlerine beklenen seviyede adapte olamamalarına ve böylece mevcut operasyonun verimli çalışmamasına sebep olmaktadır. Diğer risk ise vatandaşlara sunulan hizmetlerde bilgi teknolojilerinin tüm kesimler tarafından eşit olarak kullanılmamasıdır. Yukarıda belirtilen riskleri göze alarak BT yatırımlarını teşvik eden ve gerçekleştiren yöneticiler genellikle kurum içerisinde verim

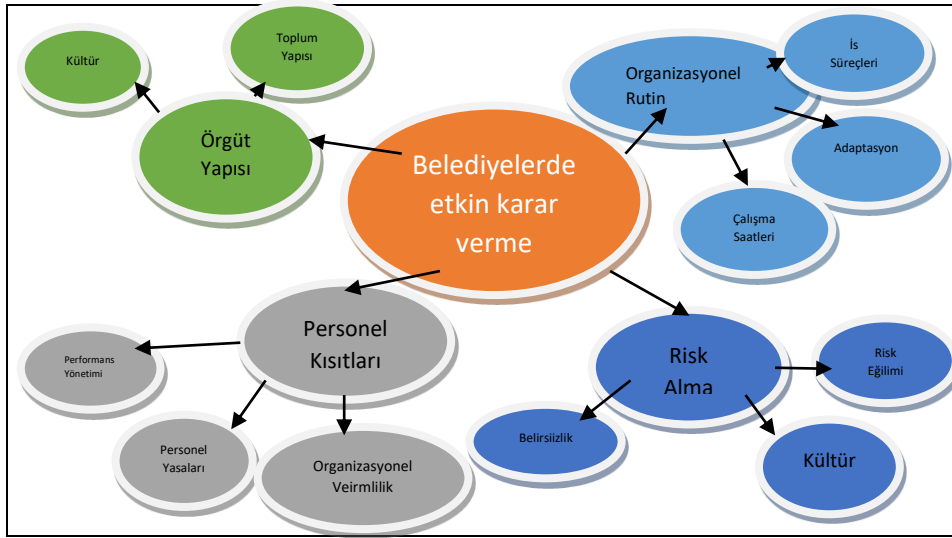
artışını sağlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada risk alma kültürünün kurum içindeki karar verme sürecini olumlu yönde etkilemesini beklenmektedir.

H_{4a}: Risk alma kültürü ile intranet adaptasyonu negatif ilişkilidir.

H_{4b}: Risk alma kültürü ile e-hizmet adaptasyonu negatif ilişkilidir.

III. Araştırmanın Modeli

Belediyelerde etkin karar verme süreçlerini etkileyen etmenler olarak örgüt yapısı, risk alma kültürü, personel, organizasyonel yapı olarak belirlenmiştir. Tüm bu faktörlerin e-hizmetler ve intranet adaptasyonu üzerindeki etkisi ayrı ayrı incelenerek değerlendirilecektir (Şekil 1).

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

A) Anket Tasarımı

Belediyelerde karar verme süreçlerinde bilgi teknolojilerinin benimsenme oranının ölçümünün sağlandığı bu çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. Anket tasarımı öncesinde, literatür derinlemesine incelenmiştir. Konu ile ilgili literatürde kavramsal tartışmalar ve ampirik çalışmalara rastlanmıştır. Bu çalışmalar incelendiğinde anket sorularının belirlenmesinde makine bürokrasisi, örgütsel rutin, personel kısıtlamaları ve risk alma konuları kullanılmıştır (Wang 2014). Bunun ölçülmesinde alanlarında yetkin beş adet uzmanın görüşleri alınmış, uluslararası literatürün yoğunluğu nedeniyle ankette kullanılan ifadelerin Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Yukarıda belirlenen ifadeler kullanarak belediyelerde bilgi teknolojilerinin kullanımının ölçümünde kullanılmak üzere eşit aralıklı Likert tipi ifade ile cevaplanabilecek bir ölçek kullanılmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, demografik özellikler hakkında yaş, eğitim düzeyi, çalışma yılı, yaşanan şehir ile ilgili dört

adet soru bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde, 5'li Likert tipine göre hazırlanan 24 soru bulunmaktadır (1= Tamamen Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5=Tamamen Katılıyorum).

B) Örneklemin Belirlenmesi

Çalışmanın ana kütlesi büyükşehir belediyelerinin çeşitli birimlerinde çalışan 212 şube müdürüdür. Bu kapsamda ön test bağlamında İzmir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde çalışan 10 adet şube müdürü ile anket gerçekleştirilmiştir. Ardından geneli temsil edebilecek analiz sonuçlarına ulaşılabilmesi için, yeni büyükşehir olmuş büyükşehir belediyesi ve eski büyükşehir belediyesinden olacak şekilde farklı şehirlerden 2 büyükşehir belediyesi seçilmiştir. Belediyelerde şube müdürlerinin seçilmesinin nedenleri, belediyelerde bilgi teknolojilerinin kullanımında ve karar vermenin ilk ve en yaygın seviyesinde yer aldıkları içindir. Seçilen katılımcılar belediyeledi karar verici seviyesinde çalışanlardır. Ana kütlenin tamamına ulaşabilmek mümkün olmadığından kolay örnekleme tekniği ile araştırmanın örneklemini oluşturan 61 şube müdürü saha çalışmaları için seçilmiştir. Örneklem (61 adet) büyüklüğünün evreni (212 adet) %33 oranında temsil edeceği düşünülmektedir.

Tasarlanan anket formu, İzmir ve Denizli büyükşehir belediyelerindeki şube müdürlüklerine e-posta yoluyla gönderilmiştir. Anketteki ifadelerin net bir şekilde anlaşılabilmesi için araştırmanın amaç ve kapsamı anket formu üzerinden belirtilmiştir. Ankete katılanların demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Ankete Katılanların Demografik Yapısı

Eğitim Düzeyiniz	Frekans	Yüzde (%)
Lisans	25	41
Yüksek Lisans	28	45,9
Doktora	8	13,1
TOPLAM	61	100
Yaş	Frekans	Yüzde (%)
25-30	12	19,7
31-35	21	34,4
36-39	11	18
40-45	9	14,8
45-49	8	13,1
TOPLAM	61	100
Yaşadığınız Şehir	Frekans	Yüzde (%)
İzmir	38	62,3
Denizli	23	37,7
TOPLAM	61	100

Katılımcıların %19,7'si 20'li yaşlarında, %52,4 30'lu yaşlarında ve %27,9'u ise 40'lı yaşlarındadır. Alınan cevaplara göre çalışanların %41'i lisans, %45,9'ı yüksek lisans, %13,1'si doktora mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların %62,3'ünün İzmir, %37,7'ünün ise Denizli büyükşehir belediyesinde çalıştığını görmekteyiz. Yaş ve eğitim düzeyi örneklemin homojen bir dağılım sergilediğini göstermektedir.

IV. Metodoloji

Belediyelerde karar verme süreçlerinde BT kullanımının benimsenmesini ölçmek için bu çalışmada iki aşamalı analiz süreci belirlenmiştir. (1) Güvenilirlik analizi ve geçerlilik analizi, (2) nihai analizler. Sonuçlar SPSS paket programına girilmiş ve anket sorularının güvenilirliği test edilmiştir. Belediyelerde karar verme süreçlerinde BT kullanımını benimsenmesi ölçeğinin güvenilirlik düzeylerinin araştırılması Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Güvenilirlik, bir kişinin ankete verdiği cevapların tutarlılığı olarak tanımlanır (Büyüköztürk, 2017). Ölçeğin güvenilirlik testi maddelerin ortalama korelasyonlarının hesaplanması ile gerçekleştirilir (Seçkin ve Başbay 2013). Güvenilirlik analizi ile ölçeğin güvenilir olup olmadığını söylemek için alfa katsayısının 0,70'den yüksek olması beklenir (Nunnally, 1978). Elde edilen güvenilirlik analizleri doğrultusunda içeriğin yeterli bir tanımlanmış. Bu anketin seçilen örneklem grubunda kullanılması uygun görülmüştür. Anketin değerlendirilmesi sırasında alfa değerini düşüren 6 madde analizden çıkarılmıştır. Beklenen seviye olan 0.70 sayısı elde edildiğinde madde çıkarımı süreci sonlandırılmıştır. Araştırma kapsamında anketin alfa değeri (0,790) 0,70'in üzerinde olduğundan anket oldukça güvenilir olarak değerlendirilir. Anketin geçerliliğini test etmek ve ölçeğin faktör yapısının teorik beklentileri karşılayıp karşılamadığını test etmek için faktör analizi uygulanmıştır (Halaç vd., 2014). Faktör analizi için uygunluğunu tespit etmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği istatistiği yapılmıştır. İstatistiğin sonucu, maddeler arası korelasyonların faktör analizine uygun olduğu ortaya çıkmıştır (KMO:0.690).

Ölçeğin, değişkenlerle faktörler arasındaki korelasyonları temsil eden faktör yükleri incelenmiştir. Maddelerin bağlı olduğu faktördeki değerin yüksek olması o maddelerin bağlı oldukları kavram ile ilgili olduğu anlamına gelmektedir. Faktör değerinin 0,45 üstünde olması ifadenin seçilmesi için yeterli olduğundan bu değerin üzerinde olan ifadeler dikkate alınmıştır. Uygun sonuca ulaşana kadar faktör analizi tekrar edilerek faktör değeri düşük maddeler anketin dışında bırakılmıştır. Ölçekteki tüm maddelerin faktör analizi sonuçlarına ait bulgular Tablo 2 de verilmiştir. Faktör analizi sonucu ölçekte 4 boyutlu bir faktör yapısı elde edilmiştir. 4 faktör toplam varyansın % 70,445'ini açıklamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre analiz de faktörlerin, maddelerdeki toplam varyansın ve ölçeğe ilişkin varyansın çoğunluğunu açıkladıkları görülmektedir. Bu da ölçeğin geçerliliğini desteklemektedir.

Tablo 2: Faktör Analizi Sonuçları

Faktör Analizi	Makine Bürokrasi	Organizasyonel Rutin	Personel Kısıtlamaları	Risk Alma Kültürü
Kurumunuzda en ufak bir sorun bile bir üst yöneticiye karar vermesi için gönderilir. Soru 7	0.756			
Kurumunuzda stratejik karar alma süreçlerine katılabiliyorum. Soru 8	0,508			
Kurumumda yeteneklerimi geliştirme ve yeni bilgiler kazanma olanağım olduğunu düşünüyorum. Soru 9	0.736 0.665			
Çalışanlardan birçoğu iş geliştirme ile ilgili faydalı fikirler veriyor. Soru 10	0.904			
Kurumunuzda sizin kullanımınız için yapılan bilgi sistemleri için sizden fikir alınır Soru 11		0.105		
Kurumumda her gün aynı işle uğraşıyorum. Soru 12		0,365		
Kurumumuzda her gün yeni iş süreçleri ile karşılaşıyorum. Soru 13		0,678		
Kurumumda her gün farklı işlerle uğraşmayı çok isterim Soru 14		0.208		
Kurumumuzda bilgi teknolojilerinin kullanımı ile günlük işleri daha hızlı ve verimli yapabilirim. Soru 15		0,656		
Yöneticiniz bir gün gelip artık tüm işinizi bir yazılım veya uygulama kullanarak yapacağınızı söylese ne düşürdünüz. Soru 16		0,630		
İş emirlerinizi bir yapay zekada almak fikrine katılıyor musunuz. Soru 17		0.845		
Kurumumuzda mevcut maaş sistemi ve yönetmelikler daha çok çalışanları ödüllendirir. Soru 18			0,647	
Kurumumuzda performansa dayalı promosyonlar verilir. Soru 19			0,568	
Kurumumuzda günlük problemlere teknoloji tabanlı inovatif bir fikir geliştirdiğiniz de yönetim tarafından hemen uygulanır. Soru 20			0.549	
Kurumumuzda yeni bilgi teknolojileri kullanıma geçmekten risk almaktan korkmam. Soru 21				0,527
Kurumumuz yeni bilgi teknolojilerinin kullanmaya yatkın girişimci bir kurumdur Soru 22				0.908

Kurumumuzda bilgi teknolojilerinin kurulması teşvik edilir. Soru 23				0.552
Kurumumuzda bilgi teknoloji tabanlı fikirler genellikle yöneticiler tarafından hemen hayata geçirilmeye çalışılır. Soru 24				0.756

V. Bulgular

Çalışmanın araştırma modeli Yapısal Eşitlik Modellemesi ile test edilmiştir. Analizlerin sonuçları Tablo 3’de yer almaktadır.

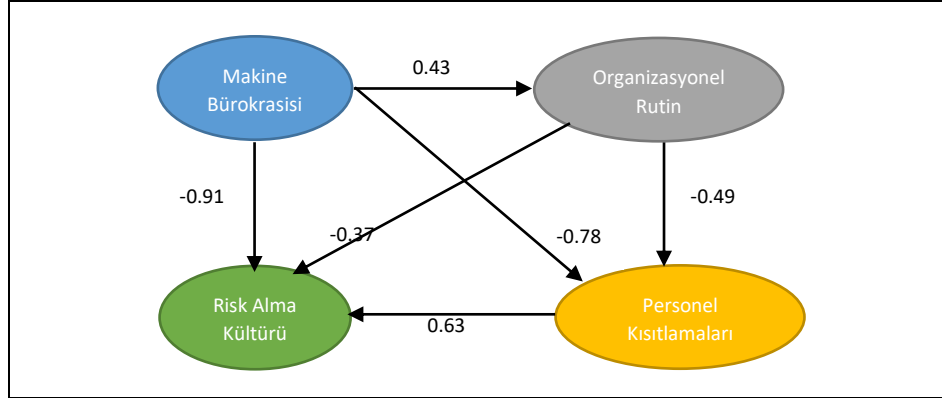
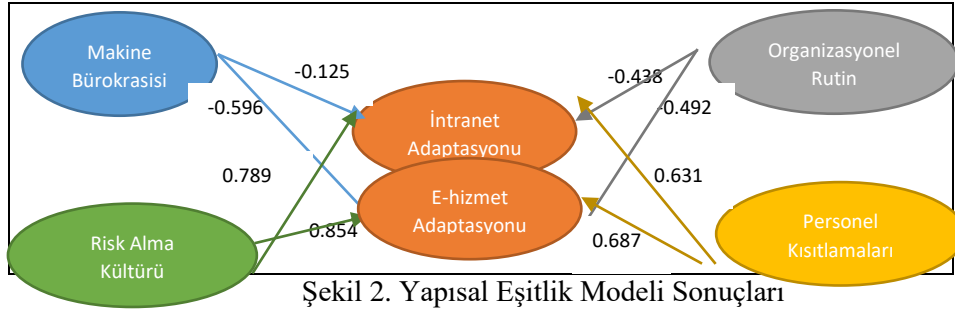
Tablo 3: Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Hipotezler	Regresyon Ağırlıkları	Standart Hata	t	p	Sonuç
H1a Makine Bürokrasi-Intranet Adaptasyonu	-0.125	0.071	-1.422	<0.01	Kabul
H1b Makine Bürokrasi- E-hizmet Adaptasyonu	-0.596	0.045	-1.231	<0.01	Kabul
H2a Organizasyonel Rutin -Intranet Adaptasyonu	-0.438	0.084	-3.896	<0.01	Kabul
H2b Organizasyonel Rutin -E-hizmet Adaptasyonu	-0.492	0.079	-4.156	<0.01	Kabul
H3a Personel Kısıtlamaları - Intranet Adaptasyonu	0.631	0.071	12.445	<0.03	Red
H3b Personel Kısıtlamaları -E-hizmet Adaptasyonu	0.687	0.045	8.441	<0.01	Red
H4a Risk Alma Kültürü -Intranet Adaptasyonu	0.789	0.038	-3.456	<0.02	Kabul
H5b Risk Alma Kültürü -E-hizmet Adaptasyonu	0.854	0.083	-2.896	<0.02	Kabul
CMIN/DF: 2,620; GFI: 0,990; NFI: 0,810; CFI: 0,982; RFI: 0,911; IFI: 0,982; RMSEA: 0,061					

Modelin sonuçları incelendiğinde Makine Bürokrasi ile intranet adaptasyonu arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (H_{1a}: r=-0.125,p<0.01). Makine Bürokrasi ile e-hizmet adaptasyonu arasında da negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki görülmüştür (H_{1b}: r=-0.596, p<0.01). Bu sonuçlara göre H₁ hipotezi desteklenmektedir. Organizasyonel Rutin ile intranet adaptasyonu arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir (H_{2a}: r=-0.438,p<0.03). Organizasyonel Rutin ile e-hizmetlerin adaptasyonu arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir (H_{2b}: r=-0.492,p<0.01). Bu sonuçlara göre H₂ hipotezi desteklenmektedir. Personel Kısıtlamaları ile intranet adaptasyonu arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (H_{3a}: r=0.631, p<0.01) ve personel kısıtlamaları ile e-hizmetlerin adaptasyonu arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (H_{3b}: r=0.687, p<0.01). Bu sonuçlar bize H₃’ün red edildiği sonucunu vermektedir. Son olarak risk alma kültürü ile intranet adaptasyonu arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (H_{4a}: r=0.789, p<0.02). Yine risk alma kültürü ile e-hizmetlerin

adaptasyonu arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (H4a: $r=0.854$, $p<0.02$). Son olarak yine H4 hipotezi desteklenmektedir (Şekil 2).

Bunun yanında Makine bürokrasi ile organizasyonel rutin arasında ($r=0.43$) pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Aynı zamanda organizasyonel rutin ile personel kısıtlamaları arasında ($r=-0.49$) negatif yönlü bir ilişki ve personel kısıtlamaları ile risk alma kültürü arasında ($r=0.63$) pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Dolaylı olarak ortaya çıkan sonuçlar incelendiğinde makine bürokrasi ile personel kısıtlamaları arasında ($r=-0.78$), organizasyonel rutin ile risk alma kültürü arasında da ($r=-0.37$) negatif bir ilişki bulunmaktadır. Son olarak makine bürokrasi ile risk alma kültürü arasında ($r=-0.91$)'lik negatif bir ilişki bulunmaktadır (Şekil 3).

VI. Sonuç

Çalışma kapsamında, belediyelerde BT'nin karar alma süreçlerinde kullanımını etkileyen faktörler incelenmiştir. Literatürde henüz incelenmemiş olan Soru 16 ve Soru 17 gibi güncel konularla ilgili, ancak belediyelerde BT'nin karar alma süreçlerinde kullanımı ile ilgili çalışmalarda yapılması gerekli olan faktörler de ayrıca çalışma kapsamında incelenmiştir. Anketin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılmıştır. Ardından iyileştirilen anket daha geniş bir

kitleye yani iki farklı büyükşehir belediyesindeki 61 şube müdürüne uygulamıştır.

Birinci faktör olan makine bürokrasisi altındaki sorulara verilen cevaplar örgütün tam bir makine bürokrasisi ile yönetildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, soruların cevapları incelendiğinde, karar verme süreçlerinde kurum içerisinde sağlam bir hiyerarşinin bulunduğu görülmektedir. Bu yapı yöneticilerin yenilikçi özellikleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Bunu göz önüne alırsak, ilk hipotezimiz kurumsal karar alma süreçlerinde makine bürokrasisinin e-hizmetlerin ve intranet adaptasyonunu olumsuz yönde etkilediğini kanıtlamaktadır.

İkinci faktör olan örgütsel rutin faktörü incelendiğinde; kurum çalışanlarının genellikle gün içinde belli işlerle uğraştığı görülmektedir. Çalışanlar yenilikçi fikirler üretmeye istekli olsalar da mekanizmanın ve yöneticilerin engellemeleri nedeniyle yaratıcılıkları gizlemektedir. Bilgi teknolojisinin yönetim seviyesinde kullanılması, günlük iş süreçlerini yüksek düzeyde daha verimli hale getirecektir. Buna ek olarak, şayet belediyede bütünleşmiş bilgi teknolojisi tabanlı bir sistem kurulursa, yöneticilerin hızlı bir şekilde adapte olması bekleniyor. Sorular arasında verilen en çarpıcı cevap 16 numaralı soru olan "iş emrini yapay bir zekâdan almaya karar verdin mi" sorusudur. Bu soruya katılımcıların %40'ı tamamen katılmaktadır. Tüm bu çıkarımlar ışığında; örgütsel rutinin karar verme aşamasında e-hizmetlerin ve intranet adaptasyonunu olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.

Personel kısıtları faktörü 5 soru ile incelenmiştir. Öncelikle, belediyede yeniliği destekleyecek bir ödül sistemi mevcut değil. Yöneticilerin yenilikçi bir fikir geliştirmeleri, üst düzey yöneticilerinki kadar yüksek bir seviyede değildir. Bu sonuç belediyede sağlam bir personel yapısının olduğunu göstermektedir. Bu yapı karar vermede bilgi teknolojileri kullanımını hipotezin aksine olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Son faktör risk alma eğilimlerini ölçer. Bu bağlamda, yöneticilerin bilgi teknolojisi kullanımında risk almak için verdiği cevaplar incelendiğinde, büyük bir kısmının risk almaktan korkmadığı ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, kurumun inovasyon açısından dinamik bir girişimci yer olmadığı tespit edildi. Dinamik bir kurum olmamasının yanı sıra, bilgi teknolojilerinin kurulmasının teşvik edildiği ortaya çıkmıştır. Nitekim bu iki zıt eğilim, kurumun yenilikçi bir iş yapmak istediğini, ancak genel yapısında bunu gerçekleştirmediğini ortaya koymaktadır. Bütün bu soruların cevapları incelendiğinde, kurum yöneticilerinin risk alma korkmuyor oldukları ve karar verme aşamasında e-hizmetlerin ve intranet adaptasyonunu olumlu yönde etkilediği ortaya çıkmaktadır.

Son olarak da çalışmanın kısıtları hakkında şunları söylemek mümkündür. Bu çalışma her ikisi de Ege bölgesinde olmak üzere iki farklı büyükşehir belediyesinden katılımcılar ile gerçekleştirilmiştir. Bu sayının farklı bölgelerde eşit şekilde olmak üzere yaygınlaştırılarak ileriki çalışmalarda

gerçekleştirilebilir. Bunu yanında bundan sonraki araştırmalarda teknoloji adaptasyonunu etkilediğini düşünülen diğer bir takım faktörler modele dahil edilebilir ya da farklı bir model kullanılabilir.

Kaynaklar

- Ahn, M. J. (2011), Adoption of E-Communication Applications in U.S. Municipalities: The Role of Political Environment, Bureaucratic Structure, and the Nature of Applications, *The American Review of Public Administration*. 41(4), 428-452.
- Becker, M. C., Lazaric, N., Nelson, R. R., & Winter, S. G. (2005). Applying organizational routines in understanding organizational change. *Industrial and Corporate Change*, 14(5), 775-791.
- Bozeman, B., & Kingsley, G. (1998). Risk culture in public and private organizations. *Public Administration Review*, 58, 109-118.
- Bozeman, B., & Rainey, H. G. (1998). Organizational rules and the "bureaucratic personality". *American Journal of Political Science*, 42, 163-189.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*. Pegem Atf İndeksi, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Çetin, S. (2005). Yerel Yönetimlerde Stratejik Yönetim. *Türk İdare Dergisi*, 449, 93-100.
- Daft, R. L. (1982). Bureaucratic versus nonbureaucratic structure and the process of innovation and change. *Research in the Sociology of Organizations*, 1, 129-166.
- Damanpor, F. (1996). Bureaucracy and innovation revisited: Effects of contingency factors, industrial sectors, and innovation characteristics. *The Journal of High Technology Management Research*, 7(2), 149-173.
- Dewar, R. D., & Dutton, J. E. (1986). The adoption of radical and incremental innovations: An empirical analysis. *Management Science*, 32(11), 1422-1433.
- Feldman, M. S., & Pentland, B. T. (2000). Reconceptualizing organizational routines as a source of flexibility and change. *Administrative Science Quarterly*, 48(1), 94-118.
- Fountain, J. E. (2004). *Building the Virtual State: Information Technology and Institutional Change*. Brookings Institution Press.
- Furlong, S. R., & Kerwin, C. M. (2004). Interest group participation in rule making: A decade of change. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 15(3), 353-370.
- Gant, D. B., Gant, J. P., & Johnson, C. (2002). *State Web Portals: Delivering and Financing E-Service*. Pricewaterhouse Coopers Endowment for the Business of Government.

- Gülseçen, S. (2015). *Bilgi Yönetimi: Bilgi Türeticileri, Büyük Veri, İnovasyon, Kurumsal Zekâ*. Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Hage, J., & Aiken, M. (1969). Routine technology, social structure, and organization goals. *Administrative Science Quarterly*, 14(3), 366-376.
- Halaç, D. S., Eren, H., & Bulut, Ç. (2014). Sosyal Yenilikçilik: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 165-190.
- Hawkins, N. M., Wright, D. J., & Capewell, S. (2013). Heart failure services in the United Kingdom: rethinking the machine bureaucracy. *International Journal of Cardiology*, 162(3), 143-148.
- Tat-Kei Ho, A. (2002). Reinventing local governments and the e-government initiative. *Public Administration Review*, 62(4), 434-444.
- Ho, A. T. K., & Ni, A. Y. (2004). Explaining the adoption of e-government features: A case study of Iowa County treasurers' offices. *The American Review of Public Administration*, 34(2), 164-180.
- La Porte, T. M., Demchak, C. C., & De Jong, M. (2002). Democracy and bureaucracy in the age of the web: empirical findings and theoretical speculations. *Administration & Society*, 34(4), 411-446.
- Laudon, K. C., & Laudon, J. P. (2012). *Management Information Systems: Managing the Digital Firm*. Pearson.
- Li, M. H., & Feeney, M. K. (2014). Adoption of electronic technologies in local US governments: Distinguishing between e-services and communication technologies. *The American Review of Public Administration*, 44(1), 75-91.
- Mintzberg, H. (1989). The structuring of organizations. In *Readings in Strategic Management* (pp. 322-352). Palgrave, London.
- Moon, M. J. (2002). The evolution of e-government among municipalities: rhetoric or reality?. *Public Administration Review*, 62(4), 424-433.
- Norris, D. F., & Moon, M. J. (2005). Advancing e-government at the grassroots: Tortoise or hare?. *Public Administration Review*, 65(1), 64-75.
- Nye, J. S. (2002). "Information technology and democratic governance". In E. C. Kamarck & J. S. Nye (Eds.), *Governance.com: Democracy in the information age* (ss. 1-16). Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Nunnally, J. (1978). *Psychometric Methods*. New York: McGraw-Hill.
- Osborne, D., & Gaebler, T. (1992). *Reinventing Government*. Addison-Wesley Publ. Co.
- Pandey, S. K., Coursey, D. H., & Moynihan, D. P. (2007). Organizational effectiveness and bureaucratic red tape: A multimethod study. *Public Performance & Management Review*, 30(3), 398-425.
- Seçkin, A., & Başbay, M. (2013). Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Öz-Yeterlik İnançlarının İncelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 8(8), 253-270.

- Tolbert, C. J., & Mossberger, K. (2006). The effects of e-government on trust and confidence in government. *Public Administration Review*, 66(3), 354-369.
- Uygun Ö. (2002). "Belediyelerde Yönetim Bilişim Sistemleri". *SAU Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 119-128.
- Ünal F. (2012). "Türkiye'de Yerel Yönetimlerde Karar Verme Ve Karar Verme Sürecinde Yeralan Faktörlerin Analizi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 259-282.
- Wahid, F. (2011, June). Explaining Failure of E-government Implementation in Developing Countries: a Phenomenological Perspective. In *Seminar Nasional Aplikasi Teknologi Informasi (SNATI)*.
- Wang S. ve Feeney M. (2014). "Determinants of Information and Communication Technology Adoption in Municipalities". *The American Review of Public Administration*, 46(3), 292-313.
- Welch, E. W., Hinnant, C. C., & Moon, M. J. (2004). Linking citizen satisfaction with e-government and trust in government. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 15(3), 371-391.
- West, D. M. (2004). E-government and the transformation of service delivery and citizen attitudes. *Public Administration Review*, 64(1), 15-27.

ULUSLARARASI FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI İLE ÜLKEMİZ MUHASEBE UYGULAMALARI ARASINDA BELİRLENEN BAZI FARKLILIKLAR

İhsan YILDIZTEKİN*

Alınış Tarihi: 21 Şubat 2017

Kabul Tarihi: 30 Temmuz 2018

Öz: Küreselleşme olgusu ve uluslararası ticaretin hızlı gelişmesi ile birlikte çok uluslu şirketler ortaya çıkmıştır. Ülkelerin farklı muhasebe ve finansal raporlama uygulamalarının olması, finansal tablolarının karşılaştırılabilirliğini zorlaştırmaktadır. Uygulama farklılıklarının, işletmelerin birleşme ve işbirliği yapma, uluslararası piyasalardan ilave fon bulma ve yatırım yapma, sınırlar ötesi pazarlara ulaşma, hisse senetlerinin dünya borsalarında işlem görmesi ve rekabet gücü üzerinde olumsuz etkilerinin olabileceği saptanmıştır. Bu nedenle muhasebe uygulamalarında yeknesaklığın sağlanması için standartlar geliştirilmiştir. Var olan bazı engellere rağmen dünya çapında standartların tek bir setinin benimsenmiş olması, günümüzde her ülkenin kendine özgü farklı standartların bir setini kullanmış olması durumuna göre daha yüksek bir seviyede finansal tablolarda karşılaştırılabilirlik sağlayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: UMS/UFRS Arasında Bazı Farklılıklar, UMS ile MSUGT Farklılıkları

SOME DIFFERENCES BETWEEN THE APPLICATIONS IN OUR COUNTRY AND THE GENERALLY ACCEPTED ACCOUNTING PRINCIPLES AND INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS

Abstract: *Multinational companies have come forth with the globalisation fact and the rapid growth of international trade. Since countries have different accounting and financial reporting applications, it becomes difficult to compare the financial statements. It has been observed that application differences have negative effects on the combination and coordination of businesses, finding extra funds and making investments in international markets, access to markets beyond boundaries, transaction of stocks in the world stocks and on the competitiveness among businesses. For this reason, new standards have been improved in order to assure the uniformity. In spite of these impediments, adopting only one set of standars can provide a higher level of comparability than every country's using a different set of standards.*

Keywords: *Differences between the IAS/IFRS and U.S.GAAP, Differences between IAS and Turkey's Notification of General Accounting System Applications*

I.Giriş

Muhasebe düzenlemelerinin ilk sistematik biçimi, 1673 yılında Avrupa kıtasında geliştirilmiştir. Gelişmiş dünyada; hedefleri bir az farklı olan, başlıca iki model şeklinde finansal raporlama ortaya çıkmıştır. Ekonomiyi iflastan korumanın bir aracı olarak yönetimler tarafından takdim edilen bir yıllık

---

* Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Erzurum Meslek Yüksek Okulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü

gerçeğe uygun değerli finansal durumu belirleme ilkesi, gerekli görülmüştür. Ekonomik aktörleri kontrol etmek için devlet girişimi ile oluşan muhasebenin bu şekli, diğer devletler tarafından benimsenmiş ve daha sonra 1807 Napolyon Ticaret Kanunu oluşturulmuştur. Ekonomiyi düzenleyen bu yöntem; kıta Avrupa'sında hızla yayılmıştır. Bu "ticaret yasası", çok kazanan ailelerin ticari uygulamalarını, işlemlerini rapor etme ve gelirlerini belirlemede; Almanlar tarafından çok geliştirilmiştir. Sistematik amortisman ve tarihsel maliyetlerin piyasa değerlerinden uzaklaşan, defter değerler olduğu vurgulanmıştır. On dokuzuncu yüzyılın başlarında yaygın olarak ticari karlardan vergi alınması uygulamasına geçildiği zaman ve sonrasında vergi matrah ve tahakkukuna ve değerlendirilmesine esas olarak, hükümetler tarafından kullanılmaya başlanmıştır (U.S.GAAP, 2015: s.3).

Türkiye açısından bu süreç 1850 yılında Kanunname-i Ticaret'in yürürlüğe girmesi, 1926 ve 1957 Ticaret kanunları ve 2013 yılında yürürlüğe giren Ticaret kanunu (Altıntaş, 2011 : s.166) ve "Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) tarafından hazırlanan TMS'ler ve TFRS'ler 1981 tarihli Sermaye Piyasası Kanununa (SPK) 1999 yılında eklenen ve 2004 yılında yürürlüğe giren 9'uncu madde (a) bendine dayanılarak hazırlanmaktadır. Nitekim ülkemizde menkul kıymetleri sermaye piyasasında işlem gören veya belirli bir sayının üzerinde ortağı olan işletmelerde UMS ve UFRS'dan esinlenerek hazırlanmış muhasebe ve raporlama standartları uygulanmaktadır. 1.1.2008 tarihinden itibaren, "Avrupa Birliği tarafından kabul edilen haliyle Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarının uygulanacağı, UMS/UFRS'lere göre hazırlanması ve dipnotlarda yer verileceği" hükme bağlanmıştır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurum (BDDK) etkisi altındaki kurum ve kuruluşları bağlayacak bir şekilde, 2002 tarihinden itibaren standartları, UMS ve UFRS'dan esinlenerek hazırlayıp yayınlamıştır. BDDK, 1 Kasım 2006 tarihinde TMSK tarafından yayınlanmış ve yayınlanacak olan standartlara zorunlu olarak uyacaklarını belirtmiştir. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından yayınlanan 9 Nisan 2008 tarihli düzenlemede, işletmeler öncelikle vergi mevzuatı hükümlerine riayet edecek, vergi mevzuatı hükümlerine göre finansal raporlamasını Maliye Bakanlığı ve birimlerine sunacak, daha sonra UMS ve UFRS'lere göre gerekli düzeltmeleri yaparak ayrı bir finansal raporlama seti oluşturarak sermaye piyasasına sunacaktır (Pekdemir, 2008: s. 10). Ülkemiz 1992 yılında muhasebe sistemi uygulama genel tebliği (MSUGT), kamuya hesap verme sorumluluğu olan işletmelerde 2005 yılında UMS/TMS tam seti uygulamasını ve KOBİ standartlarını 2010 yılında ve 2015 yılında ise yerel finansal raporlama standartlarını geliştirilmesi benimsenmiştir.

Uluslararası muhasebe standartlar komitesi (IASC), tüm ülkelerde evrensel olarak kabul edilebilir uluslararası muhasebe standartlarını (IASS) geliştirmek için 1973 yılında kurulmuştur. IOSCO adı verilen anlaşma, uluslararası muhasebe standartlarının belirleyici olarak; IASC meşruiyeti

önemli ölçüde artırmıştır. IASC, 2001 yılında yeni yapısal şekli ile uluslararası standartlar kurulu (IASB) dönüşmüştür. IASC 1975-2001 yılları arasında 41 (IAS) UMS konusunu belirlemiştir ve 2013 yılına kadar IASB, 13 UFRS oluşturmuştur. 2012 yılına kadar Dünyada 153 ülke UFRS'ni benimsemiştir. 2005 yılından beri Avrupa Birliği'nde halka açık bütün şirketlerin konsolide finansal tablolarının hazırlanmasında, UFRS'nin kullanılması zorunlu kılınmıştır. (Financial Accounting Standards Board in the U.S) FASB - (International Accounting Standards Board) IASB yakınsama süreci başlatılmıştır. 2002 yılında, FASB ve IASB'in uygulanabilir olduğu sürece, finansal raporlama standartlarını yakınsama için Norwalk anlaşmasını açıklamışlardır. FASB girişimi ile daha fazla yakınsamayı içeren, ya mevcut U.S.GAAP ya da IASB gerekliliklerinden seçilmesi ile ulaşılması muhtemel olan yakınsamalara kavuşmak ve farklılıkların elemine edilmesi için kısa vadeli proje yapılmıştır. FASB ve IASB aynı zamanda, ortak bir kavramsal çerçeve oluşturmayı içeren bir projede, daha fazla konuda anlaşma için birkaç projede birlikte çalışmaktadırlar. Buna ilave olarak, IASB tam zamanlı bir üyesi FASB ile bağlantı çalışarak, aracılık hizmeti yapmaktadır.

“U.S. FASB tarafından takip edilen ve **kurallar temelli** yaklaşımı diye adlandırıldan daha ziyade muhasebe standartları oluşturmada IASB, **ilkeler temelli** yaklaşımları dikkate alır. İlkelere dayalı standartlar, sınırlı miktarda rehberlik ile belirli bir ögenin ölçümü ve kayıtlanmasında genel ilkeler sağlama üzerine odaklanmıştır. İlkelere dayalı standartların uygulaması, kurallara dayalı standartların uygulamasına göre daha büyük düzeyde mesleki yargıyı, yorumlamayı gerektirir. IASB, meslek mensupların yardım talep ettiği konularda, kural tabanlı anlayışı teşvik eden (bazen aydınlatma hattı diye adlandırılan) rehberlik kurulu oluşturmuştur. İlkelere dayalı standartların özelliklerinden biri, istisna sağlamaya gerek kalmamasıdır. U.S.GAAP'ın kural tabanlı standartlarının ABD şirketlerinde muhasebe skandalları furçasına katkısı olabileceği endişesi vardır. 2002 Sarbanes-Oxley yasasını incelemek için U.S. ilkelere dayalı muhasebe sistemi benimseme çalışmasını, (Securities and Exchange Commission- the US securities regulator) SEC gerekli görmüştür. Yürütülen çalışma SEC, UFRS değerlendirmiştir. Fakat yürütme sonrası, U.S. şirketleri için bir model olarak yasalaşmasında, ilkelere dayalı muhasebe standartlarına uyumlu bir set sunmamışlardır. 2003 yılında yayınlanan SEC kongre raporu, kurallar esaslı olarak tanımlanan, UFRS'ların daha düzgün ve dikkatli bir incelemesini yapmıştır. Diğer UFRS, onların aşırı bir genelleştirilmesinden dolayı yalnız adil ilkeler olarak karakterize edilebilir. 2002 yılında FASB, U.S. standartlarını belirleme için ilkelere dayalı yaklaşımla bir öneri yayınlamış ve ilkelere dayalı standartların az olması gerektiği sonucuna varmıştır. Eğer istisna getirmek gerekli olursa, FASB standartların uygulanmasında mesleki yargının artan kullanımını teşvik etmeli, yorumlama ve uygulama rehberliğinin daha az olmasını sağlaması gereklidir. 2002 yılında U.S. ilkelere dayalı muhasebe sistemi ile finansal raporlama sistemini

benimsemiştir. SEC'nin sonucuna rağmen, UFRS ilkelere dayalı bir standart setiyle uyumlu değildir. IASB –FASB yakınsama süreci daha fazla ilkelere dayalı standartları geliştirmede, FASB'nın planın önemli bir bileşenidir. Bunun bir örneği, iki kurul tarafından ortaklaşa geliştirilen, 2012 yayınlanan hasılat (gelir) tanımlama standardıdır. Hasılat üreten çok geniş çaptaki faaliyetlere karşın geliri tanımlamanın temel ilkelerini sağlayan bu standardı önermişlerdir. Eğer önerilen standart onaylandığı zaman, tanımlanan hasılat ve gelire ilişkin olarak U.S. GAAP'ın ayrıntılı rehberlikteki 200'den daha fazla ayrı maddenin yerini alabilecektir. 2007 yılında U.S.SEC, UFRS kullanan yabancı şirketler için U.S.GAAP mutabakat gereksinimini ortadan kaldırmış ve 2008 yılında, U.S. şirketleri tarafından UFRS kullanımını öneren, bir UFRS yol haritası yayınlamıştır. 2011 yılında SEC personeli, U.S. finansal raporlama için UFRS'lerini birleştiren bir yaklaşım önermiştir. Bu yaklaşıma göre, U.S.GAAP, ulusal standart set olarak FASB'yı sürdürülmeli ve beş ile yedi yıl gibi belirtilen bir geçiş süreci ile U.S. GAAP içine mevcut UFRS's dâhil edilmiş olabilecektir (Hoyle, 2015: s.544).

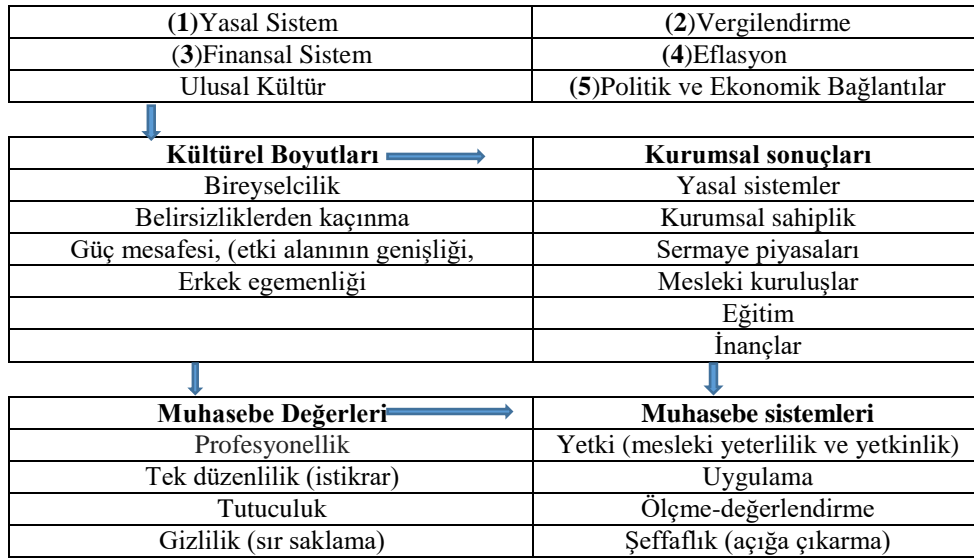
Ocak 2013 FASB ile IASB yakınsama süreci aşağıdaki belirtilen alanlarda UFRS –U.S.GAAP ya da her ikisinde değişiklik yapma ile sonuçlanmıştır. İşletme birleşmeleri, konsolide finansal tablolar, kontrol edilemeyen paylar, kazanılmış (işlem içi) araştırma süreci maliyetleri, ortak girişimler, hisse bazlı ödemeler, muhasebe değişiklikleri, envanter muhasebesi, borçlanma maliyeti, bilanço dışı bırakma, çalışma sonrası faydalar, parasal olmayan varlık değiştirme (borsaları), gerçeğe uygun değer seçeneği, gerçeğe uygun değer ölçümü, bölümlere göre raporlama, diğer kapsamlı gelir sunumu ve devam eden ortak yakınsama projelerinde ya taslak olarak kalan ya da sonuçlandırılması beklenen konular ise, kiralama, sigorta sözleşmeleri, finansal araçlar ve gelir (hasılat) tanımlaması yapılmıştır. Önceki U.S.GAAP göre ölçümlenen toplam özkaynağı, UFRS göre ölçülen toplam özkaynakla uzlaştırmak için, 1 Ocak 2016 UFRS geçiş tarihi ve 31 Aralık 2016 karşılaştırmalı dönem sonu benimsenmiştir. UFRS benimseyen işletmeler için, önceki U.S.GAAP göre ölçülen net geliri UFRS göre ölçülen net gelirele uzlaştırma, 31 Aralık 2016 karşılaştırma dönemi sonu belirlenmiştir.

II. Muhasebe Çeşitliliğinin Nedenleri

Tarihsel olarak ülkeler arasında, finansal tablolarda raporlanacak kalemleri tanımlamada kullanılan terminoloji, finansal tablo dipnotlarında verilen açıklamalar, finansal tabloların hazırlanmasında takip edilen ölçüm, değerlendirme ve muhasebeleştirme kuralları, finansal tabloların sunumu ve biçimini içeren farklılıklarda, önemli ölçüde çeşitlilik vardır. “Muhasebe uygulamalarının dünya çapında çeşitliliği; bazı taraflar için oldukça ciddi sorunlara neden olabilir. “Yabancı bağlı ortaklık, iştirakleri ile ana ortaklığın dünya çapında konsolide finansal tabloları hazırlaması için ana ortaklık GAAP'ı; yabancı GAAP dönüştürülmesi gereklidir. Yabancı sermaye

piyasasına erişmek için şirketler sık sık yabancı GAAP esasında raporlar hazırlaması gerekir. U.S. sermaye piyasasına erişmek isteyen yabancı şirketler için özellikle gereklidir. Muhasebe çeşitliği, uluslararası yatırım kararları vermede farklı ülkelerdeki şirketler arasında finansal tabloları karşılaştırmada, potansiyel yatırımcıların zorlukla karşılaşmasına neden olur”(Hoyle, 2015: s. 546).

“Ülkeler arasında finansal raporlama uygulamalarında var olan farklılıkların nedenleri konusunda muhasebe bilim adamları, bir ülkenin muhasebe sistemine etki eden çok sayıda hipotezleri öne sürmektedirler. Siyasal sistemin doğasında olduğu kadar çeşitli faktörlerde dâhil olmak kaydı ile, ekonomik gelişmenin evresi, muhasebe eğitim ve araştırma durumu, ilgili bir literatür anketi ile bir ülkenin finansal raporlama uygulamalarına etkileyen faktörler olarak genel kabul görmüş beş öge belirlenmiştir” (Hoyle,2015: s. 520). Bunlara ilave olarak ulusal kültür, bir ülkenin muhasebe sisteminin doğal biçimlenmesinde, gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda muhasebecilerin muhasebe standartlarını uygulama ve yorumlama şeklini de etkileyebilmektedir.

Şekil 1: Uluslararası muhasebe sistemlerini geliştirmek için çerçeve (Hoyle,2015: s.522).

Örnek vermek gerekirse, Alman şirketlerinin vergi borçlarını azaltan hızlandırılmış amortisman yöntemini benimsemesi ve ABD şirketlerinin finansal tablolar ve vergi tablosu arasında uyumu sağlamak için stokların maliyet akışı varsayımında yalnızca LİFO’yu kullanması farklılık oluşturur. Ayrıca finansal tablolarda; doğrusal amortisman ve vergi amacı için hızlandırılmış amortisman kullanmaya izin verilmektedir. Bu tür

uygulamalardan dolayı, muhtemelen ABD şirketleri, akran Alman şirketlerinden daha yüksek geliri rapor etmektedirler.

III. Finansal Tabloların Dünya Çapında Karşılaştırılabilirliğinin Önündeki Engeller

“UFRS ve U.S.GAAP dünya çapında baskın olan muhasebe standartlarıdır. Ocak 2007 ‘de “Financial Times” tarafından yürütülen bir çalışmada, küresel piyasa kapitalizasyonunun % 35 kapsayan şirketler tarafından U.S.GAAP’ın kullanılmakta olduğu belirlenmiştir. Küresel piyasa kapitalizasyonunun %55 oluşturan şirketler, UFRS kullanıyor veya kullanmayı planlamaktadır. Yalnız %10 ise finansal raporlama amacıyla oluşturulan, kuralların bazı diğer setini kullanıyor. Standartların bu iki seti arasında en belirgin farkları ortadan kaldıracak bir FASB-IASB yakınsama projesi noktasında ilerlemeler kayıt edilmiştir. U.S. şirketleri tarafından UFRS’nin benimsenmesini, SEC’ı gerekli görmüştür. Muhasebe uyumlaştırma çalışmaları hedefine ulaşıldığı zaman, gelecekte dünya çapında büyük şirketler, benzer muhasebe kurallarını kullanabilir. Böylece, finansal tabloların ülkeler arasında doğru bir biçimde karşılaştırabilir sağlanmış olacaktır (Hoyle,2015: s. 545).

Vergilendirme için esas alınan muhasebe kavramlarının ne ölçüde hizmet vermekte olduğu, finansman kaynağı olarak bir işletmede özkaynağın önemi ve ülkenin takip ettiği yasal sistem türü gibi çevresel faktörlerin farklılıklarından dolayı; kısmen ülkeler arasında muhasebe sistemlerinde farklılık olacaktır. “Vergi uygulamaları baskısı altında bilgi amaçlı muhasebe hedefine ulaşamamıştır. Meslek mensupları, vergi mevzuatındaki kuralların dışına çıkamamakta ve mesleki yargının gelişmesini engellenmektedir. UFRS’lerinin ilkelere dayalı olduğu ve bu standartların sert ve statik kuralları içermediği savunulur. Alternatif yöntemler arasında basit olan yöntemden yana tercihin kullanılmasını önerilmektedir. Bazı kesimlerce, “ilkelere dayalı” finansal raporlama uygulamalarını zedeleyeceği düşüncesiyle bu görüş eleştirilmektedir. Bu durumu önlemek için KOBİ standartlarının bazı kuralları içerebileceği görüşünü ortaya atmaktadırlar. Böyle bir standart, ilkelere dayalı olmaktan çok “amaç esaslı” olmaktadır. Amerikan sermaye piyasası kurulu (SEC), finansal raporlamada kurallara dayalı (rules based) ve ilkelere dayalı (principles based) standartların yeterli olmadığını, bu nedenle amaç esaslı (objective based) finansal raporlama standartlarına ihtiyaç olduğunu ileri sürmektedir”(Demir, 2007: s.55). U.S.GAAP’ın kurallar esaslı muhasebesi, mesleki yargının gelişmesini engellemiştir. Kural bazlı muhasebe standartları ise hukuk kuralları, ahlak kuralları ve inançlar gibi değerleri kapsar. UFRS’lerin ise “İlke bazlı muhasebe standartları, genel kabul görmüş muhasebe kavramları ve ilkeleri ile yaptırımlar, hukuki, idari ve cezai hükümleri kapsar.”(Pekdemir, 2010: s.12).

‘Nobes, , muhasebe sistemi farklılıkların temel nedeni olarak, ülkelerin hangi ölçüde özkaynak ve yabancı kaynaklı finansman sistemini kullandıklarına bağlı olabileceğini ileri sürdüğü çalışmasında: Güçlü bir özkaynak-yabancı finansman sistemli ülkelerde, yatırım kararları verilirken faydalı olan bilgileri sağlamaya yönelik ayarlanan A sınıf bir muhasebe sistemine sahip olmaları gereklidir. Zayıf öz kaynak-yabancı kaynaklı finansman sistemli ülkelerde, vergilendirme için bir temel sağlayan ve alacaklılara ya da daha fazla kredi verenlere yönelik, B sınıfı bir muhasebe sistemine sahip olmaları gerekir; görüşünü ileri sürmektedir. Nobes’in muhasebe sistemindeki iki baskın sınıfı görüş, deneysel araştırmalarca desteklemektedir (Hoyle,2015: s.546).

Bütün şirketler tarafından muhasebe standartlarının aynı setini kullanma bir gerekliliktir. Ancak dünya çapında finansal tabloların karşılaştırabilirlik hedefine ulaşmak için muhtemelen koşullar yetersizdir. Bu amaca ulaşmanın önündeki iki engel kültür ve çeviridir. İngilizceden diğer dillere bazı anlam çarpıtması olmaksızın, UFRS’ları çevirme ve dönüştürmede ortaya çıkan zorluklar vardır. Ülkeler arasındaki sosyal değer farklılıkları, standartların ortak bir setini uygulama ve yorumlanmada ön yargılara ve kültürel olarak belirlemeye yol açabilmektedir.

A. Finansal Raporlamaya Kültürün Etkisi

“Ulusal kültürel değerlerdeki farklılıklar, UFRS’ları uygulama ve yorumlamada farklılıklara yol açabilir. Gray bir ülkede geliştirilen finansal raporlama kuralları ile muhasebe değerleri ve kültürel değerler arasındaki ilişkileri varsayan bir model önermiştir. Daha sonra Gray’ın bu modeli; sadece ülkeni muhasebe kurallarını değil aynı zamanda bu kuralların uygulama biçimine de etki ettiğini savunması ile bu muhasebe değerleri hipotezi genişletilmiştir. Bu hipotez, muhasebe standartlarını kullanan farklı ulusal kültürlerdeki ülkeler içinde; önemli etkileri olduğunu belirlemiştir. Muhasebe konularında ve muhasebe ilkeleri uygulamalarında hangi muhasebecilerin kendi yargılarını, değerlendirmelerini kullanması gerektiğini vurgulamıştır. Kültürel tabanlı önyargılar, bir ülkedeki muhasebecilerin başka bir ülkedeki muhasebecilerden farklı standartları uygulamalarına neden olmaktadır. Birkaç çalışma bu hipotezi desteklemektedir. Örnek olarak, aynı seti kullanma durumunda bile, Fransa ve Almanya’nın Birleşik Krallık muhasebecilerinden daha fazla garanti giderlerinin daha yüksek tutarını kayıt ettikleri, tahmin edilmektedir. Ülkelerin kültürel değer farklarının bir sonucu olarak, ülkelerin muhafazakârlığı ile muhasebe değerlerinin seviyesindeki farklıklar arasında uyum olduğu görülmüştür” (Hoyle, 2015: s. 545). Finansal tablo kullanıcıları, ülkeler arasında finansal tabloların karşılaştırabilirliğini tamamlamaya yol açmayacak olan, muhasebe standartlarının genel bir setinin kullanıldığının farkında olmaları gerekir. Bununla birlikte, her ülke; standartların farklı bir setini kullanmayı sürdürdükleri dönemlere rağmen genel bir seti kullanmaya

başlamadıkları anından itibaren finansal tabloların karşılatırabilirliğinde daha yüksek bir seviyesi ortaya çıkacaktır.

IV. U.S. Gaap, Ufrs ve Musgt Arasındaki Farkların Bazı Örnekleri

“Kasım 2011 ‘de SEC’ i tarafından U.S. GAAP ve UFRS bir karşılaştırılması yayınlanmıştır. Geniş bir konu yelpazesinde iki standart sette, çok sayıda farklar belirlenmiştir. U.S. GAAP ve UFRS arasındaki anahtar farkların bazıları aşağıda özetlenmiştir. IASB-IASB yakınsama projeleri kapsamı içinde, bu farkların bir kısmının zamanla elemine olmasının muhtemel olduğu belirlenmiştir. UFRS ve U.S. GAAP arasında mevcut olan farkların türü, genellikle aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.

- 1- Tanımlama ve kayıtlama farkları
- 2- Ölçüm farkları
- 3- Sunum ve açıklama farkları” (Hoyle,2015: s.536).

A. Muhasebeleştirme Farkları

MSUGT, UFRS ve U.S.GAAP arasında çok sayıda farklılıklar vardır. Bu farklılıklar (a) açıklama, (b) sunuş, (c) ölçüm ve (d) onaylama ve kayıtlamayla ilgili olarak sınıflandırılabilir. Tanıma, kayıtlama farklarının bir örneği olarak, U.S.GAAP göre gider olarak kabul edilen geliştirme maliyetleri, UFRS göre belirli kriterleri karşıladığı zaman geliştirme maliyetleri bir varlık olarak kabul edilir. U.S.GAAP göre sabit varlıklara, tarihsel maliyetlere göre amortisman ayrılırken, buna karşı UFRS göre yeniden değerlendirme tutarı ile bilançoya taşınmaktadır. Bu bir ölçüm farklılığıdır. Sunum farklılığının bir örneği ise UFRS göre kabul edilmeyen, MSUGT ve U.S.GAAP göre olağanüstü kalemler olarak gelir tablosunda sunulan belirli kazanç ve kayıplar vardır. 679 Olağan üstü gider ve zararlar ile 689 olağanüstü gelir ve karlar hesabı kayıtları.

Bir hesap kalem olarak kayıt edilip, edilmeyeceğine, nasıl muhasebeleştirileceği ve bir kalemin kayıt edilme zamanı ve değerlendirilmesine ilişkin olarak U.S. GAAP, UFRS ve ülkemiz uygulamaları arasında bir takım farklılıklar vardır. “Bu tür farkların iyi bir örneği, U.S. GAAP araştırma ve geliştirme maliyetlerini hemen gider olarak kayıtlamaktadır. Yalnız bir istisnası bilgisayar yazılım programları geliştirmede maruz kalınan maliyetleri ilişkindir. Birkaç kısıtlayıcı kriteri karşıladığı zaman itfası (dağıtım oranı olmalı),UMS 38 maddi olmayan duran varlıklarda olduğu gibi itfa edilmelidir. Diğer tüm araştırma maliyetlerini doğrudan gider kayıt etmelidir. Diğer yandan geliştirme maliyetleri belirli kriterleri karşıladığı zaman içsel olarak üretilen maddi olmayan duran varlık olarak kayıtlanmalıdır. Ertelenen geliştirme maliyetleri, 20 yılı aşmamak kaydı ile onların faydalı ömür üzerinden amortisman tabi tutulmalıdır. Geliştirme maliyetleri, genel yönetim giderleri dışındaki genel maliyetler, lisans ve patent itfası, sabit varlık amortismanı, değer düşmesi, malzeme ve hizmet maliyetleri, personel maliyetlerini içeren geliştirme faaliyetlerine mantıklı -makul bir şekilde

dağıtılabilir veya doğrudan doğruya ilişkilendirilebilen bütün maliyetleri kapsar. Geliştirme maliyetlerin bu türleri satış hakları, lisanslar, pazar payı, müşteri ve tedarikçi ilişkileri, patent ve telif hakkı, bilgisayar yazılım maliyetlerini içeren UMS 38'e göre içsel (işletmede) üretilen maddi olmayan duran varlık olarak nitelendirilir. Markalar, reklam maliyetleri, eğitim maliyetleri ve müşteri listeleri özellikle bir maddi olmayan duran varlık olarak muhasebeleştirilmesi hariç tutulmuştur" (Hoyle, 2015: s. 536).

A.I. Araştırma ve Geliştirme Maliyetleri

U.S.GAAP göre bilgisayar yazılım programları geliştirme hariç, hemen gider yazılır. IFRS'de ise belirli kriterleri karşıladığı zaman aktifleştirilir. Ülkemizde, maliyet bedeli üzerinden kayıtlılır ve 5 yıl beş içinde eşit taksitte itfa olunur. "GVK.89 md. Ödeyecekleri GV tutarının %20 ve KVK.14/6 Ödeyecekleri KV tutarının %20, geçmemek suretiyle yıl içinde yaptıkları geliştirme ve araştırma harcama tutarındaki vergi üç yıl süre ile faizsiz olarak ertelenebilecektir" (Yükçü,2014: s. 587).

Örnek: 2016 yılında işletme 200.000 ₺ araştırma ve geliştirme maliyetine katlanmıştır. Bu maliyetlerin %40, daha sonraki bir noktada maddi olmayan duran varlık yaratma kriterini sağlayacak olan geliştirme faaliyetlerine ilişkindir. Yılsonuna kadar, yeni ürün geliştirme işlemi tamamlanamamıştır.

Ertelenmiş geliştirme maliyetleri: U.S.GAAP göre araştırma ve geliştirme giderleri 200.000 ₺ tutar, 2016 yılı gelirini belirlemede muhasebeleştirilmiştir. UMS 38 göre, araştırma ve geliştirme giderinin 200.000 ₺ x 0.40 = 80.000 ₺ bir maddi olmayan duran varlık olarak aktifleştirilmiştir (ertelenen geliştirme maliyetleri) ve 200.000 ₺- 80.000 ₺ = 120.000 ₺ ise 2016 yılının gideri olarak araştırma ve geliştirme maliyeti (%60) kayıt edilmiştir. 2016 yılında UFRS göre gelir, U.S.GAAP göre 80.000 ₺ daha büyük olacaktır. Çünkü yeni ürün henüz piyasaya sürülmemiştir. Bu UFRS göre 2016 yılı ertelenmiş geliştirme maliyeti amortismanı yoktur. 2016 yılı sonunda UFRS göre hissedarların özkaynağı U.S.GAAP göre 80.000 ₺ daha büyük olacaktır.

A.II. Faaliyet Kiralaması, Geri Kiralama ve Satış Kazançlarını Kayıtlama

U.S.GAAP göre kira süresi boyunca itfa edilir. UFRS göre ise hemen gelir kayıt edilir. Tüm denetim muhasebeleştirme ve raporlama modelinde, faaliyet kiralaması ve finansal kiralama ayrımı vardır. TMS 17'ye göre kirası süresi sonunda mülkiyet edinim varsa, kiralama süresi ve yaralı ömründen kısa olanı dikkate alınarak, tamamen itfa edilir. Garanti edilmemiş kalıntı değerini düşülmesi gerekir. "Kıraya verenin finansal kiralamaya konu varlığının net yatırımındaki; sabit bir getiri oranını yansıtan bir esasa göre muhasebeleştirilir. Kiralama süresine, bu geliri sistematik ve rasyonel şekilde yansıtır. Hizmete ilişkin maliyetler hariç her hangi bir döneme ilişkin kira ödemeleri, anapara ve kazanılmamış finansman gelirlerini azaltmak üzere brüt kiralama yatırımının tespitinde dikkate alınır. Kiralama süresi başında finansal tablolara yansıtılacak satış gelirleri, ilgili varlığın gerçeğe uygun değeri ya da değerinin altında olması koşuluyla piyasa faiz oranını kullanılması durumunda hesaplanan ve kiraya veren

tarafından elde edilecek asgari kira ödemelerini bugünkü değeridir. Kiralama sürecinin başlangıcında muhasebeleştirilen satış maliyeti, kiralanan varlığın maliyetinden veya farklı ise defter değerinden, garanti edilmemiş kalıntı değerinin çıkarılmasıyla bulunacak tutardır. Satış maliyeti ve satış geliri arasındaki fark satış kârını oluşturur” (Gökçen, s. 253). Mevcut uygulamaya göre önemli farklılık yoktur (VUK mükerrer 290 md.)

Diğer tanımlama, kayıtlama farklılıkları, satış ve geri kiralama işlemlerine ilişkin kazançlar için örnek olay: 2013 Ocak ayında işletme 3.000.000 ₺ tutarında bir ofis binası satışı ve geri kiralama geliri gerçekleştirmiştir. Kira süresi 5 yıldır ve bir faaliyet kiralaması olarak kira muhasebeleştirilir.

U.S.GAAP göre (faaliyet kiralama) geri kiralama ve satış kazançları, göre kira süresi boyunca gelir olarak kayıt edilir. Kira süresi 5 yıl olduğunda $3.000.000 \text{ ₺} / 5 \text{ yıl} = 600.000 \text{ ₺}$, 2016 yılına gelir kayıt edilir. Bu şekilde 2014, 2015 ve 2016 yılı sonunda kümülatif olarak 1.800.000 ₺ gelir kayıt edilmiştir. UMS 17’ye göre işletme satış ve geri kiralama kazancı 3.000.000 ₺ 2014 yılında muhasebeleştirir. Bu 2014 yılının 3.000.000 ₺ dağıtılmamış kazançlarında bir artışa neden olur. 2016 yılında muhasebeleştirilen kazanç yoktur. 2016 UFRS geliri, U.S.GAAP gelirinden 600.000 ₺ daha küçük olur. Fakat 31 Aralık 2016 tarihinde hissedarların özkaynağı UFRS göre $(3.000.000 - 1.800.000 = 1.200.000 \text{ ₺})$, U.S.GAAP göre daha büyük olur.

A.III. Kazanılmış Emeklilik Haklarına İlişkin Geçmiş Hizmet Maliyetleri

U.S.GAAP’ta önceki hizmet maliyetleri olarak adlandırılan, kalan hizmet süresince veya beklenen yaşam süresi (ortalama yaşam süresi) üzerinden itfa edilir. Hak kazanılmış olan faydalara ilişkin geçmiş hizmet maliyetleri, UFRS hemen gider kayıt edilir (Hoyle, 2015: s. 537). TMS 18 Çalışanlara sağlanan faydalar: Kısa vadeli sağlanan faydalar, işten çıkarma tazminatları, uzun vadeli sağlanan faydalar, işten ayrılma sonrası sağlanan faydalar. “(Tanımlanmış Katkı planları-aktüeryal risk ve yatırım riski işletmeye ait) - Kar/Zararda veya özkaynaklarda gösterme, aktüeryal kazanç/kayıplar hesaplaması “koridor yöntemi =tanımlanmış fayda yükümlülüğünün bugünkü değeri ile plan varlıklarının bugünkü değerinden büyük olanının %10’unu aşan kısmını muhasebeleştirme ve tam muhasebeleştirme yaklaşımı” (Gökçen, s.288). TMS 26, Özel kişisel emeklilik planları gibi, tanımlanmış fayda planları ve tanımlanmış katkı planları açıklanmıştır”(Gökçen, 2011: s.342).

Örnek olay: Emeklilik planı, işletme 2015 yılında önceki hizmet maliyeti 240.000 ₺ oluşturan, emeklilik planını düzeltmiştir. Değişikliklerden etkilenen çalışanların, çalışılacak olan geri kalan yılların ortalama sayısı 15 yıldır. Önceki hizmet maliyetlerin yarısı hak edişe kadar ortalama üç yıldan daha fazla çalışacak olan, emekliliğe hak kazanmamış olanlara atfedilendir. Önceki hizmet maliyetlerin yarısı ise çalışanların önceden kazanılmış oldukları emeklilik haklarına atfedilendir. Şirketin emekli çalışan sayısı yoktur.

U.S.GAAP göre 240.000 ₺ önceki hizmet maliyeti çalışanların geri kalan hizmet periyodu (çalışılacak olunan yılların sayısı) üzerinden itfa edilir. $240.000 \text{ ₺} / 15 \text{ yıl} = 16.000 \text{ ₺}$ 2015 yılında gider olarak muhasebeleştirilir. 2015 yılında plan değiştirilmiş olduğu için kayıt edilen kümülatif gider ($16.000 \times 2 \text{ yıl}$) 32.000 ₺ dir. UMS 19 göre çalışanların kazanılmış emekliliklerine atfedilen geçmiş hizmet maliyeti 2015 yılı gideri ($240.000 \times 0.50 = 120.000 \text{ ₺}$) kayıt edilecektir. Çalışanların kazanılmış olmayan emekliliklerine atfedilen geçmiş hizmet maliyeti emekliliğine kadar geri kalan üç yıl üzerinden gider olarak kayıt edilecektir. 2016 yılında gider olarak muhasebeleştirilecek tutar $120.000 / 3 \text{ yıl} = 40.000 \text{ ₺}$ olur. Plan değiştiği için $(120.000 + 40.000 \times 2) = 200.000 \text{ ₺}$ kümülatif gider kayıt edilir. 2015 yılında UFRS geliri, U.S.GAAP gelirinden $(40.000 - 16.000) = 24.000 \text{ ₺}$ daha az olacaktır. UFRS göre 2016 yılı sonunda; hissedarların özkaynağı U.S.GAAP göre $(200.000 - 32.000) = 168.000 \text{ ₺}$ daha az olacaktır.

A.IV. Ertelenen Vergi Varlıkları (TMS 12 Gelir vergileri)

U.S.GAAP ve UFRS'lerinde farklı sınıflandırılan muhasebe unsurlarına ilişkin birkaç durum daha vardır. U.S.GAAP göre şirketler, ertelenen vergilere neden olan yükümlülük ya da varlıklar altında yatan sınıflandırmaya bağlı olarak cari olan ve cari olmayan olarak varlık ve yükümlülüklerin ertelenen vergilerini sınıflandırmaktadır. UFRS göre ise ertelenen vergiler yalnız cari olmayan olarak sınıflandırılmaktadır. UMS 12 Gelir vergileri uyum için, U.S.GAAP göre cari olarak sınıflandırılan ertelenen vergileri, UFRS açılış bilançosunda cari olmayanlar olarak yeniden sınıflandırması gerekecektir. Diğer bir örnek U.S.GAAP göre bir yükümlülük olarak sınıflandırılan dönüştürülebilir borçlar, UFRS göre özkaynak olarak yeniden sınıflandırılması gerekecektir.

Ertelenen vergi varlıklarının kayıtlanması, sadece vergi faydası gerçekleşmesi olasılığı fazla ise muhasebeleştirilir. Her zaman kayıt edilir, fakat karşılık ayrılır. (Gelir tablosunda vergi karşılık giderleri, peşin ödenen vergiler, dönemin ödenecek vergileri). Ancak UFRS benimsenmeden önce, ertelenmiş vergi varlığı ve yükümlüğü yoktur. Bilançoda, peşin ödenen vergiler, ertelenen vergi varlığı aktif, ertelenen vergi yükümlüğü pasif ve cari dönem ödenen vergiler gibi en az dört hesap gerektirir.

B. Ölçüm Farkları

1920 yıllara kadar genellikle tarihsel maliyet yaklaşımı söz konusu iken son 50 yıl içinde gerçeğe uygun değer yaklaşımı gündeme gelmiştir. UMS'lerinde tanımlanan kayıtlama, ölçüm ve değerlendirme ilkeleri esas alınır. Ancak ilgili standartta belirtilmemiş ise UFRS 13 göre gerçeğe uygun değerle değerlendirilir (bkz. IFRS, 2015:s.749-773 ve U.S. GAAP,2015: s. 927-1090). UFRS göre Gerçeğe uygun değer U.S.GAAP'da daha ayrıntılı açıklanmıştır. "Gerçeğe uygun değer ve tarihsel maliyet karşılaştırması" (Şensoy, s. 16-21) ve "Gerçeğe uygun değer ölçümü, işlem anında kavramsal çerçevede belirtilen dört ölçüm, ölçüsünden her birine karşılık gelebilir. İşlem tarihinden sonra ise

kavramsal çerçevede belirtilen tarihsel maliyet esası hariç, diğer üç ölçüm esasına karşılık gelebilir. TMS/TFRS'lerdeki ölçüm esasları ve yöntemleri genel olarak incelendiğinde aynı varlık sınıfları için farklı (alternatif) ölçüm yöntemleri önerildiği görülmektedir. Bu uygulama, standartların esnek yapısının korunmasını sağlamaktadır”(Tokay, 2008: s. 15-48).

UFRS ve U.S.GAAP uygulamaları arasında en büyük potansiyel farklardan biri UMS 16 (maddi duran varlıklar) bulunur. Edinim sonra sabit varlıkların ölçümünde UMS 16 iki yaklaşım arasında seçim yapmaya izin verir. (1) maliyet yöntemi (2) yeniden değerlendirme modeli. Maliyet modeli kapsamında tesis, makine ve cihazlar herhangi bir değer düşüklüğü ve birikmiş amortisman düşüldükten sonra maliyet değeri ile finansal durum tablosuna taşınır ve ölçülür. Bu U.S.GAAP ile tutarlıdır. Yeniden değerlendirme modeli kapsamında, sabit varlıklar, yeniden değerlendirme tarihindeki ölçülen gerçeğe uygun değer üzerinden ölçülen değer düşüklükleri ve dönemin birikmiş amortismanı çıkarılır, Edinim sonrası yeniden değerlendirilmiş tutar üzerinden finansal durum tablosuna taşınır. Eğer bir işletme yeniden değerlendirme modelini benimser ise, varlığı gerçeğe uygun değerinde önemli maddi fark olmadığında; finansal durum tablosuna rapor edilen defter değeri; düzenli olarak yeniden değerlemeye tabi tutulur. Yeniden değerlendirme modelini takip eden işletmeler makine, tesis ve cihazların bütün sınıfları için bu davranışı benimsemelerine gerek yoktur. Fakat varlıkların bir sınıfı içindeki, sabit varlıkların bütün kalemlerine uygulaması gerekir. Bir işletme binaların değil, arazinin değerini yükselmeyi (yeniden değer biçmeyi) seçiyorsa, örnek olarak, aynı zamanda sahip olduğu arazi ve arsanın her bir parselinin yeniden değerlendirilmesi gerekir.

B.I. Stoklar

Ölçüm farkları U.S. GAAP ve UFRS kapsamında finansal tablolara farklı miktarların kayıt edilmesiyle sonuçlanır. Bazı durumlarda, bu farklar iki standart kapsamının gerektirdiği farklı ölçüm yöntemlerinden kaynaklanmaktadır. Örnek olarak U.S. GAAP ve UFRS'nin her ikisi stokları değerlemede piyasa kuralına uygun fiyat ve maliyet bedelinden düşük olanın kullanılması ile değerlendirmesini gerektirmesine rağmen, bu iki standart setinin “Piyasa” ölçümü farklıdır. U.S.GAAP kapsamında (taban olarak normal kar eksi net gerçekleştirilebilir değer ve tavan olarak ise net gerçekleştirilebilir değer ile yenileme maliyeti (ikame maliyeti) dikkate alınarak ölçülür. UMS 2'de envanter, net gerçekleştirilebilir değer veya maliyet değerinden düşük olanı ile finansal durum tablosuna taşınması gerektiğini belirtir. Diğer durumlarda ölçüm farklılıkları, standartların bir setinde alternatiflerine izin verilmesi (ayrı olması) mümkün olabilirken, diğer standartta izin verilmemektedir. Farkların bu türünün örneği olarak, U.S.GAAP kapsamında LIFO yönteminin kullanılmasına izin verilirken, UFRS kapsamında LIFO yönteminin kullanılmasına izin verilmez.

UMS/TMS 2- Maliyet akışı varsayımı, vadeli satış işlemlerinde, vade farkları ayrı hesapta izlenir ve genellikle dönem gideri yazılır. Dönem sonlarında ise vade farkını içeren borç senetleri tutarı, reeskontun da kullanılır. Peşin değer esaslı muhasebe göre kayıtların. Üretim işletmesinde, mamul maliyeti belirlenirken, Tam maliyet veya Normal maliyet yöntemi kullanılabilir. Normal kapasitede oluşan sabit GÜG maliyete katılır, dağıtılmayan GÜG satışların maliyetinde gösterilir. Faaliyet giderlerinden üretime pay verilmez. Gerçek üretim düzeyi normal kapasiteye yakınsa, söz konusu üretim düzeyi normal kapasite olarak dikkate alınabilir. Her bir üretim birimine dağıtılan sabit genel üretim gider tutarı, düşük kapasite ya da atıl kapasite nedeniyle arttırılmaz. Dağıtılmayan genel üretim giderleri, gerçekleştiği dönemde gider olarak “Satışların Maliyeti” kaleminde gösterilir. Normalin üstünde üretim gerçekleşen dönemlerde, her bir üretim birimine dağıtılmış sabit genel üretim gideri payı düşürülür; böylece stokların maliyetin üzerinde değerlenmemesi sağlanır. Normal maliyet yöntemi kullanıldığı durumda da, değişken genel üretim giderleri; üretim tesislerinin gerçek kullanımına bağlı olarak her bir üretim birimine dağıtılır. Fiili maliyet veya fiili maliyete yakınsa standart maliyet esas alınır.

Piyasa kuralı veya maliyet ve piyasa fiyatından düşük olanla değerlendirme: Maliyet değeri ile tahmini satış fiyatından tahmini tamamlama maliyetleri ve tahmini satışa ilişkin maliyetler düşüldükten sonraki net gerçekleşebilir değerinden düşük olanı ile gösterilir. Teşkilatlanmış diğer piyasa ve borsalarda işlem gören stoklar piyasa fiyatı, benzer özellikli ve niteliklere sahip olmayan mal/hizmet verilmesi halinde, verilen malın gerçeğe uygun değeri, gerçeğe uygun değeri güvenilir olarak belirlenemez ise defter değeri ile ölçülür. Güncel alış fiyatı veya perakende yöntemde ise satış değerinden brüt kar marjı düşülerek maliyet hesaplanır. FiFO, ağırlıklı ortalamaya göre maliyet yöntemi, gerçek parti, birbirleriyle ikame edilemeyen stoklar, özel projeler için üretilen mallarda gerçek maliyet yöntemi kullanılabilir.

“Değer düşüklüğü ve değer düşüklüğünün tersine dönüşü: Belirli kriterleri karşılaması gerekir. Stokların maliyet değeri, geri kazanılabilir tutarı aşar ise değer düşüklüğü oluşur. Satışların maliyet kalemine yansıtılır. İlk madde üretimine katıldığında, ürünün satış fiyatına göre değer düşüklüğüne tabi tutulur. İlk maddenin yenileme maliyeti, net gerçekleştirilebilir değeri yansıtan en iyi ölçü olabilir. Değer düşüklüğüne uğramış olan stokun, net gerçekleşebilir değerinde artış olursa, değer düşüklüğü kısmen veya tamamen iptal olur. Stokun değer düşüklüğü sonrası değeri, stokun maliyet değerini aşamaz. Stokun değer düşüklüğü karşılığının iptalinin gerçekleştiği dönemde, satış maliyetini azaltacak şekilde muhasebeleştirilir” (Gökçen,2011: s. 131). Bileşik ürünlerde, fiziki ölçüm ve piyasa değeri yöntemi (satış değeri, net gelir değeri veya sabit brüt kar oranına dayalı net gelir değeri ile ölçülür). “ Net gerçekleşebilir değer, daha önce tanımlanan zararların geri kazanımları, perakende yöntem, standart maliyet, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer” (IFRS, 2015: s.148).

U.S.GAAP tam maliyet yöntemi ve normal maliyet yöntemin ile LİFO'ya izin verir. Yenileme maliyeti (tavan ve taban ile) değer esası vardır. Değer düşüklüğüne izin vermez. 238 seri numaralı VUK genel tebliğinde, stokların kredi faizleri doğrudan gider yazılabilir veya stokta bulunan emtiaya isabet eden kısmı maliyete dâhil edilebilir. Maliyet yöntemini öngörür. Tam maliyet yöntemi, peşin değer ile vade farkının ayrılması zorunlu değildir. %10'dan daha fazla değer düşüklüğü varsa, emsal bedel uygulanır.

Örnek: 31.12.2016 tarihinde stokların 400.000 ₺ tarihi maliyeti vardır. Yenileme (ikame) maliyeti 360.000 ₺ ve net gerçekleşebilir değer 380.000 ₺ ve normal kar marjı %20 dir.

U.S.GAAP göre işletme, normal kar marjı % 20'e göre $(380.000 \times 0,80) = 304.000$ ₺ taban olarak, normal kar eksi net gerçekleşebilir değer ve tavan olarak da 380.000 ₺ net gerçekleşebilir değer ile piyasada yenileme maliyeti olarak belirlenen 360.000 ₺ dir. Piyasa veya maliyetin daha düşük olanı ile bilanço stoklarını rapor edecektir. Bu durumda stoklar 31.12.2016 tarihinde yenileme maliyeti ile kayıt edilecektir. Bilanço da $400.000 - 360.000 = 40.000$ ₺ zarar gelir tablosuna dâhil edilecektir. UMS 2 göre, işletme net gerçekleşebilir değer 380.000 ₺ ve tarihi maliyet 400.000 ₺'den düşük olanı ile bilançoda stoklarını rapor edecektir. 31.12.2016 tarihinde stokların bilançoda net gerçekleşebilir değer 380.000 ₺ olarak rapor edecektir ve 20.000 ₺ stoklarda yapılmış değer azalışı zararı, net gelire yansıtılacaktır. Sonuç olarak U.S.GAAP göre net gelirinden, 20.000 ₺ daha büyük UFRS geliri olacaktır. UFRS göre birikmiş karlar aynı tutarda daha büyük olacaktır.

B.II Maddi Duran Varlıklar

UMS 16 Maddi duran varlıklar standardı: Elde etme maliyeti, üretim maliyeti, takasla edinim (gerçeğe uygun değer veya net defter değeri). Sayısal bir alt sınır yok. Vade farkları finansal gider yazılır. Dönem sonu muhasebeleştirme işlemi, borç senetleri reeskontunda kullanılır. Özellikle varlıklarda; vade farkı maliyete dâhil edilerek aktifleştirilir. Satış amaçlı maddi duran varlıklarla, gelecekte ekonomik yarar beklenmeyen duran varlıklarda amortisman ayırma işlemi durdurulur. Parçalara ayırarak ya da gruplandırarak amortisman ayırmak mümkündür. Amortisman ayrılmaması gibi bir durum söz konusu değildir. Zira standartların amacı işletmelerin gerçek durumunu tüm yönleriyle ortaya koymaktır.

Maddi duran varlığın işlevini ve ömrünü artıran yatırımlar amortisman tabidir. Ayrı veya birlikte olabilir. Kalıntı değer, faydalı ömrün sonunda elden çıkarmanın tahmini maliyetleri düşülerek bulunan tahmini değerdir. Kalıntı değer, defter değerini aşmadığı sürece amortisman ayrılır. Maddi duran varlık atıl kaldığı ve kullanılmadığı zaman amortisman ayrılır. Kıst amortisman uygulaması vardır. Yararlı ömür tahminidir. Değer düşüklüğü tespiti, satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer ile kullanım değerinden yüksek olan geri kazanılabilir tutardır. Bu tutar, defter değeriyle karşılaştırılır; düşük olan **yeni defter değeridir**. İzleyen dönemlerde, maliyet modelinde birikmiş

amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü indirilerek, kalan değerle gösterilir. Yeniden değerlendirme modeli; yeniden değerlendirme oranını işletme belirler ve yeniden değerlendirilmiş gerçeğe uygun değerinden, birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü karşılıkları indirildikten sonraki değer üzerinden amortisman ayrılıyor. Ekonomik ömür, işletme yönetiminde belirlenmekte, üretim ölçeğinde veya yıl esaslı amortisman ayrılması ile mesleki yargıya yer verilmektedir. Değer düşüklüğü MDVYD fonundan indirilir. Fonu aşan tutar, karşılık gideri veya amortisman gideri gibi kayıtlanır. Yeniden değerlendirme tutarı veya tarihi maliyeti esas alınır. Özellikle varlıklar istisnası hariç, peşin değer esaslı muhasebe modeli benimsenir, genellikle aktifleştirilir.

U.S.GAAP göre tarihi maliyet ve gerçeğe uygun değerle ölçülür. Ya aktifleştirilir ya da gider yazılır.

Maliyet bedeli ile kayıtlanır. 333, 339,365, 399 ve 418 no-lu VUK genel tebliğine varlık amortisman oranları belirtilmiştir. Belli bir tutarın altında 1.000 ₺ doğrudan gider yazılabilir.

Satış amaçlı maddi duran varlıklarla, gelecekte ekonomik yarar beklenmeyen duran varlıklarda amortisman ayırmaya devam edilebilir. Yatırım amaçlı, kullanım amaçlı maddi duran varlık ayrımı yoktur. Satış amaçlı maddi duran varlıklarla, gelecekte ekonomik yarar beklenmeyen duran varlıklarda amortisman ayırmaya devam edilebilir. Amortisman ayırmak ihtiyaridir. Mükellefler isterlerse amortisman ayırmayabilirler, ancak ayırmadıkları amortismanı sonraki dönemlerde ayıramazlar. Üretim ölçeğinde amortisman öngörülmemiştir. Ekonomik yarar beklenmeyen maddi duran varlıklara amortisman ayrılır. Parçalara ayırarak ya da gruplandırarak amortisman ayırma ile ilgili düzenleme bulunmamaktadır. Ancak birlikte değerlendirilebilir. VUK 33 no-lu genel tebliği tarihi maliyeti esas alır. Yeniden değerlendirme kısmı bir enflasyon muhasebesi uygulamasıdır.

Örnek: Tahmini faydalı ömrü 25 yıl olan bir bina, 01.01.2015 tarihinde 5.000,000 ₺ satın alınmıştır. Tahmini kalıntı değeri 1.000.000 ₺ dir ve doğrusal amortisman ayrılacaktır. 01.01.2016 tarihinde binanın gerçeğe uygun değerinin 5.440.000 ₺ olduğu belirlenmiştir. Kalıntı değerinde ve faydalı ömründe bir değişiklik olmayacağı varsayılmıştır. Ediminden sonra makine, tesis ve cihazlarının defter değerini belirlemede; UMS 16 göre yeniden değerlendirme modelini kullanmaktadır.

U.S.GAAP göre; işletme 31.12.2015 ve 31.12.2016 tarihlerinde $5.000.000 - 1.000.000 = 4.000.000 / 25 \text{ yıl} = 160.000 \text{ ₺}$ amortisman giderini rapor edecektir. UMS 16'nın yeniden değerlendirme modeline göre 31.12.2015 tarihinde, 160.000 ₺ amortisman giderlerinden sonra binanın defter değeri $5.000.000 - 160.000 = 4.840.000 \text{ ₺}$ olacaktır. Bundan sonra 01.01.2016 tarihinde binanın gerçeğe uygun değeri 5.440.000 ₺ yeniden değerlendirme tutarından daha yüksek olacaktır. Yeniden değerlemeye uygun günlük defter kaydı: $(5.440.000 - 4.840.000 = 600.000 \text{ ₺})$. 252 Binalar hesabının borcuna 600.000 ₺ ve 522

Yeniden Değerleme Artışı (Hissedarların özkaynağı) hesabının alacağına 600.000 ₺ kayıt edilir.

31.12.2016 tarihinde amortisman giderleri $5.440.000 - 1.000.000 = 4.440.000 / 24 \text{ yıl} = 185.000 \text{ ₺}$ olacaktır. UFRS geliri, U.S.GAAP gelirinden 25.000 ₺ daha küçük olmasının nedeni, 2016 yılı geliri UFRS göre ilave amortisman tutarından doğmaktadır. $(185.000 - 160.000 = 25.000 \text{ ₺})$. U.S.GAAP'ta hissedarların özkaynağından daha büyük 575.000 ₺'lık değer, UFRS temelli hesaplanan hissedarların özkaynağını oluşturacaktır. Dağıtılmamış kazançları azaltan, UFRS göre 2016 yılın ilave amortismanı (25.000 ₺), yeniden değerlendirme artışından (600.000 ₺) çıkarıldığında ki tutara eşittir. $(600.000 - 25.000 = 575.000 \text{ ₺})$.

B.III. Maddi Duran Varlıklarda Değer Düşüklüğü

TMS 36'da Varlık değer düşüklüğü ve değer düşüklüğü göstergeleri açıklanmıştır. Varlıkların geri kazanılabilir tutarından daha yüksek bir değerle izlenmesini sağlama ilkesi vardır. İç ve dış değer düşüklüğü göstergeleri dikkate alınır. Geri kazanılabilir değer, bir varlık veya nakit yaratan birimin satış maliyeti düşülmüş gerçeğe uygun değeri (net satış tutarı) ile kullanım değerinden yüksek olanıdır. (1) satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer veya (ıskonto edilmiş beklenen nakit akışları) (2) kullanım değeri yüksek olanı (geri kazanılabilir değer) varlığın defter değerinden küçük ise değer düşüklüğü vardır. Değer düşüklüğü belirtisi olup olmadığına bakılmaksızın sınırsız yararlı ömre sahip veya henüz kullanımda olmayan bir maddi olmayan duran varlığın, defter değeri geri kazanılabilir tutar ile karşılaştırılarak yıllık olarak test edilir. İşletme birleşmesi sırasında edinilen şerefiye de değer düşüklüğü açısından yıllık olarak test edilir. Varlık, yeniden değerlendirilmiş tutar üzerinden gösterilmedikçe, değer düşüklüğü zararı; K/Z'da muhasebeleştirilir. Yeniden değerlendirilmiş bir varlığa ilişkin değer düşüklüğü zararı, yeniden değerlendirme değeri azalışı olarak dikkate alınır. Yani yeniden değerlendirilmiş tutarını aşmadığı sürece bu değerden indirilir.

Değer düşüklüğü muhasebeleştirildikten sonra, ilgi varlığın kalıntı değeri düşülmüş yeni defter değeri, kalan yararlı ömür boyunca sistematik olarak dağıtılması sağlanacak şekilde varlığa ilişkin amortisman tutarı; gelecek dönemlerde düzeltilir. Ertelenmiş vergi varlığı ve borcu yeni defter değerinin, vergiye esas değeri ile karşılaştırmak suretiyle belirlenir. İşletme birleşmesinden elde edilen şerefiye, birleşmenin yarattığı sinerjiden faydalanması beklenen devir alınan her bir nakit yaratan birime veya birim grubuna dağıtılmaktadır.

Bir faaliyetin elden çıkarılması durumunda, elden çıkarılacak faaliyete ilişkin şerefiye, elden çıkarılacak varlığın defter değerine dâhil edilerek K/Z belirlenir. Şerefiye nakit yaratan birime henüz dağıtılmamış ise ilgili birimin değer düşüklüğüne uğramış olabileceğine ilişkin belirti ortaya çıktığında, öz konusu birim, şerefiye hariç nakit yaratan birimin defter değeri ile geri kazanılabilir tutarı karşılaştırılmak suretiyle değer düşüklüğü açısından test edilir. Şerefiye dağıtılmış ise şerefiye dâhil defter değeri ile geri kazanılabilir

tutar karşılaştırılır. Dağıtılan şerefiye, değer düşüklüğüne uğramış kabul edilir. Nakit yaratan birimlere dağıtılmış şerefiyenin defter değerini azaltacak şekilde, öncelikle değer düşüklüğü dikkate alınır. Şerefiyeyi aşan değer düşüklüğü nakit yaratan birimlere defter değeri oranına göre dağıtır. Ancak değer düşüklüğü zararının dağıtılması sırasında, bir varlığın defter değerinin, aşağıdakilerden en yüksek olan değerinin altına düşürülmez: Satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değer veya kullanım değeri ya da sıfır. Aksi takdirde varlığa dağıtılacak değer düşüklüğü zararı, birimin diğer varlıklarına oransal olarak dağıtılır. Nakit yaratan bir birimin her bir varlığının geri kazanılabilir tutarını tahmin etmenin mümkün olmaması durumunda, değer düşüklüğü zararının, nakit yaratan birimin tüm varlıkların beraberce çalıştığından hareketle, şerefiye hariç, ilgili birimin varlıkları arasında ihtiyari olarak dağıtılır.

“Bir değer düşüklüğü zararın daha sonraki dönemde tersine dönüşü ve şerefiye: Belirli kriterleri karşılaması gerekir. Şerefiyeden başka bir varlığa ilişkin önceki dönemlerde muhasebeleştirilen değer düşüklüğü zararının; takip eden dönemlerde mevcut olmadığı veya azaldığı belirlenir ise, varlığın defter değeri geri kazanılabilir tutarına yükseltilir. Değer düşüklüğü zararının iptalidir. Varlığın net defter değeri değer, düşüklüğünün hiç finansal tablolara alınmamış olması halinde belirlenmiş olan net defter değerini aşamaz. Şerefiyenin oluştuğu bir işletmenin ediniminde ana ortaklık dışı paylar (azınlık payları) mevcut ise, edinilen işletmenin nakit üreten birimin geri kazanılabilir değeri, azınlık haklarına ilişkin olan kayıtlanmamış şerefiye tutarını içerecektir. Bu nedenle azınlık haklarının oluşacak değer düşüklüğüne etki etmesini engellemek için, değer düşüklüğü testi yapılırken azınlık haklarına ilişkin zahiri şerefiye tutarının nakit üreten birimin kayıtlı değerine dâhil edilmesi gerekmektedir. Şerefiye haricinde bir varlığa ilişkin değer düşüklüğü zararının iptali nedeniyle artan defter değeri, önceki dönemlerde söz konusu varlık için değer düşüklüğü zararı muhasebeleştirmemiş olması halinde ulaşacağı (amortisman veya itfa payı dikkate alınmaksızın) defter değerini aşmamalıdır. Bu defter değerinin üzerindeki bir artış yeniden değerlemedir. Varlık yeniden değerlendirilmiş bir tutardan izlenmediği sürece, şerefiye haricindeki bir varlığın değer düşüklüğü zararının iptali hemen K/Z’da muhasebeleştirilir. Yeniden değerlendirilmiş bir varlığın değer düşüklüğü zararının iptali, yeniden değerlendirme artışı olarak dikkate alınır. Doğrudan yeniden değerlendirme fazlası adı altında özkaynağa alacak kayıt edilir. Ancak iptal edilen değer düşüklüğü zararı yine aynı yeniden değerlendirilmiş varlık ile ilgili olarak daha önce K/Z muhasebeleştirilen değer düşüklüğü zararına isabet eden bölümü, K/Z muhasebeleştirilir. Şerefiye hariç, nakit yaratan bir birime ilişkin olarak muhasebeleştirilen değer düşüklüğü zararının iptali, ilgili birimin varlıklarına, bu varlıkların defter değerlerine göre oransal olarak dağıtılır. Şerefiyeye ilişkin olarak muhasebeleştirilen değer düşüklüğü zararı daha sonraki bir dönemde iptal edilmemektedir“(Gökçen, 2011: s.453). Bir varlığın kayıtlı değerinin, kullanım değeri ve satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değerinden (net satış fiyatı) yüksek olanının altına

düşmemesini sağlayacak şekilde pro-rata esasına göre dağıtılmalıdır” (Gökçen, 2011: s. 459).

Yukarıda ayrıntıya yer verildiği gibi UFRS göre maddi duran varlıkların tarihi maliyetleri esas alınır veya yeniden değerlendirilmiş tutarı genellikle aktifleştirir (Hoyle, 2015: s. 537). U.S.GAAP göre tarihsel maliyeti esas alınır veya aktifleştirir ya da gider kayıt edilir. Varlığın defter değeri, varlığın ıskonto edilmemiş beklenen gelecek nakit akışlarını aşıyorsa değer düşüklüğü vardır. Değer düşüklüğü uygulamasının tersine dönüşüne izin vermez. (Hoyle,2015: s. 537). MSUGT’de yeniden değerlendirme ve amortisman ayırma vardır.

Örnek: İşletme 31 Aralık 2016 tarihinde defter değeri 440.000 ₺ ve tahmini hurda değeri 40.000 ₺ (tahmini elden çıkarma maliyetleri düşülmüş kalıntı değer) ve kalan faydalı ömrü 10 yıl olan bir makine sahibidir. Bu tarihte makinenin gelecekte üretmesi beklenen nakit akışları 450,000 ₺ ve beklenen gelecek nakit akışların şimdiki değeri 375.000 ₺ ve satış maliyeti düşüldükten sonra gerçeğe uygun değeri 360.000 ₺ olduğu tahmin edilmektedir.

Makinenin değer düşüklüğü, U.S.GAAP göre bir varlığın defter değeri, varlığın ıskonto edilmemiş beklenen gelecek nakit akışlarını aşarsa, değer düşüklüğü meydana gelir. Bu örnekte beklenen nakit akışları 450.000 ₺, makinenin defter değeri 440.000 ₺’dan daha yüksek olduğundan dolayı değer düşüklüğü oluşmamıştır. UMS 36’ya göre bir varlığın defter değeri (1) (varlığın üretmesi beklenen gelecek nakit akışların şimdiki değeri) kullanım değeri ve (2) satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değerini aştığı zaman; bir varlığının değer düşüklüğü ortaya çıkar. Makinenin kullanım değeri 375.000 ₺ ve satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri 360.000 ₺ dir. Bu iki değerden yüksek olan esas alınarak defter değeri ile mukayese edilir. Kayıtlı değer 440.000 ₺ – kullanım değeri 375.000 ₺ = 65,000 ₺ değer düşüklüğü kaybı, birikmiş kazançlara karşılık gelen bir azaltma ile 2015 yılı net gelirini belirlemede muhasebeleştirilir. 2016 yılının UFRS geliri, U.S.GAAP gelirinden 65.000 ₺ daha az olur. UFRS göre 2016 yılsonu hissedarlar özkaynağı U.S.GAAP göre 65.000 ₺ daha küçük olur (Hoyle,2015: s. 549).

C. Sunum ve Açıklama Farkları

Sunum ve açıklama farkları, finansal tablo dipnotlarında açıklama veya finansal tablo kalemlerin sunulması biçimiyle ilgilidir. UFRS kapsamının izin vermediği kalemler, olağanüstü kazanç ve kayıplarla ilgili kalemler bunun birer örneğidir. U.S. GAAP kapsamında olağandışı kalemler olarak, belirli kazanç ve kayıplar sunulmaktadır. Bu yüzden gelir tablosunda ayrı ayrı sunulmakta olan durdurulan faaliyetler dikkate alındığında, standartların iki seti arasındaki ortaya çıkan diğer bir farktır. U.S. GAAP durdurulan faaliyetleri tanımlamada daha az kısıtlayıcıdır.

UFRS 1, UFRS ilk defa benimsemede izlenecek prosedürleri belirlemiştir. UFRS 1, bir şirket ilk defa bir UFRS finansal tablolar setini yayınladığı zaman; önceki iki yılın UFRS açılış bilançosunu hazırlaması gerekir. Bir şirket UFRS açılış bilançosunu hazırlarken (a) UFRS göre izin verilmeyen daha önce kayıt edilmiş olan, bilanço dışı kalemleri (kayıtlardan çıkarılacak öğeleri) ve önceki U.S.GAAP göre değil, yükümlülüklerini ve varlıklarını UFRS gerekliliklerine göre, (b) UFRS göre varlıkları ve yükümlülüklerini ölçmek, (c) (hangi kalemler önceden UFRS göre farklı bir şekilde sınıflandırmış ise bu öğeleri UFRS gerekliliklere göre yeniden sınıflandırmak, (d) tüm açıklama ve sunum gereksinimlerine uyması zorunludur.

UFRS ve U.S.GAAP arasında belki de en büyük fark; UMS 1 “Finansal tabloların sunumu” açısından UFRS’nin tek bir standardı içermesi gerçeğidir. U.S.GAAP, UMS 1 eşdeğer değildir. UMS 1, “Finansal tabloların Sunumu” açısından rehberlik sağlamaktadır.

1-Finansal tabloların amacı: Kullanıcıların geniş bir alanda ekonomik karar almaları için işletmenin nakit akışı, finansal performans ve finansal durumu hakkında faydalı bilgiler sağlamaktır.

2-Gerçeğe uygun sunum temel ilkesi, işletmenin nakit akışları, finansal performansı ve finansal durumu tam, dürüstçe, gerçeğe uygun olarak finansal tablolarında gösterilmesidir. UFRS uyumlu sunum genellikle doğru, gerçeğe uygun sunumu sağlar. Son derece nadir durumlarda, işletmenin gerçeğe uygun sunumu sağlamak için UFRS’den ayrılmayı gerektirebilir.

3-Temel ilkeler ve varsayımlar: UMS 1 muhasebenin tahakkuk esasını, tutarlılık ilkesini, karşılaştırmalı bilgi ilkesini, maddi öğelerin ayrı sunulması ilkesi, önemlilik, özün önceliği ilkesi ve süreklilik varsayımlarını vurgular. Özellikle başka standart izin vermedikçe, bu standart ayrıca giderlerin, gelirlerle ve varlıkların borçlarla mahsubunu engeller.

4-Finansal tablo unsurları, UMS 1 finansal tabloların tam bir setini gerekli kılar.

5-Finansal tabloların içeriği ve yapısı, UMS 1 her bir finansal tablonun yapısına göre rehberlik sağlar ve gösterilmesi, sunulması gereken kalemleri öngörür.(a) Finansal tablo yüzünde, (b) ya finansal tablo yüzünde ya da dipnotlarda açıklanmaktadır.

“UMS 1 daha güvenilir bilgi sağlamak için likiditeye göre sunmadıkça bir işletmenin varlıklarını ve yükümlülüklerini cari ve cari olmayan olarak sınıflandırmasını gerekli kılar. Gelir tablosunda ya giderleri fonksiyonuna (satışların maliyeti) göre ya da giderleri türünü göre biçimlendirme kullanılarak sunulabilir. Gelir tablosunda giderlerin sınıflandırmasının alternatif biçimleri gösterilebilir. Her iki biçime göre sunumda, raporlanan faaliyet gelir (zararı) tutarının aynı olmaktadır. Gerekli olan ilave açıklamalar ya gelir tablosu yüzünde ya da dipnotlarda yapılmalıdır. Örnek olarak bir şirketin, çalışanlarına sağladığı fayda planı giderleri, değer düşüklüğü ve amortisman giderleri dahil

olmak kaydı ile, gider fonksiyonunu kullanarak biçimlendirdiğinde, gider çeşitlerini ilişkin ilave bilgileri açıklamalıdır. Her iki biçimde de, her bir hisse senedinin temettü payı ile birlikte temettü olarak dağıtılan toplam tutar açıklanmalıdır. İlave olarak, “UMS 33 her payın kazancı”, gelir tablosu yüzünde rapor edilmesi zorunlu olan her payın sulandırılmış kazançları ve esasları açıklanmalıdır. Gider türleri ve gider fonksiyonlarına biçiminde sunuş örneği sunulmuştur (Hoyle,2015: s.540). Ülkemizdeki mevcut gider türlerine ve fonksiyonlarına göre sunuştan farklıdır. “Ayrıca finansal tablo hesap ve hesap gruplarında önemli farklıklar vardır”(Akdoğan, Sevilengül,2007: s.33). MSUGT ve TMS/TFRS hesap planında yer alan hesapların eşleştirilmesi (bkz. Elitaş, 2011: s. 636).

“Bu bilgiler ışığında yeniden sınıflandırma ve uzlaştırma çalışmalarında, U.S.GAAP ve UFRS arasındaki önemli farkları görülmüştür. Finansal tabloları, U.S.GAAP’la bağdaştırmak için UFRS göre 2015 net gelirinde (zararında) düzeltmeler yapılmalıdır” (Hoyle, 2015: s.542).

V. Sonuç

Uyumlaştırma, yakınsama ve uyum kurallarını benimseme sürecinin amacı, ülkeler arasında finansal raporlama farklılıklarını azaltmaktır. Böylece finansal tabloların karşılaştırılabilirliği artırılabilir. Harmonizasyonun nihai biçimi, dünyanın bütün şirketleri tarafından aynı finansal raporlama standartlarının kullanılmasını sağlamaktır. Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve uluslararası muhasebe standartları ve raporlama standartlarını benimsek ve uygulanmasını sağlamak, şirketlerin rekabet gücü artıracaktır. Çok uluslu şirketlerle; ortak girişimler ve yatırımlar yapabileceklerdir. İstihdam yaratarak, yeni teknolojileri elde edebileceklerdir. Sermaye piyasası ve kaynak sağlama olanakları daha fazla gelişecektir. Performans ölçümü daha objektif olabilecektir. Ülkemizin, TFRS/UMS uygulamalarına tamamlayabilecek şekilde SPK, TTK ve VUK’da değişiklikler yapılmalı ve bu değişiklikler birbiriyle uyumlu olmalıdır. Tek düzen hesap planı, UFRS/UMS gerekliliklerine uygun olarak yeniden düzenlenmelidir. UFRS/UMS öngörülen ve tanımlanan hesap birimleri ve değerlendirme esasları benimsenmelidir. Giderleri, fonksiyonlarına ve türlerine göre sınıflandırma farkı giderilmelidir. Kapsamlı gelir tablosu, kar veya zarar tablosu, özkaynaklarda değişim tablosu ve akit akım tablosu UFRS/UMS farklılıkları giderilmelidir. UMS /UFRS’lerinde öngörülen kayıt ve değerlendirme ilkeleri dışındaki kalan hususlarda gerçeğe uygun değer esas alınmalıdır. UMS /UFRS tam seti, KÖBİ’ler için önerilen set ve bunun dışındaki işletmeler için düzenlemelerde işletme ve UMS/UFRS sınıflamasına göre mümkün oldukça genel kurallar benimsenmelidir. Yapılan değişikliklere göre uygulama konularında rehberlik sağlanmalıdır.

Kaynaklar

- Akdoğan, Nalan ve Sevilengül, Orhan (2007) “Türkiye Muhasebe Standartlarına Uyum İçin Tek Düzen Hesap Planında Yapılması Gereken Değişiklikler”, Mali Çözüm Dergisi, Sayı 84, İstanbul: İSMMMO yayın organı 29-70
- Altıntaş, A. Taylan, (2011) “Uluslararası Muhasebe ve Türkiye’de Muhasebe Hukuku”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi (1) 162-174
- Demir, Volkan (2007) “KOBİ’ler İçin UFRS’nin Son Taslağı ve Değerlendirmeler”, Mali Çözüm, İSMMMO Yayın organı, Mart-Nisan 2007, sayı: 80 sayfa 43-55.
- Elitaş Cemal, (2011), “UFRS (TMS-TFRS) UYGULAMALARI” Hipotez Yayınları, Bursa
- Hoyle, Joe B, Schaefer, Thomas F. Douppnik, Timothy S. (2015) “Advanced Accounting”, Twelfth Edition, published by McGraw-Hill Education, New York, 2015
- Gökçen, Gürbüz, Ataman, Başak ve Çakıcı, Cemal, (2011),”Türkiye Finansal Raporlama Standartları Uygulamaları” Türkmen kitabevi, İstanbul
- Pekdemir, Recep (2008), “Muhasebeciler için TMS-TFRS uygulama Rehberi”, İSMMMO Yayınları, Kasım 2008.
- Pekdemir, Recep (2010), “TMS-Türkiye Muhasebe Standartları, TFRS Türkiye Finansal Raporlama Standartları”, Eğitim semineri sunum, www.tmsk.org.tr. Sayfa 12
- Şensoy, Necdet, “Değerleme Esaslarında Eğilim ve Etkileşimler”, Türkiye XXII. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Gazi Üniversitesi İİBF, 21-25 Mayıs 2003
- Tokay Hüseyin, Deran Ali, “Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarında Değerleme Ölçüleri”, Mali Çözüm Dergisi, Sayı 90, 2008
- Internatıonal GAAP-2015**, Volum 1, “Generally Accepted Accounting Praticce Under International Financial Reporting Standards”. Group of EY, Bilding a better working World.This edition first published in 2015 by John Wiley & Sons Ltd.
- “Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards” Wiley, PKF, Includers summary of key provision of **US GAAP vs IFRS 2015**, Subscriber Update service
- Yükçü, Süleyman (2014) “Yeni TTK Uyumlu TMS ve UFRS Örneklı Genel Muhasebe”, 7.Baskı, Altın Nokta Yayınevi, İzmir.

SOVYETLERDE EKONOMİK VE KURUMSAL EŞİTSİZLİKLERİN YANSIMALARI

Dilek ÖZDEMİR*

Alınış Tarihi: 24 Temmuz 2018

Kabul Tarihi: 11 Eylül 2018

Öz: Bir döneme damgasını vuran SSCB hem birey bazında hem bölgesel bazda gelir farklılıklarının giderileceği bir sistem olma iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak, başlangıçta ortaya koyduğu iddiaya ve büyümeye rağmen; daha sonrasında iç ve dış kaynaklı güvenlik kaygıları, süper güç olarak yaşama psikolojisi, otoriter eğilimler sonucu gelişemeyen sivil toplum yapısı ve ekonomik bakımdan eşitlikçi olmayan farklı birimlerin oluşturduğu asimetrik federal yapı, SSCB'nin temel özelliklerini oluşturmaya başlamıştır. Bu çalışmada, 1991'deki dağılma ile birlikte, SSCB'den kopan ülkelerin devraldıkları olumsuz mirasın geçiş ekonomilerinin başlangıç koşullarındaki dengesizliğin temel nedeni olduğu tespit edilerek geçiş ekonomileri arasında gelişmişlik farklarının nedenleri ortaya konulmuştur. SSCB'nin eşitlikçi olmayan yapısının özellikle çöküşte belirgin bir şekilde gözüktüğü ve eşitlikçi olmayan yapıda, avantajlı olan ekonomilerin bu avantajlarını derinleştirip geçiş resesyonunu çabuk atlatarak AB'ye üye olmayı dahi başardıkları görülmektedir. Buna karşılık SSCB'nin doğusunda yer alan ekonomilerin ise geçiş resesyonunu daha uzun süre tecrübe ederek üçüncü dünya ülkesi konumuna düştükleri gözlenmiştir. Bu iki uç grubun yanı sıra bir üçüncü grup olan doğal kaynak zengini ülkelerde gelir düzeyindeki yükselişlere karşılık, giderek totaliterleşen bir yapının varlığı dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Geçiş Ekonomileri, Eşitlikçi Sosyo Ekonomik Yapı

REFLECTION OF ECONOMIC AND CORPORATE INEQUALITIES IN THE SOVIETS UPON TRANSITION

Abstract: *The USSR, which stamped turmoil in the past, arises both as an individual and as a system to compensate for income differences on a regional basis. However, despite the initial claims and growing up; later on, internal and external security concerns, psychology of living as a superpower, civil society structure that did not develop after authoritarian tendencies, and asymmetric federal structure formed by different non-equitable units from economical management, have begun to constitute the basic features of the USSR. In this study, together with the disintegration in 1991, it was determined that the negative inheritance inherited by the countries of the USSR is the basis of the imbalance in the initial conditions of the transition economies, and the reasons for the differences in development between the transition economies are revealed. It seems that the non-egalitarian structure of the USSR is particularly evident in democracy, and in the non-egalitarian structure, advantageous economies have succeeded in becoming members of the EU by deepening these advantages and quickly bypassing the transition regime. On the other hand, it was observed that the economies located to the east of the USSR experienced a transition recession for a longer time and fell to the position of a third world*

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

country. In addition to these two extremes, a third group, natural resource rich countries, has pointed to the existence of an increasingly totalitarian structure in response to rising income levels.

Keywords: *USSR, Transition Economies, Egalitarian Socioeconomic Structure*

I.Giriş

Rusya'nın hali hazırda sahip olduğu güç doğal kaynaklar ile askeri ve nükleer teknolojiden kaynaklanmakta olup; buna karşılık sivil teknolojide sahip olduğu gücün o nispette olmadığı aşıkardır (Akyol, 2018) şeklindeki tanımlama cari durumu özetlerken, geçmişten gelen mirasa da işaret etmektedir. Zira Rusya'nın sahip olduğu bu güç Çarlık Rusya'sı döneminde I. Petro'nun "yenile yenile yenmeyi öğreneceğiz" sözünde kendi anlamını bularak sahip olduğu geniş coğrafyaya teknolojiyi monte etmek suretiyle Rus İmparatorluğuna giden süreçte genel olarak askeri alanda başarıları hedefleyen dinamik bir yapının temelini oluşturmuştur. Askeri üstünlük arayışının Çarlık Rusya'sı döneminin muadilleri karşısında sanayileşmemişliğinin ve dolayısıyla genel anlamda köylülük ve yoksunluğa yol açması ve bunun da Bolşevik Devrimini tetikleyen unsurlardan olduğu bilinmektedir.

Bolşevik İhtilalinin tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi sağlama ve buna bağlı olarak yoksulluğun ve eşitsizliğin telafi edilmesi amaçlarını gerçekleştirmek için kalkınma planlarını yürürlüğe koyduğu ve başlangıçta önemli mesafeler kaydettiği ileri sürülebilir. Özellikle Büyük Buhran döneminde krizden en az yaralanan ekonomi olması sebebiyle de planlı ekonomi uygulaması örnek kabul edilir hale bile gelmiştir. Hatta planlama başarısı ya da mucizesi olarak ifade edilen uygulamalara paralel olarak 1930-1960 arası dönemde dünya ekonomisinde serbest ticarete karşı temkinli tavırlar dahi belirgin bir şekilde gözlenmiştir. Bu anti-liberal bakış açısında sosyalist planlama başarısının yanı sıra 19. yüzyılın sömürgecilik uygulamalarının belleklerdeki olumsuz yansımaları ile kalkınmanın sanayileşmeyle eşanlı düşünülmesi ve bunların da sadece müdahaleci perspektife sahip olunmayla gerçekleştirileceği inancını da pekiştirmiştir (Mukherje, 2012: 65). Ancak, başlangıçta ortaya koyduğu eşitlikçilik iddiasına ve yüksek büyümeye rağmen; daha sonrasında iç ve dış kaynaklı güvenlik kaygıları, süper güç olarak yaşama psikolojisi, otoriter ve totaliter yönetimler sonucu gelişemeyen sivil toplum yapısı ve ekonomik bakımdan eşitlikçi olmayan farklı birimlerin oluşturduğu asimetric federal yapı, kuruluş gayesine aykırı biçimde, SSCB'nin temel özelliklerini oluşturmaya başlamıştır. Başlangıç hedeflerine karşılık, kişisel ve bölgelerarası gelişmişlik farkları, dünyanın çoğu yerinde olduğu gibi SSCB'de de önemli sorunlardan biri olarak dikkat çekmiştir.

Böylece kuruluşunda, ilerleyişinde ve çöküşünde olması gereken eşitlikçi yapının özellikle son dönemde hem kişisel hem de bölgesel gelir açısından eşitsizlikçi bir yapıya evrilişinin onun çöküşünü tetiklediği ileri sürülebilir. Bu çalışmada, 1991'deki dağılmayla birlikte, SSCB'den kopan bir kısım ülkelerin devraldıkları olumsuz mirasın geçiş ekonomilerinin başlangıç koşullarındaki dengesizliğin temel nedeni olduğu tespiti yapılmıştır. Çünkü eşitlikçilik iddiasıyla yola çıkan bir sistemin çöküşüyle ortaya çıkan ekonomilerde sosyo-ekonomik ve politik-kurumsal yapılar ne başlangıç koşullarında ne de geçiş sürecinde eşitlikçi bir yapı sergilememektedir. Dolayısıyla ikinci kısımda SSCB'nin kuruluşunda, uygulama sürecinde ve çöküşünde temel makroekonomik göstergelerle eşitlikçi olmayan bir yapıya sahip olduğu ekonomik eşitsizlik başlığı altında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü kısımda ise ekonomik eşitsizliğe ilaveten siyasi ya da kurumsal eşitsizliğin de derinden yaşandığı betimleyici istatistiklerle sergilenmeye çalışılmıştır.

II. Ekonomik Eşitsizlik

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ülkeler, bağımsızlık öncesi izlenen politikalar nedeniyle sosyo-ekonomik ve politik-kurumsal açıdan farklı özellikler göstermektedir. Bu ülkeler coğrafi olarak, Doğu Avrupa (Rusya, Belarus, Ukrayna, Moldova), Baltık (Estonya, Latviya, Litvanya), Kafkasya (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) ve Orta Asya ülkelerinden (Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan) oluşmaktadır. Aynı zamanda bu bölgede ırk olarak Ruslar, Slavlar, Türkler, Gürcüler ve Ermeniler, din olarak Katolikler, Ortodokslar, Gregoryenler ve Müslümanlar yaşamaktadır.

Sovyet sisteminin kurulduğu günden dağıldığı güne kadar geçen sürede, Türk Cumhuriyetleri sınai gelişimin yoğunlaştığı bölgelere hammadde temininde uzmanlaşarak, asıl sınai üretimin yapıldığı diğer cumhuriyetlere bağımlı halde kalmış ve bu bağımlılık da hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açıdan geri kalmalarına yol açmıştır. Dolayısıyla bağımsızlıklarını kazandıktan sonra terkedilmiş hissine kapılmış ve hatta daha iddialı ifadeyle, Sovyet sistemi içerisinde artı değer üretim yeteneği düşük olması nedeniyle sistem dışına itilerek bir tür "devlet özelleştirmesi"ne maruz kalmışlardır (Emsen vd., 2012: 19). Bu durum da özellikle üretimde ileri-geri bağlantıları olmayan Türk Cumhuriyetlerinde bağımsızlıklarının üzerinden zaman geçmesine rağmen pek çok fabrikanın kapanması ve üretimin dibe vurması, işsizlik probleminin ortaya çıkması gibi önemli ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır (Yüce ve Özbek, 2006: 9). Rusya'da 74 yıl ve çoğu cumhuriyette 71 yıl süren dıştan tecrit edilmiş yapının insanları tam bir körlük yaşamışlar; oldukça dramatik denebilecek travmalarla dolu hikayeleri bünyelerinde deneyim etmişlerdir (Aleksiyeviç, 2016). Endüstri tesislerinin daha çok merkezde yer alan Slav Cumhuriyetlerinde kurulması, Türk Cumhuriyetlerinin klasik usullerle tarıma yönlendirilmesi şeklinde cereyan eden eşitsiz politikaların çöküş sonrası

da geçiş ekonomilerinin gelişmişlik farklarının nedenlerini oluşturduğu aşıkardır. Tablo 1 SSCB'nin çöküşünden hemen önceki bölgesel gelir farklılıklarını ortaya koymaktadır.

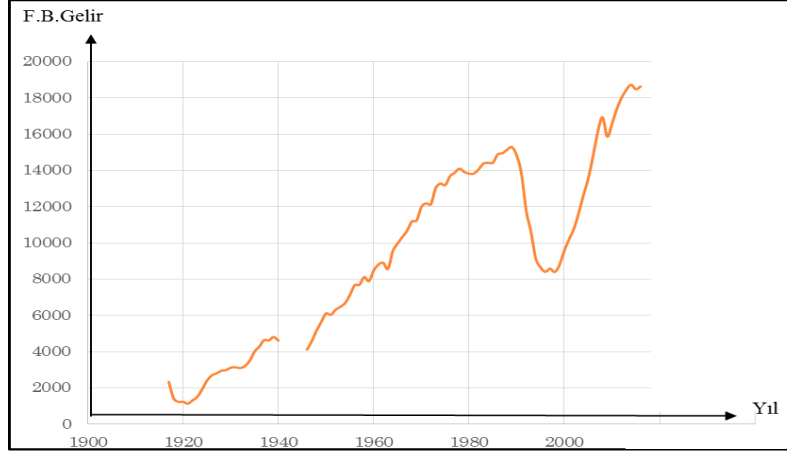
Tablo.1: *Çöküşün Hemen Öncesinde Eski SSCB'de Bölgesel Gelir Farklılıkları*

Ülkeler	Yüzölçümü (bin km ²)	Nüfus (bin)	GSYİH (1990) (milyon dolar)	Fert Başına GSYİH Endeksi (SSCB=100)
SSCB	22.403,0	291.200	1.686.868	100
Azerbaycan	86,6	7.250	30.026	72
Beyaz Rusya	207,6	10.300	65.619	110
Ermenistan	29,8	3.400	16.363	83
Estonya	45,1	1.600	13.832	149
Gürcistan	69,7	5.500	29.520	93
Kazakistan	2717,3	16.850	98.513	101
Kırgızistan	198,5	4.500	13.158	50
Letonya	64,5	2.700	21.423	137
Litvanya	65,2	3.750	27.327	126
Moldova	33,7	4.400	20.242	79
Özbekistan	447,4	21.000	78.777	65
Rusya	17.075,4	148.800	990.360	115
Tacikistan	143,1	5.400	13.158	42
Türkmenistan	488,1	3.750	11.471	53
Ukrayna	603,7	52.000	257.079	85

Kaynak: Ö. Selçuk Emsen, Ş. Mustafa Ersungur, Dilek Özdemir, Ekonomik Sistemler ve Geçiş Ekonomileri, Orta Asya ve Kafkasya Ekonomilerine Bir Bakış, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2011. s. 62.

Tablo 1'de görüldüğü gibi SSCB içindeki ülkelerin fert başına gelir bakımından farklılıkları sistemin eşitlikçi bir yapı sergilemediğine işaret etmektedir. Örneğin Estonya'nın fert başına geliri, Tacikistan'dan yaklaşık 3.5 kat fazladır. Uygulanan merkezi ekonomik politikalara rağmen Cumhuriyetler arasında ciddi farklılıklar oluşmuş ve yaşam koşulları büyük değişiklik göstermiştir. Bu farklılıklar ülkelerin Sovyet büyüme performansından yeterli ölçüde yararlanamadığı şeklinde bir bulgu olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte Şekil 1'de Sovyetlerin kişi başı gelir rakamlarının zamana bağlı gelişimi gösterilmektedir.

Şekil 1: SSCB’de Fert Başına Gelir

Şekilde Sovyetlerin dağılması ile birlikte geçiş sürecinin oldukça dramatik yaşandığı kişi başı gelir rakamlarından gözlenmekte olup, gelir kaybı hemen hemen %50 düşüş şeklinde kendini göstermiştir.

Tablo 2’de çöküş öncesinde ve sonrasında eski Sovyetlerde 2011 fiyatlarıyla dolar bazında kişi başı GDP değerleri verilmektedir.

Tablo 2: Çöküş Öncesinde ve Sonrasında Eski SSCB’de Kişi Başına Gelir (2011 US \$)

Ülkeler/yıllar	1980	1985	1989	1990	1991	1995	2000	2005	2010	2016
SSCB	13817	14421	15288	14820	13812	8651	9583	13535	16579	18635
Azerbaycan	8964	10707	10534	9250	9060	3557	4739	8053	16327	16645
Beyaz Rusya	7433	8617	9317	8984	8854	5807	8018	11779	16974	17628
Ermenistan	4877	5504	5524	5075	4406	2878	3667	6660	8079	10080
Estonya	10721	11788	13382	12291	11117	9951	14074	20441	20382	24857
Gürcistan	9534	12570	12834	11003	8682	3350	4646	6660	8404	10899
Kazakistan	13305	12910	13589	13292	11741	8356	9870	15728	20071	23842
Kırgızistan	4738	4550	4635	4653	4224	2365	2908	3347	3938	4879
Letonya	11705	12160	13343	13467	11826	7709	10399	16306	17010	22092
Litvanya	12710	13262	14665	13783	12975	8288	10796	16409	18662	24743
Moldova	6221	6441	7050	6740	5552	2668	2453	3657	4533	6068
Özbekistan	5363	5168	5104	4887	4741	3530	3928	4810	6894	10381
Rusya	19704	20142	20613	20020	18958	12369	13563	18626	22239	23635
Tacikistan	5357	5001	4627	4478	3995	1579	1661	2369	2966	3991
Türkmenistan	8602	7869	7524	7371	6862	4172	4733	9417	14563	23813
Ukrayna	12000	13303	14290	13615	12404	6552	6201	9387	9762	9214

Kaynak: Maddison Project Database (MPD) 2018

SSCB'nin ortanca gelir olduğu varsayılırsa, özellikle Doğuda bulunan (Gürcistan, Tacikistan, Kırgızistan vb.) ekonomilerin geçiş öncesi hem kişi başı gelir açısından ortalamanın çok altında oldukları hem de resesyon sonrası toparlama süreçlerinin oldukça geç ortaya çıktığı söylenebilir. Hatta (Tacikistan ve Ukrayna vb.) bir kısım ülkelerin geçişin başlangıcındaki gelir düzeyine 2016 yılı itibarıyla bile ulaşamadıkları görülmektedir.

Birliğin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığına kavuşan yeni cumhuriyetler yaşadıkları güdümlü yapıdan tam bağımsız bir yapıya kavuşmanın şokuyla, sosyal ve ekonomik sorunlara maruz kalmışlardır. Bu sorunlardan en önemlisi kuşkusuz gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluktur. Tablo 3'de gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren Gini katsayısının geçiş ekonomileri için Sovyet dönemine, çöküşünden hemen sonraki döneme ve mevcut en son yıla ait değerleri sunulmuştur.

Tablo.3: Geçiş Ekonomilerinin Gelir Dağılımı (Gini Katsayısı-2014)

Ülkeler	1987-1988	1993-1995	2014
Azerbaycan	-	-	31.79 ^(a)
Beyaz Rusya	23	28	27.18
Ermenistan	-	-	31.48
Estonya	23	35	33.15 ^(b)
Gürcistan	-	-	40.09
Kazakistan	26	33	26.33 ^(c)
Kırgızistan	26	55	26.82
Letonya	23	37	35.48 ^(b)
Litvanya	23	31	35.15
Moldova	24	36	26.83
Özbekistan	28	33	35.27 ^(d)
Rusya	24	48	41.59 ^(b)
Tacikistan			30.76
Türkmenistan	26	36	40.77 ^(e)
Ukrayna	23	47	24.09

Not: (a) 2008, (b) 2012, (c) 2013, (d) 2003 ve (e) 1998 yılı değerlidir.

Kaynak: Kolodko, G.V., Fiscal Policy and Capital Formation in Transition Economies, International Monetary Fund, 2001; World Development Indicators, 2017

Tablo 3 değerlendirildiğinde tüm ülkelerde Sovyet dönemindeki gelir eşitsizliğinin çöküş öncesinde kısmen de olsa var olduğu ve bunun da çöküş sonrasında daha da derinleştiği, yani geçiş resesyonunun özellikle gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da artırdığı; ancak ekonomilerin toparlanma süreçlerine paralel olarak 2014 yılı itibarıyla değerlendirildiğinde, gelişmiş ülke statüsüne ulaşan ülkelerde gelir eşitsizliğinin azaldığı görülmektedir. Diğer taraftan Kazakistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde gelirin artmasından dolayı

gelir eşitsizliğinin azaldığını söylemekten ziyade, yoksulluğun geniş katmanlara yayıldığı ve dolayısıyla yoksulluğun paylaşılmasından dolayı Gini katsayılarının düşmüş olduğu gözden kaçmamalıdır. Bunun nedenleri arasında makineleşme düzeyinin yetersizliği, arazi kullanımındaki verim düşüklüğü ve depolama tesislerinin azlığı gibi üretim miktarını olumsuz yönde etkileyen faktörler sayılabilir. Bu durum kötü hasatların yanı sıra ekin kayıplarına yol açmıştır. Ayrıca sık sık yaşanan kuraklıklar SSCB’de gıda ürünlerinde ithalata aşırı bağımlılık sonucunu doğurmuştur (Özsoy, 2006: 179).

SSCB’nin pek çok alanda kendine yeterlilik politikasını esas alması, dış ticarete yalnızca iç piyasadaki boşluklara bağlı olarak başvurması dünya ticaretindeki payının küçük kalmasına neden olmuştur. Tablo 4’de Sovyet Cumhuriyetlerinin dışa açıklık oranları (openness-O) ve işsizlik rakamları (Unemployment-U) verilmiştir. Beyaz Rusya (Belarus), Estonya, Letonya ve Litvanya, Moldova gibi ülkelerin açıklık oranlarının diğer ülkelere göre çok yüksek olduğu ve dünya ile ticari anlamda entegre oldukları görülürken, Türkmenistan’ın açıklık oranının yüksek olmasına rağmen dünya ile entegre olduğu söylenemez. Doğal gaz ve petrol gibi doğal kaynaklara sahip bu ülkenin ekonomik anlamda dışa açık ve dolayısıyla liberal gözükmemesine rağmen, dış ticaretinde petrol ve gaz ihracatının oldukça yüksek olmasının, açıklık açısından yanıltıcı ya da istisnai bir durum olduğu söylenebilir.

Tablo.4: *Sovyet Cumhuriyetlerinin Dışa Açıklık ve İşsizlik Oranları*

Ülkeler /yıllar	1990		1995		2000		2005		2010		2016	
	O	U	O	U	O	U	O	U	O	U	O	U
Azerbaycan	83.1	--	69.4	8,0	77.4	11,8	115.8	7.3	75.0	5,6	90.1	5,0
Beyaz Rusya	89.6	--	103.7	0,6	141.6	0,9	118.9	0,9	115.9	1,1	125.2	0,5
Ermenistan	81.3	--	86.1	6,7	73.9	10,9	72.0	8,2	66.1	19,0	75.9	18,0
Estonya	-	--	143.2	9,7	126.5	13,4	136.9	8,0	143.8	16,7	154.1	6,8
Gürcistan	85.3	--	67.8	12,2	62.6	10,8	85.3	13,8	87.7	16,3	102.9	11,8
Kazakistan	-	--	82.5	11,0	105.7	12,8	97.8	8,1	74.1	5,8	60.3	5,0
Kırgızistan	78.7	--	71.8	5,5	89.4	7,5	95.1	8,1	133.2	8,6	105.8	7,2
Letonya	-	--	73.9	20,2	81.7	14,2	100.8	10,0	108.8	19,5	119.2	9,6
Litvanya	-	--	84.9	17,5	83.3	15,9	114.9	8,3	132.6	17,8	147.6	7,9
Moldova	-	--	107.3	8,4	125.2	8,5	142.8	7,3	117.8	7,4	114.6	4,2
Özbekistan	76.6	--	73.5	6,5	46.1	8,3	66.5	8,3	60.2	8,2	39.6	7,5
Rusya	36.1	--	55.2	9,7	68.1	10,6	56.7	7,2	50.4	7,4	46.2	5,5
Tacikistan	62.9	--	137.5	7,5	199.7	11,3	79.8	11,2	73.5	11,7	56.0	10,3
Türkmenistan	-	--	168.1	2,8	176.4	3,9	112.8	3,8	120.8	4,0	..	3,5
Ukrayna	56.4	--	97.2	5,6	119.9	11,6	102.1	7,2	98.1	8,1	104.8	9,4

Kaynak: Worldbank

Tablo 4'den hareketle Sovyetlerden kopan ekonomilerde dışa açıklık oranları değerlendirildiğinde, Sovyet sisteminin doğası gereği bu ülkelerin daha çok dışa kapalı ekonomiler olması ve işsizliğin de olmaması beklenen bir sonuçtur. Ancak, 1990'daki değerler dikkate alındığında, Sovyetlerden kopan ekonomilerde dışa açıklığın geçiş süreciyle birlikte belirgin bir şekilde artmasının yanında geçiş resesyonunun derinliğine bağlı olarak işsizlik oranlarında önemli yükselişlerin yaşandığı görülmektedir.

Tablo 5'te Sovyetlerden kopan ülkelerde insani gelişmişlik endeksi alt bileşenleri itibariyle verilmiştir.

Tablo.5: *Sovyetlerden Kopan Ülkelerde İnsani Gelişmişlik Endeksi Alt Bileşenleri*

Ülkeler/yıllar	1990				1995				2000			
	E	L	G	HDI	E	L	G	HDI	E	L	G	HDI
Azerbaycan	-	64.9	8741	-	10.2	64.6	3394	0.609	10.6	66.9	4492	0.642
Beyaz Rusya	-	70.6	8082	-	8.5	68.3	5300	0.655	8.9	67.4	7326	0.681
Ermenistan	10.1	67.9	3688	0.634	10.4	68.9	2131	0.603	10.8	71.5	2836	0.644
Estonya	9.3	69.4	14617	0.728	10.5	68.7	11145	0.722	12.0	70.4	14771	0.781
Gürcistan	-	70.3	7561	-	-	70.5	2264	-	11.7	71.8	3407	0.673
Kazakistan	8.1	66.8	13814	0.690	9.3	63.9	8807	0.665	10.5	63.5	9902	0.685
Kırgızistan	8.6	66.3	3407	0.615	9.1	66.1	1633	0.562	9.8	66.2	1925	0.593
Letonya	7.6	69.1	15670	0.703	8.9	67.8	8240	0.674	9.5	69.7	10983	0.728
Litvanya	9.0	70.7	15636	0.731	9.9	69.8	9212	0.702	10.7	71.0	11850	0.757
Moldova	8.0	67.6	6595	0.652	8.6	66.9	2549	0.594	9.0	67.0	2364	0.597
Özbekistan	-	66.8	3002	-	-	66.4	2208	-	9.1	67.0	2432	0.594
Rusya	9.2	68.0	20601	0.733	10.0	66.0	12715	0.700	11.3	65.1	13678	0.720
Tacikistan	9.6	62.9	3630	0.616	10.6	62.3	1211	0.539	10.6	63.5	1134	0.535
Türkmenistan	-	62.8	7545	-	-	63.1	4176	-	-	63.9	4833	-
Ukrayna	9.1	69.8	10815	0.706	10.0	67.9	4999	0.664	10.7	67.3	4664	0.673
Ülkeler/yıllar	2005				2010				2015			
	E	L	G	HDI	E	L	G	HDI	E	L	G	HDI
Azerbaycan	10.7	69.0	7118	0.682	11.0	70.5	15123	0.741	11.2	70.9	16413	0.759
Beyaz Rusya	9.3	68.4	10900	0.723	12.0	70.2	15369	0.787	12.0	71.5	15629	0.796
Ermenistan	10.7	73.5	5439	0.692	11.2	74.2	6838	0.729	11.3	74.9	8189	0.743
Estonya	12.0	72.6	21375	0.822	12.0	75.3	21049	0.838	12.5	77.0	26362	0.865
Gürcistan	12.1	73.2	5027	0.714	12.2	74.2	6530	0.742	12.2	75.0	8856	0.769
Kazakistan	11.7	65.0	15559	0.747	11.4	67.4	18458	0.766	11.7	69.6	22093	0.794
Kırgızistan	10.2	66.4	2256	0.613	10.6	68.5	2599	0.632	10.8	70.8	3097	0.664
Letonya	12.3	71.1	17065	0.807	11.9	72.8	18173	0.810	11.7	74.3	22589	0.830
Litvanya	11.7	71.4	17975	0.807	12.3	72.1	20385	0.826	12.7	73.5	26006	0.848
Moldova	10.4	67.8	3724	0.648	11.1	69.8	4256	0.672	11.9	71.7	5026	0.699
Özbekistan	9.8	67.4	3025	0.626	11.0	67.9	4309	0.664	12.0	69.4	5748	0.701
Rusya	11.6	65.8	18872	0.754	12.0	68.6	22424	0.785	12.0	70.3	23286	0.804
Tacikistan	10.5	65.9	1663	0.579	10.4	68.4	2096	0.608	10.4	69.6	2601	0.627
Türkmenistan	-	64.4	5876	-	9.9	65.0	9061	0.665	9.9	65.7	14026	0.692
Ukrayna	11.2	67.5	7197	0.716	11.3	69.3	7738	0.734	11.3	71.1	7361	0.743

Kaynak: Human Development Report <http://www.hdr.undp.org/>

Tabloda E (Education) ortalama okullaşma oranını L (Life), doğumda beklenen yaşam süresini G (GNI) SGP'ye göre kişi başı milli geliri ve HDI (Human Development Index) ise bu üç değişkenin toplamından oluşan insani gelişmişlik endeks değerini temsil etmektedir. Geçiş ekonomilerinde Doğudakilerde gelirden geç toparlanmaların yaşam kalitesine olumsuz yansımaları olacağı aşıkardır. Ancak, gelirdeki toparlanma süreçleri ile birlikte daha iyi yaşam standartlarına bağlı olarak ortalama yaşamın da yükseldiği dikkat çektiği gibi ortalama okullaşma oranlarında da artışlar görülmektedir. Dolayısıyla buradaki üç değişken arasında bir tür karşılıklı nedensel ilişkinin varlığından bahsedilebilir; yani gelir arttıkça, okullaşma ve yaşam süresinde iyileşmeler olmakta; okullaşma ve yaşam süresinde iyileşmeler de gelir düzeyini arttırmaktadır.

III. Siyasi ve Kurumsal Eşitsizlik

İnsanların yaşamlarını hangi ekonomik kurumlarla sürdüreceğini belirleyen siyasal süreçtir. Burjuvazi ile proletarya arasında verilen mücadele ekonomik görünüşe de aslında siyasi bir mücadeledir. Bu sürecin nasıl işleyeceğini belirleyen ise siyasi kurumlardır. Kurumlar gerçek hayatta davranış ve güdüleri etkilediklerinden ülkelerin başarı ya da başarısızlıklarını biçimlendirir (Acemoğlu ve Robinson, 2012: 46-47, Somel, 2016:546). Dolayısıyla ülkelerin başarı farklılıkları farklı kurumlarından ve kurumsal geçmişlerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim ekonomide teknolojik atılımların lokomotifini yeni fikirlerini uygulamaya can atan yeni girişimlerin ve işadamlarının öncülük ettiği yenilik ya da inovasyonlardır (Acemoğlu ve Robinson, 2012:37). Buna karşılık Sovyet sisteminde merkeziyetçilik yüzünden her türlü kararın merkezden alınması, özgürce tercihte bulunma imkânının ortadan kalkmasına ve bireyin teşebbüs kabiliyetinin körelmesine neden olmuştur.

SSCB etnik köken ve dil bakımından birbirinden farklı 100'den fazla ulusu barındırmıştır. Sosyalizmin temeli insanların eşitliğine dayanmakla birlikte, Sovyet sisteminde ulus kimlikleri belirgin çizgilerle ayrılarak bu gruplar arasındaki dil ve kültür farklılıkları derinleştirilmiştir. Dahası Türk kökenli topluluklar birbirlerine tamamen yabancılaştırılmak istenmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi Sovyet kültürü bütün halkları kapsayıcı ve eşit bir temele oturma iddiasına karşılık, açık bir şekilde Rus milleti üstün tutularak hem siyasi hem de askerî tüm önemli yönetim kademelerinde Rusların söz sahibi olması sağlanmıştır. Bunun neticesinde diğer uluslar Ruslara karşı olumsuz düşünmeye başlamış ve milliyetçilik duyguları ön plana çıkmıştır (Tremblay, 1993: 91-92).

Sosyalist sistemin insanı sadece bir üretim faktörü olarak ele alıp ahlaki ve manevi değerlerini yok sayarak sadece maddi bir varlık olarak görmesi, insanların sistemle ilgili her şeye kayıtsız kalmaları sonucunu doğurmuştur. Rus milletinin diğer milletlere göre ön plana çıkarılarak eşitsiz uygulamaların

gerçekleştirilmesi Rus olmayan milletlerin rejime karşı pasif bir direniş sergilemelerine yol açmıştır. Kasten tembellik, pasiflik, yolsuzluk, suiistimal, üretim araçlarını gizlice tahrip vb. şeklinde ortaya çıkan bu pasif direniş, daha çok esir milletlerin bulunduğu cumhuriyetlerde etkili olmuştur. Başka bir deyişle Sovyetlerin çökmesinden sonra ekonomik göstergeler itibarıyla en kötü etkilenen cumhuriyetlerin bunlar olduğu söylenebilir (Özsoy, 2006: 165, 183).

Türk Cumhuriyetlerinin devraldığı eşitsiz mirasla birlikte yöneticilerin demokratik reformlar konusunda tutucu davranması, yönetimlerin totaliter hatta otoriter bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Acemoğlu ve Robinson'un (2012) belirttiği gibi piyasa başarısızlıklarını azaltacak ve ekonomik büyümeyi teşvik edecek politikaları hayata geçirmenin önündeki asıl engelin siyasetçilerin cehaleti olmadığı; daha çok içinde buldukları toplumun siyasal ve ekonomik kurumların onlara sunduğu teşvikler ve getirdikleri kısıtlamalar olduğu yönündedir. Diğer bir ifadeyle belli bir kesiminin çıkarları için başka bir kesimin gelir ve zenginliğini sömüren sömürücü kurumlardan geçtiği ileri sürülebilir (Acemoğlu ve Robinson, 2012: 69, 77). Dolayısıyla ulusal politik kurumlar zayıfsa, merkezi hükümet yasaları muntazam bir şekilde uygulayamaz ya da uygulamak istemez; bölgelere göre geliri yeniden dağıtamaz veya altyapıya, medeni ve adli idari kapasiteye ve beşeri sermayeye yatırım yapamaz. Sonuç olarak, gelişme oranları farklılaşacaktır. Sermayenin veya emeğin hareketliliği üzerindeki kurumsal kısıtlamalar, bölgelerarası eşitsizliği güçlendirecektir. Bu nedenle asıl soru, ulusal entegrasyona yönelik kurumsal engellerin hangi koşullar altında piyasa güçlerinin çekilmesiyle aşılabileceğidir (Remington, 2015: 2).

Tablo 6'da Sovyet ülkelerine ait Siyasal özgürlük endeksi (PR- Political Rights) ile Sivil haklar endeksi (CR- Civil Liberties) gösterilmektedir. Endeksin 1-7 aralığında olduğu, değer artıka politik ve sivil hakların azaldığı göz önüne alındığında, özellikle gelir düzeyinde iyileşme sağlayamayan toplumlarda kötüleşme eğiliminin olduğu ve böylece despotikleşme sürecinin derinleştiği dikkat çekmektedir.

Tablo-6: SSCB Ülkelerinde Politik ve Sivil Haklar

Ülkeler /yıllar	1990		1995		2000		2005		2010		2016	
	PR	CL	PR	CL	PR	CL	PR	CL	PR	CL	PR	CL
Azerbaycan	5 ^a	5 ^a	6	6	6	5	6	5	6	5	7	6
Beyaz Rusya	4 ^a	4 ^a	5	5	6	6	7	6	7	6	7	6
Ermenistan	5 ^a	5 ^a	4	4	4	4	5	4	6	4	5	4
Estonya	2 ^a	3 ^a	2	2	1	2	1	1	1	1	1	1
Gürcistan	6 ^a	5 ^a	4	5	4	4	3	3	4	3	3	3
Kazakistan	5 ^a	4 ^a	6	5	6	5	6	5	6	5	7	5
Kırgızistan	5 ^a	4 ^a	4	4	6	5	5	4	5	5	5	5
Letonya	2 ^a	3 ^a	2	2	1	2	1	1	2	2	1	2
Litvanya	2 ^a	3 ^a	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1

Moldova	5 ^a	4 ^a	4	4	2	4	3	4	3	3	3	3
Özbekistan	6 ^a	5 ^a	7	7	7	6	7	7	7	7	7	7
Rusya	3 ^a	3 ^a	3	4	5	5	6	5	6	5	7	6
Tacikistan	5 ^a	5 ^a	7	7	6	6	6	5	6	5	7	6
Türkmenistan	6 ^a	5 ^a	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
Ukrayna	3 ^a	3 ^a	3	4	4	4	3	2	3	3	3	3

Kaynak: Freedom House

Tablo 7’de ise SSCB’den kopan 15 ülkenin demokrasi endeksi değerleri 2006-2016 yılları aralığında verilmiştir. Tablo 6’daki sonuçlarla paralellik arz eden bu endeks Economist Intelligence Unit’in tarafından oluşturulmakta, 0-10 aralığında bir ölçeği esas almaktadır. Demokrasi endeksinde Otoriter Rejimler (Authoritarian Regime) 0-4, Melez Rejimler (Hybrid Regime) 4-6, Defolu (Flawed Democracy) Demokrasi 6-8 ve Tam Demokrasi (Full Democracy) 8-10 aralığında puan verilerek sınıflandırılır. Dolayısıyla tabloya bakıldığında Türk Cumhuriyetlerinin otoriterleşen bir yapıdan kurutulamadığı gerçeği ön plana çıkmaktadır.

Tablo.7: SSCB Ülkelerinde Demokrasi Endeksi

Ülkeler	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Azerbaycan	3.31	3.19	3.15	3.15	3.15	3.06	2.83	2.71	2.65
Beyaz Rusya	3.34	3.34	3.34	3.16	3.04	3.04	3.69	3.62	3.54
Ermenistan	4.15	4.09	4.09	4.09	4.09	4.02	4.13	4.00	3.88
Estonya	7.74	7.68	7.68	7.61	7.61	7.61	7.74	7.85	7.85
Gürcistan	4.90	4.62	4.59	4.74	5.53	5.95	5.82	5.88	5.93
Kazakistan	3.62	3.45	3.30	3.24	2.95	3.06	3.17	3.06	3.06
Kırgızistan	4.08	4.05	4.31	4.34	4.69	4.69	5.24	5.33	4.93
Letonya	7.37	7.23	7.05	7.05	7.05	7.05	7.48	7.37	7.31
Litvanya	7.43	7.36	7.24	7.24	7.24	7.54	7.54	7.54	7.47
Moldova	6.50	6.50	6.33	6.32	6.32	6.32	6.32	6.35	6.01
Özbekistan	1.85	1.74	1.74	1.74	1.72	1.72	2.45	1.95	1.95
Rusya	5.02	4.48	4.26	3.92	3.74	3.59	3.39	3.31	3.24
Tacikistan	2.45	2.45	2.51	2.51	2.51	2.51	2.37	1.95	1.89
Türkmenistan	1.83	1.72	1.72	1.72	1.72	1.72	1.83	1.83	1.83
Ukrayna	6.94	6.94	6.30	5.94	5.91	5.84	5.42	5.70	5.70

Kaynak: Economist Intelligence Unit, <https://infographics.economist.com/2017/DemocracyIndex/>

Hem ekonomik anlamda hem de siyasal anlamda sınıf atlayan ekonomilerde demokrasi endeksi daha yüksek (Estonya, Letonya, Litvanya) iken, Türk Cumhuriyetlerinde (Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Azerbaycan ve Kazakistan) demokrasi endeksinin ise otoriterleşen rejim grubunda sınıflandırıldığı ve endeks değerinin düşük olduğu görülmektedir. Aynı zamanda söz konusu ülkelerin doğal kaynak zengini olduğu gözden

kaçmamalıdır. Söz konusu ülkelerin gelir düzeyindeki yükselişlere karşılık, giderek totaliterleşen bir yapının varlığı dikkat çekmiştir. Doğal kaynak zengini ülkelerde hükümetlerin genellikle iki farklı politika eğilimine sahip olduğu söylenebilir. Birincisi bu hükümetlerin doğal kaynaklardan sağladığı gelirleri savunma harcamalarına kanalize ederek bu yolla iktidarda kalmayı amaçlamalarıdır. İkincisi hükümetlerin doğal kaynaklardan elde edilen gelirleri düşük vergilendirerek ve rejimi koruyucu harcamalar aracılığıyla otoriter rejimleri sürdürmeyi çalışmalarıdır (Akça vd.,2015:303). Dolayısıyla doğal kaynak zenginliği ülkelerin demokrasi ve bireysel özgürlüklerinin gelişmesini engelleyici bir faktör olarak görülebilir.

IV. Sonuç

Sosyalist düşüncedeki kamu-kollektif mülkiyet ağırlıklı bir dünya düzeni arayışına paralel olarak sistemin mülkiyet yapısı başlangıçta büyümede yüksek skorların elde edilmesine vesile olurken, sistemin son dönemlerinde bu yapının ataleti besleyerek oldukça düşük büyüme skorlarının ortaya çıkmasına ve nihayetinde sistemin çökmesine yol açtığı söylenebilir.

Sovyet sisteminin çağın gerisinde kalmasına ve çöküşüne paralel olarak bünyesinden çok sayıda ve değişik niteliklere sahip ülkeler ortaya çıkmıştır. Sovyetlerin çökmesiyle ortaya çıkan ülkeler geçiş ekonomileri olarak adlandırılmıştır. Bu 15 geçiş ekonomisi arasında bir kısmı geçiş resesyonunu kısa zamanda atlatarak gelişmişlik mertebesine yükselirken ve hatta gelişmişler kulübü olarak nitelendirilen AB'ye üye dahi olmuşken, bir kısmının da üçüncü dünya ülkeleri konumuna doğru gittiği gözlenmiştir. Bu durum Sovyetlerin sosyalist yapı gereği sağlaması gereken başta gelir dağılımı olmak üzere sosyo-ekonomik yapıdaki eşitlikçiliğin/adaletin tesis edilemediğinin göstergesi olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla eşitlik ve adaleti savunan sosyalist sistemin kuruluşunda, ilerleyişinde ve çöküşünde hiçbir zaman eşitlik ve adalet olmadığına bu çalışmada bir kısım sosyo-ekonomik göstergelerle temas edilmiştir. Uygulanan siyasi ve ekonomik politikalar sonucunda Slav kökenli Cumhuriyetlerde sanayinin kurulumu ve gelişimi sağlanarak, Orta Asya ve Kafkas ülkelerinin ise tarım ve hammadde alanı olarak kullanılıp kaynakların diğer Cumhuriyetlere aktarılması suretiyle eşitsiz bir miras bırakılmıştır. Özellikle Batıya yakın olanların Doğuda bulunanlara göre geçiş sürecine avantajlı başladıkları ve bu avantajı da derinleştirerek gelişmişlik düzeylerinde sıçrama şeklinde yansımalarında bulduklarını söylemek mümkündür. Bu iki uç grubun yanı sıra bir üçüncü grup olan doğal kaynak zengini ülkelerde gelir düzeyindeki yükselişlere karşılık, giderek totaliterleşen bir yapının varlığı dikkat çekmiştir.

Kaynaklar

Akyol. Taha (2018). "Rusya ile Dostluk". Hürriyet Gazetesi. 04.04.2018.

- Akça Emrah Eray, Bal, Harun, Demiral Mehmet (2015) “ Doğal Kaynak Zenginliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Yönetişim Göstergelerinin Aracılık Etkisi: MENA ve Hazar Ülkelerinden Ampirik Bulgular” Ege Akademik Bakış, Cilt:15, Sayı:3, ss.301-312
- Aleksiyeviç, Svetlana, **İkinci El Zaman: Kızıl İnsanın Sonu**, (Çev. Sabri Gürses), Kafka Yayınları, İstanbul, 2016.
- Emsen. Ö. Selçuk. Ersungur Ş. Mustafa. Özdemir Dilek. Ekonomik Sistemler ve Geçiş Ekonomileri. Orta Asya ve Kafkasya Ekonomilerine Bir Bakış. Siyasal Kitapevi. Ankara. 2011.
- Emsen, Ö. Selçuk, Ziya Ç. Yurttaçıkılmaz and Cunus Ganiev (2012), КЫРГЫЗСТАН НА ПУТИ К ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ (Devlet Özelleştirmesinde Kırgızistan Örneği: Dünya ve Türkiye Açısından Yabancı Sermaye Çekebilirlik ve Dış Rekabet Gücü), *Reforma*, 2 (54), pp: 16-25.
- Gürbüz. M. Karabulut. M. (2009) “SSCB’nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi”. Bilig Yaz. sayı 50: 31-50
- Kolodko. G.V.. Fiscal Policy and Capital Formation in Transition Economies. International Monetary Fun. 2001
- Maddison Project Database (MPD) 2018
- Mukherje. Soumyatanu (2012). “Revisiting the Debate over Import-substituting Versus Export-led Industrialization”. Trade and Development Review. 5(1): 64-76.
- Özsoy. İ. (2006)“Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler”. Bilig Güz sayı 39: 163-194
- Remington F.R: (2015) “Why is interregional inequality in Russia and China not falling?” Communist and Post-Communist Studies 48 pp:1-13. <http://dx.doi.org/10.1016/j.postcomstud.2015.01.005>
- Economist Intelligence Unit
<https://infographics.economist.com/2017/DemocracyIndex/>
- Freedom House, <https://freedomhouse.org/>
- Human Development Report <http://www.hdr.undp.org/>
- WB, <https://www.worldbank.org/>

ÜRETİM, LOJİSTİK VE PAZARLAMA BÖLÜMLERİ ARASINDAKİ KOORDİNASYONUN İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ

Mehmet AYTEKİN*

Alınış Tarihi: 28 Mayıs 2018

Kabul Tarihi: 10 Eylül 2018

Öz: İşletme bölümleri arasındaki koordinasyon, işletme performansına önemli ölçüde etki etmektedir. Özellikle üretim, lojistik ve pazarlama bölümleri arasındaki koordinasyonun varlığı ve etkinliği işletme performansına pozitif etki etmektedir. Bölümler arası koordinasyonun olmaması; işletme içi çatışmalara, süreçlerinin aksamasına, müşteri memnuniyetsizliğine ve dolayısıyla da işletme performansının düşmesine neden olabilmektedir.

Bu çalışmada üretim, lojistik ve pazarlama bölümleri arasındaki koordinasyon ile işletme performansı arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu kapsamda araştırma modeli Gaziantep'teki 120 imalat işletmesinde anket tekniği kullanılarak elde edilen verilerle test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda bölümler arası koordinasyon alt değişkenlerinden karşılıklı kontrolün işletme performansını pozitif etkilediği, bölümler arası veri akışı ve bölümler arası iletişimin ise işletme performansını etkilemediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üretim, Pazarlama, Lojistik, Koordinasyon, Performansı

THE IMPACT OF THE COORDINATION BETWEEN THE DEPARTMENTS OF PRODUCTION, LOGISTICS AND MARKETING ON THE BUSINESS PERFORMANCE

Abstract: The Coordination between business departments has a significant impact on business performance, especially the effectiveness and existence of the coordination between production, logistics and marketing departments has a positive effect on business performance. Absence of coordination between departments can cause to internal conflicts, process disruptions, customer dissatisfaction and could therefore result in a decrease in operating performance.

In this study, the relationship between business performance and the coordination between production, logistics and marketing departments is examined. In this context, the research model has been tested in 120 manufacturing firms in Gaziantep by using data which was collected by the survey technique. As a result of the analyzes made, it was determined that mutual control of sub-variables of inter-departmental coordination positively affected the business performance whereas inter-departmental data flow and inter-departmental communication do not affect the business performance.

Keywords: Production, Marketing, Logistics, Coordination, Performance

I. Giriş

İşletme genel performansı ve müşterilerin memnuniyeti büyük ölçüde işletme bölümleri arasında etkin işbirliğinin sağlanmasına bağlıdır. Üretim, lojistik ve pazarlama bölümleri arasındaki ilişki, çatışma ve uyumsuzluklar pek

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

çok çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Özellikle üretim ve pazarlama bölümlerinin uyum içerisinde çalışmasını engelleyen birçok sebep vardır. Örneğin, pazarlama bölümü fiyat indirimleri ve promosyonlar ile müşterilere daha çok satış yapmayı hedeflerken, üretim bölümü ise üretilen ürünün kalitesini arttırmaya yönelik uygulamalara önem vererek maliyetleri, dolayısıyla satış fiyatlarının artırılmasına neden olabilmektedir. Bu iki departmanı aynı paydada buluşturmak ve aynı yöne çekebilmek, firmanın genel performansını olumlu yönde etkileyecektir. Lojistik departmanı üretim ve pazarlama bölümleri arasında önemli bağıdır. Lojistik; üreticiler, satıcılar, müşteriler ve tedarikçiler arasında koordinasyonu ve eşzamanlılığı sağlamaktadır. Dolayısıyla lojistik departmanı üretim ve pazarlama departmanı ile yakın bir ilişki içerisinde. Lojistik departmanının üstlendiği bu önemli görevden dolayı, işletmelerde üretim, lojistik ve pazarlama bölümleri arasındaki ilişkiler birlikte incelenmelidir.

Üretim, lojistik ve pazarlama bölümleri işletmelerin en önemli bölümleri olup bunlar arasındaki koordinasyon işletme performansı açısından hafife alınamayacak boyuttadır. Rekabetin hız kazandığı günümüzde işletmelerin yaşamını devam ettirebilmesi müşterilerini memnun edebilme derecesine bağlıdır. Müşterilerin memnun edilebilmesinin en önemli yolu ise müşteri taleplerini istenilen özellikte, kalitede ve zamanda karşılayabilmektir. Bunu karşılayabilmenin en önemli unsurlarından birisi de bölümler arası koordinasyonun varlığıdır.

Bu çalışmanın amacı; üretim, lojistik ve pazarlama bölümleri arasındaki koordinasyonun işletme performansına olan etkisini ortaya koymaktır. Böylece bu çalışma ile koordinasyonun performans üzerindeki pozitif etkisini kanıtlamak ve bu sayede de ilgili literatüre katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Bu çalışma; işletmelerin performanslarını artırabilmeleri ve rekabette üstünlük sağlayabilmeleri için bölümler arası koordinasyona önem vermeleri konusunda işletmelerimize yol göstermesi açısından önemlidir.

II. Bölümler Arası Koordinasyon

Üretim, lojistik ve pazarlama bölümleri arasındaki koordinasyon, müşterilerin taleplerini üretmede ve bu talepleri nasıl ve ne zaman istediklerini anlamada hayati önem taşımaktadır. Lojistik, sorumluluklarını pazarlama ve üretimle paylaşan kurumsal bir faaliyettir. Entegre lojistik kavramı (tedarik-üretim-dağıtım) var olmadan önce, günümüzün lojistik sorumluluklarının bir kısmı üretimin veya pazarlamanın kontrolü altındaydı. Fakat lojistik bir kurumsal faaliyet olarak işletmelerde yer aldığı anda, pazarlamanın ve üretimin bazı sorumlulukları lojistik departmanına transfer edildi veya lojistik ile müşterek bir şekilde yönetildi (Gimenez ve Ventura, 2005:2-3).

Koordinasyon; işletmeler açısından önemli olduğu kadar insanlar için de önemli ve insan yaşamının her aşamasında bir kolaylık, hatta yaşamın doğal süreci açısından bir anahtar rolü üstlenmektedir. İşletmenin bölümleri

arasındaki koordinasyon, işletmenin performansı üzerinde olumlu etkilere sahiptir. İşletmenin sürekliliği ve kârlılığı açısından çok büyük önem taşıyan üretim, lojistik ve pazarlama fonksiyonları birbirlerinden yalıtılmış bir şekilde işleri yürütmeye çalışılırsa, bu durum müşteri tatmini ve bütünleşme açısından olumsuz sonuçlara yol açacaktır (Kahn ve Mentzer, 1998:43).

A. Üretim / Pazarlama Koordinasyonu

İşletmenin başarısı önemli ölçüde bölümler arasındaki etkin koordinasyonun sağlanmasına bağlıdır (Sezen vd., 2002:133). Birçok işletmenin başarılı bir şekilde faaliyetlerine devam etmesi için gerekli şart, pazarlama ve üretimin bölümleri arasındaki koordinasyondur.

Müşteri istek ve ihtiyaçlarını anlamak ve maksimum müşteri memnuniyetini sağlamak için doğrudan ilişkili olan üretim ve pazarlama bölümleridir. Örneğin, pazarlama departmanı; daha fazla müşteriyi memnun etmek ve rekabet avantajı elde etmek için geniş ve kapsamlı bir şekilde özelleştirilebilir ürünlere sahip olmayı isterken üretim departmanı ise ölçek ekonomisi ve minimum ürün değişimi, teslimat güvenilirliği ve verimlilik gibi kavramlar üzerine odaklanmaktadır (Kong, vd. 2015: 2269-2284.). Dolayısıyla bu iki departman arasındaki koordinasyon varlığı hem müşteri memnuniyetine hem de işletme performansına olumlu katkı sağlayacaktır.

B. Üretim / Lojistik Koordinasyonu

Üretim ve lojistik bölümleri tedarik, taşıma, paketleme, müşteri hizmetleri, vb. konularında birlikte çalışmak durumunda oldukları için bu bölümler arasındaki koordinasyon işletmeler açısından oldukça önemlidir. Üretim departmanının diğer bölümlerle ilişkilerinde de lojistik departmanı kilit bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla üretim ve lojistik bölümleri arasındaki koordinasyon; diğer bölümlerle olan ilişkilerin verimli yürütülmesine ve işletme performansına olumlu katkı sağlayacaktır (Sezen vd., 2002:136).

Üretim ve lojistik bölümleri ürüne farklı açılardan değer katmaktadır. Üretim ürüne kullanım değeri katarken, lojistik yer ve zaman değeri katmaktadır. Bu bölümlerin ürüne kattıkları değer farklı olmasının bir sonucu bölümler arasında fikir ayrılığı olmasına neden olmaktadır (Chikan, 2001:133). Bu yüzden bu bölümler arasındaki koordinasyon bu çatışmasının oluşmasını önlemektedir.

Üretim ve lojistik bölümleri arasındaki entegrasyon süreci, müşteri ihtiyaçlarına (daha kısa teslim süresi, talepteki dalgalanmalar ve hizmet çeşitliliği açısından gelişmiş hizmet seviyeleri) daha iyi cevap vermesinde etkilidir (Adamczak, vd., 2016:656-661).

C. Pazarlama / Lojistik Koordinasyonu

Lojistik; doğru ürünü, doğru zamanda, doğru yere ve istenilen şekilde ulaştırmayı hedefleyen ve ürün ve hizmetlere önemli bir değer kazandıran (Ballou, 1999:3), müşteri tatmininin fiziksel öğeleri olarak da (Bowersox ve

Closs 1996:194) değerlendirilmektedir. Dolayısıyla pazarlama etkinliğinin sağlanmasında başka bir ifadeyle müşteri elde etme ve tutmada lojistik faaliyetleri önemlidir (Christoper, 1998:5).

Başarılı bir pazarlama için depolama ve dağıtım çok önemlidir. Ürün, müşterinin istediği zamanda ve istediği yerde değilse onu satmak mümkün değildir. Bu nedenle yöneticiler entegre pazarlama ve lojistik faaliyetlerine giderek daha fazla önem vermektedirler (Mollenkoph vd., 2000:89). Pazarlama faaliyetlerinin, tüketicinin gereksinim duyduğu mal ve/veya hizmetleri arzu edilen yer ve zamanda ve istenilen miktarda satışa hazır hale getirmeyi amaçlaması, işletmelerin pazarlama karmasının alt bileşeninin bir unsuru olan fiziksel dağıtıma, başka bir ifade ile lojistik yönetimine önem vermesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Tuna ve Özer, 2002:171-172).

Hem pazarlama hem de lojistik bölümleri memnun müşteri portföyü oluşturmada önemli rol oynamaktadırlar. Lojistik, doğru zamanda, doğru yerde, doğru ürünü müşteriye sunarak müşteriye tatmin etmeye odaklanırken, pazarlama ise ürün, fiyat ve tutundurma faaliyetleri ile talep oluşturmaya odaklanmaktadır. Bu iki fonksiyonun ara yüzü müşteri ilişkileridir (Mollenkoph vd., 2000:90).

Lojistik faaliyetlerin etkin bir şekilde yürütülmesi, pazarlama faaliyetleri çerçevesinde çeşitli faydalar meydana getirmektedir. Bu faydalar şöyle sıralanabilir (Mentzer vd., 2001:82):

- Pazar payının artması,
- Hizmet performansının geliştirilmesi yoluyla müşteri ve tedarikçi yönlü değer oluşturma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi,
- Müşterilerin taleplerine cevap verilebilmesi,
- Müşteri cevaplama hizmetinin etkin oluşturulması,
- Müşteri tatmininin artırılması ve buna bağlı olarak işletme performansının geliştirilmesi,
- Rekabetçi üstünlük farklılaştırma oluşturulması,
- Müşteri bölümlendirilmesinin etkin bir şekilde yapılması.

III. Bölümler Arası Koordinasyonun İşletme Performansına Etkisi

Yapılan çalışmalarda bölümler arası koordinasyonun yüksek olması, işletme performansının yüksek olmasına neden olduğunu göstermektedir. Pazarlama ve lojistik bölümleri, ortak sorumluluklarında bulunan faaliyetlerde birlikte ve koordine bir şekilde hareket etmezlerse, bu durum işletme performansının düşmesine neden olmaktadır. Lynagh ve Poist (1984) yapmış oldukları çalışmalarında (Aktaran: Sezen vd., 2002), pazarlama ve lojistik birimleri arasındaki uyum ve koordinenin her iki birim içinde yüksek seviyede memnuniyet sağladığını tespit etmişlerdir. Pazarlama ve lojistik bölümleri arasındaki ortak faaliyetlerin koordine bir şekilde yapılamaması işletme performansına olumsuz etki etmektedir. Dolayısıyla bölümlerin memnuniyeti

veya performansının yüksek olması işletmenin performansının yüksek olmasına etki etmektedir (Sezen vd., 2002).

Jaworski ve Kohli (1993) bölümler arası koordinasyonun, telefon ve e-mail gibi yollarla iletişimi artırdığını ve fiziksel yakınlığı sağladığını belirtmişlerdir. Bayrak ve Özdil (2003), pazarlama ve üretim bölümleri arasındaki koordinasyonun işletme performansını doğrudan etkilediğini belirtmişlerdir (Bayrak ve Özdil, 2003:34-40).

Voorhees vd. (1988), Murphy ve Poist (1996), Emorson vd. (1996) ve Ellinger vd. (2000) çalışmalarında lojistik ve pazarlama bölümleri arasındaki koordinasyonun; dağıtımda oluşabilecek hataların azalması, memnuniyetin artırılması, uygun fiyat ve hizmetlerde etkinlik gibi konularında olumlu katkı sağladığını tespit etmişlerdir. Dolayısıyla bölümlerin ortak yapması gereken faaliyetleri, beraber ve koordinasyon içerisinde yaptığı durumlarda, bölümlerin ayrı ayrı çalışmalarından elde edilecek performanstan daha yüksek bir performans elde edileceği kesindir (Sezen vd., 2002:136).

Bu çalışmada da bölümler arasındaki koordinasyonun işletme performansı arasındaki ilişkinin varlığını ortaya çıkarmak için;

“Bölümler arası koordinasyon işletme performansını pozitif etkiler.” temel hipotez test edilmektedir.

IV. Materyal ve Yöntem

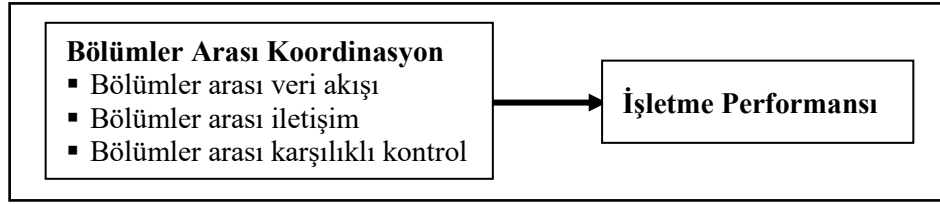
Bu çalışmada anket tekniği kullanılmıştır. Anket, araştırmanın konusunu oluşturan değişkenleri ölçmek üzere literatürde geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçeklerden hazırlanmıştır. Anket formu 5’li Likert ölçeği şeklinde; 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılıyorum ve 5- Kesinlikle Katılıyorum şeklinde düzenlenmiştir. Ankette üretim, lojistik ve pazarlama bölümleri arasındaki koordinasyonu ölçmeye yönelik 11 adet soru Ellinger vd. (2000) ve işletmenin genel performansını ölçmeye yönelik olarak hazırlanmış 4 adet soru Kaynak (2003)’in çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışma Gaziantep Organize Sanayi Bölgesindeki üretim işletmelerinde yapılmıştır. Araştırmada sektörel bir kısıtlamaya gidilmemiş ancak araştırmaya katılan işletmelerin seçiminde, söz konusu işletmelerin üretim, pazarlama ve lojistik bölümlerinin bulunmasına özellikle dikkat edilmiştir. 2016 yılı Gaziantep Sanayi ve Ticaret Odası verilerine göre çalışan sayısının 50’nin üzerinde olan toplam 302 imalat işletmesi araştırmanın ana kümesini oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme, olasılıklı örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak ve yüz yüze görüşme yoluyla elde edilmiştir. Anket görüşmelerinin çoğunluğu bölüm müdürleri ile yapılmıştır. Bu yöntem sonucunda 120 işletmeden elde edilen veriler değerlendirilmeye alınmıştır.

Çoklu regresyon analizlerinde örneklem büyüklüğü; değişken sayısının en az beş katı olmalıdır (Albayrak, 2006: 251). Ayrıca Tabachnick ve Fidell; çoklu regresyon analizlerinde örneklem büyüklüğünün $>50+8x$ (x =bağımsız değişken sayısı) formülü ile belirlenebileceğini belirtmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007:123). Bu çalışmada elde edilen 120 katılımcı sayısı, örneklem büyüklüğü gerekliliğini karşılamaktadır ($120>50+8.3=74$).

A. Araştırmanın Teorik Modeli ve Hipotezleri

Araştırma kapsamında incelenen değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren teorik model şekil 1’de görülmektedir. Modelde görüleceği üzere araştırmada genel olarak bir temel ve 3 alt hipotez test edilmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Teorik Modeli

Araştırmanın teorik modelinde görüleceği üzere araştırmanın hipotezleri şunlardır.

H1: Bölümler arası koordinasyon işletme performansını pozitif etkiler.

H1a: Bölümler arası veri akışı işletme performansını pozitif etkiler.

H1b: Bölümler arası iletişim işletme performansını pozitif etkiler.

H1c: Bölümler arası karşılıklı kontrol işletme performansını pozitif etkiler.

B. Verilerin Analizi ve Bulgular

Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda örneklem özellikleri frekans dökümleri ile araştırma hipotezleri ise faktör analizi ve güvenilirlik testi yapılarak regresyon analizi ile test edilmiştir. Bu kapsamda yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 1.Örneklem Özelliklerine Ait Frekans Tabloları

Pozisyon	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
İşletme sahibi/ortağı	14	11,7	11,7
Genel müdür	15	12,5	24,2
Bölüm müdürü	73	60,8	85,0
Bölüm müdür yrd.	15	12,5	97,5
Diğer	3	2,5	100,0
Toplam	120	100,0	

Tablo 1. Örneklem Özelliklerine Ait Frekans Tabloları (devamı)

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
İlköğretim	5	4,2	4,2
Lise	7	5,8	10,0
Lisans	90	75,0	85,0
Yüksek Lisans	15	12,5	97,50
Doktora	3	2,5	100,0
Toplam	120	100,0	
Cinsiyeti	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Erkek	98	81,7	81,70
Kadın	22	18,3	100,0
Toplam	120	100,0	
Yaş	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
20–29	12	10,0	10,0
30–39	64	53,3	63,3
40–49	32	26,7	90,0
50-+	12	10,	100,0
Toplam	120	100,0	
Sektör	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tekstil	76	63,3	63,4
Gıda	21	17,5	80,8
Kimya	7	5,8	86,7
Plastik	12	10,0	96,7
Makine	4	3,3	100,0
Toplam	120	100,0	
Çalışan Sayısı	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
50–99	18	15,0	15,0
100–149	21	17,5	32,5
150–199	12	10,0	42,5
200–249	15	12,5	55,0
250- +	54	45,0	100,0
Toplam	120	100,0	

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların %97,5’ini orta ve üst kademe yöneticiler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların %85’i lisans ve lisansüstü eğitime sahiptir. Bu durum, araştırmaya katılanların işletmeleri hakkında bilgi sahibi ve eğitim düzeyi yüksek kişiler olduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırmaya katılanların %90’ı 30 yaş ve üzeri çalışanlardan ve %81,7’si erkeklerden oluşmaktadır.

Tablo 1’de görüldüğü gibi ankete katılan işletmelerin %63,3’ü tekstil sektöründe, %17,5’i gıda sektöründe faaliyet göstermektedir. Araştırmaya katılan işletmeler %19,2’si ise kimya, plastik ve makine sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu durum araştırmanın farklı sektörlerde üretim yapan işletmelerde yapıldığını, fakat araştırma kapsamındaki işletmelerin çoğunluğunun tekstil işletmeleri olduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırmaya katılan işletmelerin çalışan sayısına göre %55’i KOBİ kapsamında orta büyüklükte işletme ve %45’i ise büyük işletme kapsamındadır.

C. Faktör Analizi

Araştırmada yer alan ölçekleri oluşturan değişkenlerin faktör yapısını belirlemek ve bu değişkenlerin hangi faktörler altında toplandığını belirlemek amacıyla keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda elde edilen KMO ve Barlett testi değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere için KMO ve Barlette Değerleri

KMO ve Bartlett Testi		
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü		,865
Bartlett’in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	687,267
	Df	28
	Sig.	,000

KMO sonucunda örneklem yeterlilik değerinin 0,865 olduğu ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, Bartlett küresellik testinin anlamlı olması [$\chi^2(28)=687,267$, $p<0.001$] maddeler arasındaki korelasyon ilişkilerinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Maddelerin faktör yükleri ve güvenilirlik katsayıları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Faktör Analizi ve Güvenilirlik Testi

Değişkenler	F1	F2	F3	F4
Bölümler arasında iş birliği bulunmaktadır.	0,542			
Bölümler birbirlerine karşı olan sorumluluklarını yerine getirmektedirler.	0,573			
Bölümler hedeflerini paylaşmaktadır.	0,893			
Bölümler planlarını paylaşmaktadır.	0,740			
Bölümler problemleri önceden tespit etmek ve çözmek için ortak planlar yapmaktadır.	0,825			
Bölümler güncel bilgileri (verileri) birbirleriyle paylaşmaktadır.		0,767		
Bölümler arası fikir alışverişi vardır.		0,795		
Bölümler takım çalışmasına gereken önemi vermektedir.			0,732	
E-mail, telefon vs. ile bölümler arası iletişim çok iyi gerçekleşmektedir.			0,775	
Bölümler arasında düzenli toplantılar yapılmaktadır.			0,841	
Son üç yıla göre karlılığımız artmıştır.				0,890
Satışlarımız yükselmiştir.				0,862
Pazar payımız artmıştır.				0,895
Yatırımlarımızın getirisi artmıştır.				0,786
Cronbach Alfa Katsayıları (α)	0,812	0,758	0,925	0,896

F1=Bölümler arası karşılıklı kontrol, F2=Bölümler arası veri akışı, F3=Bölümler arası iletişim F4=İşletme performansı

Faktör analizi sonucu değişkenlere ait faktör yükleri Tablo 3'te görüldüğü üzere oldukça tatminkar seviyede olup, toplam açıklanan varyans %72,8 olarak elde edilmiştir. Faktör analizi sonucunda 4 faktörlü bir yapıya ulaşılmıştır. Bölümler arası koordinasyon alt değişkenlerinden veri akışı değişkenini ölçmek için 3 soru sorulmuş ve bu sorulardan 1 tanesi ilgili faktöre yüklenmediği için analizden çıkarılmış, iletişim değişkenini ölçmek için 3 soru sorulmuş ve bu sorular ilgili değişkene yüklenmiştir, karşılıklı kontrol değişkenini ölçmek için 5 soru sorulmuş ve bu sorular faktör analizinde ilgili değişkene yüklenmiştir. Ayrıca performans değişkenini ölçmek için 4 soru sorulmuş ve bu sorular ilgili değişkene yüklenmiştir. Tablo 3'te görüldüğü üzere Cronbach alfa katsayılarının tamamı sosyal araştırmalar için kabul edilebilir (0.60'ın üzerinde) seviyede olup iç tutarlılık güvenilirliği yüksektir.

D. Korelasyon Analizi ve tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma kapsamındaki bütün değişkenler çoklu korelasyon analizine tabi tutularak aralarındaki ilişkiler Tablo 4'te gösterilmiştir. Ayrıca aynı tabloda standart sapma ve ortalama değerleri de hesaplanarak verilmiştir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi ve Tanımlayıcı İstatistik Bulguları

	Ort.	S.Sap.	1	2	3	4
1. Bölümler arası veri akışı	4,146	,5127	1			
2. Bölümler arası iletişim	4,230	,7247	,622**	1		
3. Bölümler arası karşılıklı kontrol	3,859	,6978	,776**	,663**	1	
4. İşletme performansı	3,752	,8906	,288	,195	,399*	1

Tablo 4'te görüldüğü üzere korelasyon analizi sonucunda; bölümler arası koordinasyon alt değişkenlerinden veri akışı ve iletişim değişkeni arasında %1 seviyesinde pozitif bir ilişki, koordinasyon alt değişkenlerinden bölümler arası karşılıklı kontrol değişkeni ile bölümler arası veri akışı ve bölümler arası iletişim değişkeni arasında %1 seviyesinde pozitif bir ilişki ve işletme performansı ile bölümler arası koordinasyon alt değişkenlerinden karşılıklı kontrol değişkeni ile %5 seviyesinde pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

E. Regresyon Analizi

Araştırma kapsamındaki hipotezleri test etmek için çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Aşağıda bu analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standart Beta Katsayısı(β)	Anlamlılık (ρ)
Bölümler arası veri akışı	0,345	0,357
Bölümler arası iletişim	0,130	0,772
Bölümler arası karşılıklı kontrol	0,794	0,004

R^2 : 0,354 F : 4,235 ρ : 0,012

Tablo 5'de genel işletme performansı için regresyon analizi sonuçları verilmiştir. R^2 değeri 0,354 olarak bulunmuş ve model %5 seviyesinde anlamlıdır (ρ : 0,012). Buna göre işletme performansını, modeldeki bağımsız değişkenlerin tümü %35,4 tanımlayabilmektedir. R^2 değerinin düşük çıkmasının nedeni; araştırma kapsamındaki değişkenlerin dışında birçok değişkenin, işletme performansı etki ediyor olmasından kaynaklanıyor olabilir. Tablo 5'de görüldüğü üzere işletme performansı ile bölümler arası koordinasyon alt değişkenlerinden karşılıklı kontrol arasında ($\rho=0,004$) %1 seviyesinde istatistiksel

olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Fakat diğer bağımsız değişkenler ile işletme performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda “H1c: Bölümler arası karşılıklı kontrol işletme performansını pozitif etkiler” hipotezi desteklenmiş, diğer alt hipotezler H1a ve H1b hipotezleri desteklenmemiştir. Alt hipotezlerden birisinin varlığı, (koordinasyon alt değişkenlerinden karşılıklı kontrol ile performans arasında bir yolun olması) temel hipotezin desteklenmesi için yeterlidir. Bu durumda araştırma kapsamında test edilen “H1: Bölümler arası koordinasyon işletme performansını pozitif etkiler” temel hipotezi de desteklenmiştir.

V. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren 120 imalat işletmesinden elde edilen veriler ile yapılmıştır. Yapılan analizlere göre araştırmaya katılan işletmelerin büyük çoğunluğu tekstil ve gıda sektöründe faaliyet gösteren, orta ve büyük ölçekli işletmelerdir. Araştırmaya katılan kişilerin büyük çoğunluğu orta ve üst kademe yönetici, lisans ve lisansüstü eğitime sahip kişilerdir. Ayrıca araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu 30 yaş ve üzeri erkeklerden oluşmaktadır. Bu durum, araştırmaya katılanların işletmeleri hakkında bilgi sahibi ve tecrübeli kişiler olduğunu dolayısıyla anket sorularının doğru kişiler tarafından cevapladığını göstermektedir.

Araştırma kapsamında bölümler arası koordinasyon alt değişkeni karşılıklı kontrol ile işletme performansı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç; bölümler arası koordinasyon ile işletme performansı arasında pozitif bir ilişkinin varlığının kanıtı için yeterlidir. Literatürde üretim, pazarlama ve lojistik bölümleri arasındaki koordinasyonun işletme performansını artırdığına dair kanıtlar vardır. Örneğin; Demeter ve Kolos (2009), Gimenez ve Ventura (2005) üretim, pazarlama ve lojistik bölümleri arasındaki koordinasyonun işletme performansını artırdığını, Hausman vd. (2002) pazarlama ve üretim bölümleri arasındaki koordinasyonun finansal olmayan performansını doğrudan ve finansal performansı da dolaylı olarak etkilediğini ve Çatı vd. (2012), pazarlama ve üretim bölümleri arasındaki koordinasyonun işletmenin finansal performansını etkilediğini kanıtlamışlardır. Bu çalışmada bölümler arası koordinasyonun alt değişkenlerinden bölümler arası veri akışı ve bölümler arası iletişim değişkenleri ile işletme performansı arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bunun nedeni; bölümler arası karşılıklı kontrol değişkeninin baskın olmasından veya araştırma kapsamındaki verilerden kaynaklanıyor olabilir.

Daha iyi bir işletme performansı elde etmenin yolu bölümler arası koordinasyondan geçmektedir. Bu araştırmanın sonuçları da bu yargıyı doğrulamaktadır. İşletmeler, üretim, pazarlama ve lojistik bölümleri arasında koordinasyon sağlamada birçok güçlükle karşılaşmaktadırlar. Etkin bir iletişim ağının olmaması, üretimin aksamasına ve ürünün teknik özellikleri, müşteri tercihleri gibi konularda da bilgi eksikliğine neden olmaktadır. Diğer bir güçlük

ise üretim, pazarlama ve lojistik bölümlerinin farklı rekabet hedeflerinin olması ve ortak performans kriterlerinin olmamasıdır. Bölümler arasında etkin bir koordinasyonun oluşması müşteri odaklılık açısından işletmeye önemli bir rekabet avantajı sağlayacaktır. İşletme pazarlama ve lojistik bölümü aracılığıyla farklı pazarlara ulaşacak ve elde ettiği bilgileri üretim bölümüne aktararak pazarda talebi bulunan malların üretilmesini sağlayacaktır. Bunların neticesinde gerçekleşen müşteri memnuniyeti ise satışlarda büyümeyi ve karlılığı beraberinde getirecek ve işletme performansını yükseltecektir.

Bu çalışma; Gaziantep'teki imalat işletmeleri üzerinde yapılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda daha büyük ana kütleler üzerinde çalışmalar yapılarak genelleştirmeler yapılabilir. Bu çalışmada sektörel farklılıklar dikkate alınmamıştır, gelecekte araştırmacılar sektörel farklılıkları dikkate alabilirler. Ayrıca gelecek çalışmalarda araştırmacılar çalışmalarına yeni değişkenler ekleyebilirler. Örneğin çevresel dinamizm ve örgüt kültürü gibi değişkenler yeni çalışmalarda incelenebilir.

Kaynaklar

- Adamczak, M. Domanski, R. Hadas, L. ve Cyplik, P. (2016), "The Integration Between Production-Logistics System and Its Task Environment-Chosen Aspects", *IFAC-Papers Online*, 49(12): 656-661.
- Albayrak, A.S. (2006), *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Ballou, R. H. (1999), *Business Logistics Management*, Prentice-Hall International, New jersey, 3–11.
- Bayrak, A. ve Özdil, T. (2003), "İşletme Performansının Artırılmasında Pazarlama-Üretim İşbirliğinin Önemi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2):31–40.
- Bowersox, D. J. ve Closs, D. J. (1996), *Logistical Management: The Integrated Supply Chain Process*, McGraw-Hill, New York, 223.
- Chikan, A. (2001), "Integration of Production and Logistics in Principle in Practice and in Education", *International Journal Production Economics*, 69:133.
- Christopher, M. (1998), *Logistics and Supply Chain Management-Strategies for Reducing Cost and Improving Services*, Financial Times/Pitman Publishing, London,.5.
- Çatı, K. Durak, İ. Kethüda, Ö. ve Eş A. (2012), "Üretim-Pazarlama Koordinasyonunun İşletme Performansına Etkisi: Düzce'de Bulunan Kobilere Üzerine Bir Araştırma", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34:151-159.
- Demeter, K.ve Kolos, K. (2009), "Marketing, Manufacturing and Logistics: An Empirical Examination of Their Joint Effect on Company Performance", *International Journal of Manufacturing Technology and Management*, 16(3):215-233.

- Ellinger, A.E., Daugherty, P.J. ve Scott B. K. (2000), “The Relationship Between Marketing/Logistics Interdepartmental Integration and Performance in U.S. Manufacturing Firms: An Empirical Study”, *Journal of Business Logistics*, 21:1-22.
- Emerson, C. J. ve Curtis M. G. (1996), “Logistics and Marketing Components of Customer Service: An Empirical Test of the Mentzer, Gomes and Krapfel Model”, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 26: 29-42.
- Gimenez, C. ve Ventura, E. (2005), “Logistics-Production, Logistics-Marketing and External Integration: Their Impact on Performance”. *International Journal of Operation & Production Management*, 25(1):2–3.
- Hausman, W. H., Montgomery, D. B., Roth., A. V. (2002), “Why Should Marketing and Manufacturing Work Together? Some Exploratory Empirical Results”, *Journal of Operations Management*, 20(3):241–257.
- Jaworski, J. B. ve Kohli A. K. (1993), “Market Orientation: Antecedents and Consequences”, *Journal of Marketing*, (July):57.
- Kahn, K.B. Mentzer, J.T. (1998), “Marketing Integration with Other Departments”, *Journal of Business Research*, 42(2):43.
- Kaynak, H. (2003), “The Relationship Between Total Quality Management Practices and Their Effects on Firm Performance”, *Journal of Operations Management*, 21(4):405–435.
- Kong, T. Li, G. Feng, T. ve Sun, L. (2015), “Effects of Marketing–Manufacturing Integration Across Stages of New Product Development on Performance”, *International Journal of Production Research*, 53(8):2269-2284.
- Lynagh, P. M. ve Richard F.P. (1984), “Assigning Organizational Responsibility for Interface Activities: An Analysis of PD and Marketing Manager Preferences”, *International Journal of Physical Distribution and Materials Management*, 16(6):34-46.
- Mentzer, J.T. Dewitt, W. Keebler, J.S. Min, S. Nix, N.W. Smith, C.D. ve Zacharia, Z.G. (2001), “Defining Supply Chain Management”, *Journal of Business Logistics*, 22(3):82.
- Mollenkopf, D. Gibson, A. ve Ozanne, L. (2000), “The Integration of Marketing Logistics Functions: An Empirical Examination of New Zealand Firms”, *Journal of Business Logistics*, 21(2):89-90.
- Murphy, P. R. ve Poist, R.F. (1996), “Comparative Views of Logistics and Marketing Practitioners Regarding. Inter functional Coordination”, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 26(8):15-28.

- Sezen, B. Yılmaz, C. ve Gezgin, G. (2002), “Lojistik İşlevinin Pazarlama ve Üretim Birimleri Arasındaki Bağlayıcı Rolü ve İşletme Performansı Üzerindeki Etkileri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2):133–136.
- Tabachnick, B. G. ve L. S. Fidell, *Using Multivariate Statistics*, 5th Edition, Boston: Pearson Education, 2007.
- Tuna, O. ve Özer, D. (2002), “Pazarlama Faaliyetlerinde Etkinliğin Sağlanmasında Üçüncü Taraf Lojistik Hizmetlerinin Rolü: Türkiye’ye Yönelik Bir Delphi Çalışması”. *7. Ulusal Pazarlama Kongresi, 21. Yüzyılın Pazarlama Paradigması Bildiriler Kitabı*, Afyon, 171–172.
- Voorhees, R.D. Teas, R.K. Allen, B.J. ve Dinkle, E. T. (1988), “Changes in the Marketing-Logistics Relationship”, *Journal of Business Logistics*, 9(1):34-50.

A REGIONAL ANALYSIS OF THE SOCIO-ECONOMICAL PROPERTIES OF THE TURKEY CITIES

Muhammed Emre KESKİN*

Alınış Tarihi: 06 Ağustos 2018

Kabul Tarihi: 15 Eylül 2018

Abstract: Turkey is divided into 7 regions depending on the cities' geographic locations. Since the geographic properties of the cities belonging to the same region are the same, socio-economical properties like populations, migration rates, annual incomes per person are expected to be similar. Some cities may not possess the same socio-economic structure with the rest of the cities that are from the same region but are assigned to the region anyway just because of geographical proximity. This study aims to find the cities which are in a sense exceptional in their regions. In order to eliminate the effect of the geographical proximity of the cities, not exact locations of the cities but the estimate locations obtained from multi-dimensional scaling are used. At the first hand, a k-means clustering algorithm which only depends on the geographical locations of the cities are used to form 7 clusters. Then, a decision tree analysis is used to form the clusters using both coordinates of the cities and socio-economical properties. Clusters obtained by k-means and decision tree analysis are then compared by themselves and with the real regions of Turkey and discussed.

Keywords: Multi-Dimensional Scaling, K-Means Clustering, Decision Tree Analysis

TÜRKİYE ŞEHİRLERİNİN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİNİN BÖLGESEL ANALİZİ

Öz: Türkiye şehir yerlerine bağlı olarak 7 bölgeye ayrılmıştır. Aynı bölgedeki şehirlerin coğrafi özellikleri aynı olduğundan, nüfus, göç oranı, kişi başına düşen yıllık gelir gibi sosyo-ekonomik göstergelerinin de benzer olması beklenir. Bazı şehirler bulunduğu bölge içindeki diğer şehirlerden sosyo-ekonomik yapı bakımından farklı olmasına rağmen coğrafi yakınlık sebebiyle bulunduğu bölgeye atanmış olabilirler. Bu çalışma, bölgelerinde bir anlamda aykırı olan şehirleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Şehirlerin coğrafi yakınlığının etkisini ortadan kaldırmak için şehirlerin gerçek yerleri değil çok-boyutlu ölçeklendirme yönteminin verdiği şehir yerleri kullanılmaktadır. Başlangıçta sadece coğrafi yer bilgisine dayanan k-ortalama gruplandırma yöntemiyle şehirler 7 ayrı gruba bölünmüştür. Ardından, şehir yerleri ve sosyo-ekonomik göstergeleri beraber kullanan karar ağacı yöntemi grup oluşturmak için kullanılmıştır. K-ortalama ve karar ağacı yöntemlerinin verdiği gruplar birbirleriyle ve ardından gerçek Türkiye bölgeleriyle kıyaslanmış ve tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok-Boyutlu Ölçeklendirme, K-Ortalama Gruplaması, Karar Ağacı Analizi

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü

I. Introduction

Turkey is divided into 7 regions depending on the cities' geographic locations. Distribution of the regions mostly depends on the geographical natural barriers like the North Anatolian mountain ranges in the north and Toros mountain range in the south. Since the geographic properties of the cities belonging the same region are the same, socio-economical properties like populations, migration rates, annual incomes per person are expected to be similar. Although this is generally true, some cities may not be alike the other cities. Some cities may not possess the same socio-economic structure with the rest of the cities that are from the same region but are assigned to the region anyway just because of geographical proximity. Such cities are probably suit more to other regions since they are more similar to the cities of some other regions. This study aims to find the cities which are in a sense exceptional in their regions and to point out the differences of and properties of these studies which differentiates them from the rest of the region cities. In other words, the cities which are not alike the other cities that are in the same region are going to be found in this study. Hence, a similarity rating for the cities of the regions would be obtained as a result.

First of all, estimated locations of the cities are found by a technique named multi-dimensional scaling. In order to eliminate the effect of the geographical proximity of the cities, not exact locations of the cities but the estimate locations are used. Hence, results of the multidimensional scaling are used as input for some further research. We apply a k-means clustering algorithm on the approximated location data, so as to make a comparison between the formed clusters and the real existing seven regions of Turkey. To have a meaningful comparison, 7 clusters were formed. It should be noted that the cities which are close to boundaries of the regions in real does not have to be so in clusters since the locations used in clustering algorithms are approximated values. Still it is possible to extract some interpretations in terms of the wrongly placed cities. Hence we obtain confusion matrices as the result of the algorithm. Since the k-means clustering algorithm only depends on the geographical locations of the cities, conclusions extracted from it would not be so meaningful in terms of socio-economic properties of the cities. Hence, a decision tree analysis is also conducted in order to form the clusters using both coordinates of the cities and socio-economical properties. We took the regions of the cities as their classes. On the other hand, populations, cumulative migrations, annual incomes per person, areas, first and second coordinates of locations of the cities (obtained from multidimensional scaling) are used as inputs for the algorithm. Note that mostly due to geographical natural barriers, distributions of the regions are not balanced in terms of the north-south and east-west dimensions. For instance, Karadeniz and Akdeniz regions lie mostly in east-west dimension, while Ege or Doğu Anadolu has also considerable north-south dimension lengths. This is why first and second dimensions are

treated as different inputs for the algorithm. Still, it should be underlined that the 2D coordinates of the multidimensional scaling does not actually fit to the east-west and north-south real dimensions, since these locations are just approximations, and distances between cities are the only criteria that are preserved while constructing the locations. Therefore, one city may be at the north compared to another in real, but multidimensional scaling does not care about it, but it only puts them on a map so the distance between them is as close as possible to the real distance. Then, multidimensional scaling may point that the city which is at the north in real is in the south according to the approximated locations. However, because there are 81 cities and the multidimensional scaling put all of them in 2D dimensions, one may expect that the cities which are close in one dimension in the real, should be close in one of the approximated dimensions. Therefore, using the multidimensional scaling location results, and treating dimensions separately as inputs to the decision tree algorithm makes sense. We use 50 random cities for training and remaining 31 as validation set in order to obtain the best “theta”, that is the tolerable node entropy, leading minimum validation “error”. Error here is the number of the misplaced cities. Confusion matrices were also constructed to observe the mistakes made during classification.

To initiate the multidimensional scaling algorithm, we need the knowledge of between city distances, and we make use of the distance table existing at the web site of General Directorate of Highways of Turkey (<http://www.kgm.gov.tr/>). To have the populations, cumulative migrations, annual incomes per person, and the areas of the cities, we refer to the web site of Turkish Statistical Institute (<http://www.tuik.gov.tr/>). All the data reflect the year 2016, and unfortunately there is no more up to date data in all of the fields. For at least one of the populations, migrations and the annual income per person, the newest data were to the year 2016. Therefore, we stick to year 2016 for the analysis. We rearrange the data in all the tables so that the cities are sorted in the same order in all of the tables, and all of the names are written exactly the same. For instance, the name of the Sakarya was as Adapazarı in some of the tables and we made all of them as Adapazarı. Similar change was made for Mersin which was named as İçel in some tables. Finally, all the Turkish characters are changed with the English ones in order the codes run properly. After that step, the data were appropriate to be used in the algorithms.

Rest of the paper is organized as follows. We provide a brief literature about multi-dimensional scaling, k-means clustering and decision tree analysis section 2. Later, we give the details of multi-dimensional scaling algorithm employed for our study in section 3. Next, we give k-means application details in section 4 and we provide decision tree analysis in section 5. Finally, we conclude with discussions and future research directions in section 6.

II. Literature Review

We use multi-dimensional scaling for approximating the locations of the cities at the beginning. Hence, we provide a brief literature review of the subject first. Multi-dimensional scaling is mostly used for approximating the locations of some points given that the distances between the nodes are known (Bronstein et al. (2006)). Details of the multi-dimensional scaling, variants of the algorithm and implementations of it can be found in Borg and Gruenen (2003). It has also been elaborated by Alpaydın (2009) especially with a computer science and machine learning point of view. It has a broad range of application. To count some, it has been employed for construction of a self-organizing map of Turkey cities by Altinel et al. (2003) similar to what is done in this study. However, we do not confine with multi-dimensional scaling but enrich it with k-means clustering and decision tree analysis. In an interesting study by Kandoğan (2001), multi-dimensional scaling is used for approximating 3 dimensional locations of the stars. It is even employed in electromagnetic tracking in high dose rate brachytherapy in a recent work by Götz et al. (2017).

The next thing after multi-dimensional scaling is to employ a k-means algorithm for clustering the cities. Therefore, we give a brief literature review of k-means algorithm in the following. The k-means algorithm is a widely used clustering algorithm based on division method. Its procedure is simple and efficient, suiting for clustering analysis of big data sets. It uses distance or similarity measure to divide the sample into several clusters. Delias et al. 2015 suggest a model of clustering event logs model for supporting healthcare management decisions in flexible environments. Parekh and Saleena (2015) present a cloud based framework with clustering techniques to determine region wise diagnosis. Clustering analysis is also used for elderly patient subgroups to identify medication related readmission risks (Olson et al. 2016). A fuzzy clustering approach is used by Ben-Arieh and Gullipalli (2012) through data envelopment analysis with spars input and output data. Moreover, Tsumoto et al. (2015) propose a method for the construction of a clinical pathway based on attribute and sample clustering, called dual clustering. Within the same cluster, the similarity among samples is higher, and the dissimilarity among samples in different clusters is higher. Since k-clustering is a very well-known method with so many applications we direct the interested readers to pioneering work by Jain et al. (1999) about data clustering.

Besides, a decision-tree analysis is conducted as a supervised clustering method. Hence, we provide a short literature review also. A decision tree is a hierarchical model for supervised learning (Brodley and Utgoff (1995)) It is a popular classification algorithm that is commonly used in a broad range of areas (Yıldız and Alpaydın (2001)). It is even used as a main method for multi-labeled classification in which nodes can be member of more than one classes (Vens et al. (2008)). It is accepted as the most successful supervised machine learning methods together with support vector machines (Rokach and Maimon

(2008)). One may find many applications of decision trees but there is no decision tree application for analysis of socio-economic properties of cities of Turkey. Therefore, we confine with these studies and direct the interested readers to the seminal study by Breiman (2017).

Finally, we give a short review of the studies that concentrate on the socio-economic properties of the cities of Turkey. There are several studies elaborating the socio-economic situations of the cities of Turkey such as the study by Gürbüz and Karabulut (2008) which elaborates the relationship between the crime rates and the socio-economic determinants, and the study of Cömertler and Kar (2007) which works on the dependency of rural migration rates on socio-economic properties. Erkip (2005) provides another study that focuses on the number of malls depending on the social welfare of the cities. On the other hand, Korte and Ayvalioglu (1981) study on the relationship between the social welfare and the hospitality rate of the Turkey cities in their interesting work. Last, Uzun et al. (2010) put light on the illegal settlement rates in the cities of Turkey while keeping an eye on the socio economic situation of them. However, to our knowledge there is no study that seeks for the exceptional cities within regions in terms of socio-economic properties. Moreover, there is no study that employs tools of machine learning such as multi-dimensional scaling, k-means and decision tree analysis for evaluation of the socio-economic properties of the cities of Turkey.

III. Multidimensional Scaling

As previously mentioned in the introduction part, multidimensional scaling algorithm is a method of approximating the locations of the points in a lower dimensional space, for instance in two dimensional space as done in this study, by making use of the distances between the points. It should be noted that, in real the points may not be in a 2D dimensional scale. Therefore, multidimensional scaling is also a method for dimensionality reduction. However, the main aim is to preserve the between city distances as much as possible.

Before giving the formulations used in the algorithm, we provide the notation used in the algorithm in Table 1.

Table 1: *Parameters Used in Multi-dimensional Scaling*

Parameter	Definition
N	Number of the cities
X	Matrix of the locations of cities
b_{rs}	$\frac{1}{2}(d_{r\bullet}^2 + d_{\bullet s}^2 - d_{\bullet\bullet}^2 - d_{rs}^2)$
B	Matrix containing b_{rs} values

d_{rs}	Real distance between the cities r and s
C	The matrix whose columns are the Eigen vectors of B
D	A diagonal matrix containing the Eigen values of B in the diagonal

Mathematical details of the algorithm are as follows. Suppose the matrix $B = XX^T$ where X is the matrix of the locations of cities that is to be approximated. Each row of the matrix X corresponds to one city and contains the dimensional knowledge of the city which is wanted to be obtained. On the other hand B is an $N \times N$ matrix where N is the number of cities and whose instances are given according to following formula;

$$b_{rs} = \frac{1}{2}(d_{r\bullet}^2 + d_{\bullet s}^2 - d_{\bullet\bullet}^2 - d_{rs}^2)$$

where d_{rs} is the real distance between the cities r and s which is already known, $d_{r\bullet}^2 = \frac{1}{N} \sum_s d_{rs}^2$, $d_{\bullet s}^2 = \frac{1}{N} \sum_r d_{rs}^2$ and $d_{\bullet\bullet}^2 = \frac{1}{N^2} \sum_r \sum_s d_{rs}^2$.

Observe that the matrix B can be constructed by making use of the between city real distances. Then, $X = CD^{1/2}$ can be used as an approximation for X where C is the matrix whose columns are the Eigen vectors of B , and D is a diagonal matrix containing the Eigen values of B in the diagonal. Then matrix C and D can also be constructed and an approximation for the X matrix is obtained thereafter. When C is constructed from two Eigen vectors of B corresponding to the highest Eigen values of B , and D is a 2×2 diagonal matrix having those two Eigen values in its diagonal, we obtain two dimensional approximated locations for the cities where between cities Euclidean distances are as close as possible to the real distances. The followings given in Table 2 and Figure 1 are the approximated locations for the cities and the plot of the cities in two dimensional scale for that approximated location data. Columns of Table 2 stands for the plate number of the cities, name of the cities, and approximated x and y coordinates of the cities, respectively.

Table 2: *Approximated 2D locations of the cities of the Turkey*

#	City	x coordinate	y coordinate
1	ADANA	-373.03	-75.597
2	ADİYAMAN	-302.3	-417.02
3	AFYON	-167.89	465.28
4	AGRI	244.06	-766.56
5	AMASYA	208.54	-17.446

6	ANKARA	27.582	274.09
7	ANTALYA	-487.05	457.85
8	ARTVIN	447.22	-636.79
9	AYDIN	-308.53	769.07
10	BALIKESİR	-50.632	770.87
11	BILECİK	51.706	572.94
12	BİNGÖL	-24.044	-622.15
13	BITLİS	-81.806	-817.95
14	BOLU	209.26	392.22
15	BURDUR	-291.99	542.68
16	BURSA	69.268	638.85
17	CANAKKALE	82.464	912.76
18	CANKIRI	150.78	218.97
19	CORUM	175.9	66.414
20	DENİZLİ	-279.51	643.52
21	DIYARBAKIR	-196.01	-627.35
22	EDİRNE	315.8	872.11
23	ELAZIĞ	-99.532	-486.89
24	ERZİNCAN	202.98	-392.11
25	ERZURUM	219.65	-589.79
26	ESKİŞEHİR	-68.288	500.03
27	GAZİANTEP	-361.5	-298.68
28	GİRESUN	348.17	-255.18
29	GÜMÜŞHANE	321.79	-434.48
30	HAKKARİ	-320.49	-1053.9
31	HATAY	-440.79	-211.01
32	ISPARTA	-311.32	497.19
33	MERSİN	-412.64	-23.461
34	İSTANBUL	264.29	648.52
35	İZMİR	-217.44	790.19
36	KARS	307.37	-767.91
37	KASTAMONU	268.85	207.14
38	KAYSERİ	-88.653	-32.538
39	KIRKLARELİ	319.8	848.8
40	KİRSEHİR	-55.589	102.23
41	KOCAELİ	214.32	556.98
42	KONYA	-242.24	242.31
43	KUTAHYA	-100.77	553.01
44	MALATYA	-131.16	-377.52
45	MANİSA	-209.9	774.35
46	KAHRAMANMARAŞ	-284.15	-247.12

47	MARDIN	-317.14	-664.58
48	MUGLA	-382.35	749.36
49	MUS	-11.057	-734.27
50	NEVSEHIR	-115.58	45.288
51	NIGDE	-180.22	36.261
52	ORDU	349.23	-205.38
53	RIZE	470.68	-435.79
54	ADAPAZARI	202.42	521.98
55	SAMSUN	329.39	-35.395
56	SIIRT	-216.41	-818.91
57	SINOP	418.92	78.222
58	SIVAS	39.843	-186.45
59	TEKIRDAG	294.09	777.81
60	TOKAT	138.72	-111.14
61	TRABZON	411.58	-386.86
62	TUNCELI	119.25	-527.35
63	SANLIURFA	-359.1	-457.41
64	USAK	-191.14	575.24
65	VAN	-30.328	-962.49
66	YOZGAT	46.113	51.76
67	ZONGULDAK	239.96	438.26
68	AKSARAY	-148.76	117.66
69	BAYBURT	296.26	-481.22
70	KARAMAN	-327.28	177.23
71	KIRIKKALE	40.435	192.15
72	BATMAN	-214.48	-727.14
73	SIRNAK	-351.77	-850.99
74	BARTIN	291.26	372.39
75	ARDAHAN	390.52	-761.53
76	IGDIR	292.62	-869.35
77	YALOVA	204.33	624.62
78	KARABUK	257.1	328.46
79	KILIS	-412.8	-308.36
80	OSMANIYE	-386.13	-172.34
81	DUZCE	207.83	443.41

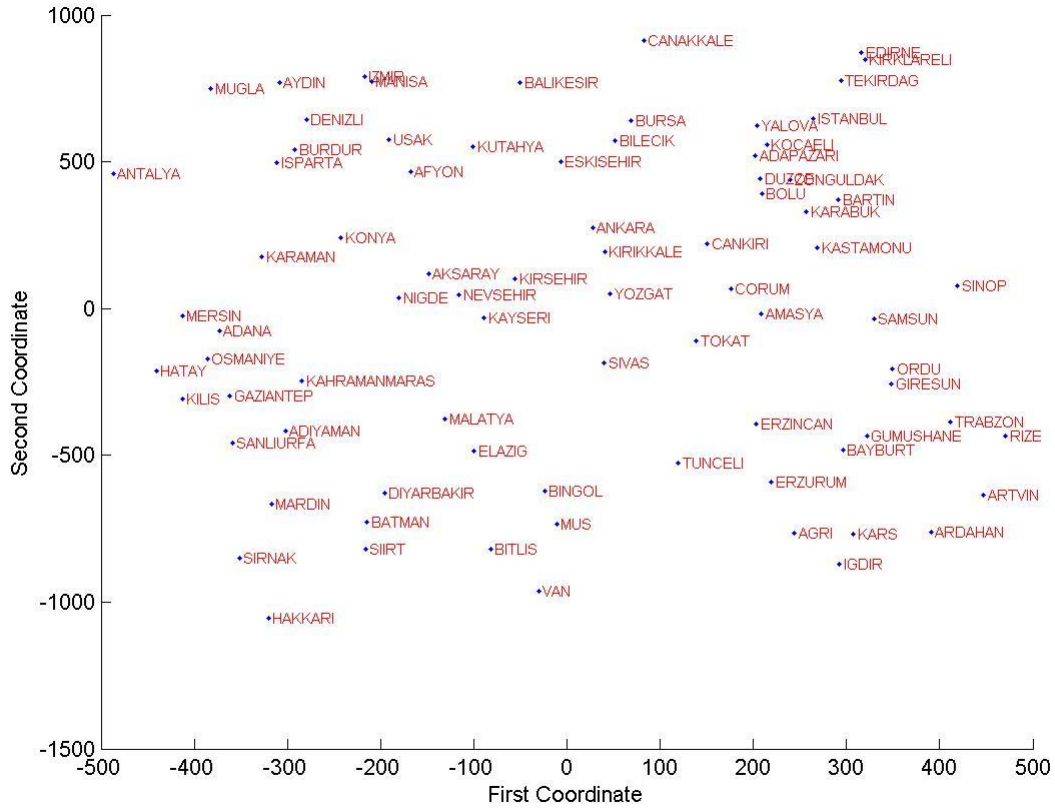

Figure 1: Plot of the cities of Turkey according to approximated 2D locations

IV. K-Means Clustering

k -means clustering algorithm depends on k reference points in the data. These reference points actually represent k different clusters. The other points are referred to nearest reference point. In other words, each point is regarded in the cluster formed by the nearest reference point. After referring each point to the reference points, the reference points are recalculated as the mean of the vectors belonging to each cluster. Then since the reference points have changed, a new calculation is required for each data point to determine possible changes in the clusters. This procedure is iterated until the reference points converge.

There are three different methods of initializing the k -means algorithm offered in the literature. First one is simply taking k random point as the initial reference vectors. Second one suggests adding small random vectors to the overall mean. Third one depends on dividing the principal component into k parts. Initially, we start the algorithm with 7 random data points as suggested in the first approach. However, it should be noted that even after reference points converge we are not guaranteed that each of them would belong to different regions in real. Moreover, the first reference point is regarded as the first region even if it probably belongs to some other region in real. Therefore, actually confusion matrices do not make very sense in that approach and one should be careful while interpreting the confusion matrices. Here is the obtained confusion matrix;

```

confusion_matrix =
    9  0  0  0  0  0  2
    3  5  0  0  0  0  0
    8  0  0  0  0  0  0
    0  0  0  7  4  0  7
    0  0  4  1  6  3  0
    0  2  3  0  0  4  0
    1  7  0  1  0  0  4

```

As noted above, one should be careful about interpreting this matrix. For instance, one should not say that all of the cities of the third region are labeled as in the first region. Third row of the matrix simply says that, the first reference point is the nearest reference vector for all of the cities of the third region. Then one may comment that, most probably this reference point is actually somewhere in the third region. Then, on the contrary to classical confusion matrices, we suggest reading that row as it is the first row. Then, for instance the second row may remain as second because most probably this reference point is somewhere in the second region. This approach is a little bit problematic since one may easily see that more than one row can be interpreted as belonging to one region, while another region may not be referred by any of the reference vectors. Hence, initiating the k -means algorithm with random data points does not lead very meaningful results in terms of region-cluster comparisons.

In order to overcome this problem, one may come up with the idea that all of the reference vector should belong to different regions. Then, we decide to use the mean of the city locations belonging to each region in real as the initial reference vectors, and name this method as true region based k -means algorithm. The following is the formed confusion matrix;

```

confusion_matrix =
    10  0  1  0  0  0  0
     0  5  3  0  0  0  0
     0  0  8  0  0  0  0
     5  0  0  8  5  0  0
     0  1  0  0  7  6  0
     0  4  0  0  0  5  0
     1  0  0  1  0  0 11

```

The problems we face while handling previous confusion matrix resolves here, because each row is now represented by a reference vector which most probably belongs to the region corresponding to the row. Therefore, one may comfortably make conventional confusion matrix interpretations here. For instance, there are 3 cities which are labeled to be in region three while they are indeed in region two. Note that number of wrongly placed cities is 27, which is one third of all the cities. The followings are the wrongly placed cities by the algorithm;

'ADIYAMAN is assigned to Akdeniz while it is indeed in Guneysdogu Anadolu'

'ANTALYA is assigned to Ege while it is indeed in Akdeniz'

'ARTVIN is assigned to Dogu Anadolu while it is indeed in Karadeniz'

'BALIKESIR is assigned to Ege while it is indeed in Marmara'

'BINGOL is assigned to Guneysdogu Anadolu while it is indeed in Dogu Anadolu'

'BITLIS is assigned to Guneysdogu Anadolu while it is indeed in Dogu Anadolu'

'BOLU is assigned to Marmara while it is indeed in Karadeniz'

'BURDUR is assigned to Ege while it is indeed in Akdeniz'

'ELAZIG is assigned to Guneysdogu Anadolu while it is indeed in Dogu Anadolu'

'ESKISEHIR is assigned to Marmara while it is indeed in Ic Anadolu'

'GAZIANTEP is assigned to Akdeniz while it is indeed in Guneysdogu Anadolu'

'GUMUSHANE is assigned to Dogu Anadolu while it is indeed in Karadeniz'

'HAKKARI is assigned to Guneysdogu Anadolu while it is indeed in Dogu Anadolu'

'ISPARTA is assigned to Ege while it is indeed in Akdeniz'

'MALATYA is assigned to Akdeniz while it is indeed in Dogu Anadolu'

'MUS is assigned to Guneydogu Anadolu while it is indeed in Dogu Anadolu'
 'RIZE is assigned to Dogu Anadolu while it is indeed in Karadeniz'
 'SIVAS is assigned to Karadeniz while it is indeed in Ic Anadolu'
 'TRABZON is assigned to Dogu Anadolu while it is indeed in Karadeniz'
 'SANLIURFA is assigned to Akdeniz while it is indeed in Guneydogu Anadolu'
 'VAN is assigned to Guneydogu Anadolu while it is indeed in Dogu Anadolu'
 'ZONGULDAK is assigned to Marmara while it is indeed in Karadeniz'
 'BAYBURT is assigned to Dogu Anadolu while it is indeed in Karadeniz'
 'BARTIN is assigned to Marmara while it is indeed in Karadeniz'
 'KARABUK is assigned to Marmara while it is indeed in Karadeniz'
 'KILIS is assigned to Akdeniz while it is indeed in Guneydogu Anadolu'
 'DUZCE is assigned to Marmara while it is indeed in Karadeniz'

V. Decision Tree Analysis

In this part of the paper, we implement a decision tree algorithm for classification of the cities while the regions of the cities are regarded as the class labels. As a reminder for the mainstreams of the algorithm, the data is graded according to its entropy which is a measure for the homogeneity of the data in terms of number of classes that the data belongs.

Before giving the formulations used in the algorithm, we provide the notation used in the algorithm in Table 3.

Table 3: *Parameters used in Decision Tree Analysis*

Parameter	Definition
N_m	Total number of data points at hand
N_m^i	The number of class i data points
p_m^i	Probability for a data point belong to class i
Γ_m	The entropy of the data
K	The total number of labels

Let the data points at hand has a total number of N_m , then probability for a data point to be in a class i is simply the rate of number of class i data points over N_m . In other words, if N_m^i denotes the number of class i data points within the data at hand, the probability for a data point belong to class i is $p_m^i = \frac{N_m^i}{N_m}$. The entropy of the data, on the other hand, is given as

$$\Gamma_m = -\sum_{i=1}^K p_m^i \log_2 p_m^i \text{ where } K \text{ is the total number of labels. If this entropy is}$$

under a tolerable level, then the data at hand is labeled according to the label that the majority of the data points belongs to. If not, then the data is split so that the decrease in the total level of the entropy is the maximum. To be able to find the best split, one needs to calculate the entropy of each possible split. The entropy of each part after split is also calculated according to above formula. However, when they are summed up to construct the total entropy of the split, each data part is multiplied with weights which is the rate of number of data points in the data part over the number of the points in the parenting data. For instance, if the number of data points in parenting data is N_m and the data is split among n data parts, entropy of the split is given as

$$\Gamma'_m = -\sum_{j=1}^n \frac{N_{mj}}{N_m} \sum_{i=1}^K p_m^i \log_2 p_m^i \text{ where } N_{mj} \text{ is the number of data points in the}$$

j^{th} child of the parenting data. The split that leads the minimum entropy is selected and implemented. After that, each child data node is treated as if it were the root node and the process continues until all of the data nodes are labeled.

The inputs for the algorithm, those are the dimensions on which the data points are divided through, are populations, total migration rates, annual incomes per person, areas, first and second coordinates (comes from multidimensional scaling) of the cities. 50 cities are randomly selected as the training instances and the remaining 31 cities are treated as the validation set. Error for the classification tree is the total number of misplaced instances for the validation set. Resulting confusion matrices are provided for three different values of “theta”, namely for 0.1, 0.5 and 1. Note that theta stands for the hyper-parameter that indicates the complexity of the implied model that is used to predict the data. If a high parameter value is used the issue of over-learning occurs while under-learning occurs for low level of theta.

```

theta = 0.1,
confusion_matrix =
  3  0  1  0  0  0  0
  0  2  1  0  0  0  0
  0  0  3  0  0  0  0
  0  0  0  5  3  0  0
  0  0  0  0  4  1  0
  0  0  0  0  0  4  0
  0  0  1  1  0  0  2,

theta = 0.5,
confusion_matrix =
  3  0  1  0  0  0  0
  0  2  1  0  0  0  0
  0  0  3  0  0  0  0
  0  0  0  7  1  0  0
  0  0  0  0  4  1  0
  0  0  0  0  0  4  0
  0  0  1  1  0  0  2,

theta = 1
confusion_matrix =
  3  0  1  0  0  0  0
  0  0  3  0  0  0  0
  0  0  3  0  0  0  0
  0  0  0  8  0  0  0
  0  0  0  2  0  3  0
  0  0  0  0  0  4  0
  0  0  0  1  0  0  3.

```

Observe that if we think the error as the total number of misplaced cities, the errors are 8, 6 and 10 for the theta values 0.1, 0.5 and 1, respectively. Then 0.1 and 1 values for theta causes relatively higher errors due to overfitting and model bias, respectively. Then the optimum theta value should be in between. The plot of theta versus error rate given in Figure 2 may help in finding the optimum theta which is as follows;

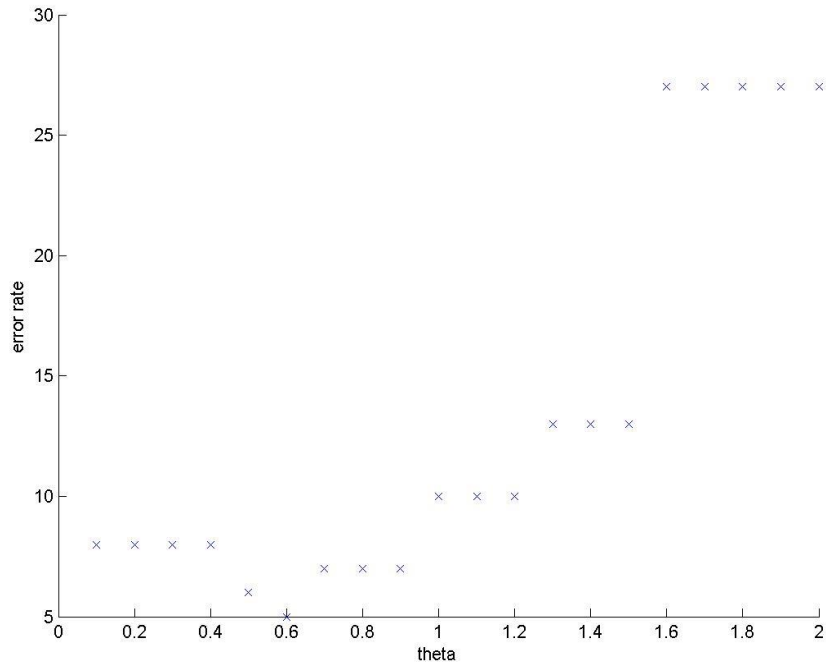

Figure 2: Plot of the Theta Versus Error Rate

As can be seen from Figure 2, error rate first decreases with theta and then increases starting from 0.6 level. Therefore, the best value for theta value leading minimum error rate is 0.6, and the resulting confusion matrix, misplaced cities for the validation set are as follows;

theta = 0.6

'ARTVIN is assigned to Dogu Anadolu while it is indeed in Karadeniz'

'BALIKESIR is assigned to Ege while it is indeed in Marmara'

'BURDUR is assigned to Ege while it is indeed in Akdeniz'

'CANKIRI is assigned to Karadeniz while it is indeed in Ic Anadolu'

'HAKKARI is assigned to Guneydogu Anadolu while it is indeed in Dogu Anadolu'

confusion_matrix =

3	0	1	0	0	0	0
0	2	1	0	0	0	0
0	0	3	0	0	0	0
0	0	0	7	1	0	0
0	0	0	0	4	1	0
0	0	0	0	0	4	0
0	0	0	1	0	0	3.

We also give the constructed decision tree for the optimum value of theta in Figure 3 below. As can be seen from Figure 3 that first two criteria while placing the cities into clusters are y and x coordinates of the cities. Then, population and migration rates come in.

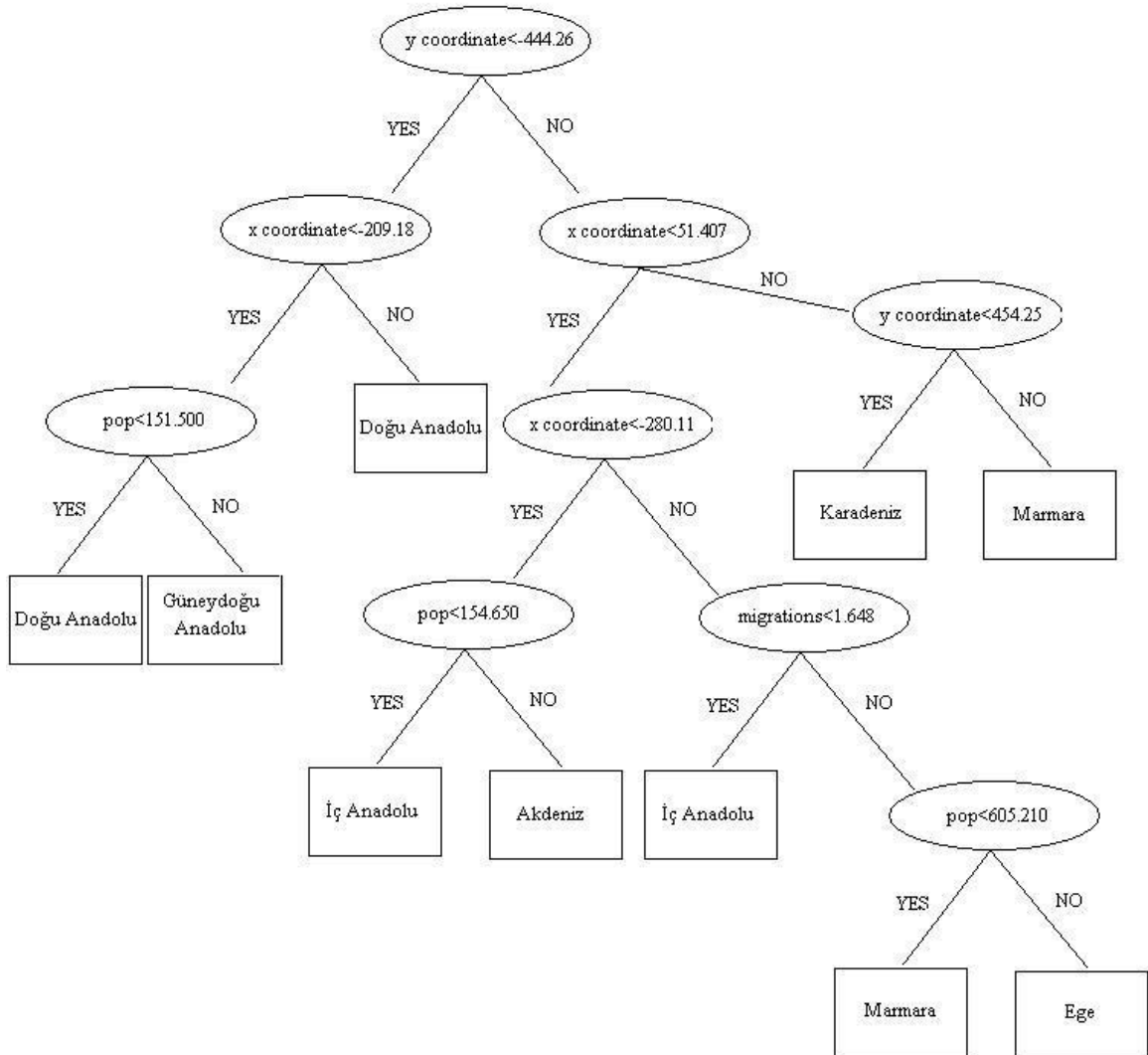

Figure 3: Plot of the decision tree for theta=0.6

VI. Conclusions and Discussions

One may see that results of the clustering algorithm which is run on the location data that is obtained from multidimensional scaling, has an error rate of 33.3% which is quite high. However, it should be noted that clustering is not a classification algorithm. Its procedures are totally independent of the class label knowledge, except the initiation phase in which the means of the cities of the regions are used as the initial reference vectors. Hence actually this error rate can even be considered as a success. Our intention was also not running a classification algorithm, but to see the differences between the results of clustering algorithm and the real regions. The correct comment here is that 33% of the cities of Turkey are closer to one of the neighboring region centers than the region centers of the regions that they belong to.

On the other hand, the error rate for the decision tree algorithm reduces to around 16% with the choice of correct theta value which is 0.6. 16% error rate comes from the rate 5/31, where 5 is the number of misplaced cities in the validation set, while there are 31 cities in the validation set. Then if we also take the inefficient number of data points into consideration, we can comfortably assert that the algorithm is an efficient one. Usage of first (x) and second (y) dimensions obtained from multidimensional scaling in decision tree algorithm is also justified because they are many times used while splitting the data even more than the other criteria, as can be seen from Figure 3. Finalizing comments about the decision tree algorithm may depend on the if-and rules that can be extracted from the decision tree. One can extract conclusive remarks about the social and economic situations of the regions in very little amount of times by just making use of these if-and rules.

Multi-dimensional scaling can be used in many areas, such as GPS-positioning, surface matching and dimension reduction. Besides, k-means clustering is one of the most frequent techniques used in classification. Classification is a special type of problem that can be faced in numerous disciplines such as location theory, artificial intelligence, etc. Finally, decision tree is a supervised artificial learning technique which is especially referred in machine learning and regression disciplines.

References

- Alpaydin, E. (2009), "Introduction to machine learning", MIT press, Cambridge, London.
- Altinel, K., Aras, N., and Oommen, J. B. (2003, September) "A self-organizing method for map reconstruction", *Neural Networks for Signal Processing*, 2003. NNSP'03. 2003 IEEE 13th Workshop on (pp. 677-687)
- Ben-Arieh, D. and Deep K. G. (2012). "Data Envelopment Analysis of clinics with sparse data: Fuzzy clustering approach.", *Computers & Industrial Engineering* 63 (1):13-21.

- Borg, I. and Groenen, P. (2003) "Modern multidimensional scaling: theory and applications", *Journal of Educational Measurement*, 40(3), 277-280.
- Breiman, L. (2017). *Classification and regression trees*. Routledge.
- Brodley, C. E. and P. E. Utgoff. (1995) "Multivariate Decision Trees.", *Machine Learning* 19: 45-77.
- Bronstein, A. M., Bronstein, M. M. and Kimmel, R. (2006) "Generalized multidimensional scaling: a framework for isometry-invariant partial surface matching", *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 103(5), 1168-1172.
- Cömertler, N. and Kar, M. (2007) "Türkiye’de suç oranının sosyo-ekonomik belirleyicileri: yatay kesit analizi", *Journal of the Faculty of Political Sciences, Ankara University* , Vol. 62, No. 2 (2007): pp. 37-57.
- Delias, P., Michael D., Evangelos G., Panagiotis M. and Nikolaos M. (2015) "Supporting healthcare management decisions via robust clustering of event logs", *Knowledge-Based Systems* 84:203-13.
- Erkip, F. (2005). The rise of the shopping mall in Turkey: the use and appeal of a mall in Ankara. *Cities*, 22(2), 89-108.
- Götz, T. I., Ermer, M., Salas-González, D., Kellermeier, M., Strnad, V., Bert, C., ... and Lang, E. W. (2017) "On the use of multi-dimensional scaling and electromagnetic tracking in high dose rate brachytherapy", *Physics in Medicine & Biology*, 62(20), 7959.
- Gürbüz, M. and Karabulut, M. (2008). "Kırsal göçler ile sosyo-ekonomik özellikler arasındaki ilişkilerin analizi", *Türk Coğrafya Dergisi*, (50), 37-60.
- Kandogan, E. (2001, August) "Visualizing multi-dimensional clusters, trends, and outliers using star coordinates", *Proceedings of the seventh ACM SIGKDD international conference on Knowledge discovery and data mining*, (pp. 107-116). ACM.
- Korte, C., & Ayvalioglu, N. (1981). Helpfulness in Turkey: Cities, towns, and urban villages. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 12(2), 123-141.
- Jain A.K. , Murty M.N. and Flynn P.J. (1999), "Data Clustering: A Review", *ACM Computing Surveys*, Vol. 31, No. 3, pp. 264-323
- Olson, C. H., Sanjoy D., Vipin K., Karen A. M., and Bonnie L. W. (2016) "Clustering of elderly patient subgroups to identify medication-related readmission risks.", *International journal of medical informatics* 85 (1):43-52.
- Parekh, M. and Saleena B. (2015) "Designing a cloud based framework for healthcare system and applying clustering techniques for region wise diagnosis.", *Procedia Computer Science* 50:537-42.
- Rokach, L. and Maimon, O. Z. (2008), *Data mining with decision trees: theory and applications* (Vol. 69). World scientific publishing, Singapore.
- Tsumoto, S., Shoji H. and Haruko I. (2015) "Mining Schedule of Nursing Care Based on Dual-Clustering.", *Procedia Computer Science* 55:1203-12.

- Uzun, B., Çete, M., & Palancıođlu, H. M. (2010). Legalizing and upgrading illegal settlements in Turkey. *Habitat International*, 34(2), 204-209.
- Vens, C., Struyf, J., Schietgat, L., Džeroski, S. and Blockeel, H. (2008) "Decision trees for hierarchical multi-label classification", *Machine learning*, 73(2), 185.
- Yildiz, C. T. and Alpaydin, E. (2001) "Omnivariate decision trees", *IEEE Transactions on Neural Networks*, 12(6), 1539-1546.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GELİR-HARCAMA İLİŞKİSİ (ERZURUM İLİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA)

Zeynep KARACA*
Gürkan ÇALMAŞUR**
Hüseyin DAŞTAN***

Alınış Tarihi: 06 Ağustos 2018

Kabul Tarihi: 15 Eylül 2018

Öz: Bu çalışmanın amacı, Erzurum ilinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin gelir-harcama ilişkisini ve öğrencilerin şehrin ekonomisine olan etkisini belirlemektir. Bu amaca ulaşmak adına 815 öğrenci için anket hazırlanmıştır. Harcama gruplarına ait gelir esneklikleri engel fonksiyonları aracılığıyla hesaplanmıştır. Sonuç olarak, gıda, giyim-ayakkabı, barınma, ulaşım ve eğitim-öğretim harcamalarının zorunlu harcamalar, haberleşme, kişisel bakım, eğlence, sosyo-kültürel, şans oyunları ve diğer harcamaların ise öğrenciler açısından lüks harcamalar niteliğinde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketim Harcamaları, Engel Eğrisi, Gelir Esnekliği, Erzurum

THE RELATIONSHIP INCOME-EXPENDITURE OF THE UNIVERSITY STUDENTS (AN APPLICATION ON ERZURUM)

Abstract: The aim of this study is to analyze income-expenditure of the university students in the Erzurum province and the contribution of students on province economy. To obtain this purpose a questionnaire was applied at sample to 815 students. Income elasticity of expenditure for this group was found with the help of Engel function. Food, clothing and footwear, sheltering, transportation and education, expenditures required for students are estimated as compulsory expenditure. Although communication, personal care, entertainment, culture, game of chances and other commodities alcoholic beverages, cigarette and tobacco and other commodities expenditures are determined as luxury good.

Keywords: Consumption Expenditures, Engel Curve, Income Elasticity, Erzurum

I. Giriş

Sosyal bir bilim olan iktisat insanların toplumdaki faaliyetlerini ele almaktadır. Söz konusu aktivitelerin esas görevi ihtiyaçların giderilmesini sağlamaktır. İhtiyaçlarının tatminini gerçekleştirmek için insanlar mal veya hizmet tüketmektedirler. Kaynakların kıt olması sınırsız olan ihtiyaçların giderilmesinde insanları tercih yapmaya yönlendirmektedir. Bireylerin tercihlerinin farklı olması ise bireylerin tüketim kalıplarının benzersiz olmasına yol açmaktadır. Bireylerin farklı ihtiyaçlarını ne oranda giderdikleri sorusu,

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

** Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

*** Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

uzun bir zaman dilimi içerisinde bilim adamlarının büyük önem verdikleri sorulardan birisini oluşturmaktadır (Özer vd., 2010: 232).

Gelir ve tüketim harcamaları arasında bulunan matematiksel ilişkiyi tüketim fonksiyonu olarak ifade etmek mümkündür. Söz konusu ilişki, toplam harcamalar ve gelir arasında betimleneceği gibi, ayrı ayrı harcama grupları ile gelir karşısında da denklem biçiminde gösterilebilir (Tarı vd., 2006: 169). *Tüketici, belirli bir zaman dilimi içerisinde sabit olan gelirini, farklı mal veya hizmetler karşısında, mal veya hizmete sarf edeceği son para biriminden elde edeceği marjinal faydalar birbirine denk hale gelecek biçimde tahsis ederek faydasını en fazla yapmaya çalışmaktadır* (Yaylalı, 2004: 96). Birey faydasını maksimum yapmak için kendisini kısıtlayan gelirini de dikkate almaktadır. Bireyin kısıtlı olan gelirinin harcama grupları içerisinde ne oranda paylaştırıldığı büyük önem arz etmektedir.

Tüketim harcamaları ve gelir arasındaki ilişkinin tespiti üzerine yapılan araştırmalar 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Konuyla ilgili ekonometrik yapılan ilk çalışma, 1857 yılında Alman istatistikçi Ernst Engel tarafından gerçekleştirilmiştir. Engel ilgili çalışmayı Belçikalı işçiler üzerinde uygulamış tır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar ışığında Engel kanunu oluşturulmuştur. Söz konusu kanun açısından bireyin geliri fazlalaştıkça bütçesinde zorunlu mallar için tahsis ettiği oran azalırken, lüks mallar için tahsis ettiği oran ise artmaktadır. Buna ilaveten kanun, giyim ve konut harcamaları için gelir artışıyla birlikte fazla değişkenlik arz etmediğini yani, farklı gelir düzeylerine sahip bireylerin giyim ve konut harcamalarının neredeyse sabit olduğunu ifade etmektedir. Engel kanunundan hareketle Engel eğrilerini elde etmek mümkündür. İlgili eğriler doğrusal veya doğrusal olmayan fayda fonksiyonlarından hareketle türetilmektedir (Altunç vd., 2016: 378). Engel Eğrisi, gelirin bir fonksiyonu olarak belirli bir malın talebinin farklı gelir seviyelerinde o maldan ne kadar satın alınmak istendiğini gösteren bir eğridir. Engel Eğrisi üzerinde gelir değişimleri karşısında talep edilen miktarın değiştirilmesi biçiminde gösterilen tepkinin şiddeti talebin gelir esnekliğinden faydalanılarak ölçülebilir (Dinler, 2017: 91-92). Şayet esneklik değeri pozitif ise ilgili mal normal, negatif ise düşük ve bir değerinden daha fazla olması lüks mal biçiminde sınıflandırılmaktadır (Yaylalı, 2004: 151).

Bu çalışma, Erzurum ilinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin gelir ve toplam harcamaları arasındaki ilişkileri ortaya koymayı, harcama grupları itibarıyla toplam harcamanın nasıl bir dağılım gösterdiğini tespit etmeyi ekonomik anlamda öğrencilerin şehre olan pozitif etkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

II. Metodoloji

Bu çalışmada ifade edilen amaçları gerçekleştirmek adına, Erzurum İl merkezinde eğitim ve öğretime devam eden fakülteler dikkate alınmıştır. Erzurum ilinde bulunan Atatürk Üniversitesi ve Erzurum Teknik Üniversitesi

fakültelerinde okuyan toplam 44.758 öğrenci için 381 anket gerekli iken, tabakalama yöntemi her iki üniversitede 500'er anket uygulanmasına karar verilmiştir. Hatalı anketler ayıklanmış ve 815 anket analize tabi tutulmuştur. Anketlerin geri dönüş oranı %81,5 olarak tespit edilmiştir.

Söz konusu örnek kütleye yüz yüze görüşmek suretiyle 1000 anket uygulanmıştır. Daha sonraki aşamada anketlerden elde edilen veriler Excel programına girilerek elektronik ortamda değerlendirilmiştir. Elektronik ortama dahil edilen veriler, SPSS ve EViews programları aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında Erzurum il merkezinde eğitim öğretim faaliyeti yürüten tüm fakülteler dikkate alınmış fakat bazı fakültelerden anketlere geri dönüş sağlanamadığı için ilgili fakülteler analizlere katılmamıştır. Anket uygulamasının gerçekleştirildiği 2015-2016 eğitim-öğretim yılı itibariyle uygulanan 815 anketin fakültele göre dağılımı Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1: Fakültele Göre Uygulanan Anketlerin Dağılımı

Fakülte	Frekans	Yüzde	Fakülte	Frekans	Yüzde
İkt. ve İd. Bil.	229	28.1	Mim.Güz. San.	7	0.9
Sağlık Bilimleri	22	2.7	Edebiyat	135	16.6
Diş Hekimliği	9	1.1	Tıp	20	2.5
İlahiyat	31	3.8	Ziraat	19	2.3
Su Ürünleri	1	0.1	Eğitim	64	7.9
Turizm	11	1.3	Fen	82	10.1
Mühendislik	178	21.8	Güzel Sanatlar	7	0.9

Tablo 1'de de görüldüğü gibi 815 anket %28.1'i İktisadi ve İdari Bilimler, %21.8'i Mühendislik, %16.6'sı Edebiyat, %10.1'i Fen, %7.9'u Eğitim, %3.8'i İlahiyat, %2.7'si Sağlık Bilimleri, %2.5'i Tıp, %2.3'ü Ziraat, %1.3'ü Turizm, %1.1'i Diş Hekimliği, ve %0.9'u ise Mimarlık ve Güzel Sanatlar fakültelerinde yapılmıştır. Tablo 2'de örneklem özellikleri yer almaktadır.

Tablo 2: Örneklem Özellikleri

Değişken	F.	%	Değişken	F.	%
Cinsiyet			Ailedeki Fert Sayısı		
Kız	396	48.5	1-3	89	10.9
Erkek	419	51.5	4-6	523	64.1
Yaş			7-9	143	17.6
17'den az	22	2.7	10 ve üzeri	60	7.4
18-21	546	66.9	Barınılan Yer		
22-24	217	26.6	Devlet yurdu	296	36.3
25 ve üstü	30	3.8	Özel yurt	147	18.1
Medeni Hal			Aile	173	21.2
Evli	29	3.5	Ev (arkadaş)	150	18.5

Bekar	786	96.5	Evde tek	22	2.7
Öğrenim Şekli			Akraba	11	1.3
Örgün	519	63.7	Diğer	16	1.9
İkinci Öğ.	296	36.3	Aile Reisinin mesleği		
Aile Reisinin Eğitim Durumu			Memur	191	23.3
Okur-yazar değil	137	16.8	İşçi	132	16.1
İlköğretim	184	22.6	Esnaf	94	11.5
Ortaöğretim	146	17.9	Serbest	98	12.0
Lise	197	24.2	Çiftçi	82	10.1
Üniversite	129	15.8	Emekli	179	21.9
Lisansüstü	22	2.7	İşsiz	34	5.1

Tablo 2'ye bakıldığında anket uygulaması gerçekleştirilen 815 öğrencinin %48.5'inin kız ve %51.5'inin ise erkek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %66.9'unun yaşı 18-21 yaş arasında, %96.5'i bekar, %63.7'si örgün öğretim öğrencisidir. Ayrıca, anketimize en fazla katılım ailesindeki fert sayısı 4-6 arasında olan 523 birey tarafından gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin %36.3'ü devlet yurdunda barınmakta ve %23.3'ünün aile reisinin mesleği ise memurdur.

Öğrencilerin aylık ortalama gelirleri harçlık ve burs olmak üzere başlıca iki kaynaktan elde edilmektedir. Öğrencilerin gelirlerini harcama grupları arasında nasıl paylaştıklarını incelemek adına konu ile ilgili literatür ışığında çalışmada 12 adet harcama grubu tanımlanmıştır. Söz konusu harcama grupları; gıda, giyim, barınma, ulaşım, haberleşme, kişisel bakım, eğitim-öğretim, eğlence, sosyo-kültürel, şans oyunları, alkollü içecekler, sigara ve tütün mamülleri ve diğer harcamalardan oluşmaktadır.

Gelir ve harcama arasındaki ilişkiyi gösteren Engel eğrilerinin tahmininde farklı fonksiyonel biçimler ele alınmaktadır. Bağımlı değişken olarak sembolize edilen Y, öğrenci gelirini, bağımsız değişken anlamında değerlendirilen X, herhangi bir mal grubu açısından toplam harcamayı ve e ise herhangi bir harcama grubu için gelir esnekliği olmak üzere literatürde sıklıkla kullanılan dokuz fonksiyonel form Tablo 3'de gösterilmektedir (Şenesen ve Selim, 1995: 209). Çalışmada ilgili kalıplar harcama grupları açısından ayrı ayrı denenmek suretiyle verilere en fazla uyum sağlayabilecek fonksiyonel biçim göz önünde bulundurularak gelir esneklikleri tespit edilmiştir.

Tablo 3: Alternatif Fonksiyon Biçimleri

Biçimler	Fonksiyon	Esneklik
Doğrusal	$Y = b_0 + b_1X$	$e = b_1(X/Y)$
Ters Fonksiyon	$Y = b_0 - b_1(1/X)$	$e = b_1(1/XY)$
Yarı Logaritmik	$\ln Y = b_0 + b_1X$	$e = b_1(X)$
Yarı Logaritmik	$Y = b_0 + b_1 \ln X$	$e = b_1(1/Y)$
Çift Logaritmik	$\ln Y = b_0 + b_1 \ln X$	$e = b_1$
Log Ters	$\ln Y = b_0 - b_1(1/X)$	$e = b_1(1/X)$
Working-Leser	$Y/X = b_0 + b_1 \ln X$	$e = 1 + b_1(X/Y)$
Orana Doğrusal	$Y/X = b_0 + b_1X$	$e = 1 + b_1X(X/Y)$
Orana Ters	$Y/X = b_0 - b_1(1/X)$	$e = b_0(X/Y)$

III. Veri ve Literatür Özeti

Literatürde gelir ve harcama bağıntısını gösteren Engel eğrilerini tespit etmeye çalışan yerli ve yabancı niteliğe sahip fazla sayıda çalışmanın bulunduğu görülmektedir. Gelir ve harcama arasındaki ilişki hem hanehalkları bağlamında ve hem de üniversite öğrencileri bağlamında yaygın bir biçimde incelenmiştir. Örneğin, hanehalkı açısından Houthakker (1957), gıda, giyim, konut ve diğer harcamalar şeklinde tanımlanan harcama grupları için, Giles ve Hampton (1985), Yeni Zelanda ülkesinde sekiz harcama grubu için, Tansel (1986), 1978-79 dönemi verilerini dikkate alarak Türkiye'deki hanehalkının onbir harcama grubu için, Kasnakoğlu (1991), 1987 yılı verileri ile dokuz fonksiyonel kalıptan faydalanarak, Özer (1992), beş farklı tüketim fonksiyonu aracılığıyla Erzurum ilinde, Şenesen ve Selim (1995), 1987 verileri ile Türkiye'de on farklı harcama grubu için, Özer (1999), 1987 ve 1994 yıllarına ait veriler ışığında Türkiye için, Ahçıhoca ve Ertek (2000), Kuzey Kıbrıs'ta oniki harcama grubu için, Butrica vd. (2005), Amerika'da sekiz adet harcama grubu için, Tarı ve Pehlivanoglu (2007), Kocaeli ili için, Altunç vd. (2016), Muş ilinde yaşayan hanehalkının tüketim davranışını oniki adet harcama grubu için analiz etmişlerdir.

Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin gelir ve harcamaları arasındaki ilişkileri analiz eden çalışmalardan bazıları ise aşağıda kronolojik olarak ifade edilmektedir.

Karahasanoğlu (1974), Eskişehir ilinde öğrenim gören öğrencilerin gelirleri ve harcamaları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmada toplam harcama içerisindeki gıda harcamalarının payı yaklaşık %39 oranındadır.

Tan vd. (1998), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi bünyesinde eğitim ve öğretim faaliyetleri içerisinde yer alan öğrencilerin gelirleri ve harcamaları arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmışlardır. Sonuç olarak, gıda harcamalarının toplam harcama içerisinde en yüksek paya sahip olduğu görülmüştür.

Yaylalı vd. (2006), Türkiye bünyesinde devlet ve vakıf üniversitelerinde öğrenim gören öğrencilerin gelir ve harcamaları arasındaki ilişkiyi belirlemişlerdir. Sonuç olarak öğrencilerin harcama kalıplarının büyük oranda farklılaştığına ulaşılmıştır.

Tarı vd. (2006), Kocaeli Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencileri gelir ve harcama ilişkisini incelemişlerdir. Sonuç olarak, erkek öğrencilerin marjinal tüketim eğilimlerinin kız öğrencilerin marjinal tüketim eğilimlerinden %3,1 oranında daha düşük olduğu vurgulanmıştır.

Kaşlı ve Serel (2008), Balıkesir Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilere anket uygulayarak gelir ve harcama arasındaki ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Sonuçta, öğrencilerin aylık gelirlerinin %34'lük kısmını eğlence, %23'lük kısmını barınma-elektrik-su-gaz ve iletişim, %18'lik bölümünü yiyecek-içecek, %11'lik bölümünü giyim, %10'luk kısmını ulaşım ve %4'lük kısmını kırtasiye giderlerine tahsis ettikleri belirlenmiştir.

Ada ve Bilgili (2008), Atatürk Üniversitesi içerisinde öğrenim gören öğrencilerin gelir ve harcama kalıplarını araştırmışlardır. Bu çalışmada, öğrencilerin aylık harcamalarının %35'lik kısmının gıda, %30'luk kısmının barınma, %17'lik kısmının haberleşme, %5'lik kısmının giyim, %4'lük kısmının kitap ve eğlence, %3'lük kısmının kırtasiye ve %2'lik kısmının ise ulaşım harcamalarına ayrıldığı tespit edilmiştir.

Yaylalı vd. (2009), Selçuk Üniversitesi Seydişehir Meslek Yüksekokulu bünyesinde eğitim öğretim faaliyeti içerisinde yer alan öğrencilere uygulanan anketten hareketle, gelir ile harcama arasındaki ilişkileri analiz etmişlerdir. Sonuç olarak; giyim, kültür-eğlence ve kişisel bakım harcamalarının birim esnekliğe yakın fakat zorunlu harcamalar, şans oyunları harcamasının lüks harcamalar ve gıda, barınma, eğitim, ulaşım ve haberleşme harcamalarının ise zorunlu harcamalar arasında yer aldığı belirlenmiştir.

Zortuk (2009), Dumlupınar Üniversitesinde yer alan öğrencilere anket uygulayarak gelir ve harcama ilişkisini gösteren Engel eğrisini araştırmıştır. Neticede, cinsiyet açısından harcamaların farklılaştığını, erkekler için eğitim harcamalarının zorunlu olduğu ve genel anlamda barınma harcamalarının zorunlu harcamalar içinde değerlendirilebileceği görülmüştür.

Özer vd. (2010), Atatürk Üniversitesi'nde eğitim öğretim faaliyeti içerisinde yer alan öğrencilerin gelir ile harcama arasındaki ilişkileri belirlemeye çalışmışlardır. Sonuç olarak, şans oyunları harcamaları haricinde yer alan diğer tüm harcama gruplarının zorunlu harcamalar içerisinde yer aldığı ifade edilmiştir.

Yayar ve Demir (2013), Gaziosmanpaşa Üniversitesi bünyesinde öğrenim gören öğrencilerin gelir ile harcama grupları arasındaki ilişkileri analiz etmişlerdir. Çalışmada, öğrencilerin toplam aylık gelirinin yaklaşık 13.000.000 TL olduğu ve yaklaşık 12.000.00 TL'sinin il içinde harcadığı sonucuna varılmıştır.

Arslan (2014), Çankırı Karatekin Üniversitesi öğrencilerinin gelir ve harcamaları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Sonuç olarak üniversitenin önemli bir ekonomik katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Dilek vd. (2015), Kastamonu Üniversitesi'nde kayıtlı Kırgız öğrencilere anket uygulayarak yabancı öğrencilerin gelir ile harcama ilişkilerini incelemiştir. Sonuç olarak, Kastamonu Üniversitesi'nde eğitim gören Kırgız öğrencilerin düşük aylık bütçeyle yaşamlarını idame ettirdikleri ve bütçelerinin önemli bölümünü zorunlu mallara harcadıkları görülmüştür.

Korkmaz (2015), Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesindeki öğrencilerin gelir ile harcama ilişkisini analiz etmiştir. Sonuç olarak, 432 TL tutarında aylık harcama yapıldığı ve öğrencilerin yıllık yaklaşık 16.000.000 TL tutarında ekonomik bir katkıda buldukları tespit edilmiştir.

Çayın ve Özer (2015), Muş Alparslan Üniversitesi bünyesinde öğrenim gören öğrencilerin gelir ile harcama kalıpları arasındaki ilişkileri tespit etmeye çalışmışlardır. Sonuçta, gelir ve harcama kalıpları arasındaki fonksiyonel ilişki tespit edilip ayrıca ortalama tüketim eğiliminin %97,1 olduğu belirlenmiştir.

Yavuzçehre (2016), Pamukkale Üniversitesi örneğinde üniversite öğrencilerinin şehire yapmış oldukları olumlu etkileri belirlemeyi amaçladıkları çalışmada Pamukkale üniversitesinin şehrin ekonomik anlamda gelişimi açısından olumlu yönde ve tamamlayıcı nitelikte faaliyetler gösterdiği vurgulanmıştır.

IV. Ampirik Bulgular

Çalışma içerisinde değerlendirilen üniversite öğrencilerinin aylık ortalama tüketim, tasarruf, ve gelir değerleri Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4: Öğrencilerin Aylık Ortalama Gelir, Tüketim ve Tasarrufları

Gelir-Tasarruf-Tüketim	Genel	Erkek	Kadın
Ortalama Gelir (TL)	740,343	393,500	346,843
Ortalama Tüketim (TL)	722,939	384,173	338,766
Ortalama Tasarruf (TL)	17,404	9,327	8,077
Ortalama Tüketim Eğilimi (%)	97,6	97,6	97,7
Ortalama Tasarruf Eğilimi (%)	2,4	2,4	2,3

Tablo 4 incelendiğinde, çalışma kapsamında yer alan öğrencilerin aylık ortalama gelirleri 740,343 TL, ortalama harcamaları 722,939 TL, aylık ortalama tasarrufları ise 17,404 TL tutarındadır. Erkek öğrencilerin ortalama gelirleri 393,500 TL, ortalama harcamaları 384,173 TL, aylık ortalama tasarrufları ise 9,327 TL ve kadın öğrencilerin ortalama gelirleri 346,843 TL, ortalama harcamaları 338,766 TL, aylık ortalama tasarrufları ise 8,077 TL tutarındadır. Öğrenciler içerisinde erkeklerin ortalama tüketim eğilimi %97.6, kadınların ortalama tüketim eğilimi %97.7 ve genel anlamda öğrencilerin ortalama tüketim eğilimi ise %97,6 oranındadır.

Öğrencilerin gıda harcamaları yaklaşık olarak 117.478,00 TL, giyim-ayakkabı harcamaları 66.171,00 TL, barınma harcamaları 123.797,00 TL, ulaşım harcamaları 64.214,00 TL, haberleşme harcamaları 29.863,00 TL, kişisel bakım harcamaları 30.593,00 TL, eğitim-öğretim harcamaları 47.968,00 TL, eğlence harcamaları 35.360,00 TL, sosyo-kültürel harcamaları 24.070,00 TL, şans oyunları harcamaları 6.880,00 TL, alkollü içecekler, sigara ve tütün mamulleri harcamaları 21.785,00 TL ve diğer harcamaları ise 20.657,00 TL'dir. Öğrencilerin harcama gruplarının aylık ortalama gelir içindeki payları Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5: Toplam Gelir İçerisinde Harcama Gruplarının Payları (%)

Harcama Grupları	Genel	Bay	Bayan	Harcama Grupları	Genel	Bay	Bayan
Gıda	19,4	18,58	20,0	Eğitim-Öğretim	7,9	7,8	7,9
Giyim-Ayakkabı	10,9	10,8	11,1	Eğlence	5,8	6,1	5,6
Barınma	20,5	20,3	20,6	Sosyo-Kültürel	3,9	4,1	3,8
Ulaşım	10,6	12,2	9,1	Şans Oyunları	1,1	1,2	1,0
Haberleşme	4,9	5,2	4,6	Alk. İç., Sig., Tütün Mam.	3,6	3,3	3,8
Kişisel Bakım	5,1	5,1	5,1	Diğer	3,4	3,1	3,7

Tablo 5'te genel olarak aylık ortalama gelirin büyük bir bölümünün barınma harcamasına ayrıldığı göze çarpmaktadır. İlgili harcamalar içerisinde en az pay ise şans oyunları harcamalarına aittir. Toplam harcama ile gelir arasındaki ilişkinin tespiti için Keynes tarafından ortaya atılan mutlak gelir hipotezi doğrultusunda 1 no.lu denklem kullanılmıştır. Denklemde yer alan bağımlı değişken C, toplam tüketim harcamasını, bağımsız değişken olan Y, Aylık ortalama geliri, β_0 parametresi, gelirden bağımsız olan otonom tüketimi ve β_1 parametresi ise marjinal tüketim eğilimini göstermektedir.

$$C = \beta_0 + \beta_1 Y \quad (1)$$

Çalışmada ele alınan tüketim harcamaları ve marjinal tüketim eğilimleri kapsamında cinsiyetler açısından herhangi bir farklılık bulunup bulunmadığının tespitinde 2 no.lu denklemden faydalanılmıştır.

$$C_j = \beta_0 + \beta_1 Y_j + \beta_2 D + \beta_3 Z + u_j \quad (2)$$

2 no.lu tüketim fonksiyonunda yer alan bağımlı değişken C_j , j'inci öğrenci için aylık tüketim harcamayı, bağımsız değişken olan Y_i , j'inci öğrenci için aylık geliri, cinsiyet gölge değişkeni olarak ifade edilen D, 0 ise kadın 1 ise erkek öğrenciyi ve erkek ile kadın öğrencilerin marjinal tüketim eğilimlerindeki farkı gösteren yapay değişken Z ($Z = D * X$) yer almaktadır. Tahmin edilen model Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6: Cinsiyet Gölge Değişkenli Model İçin Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.
Sabit	70.47988	12.78674	5.511949	0.0000
X	0.876047	0.016213	54.03271	0.0000
D	19.15517	1.634260	11.72100	0.0000
Z	-0.014328	0.001159	-12.362381	0.0000
R²				
		0.896431	Akaike Kriteri	12.41708
Düz. R²				
		0.896049	Schwarz Kriteri	12.44015
Log Olabilirlik				
		-5062.170	Hannan-Quinn Kri	12.42594
F İstatistiği				
		2342.736	Durbin- Watson İs.	1.990503
Prob. (F İstatistiği)				
		0.000000		

Tablo 6'ya bakıldığında, %1 önem düzeyinde modelde yer alan tüm katsayıların (β_0 , β_1 , β_2 ve β_3) istatistiki açıdan anlamlı oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca, erkek öğrencilerin otonom tüketimlerinin 89,634 TL ($70,479+19,155$) olduğu ve kadın öğrencilerin otonom tüketimlerinin ise 70,479 TL olduğu tablodan görülmektedir. Benzer şekilde, erkek öğrencilerin marjinal tasarruf eğilimi 0,138 ve kadın öğrencilerin marjinal tasarruf eğilimi ise 0,124 ($1-0,876$)'tür.

Erzurum ilinde öğrenim gören öğrencilerin tüketim

$$C_i = b_0 + b_1 Y_i + b_2 D + b_3 Z + u_i \quad (3)$$

3 no.lu tüketim fonksiyonunda yer alan bağımlı değişken C_j , j'inci öğrenci için aylık tüketim harcamayı, bağımsız değişken olan Y_i , j'inci öğrenci için aylık geliri, öğrenim şekli gölge değişkeni olarak ifade edilen D, 0 ise birinci öğrenim 1 ise ikinci öğrenimi ve birinci ile ikinci öğrenim öğrencilerinin marjinal tüketim eğilimlerindeki farklılığı gösteren yapay değişken Z ($Z = D * X$) yer almaktadır. Bu bağlamda elde edilen analiz sonuçları Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7: Öğrenim Şekli Gölge Değişkenli Model İçin Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.
	89.47332	14.48844	6.175497	0.0000
X	0.869208	0.015938	54.53783	0.0000
D	-12.08950	17.93583	-0.674042	0.5005
Z	-0.005054	0.020912	-0.241688	0.0091
R²				
	0.896675	Akaike Kriteri	12.41473	
Düz. R²				
	0.896294	Schwarz Kriteri	12.43779	
Log Olabilirlik				
	-5061.208	Hannan-Quinn	12.42358	
F İstatistiği				
	2348.909	Durbin- Watson	1.987666	
Prob. (F İstatistiği)				
	0.000000			

Tablo7'ye bakıldığında, D olarak ifade edilen gölge değişkene ait b_2 katsayısının %5 önem düzeyinde istatistiki bakımdan anlamlı olmadığı ancak Z gölge değişkenine ait katsayısının ise aynı önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, birinci ve ikinci öğrenim öğrencilerinin otonom tüketimleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmamasına rağmen birinci öğrenim öğrencileri için marjinal tüketim eğiliminin 0,869 ve ikinci öğrenim öğrencileri için marjinal tüketim eğiliminin 0,864 olduğunu söylemek mümkündür.

Literatürde ele alınan dokuz adet fonksiyon çerçevesinde harcama gruplarına yönelik gerçekleştirilen tahminler uyum açısından iktisadi, istatistiki ve ekonometrik kriterler bağlamında incelenerek söz konusu modellerden verilere en iyi uyum sağlayan modeller her bir harcama grubu için tespit edilmiştir. Öğrencilerin genel harcamalarını ifade eden model dokuz fonksiyonel kalıptan faydalanarak ve diğer oniki harcama grubu ise doğrusal, yarı logaritmik, ters fonksiyon, Working-Leser, orana doğrusal ve orana ters kalıplardan hareketle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Söz konusu kalıplar vasıtasıyla elde edilen fonksiyonel kalıpları Tablo 8'de görmek mümkündür.

İlgili kalıplar için değişen varyans sorununun varlığı Breusch-Pagan-Godfrey testinden faydalanarak belirlenmiştir. Gerçekleştirilen test neticesinde araştırmada yer alan tüm modeller için değişen varyans sorunu bulunmaktadır. Ayrıca, otokorelasyon sorununun varlığı Breusch-Godfrey Serial Correlation LM testinden faydalanarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak tahmin edilen tüm modellerde %1 önem düzeyinde otokorelasyon olmadığı görülmüştür. Bu çalışmadaki modeller yapısal analiz, iktisadi politika yapımı ve öngörü amaçları içerisinde sadece yapısal bir analiz yapmak amacıyla kullanılmaktadır. Dolayısıyla değişen varyans sorununun önemli bir sorun oluşturmadığı düşünülmektedir.

Tablo 8: Harcama Gruplarına Ait Model Tahmin Sonuçları

Gıda Harcamaları (Working Leser)					Giyim-Ayakkabı Harcamaları (Working Leser)					Barınma Harcamaları (Working Leser)				
Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.	Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.	Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.
Sabit	-1.030007	0.061613	-16.71740	0.0000	Sabit	-0.715879	0.048409	-14.78822	0.0000	Sabit	-0.948192	0.096309	-9.845339	0.0000
lnX	-0.204310	0.009508	-21.48784	0.0000	lnX	-0.136113	0.007470	-18.22012	0.0000	lnX	-0.194033	0.014862	-13.05527	0.0000
R ²	0.362216	Akaike Kriteri	-0.799323		R ²	0.289939	Akaike Kriteri	-1.281704		R ²	0.173310	Akaike Kriteri	0.094053	
Düz. R ²	0.361432	Schwarz Kriteri	-0.787782		Düz. R ²	0.289066	Schwarz Kriteri	-1.270162		Düz. R ²	0.172293	Schwarz Kriteri	0.105594	
Log Olabilirlik	327.7242	Hannan-Quinn Kri	-0.794893		Log Olabilirlik	524.2942	Hannan-Quinn Kri	-1.277274		Log Olabilirlik	-36.32644	Hannan-Quinn Kri	0.098482	
F İstatistiği	461.7272	Durbin- Watson İs	1.861018		F İstatistiği	331.9727	Durbin- Watson İs	1.835240		F İstatistiği	170.4400	Durbin- Watson İs	1.945400	
Prob. (F İstatistiği)	0.000000				Prob. (F İstatistiği)	0.000000				Prob. (F İstatistiği)	0.000000			
Breusch-Godfrey LM Test	2.484772	Prob.	0.0595		Breusch-Godfrey LM Test	2.790174	Prob.	0.0620		Breusch-Godfrey LM Test	0.315993	Prob.	0.7292	
Breusch-Pagan-Godfrey	17.74418	Prob.	0.0000		Breusch-Pagan-Godfrey	26.46866	Prob.	0.0000		Breusch-Pagan-Godfrey	83.45281	Prob.	0.0000	
Ulaşım Harcamaları (Orana Doğrusal)					Haberleşme Harcamaları (Orana Doğrusal)					Kişisel Bakım Harcamaları (Orana Doğrusal)				
Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.	Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.	Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.
Sabit	0.093246	0.007383	12.62904	0.0000	Sabit	0.020995	0.005196	4.040618	0.0001	Sabit	0.005509	0.005638	0.977162	0.3288
X	-8.67E-05	8.76E-06	-9.903709	0.0000	X	7.06E-05	6.16E-06	11.45276	0.0000	X	9.51E-05	6.69E-06	14.22705	0.0000
R ²	0.107538	Akaike Kriteri	-1.739504		R ²	0.138775	Akaike Kriteri	-2.442219		R ²	0.199141	Akaike Kriteri	-2.279023	
Düz. R ²	0.106441	Schwarz Kriteri	-1.727974		Düz. R ²	0.137717	Schwarz Kriteri	-2.430689		Düz. R ²	0.198157	Schwarz Kriteri	-2.267492	
Log Olabilirlik	711.7178	Hannan-Quinn Kri	-1.735079		Log Olabilirlik	998.4253	Hannan-Quinn Kri	-2.437794		Log Olabilirlik	931.8413	Hannan-Quinn Kri	-2.274598	
F İstatistiği	98.08345	Durbin- Watson İs	2.001073		F İstatistiği	131.1656	Durbin- Watson İs	1.887154		F İstatistiği	202.4089	Durbin- Watson İs	1.888480	
Prob. (F İstatistiği)	0.000000				Prob. (F İstatistiği)	0.000000				Prob. (F İstatistiği)	0.000000			
Breusch-Godfrey LM Test	1.010231	Prob.	0.3646		Breusch-Godfrey LM Test	1.123353	Prob.	0.3257		Breusch-Godfrey LM Test	1.638961	Prob.	0.1948	
Breusch-Pagan-Godfrey	74.30728	Prob.	0.0000		Breusch-Pagan-Godfrey	14.85894	Prob.	0.0001		Breusch-Pagan-Godfrey	14.87413	Prob.	0.0001	
Eğitim-Öğretim Harcamaları (Orana Doğrusal)					Eğlence Harcamaları (Orana Doğrusal)					Sosyo-Kültürel Harcamalar (Orana Doğrusal)				
Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.	Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.	Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.
Sabit	0.027943	0.009119	3.064421	0.0023	Sabit	-0.034334	0.006750	-5.086417	0.0000	Sabit	-0.026116	0.005652	-4.620941	0.0000
X	-0.000121	1.08E-05	-11.20519	0.0000	X	0.000164	8.01E-06	20.43565	0.0000	X	0.000115	6.70E-06	17.16832	0.0000
R ²	0.133634	Akaike Kriteri	-1.317351		R ²	0.339080	Akaike Kriteri	-1.918842		R ²	0.265841	Akaike Kriteri	-2.274098	
Düz. R ²	0.132569	Schwarz Kriteri	-1.305821		Düz. R ²	0.338268	Schwarz Kriteri	-1.907311		Düz. R ²	0.264939	Schwarz Kriteri	-2.262568	
Log Olabilirlik	539.4793	Hannan-Quinn Kri	-1.312926		Log Olabilirlik	784.8874	Hannan-Quinn Kri	-1.914416		Log Olabilirlik	929.8321	Hannan-Quinn Kri	-2.269673	

F İstatistiği	125.5563	Durbin- Watson İs.	1.789524	F İstatistiği	417.6156	Durbin- Watson İs.	1.850335	F İstatistiği	294.7512	Durbin- Watson İs.	2.015494
Prob. (F İstatistiği)	0.000000			Prob. (F İstatistiği)	0.000000			Prob. (F İstatistiği)	0.000000		
Breusch-Godfrey LM Test	1.284351	Prob.	0.2052	Breusch-Godfrey LM Test	2.465868	Prob.	0.0856	Breusch-Godfrey LM Test	0.640239	Prob.	0.5274
Breusch-Pagan-Godfrey	18.68413	Prob.	0.0000	Breusch-Pagan-Godfrey	191.4907	Prob.	0.0000	Breusch-Pagan-Godfrey	123.3188	Prob.	0.0000

Tablo 8: Harcama Gruplarına Ait Model Tahmin Sonuçları (devamı)

Şans Oyunları (Orana Doğrusal)					Alkollü İçecek Sigara ve Tütün Mamülleri (Orana Doğrusal)					Diğer Harcamalar (Working Leser)				
Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.	Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.	Değişken	Katsayı	St. Hata	t-İstatistiği	Prob.
Sabit	-0.019063	0.004665	-4.085965	0.0000	Sabit	-0.062488	0.008440	Sabit	-0.062488	Sabit	-0.208416	0.039414	-5.287893	0.0000
X	4.86E-05	5.53E-06	8.778684	0.0000	X	0.000157	1.00E-05	X	0.000157	X	0.040157	0.006082	6.602124	0.0000
R ²	0.086487	Akaike Kriteri	-2.657648		R ²	0.231373	Akaike Kriteri	-1.472099		R ²	0.050886	Akaike Kriteri	-1.692837	
Düz. R ²	0.085364	Schwarz Kriteri	-2.646118		Düz. R ²	0.230429	Schwarz Kriteri	-1.460569		Düz. R ²	0.049718	Schwarz Kriteri	-1.681295	
Log Olabilirlik	1086.320	Hannan-Quinn Kri	-2.653223		Log Olabilirlik	602.6166	Hannan-Quinn Kri	-1.467674		Log Olabilirlik	691.8310	Hannan-Quinn Kri	-1.688407	
F İstatistiği	77.06530	Durbin- Watson İs	1.979346		F İstatistiği	245.0311	Durbin- Watson İs	1.995906		F İstatistiği	43.58804	Durbin- Watson İs	2.062756	
Prob. (F İstatistiği)	0.000000				Prob. (F İstatistiği)	0.000000				Prob. (F İstatistiği)	0.000000			
Breusch-Godfrey LM Test	0.052379	Prob.	0.9490		Breusch-Godfrey LM Test	0.970323	Prob.	0.3794		Breusch-Godfrey LM Test	1.714451	Prob.	0.1807	
Breusch-Pagan-Godfrey	31.56972	Prob.	0.0000		Breusch-Pagan-Godfrey	215.7983	Prob.	0.0000		Breusch-Pagan-Godfrey	6.831865	Prob.	0.0091	

Tablo 8’de gıda, giyim-ayakkabı, barınma, ulaşım, haberleşme, kişisel bakım, barınma, ulaşım, haberleşme, eğitim-öğretim, eğlence, sosyo-kültürel harcamalar, şans oyunları, sigara ve tütün mamulleri için tahmin edilen fonksiyonların %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde katsayılar istatistiki açıdan anlamlıdır. Kişisel bakım harcamaları için tahmin edilen modelde sabit katsayının istatistiki bakımdan anlamsız olduğu bulunmuştur. Ayrıca, F testine ait prob. değeri %1 önem düzeyinden daha düşük olduğu için tüm modellerin bir bütün olarak anlamlı olduğunu söylemek mümkündür. Harcama gruplarına ait hesaplanan gelir esneklikleri Tablo 9’da görülmektedir.

Tablo 9: *Harcama Gruplarına Ait Gelir Esneklikleri*

Harcama Grupları	Fonksiyon Adı	Esneklik
Yiyecek Bever	Working-Leser	$e = 1+b_1(X/Y) = 0,79$
Giyim ve Ayakkabı	Working-Leser	$e = 1+b_1(X/Y) = 0,86$
Barınma	Working-Leser	$e = 1+b_1(X/Y) = 0,80$
Ulaşım	Orana Doğrusal	$e = 1+b_1X(X/Y)=0,93$
İletişim	Orana Doğrusal	$e = 1+b_1X(X/Y)=1,05$
Kişisel Bakım	Orana Doğrusal	$e = 1+b_1X(X/Y)=1,07$
Eğitim	Orana Doğrusal	$e = 1+b_1X(X/Y)=0,90$
Eğlence	Orana Doğrusal	$e = 1+b_1X(X/Y)=1,12$
Sosyo-Kültürel	Orana Doğrusal	$e = 1+b_1X(X/Y)=1,08$
Şans Oyunları	Orana Doğrusal	$e = 1+b_1X(X/Y)=1,03$
Alkollü İçecek Sigara ve Tütün Mamülleri	Orana Doğrusal	$e = 1+b_1X(X/Y)=1,12$
Diğer	Working-Leser	$e = 1+b_1(X/Y) = 1,04$

Tablo 9 incelendiğinde öğrenciler açısından gıda, giyim-ayakkabı, barınma, ulaşım ve eğitim-öğretim harcamalarının zorunlu harcamalar olduğu söylenebilir. Ayrıca, haberleşme, kişisel bakım, eğlence, sosyo-kültürel, şans oyunları ve diğer harcamalar ise lüks mal niteliği taşımaktadırlar.

V. Sonuç

Üniversite öğrencilerinin gelir ile harcamaları arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada 815 öğrenciye uygulanan anketten elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda üniversite öğrencilerinin aylık ortalama gelirleri 740,343 TL, harcamaları 722,939 TL, tasarrufları ise 17,404 TL olarak tespit edilmiştir. Buna ilaveten, erkek öğrenciler için ortalama gelir 393,500 TL, ortalama harcama 384,173 TL ve

kadın öğrenciler için ortalama gelir 346,843 TL, ortalama harcama ise 338,766 TL olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin gıda harcamaları yaklaşık olarak 117.478,00 TL, giyim-ayakkabı harcamaları 66.171,00 TL, barınma harcamaları 123.797,00 TL, ulaşım harcamaları 64.214,00 TL, haberleşme harcamaları 29.863,00 TL, kişisel bakım harcamaları 30.593,00 TL, eğitim-öğretim harcamaları 47.968,00 TL, eğlence harcamaları 35.360,00 TL, sosyo-kültürel harcamaları 24.070,00 TL, şans oyunları harcamaları 6.880,00 TL, alkollü içecekler, sigara ve tütün mamulleri harcamaları 21.785,00 TL ve diğer harcamaları ise 20.657,00 TL tutarındadır. İlgili göstergeler ışığında ekonomik anlamda üniversitelerin kent ekonomisine olumlu yönde katkıları olduğunu söylemek mümkündür.

Kadın öğrenciler açısından otonom tüketim 70,479 TL ve erkek öğrenciler açısından ise 89,634 TL olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde, kadın öğrenciler için marjinal tüketim eğilimi 0,876, bay öğrencilerin için ise marjinal tüketim eğilimi 0,862 civarındadır. Yine, birinci ve ikinci öğrenim öğrencileri açısından otonom tüketim anlamında bir farklılık bulunmadığı analizler neticesinde elde edilmiştir.

Literatürden hareketle harcama gruplarına ait gelir esneklikleri ve Engel eğrilerini tahmin edebilmek adına dokuz fonksiyonel kalıptan yararlanılmıştır. Söz konusu harcama grupları arasında Working-Leser kalıbı gıda, giyim-ayakkabı, barınma ve diğer harcamalar için kullanılmıştır. Ayrıca ilgili harcama grupları dışında kalan diğer harcama grupları için ise orana doğrusal kalıptan yararlanılmıştır. Sonuç olarak, analizde yer alan öğrenciler açısından gıda, giyim-ayakkabı, barınma, ulaşım ve eğitim-öğretim harcamalarının zorunlu mal niteliğine sahip olduğu ve haberleşme, kişisel bakım, eğlence, sosyo-kültürel, şans oyunları ve diğer harcamalar lüks mal niteliğinde görüldüğü tespit edilmiştir.

Kaynaklar

- Ada, Ş. ve Bilgili, A. S. (2008), “Üniversitenin Şehrin Sosyo-Ekonomik Kalkınmasına Etkisi (Atatürk Üniversitesi Örneği), *Dokuz Eylül Üniversitesi 2. Ulusal İktisat Kongresi*, İzmir.
- Ahçıhoca, D. ve T. Ertek, T. (2000), “Consumption Patterns of Households in North Cyprus”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı :1, ss. 1-6.
- Akkaya, Ş. ve Pazarlıoğlu, M. V. (1995), **Ekonometri I**, 3. Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Altunç, Ö. F., Aydın, C. ve Yıldırım, A. (2016), “Hanehalkı Harcamalarının Engel Eğrisi Analizi: Muş İli Merkez İlçe Örneği”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (1), ss. 377-392.

- Arslan, H. (2014), “Çankırı Karatekin Üniversitesinin Kente Ekonomik Katkısı ve Öğrenci Harcamalarının Farklı Değişkenler Açısından Analizi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 6, Sayı:12, ss. 114-127.
- Butrica, B. A. J., Goldwyn, H. and Johnson, R. W. (2005), “Understanding Expenditure Patterns in Retirement”, *CRR Working Paper*, No:2005-03, ss. 1-41.
- Çayın, M. ve Özer, H. (2015), “Üniversitelerin İl Ekonomisine Katkısı Ve Öğrencilerin Tüketim Yapısı: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:30, Sayı:2, ss. 131-147.
- Dilek, S., Avcı, M. ve Koçoğlu, C. M. (2015), “Talebin Gelir Esnekliği: Kastamonu Üniversitesi’nde Kırgız Öğrenciler Üzerinde Bir Uygulama”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:8, ss. 7-15.
- Giles, D. E. A. and Hampton, P. (1985), “An Engel Curve Analysis of Household Expenditure in New Zealand”, *Economic Record*, 61, ss. 450-462.
- Gujarati, N. D. (2006), **Temel Ekonometri**, 4. Baskı, İstanbul: Literatür Yayınları, (Çeviri: Şenesen, Ü. Ve Şenesen G. G.).
- Houthakker, H. S. (1957), “An International Comparison of Household Expenditure Patterns, Commemorating The Centenary of Engel’s Law”, *Econometrica*, 25 (4), ss. 532-551.
- Karahasanoğlu, T. (1974), “Eskişehir’de Tüketici Eğilimleri Ve Pazarlama Açısından Bir Değerlendirme”, *Eitua*, Yayın No:111/65, Ankara.
- Kasnakoğlu, Z. (1991), “Regional Consumption Patterns And Income Elasticities in Turkey: 1987”, *Journal of Economic Cooperation Among Islamic Countries*, 12, ss.111-116.
- Kaşlı, M. ve A. Serel (2008), “Üniversite Öğrenci Harcamalarının Analizi ve Bölge Ekonomilerine Katkılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 99-113.
- Kokmaz, Ö. (2015), “Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının İl Ekonomisine Katkısı: Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Analiz”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 2, ss. 233-250.
- Özer, H. (1992), *Erzurum’da Tüketim Harcamalarının Ekonometrik Analizi*, Erzurum: Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Özer, H. (2001), **Türkiye’de Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Doğrusal Harcama Sistemi Yaklaşımıyla Analizi**, Die Yayın No: 2463, Ankara.
- Özer, H. (2004), **Nitel Değişkenli Ekonometrik Modeller: Teori Ve Bir Uygulama**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

- Özer, H., Akan Y. Ve Çalmaşur, G. (2010), Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Gelir-Harcama İlişkisi, C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 1, ss. 231-249.
- Sakarya Üniversitesi İnsan Kaynakları ve Kariyer Kulübü (2005), “Sakarya Üniversitesi Öğrencileri’nin, Sakarya İline Ekonomik Katkısı”, Www.Uniaktivite.Net/Dosyalar/Sau_Rapor.Doc., Erişim Tarihi: 02.05.2017.
- Şenesen, Ü. ve Selim, R. (1995), “Consumption Patterns of Turkish Urban and Rural Households in 1987”, *Middle East Technical Univ. Studies In Development*, 22 (2), ss. 207-220.
- Tan, A., M., Akpınar, G. ve Kaşoğlu, A. N. (1998), “Üniversite Öğrencilerinin Tüketim Harcamalarının Yapısı Üzerine Bir Araştırma”, *Pazarlama Dünyası*, Sayı: 70.
- Tansel, A. (1986), “An Engel Curve Analysis of Household Expenditure in Turkey 1978-79”, *Middle East Technical Univ. Studies In Development*, 13 (3-4), ss. 239-257.
- Tarı, R., Çalışkan, Ş. ve Bayraktar, Y. (2006), “Kocaeli Üniversitesi Öğrencilerinin Gelir Ve Tüketim İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), ss. 168-179.
- Tarı, R. ve Pehlivanoğlu, F. (2007), “ Kocaeli İlinde Tüketici Davranışlarının Gelir-Harcama Grupları İlişkisi Açısından Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1), ss. 192-210.
- Tarı, R. (2017), **İktisada Giriş**, 23. Baskı, Ekin yayınevi, Bursa.
- Yayar, R. ve Demir, D. (2013), Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Tokat İli Ekonomisine Etkisi, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 8, ss. 106-122.
- Yaylalı, M. (2004), **Mikroiktisat**, 3. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Yaylalı vd., (2006), **Üniversite Gençliğinin Gelir-Harcama Kalıpları Araştırması**, Erzurum: Atatürk Üniv.Yayın No: 957.
- Yaylalı, M., Özer, H. ve Dilek, Ö. (2009), “Selçuk Üniversitesi Seydişehir Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Gelir-Harcama İlişkisi ve Meslek Yüksekokulunun İlçe Ekonomisindeki Yeri”, *10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, Erzurum, 27-29 Mayıs 2009.
- Yavuzçehre, Savaş, P. (2016), “Üniversitelerin Kentlerine Etkileri: Denizli Pamukkale Üniversitesi Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, ss. 235-250.
- Zortuk, M. (2009), “Cinsiyet Değişkeni Bağlamında Harcama Alt Grupları ve Gelir İlişkisi: Dumlupınar Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, ss. 25-32.

ABD’NİN GELENEKSEL OLMAYAN PARA POLİTİKASI UYGULAMALARININ GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE TAHVİL PIYASALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Selma ÖNER*

Cansu ŞARKAYA İÇELLİOĞLU**

Alınış Tarihi: 22 Mayıs 2018

Kabul Tarihi: 17 Eylül 2018

Öz: Bu çalışmanın amacı, Amerikan Merkez Bankası’nın 2008 küresel krizi sonrasında nicel gevşeme programları yoluyla uyguladığı geleneksel olmayan para politikasının, gelişmekte olan ülke tahvil piyasaları üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Bu amaçla, ABD 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları ile gelişmekte olan ülke tahvil piyasalarına ait 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler analiz edilmiştir. Gelişmekte olan piyasa tahvil faiz oranlarını temsilen Meksika, Peru, Şili, Polonya, Macaristan, Rusya, Çin, Hindistan, Endonezya, Filipinler ve Türkiye’nin 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları kullanılmıştır. Çalışma, 04.01.2010-20.12.2017 dönemine ait işgünü verilerini kapsamaktadır. Ekonometrik analizde Engel-Granger Eş-bütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi uygulanmış ve değişkenler arası ilişkiler Hata Düzeltme Modeli vasıtasıyla yorumlanmıştır. Analiz neticesinde, Filipinler dışındaki tüm gelişmekte olan ülke ekonomilerine ait 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları ile ABD 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranlarının hem uzun hem de kısa dönemde birbirleriyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ABD Tahvil Faiz Oranları, Gelişmekte Olan Piyasa Tahvil Faiz Oranları, Finansal Entegrasyon

THE EFFECT OF US UNCONVENTIONAL MONETARY POLICY IMPLEMENTATIONS ON THE DEVELOPING COUNTRY BOND MARKETS

Abstract: The purpose of this study is to examine the effect of US unconventional monetary policy applied through the quantitative easing programs after 2008 global crisis on the developing country bond markets. For this purpose, the short-term and long-term relationships between US 10-year benchmark bond interest rates and emerging market 10-year benchmark bond interest rates are analysed. The 10-year benchmark bond interest rates of Mexico, Peru, Chile, Poland, Hungary, Russia, China, India, Indonesia, the Philippines and Turkey have been used as representatives of emerging market bond interest rates. This study comprises workday data belongs to the period of 04.01.2010-20.12.2017. Engel-Granger Cointegration Test and Granger Causality Test have been applied in the econometric analysis; and relations between variables have been interpreted through the Vector Error Correction Model. According to the results of the analysis, it is found that there are both short-term and long-term relationships between US 10-year benchmark bond interest rates and the 10-year benchmark bond interest rates of all emerging market economies except the Philippines.

Keywords: US Bond Interest Rates, Emerging Market Bond Interest Rates, Financial Integration

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

I. Giriş

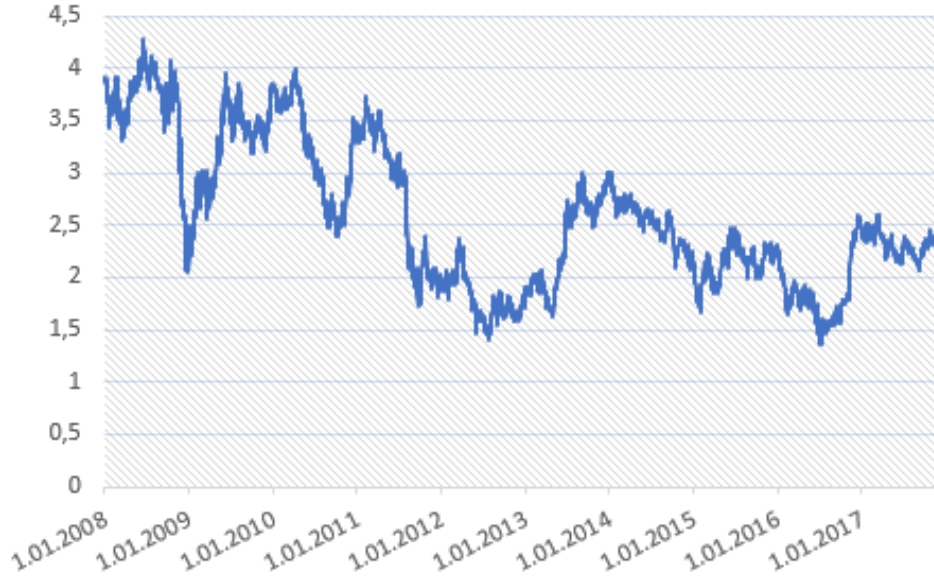
Krizlerin, oluştukları bölgede kalmayarak diğer bölgelere hızla yayılması sonucunda küresel bir kriz haline gelmesi durumu krizlerin bulaşma (yayılma) etkisi olarak adlandırılmaktadır (Tuna, vd., 2014:22). 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde başlayan küresel kriz de söz konusu yayılma etkisini sergilemiş ve dünyadaki küreselleşme sürecine bağlı olarak tüm dünya ülkelerine sirayet ederek para politikası uygulamaları üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Küresel krizin etkilerinin azaltılması ve kısa dönemde sona erdirilmesi amacıyla, Amerikan Merkez Bankası (FED) “nicel gevşeme (Quantitative Easing, QE)” adı altında tahvil satın alım programı başlatmış ve politika faizlerini hızla sıfıra yakın oranlara düşürmüştür. Söz konusu para politikası uygulaması, “geleneksel olmayan (unconventional) para politikası” olarak nitelendirilmiştir. Bu program çerçevesinde FED, devlet tahvil ve bonoları ile ipoteğe dayalı menkul kıymet satın alıp bu menkul kıymetler karşılığı bedelleri nakit para ile ödemeye başlamış ve böylece faiz oranlarını rekor seviyede düşürmüştür.

FED'in Kasım 2008'de başlattığı ilk nicel gevşeme programı (QE1) ile Kasım 2008-Nisan 2010 tarihleri arasında toplam 1,75 trilyon Amerikan doları likidite sağlanmıştır. Ancak krizin kısa sürede sona ermeyeceğinin anlaşılması ile birlikte FED, 2010 yılı Kasım ayında ikinci nicel gevşeme (QE2) programını başlatmıştır. Kasım 2010-Temmuz 2011 tarihleri arasında aylık 75'er milyar dolarlık dilimler halinde toplam 600 milyar Amerikan doları tutarında uzun vadeli Hazine tahvil ve bono satın alımı gerçekleştirilmiştir. İkinci nicel gevşeme sonrasında, 2012 yılı Eylül ayında üçüncü nicel gevşeme (QE3) programı başlatılmıştır. Eylül 2012'de aylık 40 milyar dolar tutarında ipoteğe dayalı varlık alımı ile başlayan üçüncü program, Aralık 2012'de aylık 45 milyar dolar tutarında uzun vadeli Hazine tahvili alımlarının da eklenmesiyle toplamda aylık 85 milyar dolarlık bir tutara ulaşmıştır. Söz konusu aylık varlık alım miktarı, 2014 yılı Ocak ayında 65 milyar dolara düşürülmüş (TCMB, 2014: 3) ve üçüncü nicel gevşeme programı, Ekim 2014'te sonlandırılmıştır (Chen, vd., 2015:5). 2008 yılında yaklaşık 865 milyar Amerikan doları olan ABD bilanço büyüklüğü, üçüncü nicel gevşeme programının sonlandırıldığı 2014 yılı Ekim ayında yaklaşık 4,5 trilyon Amerikan doları seviyesine ulaşmıştır.

FED'in söz konusu nicel gevşeme programları kapsamında tahvil alımı yoluyla piyasaya sağladığı likidite neticesinde tahvil faiz oranlarında önemli düşüşler yaşanmıştır. Şekil 1, ABD 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranlarının 2008-2017 yılları arasındaki değişimini göstermektedir. Reuters Veri Dağıtım Servisi'nden elde edilen verilere göre, Lehman Brothers Yatırım Bankası'nın iflas ettiği 15 Eylül 2008 tarihinde, ABD 10 yıllık gösterge tahvil faizleri % 3,39 seviyesindeydi. Ancak söz konusu tahvil faiz oranı, Kasım 2008 tarihinde başlayan ilk nicel gevşeme programı kapsamında FED'in ipoteğe dayalı menkul kıymet ile devlet tahvil ve bonolarını satın almaya başlaması ile birlikte % 2 seviyesine kadar düşmüştür. Şekil 1 incelendiğinde, Kasım 2010-Temmuz 2011

tarihleri arasında uygulanan ikinci nicel gevşeme programı döneminde ABD 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranlarında yine bir düşüş yaşandığı ve söz konusu oranın % 2'nin altına düştüğü görülmektedir.

Başkan Ben Bernanke'nin Mayıs 2013'te gerçekleşen Federal Açık Piyasa Komitesi (Federal Open Market Committee, FOMC) toplantısında FED'in büyük ölçekli varlık alımını azaltmaya başlayacağını ima eden beyanını takiben, finansal piyasalarda FED'in geleneksel olmayan para politikasının normalleşme sürecine girdiği algısı oluşmuştur. Beklentiler, FED'in tahvil alımını ne zaman azaltacağı ve dolayısıyla federal fon oranlarının ne zaman yükselişe geçeceği tahminlerine göre revize edilmiştir. Politika beklentilerindeki bu değişiklik, piyasa katılımcılarında riskten kaçınmanın gerekliliği algısı yaratmış ve özellikle gelişmekte olan piyasalara ait varlıklara yapılan yatırımlar azalmıştır (Dahlhaus ve Vasishtha, 2014: 2). Ardından, söz konusu normalleşme süreci algısı, Haziran 2013 FOMC duyurusu ile daha da güçlenmiş ve ABD tahvil faizlerinde ciddi bir artış gözlenmiştir. Bu artış trendi Şekil 1'de açıkça görülmektedir. Aynı dönemde gelişmekte olan piyasalarda da kamu faizleri önemli derecede artmış ve gelişmekte olan ülke para birimleri ABD doları karşısında önemli derece değer kaybetmiştir. (Bowman, vd., 2014: 14)

Şekil 1: ABD 10 Yıllık Gösterge Tahvil Faiz Oranları (2008-2017)

Kaynak: Reuters Veri Dağıtım Servisi, 20 Aralık 2017.

Görüldüğü gibi, ABD 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları, ABD ekonomisinin ve para politikasının en önemli göstergelerinden biri olması sebebiyle özellikle gelişmekte olan piyasalar tarafından yakından takip edilmektedir. Söz konusu oranlardaki değişimler, gelişmekte olan ülke faiz oranlarını, para politikası ve likidite miktarına ilişkin kararlarını, bu ülkelere gerçekleşen portföy yatırımlarını önemli derecede etkilemektedir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) da enflasyon raporlarında ABD ve diğer gelişmiş ülkelere ait 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranlarını yurtdışı gösterge faiz oranları olarak kabul etmekte ve para politikası kararlarını alırken söz konusu oranları dikkate almaktadır (TCMB, 2017: 1). Bu noktadan hareketle çalışmamızda, ABD 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları ile gelişmekte olan piyasa tahvil faiz oranlarını temsilen Morgan Stanley Capital International (MSCI) Emerging Markets Index içerisinde yer alan Meksika, Peru, Şili, Polonya, Macaristan, Rusya, Çin, Hindistan, Endonezya, Filipinler ve Türkiye ülkelerinin 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları arasındaki ilişkinin, 04.01.2010-20.12.2017 dönemi verileri kullanılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın veri seti, nicel gevşeme programlarının sonlandırıldığı Ekim 2014 tarihi sonrasındaki üç yıllık dönemi de kapsayacak şekilde geniş tutularak, değişkenler arasındaki ilişkilere ilişkin daha kapsamlı bir gözlem yapma ve literatürde yer alan çalışmaların bulgularını daha güncel verilerle destekleme olanağı elde edilmiştir.

II. Literatür İncelemesi

ABD tahvil faiz oranları ile gelişmekte olan ülke tahvil faiz oranları arasındaki ilişkiyi içeren çalışmalar incelendiğinde, söz konusu çalışmaların daha ziyade ABD'nin faiz ve likidite ile ilgili kararlarının gelişmekte olan ülke faizleri ve dolayısıyla bu ülkelere yönelik portföy yatırımları üzerindeki etkilerini ele aldıkları görülmektedir.

Jaramillo ve Weber (2013), küresel koşulların gelişmekte olan ülke tahvil piyasaları üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçladıkları çalışmalarında, Mart 2007-Temmuz 2013 dönemine ve Türkiye'nin de aralarında olduğu 26 gelişmekte olan ülkeye ait aylık veriler üzerinden panel data analizi gerçekleştirmişlerdir. Analiz neticesinde, gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki tahvil getirilerinin ağırlıklı olarak iki uluslararası faktörden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu faktörler, küresel risk iştahı ve küresel likiditede olarak belirlenmiştir. The Chicago Board Options Exchange Volatility Index (VIX) ile temsil edilen küresel risk iştahındaki artış, gelişmekte olan ülke tahvil piyasalarına yabancı yatırımcı ilgisini artırırken; başta ABD olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin küresel likitidenin artmasında oynadıkları rol de, gelişmekte olan ülke tahvil piyasalarına ilgiyi artırmakta ve faiz oranlarında düşüşe neden olmaktadır. Çalışmaya göre, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin söz konusu faktörler karşısındaki hassasiyeti ülkeden ülkeye değişmekte ve daha ziyade mali temeller, finansal sektörün dışa açıklığı ve cari işlemler

dengesi olarak sıralanan ülke bazlı niteliklere dayanmaktadır. Buna ilaveten, küresel koşullardaki olumsuzluklara bağlı riskler, özellikle finansal olarak daha açık, mali koşulları zayıf ve ciddi boyutlarda cari açığı olan ülke ekonomileri için oldukça yüksektir.

Miyajima, Mohanty ve Yetman (2014), uzun dönem faiz oranlarının uluslararası parasal aktarım mekanizmalarındaki rolünü ve ABD'nin olağandışı genişletici para politikası sonucu politika uygulamalarında yaşanan zorlukları incelemişlerdir. Çalışmada, ABD'nin çok düşük vade priminin, göreceli olarak küçük olan açık Asya ekonomileri üzerindeki etkisini analiz etmek amacıyla panel VAR modeli kullanılmıştır. Model, Ocak 2003-Aralık 2007 ve Haziran 2009-Aralık 2013 şeklinde belirlenen iki döneme ve Endonezya, Kore, Malezya, Filipinler ve Tayland ülkelerine ait aylık verilere uygulanmıştır. Çalışmanın teorik ve ampirik modeli, ABD vade priminin, ABD para politikasının Asya'ya aktarımında 2008 küresel krizi öncesinde bile önemli bir rol oynadığını ve söz konusu ilişkinin, kriz sonrası süreçte FED'in büyük ölçekli varlık alımını takiben daha da güçlendiğini ileri sürmektedir. Elde edilen sonuçlara göre, ABD'nin çok düşük vade primi, esasen düşük ulusal tahvil getirileri ve ulusal banka kredilerinde görülen hızlı büyüme yoluyla Asya'ya yayılmaktadır. Söz konusu finansal entegrasyon, ulusal para politikası uygulayıcılarının kısa vadeli politika faizleri üzerindeki kontrolünü azaltıyor gibi görünmemekle birlikte; gerçek ekonomik faaliyetin temel belirleyicileri olan uzun vadeli faiz oranları üzerindeki kontrolü riske atmaktadır.

Bowman, Londono ve Sapriza (2014), ABD'nin geleneksel olmayan para politikası uygulamalarının gelişmekte olan ülkelerin uzun vadeli devlet tahvili faizleri, döviz kurları ve hisse senedi fiyatları üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Analizde, Brezilya, Çin, Çek Cumhuriyeti, Hong Kong, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Kore, Malezya, Meksika, Filipinler, Polonya, Singapur, Güney Afrika, Tayvan, Tayland ve Türkiye'den oluşan 17 gelişmekte olan ülkeye ve Ocak 2006-Aralık 2013 dönemine ait veriler kullanılmış ve VAR Modeli uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, gelişmekte olan ülkelerin varlık fiyatları, özellikle de devlet tahvilleri, ABD'nin geleneksel olmayan para politikası duyurularına güçlü tepkiler vermektedir. Ayrıca, bir ülkenin ekonomik koşullarındaki bozulmanın, ülke ekonomisinin ABD para politikasındaki değişiklikler karşısındaki hassasiyetini önemli derecede arttırdığı sonucuna da ulaşılmıştır. Özellikle, faiz oranları, kredi temerrüt swap alım-satım marjı, enflasyon oranları veya cari açık seviyesi yüksek ve bankacılık sistemi daha kırılgan olan ülkelerin, ABD finansal değişkenlerindeki değişikliklerden daha fazla etkilendikleri görülmüştür.

Bhattarai ve Chatterjee (2015), FED'in Kasım 2008'de başlattığı nicel gevşeme programının gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerindeki yayılma etkisini incelemişlerdir. Bu amaçla, Ocak 2008-Kasım 2014 dönemine ait aylık verilere Bayesian Panel VAR methodu uygulanmıştır. Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkeler iki alt grup halinde analize dahil edilmiştir. Bunlardan

ilki, “kırılgan beşli (fragile five)” olarak adlandırılan ve ekonomilerinin FED’in nicel gevşeme politikası karşısında potansiyel hassasiyetinin olduğu düşünülen Brezilya, Hindistan, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika ülkeleridir. İkinci alt grup ise Şili, Kolombiya, Malezya, Meksika, Peru, Güney Kore, Tayvan ve Tayland ülkelerinden oluşan diğer 8 ülkeyi kapsamaktadır. Analiz neticesinde, nicel gevşeme programının yarattığı likidite bolluğu ve düşük faiz oranı politikasının, gelişmekte olan ülke ekonomilerine ait finansal değişkenler üzerinde güçlü etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu etkiler, döviz kurunda artış, uzun vadeli tahvil getirilerinde azalış, hisse senedi piyasasında hızlı bir artış ve gelişmekte olan ülkelere sermaye girişi şeklinde sıralanabilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, bu etkilerin en güçlü olduğu gelişmekte olan ülkeler kırılgan beşli olarak adlandırılan ülkeler olmuştur. Bununla birlikte, nicel gevşemenin gelişmekte olan ülkelerin üretim miktarı ve tüketici fiyatları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Hofmann ve Takáts (2015: 105-107), ABD gibi gelişmiş merkez ülke ekonomilerindeki faiz oranları ile gelişmekte olan ve daha küçük gelişmiş ülke ekonomilerindeki faiz oranlarının, söz konusu ülkelerdeki konjonktür hareketleri sıklıkla farklı aşamalarda olmasına rağmen, yakın bir şekilde birlikte hareket etmeleri noktasından yola çıkmışlardır. Çalışmalarında, özellikle 2008 krizi sonrası süreçte görülen söz konusu ortak hareketin sebebinin uluslararası parasal yayılma etkisi olup olmadığını araştırmışlardır. Bu amaçla, ABD ekonomisi, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 22 gelişmekte olan ülke ekonomisi ve küçük çaplı 8 gelişmiş ülke ekonomisine ilişkin 2000:Q1-2014:Q4 dönemi verilerini, panel regresyon yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz neticesinde, ABD kısa ve uzun dönem faiz oranlarının diğer ekonomilerdeki faiz oranlarını önemli derecede etkilediği ve söz konusu faiz yayılma etkisinin politika yayılma etkisini kısmen yansıttığı sonuçlarına ulaşmışlardır. Ayrıca, parasal yayılma etkisinin hem sabit hem de dalgalı kur rejimlerinde ortaya çıktığı ve 2008 krizi sonrası süreçte küresel anlamda gözlenen düşük faiz oranlarının, ABD’nin gevşek para politikasının diğer ülkelerdeki faiz oranları üzerinde aşağı yönlü ciddi bir baskı uygulamasına bağlı olduğu ortaya konmuştur.

Miyajima, Mohanty ve Chan (2015), son 15 yıl içinde gelişmekte olan piyasalara ait ulusal devlet tahvili getirilerini etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Bu amaçla, hem ülke riskini hem de kur riskini etkileyen küresel risk duyarlılığını temsilen VIX endeksi; ulusal para politikası tutumunu temsilen kısa vadeli ulusal faiz oranı kullanılmıştır. Enflasyon, GSYİH büyümesi ve mali dengeye ilişkin göstergeler ise, ulusal makroekonomik volatiliteden doğan ülke ve kur riskinin yanı sıra ulusal vade priminin de belirleyicileri olarak çalışmada yer almıştır.

Çalışmada büyüklük veya yatırımcı çeşitliliği (yabancı yatırımcı payının yüksek oluşu) açısından göreceli olarak gelişmiş tahvil piyasalarına sahip olan 11 gelişmekte olan ülke ele alınmıştır. Söz konusu ülkeler, Brezilya, Şili, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Kore, Malezya, Meksika, Polonya, Güney Afrika ve Türkiye'den oluşmakta ve bu ülkelerin tahvil piyasaları toplamı, gelişmekte olan ülke ulusal tahvil piyasaları toplam hacminin çoğunluğuna tekabül etmektedir. Diğer taraftan, literatürde de genel kabul gördüğü üzere, uluslararası güvenli varlık getirisi, ABD 10 yıllık tahvil getirisi ile temsil edilmiştir. Analizde Ocak 2000-Mayıs 2014 dönemine ait aylık veriler kullanılmış ve söz konusu dönem Ocak 2000-Aralık 2007, Ocak 2008-Nisan 2013 ve Mayıs 2013 sonrası şeklinde üç evrede incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, ulusal faktörler, gelişmekte olan piyasaların ulusal para birimi cinsinden devlet tahvili getirilerini büyük ölçüde açıklamakta iken; bu getiriler küresel riskten kaçınma şoklarına karşı da göreceli olarak dirençli hale gelmiştir. Son olarak, gelişmekte olan piyasaların ulusal para birimi cinsinden devlet tahvili getirilerindeki hareketlerin önemli bir kısmı, ABD tahvil getirileri ile ilişkilendirilebilmektedir. Söz konusu etkinin derecesi, FED'in tahvil alımını azaltabileceği yönünde oluşan yatırımcı beklentisi neticesinde, Mayıs 2013'ten sonra hızla artmıştır. Buna göre, olağandışı küresel genişletici para politikasının terse dönmesinin gelişmekte olan ülke tahvil piyasaları üzerinde güçlü ters etki yaratması beklenmektedir.

Sobrun ve Turner (2015), küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerdeki finansal koşulları merkez ekonomilerdeki uzun vadeli faiz oranlarına yakından bağlı hale getirmesi noktasından hareket etmişlerdir. Buna göre, gelişmekte olan ülkelerdeki finansal koşullar, başta nicel gevşeme programı olmak üzere gelişmiş ekonomilerdeki para politikası uygulamaları ve buna ilaveten birkaç parasal olmayan faktör tarafından aşağıya çekilen uzun vadeli dünya faiz oranına daha bağlı hale gelmiştir. Bu çalışma da uzun vadeli küresel faiz oranlarını para politikasına ve gelişmekte olan ülkelerdeki banka kredilerine bağlayan bazı yeni mekanizmaları incelemektedir. Elde edilen sonuçlara göre, her ne kadar gelişmekte olan ülkelerdeki para politikaları ulusal hedeflere göre oluşturulmaya devam etse de söz konusu ülkelerin merkez bankaları, ulusal politika faiz oranlarının tahvil piyasaları, döviz kurları ve ulusal bankaları üzerindeki etkisini ciddi anlamda hesaba katmalıdır. Söz konusu mekanizmaları anlamak, nicel gevşemeden çıkışa ve gelişmiş ekonomilerdeki daha yüksek politika faiz oranlarına hazırlanma konusunda gelişmekte olan ülke merkez bankalarına faydalı olabilecektir.

Hördahl, Sobrun ve Turner (2016: 10-13), gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerdeki faiz oranlarının, kısa vadeli Federal fon oranı ve uzun vadeli reel dünya faiz oranından oluşan iki küresel gösterge tarafından nasıl etkilendiğini incelemişlerdir. Analizde kullanılan veriler Avustralya, Kanada, Fransa, Yeni Zelanda, İsveç ve Birleşik Krallık'tan oluşan 6 gelişmiş ülke ekonomisine ve Brezilya, Şili, Kolombiya, Endonezya, Kore, Malezya,

Meksika, Filipinler, Polonya, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye'den oluşan 12 büyük gelişmekte olan ülke ekonomisine aittir. Söz konusu ülkelerin ulusal para birimleri cinsinden tahvil getirilerinin ve diğer faiz oranlarının üçer aylık değişimleri arasındaki korelasyonlar 2005:Q1-2016:Q1 dönemi verileri kullanılarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, küçük ekonomilerdeki merkez bankalarının kendi para birimleri cinsinden uzun vadeli faiz oranlarını etkileme gücü oldukça sınırlıdır. Diğer taraftan, Federal fon oranındaki bir artışın söz konusu uzun vadeli faiz oranları üzerindeki doğrudan etkisi de tahminlerin aksine oldukça düşüktür. Federal fon oranındaki 100 baz puanlık bir artış, gelişmekte olan ülkelerdeki uzun vadeli faiz oranlarını sadece 6 veya 7 baz puan arttırmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki kısa vadeli faiz oranları ile ABD uzun vadeli faiz oranları arasındaki korelasyon ise son 10 yılda önemli derecede artmıştır. 2005-2015 döneminde, ABD 10 yıllık tahvil getirisindeki 100 baz puanlık bir artış, çalışmada yer alan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait tahvil piyasalarındaki getirileri ortalama 70-80 baz puan arttırmıştır. Buna ilave olarak, FED genişletici para politikası uyguladığında, uzun vadeli reel dünya faiz oranlarının düştüğü gözlenmiştir. Bu durum, tahvil piyasalarının uluslararası parasal aktarım mekanizması içerisinde daha önemli bir hale geldiğini göstermektedir.

Bulut, Demirel ve Akar (2017: 53-54), 2008 krizi sonrası dönemde FED'in faiz artırımı kararlarının gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki portföy yatırımları üzerine etkilerini incelemişlerdir. Bu amaçla çalışmada, ABD 2 yıllık hazine bonusu faiz oranları, JP Morgan'ın dolar cinsinden seçilen yükselen piyasa ekonomilerinin tahvillerini içeren bir endeks olan Emerging Markets Bond Index Plus (EMBI+) endeksi ve VIX endeksi değişkenlerinin, Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Filipinler, Kolombiya, Macaristan, Malezya, Meksika, Pakistan, Peru, Polonya, Rusya, Şili, Tayland ve Türkiye'den oluşan 16 gelişmekte olan ülke ekonomisine yapılan portföy yatırımları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada, 2007:Q1-2015:Q4 dönemine ilişkin üçer aylık veriler kullanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan ekonometrik analiz neticesinde, portföy yatırımları ve gelişmekte olan ülke tahvil endeksi (EMBI+) arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. 10 yıllık ABD gösterge tahvil faizleri ile gelişmekte olan ülkelerin 10 yıllık ortalama tahvil faizi farkından oluşan EMBI+ spreadleri arttıkça portföy yatırımlarının azaldığı; diğer bir ifade ile portföy yatırımlarının gelişmekte olan ülke ekonomilerinden çıkış yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, küresel risk iştahını temsil eden VIX endeksi ile portföy yatırımları arasında güçlü anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur. Buna göre portföy yatırımcısı, küresel risk arttığında yatırım için güvenli liman aramaya başlamakta ve riskin görece daha az olduğu piyasalara yatırım yapmayı tercih etmektedir. Son olarak, çalışmada kullanılan bir diğer değişken olan ABD 2 yıllık hazine bonusu faiz oranları ise portföy yatırımlarını en güçlü ve negatif şekilde etkileyen değişken olarak tespit edilmiştir.

III. Veri Seti ve Yöntem

Konuya ilişkin literatür incelemesinin ardından çalışmamızda, ABD 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları ile gelişmekte olan ülke tahvil piyasalarına ait 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları arasındaki ilişkiler irdelenmektedir. Gelişmekte olan piyasa tahvil faiz oranlarını temsilen, Morgan Stanley Capital International (MSCI) Emerging Markets Index içerisinde yer alan Meksika, Peru, Şili, Polonya, Macaristan, Rusya, Çin, Hindistan, Endonezya, Filipinler ve Türkiye ülkelerinin 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları kullanılmıştır. Çalışma, 04.01.2010-20.12.2017 dönemine ait işgünü verilerini kapsamaktadır. Veriler Reuters Veri Dağıtım Servisi'nden elde edilmiş olup EViews 8 Programı'nda analiz edilmiştir. Çalışmadaki tüm değişkenlerin doğal logaritmik değerleri kullanılmış olup söz konusu değişkenler Tablo 1'de listelenmiştir.

Tablo 1: *Çalışmada Kullanılan Değişkenler*

ABD 10 Yıllık Tahvil Faiz Oranları	:	LNUS
Meksika 10 Yıllık Tahvil Faiz Oranları	:	LNMK
Peru 10 Yıllık Tahvil Faiz Oranları	:	LNPERU
Şili 10 Yıllık Tahvil Faiz Oranları	:	LNCHILE
Polonya 10 Yıllık Tahvil Faiz Oranları	:	LNP
Macaristan 10 Yıllık Tahvil Faiz Oranları	:	LNMC
Rusya 10 Yıllık Tahvil Faiz Oranları	:	LNR
Çin 10 Yıllık Tahvil Faiz Oranları	:	LNC
Hindistan 10 Yıllık Tahvil Faiz Oranları	:	LNH
Endonezya 10 Yıllık Tahvil Faiz Oranları	:	LNEND
Filipinler 10 Yıllık Tahvil Faiz Oranları	:	LNPHI
Türkiye 10 Yıllık Tahvil Faiz Oranları	:	LNTC

Ekonometrik analizde, değişkenler arası uzun dönemli ilişkilerin test edilebilmesi için Engel-Granger Eş-bütünleşme Testi; kısa dönemli ilişkilerin test edilebilmesi için ise Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Değişkenler arası ilişkiler Hata Düzeltme Modeli (Vector Error Correction Model, VECM) vasıtasıyla yorumlanmıştır.

A. Birim Kök Testi (Augmented Dickey Fuller Test)

İktisadi değişkenler arasındaki uzun dönemli eş-bütünleşme ilişkisinin incelenebilmesi için, öncelikle tüm serilerin aynı seviyeden durağan olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, seriler ilk olarak en çok kullanılan yöntemlerden biri olan Genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller, ADF) Birim Kök Testi ile sınanmıştır.

Gujarati (2005: 713) durağanlığı, ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç olarak ifade etmiştir. Durağan olmayan bir seri birim köklü seridir. Çalışmada kullanılan serilerin durağanlıklarını incelemek amacıyla Augmented Dickey Fuller (ADF) Testi uygulanmıştır. ADF Testi'nin hipotezleri aşağıda yer almakta olup, elde edilen sonuçlara Tablo 2'de yer verilmiştir.

H_0 : Seri birim köke sahiptir.

H_1 : Seri birim köke sahip değildir.

ADF Testi, serilerin hem sabit hem de trend&sabit olma durumları için iki opsiyonlu olarak uygulanmış ve tüm ülkelerde olasılık değerlerinin 0,05 değerinin üzerinde yer aldığı görülmüştür. Hesaplanan test istatistikleri kritik değerlerin arasında kaldığından, serinin birim köke sahip olduğunu ileri süren H_0 hipotezi % 5 anlamlılık düzeyinde reddedilememektedir. Diğer bir ifadeyle, faiz serilerinin, çalışmamızda yer alan tüm ülkelerde durağan olmadıkları sonucu elde edilmiştir. Bir zaman serisi farkı alındığında durağan hale gelebilmektedir. Bu nedenle, düzey değerleri durağan olmayan serilerin birinci farkları alınarak ADF Testi tekrarlanmıştır. Elde edilen sonuçlara Tablo 2'nin ikinci kısmında yer verilmiştir. Görüldüğü üzere, tüm serilerde olasılık değerleri % 1'in altında olduğundan, H_0 hipotezi reddedilmektedir. Buna göre, serilerin birinci farkları birim köke sahip değildir; yani durağandır. Birinci farkı alındığında durağan hale gelen seriler 1. dereceden bütünleşik I(1) olarak ifade edilmektedirler (Gujarati, 2005: 719).

Tablo 2: Değişkenlerin ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Sabit		Trend & Sabit		Birim Kök & Durağan
	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri	
LNUS	-2.835790	0.0535	-2.419355	0.3692	Birim Kök
LNMK	-2.785859	0.0605	-2.670480	0.2491	Birim Kök
LNPERU	-1.297540	0.6327	-1.130213	0.9223	Birim Kök
LNCHILE	-1.489620	0.5387	-3.391836	0.0530	Birim Kök
LNP	-2.153438	0.2239	-2.869566	0.1728	Birim Kök
LNMC	-0.331580	0.9178	-2.767650	0.2096	Birim Kök
LNR	-2.726950	0.0696	-2.683311	0.2437	Birim Kök
LNC	-1.521024	0.5229	-1.447650	0.8467	Birim Kök
LNH	-1.858858	0.3521	-2.501597	0.3274	Birim Kök
LNEND	-2.263874	0.1841	-2.265027	0.4524	Birim Kök
LNPHI	-1.939601	0.3142	-1.347304	0.8755	Birim Kök

Değişken	Sabit			Durağanlık Derecesi	
	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri			
LNTC	-2.225126	0.1974	-2.618968	0.2718	Birim Kök
Kritik Değer	% 1	-3,432678	% 1	-3,961581	
	% 5	-2,862454	% 5		
	% 10	-2,567302	% 10		
LNUS	-45.50567	0.0001		I (1)	
LNMK	-43.26765	0.0000		I (1)	
LNPERU	-36.42152	0.0000		I (1)	
LNCHILE	-36.94340	0.0000		I (1)	
LNP	-39.05780	0.0000		I (1)	
LNMC	-42.75093	0.0000		I (1)	
LNR	-23.29379	0.0000		I (1)	
LNC	-64.85038	0.0001		I (1)	
LNH	-37.66371	0.0000		I (1)	
LNEND	-36.59406	0.0000		I (1)	
LNPHI	-40.73886	0.0000		I (1)	
LNTC	-42.77020	0.0000		I (1)	

B. Engle Granger Eş-bütünleşme Testi ve Hata Düzeltme Modeli

Regresyon modelinde yer alan hata terimini (u_t) eşitliğin sol tarafına aldığımızda, u_t 'nin durağan bir seri olduğu tespit edilirse, X ve Y değişkenlerinin eş-bütünleşik olduğu sonucu elde edilmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 313). Bu durum X ve Y değişkenlerinin düzey değerleri ile kurulan regresyonun sahte olmadığı ve söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu anlamına gelmektedir. Çalışmada tüm seriler 1. dereceden bütünleşiktir. Aynı dereceden bütünleşik olan söz konusu serilerin hata terimlerine ADF Testi uygulanmış olup elde edilen sonuçlara Tablo 3'te yer verilmiştir. Sonuçlara göre, tüm değişkenlere ait hata terimlere 0.05 anlamlılık düzeyinde durağandır.

$$Y_t = \beta_1 + \beta_2 X_t + u_t \quad (1)$$

$$u_t = Y_t - \beta_1 - \beta_2 X_t \quad (2)$$

Hata Düzeltme Modeli (Vector Error Correction Model, VECM), aralarında uzun dönemli ilişki olan değişkenler arasında kısa dönemde ortaya çıkan dengesizlikleri düzeltmek amacıyla kullanılmaktadır. (3) numaralı eşitlikte, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci farkları (ΔY_t ve ΔX_t) ile kalıntı değerinin bir gecikmesi ($\hat{u}_{t-1}$) yer almaktadır. $\hat{u}_{t-1}$ 'in katsayısı olan α_2 ,

bağımlı değişkende bir dönemde meydana gelen dengesizliğin ne kadarının diğer dönemde düzeltildiğini göstermektedir (Gujarati, 2005: 729).

$$\Delta Y_t = \alpha_1 + \alpha_2 \Delta X_t + \alpha_2 \hat{u}_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Tablo 3: Engel Granger Eş-bütünleşme Testi Sonuçları

Değişkenlere ait Hata Terimleri	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Durağanlık Durumu
LNМК	-3.738050	0.0002*	Durağan
LNPERU	-2.725830	0.0063*	Durağan
LNCHILE	-3.113060	0.0018*	Durağan
LNP	-2.499346	0.0121*	Durağan
LNMC	-2.470073	0.0131*	Durağan
LNR	-2.518586	0.0115*	Durağan
LNC	-2.426294	0.0148*	Durağan
LNH	-3.289763	0.0010*	Durağan
LNEND	-3.895459	0.0001*	Durağan
LNPHI	-2.652654	0.0078*	Durağan
LNTC	-2.613087	0.0087*	Durağan

* % 5 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4: Hata Terimine Ait Katsayı Değerleri (VECM)

Değişkenler	Hata Terimlerine Ait Katsayılar	Hata Teriminin Olasılık Değerleri
LNМК	-0.010366	0.0006
LNPERU	-0.005918	0.0192
LNCHILE	-0.010885	0.0018
LNP	-0.006278	0.0161
LNMC	-0.006104	0.0113
LNR	-0.006210	0.0103
LNC	-0.006897	0.0109
LNH	-0.006472	0.0079
LNEND	-0.009448	0.0018
LNPHI	-0.005415	0.0548
LNTC	-0.005977	0.0180

Hata Düzeltme Modeli sonuçlarına göre, tüm modellerde hata terimlerine ait katsayıların negatif ve 0 ile 1 arasında bir değerde olduğu görülmektedir. Bu durum, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığına bir işaretir. Bununla birlikte hata terimlerinin olasılık değeri incelendiğinde, Filipinler modelinde hata teriminin % 10 düzeyinde anlamlı olmasına rağmen % 5 düzeyinde anlamlı kabul edilmediği görülmektedir. Çalışmamızda güven aralığı % 95 olarak kabul edildiğinden, Filipinler'deki 10 yıllık tahvil faiz oranlarının ABD'deki 10 yıllık tahvil faiz oranları ile uzun dönemde dengeye geldiğine dair bir sonuca varılamamıştır. Meksika, Peru, Şili, Polonya, Macaristan, Rusya, Çin, Hindistan, Endonezya ve Türkiye'deki 10 yıllık tahvil faiz oranları ile ABD'deki 10 yıllık tahvil faiz oranları ise uzun dönemde dengeye yaklaşmaktadır. LNMK'daki 1 birim dengesizliğin yaklaşık % 1,03'ü, LNPERU'daki 1 birim dengesizliğin yaklaşık % 0,59'u, LNCHILE'deki 1 birim dengesizliğin yaklaşık % 1,08'i, LNP'deki 1 birim dengesizliğin yaklaşık % 0,62'si, LNMC'deki 1 birim dengesizliğin yaklaşık % 0,61'i, LNR'deki 1 birim dengesizliğin yaklaşık % 0,62'si, LNC'deki 1 birim dengesizliğin yaklaşık % 0,68'i, LNH'deki 1 birim dengesizliğin yaklaşık % 0,64'ü, LHEND'deki 1 birim dengesizliğin yaklaşık % 0,94'ü ve LNTC'deki 1 birim dengesizliğin yaklaşık % 0,59'u bir dönem sonra düzeltilmektedir.

C. Granger Nedensellik Analizi

Seriler arası uzun dönemli ilişkilerin test edilmesinden ardından, çalışmamızın son aşamasında Granger Nedensellik Testi yapılarak değişkenlerin kısa dönemli ilişkilerinin varlığı ve yönü araştırılmıştır. Granger Nedensellik Analizi değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkileri incelemektedir. Analizde, bir değişkendeki değişikliklerin diğer bir değişkendeki değişikliklere neden olup olmadığı araştırılmaktadır (Brooks, 2002: 339-340). Analiz tek yönlü yapılabildiği gibi çift yönlü olarak da uygulanabilmektedir. Temel ve alternatif hipotezler aşağıda yer almaktadır.

H_0 : X , Y 'nin Granger nedeni değildir.

(X 'den Y 'ye Granger nedenselliği yoktur)

H_1 : X , Y 'nin Granger nedenidir.

(X 'den Y 'ye Granger nedenselliği vardır)

Granger Nedensellik Analizi'ne başlarken ilk olarak uygun gecikme uzunluğu hesaplanmalıdır. Bu amaçla, LR Test İstatistiği, Son Tahmin Hata Kriteri (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) ile gecikme uzunlukları hesaplanmış ve her bir değişken için en uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Tablo 5'de yer alan söz konusu gecikme uzunlukları dikkate alınarak Granger Nedensellik Analizi gerçekleştirilmiş olup elde edilen sonuçlara Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 5: Uygun Gecikme Uzunlukları

Değişkenler	Uygun Gecikme Uzunluğu	Değişkenler	Uygun Gecikme Uzunluğu
LNMK	: 6	LNC	: 2
LNPERU	: 7	LNH	: 4
LNCHILE	: 7	LNEND	: 7
LNP	: 6	LNPHI	: 6
LNMC	: 6	LNTC	: 6
LNR	: 7		

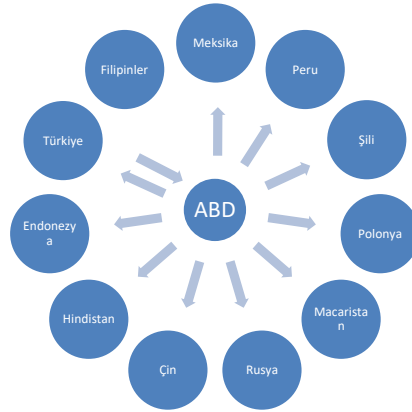
Tablo 6’da yer alan Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre, ABD’de 10 yıl vadeli ihraç edilen tahvillerin faiz oranlarındaki değişim, Meksika, Peru, Şili, Polonya, Macaristan, Rusya, Çin, Hindistan, Endonezya ve Türkiye’de 10 yıl vadeli ihraç edilen tahvillerin faiz oranlarındaki değişimin bir nedenidir. ABD’nin uzun vadeli tahvil faiz oranları ile Meksika, Peru, Şili, Polonya, Macaristan, Rusya, Çin, Hindistan ve Endonezya’nın uzun vadeli tahvil faiz oranları arasındaki ilişki tek yönlü olup; söz konusu ilişki ABD’den gelişmekte olan ülkelere doğrudur. Bununla birlikte, çalışmada yer alan gelişmekte olan ülkelerden Türkiye ile ABD arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca, çalışmada incelenen ülkelere Filipinler ile ABD’nin 10 yıllık tahvil faiz oranları arasında Granger nedensellik ilişkisine rastlanamamıştır.

Tablo 6: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: LNMK		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
LNUS	24.20398	0.0005
Bağımlı Değişken: LNPERU		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
LNUS	17.85252	0.0127
Bağımlı Değişken: LNCHILE		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
LNUS	32.28557	0.0000
Bağımlı Değişken: LNP		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
LNUS	41.93188	0.0000
Bağımlı Değişken: LNMC		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
LNUS	21.55555	0.0015
Bağımlı Değişken: LNR		

Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
LNUS	14.64377	0.0408
Bağımlı Değişken: LNC		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
LNUS	7.242607	0.0267
Bağımlı Değişken: LNH		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
LNUS	17.44196	0.0016
Bağımlı Değişken: LNEND		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
LNUS	14.41585	0.0443
Bağımlı Değişken: LNPHI		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
LNUS	10.14973	0.1185
Bağımlı Değişken: LNTC		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
LNUS	19.24032	0.0038
Bağımlı Değişken: LNUS		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
LNTC	14.21788	0.0273

Şekil 2: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

IV. Sonuç

FED, küresel krizin etkilerinin azaltılması amacıyla Kasım 2008’de başlattığı ve geleneksel olmayan para politikası olarak nitelendirilen nicel gevşeme programı çerçevesinde, devlet tahvil ve bonoları ile ipoteğe dayalı menkul kıymet satın alıp bu menkul kıymetler karşılığı bedelleri nakit olarak ödemeye başlamış ve böylece faiz oranlarını rekor seviyede düşürmüştür. Bu süreç, küreselleşmenin etkisiyle gelişmekte olan ülke ekonomilerini de etkiler hale gelmiş ve ABD 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları, ABD ekonomisinin ve para politikasının en önemli göstergelerinden biri olması sebebiyle özellikle gelişmekte olan piyasalar tarafından daha yakından takip edilmeye başlanmıştır.

Bu noktadan hareketle çalışmamızda, ABD 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları ile gelişmekte olan ülkeleri temsilen Meksika, Peru, Şili, Polonya, Macaristan, Rusya, Çin, Hindistan, Endonezya, Filipinler ve Türkiye ülkelerinin 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler analiz edilmiştir. 04.01.2010-20.12.2017 dönemine ait işgünü verileri ile gerçekleştirilen ekonometrik analiz neticesinde, Meksika, Peru, Şili, Polonya, Macaristan, Rusya, Çin, Hindistan, Endonezya ve Türkiye ülkelere ait 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları ile ABD 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları arasındaki kısa dönemli dengesizliklerin uzun dönemde düzeldiği sonucu elde edilmiştir. Bununla birlikte, Filipinler modelinde hata teriminin % 10 düzeyinde anlamlı olmasına rağmen % 5 düzeyinde anlamlı kabul edilmediği görülmektedir. Çalışmamızda güven aralığı % 95 olarak kabul edildiğinden, Filipinler’deki 10 yıllık tahvil faiz oranlarının ABD’deki 10 yıllık tahvil faiz oranları ile uzun dönemde dengeye geldiğine dair bir sonuca varılamamıştır. Diğer taraftan, değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiler Granger Nedensellik Testi ile analiz edildiğinde, Türkiye’deki ve ABD’deki 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları arasında çift yönlü bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Granger Nedensellik Testi’nin diğer gelişmekte olan ülkeler ile ilgili sonuçları incelendiğinde ise, ABD’den gelişmekte olan ülkelere doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak, Meksika, Peru, Şili, Polonya, Macaristan, Rusya, Çin, Hindistan, Endonezya ve Türkiye’deki 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları ile ABD’deki 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları, hem uzun hem de kısa dönemde birbirleriyle ilişkili iken; Filipinler’deki 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları ile ABD’deki 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları arasında ne kısa dönemde ne de uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Elde edilen bu sonuç, Amerikan Merkez Bankası’nın Kasım 2008 – Ekim 2014 döneminde nicel gevşeme programları yoluyla uyguladığı geleneksel olmayan para politikasının, düşük tahvil faiz oranları kanalıyla gelişmekte olan ülke tahvil piyasalarına aktarıldığını ortaya koymaktadır. Buna göre, FED’in nicel gevşeme programı çerçevesinde, devlet tahvil ve bonoları ile ipoteğe dayalı menkul kıymet satın alıp bu menkul kıymetler karşılığı bedelleri nakit olarak ödemesi neticesinde yaratılan likidite bolluğu, ABD’deki tahvil faiz

oranlarını rekor seviyede düşürmüştür. Ardından, yaratılan bu likidite, kısa vadeli sermaye olarak gelişmekte olan ülkelere kaymış ve bu ülkelerdeki tahvil faiz oranlarına baskı yaparak söz konusu oranların da düşmesine neden olmuştur. Elde edilen bu bulgu, literatürde yer alan önceki çalışmalarla da örtüşmekte ve gelişmekte olan ülkelerin faiz oranlarını, para politikası ve likidite miktarına ilişkin kararlarını ve bu ülkelere gerçekleşen portföy yatırımlarını önemli derecede etkilemektedir. Söz konusu etkileşimler, yeni birer inceleme alanı olarak değerlendirilebilmektedir.

Kaynaklar

- Bhattarai, S., ve Chatterjee, A. (2015), "Effects of US Quantitative Easing on Emerging Market Economies", *Federal Reserve Bank of Dallas, Globalization and Monetary Policy Institute Working Papers*, No.255.
- Bowman, D., Londono, J. M., ve Sapriza, H. (2014). "U.S. Unconventional Monetary Policy and Transmission to Emerging Market Economies", *Board of Governors of the Federal Reserve System, International Finance Discussion Papers*, No.1109.
- Brooks, C. (2002). **Introductory Econometrics for Finance**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bulut, E., Demirel, B., ve Akar, N. Ç. (2017). "2008 Krizi Sonrası FED'in Faiz Artırımının Yükselen Piyasa Ekonomilerindeki Portföy Yatırımları Üzerine Etkileri", *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(1), 35-58.
- Chen, Q., Filardo, A., Hei D., ve Zhu, F. (2015). "Financial Crisis, US Unconventional Monetary Policy and International Spillovers", *IMF Working Papers*, WP/15/85.
- Dahlhaus, T., ve Vasishtha, G. (2014). "The Impact of U.S. Monetary Policy Normalization on Capital Flows to Emerging-Market Economies", *Bank of Canada Working Papers*, No.2014-53.
- Gujarati, D. N. (2005). **Temel Ekonometri**, Çev. Şenesen, Ü., & Şenesen, G. G., 3. baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Hofmann, B., ve Takáts, E. (2015), "International Monetary Spillovers", *BIS Quarterly Review*, Eylül, 105-118.
- Hördahl, P., Sobrun, J., ve Turner, P. (2016). "Low Long-Term Interest Rates as a Global Phenomenon", *BIS Working Papers*, No.574.
- Jaramillo, L., ve Weber, A. (2013). "Global Spillovers into Domestic Bond Markets in Emerging Market Economies", *IMF Working Papers*, WP/13/264.
- Miyajima, K., Mohanty, M., ve Chan, T. (2015). "Emerging Market Local Currency Bonds: Diversification and Stability", *Emerging Markets Review*, 22, 126-139.
- Miyajima, K., Mohanty, M., ve Yetman, J. (2014). "Spillovers of US Unconventional Monetary Policy to Asia: The Role of Long-Term Interest Rates", *BIS Working Papers*, No.478.

Reuters Veri Dağıtım Servisi, 20 Aralık 2017.

Sevüktekin, M., ve Nargeleçekenler, M. (2010). **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi**, Geliştirilmiş 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Sobrun, J., ve Turner, P. (2015). “Bond Markets and Monetary Policy Dilemmas for The Emerging Markets”, *BIS Working Papers*, No.508.

Tuna, K., Öner, S., ve Öner, H. (2014). “2008 Küresel Kriz Döneminde Türkiye ile Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Krizin Yayılma Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Çalışma”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 21-32.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2014). Bülten, Mart 2014, Sayı 33.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2017). Enflasyon Raporu, 2017-IV.

TÜRKİYE’DE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNDE TÜKETİM VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR: ULUSAL MAKALELER VE LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR İÇERİK ANALİZİ

Cansu GÖKMEN KÖKSAL*
Mehmet TIĞLI**

Alınış Tarihi: 18 Mayıs 2018

Kabul Tarihi: 19 Eylül 2018

Öz: Bu araştırma Türkiye’de alışveriş merkezlerine (AVM) yönelik algıları ve davranışları konu edinen tez ve makalelerin genel profilini belirlemeyi amaçlayan betimsel bir içerik analizidir. Veri toplama tekniği olarak benimsenen doküman incelemesi sonucunda; 1993-2016 yılları arasında yayımlanmış 20 yüksek lisans, 13 doktora tezi ve 20 ulusal makale olmak üzere toplam 53 çalışmaya ulaşılmıştır. Tez ve makaleler yıl, üniversite, örneklem ve ele aldıkları değişkenler itibarıyla incelenmiştir. Elde edilen veriler SPSS 21.0 programı aracılığıyla analiz edilerek, grafiksel ve betimsel bir biçimde sunulmuştur. Ulusal çalışmalarda en çok irdelenen faktörlerin tüketicilerin demografik unsurları, çekicilik unsurları, AVM’lere gitme amaçları ve tutumları olduğu görülmüştür. Bu bağlamda elde edilen bulgular detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Araştırma sonucunda, gelecek çalışmaların yararlanması amacıyla model önerisinde bulunulmuş ve kısıtlar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alışveriş Merkezleri, Tüketici, Alışveriş Merkezinde Sadakat, İçerik Analizi

CONSUMPTION AND CONSUMER BEHAVIOR IN SHOPPING MALLS IN TURKEY: THE CONTENT ANALYSIS ON NATIONAL STUDIES AND GRADUATE THESIS

Abstract: This research is a descriptive content analysis, aims to determine the overall profile thesis and articles, which entreated perceptions and behaviors about shopping centers in Turkey. As a result of the document review adopted as the data collection technique; between 1993 and 2016, 20 master’s thesis, 13 doctoral dissertations, and 20 papers were accessed. Thesis and articles were analyzed in terms of the year, university, sample, independent and dependent variables. The obtained data were analyzed by SPSS 21.0 program and presented graphically in a descriptive format. Demographic factors, attractiveness factors, motivations and attitudes towards shopping centers were found to be the most important factors in national studies. Findings, in this context, have been discussed in detail. As a result of the research, a model proposal was made to use in future studies. Finally, the constraints of working are given.

Keywords: Shopping Malls, Consumer, Shopping Mall Loyalty, Content Analysis

---

* Arş. Gör., Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü

I. Giriş

1980'li yıllardan itibaren teknolojiye, toplumsal hayatta ve tüketimde meydana gelen gelişmeler tüketicilerin davranışlarında da değişimlere yol açmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda alışveriş merkezlerinin toplumsal yaşam içerisindeki konumunda ve tüketicinin algısında da ciddi farklılıklar meydana geldiği görülmektedir. Diğer taraftan artan nüfus, zaman baskısı, iş hayatının kişilere getirdiği sorumluluklardaki artış, tüketicilerin ihtiyaç duyduğu ürün ve hizmetleri tek bir yerden karşılanması ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu noktada 1920'li yıllarda ilk örnekleri verilen organize alışveriş merkezleri; büyük değişimler geçirerek tüketicilere sosyalleşme, eğlenme vb. gibi birçok olanakları içerisinde barındıran, tüketicilerin farklı ihtiyaçlarına cevap veren yaşam alanları haline gelmiştir (Alkibay, vd.,2007: 27). Öte yandan teknolojik gelişmelerin sundukları olanaklar tüketicilerin birbirinden farklı birçok ihtiyacının zaman, mekân sınırı olmaksızın giderilmesine imkân tanısa da özellikle Türkiye bağlamında tüketicinin alışveriş merkezlerine olan ilginin azalmadığı ve hala azımsanamayacak bir yoğunluğun mağazalarda gezerek, görerek, dokunarak ürünleri keşfetme ve deneyimleme ihtiyaçlarının devam ettiği görülmektedir (Kabadayı ve Paksoy, 2016). Öte yandan uluslararası literatür alışveriş merkezlerinin tüketicilerin hayatlarındaki etkiyi ve tüketim davranışlarında meydana getirdiği değişikliği çeşitli kavram ve teoriler çerçevesinde açısından ele alırken; ulusal literatürün çeşitli konu başlıkları ve konseptleri ile sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenlerle de ulusal literatür bağlamında tüketicilerin AVM'lerdeki davranışlarının, tüketim motiflerinin araştırılmasının, özellikle perakendelerin topluma ve ekonomiye sağladığı katkılar göz önüne alındığında önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışma kapsamında AVM'lerde tüketim ve tüketicilerin davranışları ile ilgili ulaşılabilir olan lisansüstü tezler ve ULAKBİM ve Google Akademik veri tabanlarında taranan makaleler ele alınmıştır. Araştırmanın; ulusal yazında AVM'ler ile ilgili yapılan çalışmaları derleyen emsal bir çalışmanın olmaması itibarıyla ve daha önceden yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulguları tartışarak gelecek araştırma ve araştırmacılara yol göstermesi bakımından önem taşıdığı, faydalı olacağı düşünülmektedir.

II. Türkiye'de Alışveriş Merkezleri

Dünya'da özellikle 19. yy 'ın ikinci yarısından itibaren perakendecilikte meydana gelişmeler başta bu sektörün merkezi olan Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok ülkeyi etkisi altına almıştır. Anadolu'da ise özellikle gıdalar ile ilgili perakendecilik faaliyetleri orta çağdandan itibaren yaygın hale gelirken; modern perakendeciliğin Avrupa'ya kıyasla daha sonraki yıllarda gelişim gösterdiği görülmüştür. Taraflara çeşitli ticari ilişkiler kurma fırsatı sunan ve el işleri ile gıda maddelerinin tek bir çatı altında sunulduğu kapalı çarşılar Anadolu'nun ilk hipermarketleri olarak sayılmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki

ticaret anlayışındaki değişim ve gelişmelerin de etkisiyle birlikte 1950’li yıllarda Migros ilk kez Türkiye’ye girmiş ve onu sonraki yıllarda Gima takip etmiştir. Öte yandan yaşanan toplumsal ve ekonomik değişimler değişen tüketicilerin ithal ürünlere olan ilgilerine ve taleplerine cevap verme ihtiyacı AVM’lerin kurulmasını da zorunlu hale getirmiştir (Cengiz ve Özden, 2002:2-6; Alkibay vd., 2007: 28-34). Bu anlamda Türkiye’de dünyadaki organize AVM’lere uygun ilk örnek 1988 yılında İstanbul ‘da kurulmuş olan Galleria olmuştur. Türkiye’de perakendecilik alanındaki gelişmelerin seyrinin diğer ülkelere göre nispeten daha yavaş olduğu görülse de, özellikle 20. yy ile birlikte sektör içerisinde AVM’lerin giderek ivme kazandığı söylenebilir (Alkibay vd., 2007: 149-150). Bugün ise AVM’ler tüketicilerin sadece ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak ziyaret edilen mekânlar olmaktan çıkmış, tüketiciler tarafından alışverişin yanında eğlence, sanat, kültür ve spor gibi faaliyetlerin de birlikte sunulduğu bir yaşam merkezi haline dönüştüğü görülmektedir (Deniz, 2008:115-116). Bu bağlamda hizmet sunan AVM’lerin tüketiciler tarafından tercih edilmesi, özellikleri, alışverişçilerin motivasyonları vb. gibi başlıklar da hem dünyadaki hem de ülkemizdeki araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Tüketicilerin müşteriliğini, sadakatlerini ve tüketicilerin değiştirme davranışlarını yönetmek için perakende stratejilerinin doğru şekilde oluşturulması/uygulanması bu noktada hem çok önemli hem de çok zor bir husustur. Bu noktada tüketicilerin sadakatlerini etkileyen unsurların ve bu unsurlar arasındaki ilişkilerin anlaşılmasını sağlayacak çalışmaların yapılması faydalı olacaktır (El-Adly, 2016: 217-226). Ulusal literatürdeki çalışmalarda da AVM’lere yönelik tüketicilerin algılarının ne olduğu, nelerden etkilendiği, ziyaretçilerin alışveriş sıklıkları, nedenleri, amaçları gibi birçok unsurun ele alındığı göze çarpmaktadır.

Bu bağlamda AVM’ler ve AVM’lerde tüketici davranışını konu alan makale ve tezleri betimsel içerik analizi ile inceleyen bu çalışmada; ulusal literatürde AVM’ler ile ilgili yapılan çalışmaların türlerinin dağılımı, yıllara göre değişimi, örneklem büyüklüğü, örneklem özelliği ve örneklem çerçevelerinin dağılımı, tüketiciyi konu alan çalışmalardaki sıklıkla ele alınan unsurlar, tercih nedenleri olarak sıklıkla ele alınan faktörler ele alınarak betimsel istatistikler ile var olan durum ortaya koymaya çalışılacaktır. AVM’lere yönelik tüketici davranışlarının nasıl olduğuna ilişkin aşağıda belirtilen sorulara cevap bulma amacı ile ele alınıp detaylı bir şekilde incelenmiştir.

▪ Ülkemizde AVM’lerdeki tüketim ve tüketicilerin davranışlarına dair çalışmalar hangi yıllardan itibaren ivme kazanmıştır?

▪ Tüketicilerin AVM’lerdeki algıları ve davranışları ne sıklıkla araştırılmıştır?

▪ Çalışmalarda hangi tür araştırma tasarımları kullanılmıştır?

▪ Ampirik çalışmalarda kullanılan örneklemelerin özellikleri nelerdir?

▪ AVM'lerdeki tüketicilerin davranışlarının açıklanmasında hangi değişkenlerden yararlanılmıştır?

▪ Ampirik araştırmalarda AVM'lerde tüketicilerin algılarını ve davranışlarını ölçümlemek amacıyla kullanılan yapılarda en çok ele alınan unsurlar nelerdir?

Ayrıca, tez ve makalelerin ampirik bulguları yapılacak olan sınıflandırma ışığında ele alınarak, tüm faktörlerin yer aldığı bir model önerisi çalışmanın sonucunda yapılacaktır.

III. Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma olarak desenlenmiştir. Araştırmanın amacına yönelik bilgileri kapsayan yazılı materyallerin analiz edilmesine dayanan doküman incelemesi ise veri toplama tekniği olarak benimsenmiştir. Verilerin analiz edilmesinde ise betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, metinlerin düzenlenmesini, sınıflandırılması, karşılaştırılması ve metinlerden teorik sonuçlar çıkarılmasından oluşan bir araştırma tekniğidir (Göktaş vd., 2012). Bu araştırmanın evreni 1993 ve 2015 yılları arasında tamamlanan yüksek lisans ve doktora tezleri ile 2002 ve 2016 yılları arasında yayınlanan ulusal makalelerden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında bu makale ve tezlerin incelenerek yapılan değerlendirme ile var olan durum ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmaya dâhil olan çalışmaların AVM 'ler ile ilgili olması ve belirtilen amaçlara yönelik olmasına özen gösterilmiştir. Bu bağlamda incelenen tezler ve makaleler yayın yılı, yapıldığı üniversite, örneklem ve örneklem özellikleri, çalışmanın konu doğrultusunda incelenen değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Ulusal çalışmalar kapsamında AVM'ler ile ilgili yapılan çalışmaların derlenmesi amacıyla öncelikle 17 Mart 2017 tarihi itibarıyla YÖK tez arşivi, Ulakbim ve Google Akademik veri tabanlarında taramalar yapılmıştır. Bu taramalarda "Alışveriş merkezi", Shopping Center", "Shopping Mall" terimleri anahtar kelimeler olarak kullanılmıştır. ULAKBİM tarafından sunulan TR Dizin'de taranan ulusal dergilerdeki makalelerde AVM'ler ve tüketim davranışı üzerine yapılan araştırmalar dâhil edilmiştir. Yapılan aramalarda kriterlere göre belirlenen bütün ulaşılabilir araştırmalar bu çalışmaya dâhil edilmiştir. YÖK 'ün Ulusal Tez Merkezi veri tabanında aramalar yapılırken de aynı yol benimsenmiş, kriterlere uymayanlar ve ulaşım izni olmayan bazı tezler de listeden çıkartılarak çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Tüketicilerin AVM'ler ile ilgili algılarını ve davranışlarını ele alan toplamda 1993-2017 yılları arasında yayımlanmış 20 yüksek lisans, 13 doktora tezi ve 20 ulusal makale olmak üzere toplam 53 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmalar ile ilgili betimleyici sonuçlar bulguların ilk bölümünde verilirken; ikinci kısmında ise Türkiye'de AVM'leri ve AVM'lerde tüketim davranışını

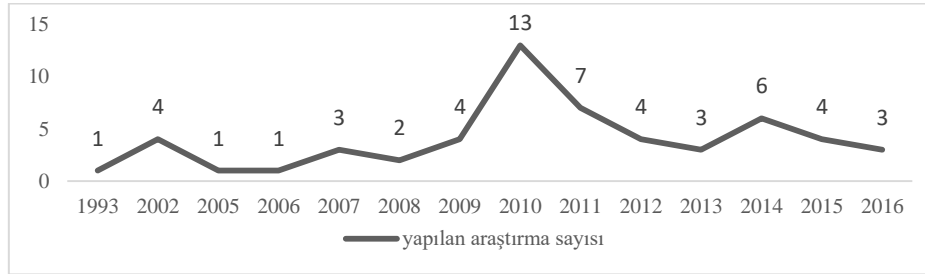
konu alan çalışmalardan elde edilen ampirik bulgular ele alınarak tartışılmış ve bunlara bağlı olarak model önerisinde bulunulmuştur.

IV. Bulgular ve Yorumlar

A. Betimleyici Sonuçlar

Çalışmada 1993-2016 yılları arasında YÖK Ulusal tez merkezinde bulunan ve erişime açık olan 20 yüksek lisans ve 13 doktora tezi olmak üzere toplam 33 lisansüstü tez ile Ulakbim ve Google akademik veri tabanlarından taranan 20 ulusal makale incelenmiştir. İncelenen çalışmaların çoğunluğunu %38 oranıyla yüksek lisans tezleri (f=20) ve ulusal makalelerin (f=20) oluşturduğu görülmektedir. Derlenen tüm çalışmalar üzerinde yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bulgular, belirlenen temalar ile sunulmuştur.

Tez ve makaleler incelendiğinde en sık “201-500” aralığındaki (f=25, %47) örneklem sayıları ile çalışıldığı görülmektedir. Bu aralıktan sonra en fazla “501-800” (%32) aralığının kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan “100-200” aralığında (f=3,%6),”801-1000” (f=3,%6) ile “1000’den fazla” (f=5,%9) örneklem sayıları üzerinde yapılan çalışma sayısının diğerlerine göre daha az olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Özellikle 800 ve üzeri örneklem büyüklüğünün az seçilmesinin nedeni araştırmacılar açısından maliyetli ve zaman alıcı olması, 100-200 arası örneklem büyüklüğünün az tercih edilmesi ise temsiliyetinin azlığı olabilir.

Şekil 1: Yıllar İtibari ile Yapılan Araştırmaların Sayısı

Yapılan inceleme doğrultusunda Şekil 1’de görüldüğü üzere ulusal literatürde tüketicilerin AVM’lerdeki davranışlarını konu edinen çalışmaların özellikle 2000’li yıllar ile başladığı ve sonlarına doğru artış gösterdiğini söylemek mümkündür. Araştırma problemleri çerçevesinde, ulusal literatürde derlenen çalışmaların araştırma tasarımları incelendiğinde daha çok keşifsel ve betimleyici çalışmaların varlığından söz etmek mümkündür. Bu araştırmalarda bağımsız ve bağımlı değişken olarak ele alınan unsurların dağılımı Şekil 2’deki gibidir. Buna göre incelenen çalışmaların hepsinde demografik unsurlar (f=53) ele alınırken bunu tüketicilerin AVM’leri tercih etme nedenleri olarak da adlandırılan çekicilik kriterlerinin (f=39) izlediği görülmektedir.

Şekil 2: Alışveriş Merkezlerinde Tüketici ve Tüketici Davranışını Konu Alan Araştırmalardan Etkisi İncelenen unsurlar

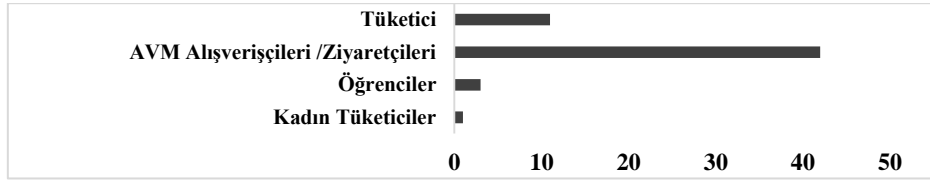
Bu çalışmaları tüketicilerin tipolojilerini ortaya koyan, alışveriş amaçlarına göre sınıflandıran çalışmalar olarak değerlendirebilmemiz mümkündür. AVM'lerde tüketicilerin davranışlarının ölçümü, bu davranışlara etki eden öncül ve ardılların belirlenmesi amacıyla, daha fazla araştırmanın farklı değişkenleri de ele alarak incelemesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalar ampirik olsa da bu çalışmaların birçoğunun sadece betimleyici sonuçlar verecek nitelikte oluşu, farklı değişkenlerin etkilerinin belirlenmesi, yeni araştırma problemlerinin oluşturulması ve buna bağlı olarak da ilişkilerin ortaya koyulmasını kısıtlamaktadır. İncelenen çalışmalar doğrultusunda en çok ele alınan alışveriş merkezlerini tercih nedenleri/alışveriş merkezlerinin çekicilik kriterleri adı altında ele alınan unsurların dağılımı ise Tablo 1 'deki gibidir. Buna göre çalışmalarda da en çok tercih nedeni olarak tüketicilere uluslararası literatürde otopark olanakları, ulaşım (hızlı, kolay), yakınlık (şehir merkezinde olması), AVM'nin açık olduğu saatleri içerisinde barındıran uygunluk faktörünün (f=30); marka, mağaza ve ürün çeşitliliğinin (f=29) ve atmosfer (f=25) ile ilgili ifadelerin yöneltildiği görülmektedir.

Tablo 1: Çalışmalarda Alışveriş Merkezleri Tercih Nedenleri olarak ele Alınan Unsurlar

AVM Tercih Nedenleri ile ilgili unsurlar	Sıklık
Birçok unsurun birlikte sunulması	8
Marka, mağaza ve ürün çeşitliliği,	29
Mağazalar arası fiyat karşılaştırmasının yapılabilmesi	3
Marka kaliteli lüksü ürünlerin yer alması, ürünlerin kalitesine güven	9
Uygunluk (Hızlı ve kolay ulaşım, uygun konum, merkezi yer, otopark, uygun mağaza-AVM saatleri, birçok girişinin olması, şehir dışında olması, ücretsiz servis	30
AVM'de rahat gezinme (Yürüyen merdivenler, fiziksel engeli olan kişiler için gezinmenin kolay olması, aranan yerin kolay bulunması	15
Alışveriş yapan ziyaretçilerin benimle olan uyumu, tanıdıklarının gelmesi	2
AVM' de alışverişin saygınlık hissi uyandırması, ayrıcalıklı hissettirmesi, haz ve tatmin sağlaması, mutlu hissettirmesi, modernlik, tanınmışlık	12
Güvenlik	10
Atmosfer (Isı, ışık, fiziksel ortamın rahat ve çekici olması	25

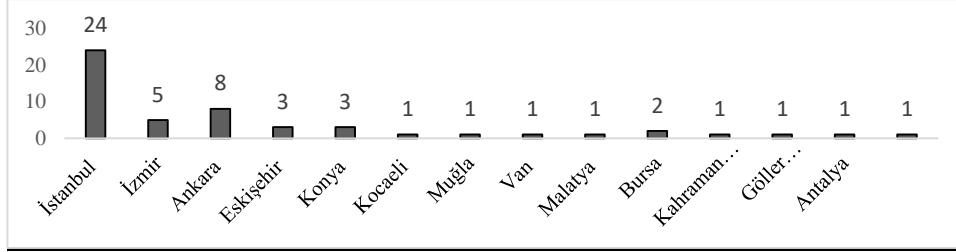
Hava koşulların etkilenmemesi	3
Personelin davranışı (Eğitilmiş, bilgili, güleryüzlü, kibar)	11
Satış geliştirme (hediye çeki, indirim çeki, çekilişlerin varlığı)	4
Ödeme olanakları	3
Özel indirimler (tutundurma, festivaller)	11
Fiyatların uygun olması, ekonomik	14
Fiyat kalite uyumu /fiyat kalite ilişkisi	3
Temizlik, düzen, düzenli raflar	16
Müşteri hizmetleri	5
Yemek ve içecek çeşitlerinin çok olması (Restoran ve kafelerin varlığı, dinlenme alanların varlığı)	11
Çocuklarla ilgili uygulamalar (Çocuklarla alışverişin kolay olması, çocukların bırakılabileceği yer gibi)	14
Eğlenme ve boş zaman geçirme imkânları, aktiviteler, sergi, defile, konser, imza günleri, panel vb.	14
Eğlence (Kültürel faaliyetler: Sinema ve Tiyatro, eğlenme ve boş zaman geçirme olanağı)	15
Sosyalleşme olanakları (Aile ve arkadaşlarla zaman geçirmeye uygun olması)	11
Mescit ve İbadethanelerin varlığı, bebek emzirme odası, bekleyecek koltukların varlığı	6
Market, Süpermarket	4

İncelenen çalışmalarda örneklem yapıları ele alındığında araştırma örneklemelerinin büyük bir çoğunluğunun bazı çalışmalarda aynı şehrin farklı ilçeleri de dâhil olmak üzere tek şehirde yaşayan, AVM ziyaretçilerinin olduğu, bunu da tüketici ve öğrencilerin takip ettiği görülmektedir (Bkz: Şekil 3).

Şekil 3: Araştırmalardaki Örneklem Özellikleri

Örneklem çerçevelerinin yoğunluğuna göre Şekil 4'deki dağılım gösterdiği görülmektedir. Buna göre ulusal araştırmalardaki örneklem çerçevesine göre elde edilen sonuçların Türkiye'nin genelini temsil etme yeteneğinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların büyük bir kısmının sırasıyla İstanbul (f=24), Ankara (f=8) ve İzmir'de (f=5) yapıldığı görülmektedir. Buna göre AVM'deki tüketimi ve tüketicinin davranışlarını açıklamaya yönelik olarak gelecekte yapılması planlanan çalışmaların temsil gücünün daha yüksek olması için, daha heterojen tüketici gruplarına uygulanmasının daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Şekil 4: Çalışmalardaki Örneklem Çerçevesinin Dağılımı

B. AVM'lerde Tüketiciyi ve Tüketici Davranışını Açıklamaya Yönelik Araştırmalarda Ulaşılan Ampirik Bulgular

Ulusal çalışmalarda tüketicilerin AVM'lere yönelik algılarını, davranışlarını nelerin etkilediği sorularına cevap arayan çalışmaların birçoğunda ele alınan faktörler 1) demografik faktörler 2) AVM'lerin çekicilik unsurları, 3) tüketicilerin AVM'lere gitme amaçları ve 4) AVM sadakati, memnuniyeti, kulaktan kulağa iletişim gibi AVM'ye yönelik tüketici tutumları olmak üzere 4 başlık altında ele alınabilir.

B.1. Demografik faktörler etkisine ilişkin unsurlar

Cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, çocuk sahipliği, gelir gibi demografik unsurların hemen hemen tüm çalışmalarda araştırmacılar tarafından diğer değişkenler ile etkisi ölçümlenen değişkenler olduğu görülmektedir. Özellikle bazı çalışmalarda demografik unsurların etkileri üzerinde durulduğu görülürken, bazı çalışmalarda ise sadece tüketicilerin profillerinin ortaya koyulmasında yararlanıldığı görülmektedir. Örneğin; Köksal ve Aydın çalışmalarında AVM'lerin genel olarak genç ve orta yaş kişiler tarafından, cinsiyet ve gelir seviyelerindeki farklılıklar dikkate alınmaksızın, daha çok eğitim düzeyleri yüksek olan kişiler tarafından ziyaret edilen mekânlar olduğunu ortaya koymuştur (2015: 244). Arslan ve Bakır ise belli gelir seviyesine sahip olan, kadın, üniversite mezunu, çocuksuz, öğrenci veya özel sektörde çalışan kişilerin AVM'ler ile ilgili daha yüksek bir ilgilenim seviyesine sahip olduğunu saptamıştır (2010:254). Güneş 'in yüksek lisans tezinde (2015:106-109) kadın ve erkek tüketicilerin outlet mağazalardan daha çok AVM'leri tercih ettikleri, tercih edenlerin de daha çok bekâr tüketicilerden oluştuğu, evli olan tüketicilerin ise ikisini de tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. 25-34 yaş grubundaki tüketicilerin daha çok AVM'leri tercih ettikleri görülmektedir. Yaraş vd. 'nin (2016:273) çalışmasında da AVM'lerin özellikle 25-34 yaş aralığındaki kişiler için önemli olduğu sonucunu desteklemektedir. Araştırmaların birçoğunda AVM tercih nedenleri, AVM kullanma amaçları, AVM'nin özellikleri, algılamaları, faydaları ile demografik unsurlar arasındaki ilişki ele alınırken bazı çalışmalarda sadece örnekleme dair bilgilerin sunulduğu görülmektedir. Örneğin; Özden'in (2002:133-143) yüksek lisans çalışmasında tüketici davranış şekli ile AVM'nin özellikleri, personelin özellikleri, hizmet

özellikleri, ürünün özelliklerine tüketicilerin önem verdikleri unsurlara dair betimleyici istatistikler sunulmuş ve demografik özellikler arasında anlamlı değişiklikler gösterdiği bulguları elde edilmiştir. Örneğin; tüketicilerin gelir düzeyleri, alışveriş merkezlerinde ortalama harcama tutarı arasında, meslek grupları ile en çok satın alınan ürün ve hizmet grubu arasında ilişkilerin olduğu raporlanmıştır. Mucan'ın (2009:123-141) yüksek lisans tezinde gelir dışında cinsiyet, eğitim, medeni hal, meslek ve eğitim unsurları ile tüketicilerin AVM'leri tercih etme nedenleri arasında anlamlı farklılıkların olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar, tüketicilerin yaşları ilerledikçe AVM'leri tercih etme nedenleri arasında yer alan uygunluk faktörüne (Örneğin: Ulaşımın kolaylığı, açılış ve kapanış saatleri) verdikleri önemin de arttığını göstermektedir. Eğlence boyutunun, eğitime ve medeni duruma göre farklılaştığı, farklılık ve lüks boyutlarına verilen önemin medeni hale göre farklılık gösterdiği, konfor boyutuna verilen önemin de meslek gruplarına göre farklılaştığı bulgularına ulaşılmıştır. Tüketicilerin AVM'ler ile ilgili avantaj ve dezavantajlarının demografik unsurlara göre değerlendirildiği Yeşilyol'un yüksek lisans tezinde, gelir ve eğitim ile otopark olanaklarının olması arasında anlamlı bir ilişki söz konusuysen; meslek grupları ile avantajlar arasında anlamlı bir ilişki raporlanmamıştır. Öte yandan AVM'lerin dezavantajlarına yönelik algıların gelir, eğitim ve meslek gruplarına göre farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır (2015: 27-28). Bakır'ın (2012:233-240) doktora tezinde kadın ve erkek tüketicilerin AVM'leri tercih etmelerinde etkili olan AVM'lerdeki mağaza imajı ve çocuklara yönelik hizmetlere olan algılarının birbirinden farklılık gösterdiği raporlansa da diğer faktörler açısından kadın ve erkekler arasındaki algıların birbirinden farklı olduğuna dair bulgu elde edilememiştir. Buna göre cinsiyet ile AVM tercih nedenleri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamaktadır. Öte yandan çocuklara yönelik hizmetler" ile "iç mekânda rahatlık ve kolaylık sağlayan hizmetler" ile algılarının, tüketicilerin medeni durumlarına göre farklılık gösterdiği bulgusu elde edilse de; AVM'lere yönelik diğer tercih nedenleri ile medeni durum açısından anlamlı bir farklılığın bulunmamaktadır. Bu durumda AVM'lere yönelik tüketicilerin algıları ile medeni durumları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca tüketicilerin AVM'leri tercih etme nedenlerinin meslek gruplarına göre farklılık gösterdiği bulgusu elde edilmiştir. Örneğin; iç mekânda rahatlık ve kolaylık sağlayan hizmetlere yönelik algılamaların öğrenciler ve ev hanımları açısından; otopark, ulaşım ve yakınlık ile ilgili algıların da özel ve kamu sektöründe çalışan tüketiciler arasında farklılık gösterdiği araştırma sonuçlarında raporlanmıştır. AVM'de mağaza imajı ve fiyat/kalite ilişkisi" ve "AVM modernliği" faktörleri ile hane geliri grupları arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkarken, diğer faktörler açısından hane geliri grupları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Örneğin, çocuklara yönelik hizmetler ile ilgili algıların 0-500 TL gelir grubuna sahip tüketiciler ile 4001-500 ve 5001-6000 TL gelir grubuna dâhil olan tüketiciler birbirinden farklı

olduğu görülmüştür Kaya'nın (2013:214-233) doktora tezinde kadınların duygusal deneyim, hedonik alışveriş ve sosyal amaçlı alışverişe daha çok eğilimli olduğu, eğlence, dizayn ve düzen, çeşitlilik unsurlarına daha çok önem verdiği, yapmış oldukları alışverişten duydukları tatmin ve davranışsal niyetinin daha yüksek seviye olduğu da elde edilen önemli bulgular arasında yer almaktadır. Kadınların destinasyon seçiminde altyapı, konaklama ve yeme-içme imkânları ile rekreatif, sportif ve alışveriş imkânlarına daha fazla önem verildiği görülmektedir. Tüketicilerin eğitim düzeylerinde artış oldukça, rekreatif alışveriş kapsamında eğilimlerinde azalma olduğu elde edilen sonuçlar arasında yer almaktadır. İçal ve Aliaoğlu'nun çalışmasında (2016:24-28) ise tüketicilerin alışverişe gelme sıklıklarının cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucu elde edilmiştir. Yaş grupları ile tüketicilerin AVM tercih sebepleri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmazken, yükseköğretim mezunu olan tüketici grubunun AVM tercihinde ürün çeşitliliği unsuruna diğer unsurlardan daha fazla önem verdiği raporlanmıştır. Tazegül'ün (2002:174-187) yüksek lisans tezinde farklı markaların birlikte olması unsuru dışında tüketicilerin AVM'yi tercih nedenlerinin kadın ve erkek tüketicilere göre farklılık göstermediği, 1501 milyon TL ve üzeri gelir grubundaki tüketicilerin AVM'leri kozmetik, dayanıklı tüketim malları ve hediyelik eşya gibi ürün grupları için daha az tercih ettiklerini göstermektedir. Telci'nin doktora tezinde (2010:141) kadınların AVM'lerde daha pozitif duygular deneyimledikleri ve AVM'ler ile ilgili aktivitelere daha fazla katılım gösterdikleri görülürken; bilişsel unsurlar ile ilgili değerlendirmelerin kadın ve erkekler açısından farklılık göstermediği raporlanmıştır. Medeni hal ve çocuk sayısı ile tüketicilerin tutum ve davranışları arasında da anlamlı bir ilişki elde edilememiştir. Demografik unsurlar ile tüketicilerin alışveriş yapmadaki amaçları arasındaki ilişkilerin ele alındığı çalışmalardan bir tanesi olan Dinçer ve Dinçer'in çalışmasında (2011: 327-329) daha genç olan ziyaretçi grubunun, yaşlı ziyaretçi kitlesine göre AVM'lere daha çok kaçma motivasyonu ile yönelirken, ilgisini çeken ürün ve yeni ürünlerin varlığının da etkisiyle keşif boyutundan etkilendiği ve yaşlı ziyaretçilerin uygunluk faktörüne daha fazla önem verdikleri bulguları elde edilmiştir. İbicoğlu'nun çalışmasında ise (2005: 51-53) evli tüketicilerin bekâr tüketicilere kıyasla daha çok alışveriş amaçladıkları saptanmıştır. Demografik unsurlar ile tüketicilerin AVM'lere yapmış oldukları ziyaretin sıklıkları, AVM'lere yönelik sadakat ve kulaktan kulağa iletişim arasındaki ilişkilere odaklanan çalışmalarda elde edilen sonuçların birbirinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Örneğin; İçal ve Aliağaoğlu'nun (2016: 24-28) çalışmasında tüketicilerin medeni durumları, eğitimleri ve AVM'leri ziyaret etme sıklıkları arasında anlamlı bir ilişki olduğu raporlanmıştır. Buna göre bekâr tüketicilerin, evli olan tüketici grubuna göre, yükseköğrenim mezunu olan tüketicinin de diğer eğitim durumlarındaki tüketicilere göre alışveriş merkezlerine daha sık geldiği gözlenmiştir. Demografik özellikler ile tüketicilerin AVM'ye yönelik sadakatleri arasındaki ilişkinin de ele alındığı araştırmanın sonucu, tüketicilerin

demografik unsurları ile tüketicilerin AVM'lere olan sadakatleri arasında bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur. Telci'nin doktora tezinde (2010:140) elde ettikleri de bu sonuçları destekler nitelikte olup; kadınların AVM'de daha çok zaman geçirmesine rağmen, müşterilik niyetlerinin cinsiyet açısından farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. İbicioğlu (2005: 52-54) çalışmasında tüketicilerin hane halkı gelirlerinde meydana gelen artışın, alışveriş merkezlerine olan ziyaretlerini olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşmış olup buna göre de tüketicilerin gelirleri ile AVM'lere olan ziyaret sıklıkları arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğunu raporlamıştır. Telci doktora tezinde (2010:141) tüketicilerin ait oldukları gelir grupları yükseldikçe, alışveriş merkezlerini ziyaret etmedeki sıklıklarında ve yapmış oldukları harcamalarda da pozitif yönde artış meydana geldiğini, buna göre aralarındaki pozitif yönlü ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir. Öte yandan tüketicinin ait olduğu gelir grubu yükseldikçe, tüketicilerin AVM'deki deneyimlemiş oldukları duygusal deneyimlerin ve AVM'de gerçekleştirilen aktivitelere katılım düzeyinin azaldığını gözlemlemiş buna bağlı olarak da aralarındaki negatif yönlü ilişkiyi raporlanmıştır. Kadınların AVM 'lerde daha fazla zaman harcadıkları görülürken, harcanan zaman ile diğer değişkenler arasında ilişki olmadığı sonucu raporlanmıştır (2010: 232). Divanoğlu'nun ağızdan ağıza iletişimin katılımcıların demografik özellikleri açısından farklılık gösterip göstermediğine odaklandığı çalışmasında, literatürden farklı olarak kadın ve erkeklerin ağızdan ağıza iletişime ilişkin düşüncelerinin birbirinden farklılık göstermediği ve gelir, yaş, eğitim gibi demografik unsurlar açısından da ağızdan ağıza iletişim ile ilgili düşüncelerin farklılık göstermediği raporlanmıştır (2016:104). Asiltürk çalışmasında AVM'lerin hitap edeceği tüketici kitlesinin eğitim, yaş, gelir, sosyal sınıfını dikkate alarak pazardaki konumlandırmasını yapmasını ve imaja ilişkin faaliyetlerin de bu temel üzerinden yürütmesi işletmelerin bütünlükleri ve uzun vadeli sürdürülebilirlikleri açısından önem taşıdığını vurgulamaktadır (2010:158).

B.II. Tüketicilerin AVM'lere Gitme Amaçları, Alışveriş Motivasyonları, Tüketicilerin Tipolojileri Hakkında Elde Edilen Bulgular

Ulusal literatüründe de Alışveriş Merkezlerindeki tüketim ve tüketicilerin davranışları ile ilişkili olarak ele alınan unsurlardan biri de tüketicilerin alışverişe gitme amaçlarıdır. Literatürde yapılan çalışmalarda alışveriş deneyiminin görev odaklı ve rasyonel olarak da betimlenebilen faydacı yönlerinin uzun yıllar alışverişle ilgili yapılan araştırmaların odak noktasını oluşturduğu görülmüştür (Örneğin: Fischer and Arnold 1990:333). Aslında alışveriş deneyiminin sadece faydacı yönleri ile ifade etmenin eksik olacağı, eğlence ve duygusal deneyim yönlerinin de değerlendirilmesinin önemi özellikle son yıllarda birçok araştırmacı tarafından anlaşılmıştır (Örneğin: Arnolds ve Reynolds, 2003: 90-91). Öte yandan tüketicilerin alışveriş motivasyonlarının ortaya koyulduğu çalışmalarda tüketicilerinin ürün kullanımı,

alışveriş eğlencesi vb. gibi unsurlara göre sınıflandırmaları yapılmıştır. Örneğin; Tauber 1972 yılında yapmış olduğu çalışmada tüketicilerin bir ürün veya hizmeti elde etmekten öte birçok motivasyonla alışveriş yaptığını ortaya koymuştur (Bellenger ve Korgaonkar, 1980: 79). Bu bağlamda tüketicileri alışverişe yönelten nedenleri kişisel ve sosyal motifler olarak iki başlık altında ele almıştır. Buna göre kişisel unsurlar; rol oynamak, yeni eğilimleri takip etme, fiziksel aktivite, duyumsal uyarımlar, eğlence kendini ödüllendirme olarak, sosyal unsurlar ise sosyal deneyimler, iletişim kurma, referans gruplarının cazibesi, otorite/statü sağlama ve zevk almak olarak sıralanmaktadır. Hazcı alışveriş motivasyonlarına yönelik olarak ise Arnold ve Reynolds'ın (2003:90-91) yaptığı araştırma kapsamlı çalışmalardan biri olup, hazcı alışveriş motivasyonları "Macera temelli alışveriş, sosyal temelli alışveriş, zevk temelli alışveriş, fikir temelli alışveriş, rol yönelimli alışveriş ve değer temelli alışveriş" olarak ifade edilmiştir. Bloch, Ridgway ve Dawson (1994) ise tüketicilerin alışveriş motivasyonlarını "Estetik, Kaçış, Keşif, Sosyal, Zaman akışı, Rol üstlenme ve Uygunluk" olmak üzere 7 boyut altında ele almıştır. Uluslararası ve ulusal literatürde birçok çalışma; tüketicilerin alışveriş motivasyonlarını incelerken temel olan bu çalışmalarını ele alarak araştırmalar yapmış, tüketicilerin alışveriş nedenlerine göre onları sınıflandırmış ve böylelikle tüketicilerin tipolojilerini ortaya koymuştur. Örneğin; Dinçer ve Dinçer'in (2011:327) tüketicilerin alışveriş motivasyonlarını belirlemek üzerine yaptığı çalışma sonucunda tüketicilerin daha çok estetik ve keşif motivasyonları ile hareket ederek alışverişe yöneldikleri raporlanırken, kaçış ve zaman akışı motivasyonları ile alışverişe yönelimin daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar da tüketicilerin daha çok günlük yaşamın sıkıntılarından kurtulma amaçları ile değil de hava koşullarından etkilenmemek ve monotonluktan çıkma amaçları ile alışveriş yaptıkları bulgularına ulaşılırken, tasarımından hoşlandığı, ilgi çekici ürünleri ve çevresiyle sosyalleşme olanaklarını içeren AVM'leri tercih ettiği görülmüştür. İbicioğlu (2005:54) ise çalışmasında tüketicilerin alışveriş merkezlerinden alışveriş yapma amaçları alışveriş yapma, yeni ürünleri görmek, fiyatları karşılaştırmak, gezme-eğlenme ve diğer amaçlar olarak sıralanmıştır. Tüketicilerin alışveriş merkezlerini tercih ederken en az önem verdiği unsurlardan birinin birçok çalışmanın aksine temizlik özelliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sezgin (2008:105-107) yüksek lisans tezinde araştırmaya katılan tüketiciler AVM'lere gitme nedenlerini alışveriş yapmak ve gezinti yapmak olarak ifade etmişlerdir. Gündoğ'un (2010:146) yüksek lisans tezinde tüketicilerin alışveriş yapma amaçları alışveriş yapmak, gezmek, yemek yemek, arkadaşlarla bir araya gelmek, vitrinlere bakmak, sinemaya gitmek vb. gibi sıralanmıştır. En çok dile getirilen amaç alışveriş yapmak olsa da tüketicilerin amaçlarının tümü değerlendirildiğinde daha çok haz odaklı sebeplerle alışverişe gittikleri sonucuna ulaşılabilir. Alkibay'ın (1993:177) doktora tezinde ise tüketicilerin AVM'lere gitme amaçlarının alışveriş yapmak, gezmek, bilgi edinmek ve eğlenmek olarak ifade edildiği görülmektedir. Bu çalışmanın

yapıldığı zamanlarda AVM'lerin henüz gelişme düzeyinde olması, bugünkü formatından uzak olması dolayısıyla da tüketicilere sunulan olanakların kısıtlı oluşu tüketicilerin daha çok faydacı olmasının nedeni olarak açıklanabilir. İpekçi'nin doktora tezi sonuçları tüketicilerin büyük bir çoğunluğu alışveriş yapmak niyeti ile AVM'ye geldiği sonucunu ortaya koymaktadır (2014:119). Kaya (2013:236) rekreatif alışverişin tüketicilerin AVM'deki tatmin ve alışveriş niyetlerini nasıl etkilediğini belirlemek üzerine yapmış olduğu doktora tezinde; rekreatif alışveriş ölçeğinin duygusal deneyimler, hedonik alışveriş, keşfetme/macera, sosyal amaçlı ve fırsat alışverişini boyutlarından oluştuğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda rekreatif alışveriş değişkeni ile tatmin ve niyet arasında bulunan pozitif yönde anlamlı ilişki, literatürdeki tüketicilerin alışveriş motivasyonlarını araştıran ve tüketicilerin alışveriş değerlerinin alışverişten duydukları memnuniyet ve davranışsal niyetleri üzerindeki pozitif yöndeki ilişki ve etkiyi destekler niteliktedir. Alemdar'ın doktora tezinde AVM'lerde imajın oluşturulmasında ve hazcı alışveriş değeri üzerindeki etkilerinde AVM atmosferinin belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır (2010). Telci'nin (2010) doktora tezinde de faydacı motivasyonlara sahip olan tüketicilerin AVM'lerdeki alışveriş davranışlarında bilişsel deneyimlerden; hazcı motivasyonlara sahip tüketicilerin AVM'lerdeki davranışlarının ise duygusal deneyimlerden etkilendiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra Önal 'ın yüksek lisans tezi sonuçlarına göre tüketicilerin iktisadi bir tutum gösterdikleri ve büyük bir çoğunluğunun bilgi edinmeye ihtiyaç duyduğu görülmüştür. Tüketicilerin sadece faydacı motivasyonlarla hareket etmedikleri bu nedenle de AVM'lerin tüketicilerin hazcı motivasyonlarını da harekete geçirecek bir ortam sunmasının önemi araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır. Öte yandan aynı çalışma kapsamında alışveriş yapan tüketicilerin davranışları bölümlendirilerek marka odaklı sosyaller, enine boyuna düşünenler, kendine güvenen sosyaller, macera sever marka odaklılar, enine boyuna düşünen asosyaller ve kendine güvenen macera severler olmak üzere 6 başlık altında sınıflandırılarak tüketici profilleri ortaya koyulmuştur (2008). Şeker kaya ve Cengiz (2010:52-54) çalışmasında kadın tüketicilerin AVM tercih nedenlerine göre oluşturmuş oldukları kümelerin, demografik özelliklere göre betimlenmesini yapmış ve tüketici tipolojileri ortaya konulmuştur. Buna göre örneğin potansiyeller kümesini ağırlıklı olarak orta yaşlı, orta, düşük gelir ve eğitim seviyesinde olan tüketicilerin; potansiyeller kümesini ise sosyal imkânı büyük olan, tercih ettikleri markaların bulunduğu AVM'leri seçen tüketicilerin; aktifleri ise orta ve genç yaşa mensup, orta, yüksek gelir ve eğitim sahibi tüketicilerin oluşturduğu ortaya çıkmıştır.

B.III. AVM Tercih Nedenleri İle İlgili Çalışmalarda Elde Edilen Bulgular

Tüketicileri ve üreticileri bir ortamda buluşturan perakende ortamlarının hangi unsurlar neticesinde tüketiciler tarafından tercih edildiği geçmiş yıllardan beri birçok çalışmanın konusu olarak karşımıza çıkmaktadır (Nevin ve

Houston,1980; Bell, 1999). Bu anlamda yapılan ilk çalışmaların odak noktası mağazanın, AVM'nin konumu olurken (Bearden, 1977:15; Bellenger vd.,1977) yıllar itibariyle bu çerçevenin genişlediği, ürün çeşitliliği, mağaza ve markaların çeşitliliği, atmosfer, güvenlik, eğlence vb. gibi birçok unsurun eklendiği görülmektedir (Martin ve Turley, 2004:464-467). İncelenen tez ve makalelerin çoğunda bu çalışmalarla ilgili terminolojinin AVM tercih nedenleri, AVM çekicilik unsurları, AVM imajı, AVM'deki perakende karması, AVM özellikleri/faydaları ve AVM algıları olarak ifade edildiği görülmüştür. Özünde hepsinin birçok ortak unsuru farklı terminolojilerle adlandırıp aynı şeyi ölçümledikleri görülmektedir. Çakmak'ın çalışmasında tüketicilerin Outlet AVM'ler ile algılamalarında en önem verdikleri unsurların şehir merkezine yakınlık, temizlik ve düzenlilik, kolay ulaşılabilirlik, güvenlilik, kaliteli ürünlerin olması, ferah ve kolay gezilebilirlik, kafe ve restoranların bulunması ve yürüyen merdivenler olarak ifade edilmiştir. Bu unsurlara ek olarak da aranan yerin kolay bulunması ve satış elamanlarının olumlu davranışları olarak sıralandığı görülmektedir (2012b:210). İpekçi'nin doktora tezinde AVM'lerin otopark olanakları, ürün çeşitliliği, çocuklar için alanların bulunması, güvenli alışveriş, hava koşullarından etkilenmemesi, temizlik ve dinlenme alanlarının olması gibi unsurların tüketiciler tarafından AVM'lerin pozitif yönleri olarak belirtilirken; gürültü, kalabalık, para harcamaya neden olması, mağazalardaki fiyatların yüksekliği, plansız satın almılara yol açması, ulaşım zorluğu, paralı otopark gibi unsurların da AVM'lerin olumsuz yönleri olarak ifade edilebilmektedir (2014:124-125). Köksal ve Emirza'nın yaptığı araştırma, tüketicilerin ürün çeşitliliği, tüm seçeneklerin bir arada sunulması, güvenli olması, hava koşullarından etkilenmemesi, temizlik vb. gibi unsurları tüketicilerin AVM'leri tercih etmelerine sebep olan unsurlar olumlu yönler olarak belirlerken; daha çok para harcamaya yönlendirmesi, gürültü, kalabalık olması, pahalılık da bu tercihlere olumsuz yönde etki eden özellikler/unsurlar olarak değerlendirildiği ortaya konulmuştur (2015:240). Erdem vd.'nin (2010:80) çalışmasında AVM tercih nedenlerinde tüketicilerin en çok sırasıyla kafeterya ve restoran çeşitliliği, eğlence yerlerinin olması, mağazalar arası fiyat karşılaştırılması ve çok sayıda mağaza ve markaların yer alması unsurlarının önemli olduğunu ifade etmiştir. Yaraş vd.'nin (2016: 272-273) yapmış olduğu çalışmada ise tüketicilerin AVM tercihini etkileyen başlıca unsurların, çocuklar için düzenlenen etkinlikler/oyun alanları, AVM'de düzenlenen eğlence ve etkinlikler, marketin varlığı, müşteri hizmetleri, indirimler, yeme ve içme alternatiflerinin olması, mağaza yerleşimi gibi unsurlar olduğu belirlenmiştir. Bu unsurların faydacı anlayışla, fonksiyonel unsurları içeren; hazzı anlayışla eğlenceyi içerisine alan iki faktör altında toplandığını görülmektedir. Alkibay 'ın (1993:181) doktora tezinde katılımcıların AVM'nin tercih etme nedenlerinde verdikleri önemi sıralamaları istenmiş buna göre de; AVM'lerin tatilde açık olması, hem eğlenilip hem alışveriş yapılması, AVM'lerin albenisinin ilgi çekmesi, çocuklarla ilgili oyun alanlarının tüketicilerin rahat

alışveriş yapmalarını sağlaması olarak ifade etmişlerdir. Kurşunoğlu (2011:178) doktora tezinde tüketicilerin ürün ve marka çeşitliliği, AVM 'nin yerinin ve yakınlığının fiyatların uygunluğunun ve AVM'nin atmosferinin etkileyici olmasına ve son olarak da düzenlenen promosyonların sıklığının tüketicilerin AVM 'leri tercih etmelerinde önem verdikleri unsurlar olduğu raporlanmıştır. Bakır (2012: 219-231) doktora tezinde tüketicilerin AVM'nin çeşitli mağazalara sahip olmasını, sevilen mağazalara sahip olmasını ve yürüyen merdivenlere sahip olması AVM'leri tercihlerinde önem verdikleri unsurlar olarak; AVM'nin deniz kenarına yakın olması, özel günlerdeki çekilişler ve aktivitelerin ise tercih için az önem verdiği unsurlar olarak değerlendirdiğini ortaya koymuştur. Sezgin (2008:90-92) yüksek lisans tezinde araştırmaya katılan tüketicilerin AVM'leri tercih etmelerinde ürün çeşitliliği, yakınlık, ekonomiklik, alışveriş ortamının rahat olması unsurlarına önem verdiğini raporlamıştır. Ermeç'in (2007:73-80) tarihli yüksek lisans tezinde fiyat dışındaki tüm bileşenlerin organize AVM'ler açısından, geleneksel AVM'lere kıyasla olumlu algılanmakta olup; tüketicilerin AVM'leri tercih ederken önem verdikleri unsurlar sırasıyla insan faktörü (personelin yaklaşımı), iç faktörler, dış faktörler, işitsel faktörler, dokunma ve hissetme ile ilgili unsurlar olarak sıralanmıştır. Asiltürk (2010:158) yüksek lisans tezinde; AVM imajına etki eden unsurları (fonksiyonel özellikler, sembolik özellikler ve mağaza imajı unsurları) ve tüketicilerin zihninde imaj ile ilgili algılarının nasıl olduğunu belirlemeye çalışmış, sonuç olarak da her 3 unsurun da birbirini desteklediği, AVM imajını da güçlendirdiği ortaya çıkmıştır. Kaya'nın (2013:234-244) doktora tezinde düzen ve çeşitlilik, eğlence, dizayn ve ambiyans olmak üzere ele alınan AVM çekim unsurları arasında tüketiciler için en çok AVM'lerin ambiyansı ve mağazaların çeşitlilikleri unsurlarının önemli unsurları olduğu bulguları elde edilmiştir Güneş (2015:106-111) tarihli yüksek lisans tezinde, tüketiciler için AVM ve outlet merkezlerine yönelik tercihlerinde en çok fiyat ve promosyon unsuruna önem verdiklerini bunu, mağazaların temizliği ve ürün çeşitliliğinin takip ettiği çalışma neticesinde elde edilen bulgular arasında yer alır. Tercih nedenlerinin AVM ve outlet merkezleri açısından birbirinden farklılık arz ettiği ulaşılan diğer bir sonuçtur. Örneğin; AVM müşterileri kaliteye ve moda daha fazla önem verirken; outlet müşterileri için ürünlerin bulunabilirliği daha önemlidir. İpekçi'nin doktora tezinde; tüketicilerin AVM'leri tercihlerinde en çok yakınlığa, sonrasında ise sırasıyla mağaza/marka çeşitliliği, uygun fiyat, ulaşım kolaylığı, gezme /vitrinlere bakmak vb. gibi unsurlara önem atfettiği görülmektedir (2014:120). Karadeniz vd.'nin (2013: 57-58) çalışmasına göre tüketicilerin AVM tercihinde en önem verdikleri unsurların, yakınlık, sinema yeme-içme sosyal olanaklar, mağazaların sayısı ve atmosfer olarak ifade ettiği görülmüştür. Bilir 'in (2009:92-99) yüksek lisans tezinde 8 Faktör altında ele alınan AVM tercih nedenlerine tüketicilerin verdikleri önem AVM özellikleri, ürün özellikleri, fonksiyonellik, ürün çeşitliliği, AVM yakınlığı, fiyat odaklılık promosyonel faaliyetler ve eğlence imkânları olmak üzere sıralandı

raporlanmıştır. AVM’ de çocuklar için düzenlenen etkinlikler, çocuk oyun alanları tüketicilerin AVM tercihlerinde en önemli kriterler olarak belirlenirken bunları, eğlence/etkinlikler, müşteri hizmetleri ve market kriterlerinin izlediği görülmektedir. Bu bulgular artık birer yaşam merkezi haline gelen AVM’lerin sunduğu deneyime yönelik aktivitelerin önem kazandığını kanıtlar niteliktedir. Araştırma sonucu AVM tercihlerinden önemli kriterlerin fayda ve eğlence olmak üzere iki kategoride değerlendirilebileceğini göstermiştir (Yaraş vd.,2016: 273). Alemdar’ın (2010:253) doktora tezinde alışveriş atmosferinin ölçümünde, ambiyans, dizayn, yerleşim, insani ve sosyal faktörler alt boyutlar olarak ölçümlenmiştir. Çalışmada alışveriş atmosferinin tüketicilerin duygu durumlarına etkisinin düşük olduğu raporlanmıştır. Alışveriş atmosferi ile ilgili olarak oluşturulan hipotezlerin test edilmesi ile ortaya çıkan dikkat çekici sonuç hem tüketicilerin duygu durumlarında hem de AVM imajının oluşumunda insani ve sosyal faktörlerin diğer bileşenlerden daha güçlü etkiye sahip olduğudur. Tüketicilerin duygularının oluşmasının/canlanmasının kaynağı AVM’nin atmosferik özellikleri olarak adlandırılan ve tüketicilere deneyim sağlayan unsurlardır. Buna ek olarak AVM’lerde imajın oluşturulmasında ve hazcı alışveriş değeri üzerindeki etkilerinde de AVM atmosferinin belirleyici olduğu araştırma sonuçlarında raporlanmıştır (s. 258-273).

B.IV. Tüketicilerin AVM’lere Olan Sadakati ve Avm’lerdeki Sadakatin Öncüllerine İlişkin Bulgular

Sadakat gelecekteki satın alma niyetinin yükselmesine de olanak sağladığı için, yöneticiler tarafından önemli bir amaç olarak benimsendiği görülmektedir (Ahmad, 2012:104). İşletmelerin başarısında ve bunun sürdürülebilirliğinin sağlanmasında kilit unsur olan ve işletmenin en devamlı gelirleri arasında yer alan sadakat (Ahmad, 2012:104-107; Pan vd., 2012:150); tüketicinin memnuniyetinin en güçlü ve en önemli çıktısıdır (El-Adly, 2015). Sadakat tüketicilerin satın alma alışkanlıklarını izleme, tekrar satın alımlarının oluşturulması, pozitif ağızdan ağıza faaliyetlerinin oluşturulması ve tüketicilerin rakip işletmelerin sunduğu teklifleri değerlendirmemeyi tercih etmeleri gibi ilişkiyel açıdan avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca fiyat hassasiyeti olmayan sadık tüketicilerin daha yüksek fiyat ödemelerine razı olmaları ve daha çok para harcamaları, işletmelerin rakiplerin daha yüksek fiyatlar sunmalarını olanaklı hale getirerek karlılık oranlarının yükselmesi gibi finansal avantajlar da sağlamaktadır (Yalçın ve Kocamaz, 2003). Bu noktada işletmeler açısından önemli avantajlar ve rekabetçi avantaj sağlayan sadakatin birçok çalışmada araştırmacılar tarafından ele alındığı, öncüllerinin ve ardıllarının belirlenmeye yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Kurşunoğlu’nun (2011) doktora tezinde müşteri hizmetleri, müşteri memnuniyeti ve sadakat arasındaki ilişkileri ele almıştır. Buna göre AVM atmosferi ile ilgili müşteri hizmetlerinin müşteri memnuniyeti ve müşterilerin sadakati ile ilişkisi olduğunu, müşteri memnuniyeti açısından da bu etkinin daha yüksek düzeyde olduğu

gözlemlenmiştir. Sonuç olarak ise atmosferler ile ilgili müşteri hizmetleri arttıkça hem memnuniyetin hem de sadakatin arttığı raporlanmıştır. Çalışma kapsamında 8 faktörden oluşan bir yapı olan müşteri hizmetlerinin müşteri memnuniyetinde değişimin %14'ünü, sadakattaki değişimin ise %12,5'ini açıkladığı görülmüştür. Müşteri memnuniyetinin, sadakat üzerindeki etkisi de literatürdeki çalışmalar ile paralellik göstermekte olup, Kurşunoğlu'nun (2011:230-242) çalışmasında da bu ilişki desteklenmiştir. Memnuniyet ile sadakat arasındaki güçlü ilişkiye de dayanarak, memnuniyetin sadakattaki değişimin %43'ünü açıkladığı bulgularına ulaşılmıştır. Bakır (2012:223-224) doktora tezinde tüketicilerin AVM'leri tercih etme nedenlerinin, AVM sadakati üzerine doğrudan bir etkisi bulunamazken; AVM ilgilenimlerine ve AVM ile ilişkileri sürdürme istekleri üzerine doğrudan etki ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuçtan da yola çıkarak AVM tercih etme nedenlerinin sadakat üzerinde doğrudan etkisi olmasa da dolaylı olarak etkilediği ifade edilmiştir. Öte yandan tüketicilerin AVM ilgilenimlerinin, sadakatlerine doğrudan etki etmediği ancak AVM ile ilişkileri sürdürme istekleri üzerinde doğrudan etkisi olduğu gözlenmiş bu nedenle de dolaylı olarak sadakat üzerine etkisinin olduğu raporlanmıştır. Tüketicilerin AVM ile ilişkileri sürdürme isteğinin, tüketicilerin AVM'lere olan sadakate doğrudan bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak tüketicilerin alışveriş merkezlerine yönelik tercih nedenlerine yönelik algıları olumlu olarak arttıkça, hem o AVM ile ilişki sürdürme isteklerinde hem de sadakatlerinde olumlu yönde artışlar olduğu bulgulara dayanarak ifade edilebilir. Özyer'in 2012'de yapmış olduğu doktora çalışmasında tüketicilerin birbirinden farklı 7 karar verme stiline olduğu; bu karar verme stilleri ile tüketicilerin AVM'lere olan sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca araştırma modelinde ara değişken olarak yer alan tüketicilerin AVM'leri tercih nedenlerinin, sadakat ve karar verme tarzları arasındaki ilişkide önemli bir değişkenin olduğu da elde edilen önemli bulgular arasında yer almaktadır. Kaya 'nın (2013:236) doktora tezinde rekreatif alışverişin, tatmin ve yeniden alışveriş yapma niyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Arslan ve Bakır 'ın (2010:253) çalışmasında ilgilenimin ve AVM tercih nedenlerinin sadakat üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Buna göre tüketicilerin ilgilenim durumlarının sadakat üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. AVM sadakati üzerinde etkili unsurlar düşük ilgilenim düzeyinde AVM'nin sahip olduğu imaj ve benzersiz mağazalar, fiyatların ve markaların uygunluğu ile ve iç mekân renk, aydınlatma ve çevre düzeni iken; yüksek ilgilenim düzeyinde, fiyatların ve markaların uygunluğu, AVM'nin sahip olduğu imaj ve benzersiz mağazalar ile kültürel faaliyetler ve eğlencenin sadakat üzerinde etkilerinin olduğu raporlanmıştır (s.252-253). Telci'nin 2010 tarihli doktora tezinde AVM müşteriliğini ölçmek için ziyaret sıklığı, zaman ve para harcama, müşterilik niyetleri (yeniden müşteri olma) değişkenlerini ele alınmıştır. Çalışma sonuçlarına göre tüketicilerin AVM'lerden duydukları memnuniyetin, AVM'nin müşterisi olma

davranışını etkilemediğini; AVM'lere gitme sıklığının, harcanan zamanın, geçirilen sürenin ve AVM'yi yeniden ziyaret etme eğiliminin birbirinden farklı müşteri davranışları ifade ettiğini ortaya koymuştur. Bu sonuçlara ek olarak AVM'lerin çevresel özelliklerinin, memnuniyet ve tekrar gitme (ziyaret etme) eğilimini etkilediği; kişisel özelliklerin ise gitme sıklığı, toplam harcanan zaman ve para üzerinde etkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Tüketicilerin AVM'lerdeki duygusal durumlarının, müşteri olma davranışında belirleyici olmayıp; AVM'lerdeki bilişsel değerlendirmelerinin de toplam harcama miktarını ve yeniden ziyaret etme eğilimini pozitif olarak etkilediği ve tüketicilerin AVM'lerde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin çeşitliliğinin toplam harcanan zamanı arttırdığı sonuçları elde edilmiştir. Çalışma sonucunda dikkat çeken önemli bulgulardan biri de kişisel faktörlerin tüketicilerin müşterilik kararlarındaki göz ardı edilemeyecek bir etkisinin olmasıdır. Çilingir vd.'nin (2010:110-112) çalışmasında kulaktan kulağa iletişim ile memnuniyet arasında ilişkiye yönelik bu çalışmada elde edilen bulgular literatürdeki çalışmaları da destekler niteliktedir. Divanoğlu'nun (2016:104) çalışmasında ise ağızdan ağıza iletişim faaliyetlerinin müşterilerin bağlılık düzeylerine olumlu olarak etkilediği sonuçları elde edilmiştir. Karadeniz (2013:64) müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerinde deneysel pazarlamanın (AVM atmosfer algılamaları ve hizmet coşkusu) etkileri üzerine bir araştırma yapmıştır. Çalışma sonucunda hizmet kalitesinin somut özelliklerinin memnuniyet üzerindeki ilişkisi dışında, tüm bağımsız değişkenler ile müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerindeki anlamlı pozitif bir ilişki söz konusudur. Sonuçlar ise deneysel pazarlamanın, hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve sadakati arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bakan vd.'nin (2014:205-206) çalışmasının sonuçları da literatürdeki sonuçlara paralel olarak tatminsizliğin, tekrar satın almama davranışına neden olduğunu (etkilediği) ve tüketicilerin hizmet kalite algılarının yüksekliğinin, tekrar satın alma davranışı üzerinde olumlu etkileri olduğunu destekler niteliktedir.

B.V. Diğer Araştırmalar

Demografik faktörler, AVM nedenleri kadar sık olmamakla birlikte ulusal literatürde tüketicilerin AVM'lerdeki tüketicinin algıları ve davranışını anlaşılması amacıyla farklı değişkenlerden de yararlandığı görülmektedir. Günümüzde pazarlama ve elemanlarının insanları aşırı tüketime yönlendirdiği ve satın almada davranış bozukluklarına yol açtığı sıkça tartışılır hala gelmişken, satın alma tarzlarından biri olan plansız satın alma davranışının AVM'lerdeki tüketicileri etkileyip etkilemediği de tüketicilerin davranışlarının anlaşılması amacıyla bazı çalışmalar kapsamında ele alındığı görülmektedir. Bunlara paralel olarak AVM'lerin tüketicileri plansız alışverişe yönlendiren yöneltip yönlendmediği araştırmacılar açısından ilgi çekici bir konu haline gelmiştir. Bazı çalışmalarda AVM'lerin tüketicileri plansız alışverişe yönlendirmesi durumunun, AVM'ler ile ilgili olumsuz yönler ve dezavantajlar olarak

değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin; İpekçi'nin doktora tezinde katılımcılar AVM'lerin plansız satın alımlara yol açmasını, olumsuz yönlerinden biri olarak ifade değerlendirmişlerdir (2014:124-125). Alkibay'ın (1993:184) doktora tezinde alışveriş merkezlerinin düzeninin ve sunum şeklinin, tüketicileri plansız alışverişe yönlendirip yönlendirmediği sorulmuştur buna göre de tüketicilerin büyük bir bölümünün, AVM düzen ve sunumundan etkilenerek plansız alışveriş yaptıklarını ifade etmiştir. Alemdar'ın (2010:273) doktora tezinde ise yaklaşma davranışı kapsamında ele alınan plansız alışveriş yapma davranışı ve buna ek olarak plansız zaman geçirme davranışı ölçümlenmiştir. Hazıcı alışveriş değeri, AVM imajının plansız alışveriş yapma ve zaman geçirme arasında anlamlı ilişkilerin olduğuna dair bir bulguya ulaşılamamıştır. Öte yandan incelenen 2 ulusal makalede kulaktan kulağa iletişimin etkileri ele alınmıştır. Çilingir vd.'nin (2010:110-112) çalışmasında kulaktan kulağa iletişim üzerinde faydasal değer, hedonik değer ve müşteri memnuniyeti değişkenlerinin en yüksek önemden düşüğe doğru olmak üzere etkili olduğu bulgusu elde edilmiş olup; kulaktan kulağa iletişim ile memnuniyet arasında ilişkisine yönelik bu çalışmada elde edilen bulgular literatürdeki çalışmaları da destekler niteliktedir. Divanoğlu'nun (2016:104) çalışmasında ise AVM ile ilgili özelliklerin ağızdan ağıza iletişimi etkilediği, bu durumun da müşterilerin bağlılık düzeylerinde etki ettiği sonuçları elde edilmiştir. Bu bulgular ışığında ağızdan ağıza iletişim faaliyetlerinin olumlu olması ve pozitif değer oluşturulmasında, AVM'lerin yapmış oldukları uygulamaların, stratejilerin önemini gösterir niteliktedir (s.104). Erdem vd. 'nin (2010) yapmış olduğu çalışmada ise iki AVM 'nin kişilikleri karşılaştırırken; tüketicinin kişilik özelliklerinin etkileri üzerine yapılan çalışma olarak sadece Telci'nin (2010:195-200) yapmış olduğu doktora tezi gösterilebilmektedir. Bu çalışmada kişilik unsurları arasında yer alan sosyal tanınmanın tüketicilerin AVM memnuniyetlerini ve duygu durumlarını etkilediği bulgusu elde edilmiştir (s.195-200). Diğer taraftan alışveriş keyfi ile ilgili tek çalışma Ögel 'in 2014 yılında yapmış olduğu yüksek lisans tezinde AVM' de yapılan etkinliklerin, alışveriş keyfi üzerine; alışveriş keyfinin etkinlikten duyulan memnuniyet, bu memnuniyetin de AVM'de kalma arzusu ve müşteri olma niyetleri üzerindeki etkileri incelenmiş ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir (s.66-67). Son olarak da çalışmaların bazılarında tüketicilerin hizmet kalitesi algılarının ne olduğu üzerine araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Örneğin; Bakan vd. 'nin (2014) çalışmasında elde edilen sonuçlar da tüketicilerin hizmet kalitesi ile ilgili algılarının yüksekliğinin, tekrar satın alma davranışı üzerinde olumlu etkileri olduğunu desteklemektedir (s.205-206). Tüketicilerin alışveriş deneyiminden elde ettikleri hedonik değer üzerinde tüketicilerin atmosfer algılamaları ve hizmet kalitesi ile algılamalarının etkisi olsa da burada hizmet kalitesinin etkisinin daha baskın olduğu tespit edilmiştir (Çilingir vd.,2010: 110-112). Çelik (2011:442) AVM'lerde hizmet kalitesinin ölçümüne yönelik yapmış olduğu çalışmada, kalite algılarının ve beklentilerin cinsiyete göre

farklılaşmadığı sonucuna elde edilirken; Yıldırım doktora çalışmasında AVM hizmet kalitesi unsurlarının sosyo-demografik özelliklere göre anlamlı olarak farklılaştığı sonucu elde edilmiştir (2014).

V. Sonuç ve Öneriler

1980’li yıllar itibari ile teknoloji ve iletişim olanaklarında meydana gelen gelişmeler perakendecilik sektörünün de yapısında köklü değişimler meydana getirmiştir. Özellikle artan rekabet ile sürdürülebilir olmak isteyen ve tüketicilerin değişen ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak isteyen perakendecilerin de ele alması gereken unsurlar farklılık göstermiştir. Bu bağlamda özellikle popüler perakendecilik türlerinden biri olan AVM’ler önemli birer tüketim merkezi olarak araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de bu değişim ve gelişimin araştırmacılar tarafından nasıl ele alındığını ortaya koymak amacıyla bu çalışma kapsamında ulusal hakemli dergilerde yayınlanan makaleleri listeleyen ve tam metinlerinin ulaşabilir olmasını sağlayan ULAKBİM TR dizini ve konuyla ilgili lisansüstü tezlerin ulaşılabilir olmasını sağlayan Ulusal Tez Merkezinin sunmuş olduğu veri tabanlarından yararlanılmıştır. Buna göre 20 yüksek lisans tezi ve 13 doktora tezi olmak üzere toplam 33 tez ve 20 ulusal makale incelenmiştir. Yapılan inceleme sonuçlarına göre bu konu ile ilgili yapılan tez ve ulusal makaleler 2000’li yıllar itibari ile başlayıp, 2010 yılında ise en yüksek sayısına ulaşmıştır. Bu çalışmaların çoğunluğu yüksek lisans tezi (%38, f=20) ve makalelerden (%38, f=20) oluşmaktadır. Ele alınan tüm araştırmaların hepsinde katılımcıların demografik unsurlarının belirlenmesine yönelik unsurların ele alınmasına ek olarak tüketicilerin AVM’leri tercih etmelerinde neden olan unsurların irdelendiği görülmektedir. Bu tercih nedenleri arasından tüketicilerin kendilerine yöneltilen tercih nedenlerine ilişkin ifadelerinden en sık otopark olanakları, ulaşım (hızlı, kolay), yakınlık (şehir merkezinde olması), AVM’nin açık olduğu saatleri içerisinde barındıran uygunluk faktörüne (f=30); marka, mağaza ve ürün çeşitliliği (f=29) ve atmosfer (f=25) ile ilgili ifadeleri belirttiği görülmüştür. Araştırmada ele alınan tez ve makalelerin örneklem bölgelerinde göre dağılımı incelendiğinde sırasıyla İstanbul (f=24), Ankara (f=8) ve İzmir’de (f=5) daha çok konu olduğu görülmektedir. Özellikle bu şehirlerde daha fazla AVM’nin olması ve sayılarındaki sürekli artış bu bulguyu destekler niteliktedir. İncelenen çalışmalar daha çok AVM ziyaretçileri üzerinde uygulanmış olup ve örneklem büyüklüğü çoğunlukla “201-500” (%47) arasındadır.

İncelenen çalışmaların betimsel istatistiklerinin sunulmasının yanı sıra AVM’lerde tüketiciyi ve tüketici davranışını açıklamaya yönelik araştırmalarda ulaşılan ampirik bulgular ortaya konulmuştur. Bunlar 1) demografik faktörler 2) AVM’lerin çekicilik unsurları, 3)tüketicilerin AVM’lere gitme amaçları ve 4) AVM sadakati, memnuniyeti, kulaktan kulağa iletişim gibi AVM’ye yönelik tüketici tutumları olmak üzere 4 başlık altında tartışılmıştır. Bu bağlamda çalışmalardaki ilişkiler ele alınarak, öngörülerek oluşturulan model Ek- 1 ’teki

gibidir. Ancak modeldeki yer alan tüm değişkenler ile AVM’lerde tüketici davranışı altında kategorize edilmiş değişkenler arasındaki ilişki çalışmaları kapsamında desteklenmemiştir ve/veya sınanmamıştır. Bunun göz önünde tutularak bu ilişkilerin varlığının gelecek araştırmalar kapsamında ele alınmasının literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

VI. Araştırmanın Kısıtları

Çalışmada sadece işletme bilim dalı çerçevesince ele alınıp ve bu kapsamda derlenen çalışmalar tartışılıp bulguları sunulmuştur. Çalışmada derlenen araştırmalar sadece belirtilmiş olan veri tabanları çerçevesinde kısıtlanmış olup, uluslararası bilimsel indekslerde taranan Türkiye menşeli yayınları kapsamamaktadır. Öte yandan çalışma bu alanda yazılmış olan kitapları da içerisine almaması çalışmanın bir diğer kısıtını oluşturmaktadır.

Kaynaklar

- Akat, Ö., Taşkın, Ç., ve Özdemir, A. (2006). Uluslararası alışveriş merkezi tüketicilerinin satın alma davranışı: Bursa ilinde bir uygulama. *Sosyal Bilimler Dergisi* 6(2),13-30.
- Alemdar, M. Y. (2010). *Deneyimsel Pazarlamada Alışveriş Atmosferinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Alkibay, S. (1993). *Organize Alışveriş Merkezleri Yönetimi ve Tüketicilerin Bu Merkezlerle İlişkin Yaklaşımları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alkibay, S., Tuncer, D., ve Hoşgör, Ş. (2007). *Alışveriş merkezleri ve yönetimi*. Ankara: Siyasal.
- Altuna, O. K. (2010). *Büyük Alışveriş Merkezlerinin Tüketici Algısına Göre Konumlandırılması Ve Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akgün, V. Ö. (2010). Modern Alışveriş Merkezlerinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi ve Konya İlinde Bir Uygulama. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*,12(19),153-163.
- Arnold, M. J. ve Reynolds, K.E. (2003). Hedonic Shopping Motivations. *Journal of Retailing*,79(2),77-95.
- Arslan, F. M., ve Bakır, N. O. (2010). Tüketicilerin İlgilenim Düzeylerine Göre Alışveriş Merkezlerini Tercih Etme Nedenleri ve Sadakate Etkisi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 227-259.
- Asiltürk, Ö. (2010). *Alışveriş Merkezleri (AVM) İmajı ve Ankara'daki Alışveriş Merkezlerinde Bir Uygulama* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Bakan, İ., Eyitmiş, A. M., ve Fettahlıoğlu, H. S. (2013). Kahramanmaraş'ta Alışveriş Merkezleri Kalite Algısı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 195-208.
- Bakır, N. O. (2009). *Tüketicilerin Alışveriş Merkezlerini Tercih Etme Nedenleri ve Sadakate Etkisi Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bakırtaş, H. (2013). SOR Paradigması Temelinde Mağaza Atmosferi ve Duyguların Pazarlamadaki Önemi: Bir Literatür İncelemesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (25), 47-55.
- Bearden, W.O. (1977). Determinant attributes of store patronage-downtown versus outlying shopping centers. *Journal of Retailing*, 53(2),15.
- Bell, S. J. (1999). Image and consumer attraction to intraurban retail areas: an environmental psychology approach. *Journal of Retailing and Consumer services*, 6(2), 67-78.
- Bellenger, D.N., Robertson, D.H. ve Greenberg, B.A. (1977).Shopping center patronage motives. *Journal of Retailing*, 53(2), 29-38.
- Bilir, S.(2009). *Tüketicilerin Yaşam Tarzlarına Göre İndirimli Fabrika Alışveriş Merkezleri Tercih Sebeplerinin İncelenmesine Yönelik İstanbul İlinde Pilot Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bloch, P. H., Ridgway, N. M., ve Dawson, S. A. (1994). The consumer mall as shopping habitat. *Journal of Retailing*, 70(1), 23-42.
- Cengiz, E., ve Özden, B. (2002). Perakendecilikte Büyük Alışveriş Merkezleri ve Tüketicilerin Büyük Alışveriş Merkezleri İle İlgili Tutumlarını Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma. *Ege Academic Review*, 2(1), 64-77.
- Çakmak, A. Ç. (2012a). Outlet Alışveriş Merkezlerinden Alışveriş Yapanların Bu Alışveriş Merkezleriyle İlgili Algılamaları: Safranpark Outlet Alışveriş Merkezi Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(15), 19-35.
- Çakmak, A. Ç. (2012b). Ziyaretçilerin Alışveriş Merkezlerini Tercih Etme Nedenlerinin Araştırılması: Karabük Şehir Merkezinde Bir Uygulama. *Academic Review of Economics & Administrative Sciences*, 5(2), 195-215.
- Cengiz, E., & Ozden, B. (2002). Perakendecilikte Buyuk Alisveris Merkezleri ve Tuketicilerin Buyuk Alisveris Merkezleri Ile Ilgili Tutumlarını Tespit Etmeye Yonelik Bir Arastirma. *Ege Academic Review*, 2(1), 64-77.
- Çelik, H. (2011). Alışveriş Merkezlerinde Hizmet Kalitesi Algısı ve Bir Araştırma. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 16(3), 433-448.

- Çilingir, Z., Yıldız, S., ve Kurtuldu, H. S. (2010). Kulaktan Kulağa İletişim: Alışveriş Merkezi Müşterileri Üzerinde Bir Pilot Çalışma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 95-115.
- Deniz, R.B. (2008). Eğlenceli Perakendecilik (Retailtainment): İstanbul'da Faaliyet Gösteren Başlıca Alışveriş Merkezlerinde Retailtainment Faaliyetlerine İlişkin Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, 8(30), s.115-121.
- Dinçer, B., ve Dinçer, C. (2011). Tüketicilerin Alışveriş Merkezi Ziyareti ve Davranışı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15,317-331.
- Divanoğlu, S. U. (2016). Ağızdan Ağıza İletişim ile Tüketicilerin Alışveriş Merkezi Tercih Etme Davranışı Arasındaki İlişki. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 97-105.
- Donovan, R. J., Rossiter, J. R., Marcolyn, G., ve Nesdale, A. (1994). Store atmosphere and purchasing behavior. *Journal of Retailing*, 70(3), 283-294.
- El-Adly, M. I., ve Eid, R. (2015). Measuring the perceived value of malls in a non-Western context: the case of the UAE. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 43(9), 849-869.
- El-Adly, M. I., ve Eid, R. (2016). An Empirical Study of the Relationship Between Shopping Environment, Customer Perceived Value, Satisfaction, and Loyalty in the UAE Malls Context. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 31, 217-227.
- Erdem, Ş., Karsu, S., Sertkaya, N. S. ve Yıldız, T. (2010). Alışveriş Merkezlerinin Marka Kişiliklerinin Karşılaştırılması, İstanbul İlinde Bir Uygulama-Comparision On Brand Personality Of Shopping Centers, A Practise in Istanbul City. *Öneri Dergisi*, 9(33), 71-87.
- Ermeç, A. (2007). *Alışveriş Merkezi İmajının Mağaza İmajına Etkisi Üzerine Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Fischer, E., & Arnold, S. J. (1990). More than a labor of love: Gender roles and Christmas gift shopping. *Journal of consumer research*, 17(3), 333-345.
- Flavian, C., Martínez, E. ve Polo, Y. (2001). Loyalty to grocery stores in the Spanish market of the 1990s. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 8(2), 85-93.
- Göktaş, Y., Küçük, S., Aydemir, M., Telli, E., Arpacık, Ö., Yıldırım, G., & Reisoğlu, İ. (2012). Türkiye'de eğitim teknolojileri araştırmalarındaki eğilimler: 2000-2009 dönemi makalelerinin içerik analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 177-199.
- Gümüş, İ. Ç. (2010). *Alışveriş Merkezlerinde Hizmet Kalitesinin Algılanması Analizi: Ankara Bölgesi Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atılım Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

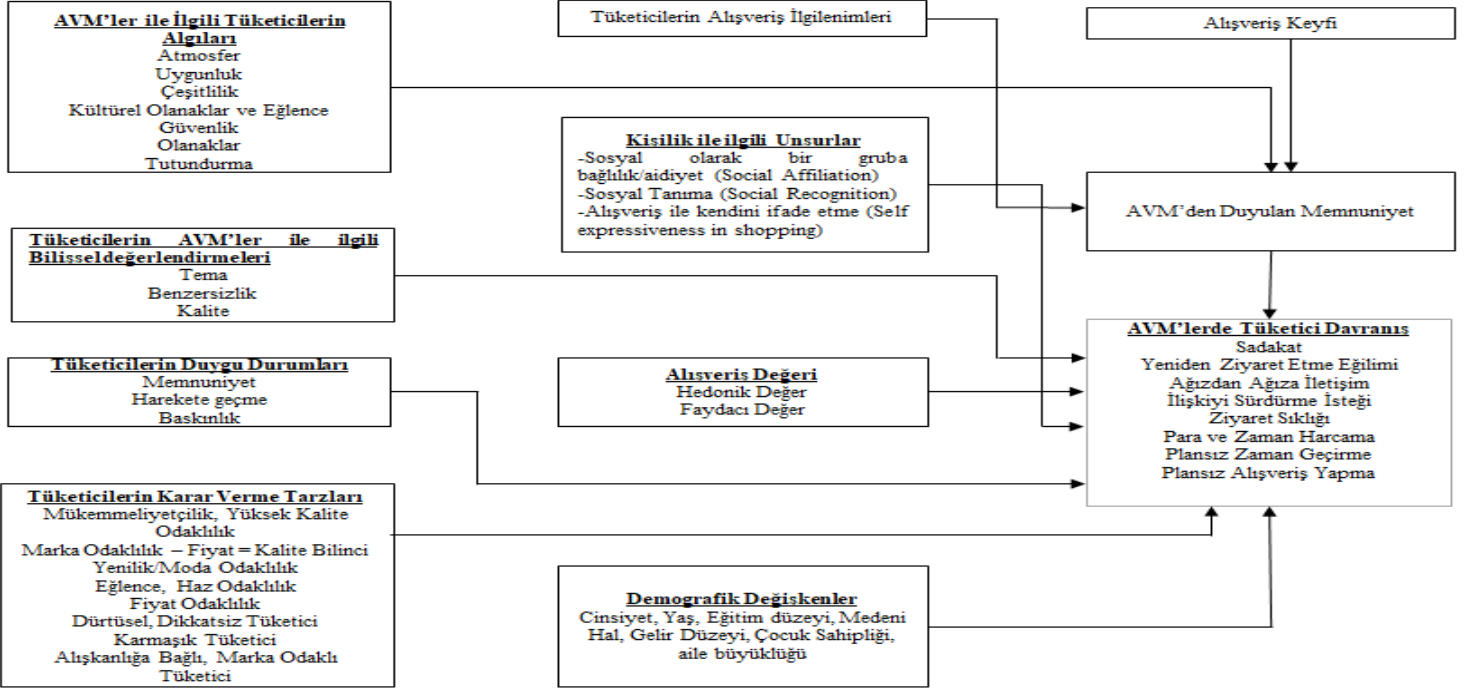
- Gündoğ, V.(2010). *Alışveriş Merkezlerinde Kurumsal İmaj Oluşturma ve İstanbul'da Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güneş, D. (2015). *Tüketicilerin Avm ve Outlet Tercih Etme Nedenlerinin Araştırılması ve Bir Uygulama* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Holbrook, M. B., Chestnut, R. W., Oliva, T. A., ve Greenleaf, E. A. (1984). Play as a consumption experience: The roles of emotions, performance, and personality in the enjoyment of games. *Journal of consumer research*, 11(2),728-739.
- İbicioğlu, D. D. H. (2005). Alışveriş Merkezleri: Demografik Etkenler ve Tüketici Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 43-55.
- İçal, H., ve Aliağaoğlu, A. (2016). Bursa Anatolium Alışveriş Merkezi Örneğinde Tüketicilerin Demografik Yapıları ve Özellikleri. *Balikesir University Journal of Social Sciences Institute*, 19(36),1-30.
- İpekçi, M.V. (2014). *Avm'lerin Tüketim Kültürüne Etkisi ve Türkiye Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kabadayı, S. ve Paksoy, B. (2016, 2 Mayıs). Yeni AVM açma konusunda Rusya'nın gerisinde Avrupa'nın önündeyiz. <http://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/yeni-avm-acma-konusunda-rusyanin-gerisinde-avrupanin-onun-deyiz/>.
- Karadeniz, M., Captain, N., Pektaş, A. P. G. Ö. E., Topal, Y. K., ve Gr. L. J. (2013). The Effects Of Experiential Marketing And Service Quality On Customer Satisfaction And Costomer Loyalty at Shopping Centers. *Journal of Naval Science and Engineering*, 9(1), 46-66.
- Kaya, İ. (2013). *Çekim Unsurları İle Rekreatif Alışveriş Tatmin ve Yeniden Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişki*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi/ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Konyalıoğlu, S. (2014). *Tüketicilerin Alışveriş Merkezi (AVM) Tercihlerinde Avm Yönetiminin Önemi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi/Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Köksal, Y., ve Mirza, E. (2011). Kuruluş Yeri Açısından Cadde ve Alışveriş Merkezi Mağazacılığının Karşılaştırılması: Ankara İlinde Bir Araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16).
- Köksal, Y., ve Aydın, E. E.(2015). Tüketicilerin Alışveriş Merkezleri Algısı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Göller Bölgesi Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*,11(24),231-248.

- Kurşunluoğlu, E. (2011). *Perakendecilikte Müşteri Hizmetleri Yolu İle Müşteri Memnuniyeti Ve Sadakati Yaratılması: İzmir İlinde Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). DEÜ/ Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Martin, C. A. ve L.W. Turley. (2004). Malls and Consumption Motivation: An Exploratory Examination of Older Generation Y Consumers, *International Journal of Retail & Distribution Management*, 32(10) , 464-475.
- Mert, K. (2015). *Tüketici Bakış Açısıyla Alışveriş Merkezleri ve Yaşam Tarzlarındaki Yansımalar* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Mucan, B. (2009). *Alışveriş Merkezlerinde Mağaza ve Marka Karışımı, Türkiye uygulaması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Nevin, J.R. and Houston, M.J. (1980), Image as a component of attraction to interurban shopping areas, *Journal of Retailing*, 56 (1),77-93.
- Ögel, S. (2014). *Alışveriş Merkezinde Gerçekleştirilen Etkinliklerin Tüketici Tutumları Üzerine Etkisi: Alışveriş Merkezi Ziyaretçileri Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Önal, T. (2008) *Tüketici Profillerinin Yapay Zekâ Teknikleri Kullanılarak Çıkarılması ve PerakendecilikSektöründe Bir Uygulama* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). GYTE, Kocaeli.
- Ötken, Ü. (2011) . *Shopping Centers: The New Management And Marketing Competition Field* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özcan, B. (2007). *Sosyolojik Olarak Tüketim ve Boş Zaman: İstanbul Olivium Outlet Center ve Galleria Alışveriş Merkezi Örnekleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özden, B. (2002). *Perakendecilikte Yükselen Değer Alışveriş Merkezleri ve Tüketici Davranışlarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özkeçeci, M. (2002). *Teknoloji İle Bütünleşen Alışveriş Merkezi Modelleri ile İnternet Alışverişi Üzerinde Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özyer, Y. (2012). *Tüketici Karar Verme Stilleri ve Tercih Nedenlerinin Alışveriş Merkezi Sadakatine Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pan, Y., Sheng, S., ve Xie, F. T. (2012). Antecedents of customer loyalty: An empirical synthesis and reexamination. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 19(1), 150-158.

- Sertkaya, N. S. (2010). *Geleneksel AVM'ler ve Outletler Arasında Müşteri Tipolojilerinin Karşılaştırılması ve Bir Uygulama* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sezgin, M. (2008). *Modern Alışveriş Merkezlerinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi ve Konya İlinde Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sungur, S. (2011). Tüketimin Küreselleşmesi ve Tüketim Tapınakları: Postmodern Panayır Yerlerinde Alışveriş. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 14(14),7-35.
- Şekerkeya, A., ve Cengiz, E. (2010). Kadın Tüketicilerin Alışveriş Merkezi Tercihlerinin Belirlenmesi ve Bir Pilot Araştırma. *Öneri Dergisi*, 9(34), 41-55.
- Şenel, S. (2014). *Alışveriş Merkezlerinin Tercih Edilme Nedenleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şimşek, K. Y. (2013). Alışveriş Merkezlerinde Ticari Rekreasyon ve Hizmet Kalitesi. *Pamukkale Journal Of Sport Sciences*, 4(3), 53-75.
- Tauber, Edward M. (1972). Why do people shop? *Journal of Marketing*, 36(October),46-49.
- Tazegül, H. (2002). *Perakendecilik Sektöründeki Gelişmeler ve Alışveriş Merkezlerini Tercih Eden Tüketicilerin Eğilimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ünsalan, M. (2011). *Alışveriş Merkezi Çekicilik Kriterlerinin Müşteri Çekim Mesafesine Etkisi ve Ankara İli Uygulaması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yalçın, M., ve Kocamaz, T. (2003). The effects of store atmosphere attributes on store loyalty intentions of hypermarket/supermarket customers. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(1), 273-292.
- Yaraş, E., Özbük, M. Y., ve Göncü, Z. Ü. (2016). Tüketicilerin Alışveriş Merkezi Tercihlerini Etkileyen Faktörler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (32), 274-285.
- Yeşilyol, M. (2015). *Van İli Merkez İlçede Alışveriş Merkezleri ve Süpermarketlerde Tüketicilerin Satın Alma Davranışları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Yıldırım, A. E. (2014). Hizmet Pazarlamasında Kalite Algılaması (Malatyapark Avm Örneği). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

- Yılmaz, E. (2010). *Marka İmajının Tüketici Satın Alma Kararına Etkisi ve Alışveriş Merkezlerine İlişkin Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, K.G. (2009). *Tüketicilerin AVM'lerdeki Perakendeci Karmasına Yönelik Beklentileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma ve Ankara İli Uygulaması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/SBE, Ankara.

Ek-1: Alışveriş merkezlerinde tüketicilerin davranışlarının araştırıldığı ulusal literatürdeki araştırmaların bulgularına dayanılarak oluşturulmuş model önerisi

**CAN WAR EVER BE ETHICAL?
PERSPECTIVES ON JUST WAR THEORY AND THE
HUMANITARIAN INTERVENTION CONCEPT**

Özgür TÜFEKÇİ*

Alınış Tarihi: 24 Temmuz 2018

Kabul Tarihi: 24 Eylül 2018

Abstract: Throughout recorded history, war has been a part of human life. Sometimes war is waged for survival, sometimes it is waged in order to protect self-interests, and sometimes it is waged in order to extend those interests. According to the relatively new concept of humanitarian intervention, military force can be used for humanitarian purposes, in order to prevent human rights violations. However, any conflict or war has losses, materially and morally. On this account, it can be said that just war theory has been developed in order to prevent a huge amount of losses and in order to ensure that war is only waged when it can be justified.

The roots of just war theory and humanitarian intervention can be found within the major religions. Christianity and Islam in particular put forward several arguments opposing wanton war and aiming to terminate mass killing. Furthermore, different civilisations employ different methods during war. For instance, from the early ages, war has intrinsically involved developing ethical attitudes towards the enemy, such as the immunity of women and children.

Even when such methods and precautions apply to war, can war ever be ethical? Even when going to war is appropriate according to the principles of just war theory, can war be ethical? In order to save another person's life, can killing people be ethical? As long as military force is one of the effective tools of state policies, can war be ethical? In order to bring democracy to undemocratic states, can democratic states resort to war? This essay will seek answers to all these questions. In doing so, it will try to explain just war theory and humanitarian intervention and will try to give examples of just or unjust wars and interventions.

Keywords: War, Just War Theory, Humanitarian Intervention, Ethics of War

**SAVAŞLAR AHLAKİ OLABİLİR Mİ?
HAKLI SAVAŞ VE İNSANİ MÜDAHALE KONSEPTİ
PERSPEKTİFLERİ**

Öz: Tarih boyunca savaş kavramı insan yaşamının bir parçası olmuştur. Savaş bazen hayatta kalmak için bazen çıkarların korunması için ve bazen de daha fazla çıkar elde etmek için kullanılmıştır. Göreceli olarak yeni olan insani müdahale konseptine göre askeri güç insan haklarının korunması amacıyla insanlık için de kullanılır. Fakat her çatışma veya savaşın maddi ve manevi

---

* Assistant Professor, Karadeniz Technical University, Department of International Relations

kayıpları vardır. Bu bağlamda, haklı savaş teorisi büyük kayıpların önlenmesi ve haklı bir savaşın sürdürülmesi için geliştirilmiştir.

Haklı savaş ve insani müdahale kavramlarının kökenleri semavi dinlere dayanmaktadır. Özellikle, Hıristiyanlık ve İslam soykırımı varan kitle ölümlerine ve vahşi savaflara karşı argümanlar içermektedirler. Ayrıca medeniyetlerin de çeşitli yöntemleri vardır. Örneğin, ilk çağlarda savaşçılar, savaş sırasında masum kadınların ve çocukların öldürülmesine karşı etik davranış kalıpları geliştirmişlerdir.

Tüm bu yöntem ve önlemler savaşlarda kullanılsa bile, savaşlar ahlaki olabilir mi? Savaşlar, haklı savaş teorisinin prensiplerine uygun olarak yürütülse bile, savaşlar ahlaki olabilir mi? Bazı insanları korumak adına başkalarını öldürmek ahlaki olabilir mi? Askeri güç devlet politikasının en etkili araçlarından biri olmasına rağmen, savaşlar ahlaki olabilir mi? Demokratik olmayan devletlere demokrasi götürmek için demokratik devletler savaşa girebilir mi? Bu makale tüm bu sorulara cevap arayacaktır. Bunu yaparken haklı savaş ve insani müdahale kavramları açıklanacak ve haklı ve haksız savaşların yanı sıra müdahaleler ile ilgili örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Haklı Savaş, İnsani Müdahale, Savaş Etiği

I.Introduction: Definitions of War

In the traditional approach, war is an inter-state conflict, and participating parties' main aim is the capture of enemy territory. This is undoubtedly one of the widely accepted definitions of war. But nowadays, war, which is almost coeval with humanity, has altered and diverged from that meaning. Accordingly, scholars argue about different categories of war, such as modern wars, new wars, total wars, absolute wars, limited wars and so on.

Presumably, when Karl Von Clausewitz defined the notion of war, he did not assume that war would have much variety. According to Clausewitz, 'war is the continuation of politics by other means'. Clausewitz also defined war as 'an act of violence intended to compel our opponent to fulfil our will' (Clausewitz, 1989: p. 44). The notion of 'fulfilling the will' was the aspect of war which Clausewitz particularly emphasised. This approach coincides with Machiavellianism in terms of reaching one's goals: 'rulers should be good if they can but be willing to practice evil if necessary' (Machiavelli, 1908: 42).

From Cicero to Mary Kaldor, there have been various explanations of war in the literature. While Cicero defined war as a contending by force (Williams et al., 1993: p. 85), Hugo Grotius (2007: p. 18) described the concept thus: 'war is the state of contending parties, considered as such'. In addition, Thomas Hobbes argued that 'by war is meant a state of affairs, which may exist even while its operations are not continued' (Grotius, 1814:

p. 386), while Denis Diderot saw war as ‘a convulsive and violent disease of the body politic’ (Lippard et al., 2018).

Throughout recorded history, war has been a part of human life. Mingst approves this conclusion via her research on the number of wars, as follows: ‘Historians have recorded approximately 14,500 armed struggles over time, with about 3.5 billion people Dying either as a direct or an indirect result. Since 1816, between 224 and 559 international and intrastate wars have occurred, depending on how war is defined’ (Mingst and Arreguin-Toft, 2017: p. 262). The realm of war studies has been populated by many great scholars, including St Augustine, St Thomas Aquinas, Francisco de Vitoria, Francisco Suarez, Hugo Grotius, Samuel Pufendorf, Karl Von Clausewitz, Christian Wolff, Emerich de Vattel and Michael Walzer, among others. Each of them defined the term ‘war’ from their own perspective. While some argue that war is a social issue, others propose that it is a political issue. In some cases, war has been named as only sometimes unjust. Some scholars have tried to draw attention to the distinctions between war and armed conflict.

It can be claimed that the Treaty of Westphalia which led to the emergence of modern states also transformed the structure of war. Since that point, over the course of time, the causes and methods of war have altered through the impact of nationalism, imperialism, the arms race and technological developments. Modern states have only pursued crucial interests militarily, and have intervened in other states for these interests. However, as a matter of fact, states’ interests are not the only reasons for such intervention; this issue will be discussed in the ‘Humanitarian Intervention’ section.

II. The Ethics of War, Realist and Pacifist Approaches, and Just War Theory

In light of the huge number of casualties during wars throughout history, scholars have developed various traditions of thought through which to understand war, such as realism, pacifism and just war theory, among others. Regarding the realist approach, ‘states act to maximize what is often called the national interest, which at times may require the use of force’ (Viotti and Kaupi, 1999: p. 56). It might be deduced from this explanation that in the realist approach that there is no moral or ethic condition in war. Furthermore, morality cannot be applied to international relations. From states’ perspective, their will to pursue their own crucial interests is indispensable. For this purpose, states should not hesitate to go to war. In the

realist tradition, after war has commenced there should not be any moral principle on the battlefield. In short, a state should do all it can to win.

The pacifist tradition could be said to be based on theological systems, especially Islam and Christianity. This tradition argues that war is always wrong, and that states should find alternative methods to solve their problems. According to Islamic just war tradition, if that is not possible, and then war might be waged as long as the ethics of war, which is central to Islam, are prioritised (Sheehan, 2008: p. 207). In contrast to the realist approach, according to pacifists morality is the highest virtue that can and should be applied to international relations. However, as Claude puts forward, 'Pacifism has not been, nor is it likely to become, the dominant doctrine of any state or international organization. Some flirting with pacifism, however, has occurred whenever the ugliness and danger of war have been particularly apparent. The urge to denounce war unconditionally and indiscriminately is occasionally irresistible (1980: p. 87).

In terms of Claude's (1980) thought, human beings support pacifism in peacetime. But when human nature and interests become involved in an issue, the ideals which are advocated in peacetime can become altered. This perspective points out that the main reason for war is human nature. In terms of pacifism, when people comprehend that war is needless, the world can be a place where people live in peace. Following Claude's line of thought, unless human nature changes, it seems that this is impossible.

So far, in order to answer the main question 'can war be ethical?', realist and pacifist approaches have been examined. According to the realists, war cannot be ethical because ethic principles cannot be applied to war. Meanwhile, according to the pacifists, war cannot be ethical because it is always wrong. At this point, it is time to analyse just war theory, which proposes that war can be ethical under certain conditions.

It could be claimed that just war theory tries to meet realists and pacifists halfway. In this sense, in the terms of just war theorists, war can be sometimes moral and sometimes amoral. To decide whether war is moral or amoral, just war theorists have proposed various requirements, such as just cause, right intention, right authority, open declaration, last resort, reasonable hope and proportionality, among others. When it comes to how to resort to and conduct war, there are two just war categories: *ius ad bellum* and *ius in bello*. While *ius ad bellum* deals with when to resort to war, *ius in bello* deals with the legitimate conduct of the war (see Table 1).

TABLE 1: Just War Criteria by Category	
Criterion	Definition
Ius ad bellum (the justice of the resort to war)	
<i>Right authority</i>	Only a legitimate authority has the right to declare war
<i>Just cause</i>	We are not only permitted but may be required to use lethal force if we have a just cause
<i>Right intention</i>	In war, not only the cause and the goals must be just, but also our motive for responding to the cause and taking up the goals
<i>Last resort</i>	We may resort to war only if it is the last viable alternative
<i>Proportionality</i>	We must be confident that resorting to war will do more good than harm
<i>Reasonable hope</i>	We must have reasonable grounds for believing the cause can be achieved
<i>Relative justice</i>	No state can act as if it possesses absolute justice
<i>Open declaration</i>	An explicit formal statement is required before resorting to force
Ius in bello (the justice of the conduct of war)	
<i>Discrimination</i>	Non-combatants must be given immunity and protection
<i>Proportionality</i>	Military actions must do more good than harm

Source: Fixdal and Smith, 1998: p. 286

Just war theory originates in the efforts of St Augustine to justify Christian participation in Roman wars. From this foundation, St Thomas Aquinas and other scholastic thinkers developed the scholastic just war doctrine (O'Brien, 1983: p. 4). In the *Summa Theologicae* Aquinas presents the general outline of what becomes the just war theory. He discusses not only the justification for war, but also the kinds of activity that are permissible in war. Aquinas's thoughts become the model for later scholars and jurists to expand upon. In the course of time, scholars such as Francisco de Vitoria, Francisco Suarez, Hugo Grotius, and Michael Walzer have studied and improved the theory.

Francisco de Vitoria was a theologian and Professor of Theology in the University of Salamanca. Through his lectures "On the Indians lately discovered" and "On the War made by the Spaniards on the Barbarians" in 1538 and 1539, he contributed to the issue of just war in a novel and impressive fashion. He was mainly concerned with a theoretical problem of "to what extent the war of the Spaniards against the Indians was a 'just war'" (Nussbaum, 1943: 458). As Vitoria's successor, Francesco Suarez, Spanish Jesuit priest, philosopher and theologian, developed an approach to

the theory of just war in his work *De Triplici Virtute Theologica*. In his approach, by focusing on the "judicial" theory he ascribes to the prince who wages a just war, a real "jurisdiction," pertaining to "vindicative justice"; the belligerent action of the prince is likened to the decree of a law court (Nussbaum, 1943: 461-462).

When it comes to Hugo Grotius, Dutch jurist and scholar, was questioning the rules of international relations in his great work, *The Law of War and Peace (De Iure Belli ac Pacis)*, consists of an introduction and three books. Book One defines the concept of war, argues for the legitimacy of war, and identifies who may legitimately wage war. Book Two deals with the causes of war, the origins of property, the transfer of rights and more, while Book Three is dedicated primarily to the rightful conduct of belligerents in war (Miller, 2014; Forde, 1998). All in all, according to Grotius, war is justifiable when, and only when, it serves right (Miller, 2014).

In the twentieth century, Michael Walzer's *Just and Unjust Wars* is considered as one of the most influential work. In his work, Walzer (2000: 21) distinguishes the *ius ad bellum* and the *ius in bello* as follows:

The moral reality of war is divided into two parts. War is always judged twice, first with reference to the reasons states have for fighting, secondly with reference to the means they adopt. The first kind of judgment is adjectival in character: we say that a particular war is just or unjust. The second is adverbial: we say that the war is being fought justly or unjustly.

As a result, the theory is explained as follows:

Just war is the name for a diverse literature on the morality of war and warfare that offers criteria for judging whether a war is just and whether it is fought by just means. This theory, thus, debates our moral obligations in relation to violence and the use of lethal force. The thrust of the tradition is not to argue against war as such, but to surround both the resort to war and its conduct with moral constraints and conditions. (Fixdal and Smith, 1998: pp. 285–286)

Regarding this theory's conditions, there are several propositions. Donald A. Wells claims that three requirements are enough to decide whether war is just or not. He adds that 'these requirements are, in turn, an authoritative sovereign must declare the war, there must be a just cause, and the men who wage the war must have just intentions' (1969: p. 820). Joseph McKenna adds four more conditions. They are that 'the seriousness of the injury inflicted on the enemy must be proportional to the damage suffered by the virtuous, there must be a reasonable chance of the winning the war, the use of war must be a last resort, the means used must be moral' (Wells, 1969: p. 821).

Thus, to decide whether war is just, the aforementioned requirements need to be fulfilled. What about after declaring that a particular war is just or unjust? When it is decided that the war is unjust, what can the aggrieved party to the war obtain? Or does consideration of whether a war is just or unjust become meaningless in any case once war has been declared? The answer changes in terms of the result of the war.

A passage which considers the dropping of the atomic bomb on Hiroshima by President Truman provides an example. The passage is quoted from Wasserstrom's essay (1968: p. 585), as follows:

Having found the bomb, we have to use it. We have used it against those who attacked us without warning at Pearl Harbour, against those who have starved and beaten and executed American prisoners of war, against those who have abandoned all pretense of obeying international laws of warfare. We have used it in order to shorten the agony of war, in order to save the lives of thousands and thousands of young Americans.

In this passage, there is a significant implication in the last sentence. Taking into account that sentence alone, saving the lives of young Americans could be said to be sufficient justification for the behaviour of the USA in war. However, to save the lives of thousands of young Americans, would a greater number of other people (non-Americans) be killed? In fact, this justification violates the proportionality principle of just war theory. That being so, what if ten people were killed instead of thousands of people? In the terms of the theory, the answer is that it might be permissible to kill ten people to save the lives of more than ten others.

Yet, as an answer to the question ‘can war be ethical?’ according to just war theory, when the war is waged properly according to the theory’s requirements then the war can be regarded as just and ethical. Chapter 7 of the United Nations (UN) Charter is about action with respect to threats to peace, breaches of the peace and acts of aggression. Article 51 in particular explains under what conditions a state can use military force:

Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations, until the Security Council has taken measures necessary to maintain international peace and security. Measures taken by Members in the exercise of this right of self-defence shall be immediately reported to the Security Council and shall not in any way affect the authority and responsibility of the Security Council under the present Charter to take at any time such action as it deems necessary in order to maintain or restore international peace and security.

This indicates that if a war is only about self-defence, then it will be a legitimate, just or ethical war. On the other hand, according to the UN Charter, states can go to war when the UN Security Council takes a decision such as to undertake peacekeeping operations. But on this point, the structure of the UN Security Council creates a problem as to whether the Council’s decision is true or right. Unfortunately, it is beyond the scope of this article to debate the legitimacy of UN Security Council decisions. But it should be noted that states which are members of the UN have to obey the Council’s decisions.

III. Humanitarian Intervention

Humanitarian intervention is explained as ‘the violation of a nation-state’s sovereignty for the purpose of protecting human life from government repression or famine or civil breakdown’. It ‘is an old concept that has been given a new lease on life with the end of the Cold War’ (De Waal and Omaar, 1994: p. 3).

The main issue in terms of humanitarian intervention is state sovereignty. The state’s sovereignty, which is established by means of the Treaty of Westphalia, obstructs intervention in another state’s territory – or, at least, that obstruction is expected, since sovereignty provides immunity for states themselves. In addition, sovereign states are responsible for their citizens’ security. When governments exploit this kind of immunity and carry

out the massacre or genocide of their own citizens, the option of humanitarian intervention by certain states or international organisations is thought to exist. However, the UN Charter permits only the right of self-defence against armed attacks and collective enforcement action authorised by the UN Security Council.

Humanitarian intervention can be applied by different methods. These can be summarised as: ‘material assistance (through relief aid), sanctions (coercive, non-military pressure to end abusive practices) and, finally, the dispatch of military forces to remedy a human disaster’ (De Waal and Omaar, 1994: p. 5).

Yet, there is a debate on the success rate of these methods. For instance, Helman and Ratner point out that ‘Material assistance can be met with scant success. This aid cannot reach its intended recipients because of violence, irreconcilable political divisions, or the absence of an economic infrastructure’ (1992: p. 7). However, Bellamy and Wheeler put forward that it should not be forgotten that ‘interventions tend ... to be successful in stopping immediate killing and less successful in building long-term peace’ (2008: p. 531).

In order to tackle the success and legitimacy issues, unilateral and multilateral approaches need to be taken into consideration. While multilateral coalitions increase the legitimacy of intervention, a unilateral claim of humanitarian intervention is regarded as nothing more than a form of *realpolitik* (Pease and Forsythe, 1993: p. 300). Apart from the aforementioned contentious issues, there is another debate about humanitarian intervention, which concerns ‘state interest’. According to critics, ‘The history of “humanitarian” military intervention is replete with invocations of humanitarian intentions by strong powers or coalitions in order to conceal their own geopolitical interests’ (Lobel and Ratner, 2000: p. 1). In support of this claim, the Darfur case is one of the best examples. This case unequivocally proves that prominent states are not enthusiastic about interfering in another state if the latter has no strategic importance to them.

When it comes to Bellamy and Wheeler’s argument, Somalia in 1992 is a good example in order to prove that humanitarian intervention cannot always be an exact cure. The intervention purportedly commenced with a request from Somalia’s government, but in reality there was no effectively functioning government at that time. The goals of the US-led operation were to decrease the number of casualties and to establish a sustainable peace. In the short term, the operation was successful in stopping immediate killing.

However, the building of long-term peace could not be achieved. When the UN withdrew in 1995, having suffered significant casualties, order still had not been restored in Somalia (CIA, 2007).

As already discussed, the UN Charter decides on whether an intervention is just on the basis of certain conditions, namely 'whether it was necessary to stop ongoing or imminent mass slaughter'; 'whether force was the last resort'; 'whether the invasion was guided primarily by a humanitarian purpose'; 'whether it was conducted with maximum respect for international human rights and humanitarian law'; 'whether it was likely to produce more good than harm'; and 'whether, ideally though not necessarily, it was endorsed by the UN Security Council'. In terms of international law, these conditions initially determine whether humanitarian intervention is ethical and legitimate. But they cannot provide that the consequences of the intervention will be positive.

IV. Conclusion

In sum, the central concern of this essay is whether war can be ethical or not in terms of the perspectives of just war theory and humanitarian intervention. Can there be an excuse for going to war and interfering in the internal affairs of another state?

Just war theory establishes several conditions that determine whether a war can be regarded as just, ethical or legitimate. In the terms of this theory, if the war is judged to be just or ethical, this means that it is necessary, and it may be legitimate for some people to be killed in order to save a much larger number of lives. In the context of the individual, the right to life is essential. However, in the context of state, national security is essential. Therefore, when someone attempts to take someone else's life or a state attacks another state, the individual or the state under attack cannot be deprived of the right of self-defence. This gives rise to just or ethical war.

The roots of this comprehension can be found in several religions. Islam and Christianity in particular permit people to fight if they are doing so in order to protect themselves, their families, their dignity or their states – in other words, where the circumstances do not involve any party seeking to pursue an unlawful goal. Such a conflict can be named as a just or ethical war.

Regarding the humanitarian intervention perspective, it is a means to prevent or stop a gross violation of human rights in a state, where that state is either incapable of protecting, or unwilling to protect, its own people, or is actively persecuting them (Kaldor, 2002; 2007). First economic relief, then

sanctions, and finally military force are applied to reach this preventative goal (Tufekci, 2018). Misapplications especially emerge during the use of military force. Yet, humanitarian intervention is in essence conceived of to help humanity. In this context, it is logical to claim that the war can be ethical if it is undertaken as a humanitarian intervention that has been authorised by the UN Security Council.

It is difficult to address questions of whether humanitarian intervention and just war are ethical on the basis of ethics alone, hence this essay considers these questions from the perspectives of both politics and ethics. This combination of both concepts results in a more comprehensive and logical debate, instead of dealing with the concepts from the perspective of either ethics or politics alone. When it comes to the self-defence concept, this is controversial since it creates ambiguity with regard to the justifications given for events and systems. In other words, it could be argued that both humanitarian intervention and just war are inevitably seen as ethical justifications for intervention precisely in those situations where the actors believe that such intervention serves their purposes anyway.

References

- Bellamy, A. J. and Wheeler, N. J. (2008), "Humanitarian Intervention in World Politics" in J. Baylis, S. Smith and P. Owens (eds), *The Globalisation of World Politics: An Introduction to International Relations*, Fourth edition, Oxford-New York: Oxford University Press, pp. 522-539.
- Chomsky, N. (1999), *The New Military Humanism: Lessons From Kosovo*, London: Pluto Press.
- CIA World Factbook. 2007. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>.
- Claude, I. L. Jr. (1980), "Just Wars: Doctrines and Institutions", *Political Science Quarterly*, Vol. 95 (1), pp. 83-96.
- De Waal, A. and Omaar, R. (1994), "Can Military Intervention Be 'Humanitarian'?", *Middle East Report*, Vol. 187/188, pp. 2-8.s
- Fixdal, M. and Smith, D. (1998), "Humanitarian Intervention and Just War", *Mershon International Studies Review*, Vol. 42 (2), pp. 283-312.
- Forde, S. (1998). Hugo Grotius on Ethics and War. *The American Political Science Review*, Vol. 92 (3), pp. 639-648. doi:10.2307/2585486.
- Grotius, H., and Boothroyd, B. (1814) *The Rights of War and Peace: Including the Law of Nature and of Nations*, Volume 5, London: B. Boothroyd.

- Grotius, H. (2007), *The Rights of War and Peace, Including the Law of Nature and of Nations*, New York: Cosimo Classics.
- Helman, G. B. And Ratner, S. R. (1992), "Saving Failed States", *Foreign Policy*, Vol, 89, pp. 3-20.
- Kaldor, M. (2002), *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*, Cambridge: Polity Press.
- Kaldor, M. (2007), *Human Security: Reflections on Globalization and Intervention*, Cambridge: Polity Press.
- Lippard, C. D., Osinsky, P. and Strauss, L. (2018) *War: Contemporary Perspectives on Armed Conflicts around the World*, New York: Routledge.
- Lobel, J. and Ratner, M. (2000), "Humanitarian Military Intervention", *Foreign Policy in Focus*, Vol. 5 (1), pp. 1-4.
- O'Brien, W. V. (1983), *The Conduct of Just and Limited War*, New York: Praeger Publishers.
- Machiavelli, N. (1908), *The Prince* (Translated by W. K. Marriott), London: J. M. Dent & Company.
- Miller, J. (2014), "Hugo Grotius", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/grotius/>>.
- Mingst, K. A. and Arreguin-Toft, I. M. (2017), *Essentials of International Relations*, Seventh Edition, London: W. W. Norton and Company.
- Nussbaum, A. (1943), "Just War-a Legal Concept?" *Michigan Law Review*, Vol. 42, pp. 453-479.
- Pease, K. K. and Forsythe, D. P. (1993), "Human Rights, Humanitarian Intervention, and World Politics", *Human Rights Quarterly*, Vol. 15 (2), pp. 290-314.
- Sheehan, M. (2008), "The Changing Character of War", in J. Baylis, S. Smith, and P. Qwens (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Fourth edition, New York: Oxford University Press, pp. 210-225.
- The UN Charter, <http://www.un.org/aboutun/charter/> [Accessed 30.05.2018].
- Tufekci, O. (2018), "What is Distinctively New about so-Called 'New Wars'?", *International Journal of Economics and Administrative Studies*, Vol. 21, pp. 227-236, DOI: 10.18092/ulikidince.396277.
- Viotti, P. R. and Kauppi, M. V. (eds) (1999), *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*, 3rd Edition, Boston: Longman.

- Von Clausewitz, C. (1989), *On War*, (Edited and Translated by Howard Michael and Paret Peter), Princeton: Princeton University Press.
- Walzer, M. (2000), *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, 3rd edition, New York: Basic Books.
- Walzer, M. (2004), *Arguing About War*, New Haven and London: Yale University Press.
- Wasserstrom, R. A. (1968), "Three Arguments Concerning the Morality of War", *The Journal of Philosophy*, Vol. 65 (19), pp. 578-590.
- Wells, D. A. (1969), "How Much can 'The Just War' Justify?", *The Journal of Philosophy*, Vol. 66 (23), pp. 819-829.
- Willams, H. L., Wright, M. And Evans, T. (1993), *A Reader in International Relations and Political Theory*, Vancouver: UBC Press.

IMPORTANCE OF MARKETING ACCOUNTANCY IN STRATEGICAL DECISION MAKING PROCESS*

H. Arif TUNÇEZ**
Selçuk BALI***
Alper ATEŞ****

Alınış Tarihi: 29 Temmuz 2018

Kabul Tarihi: 24 Eylül 2018

Abstract: Marketing executives need special knowledge on strategic decisions about pricing, distribution, advertising expenditures, changes to the product line, and many other factors that affect profits. These informations can only be met by marketing accountancy.

Marketing accountancy has a major role in directing employees through cost analysis and cost control, while playing an important role in reducing marketing costs and increasing marketing effectiveness and ultimately profit maximization.

In this study; marketing costs, marketing accounting relationship and marketing accounting are explained, and marketing expenses are included in accounting records according to actual cost and standard cost methods.

Keywords: Marketing, Marketing Costs, Marketing Accountancy

STRATEJİK KARAR ALMA SÜRECİNDE PAZARLAMA MUHASEBESİNİN ÖNEMİ

Öz: Pazarlama yöneticilerinin, kârları etkileyen fiyatlama, dağıtım, reklam harcamaları, ürün hattında yapılan değişiklikler ve diğer birçok faktör hakkında stratejik kararlar için özel bilgilere ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bilgilerde ancak pazarlama muhasebesi tarafından karşılanabilir.

Pazarlama muhasebesi, pazarlama maliyetlerinin düşürülmesi ile pazarlama faaliyetlerinin etkinliğinin artırılmasında ve sonuçta kârın maksimize edilmesinde önemli bir rol oynarken, maliyet analizleri ve maliyet kontrolü yoluyla çalışanları yönlendirmede büyük bir öneme sahiptir.

Bu çalışmada; pazarlama maliyetleri, pazarlama muhasebe ilişkisi ile pazarlama muhasebesi açıklanarak pazarlama giderlerinin fiili maliyet ve standart maliyet yöntemlerine göre muhasebe kayıtlarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Pazarlama Maliyetleri, Pazarlama Muhasebesi

---

* This study is an extension of the oral presentation at the 5th International Conference on Economics, Society and Management (ICESM 2018), which was held in Beijing, China on 05-07 July 2018

** Assistant Prof. Dr., Selçuk University, Akşehir Faculty of Economics and Administrative Sciences

*** Prof. Dr., Selçuk University, Akşehir Faculty of Economics and Administrative Sciences

**** Assistant Prof. Dr., Selçuk University, Faculty of Tourism

I.Introduction

Today, developments in economy, technology, communication and transportation have made it possible for businesses to submit goods and services to markets around the world and likewise to be able to provide goods and services from such markets.

Globalization, capital market, competition, specialization, changing conditions in social, cultural, and political fields have revealed necessity to acquire correct information in decision taking process of decision takers. Those who have fastest and the most correct information will have the chance to live on the market and maintain their presence (Hacıüstemoğlu, 2008: 1-6). The fact that enterprises live on global competition and continue their presence for a long-term requires marketing activities to be realised strategically and sufficiently. This requirement causes enterprises to develop new policies and strategies today when competition based of information has gained importance (Ceran and Bezirci, 2011).

According to American Marketing Association, “Marketing is a planning and application process of goods, services and thoughts to be created, priced, distributed and sales efforts to provide change of people and organizations convenient to their purposes” (Cemalcılar, 1987).

The function of marketing is to find out real needs of potential customers and meet them by making profit. Marketing is not trying to sell produced goods to customers but to provide them with products and services to buy intentionally. Therefore marketing begins before the product shows up (Rogers, 1996). For the development of marketing executives of enterprises have different perception of marketing at different terms. We can talk about three periods called production,sales and perception of marketing according to dominant point of view where each is different from each other with distinct characteristics (Boone and Kurtz, 1992).

II. Cost of Marketing and Its Importance

With the help of information systems used in enterprises while getting benefit on technology in every field from customer relations to work processes,market entry strategies to measurement of performance information administration is being developed,competition can be gotten benefit (Tekin et al., 2006: 857-866). Marketing is the planning of all the activities about product development, pricing, promotion and distribution mad efor meeting in eligible for this analysis with demand and request analyses of customer requirements at a very well defined market (Ülgen and Mirze, 2006). Today when information is obtained difficultly and customers are bosses, the decision making processes of executives become shorter and more complex day by day necessitate marketing executives to take right decisions at shortest time for maintenance of enterprises (Fidan, 2009: 2151-2171).

Strategical marketing decisions are composed of new product decisions about the future of enterprise, new product strategies, strategical product, strategical product pricing decisions, strategical price, pricing strategies for increasing market share (going to bazaar with a value much below cost, fixing the price until reaching a profit determined before and decreasing the price by fixing rate of profit as the prices reduce), promotion decisions, distribution decisions and sales developing decisions (Ceran, 2009).

Marketing department gets benefit from data and numbers about strategical decision taking to accountancy, cost planning, minimum order amount, optimal stock size, determining optimal profit and contribution share, purchasing decisions, performance planning, productivity, profitability calculations, investment analyses and marketing logistics in enterprises (Ehrmann, 2006: 698-739).

Marketing costs are costs of activities conducted to collect factors effecting satisfaction of product and services of enterprises, and quality, needs and perceptions of customers and to evaluate and maintain them .

Marketing costs are monetary statements of self sacrifice of an enterprise to conduct marketing processes. In other words it includes expenditures in time period from the time when goods are produced or purchased and stocked to reached to producers and converted to money. Marketing costs do not only include sales expenditures but also administration, financment and general expenditures about sales (Akdoğan, 1982).

Marketing executive should find and apply economical methods enabling its own goods and services to reach the consumers in competition. Therefore it is important to know marketing costs and control them, so decrease marketing costs. In the cost of goods and services in bazaar, there are two main costs such as production and marketing costs.

Marketing costs have a variable qualification effected easier than production costs. Because production cost depends largely on the price of production costs and present technology. So they cannot be changed by producer in a short time easily. Therefore marketing cost effects the relationship between cost and price in terms of enterprise.

While business owner markets his goods, he uses some marketing activities and should know their cost to himself. And mediator businesses who get benefit of services to reach their goods to buyer has to know about marketing cost. When marketing cost of mediator businesses are high, sales price of goods will also increase and demand to goods of business owner will decrease. Therefore it is important to know about marketing costs and decrease them by controlling.

Goal of marketing cost analysis is pricing of products, continuing to produce them or end them and to provide informations to help administration in decisions such as general profitability analyses of business (Öncü, 1999).

III. Classification of Marketing Costs

We can classify marketing costs as follows according to activities effective in marketing products and making sales successfully (Kılıç, 1993):

Sales Costs: They are composed of fees to sales members and executives, premiums, bonuses, travel expenditures, commissions, office expenditures about fulfilling orders, office expenditures of sales departments, entertainment, training and education, repair and maintenance of equipments used in sales, insurance, amortization, and accommodation in sales process.

Promotion Costs: They are expenditures about advertisements supporting sales representatives in sales, notices, publication, training, exhibition and fairs, promotion, and about bazaar developing activities.

Physical Distribution Costs: All carriage, loading, discharge, and carriage costs of products returned by consumers, sold or returned and about repair, maintenance, insurance, and amortization of products returned by consumers.

Storage Costs: Storage costs of produced goods or commercial goods to distribute, maintenance of stores, repair, heating or cooling and illuminating, storage rents, insurances, amortizations, fees paid to store employees and executives.

Financement Costs: They are expenditures of credits to customers for promoting sales, and for financment of sales differently.

General Accounting Costs: Fees paid to personnel in administration of marketing department, marketing accountant expenditures, bonuses and premiums, and expenditures spent for marketing researches.

IV. Relationship Between Marketing and Accountancy

Strategical marketing decisions need to be supported with reliable data by various sources. Especially in planning future activities and controlling them mostly informations from business accountancy are used. The quality of a decision depends on directing problem in an appropriate way. Therefore to facilitate decision taking qualitatively marketing informations should be supported by accountancy informations. Relationship between accountancy and marketing poses a traditional problem. This problem stems mainly from organizational cooperation in the entreprise. To solve these problems, qualitative and quantitative informations are also needed. Because, informations by accountancy department pose a main basis for marketing decisions. So based on relationship between marketing and accountancy, marketing accountancy has arisen (Ceran and İnal, 2004).

Marketing is generally used for customer satisfaction level, determining their needs and future term predictions, but accountancy data is used for last term performance analysis, evaluating opportunities and budget planning studies. Accountancy is focused on new data and reports to support decision

taking process about marketing. In this context the most appropriate financial technics and analyses about these relations between marketing and accountancy are as follows (Dinçer and Dinçer, 2005: 353-365):

- Cost-Volume-Profit analysis,
- Profit sensitivity analysis,
- Income administration,
- Evaluation of goods and services,
- Market-Department-Profitability analysis,
- Pricing technics.

V. Marketing Accountancy

Marketing accountancy can be defined as “the whole procedure determining what the goods are composed of from the time of entry into store to reach to customers and convert into money of what costal informations are composed of,investigating and interpreting them and aiming to make executives suggestions to lower costs” (Akdoğan, 1982).

Marketing accountancy is useful for enabling cost informations, overcoming problems of prepare and researching firstly and densely if some marketing decisions are appropriate or not for success controls (Köhler, 1992: 837-855).

Marketing accountancy has two wide mission types as comparing marketing methods, costs about it and cost analyses investigating the effect on profit of these costs and measuring the procedures according to predetermined objectives,comparing what should be and what is and cost control of investigating their differences and taking necessary measures. Marketing accountancy plays an important role for lowering marketing costs and increasing effectivity of marketing activities and finally maximizing profit, also has a big importance for directing workers through cost analyses and cost control (Akdoğan, 1982).

The fact that marketing accountancy has a big importance for administration and supervision of marketing, business executives give more importance on this topic and arranging cost accountancy for marketing costs to be calculated, analysed, controlled healthier and reducing cost for enabling infertile products to be removed from production line (Schiff,1999: 72-73). Therefore marketing accountancy should be arranged as a seperate system in financial information systemor a sub-system.

Accountancy information system is one of the main information producers marketers will use in directing customer relations. But the first focus of accountancy is to serve external groups such as investors, banks and arranging institutions. Serving internal groups such as marketing, finance and production is the second focus of accountancy (Ekerkil and Ersoy, 2016).

We can summarize the topics of marketing accountancy as follows (Badem, 2011):

- Effects of cost distribution principles on marketing decisions (faulty errors to be based on full costing method),
- Importance of contribution share approach,
- Accountancy of responsibility,
- Importance of budget, especially advertisement and product development budget (need for zero based budget in this relationship),
- Acquiring planned and estimated values,
- Supervision (Comparison of planned and estimated values with materialized values for supervision).

VI. Accountancy of Marketing Costs

In accounting marketing costs through expenditure accounts, two methods such as actual cost method and standard cost method can be used.

A. Actual Cost Method

Actual cost method is a system which is calculated by basing costs to real data. Goods produced in this system are loaded to production expenditures formed in activity term. Change of production expenditures according to work amount is not observed in actual cost system and there is no differentiation according to time factor. Since a calculation is made after completing the production corrective precautions can not be taken. This system is mainly applied at the end of term to measure accuracy of other systems (Erdoğan and Saban, 2010: 51).

Example: In enterprise called A there are marketing expenditures of 5.000 TL + 18%KDV.

Registration to be made in term when expenditure occurred;

..././...

760 MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES	5.000	
191 VALUE ADDED TAX TO BE REDUCED RELATED ACTIVE/PASSIVE ACCOUNT	900	5.900

Registrations to be made at the end of term;

..././...

631 MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES	5.000	
761 REFLECTING MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES		5.000

..././...

761 REFLECTING MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES	5.000	5.000
760 MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES		
...		
690 PROFIT OR LOSS OF TERM	5.000	
631 MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES		5.000

B. Standard Cost Method

Standard cost method is a method based on scientific methods and standard costs determined before production is made, determining costs and following accountancy records according to both standard and actual amounts and by comparing actual costs predicting the analysis of variations (Görmüş et al., 2015: 67-84).

Standard costs can be used for cost control, stock control, budget planning, product pricing and recording. Standard costs having different usage fields control usually costs (Öztürk, 2017: 16-32).

Example: In enterprise called A standard marketing cost is 8.000 TL, materialized cost is 5.000 TL + 18 % KDV.

Downloading standard marketing expenditures;

...

631 MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES	8.000	8.000
761 REFLECTING MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES		

Registration of actual marketing expenditures;

...

760 MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES	5.000	
191 VALUE ADDED TAX TO BE REDUCED	900	
RELATED ACTIVE/PASSIVE ACCOUNT		5.900

Registrations to be made at the end of term;

...

761 MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES	8.000	5.000
760 MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES		3.000
762 VARIANCE ACCOUNT OF MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES		
...		

762 VARIANCE ACCOUNT OF MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES	3.000	3.000
631 MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES		
..././...		
690 PROFIT OR LOSS IN TERM	5.000	
631 MARKETING SALES AND DISTRIBUTION EXPENDITURES		5.000

VII. Conclusion

The fact that costs about marketing decisions cannot be followed in a detailed way is one of the most important problems. Therefore no activity can be determined in business. Problems about pricing necessitate the calculation of both production and calculating marketing costs. So pricing decisions will not be taken by hand, both in domestic and international markets appropriate prices will be competed, sales and profitability will be able to be increased.

Marketing and accountancy gives the importance of interaction in a coordinated and strategic way, the importance of accountancy data of enterprises for determining marketing strategies. Today when information is a strategic way of competition strategic marketing decisions need to be supported by accurate, valid and reliable informations obtained through various sources. In planning future activities and supervision of them in marketing because of using informations from accountancy of enterprise accountancy informations are needed. Since insufficient and lack informations not appropriate, valid, reliable and on time in marketing cause faulty decisions strategically marketing system needs informations obtained by accountancy system.

Marketing accountancy determines costs about marketing functions necessary for goods to be reached to buyers and converted to money and investigates these costs according to application fields such as buyers, sales regions, goods, distribution channels and order volumes and so determines cost informations and cost control and will help executives in planning and decisions by enabling control of costs.

References

- Akdoğan, N. (1982), **Pazarlama Maliyetleri ve Muhasebesi**, Gazi Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Badem, C., and Fırat, D. (2011), "Temel Pazarlama Bileşenleri Açısından Muhasebe Verilerinin Kullanılması: Pazarlama Muhasebesi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 21.
- Boone, L., and Kurtz, L. D. (1992), **Contemporary Marketing**, 7th Edition, Dreyden Press: Orlando.
- Cemalcılar, İ. (1987), "Pazarlama'nın Tanımı", *Pazarlama Dünyası*, Yıl:1, Sayı:5.

- Ceran, Y. (2009), **Maliyet Bilgilerine Dayalı Stratejik Pazarlama Kararları İçin Stratejik Pazarlama Muhasebesi**, Tablet Kitabevi, Konya.
- Ceran, Y., and Bezirci, M. (2011), “Pazarlama Bilgi Sistemi-Muhasebe Bilgi Sistemi İlişkisine Stratejik Bir Yaklaşım: Stratejik Pazarlama Muhasebesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 26.
- Ceran, Y., and İnal, M. E. (2004), “Maliyet Bilgileri Temeline Dayalı Pazarlama Kararları İçin Pazarlama Muhasebesi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22.
- Dinçer, B. and Dinçer, C. 2005, “Otel Yönetiminde Muhasebe Bilgi Sistemleri ve Pazarlama Kararları”, *Review of Social, Economic & Business Studies*, Vol.5/6, ss. 353-365.
- Görmüş, A. Ş., Bulca, H., and Yeşil, T. (2015), “Yönetimin Etkinliği Açısından Standart Maliyet Yönteminin Uygulanması”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, ss., 67-84
- Hacırüstemoğlu, R. (2008),” Bilgi Çağında Muhasebe Eğitimi”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt; 10, Sayı;3, ss. 1-6.
- Ehrmann, H. (2006), “Marketing Accounting”, **Handbuch Marketing-Controlling**, 2. Auflage, Ed; Sven Reinecke und Torsten Tomczak, Betriebswirtschaftlicher Verlag Dr. Th. Gabler-GWV Fachverlage GmbH, Wiesbaden, ss. 698-739.
- Ekerşil, V., and Ersoy, N. F. (2016), “B2B/Endüstriyel Pazarlar İçin Anahtar Müşteri Yönetimine İlişkin Müşteri Yaşam Boyu Değerinin Hesaplanmasında Muhasebe ve Pazarlamanın Rolü”, *Business and Economics Research Journal*, Volume: 7, Number: 4.
- Erdoğan, N., ve Saban, M. (2010), **Maliyet ve Yönetim Muhasebesi**, Beta Basım A. Ş., İstanbul, s. 51
- Fidan, H. (2009), “Pazarlama Bilgi Sistemi (PBS) ve Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS)’nin Pazarlamada Kullanımı”, *Journal of Yaşar University*, Sayı:14, İzmir, ss. 2151-2171.
- Kılıç, Ö. (1993), “Pazarlama Maliyetlerinin Önemi ve Ayrıştırılması”, *Yönetim*, Sayı: 16.
- Köhler, R. (1992), “Kosteninformation für Marketing-Entscheidungen (Marketing-Accounting)”, **Handbuch Kostenrechnung**, Dr. Th. Gabler GmbH, Wiesbaden, pp. 837-855.
- Öncü, S. (1999), “Faaliyete Dayalı Maliyetleme ve Pazarlama Maliyetleri”, *Yaklaşım*, Sayı: 77.
- Öztürk, E. (2017), “Maliyet Kontrolü Ve Yönetimi İçin Bir Yöntem Önerisi: Standart Maliyet Sapmalarının Dinamik Analizi”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, ss., 16-32
- Rogers, L. (1996), **İlke ve Yöntemleriyle Pazarlama**, (Çev. T. Anapa), Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

- Schiff, A. D. (1999), "Acquire Clients by Stressing These 40 Benefits of Accounting Services", *The CPA Journal*, August, pp. 72-73.
- Tekin, M., Çiçek, E., Göbenez, Y. and Bay M. (2006), "Bilgi Yönetiminin İşletmelerde Rekabetçi Üstünlük Sağlama Konusundaki Önemi ve Karaman Gıda Sanayisinde Bir Uygulama", **ÜAS'06 VI. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Ed; Güneş Gençyılmaz, 22-23 Eylül 2006, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları-56, İstanbul, ss. 857-866.
- Ülgen, H. and Mirze, S. K. (2006), **İşletmelerde Stratejik Yönetim**, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

LEADERSHIP THROUGH INSTITUTIONAL STRETCH: RECEP TAYYIP ERDOĞAN'S PRESIDENCY IN TURKEY*

Hasan Faruk USLU**

Alınış Tarihi: 02 Ağustos 2018

Kabul Tarihi: 27 Eylül 2018

Abstract: This article scrutinizes the leadership performance of Recep Tayyip Erdoğan at the office of the Turkish presidency from the first direct presidential elections of August 2014 to 2017 constitutional referendum which introduced an executive presidential system. It examines the new processes and practices becoming embedded in the executive politics of Turkey paying due regard to the political contexts. It aims to contribute to the literature by locating president Erdoğan's practices into the institutional stretch arguments. The article provides meaningful indicators tailored to the Turkish case for the manifestation of institutional stretch. The main argument of the article is that Erdoğan has stretched the presidential office institutionally, politically, symbolically and financially. This institutional stretching culminated in a constitutional executive presidency which will enter into force in 2018.

Keywords: Erdoğan's Presidency, Institutional Stretch, Executive Leadership, Personal Power Resources, Justice and Development Party.

KURUMSAL GENİŞLEME YOLUYLA LİDERLİK: TÜRKİYE'DE RECEP TAYYİP ERDOĞAN'IN CUMHURBAŞKANLIĞI

Öz: Bu çalışma Cumhurbaşkanının ilk defa doğrudan halk tarafından seçildiği Ağustos 2014'ten yürütme organı açısından Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini getiren 2017 yılındaki anayasa değişikliği referandumuna kadar Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı makamındaki liderlik performansını irdelemektedir. Siyasal bağlamlarına da dikkat ederek, çalışma yeni süreçlerin ve uygulamaların yürütme organına nasıl yerleştirildiğini incelemektedir. Çalışmada, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın uygulamaları kurumsal genişleme çerçevesine yerleştirilmeye çalışılarak literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Makale Türkiye örneğine uygun olarak kurumsal genişlemenin tezahürlerine dair anlamlı göstergeler önermektedir. Çalışmanın temel iddiası Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı makamını kurumsal, siyasal, sembolik ve finansal olarak genişlettiğidir. Bu kurumsal genişleme süreci 2018'de yürürlüğe girecek olan anayasal olarak cumhurbaşkanlığı sistemi ile doruğa ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı, Kurumsal Genişleme, Kişisel İktidar Kaynakları, Yürütme Liderliği, Adalet ve Kalkınma Partisi.

* This article is a slightly revised and updated version of some parts of author's PhD Dissertation.

** Assist. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration.

I. Introduction

In 2012, Turkey had faced the row between the then-president Abdullah Gül and then-prime minister Recep Tayyip Erdoğan over the handling of a banned Republican Day rally in Ankara. Erdoğan ‘expressed irritation at police failure’ to prevent thousands of protesters marching in the rally. Meanwhile, it became clear that it was the president Gül who ‘asked officials that the Republican Day be celebrated throughout the country in a decent way’. Having been informed by the statements of then-president Gül, Erdoğan clearly implied that the president had exceeded his authority and stated that: ‘we did not get this country to where it is today with double-headed government and this country will go nowhere in the future with double-headed government’ (Reuters 2012). However, since August 2014 things have slightly changed in Erdoğan’s mind considering the rights of the presidency of Turkey.

In line with the 2007 constitutional amendment which stated that the next President of the Turkish Republic would be elected by popular vote, then-prime minister Recep Tayyip Erdoğan (2003-2014) became the first directly elected president of Turkey in August 2014 presidential elections. Although the office of the presidency has been mainly considered as the less powerful wing of the executive in the Turkish parliamentary regime, the then-prime minister Erdoğan and officials from the Justice and Development Party (*Adalet ve Kalkınma Partisi* – AKP) government argued that the popular election for the office would provide the incumbent with greater political powers and direct legitimacy. This legitimacy, combined with the personality of Erdoğan, was considered to be significant in order to move the office to the heart of executive power in Turkish political system.

According to the Turkish 1982 constitution, the president has important powers theoretically but up to 2014 the incumbents of the office are, to a certain extent, reluctant to use them. Erdoğan and his supporters directed attention to the constitutional authorities of the president and highlighted that if elected Erdoğan would use all the powers granted to him. This had opened up a debate whether the potential practice of president’s rights would force the system to transform.

The aim of this article is to study the leadership practices of president Erdoğan at the office of the Turkish presidency between 2014 and 2017. Although Erdoğan’s presidency is an ongoing process, it seems to be very instructive in showing the dynamic interplay among the institutional and personal power resources available to an executive office holder in a certain context and political situation. Upon assuming the presidency, Erdoğan has restructured the office in many ways. He has added new directorate-generals to the organizational basis of the office with the aim of better coordinating the macro-politics. The office has been provided with discretionary fund for the first time in the Turkish history. The president has started to be chairing cabinet

meetings. The traditional presidential palace was moved to a new building to give the impression of the rupture with the past. Additionally, Erdoğan has started to regularly convene Turkish *mukhtars* (local governors) at the presidency. While addressing Turkish mukhtars, broadcasting live by Turkish TV channels, Erdoğan has attempted at setting certain topics at the top of the agenda. Considering these developments, it is my claim in this article that Erdoğan's three year presidency has been an attempt at "institutional stretching" by him and his close aides to make the office of the presidency a more potent platform in imposing its incumbents ambitions.

It should be claimed that the direct election of the president for the first time in 2014, the context of the 2015 parliamentary elections (both the June and November), his relations with his ex-party and other actors' failure and/or reluctance to counter Erdoğan's activism and the failed coup attempt of 15 July 2016 have provided a certain ground for him to push the office to the lynchpin of the Turkish politics. Erdoğan has been in an attempt to merge his personal power resources thanks to his successes during his premiership with the institutional/structural resources available to him because of being the president of Turkey. Erdoğan's own words capture well the idea claimed at this point of the paper:

There is a president with de facto power in the country, not a symbolic one. The president should conduct his duties for the nation directly, but within his authority. Whether one accepts it or not, Turkey's administrative system has changed. Now, what should be done is to update this de facto situation in the legal framework of the constitution (Hürriyet Daily News 2015e).

After this brief introduction, the plan of this article is as follows: first of all, I will briefly outline the conceptual framework I intend to utilise in shaping my arguments. As the conceptual framework, I will be locating the analyses of Erdoğan's presidency within the institutional stretch arguments. Afterwards, trying to provide a brief history of the Turkish presidential office, I will focus on the presidency of Erdoğan in order to come to a conclusion whether Erdoğan's practices at the presidency is a rupture or not. While doing so, the article will contribute to the literature by way of noting some of the meaningful manifestations of institutional stretching through proposing indicators in Erdoğan's term of presidency. As a conclusion, I will argue that Erdoğan has certainly attempted at stretching the office of the presidency institutionally, financially, politically and symbolically in a very short time period.

II. The Concept of Institutional Stretch

A study on executive leadership should pay due regard to the dynamic relationships among the institutional, personal and contextual power chances of an incumbent. It is fair to argue that executive leaders mainly have certain amount of power as a result of the position they hold. However, certain contexts and personal power resources could open up a new space for incumbents to exert greater powers beyond the formal/institutional structures.

The idea of the 'institutional stretch' falls into the broader category of interactionist approaches dealing with the executive leadership. Unlike the leader-centred approaches that give priority to actors over institutions/structures and institutional approaches which consider the actor as the 'hostage of the environment' within which s/he operates; an interactionist approach argue for paying due regard to both actors and institutions. The actor, an executive leader in this article, is considered as both being able to influence their broader environments (Helms, 2005: 17-22) and as being influenced by them.

The capacity of a leader to exert power is shaped by many factors. Among them, the actor has certain amount of power thanks to the institutional structure s/he sits on. In addition to these institutional power resources, actors could carry personal power resources, such as reputation, skill and popularity, to their offices. Personal power resources could provide actors with greater powers than the formal structures s/he holds (Bennister, 2007). However, it should be highlighted that institutional and personal power resources ready for an actor are not permanent. Certain contexts and situations either could 'open up spaces for actors to implement existing rules in new ways' or to set new practices and processes (Kefford, 2014: 2) or could be acting in a way to restraint the leadership of particular agent (Strangio, 't Hart and Walter, 2013). Thus, a careful analysis on a particular leader has to take the 'institutional and contextual power chances' and 'the dynamic relationship among the leader and other actors in the system' into consideration. Leadership is always 'conditional' - as far as it needs the support of colleagues, other actors in the system and followers – and 'co-dependent' because it depends on particular historical moments and institutional conditions (Strangio, 't Hart and Walter, 2013: 2).

Generally, an institutional stretch indicates that 'the influence and authority of an incumbent is beyond the systemic'. The 'systemic' in this formulation considers the existing formal structures, traditions and customs (Bennister, 2007: 328). Thus, the term institutional stretch directs the attentions both to the 'new structures, processes and practices becoming embedded in the political system by the incumbent' (Bennister, 2007: 327) and/or to implementation of existing practices in new ways.

Heffernan (2005: 616-617) notes ‘reputation, political success, public popularity and the high standing in the party’ are the most important resources of personal power and “agenda-setting through the leadership of the cabinet, strengthening the office and agenda-setting through news media management’ for institutional power. A skilful actor could manage to enlarge his/her institutional and personal power resources. For example, ‘actors who are “resource rich” are provided with access to the resources of other actors and institutions that are “resource poor”’ (Heffernan, 2005: 608-610).

To conclude, George Jones’s analogy of ‘elastic band’, which was originally developed to imply the relations between a prime minister and the Cabinet, seems to be also relevant for the issue at hand in this paper. Under the influence of a particular agent, an institution can be stretched either toward strength or weakness. However, this stretching is always conditional and co-dependent. Following Jones who likened it to strings in the instruments, it should be claimed that ‘if the string is too tight it will snap, but if it is too loose the instrument will not play’ (cited in Hargrove, 2001: 64). After this brief theoretical remarks, the following part should be seen as the analysis of the case at hand, Erdoğan’s presidency, through the lenses of institutional stretching.

III. A Brief History of the Office of the Turkish Presidency

It is fair to argue that president Erdoğan is not the first who attempted at steering the country from the presidency (BPC, 2014). Acting under different constitutional structures and contexts, ex-presidents Mustafa Kemal Atatürk and İsmet İnönü could be seen as powerful actors, thanks to their ‘magnetic prestige’, in the determination of public policies (Earle, 1925: 87-88; Erdoğan, 2003: 55-70). Especially considering the Atatürk’s presidency, the BPC (2014: 9) concludes that the steering of the country, to a certain extent, from the presidency through the force of personality ‘left a significant imprint on Turkish politics. That is, the personality matters’.

Although the 1961 constitution took steps to ensure the prime minister as a primary actor in the Turkish politics, the position of the presidency according to the 1982 constitution is still debated. Unlike the 1961 constitution which clearly designed the office as ‘less powerful and symbolic’ wing of the executive, the 1982 constitution has tremendously increased the powers of the office. It should be argued that according to the 1982 constitution ‘the governmental system is parliamentary because the executive branch evinces a dual structure with a president who is not responsible’ (Heper and Çınar, 1996: 490). In Turkey, all presidential decrees are countersigned by the prime minister and the minister concerned, except in those cases where the president is authorised to act alone by the constitution and other laws. As the constitution does not specify the cases where the president can act alone without a signature, Özbudun concludes that ‘whenever a matter falls within the sphere of the political executive countersignature is required’ and ‘the instances in which the

Turkish president can act alone normally pertain not to his capacity as “chief executive” but to his capacity as “head of state” (cited in Heper and Çınar, 1996: 490). On the other hand, taking the powers of the president into consideration, it should also be argued that ‘a president may be significantly active over the general policy’ (Erdoğan, 2003: 208) if ‘the parliament and the prime minister are willing to go along with’ (BPC, 2014: 12).

Among the presidents operating under the 1982 constitution, Kenan Evren (1982-1989), Turgut Özal (1989-1993) and Süleyman Demirel (1993-2000) had attempted at steering the country from the presidency. However, they could not handle the issue. Evren who ‘displayed quite an activism to such matters as terrorism, the politicisation of key ministries and the revival of Islam’ had been pushed to proper sphere by the-then prime minister Özal (Heper and Çınar, 1996: 493). Özal succeeded Evren as the president in 1989. He ensured one of his followers, Yıldırım Akbulut, was elected as the prime minister. Özal thought that he would work in harmony with Akbulut and steer the country from the presidency. However, he was unable to fully control the government. In addition he faced severe opposition from his ex-party, Motherland Party (*Anavatan Partisi* – ANAP). In time Akbulut was unseated by Mesut Yılmaz as the leader of the party and Yılmaz declared his intentions to bring the presidency in line with the constitution (BPC, 2014: 12). After ANAP lost the government to a Demirel-led coalition, the then-prime minister Demirel marginalised Özal as president. In 1993 after the death of Özal, Demirel was elected as president. He also attempted at steering the country and his ex-party but he also could not achieve his aims.

A. The 2007 Constitutional Amendment

Until the 2007 constitutional amendments, the president is elected by the Turkish Grand National Assembly (*Türkiye Büyük Millet Meclisi* – TBMM). As Ahmet Necdet Sezer’s presidency (2000-2007) ended in May 2007, the AKP wanted to elect a candidate from its deputies. One of the leading figures in the AKP, Abdullah Gül, was nominated as party’s candidate to the presidency. However, Gül’s ‘perceived lack of secular credentials in the eyes of state elites’, the ‘AKP’s reluctance to get the support of the opposition parties in the parliament’, ‘the military’s messages sent out to the AKP’ which stated that next president ‘would commit himself to the fundamental values of the republic, including secularism, not only in words but also in substance’ (Uran, 2010: 3) and the ‘legal discussions known as “367 decision”’ arguing that ‘the constitution and the rules of the procedure of the parliament’, was argued, ‘necessitate that unless two-thirds majority of deputies were present in the first round of balloting, the necessary quorum for the elections would not be met and election process could not start’ (Kalaycıoğlu, 2015: 159) led the AKP call an early election and initiated a legislative bill to amend the Article 101 of the constitution which mainly regulated the selection process of the president. In

time the AKP managed to put the bill into referendum in October 2007, was victorious in early elections of July 2007 and was able to elect its candidate, Abdullah Gül, as president in August 2007. Hence Gül had already been elected for a non-renewable 7-year term on 28 August 2007, it was not until August 2014 that the first popular presidential election took place.

The referendum on the constitutional amendment was held on 21 October 2007, and almost 69 per cent of the voters voted in favour of popular election of the president. The 2007 amendments stipulated that;

- ✓ The next president would be elected by popular vote rather than by the parliament,
- ✓ The term of office for the president has decreased from 7 to 5 years and allows the incumbent to stand for re-election for a second term,
- ✓ The parliament's term of office was reduced to 4 years,
- ✓ The quorum of the assembly for both sessions and elections was decided as 184 rather than 367.

The introduction of the popular election of the president into the system has triggered important debate on the Turkish parliamentary system. Whether the already deviant Turkish parliamentary system due to the 1982 constitution has transformed or not is still debated. As in line with the theoretical accumulation on the 'direct election of the president in a parliamentary system' (Tavits, 2009), it is argued that popular election would lead the president to take over the leadership of the government. This is because the elected president considers his/her direct election provide a legitimate justification to be 'more active'. However, it seems that it is not the direct election of the president but the issues of partisan forces and institutional structures within the environment presidents operate shape their chances of power (Tavits, 2009: 15-16).

It is fair to argue that the 2007 constitutional amendments were mainly a reaction of the AKP to a constitutional/political crisis rather than a well-designed 'constitutional engineering scheme' (Uran, 2010: 2-3; Köker, 2014, Gönenc, 2013). The changes brought into the system by the 2007 amendments were not merged with the constitutional, legal and institutional structures. In time, the 2007 amendments have divorced from the context within which it was emerged and have been considered as a reason behind the increasing activeness of the president and behind the proposals for passing to an executive presidential governmental system (İnsel, 2013: 9; Uran, 2010: 2).

B. The 2014 Presidential Election

In the 2014 presidential election, the AKP's candidate Erdoğan had run against Ekmeleddin İhsanoğlu, the joint candidate of the Republican Peoples' Party (*Cumhuriyet Halk Partisi* – CHP) and Nationalist Action/Movement Party (*Milliyetçi Hareket Partisi* – MHP), and Selahattin Demirtaş, the co-leader of the Peoples' Democratic Party (*Halkların Demokratik Partisi* – HDP). As far as

Erdoğan's campaign is considered, he concentrated it mainly around his previous successes during his premiership and his leadership in providing macro-economic stability to Turkey. However, above all Erdoğan promised to create a 'New Turkey' in his possible presidency (Kalaycıoğlu, 2015: 164; Köker, 2014; BPC, 2014). Although nobody is able to reveal the contents of the New Turkey project properly, in this New Turkey Erdoğan argued that 'the office of the presidency would be supreme', 'the president would not be neutral in the sense that he would be sided with the nation' and 'the president would be active in designing and executing policies together with the prime minister and council of ministers'. It is argued that if Erdoğan is elected, the New Turkey will be built under Erdoğan's 'constitutive presidency' (Miş and Aslan, 2014; Laçiner, 2015; Mahçupyan, 2015). Erdoğan's possible presidential mission would be to set the 'founding principles' of the coming decades of Turkey in terms of society, politics and citizenship (Mahçupyan, 2015). Due to the popular mandate behind him/her, the next president would be 'the authentic representative' of the nation (AKP, 2014a; AKP, 2014b; Hakan, 2014).

As Erdoğan's candidacy for the presidential office became clear, his ambitions (bringing an executive presidential governmental system) and personality have been added to the arguments on the mission of the coming president. This time, it has been argued that the president has already important powers in the 1982 constitution. Adding the increasing legitimacy coming from popular mandate to the powers of the president, Erdoğan would use all the powers to the greatest extent. The system would be forced to transform to bring the presidency to the centre of executive politics. Thus, the mission of the elected president would be a constitutive mission which would create new customs, procedures and institutions.

Erdoğan, almost getting 52 per cent of the votes in the first round, came victorious in the election. His first message was 'without a doubt, the New Turkey... has won today' (BPC, 2014).

IV. Erdoğan's Presidency

Having become the first popularly elected president of Turkey, Erdoğan started to interpret existing customs and procedures in new ways and to provide new practices and wisdom. Upon assuming the office of the presidency, Erdoğan's first attitude, which was considered by many as paralyzing the constitutional definition of president's impartiality (Köker, 2014; Kalaycıoğlu, 2015), following the presidential election, was his participation in the AKP's 27 August 2014 congress where the new leader of the party and the prime minister was elected (Yazıcı, 2015: 106-107). Although the 1982 Constitution's Article 101/3 stipulates – 'If the President-elect is a member of a party, his/her relationship with his party shall be severed and his/her membership of the Grand National Assembly of Turkey shall cease' – Erdoğan interpreted the clause as if all his previous titles were intact until he takes the presidential oath

on 28 August rather than the official declaration of his victory by the Supreme Electoral Council/Board (*Yüksek Seçim Kurulu - YSK*) of Turkey in the Official Gazette on 15 August (Köker, 2014: 3; Kalaycıoğlu, 2015: 172).

In addition, Erdoğan after assuming the presidency had behaved as if he was still the leader of the AKP. His demand for a total of 400 MPs (Member of Parliament) (*Hürriyet Daily News*, 2015c), tacitly indicating the electorates to vote for his ex-party, the AKP, in order to be able to pass through a presidential system, which was later decreased to 335 (*Hürriyet Daily News*, 2015d), an amount enough to bring the issue into referendum, his critics directed against opposition parties before the 7 June 2015 elections and his mass opening ceremonies in which he scheduled them before the elections as if they were campaign rallies (*Cumhuriyet*, 2015b) were seen by many as if Erdoğan was still acting the leader of the AKP and violating the constitutional clause which stipulated the principle of the impartiality of the president (Yazıcı, 2015; Kalaycıoğlu, 2015).

As far as the relations between president Erdoğan and other political actors are considered, it seems that his relations with the handpicked prime minister Ahmet Davutoğlu are of critical importance in terms of his aims of bringing the office of presidency into the centre of the Turkish politics. Since he assumed the office in August 2014, it is argued that on many controversial issues prime minister Davutoğlu has been forced to retreat by president Erdoğan (Yetkin, 2015). Out of them, the suspension of the anti-corruption transparency law, the Supreme Court elections for the ex-ministers accused by corruption, the abandonment of the candidacy of the National Intelligence Agency's chief Hakan Fidan as an MP from the lists of the governing party in the coming elections, the president's negative views on the Kurdish peace process, the reluctance of prime minister Davutoğlu on the issue of switching to a presidential system despite Erdoğan's fierce support for it and the post-7 June elections debate on the establishment of a coalition government with other political parties have indicated Erdoğan's aims of 'exerting tutelage' on the Davutoğlu's government even, to a great extent, exceeding the limits of the constitution (Küçükşahin, 2015). It is argued that these issues reveal that the system is controlled by a 'partisan president' who is controlling both the government and the governing party from the Presidential Palace (Çakır, 2015). According to Çakır (2015), this is a de facto presidential regime if not de jure. The deteriorating relations between the two leaders have ended with the resignation of prime minister Davutoğlu after 20 months in office. It was perceived "Davutoğlu had been expected to play a backseat role as prime minister as Erdoğan pushed ahead with plans to make the largely ceremonial presidency into an all-powerful executive position, but he tried to act independently on a range of issues" (Guardian, 2016).

The ‘most significant’ and ‘unprecedented’ rift between president Erdoğan and the AKP government emerged over the handling of the peace process on March 2015 (Guardian, 2015; Yazıcı, 2015: 106). President Erdoğan declared that he was considering the meeting between the government and HDP deputies to announce a call for disarmament was ‘inappropriate’ and said that he was unaware of the issue. He severely criticized government through the media. The then-deputy prime minister Bülent Arınç had gently reminded the president his constitutional powers: ‘His (Erdoğan’s) statements like “I did not like that” or “I am not happy about that” are emotional and are his views. The peace process is being carried out by the government and the government is responsible for this question’ (Guardian, 2015). Facing such a reaction from the deputy prime minister, Erdoğan went on to argue that ‘What does it mean that I make politics? Can a president remain outside the politics? Does not a president have something to say on politics? They (critics) are looking for a wall flower suitable for them. I am not a wall flower as a president’ (Xinhua, 2015). Such a row, for the first time, indicated uneasiness present in the government over the interference of the president into the politics. However Erdoğan insisted on his rights to be an active president and argued that since the 10th of August 2014, with the popular election of the president, an era in the Turkish politics has been de facto over. The following passage is worth to be quoted at length:

The parliamentarian system... has been taken to the waiting room irreversibly by the nation on the 10th of August. How long will this waiting take or until when? It will last either till providing a constitutional framework to the present practices or till substituting a new system instead of the current one. The decision on this issue will be given at the 7th of June 2015 general elections (Sabah, 2015).

In addition to president’s relations with the members of the core executive, considering the wider political system Turkey has witnessed president Erdoğan’s quarrel with the chief of Central Bank. Erdoğan attacked the Central Bank for treachery for having kept interest rates relatively high. He publicly labelled the chief of the Central Bank as “traitor” for not decreasing the interest rates (Diken, 2015a). Erdoğan’s quarrel with the Central Bank authorities had been followed by public for a certain period of time. During the debate, the value of American dollar against the Turkish lira increased just after every time Erdoğan attacked on the Central Bank. This is named as ‘Erdoğan trade’ by the Turkish media (Yıldız, 2015). It is argued that president Erdoğan has become ‘unpredictable’ and ‘source of problems and instability’ once seen as the ‘anchor of stability’ (Dombey, 2015; Yalçın, 2015).

The row between the Turkish Industry and Business Association (TÜSİAD) and the president on the issue of ‘the addressee of the association’ is also very instructive in terms of Erdoğan’s attempts to move his office at the centre of the broader politics. On 29 December 2014 in an interview with a newspaper, TÜSİAD’s outgoing chairman Haluk Dinçer had said that ‘TÜSİAD’s addressee is not the president but the prime minister related to our field’ (Hürriyet Daily News, 2014). Both president Erdoğan and prime minister Davutoğlu reacted to TÜSİAD’s chairman’s words saying that they would not attend TÜSİAD’s meetings anymore, adding that the association would need to find an addressee to attend its meetings (Hürriyet Daily News, 2014). Dinçer reiterated his earlier words: ‘it is not meaningful to discuss this addressee issue so much. The president is the head of the state, representing the Turkish Republic. The addressee of the TÜSİAD is, of course, the government, because it offers its policy proposals to the government and criticizes it if necessary’ (Hürriyet Daily News, 2015b).

The attitudes and activeness of the president Erdoğan in the post-July 2015 elections seems to be very instructive in terms of providing vital clues about the impact of context and political actors on the office of the Turkish presidency. Erdoğan set the 7 July 2015 elections as a referendum for his demands of switching to a presidential system. The results of the election, which put an end to 13-year uninterrupted rule of the AKP, his ex-party, did not please him. Although the AKP had secured 258 MPs out of 550, that amount was far below to realize Erdoğan’s aims. The results met with statements arguing that ‘Erdoğan was the biggest loser’. Even prime minister Davutoğlu admitted that the results could be understood as ‘No to a presidential system constitutionally’ (Cumhuriyet, 2015c) which is of Erdoğan’s dream.

The results forced political parties to form a coalition. Erdoğan, throughout his political career, had made no secret that he has not been in favour of coalitions. This time, he reiterated his well-known ideas. However, he charged the leader of the biggest party, AKP’s Davutoğlu, with a mandate to form a coalition within 45-days as it was stipulated in the 1982 constitution. The MHP had made clear that it would not be together with pro-Kurdish HDP in a coalition under any circumstances. This had changed all the possible coalition scenarios without the participation of the AKP. Because without the support of both the MHP and HDP, the main opposition party, CHP, could not be able to reach to 276, the amount necessary to get a vote of confidence in the parliament.

The AKP and CHP had negotiated for 39 days but at the end, a coalition was not possible. On the eve of the last meeting between the leaders of both party, Erdoğan while addressing the mukhtars, said that ‘the principles of the parties in coalition talks need to match’, implying that they do not. ‘Unless the principles of both sides match, forging a coalition would come to mean committing suicide’, which was interpreted as a message to Davutoğlu. The

CHP still accused Erdoğan for interfering into the coalition talks in order to block the efforts and criticized him of not charging Kılıçdaroğlu, the leader of the CHP, with the mandate to form a coalition for the last three days as of 20 August, which due to the political customs the former presidents had given in the Turkish history. Erdoğan implied that he would not give the mandate, considering that there was no possibility for Kılıçdaroğlu to come with a coalition.

45 days after the elections, political actors in the system could not find a way to handle the coalition issue, due to many reasons. Although the post-July 2015 context was convenient for those critical of the activeness of the president Erdoğan since his popular election in August 2014, they could not come together to act as a counter power against the president. Turkey went to a snap election on 01 November 2015, for the first time in its history through the president's call for an early election due to the time allotted in the constitution for coalition talks expired. This should also be considered that Erdoğan's presidency has the potential in many ways to be the 'presidency of the initials'.

The failed coup attempt of 15 July 2016 seemed to facilitate Turkey's transition to a presidential executive. Erdoğan considered the attempt as "trying to unseat him from the presidency" and argued for the presidential system as a seatbelt for such attempts. Under increasing threats to security as the end of 2016, a surprising move came from the MHP raising the prospect of a transition to an executive presidential system. The leader of the MHP, Devlet Bahçeli criticized President Recep Tayyip Erdoğan for "overstepping his constitutional powers and acting as a de facto executive president". As a solution, Bahçeli suggested that the executive presidential system "should be put on a referendum to let the people have the final say". The MHP leader also said the MHP could support the required constitutional amendments if its "sensitivities" were respected" (Al-Monitor, 2016). Turkish people went to polls on April 16 2017 to vote on constitutional amendments that would transform the country into a presidential system. The result was in favour of Erdoğan with %51.4 lead for "Yes" votes.

A. Indicators of Institutional Stretch during Erdoğan's Presidency

The quest for providing indicators for the manifestation of the institutional stretch should address, as noted in the previous pages, both the issues of institutional and personal power resources of a certain leader. An augmentation in the institutional resources may enlarge the power chances of an incumbent but, this will inevitably depend on the personal skills of the agent to exploit these opportunities.

The following part seems to be an attempt at providing indicators for institutional stretch, inspired by Heffernan's broader categories (2005; 2012) but which is tailored to the Turkish case by this article. I limit my analysis to institutional power resources, in Heffernan's terms agenda-setting through the

leadership of Cabinet, strengthening the office, agenda-setting through news-media etc. To that end, I consider the ‘re-organization of the presidency’, ‘the practice of chairing the Cabinet meetings’, ‘the new presidential palace’ and ‘the international visibility of the president as the executive leader’ as important indicators we have been observing during Erdoğan’s presidency considering the Turkish case.

A.I. Changing Organizational Structure of the Presidency

Just four months after Erdoğan became the president; he restructured the organization of the presidency through a confidential decree which was not published in the Official Gazette. With this restructuring, the number of directorate generals at the presidential office has increased up to 13. Previously, there were only four directorate generals (administrative and financial affairs, corporate communication, information technologies and human resources) in line with the traditions. The presidencies of Domestic Security, Foreign Affairs, Economy, Defence, Energy, Social Affairs, Communication Centre and Investment Monitoring Unit have been added to the already existing directorate generals. In broader terms, these new directorate generals have been designed to develop policies, reports and strategies in their areas, to take role in coordination among state organs and to consult the government. In Erdoğan’s words, they are aimed at ‘building a better harmony between the government and presidency’ (Hürriyet Daily News, 2015a).

This restructuring of the presidency is also visible with regard to the number of personnel working for the office. The number of personnel working for the presidency has quadrupled in the period of Erdoğan compared to his predecessor Abdullah Gül. In fact, in Gül’s period there were 718 personnel working within the presidency, which was very high as compared to the ex-presidents. The secretary general of the current presidency, Fatih Kasırga while speaking the TBMM in December 2014 during the budgetary talks reported that they were going to increase the number up to 941 which means an increase of 30 per cent. It was rumoured that, in fact, on March 2015 the number of personnel working for the presidency has increased to 2,700 (Cumhuriyet, 2015a) thanks to the new directorate generals added at Erdoğan’s period. In addition, the number of advisors and key advisors has increased tremendously. Compared to 2 key advisors and 3 advisors of Ahmet Necdet Sezer and 6 key advisors and 3 advisors of Gül, it is argued that Erdoğan has 36 key advisors and in fact the number of advisors are unknown (Sever, 2017).

The increasing budget available to the president has been also considered as the steps taken by Erdoğan to keep a tight grip on the Turkish politics. The 2015 presidential budget was argued to quadruple the total amount of 7-year Gül presidency (2007-2014). T24 (2015a) reported that Gül had spent 700,000,000 Turkish liras between 2007 and 2014. Only for 2015, the budget available to Erdoğan is 2,697,000,000 Turkish liras. A critical amount

(2,300,000,000) of the total budget available to Erdoğan was composed of the “discretionary fund” which was traditionally in the use of prime ministers.

The changing organizational structure of the presidency is entirely alien to the Turkish parliamentary system. Almost all of the newly formed units within the presidency correspond to ministerial offices and their area of jurisdiction. Such a step taken by the president has been interpreted as the first step taken towards a presidential cabinet and a de facto presidential system by the opposition. The newly formed 13 directorate generals are called as ‘President’s Shadow Cabinet’ and ‘the team monitoring the government’ (Hürriyet, 2014).

In addition to the newly added directorate-generals, the Presidency Communications Centre (*Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi – CİMER*) was founded in parallel to the Prime Ministry Communications Centre (*Başbakanlık İletişim Merkezi – BİMER*) in order to collect the denunciations and complaints coming from public institutions, whether central or rural. For this purpose, every public institution is asked to charge one of its members for the task of providing necessary communication with the Presidency. The centre will operate as a unit of public relations and the ministries will be coordinated to the centre. The centre was viewed as ‘Erdoğan has been preparing the infrastructure of the presidential system’ and considered as an ‘attempt at controlling all public institutions from the presidency’. This centre seems to be detrimental to the BİMER and prime ministry’s authority (Sözcü, 2015).

Thus, the institutional and financial support structures under Erdoğan at the presidency has enhanced tremendously. As it is clear considering the newly established directorate generals, the number of personnel and the amount of the budget allocated to the president, the office of the presidency has been stretched institutionally and financially by Erdoğan to provide him deliver greater power and authority.

A.II. Chairing the Council of Ministers’ Meetings

In line with his previous statements that he will not be a ‘protocol president’, president Erdoğan’s chairing the Cabinet meeting on 19 January 2015 was seen as ‘an attempt to expand the powers of the office and transform Turkey’s political system’ (Peker, 2015). Although Article 104 of the current constitution grants the president to chair Council of Ministers meeting when deemed necessary, it is reported that since the 1960 only 5 presidents (Cemal Gürsel, Fahri Korutürk, Kenan Evren, Turgut Özal and Süleyman Demirel) had chaired the Cabinet 17 times (Birgün, 2015). Erdoğan’s predecessors convened the Cabinet meetings at exceptional times such as the first Gulf War, the aftermath of terrorist attacks, the response of government to economic turmoil (Peker, 2015).

The assembling of Cabinet by Erdoğan has gathered great attention by the domestic and international media. It is seen as compatible with Erdoğan's desire to transform the system towards a presidential one and considered consistent with his desire to have a stronger presidency. According to Atilla Yeşilada, Erdoğan considers that 'the constitutional framework for the power he has accumulated is so weak that his influence over the party and the government can only continue through direct means', such as cabinet meeting (cited in Peker, 2015). This however comes at the cost of weakening the prime minister's authority. Just before the meeting, then-advisor of president Erdoğan, Binali Yıldırım announced that Erdoğan would convene the Cabinet every two months, with the first one scheduled for the 5th of January. The prime minister Davutoğlu denied such a meeting and added that it had to be decided by the prime minister and the president and no other person should be involved in the process. From this statement, it seemed that the prime minister was not previously aware of such a meeting plan. The final words came from Erdoğan and he declared that he had the power to chair Cabinet and he will chair it on 19th January (Hürriyet Daily News, 2015a, Özsoy, 2015).

Interestingly enough, at the heyday of the discussions on the Erdoğan's chairing the Cabinet, the TBMM Research Centre has prepared an annotation on the 'President's chairing the council of ministers' in order to deliver to the member of the parliament. In this pamphlet, it is noted that although this is a constitutional power granted to the president, the use of it seems to be contrary to the spirit of the parliamentary system. The critical point in this case is the unaccountability of the president. The constitution foresaw that the presidents, due to their unaccountability, are expected not to interfere in the deeds necessitates accountability. The pamphlet has noted the ideas of many well-known Turkish constitutional scholars. These academics directed attentions to the conclusion that "such an inclination would reflect the spirit of a de facto presidential system or a semi-presidential one" if the PM is deferent to such an act (Birgün, 2015).

Compared to previous presidents Ahmet Necdet Sezer and Abdullah Gül whom never chaired the Cabinet meetings, Erdoğan has chaired the Council of Ministers 28 times as presidents until June 04, 2018 (Presidency of the Republic of Turkey, <https://www.tccb.gov.tr/>). Taking the historical indicators into the consideration, Erdoğan would be the record holder in this sense.

A.III. The New Presidential Palace

According to many domestic and international observers of the Turkish politics, there is nothing better represent the power of Erdoğan at the presidency than the newly created 'Beştepe Presidential Palace/Complex', known as 'Aksaray' (*White Palace*) in the Turkish media. The cost of constructing it, its number of rooms, its legal status and even its monthly utility/electric bills has been debated since the beginning of Erdoğan's term at the presidency.

The new presidential palace has been thought very crucial due to its symbolism in terms of Turkish politics that Erdoğan has been trying very hard to transform since his presidential candidacy. First of all, the new palace is thought as the symbol of ‘underscoring the break with Turkey’s past’. It is, in the minds of Erdoğan, the symbol of the ‘New Turkey’ that he declared just assuming the presidency on 2014 August: ‘we are closing the doors on one era, and we are now taking our first step to a new phase’ (BPC, 2014: 16). Considering the palace as the symbol of breaking the links with Turkey’s past, the following passage from Erdoğan is very instructive:

Turkey is no longer the old Turkey. The New Turkey should reveal itself. The office of the presidency, in the new building, was formed very differently. To that project, this humble person (himself, the author) has contributed a lot... We reflected the impressions of the modern world. The building was designed as a smart building...These are the necessities of being a great state (cited in Gürsel, 2014).

The palace is also very critical in terms of moving the seat of the presidency from the Çankaya Palace, the residence of all the past Turkish presidents since the foundation of the Republic by Atatürk. Secondly, the palace seems to be a testament to the regime Erdoğan demands (Gürsel, 2014) and/or the president Erdoğan aspires to be (BPC, 2014: 16). The debate on *Aksaray* and Erdoğan’s demands for a switch to an executive presidency appear hand in hand. As noted in the previous pages, the organizational restructuring at the presidential office has indicated that Erdoğan will not be a traditional/symbolic president in Turkish politics. Finally, the palace seems to represent Erdoğan’s perception on his unchallenged personal power. It is made public that the palace was originally intended for the prime minister. In 2011 at the time of starting to build the complex, the name of the project was the ‘Prime Ministry Service Building’ (*Başbakanlık Hizmet Binası*). As of 2014, after the election of Erdoğan as president, the complex has become the Presidential Palace. If Erdoğan could not get elected at the 2014 presidential election, the building was going to be available to the prime minister as it was intended and the new president was going to reside at Çankaya Palace in line with the customs. This is a strong sign that Erdoğan has planned the palace for himself (Gürsel, 2014). Additionally, the legal status of the palace has still been debated. It is situated on protected parklands first owned by Atatürk and later donated to the state. As sited in an environmentally protected zone, the Turkish highest court has ordered that the construction should be suspended. However, Erdoğan replied the orders of the courts as ‘Let them tear it down if they can. They ordered suspension, yet they cannot stop this building. I’ll be opening it; I’ll be moving in and using it’ (BPC, 2014: 16; Gürsel, 2014).

All in all, according to Erdoğan such great buildings are necessary for great and powerful nations. These are the symbols of national esteem and power abroad. In fact, the *Aksaray* seems to represent the amount of power Erdoğan has accumulated on behalf of nation or as ‘the president of Turkish people’. The growing power of Erdoğan, is argued to, represent the level Turkey’s power has risen.

A.IV. International Visibility as the Chief Executive of Turkey

In addition to these indicators, the 2015 G-20 (Group of Twenty) Summit, which was hosted by Turkey, made visible that the ‘president Erdoğan was presenting himself as if he was the chief executive of Turkey’. As nations are represented by their chief executives, Turkey for the first time was represented by her president rather than prime minister. President Erdoğan was the head of Turkish committee during the summit. Between 2008 and 2014, the then prime minister Erdoğan had participated in G-20 summits. In 2014, prime minister Ahmet Davutoğlu represented Turkey at the summit, hosted by Australia. However, for the 2015 summit, the level of participation has changed and Turkey was represented by the president (Diken, 2015b; T24, 2015b). According to Aktar, the prime minister was the chief executive of Turkey not the president. Aktar argues that Turkey’s representation at the level of presidency created confusion. He concluded that the representation of Turkey by president Erdoğan was an important sign that Erdoğan had been paving the way for a presidential system (Diken, 2015b).

V. Concluding Remarks

The interactionist approach on the executive leadership argues that both the actor and institutions/environments within which they operate affect each other. An executive leader, thanks to personal power resources and proper contexts, may have greater powers than the formal structures he/she holds. This is especially the idea behind the institutional stretch arguments. The term institutional stretch highlights how new structures, processes and practices becoming embedded in the political system by the incumbent. These new structures and practices seem to be beyond the formal structures and existing customs. According to this study, it is fair to argue that the 2014-2017 Erdoğan’s presidency in Turkey fits into this institutional stretch arguments on the executive leadership.

This article argues that acting within proper contexts (institutional and political) thanks to the 2007 amendments and 2014 direct elections and not constrained by other actors both in the core executive and broader system, Erdoğan has been stretching the office of the presidency ‘structurally’ (as in the case of reorganizing the institutional structure), ‘financially’ (increasing budget of the presidency and making the discretionary fund available to the use of president), ‘politically’ (chairing the cabinet meetings as if the president is the legal head of the government), ‘symbolically’ (as represented by the new

presidential palace), and finally ‘internationally’ through hosting the G-20 summit at level of presidency. These are the developments almost totally alien to the Turkish system and experienced for the first time. With the help of these new procedures and practices, Erdoğan has been attempting at stretching the presidency to the centre of executive politics. After four year of presidency, he has succeeded in transforming the system into an executive presidency.

President Erdoğan may be ‘well-resourced’ institutionally and personally to stretch the office of the presidency towards the ‘centre of the centre of’ executive politics, however a certain context, like the one between the June 2015 and November 2015 elections which opened up the possibility of a coalition after 13-year of uninterrupted party government of the AKP, may not free him to further stretch the office of the president in order to interfere into the executive matters in the future. All in all, an actor at an office has to be studied paying due regard to the context and it should be admitted that he/she will always be dependent on others.

References

- AKP (2014a) “Başbakan Erdoğan’ın Vizyon Belgesi Açıklama Töreninde Yaptığı Konuşmanın Tam Metni” [The Full Text of Prime Minister Erdoğan’s Speech at the Ceremony of the Statement of Vision pamphlet], Available online at: <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-vizyon-belgesi-aciklama-torende-yaptigi-konusmanin-tam/65232#1>
- AKP (2014b) “Başbakan Erdoğan’ın 9 Temmuz tarihli Tokat Mitingi konuşmasının tam metni” [The Full Text of Prime Minister Erdoğan’s Speech at Tokat Meeting on 9 July], available online at: <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-9-temmuz-tarihli-tokat-mitingi-konusmasinin-tam-metni/64861#1>
- Al-Monitor, (2016) “Turkey as close as ever to presidential regime”, 21 October, available online at: <http://www.al-monitor.com/pulse/sites/almonitor/contents/articles/originals/2016/10/turkey-as-close-as-never-before-presidential-regime.html>
- Bennister, M. (2007). ‘Tony Blair and John Howard: Comparative predominance and “institution stretch” in the UK and Australia’, *British Journal of Politics and International Relations (BJPIR)*, 9(3), 327-345.
- Birgün (2015) “Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi: Bakanları toplaması sistemin ruhuna aykırı” [Turkish Grand National Assembly Research Centre: His convening of Ministers is against the spirit of the system], 25 February.
- Bipartisan Policy Centre (BPC) (2014) “President Erdoğan: prospects for a Strong Presidency”, *National Security Programme Foreign Policy Projects*, pp. 1-22.

- Cumhuriyet (2015a) “T.C. Anonim Şirketi” [TC Incorporated Company], 15 May, available online at: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/231423/T.C._Anonim_Sirketi.html
- Cumhuriyet (2015b) “Mitingler için ülkeyi bölüştüler” [They shared the country for the meetings], 19 May, available online at: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/280158/Mitingler_icin_ulkeyi_bolustuler.html
- Cumhuriyet (2015c) “Davutoğlu’ndan ‘Başkanlık bitti ve koalisyon’ açıklaması” [Statement of “presidential system has ended and coalition” from Davutoğlu], Cumhuriyet Turkish Daily, 10 June, available online at: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/296319/Davutoglu_ndan_Baskanlik_bitti_ve_koalisyon_aciklamasi.html
- Çakır, R. (2015) “Fidan Olayı: Demek ki danışıklı dövüş değilmiş” [Fidan Affair: So, it was not a sham fight], *Habertürk Turkish Daily*, 11 March, available online at: <http://www.haberturk.com/yazarlar/rusen-cakir-2302/1052072-fidan-olayi-demek-ki-danisikli-dovus-degilmis>
- Diken (2015a) “Erdoğan, Başçı’dan sonra Babacan’a çıktı: Aynı durumlar, çeki düzen vermeliler” [Erdoğan has rebuked Babacan after Başçı: They are in the same boat, they have to tidy themselves up], 02 March, available online at: <http://www.diken.com.tr/erdogan-faiz-krizinde-basci-ve-babacani-hedef-aldi-ayni-durumdalar-kendilerine-ceki-duzen-versinler/>
- Diken (2015b) “AB Uzmanı Aktar: Erdoğan, dünyaya da kendini başkan olarak takdim ediyor” [EU Expert Aktar: Erdoğan has presented himself as president also to the world], 15 November, available online at: <http://www.diken.com.tr/ab-uzmani-aktar-erdogan-dunyaya-da-kendini-baskan-olarak-takdim-ediyor/>
- Dombey, D. (2015) “President tightens his grip on state”, *Financial Times Special Report*, 15 April, available online at: <http://www.ft.com/cms/s/0/f89a7b74-c747-11e4-8e1f-00144feab7de.html#axzz3i4pKY2Cx>
- Earle, E. M. (1925) ‘The New Constitution of Turkey’, *Political Science Quarterly*, 40 (1), pp. 73-100, available online at: <http://genckaya.bilkent.edu.tr/1924constitution.pdf>
- Erdoğan, M. (2003) **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset** [Constitutions in Turkey and the Politics], Liberte Yayınları, Ankara.
- Guardian (2015) “Turkey’s president Erdoğan told to ‘stop interfering’ in government business”, 23 March, available online at: <http://www.theguardian.com/world/2015/mar/23/erdogan-at-odds-with-government-over-kurdish-peace-process-0>

- Guardian (2016) "Turkish PM Davutoğlu resigns as President Erdoğan tightens grip", 05 May, available online at: <https://www.theguardian.com/world/2016/may/05/ahmet-davutoglus-future-turkish-prime-minister-balance>
- Gönenç, L. (2013) 'Türkiye'deki Hükümet Sistemleri Tartışmalarına İlişkin Değerlendirmeler' [Assessments on the debates over the type of executives in Turkey], *Yeni Türkiye*, 51, pp. 269-279.
- Gürsel, K. (2014) "Erdoğan'ın semboller savaşındaki yeni taarruzu: 'Aksaray'" [Erdoğan's new attack in the war of symbols: Aksaray], *Al Monitor: Turkey Pulse*, 17 September, available online at: <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2014/09/turkey-erdogan-white-palace-presidential-residence.html#>
- Hakan, A. (2014) "Bir Norveçli kadar mesafeliyim olaya" [I am detached from the issue as far as a Norwegian], *Hürriyet Turkish Daily*, 03 July, available online at: http://sosyal.hurriyet.com.tr/yazar/ahmet-hakan_131/bir-norvecli-kadar-mesafeliyim-olaya_26731465
- Hargrove, E. C. (2001) "The presidency and the prime ministership as institutions: an American perspective", *British Journal of Politics and International Relations*, 3 (1), pp. 49-70.
- Heffernan, R. (2005) "Exploring (and Explaining) the British Prime Minister", *British Journal of Politics and International Relations*, 7, pp. 605-620.
- Heffernan, R. (2012) "There's No Need for the '-isation': The Prime Minister Is Merely Prime Ministerial", *Parliamentary Affairs*, Advance Access Published 14 November, pp. 1-10.
- Helms, L. (2005) **Presidents, Prime Ministers and Chancellors: Executive Leadership in Western Democracies**, Palgrave MacMillan, New York.
- Heper & Çınar (1996) 'Parliamentary Government with a Strong President: the Post-1989 Turkish Experience', *Political Science Quarterly*, 111 (3), pp. 483-503.
- Hürriyet (2014) "Saray'da icraatı izleme ekibi" [Performance Monitoring Staff at the Palace], *Hürriyet Turkish Daily*, 20 November, available online at: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27613547.asp>
- Hürriyet Daily News (2014) "PM Davutoğlu joins row with prominent business group", 31 December, available online at: <http://www.hurriyetdailynews.com/pm-davutoglu-joins-row-with-prominent-business-group.aspx?pageID=238&nID=76348&NewsCatID=345>
- Hürriyet Daily News (2015a) "Turkey's first cabinet meeting chaired by President Erdoğan takes more than 8 hours", 19 January, available online at: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-first-cabinet-meeting-chaired-by-president-erdogan-takes-more-than-8-hours.aspx?PageID=238&NID=77113&NewsCatID=338>

- Hürriyet Daily News (2015b) “Business group head does not step back in clash with Turkish president Erdoğan”, 11 January, available online at: <http://www.hurriyetdailynews.com/business-group-head-does-not-step-back-in-clash-with-turkish-president-erdogan-.aspx?pageID=238&nID=76795&NewsCatID=344>
- Hürriyet Daily News (2015c) “Erdoğan wants 400 deputies for his former AKP at Turkish elections”, 06 February, available online at: <http://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-wants-400-deputies-for-his-former-akp-at-turkish-elections-.aspx?pageID=238&nID=78015&NewsCatID=338>
- Hürriyet Daily News (2015d) “Erdoğan says 335 seats enough, not 400”, 09 April, available online at: <http://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-says-335-seats-enough-not-400.aspx?pageID=238&nID=80846&NewsCatID=338>
- Hürriyet Daily News (2015e) “Erdoğan urges change in charter due to the de facto change in president’s new role”, 14 August, available online at: <http://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-urges-change-in-charter-due-to-de-facto-change-in-presidents-new-role.aspx?pageID=238&nID=86992&NewsCatID=338> (29.08.2015).
- İnsel, A. (2013) “Başkanlık Sistemi ve Güç Fetişizmi” [Presidential System and Power Fetishism], *Birikim*, vol. 288, pp. 8-14.
- Kalaycıoğlu, E. (2015) “Turkish Popular Presidential Elections: Deepening Legitimacy Issues and Looming Regime Change”, *South European Society and Politics*, 20 (2), 2015, pp. 157- 179.
- Kefford, G. (2014) “Agency, institutional stretch and structural adjustment: The Australian Labor Party 2006-2013”, *Party Politics*, DOI: 10.1177/1354068814550437, pp. 1-10.
- Köker, L. (2014) “Erdoğan’s presidency and the Constitution”, *Turkish Review*, 01 September, available online at: http://www.turkishreview.org/opinions/erdogan-s-presidency-and-the-constitution_540958
- Küçükşahin, Ş. (2015) “Cumhurbaşkanı’ndan Başbakan’a kapalı zarf” [Sealed orders from the president to prime minister], *Hürriyet Turkish Daily*, 25 March, available online at: http://sosyal.hurriyet.com.tr/yazar/sukrukucuksahin_92/cumhurbaskani-ndan-basbakan-a-kapali-zarf_28546058
- Laçiner, Ö. (2015) “Yeni Türkiye’nin Şifreleri” [The codes of New Turkey], *Birikim*, 15 April, available online at: <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/yeni-turkiyenin-sifreleri>

- Mahçupyan, E. (2015) “Yeni Türkiye (1)” [New Turkey (1)], *Akşam Turkish Daily*, 31 March, available online at: <http://www.aksam.com.tr/yazarlar/etyen-mahcupyan/yeni-turkiye-1/haber-394170>
- Miş, N. and Aslan, A. (2014) “Erdoğan’s politics and his presidential mission”, *Foundation for Political, Economic and Social Research (SETA) Analysis*, no: 12, pp. 8-33, available online at: http://file.setav.org/Files/Pdf/20141118151004_erdogan%E2%80%99s-politics-and-his-presidential-mission-pdf.pdf
- Özsoy, Ş. (2015) “Turkey – President Erdoğan moving towards a stronger presidency”, *Presidential Power: Presidents and Presidential Politics around the World*, 07 January, available online at: <http://presidential-power.com/?p=2565>
- Peker, E. (2015) “Erdogan holds first cabinet meeting as Turkey’s president”, *The Wall Street Journal*, 19 January, available online at: <http://www.wsj.com/articles/erdogan-holds-first-cabinet-meeting-as-turkeys-president-1421675195>
- Presidency of the Republic of Turkey (2018) “Haberler”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/>
- Reuters (2012) “Turkey's Gul and Erdogan bicker over ‘double-headed’ government”, 31 October, available online at: <http://www.reuters.com/article/us-turkey-erdogan-gul-idUSBRE89U15O20121031>
- Sabah (2015) “10 Ağustos’ta Cumhurbaşkanını halkın seçmesiyle bir dönem sona ermiştir” [An era ended on 10th of August with the popular election of the president], 22 March, available online at: <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/03/22/10-agustosta-cumhurbaskanini-halkin-secmesiyle-bir-donem-sona-ermistir>
- Sever, A. (2017) “Erdoğan 36 başdanışmana ne danışıyor acaba?” [I wonder what does Erdoğan seek advice of 36 key advisors?], *T24* November 01, available online at: <http://t24.com.tr/yazarlar/ahmet-sever/erdogan-36-basdanismanana-ne-danisiyor-acaba,18416>
- Sözcü (2015) “Erdoğan’dan korkunç talimat” [Terrifying Directive from Erdoğan], June 27, available online at: <https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/erdogandan-korkunc-talimat-871288/>
- Strangio, P., ‘t Hart, P. and Walter, J. (2013) **Understanding Prime-Ministerial Performance: Comparative Perspectives**, Oxford University Press.

- T24 (2015a) “İşte Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ‘devletin parasıyla’ yaptığı Gül’ü 4’e katlayan harcamalar” [Here it is the expenses of Erdoğan made by state funds that quadrupled Gül], May 04, available online at: <http://t24.com.tr/haber/iste-cumhurbaskani-erdoganin-devletin-parasiyla-yaptigi-gulu-4e-katlayan-harcamalar,295525>
- T24 (2015b) “G-20’nin ev sahibi kim olacak; Davutoğlu mu, Erdoğan mı?” [Who will be the host of G-20; Davutoğlu or Erdoğan?], 02 August, available online at: <http://t24.com.tr/haber/g-20nin-ev-sahibi-kim-olacak-davutoglu-mu-erdogan-mi,304864>
- Tavits, M. (2009) **Presidents with Prime Ministers: Do Direct Elections Matter?**, Oxford University Press, Oxford.
- Uran, P. (2010) ‘Turkey’s Hasty Constitutional Amendment Devoid of Rational Basis: From a Political Crisis to a Governmental System Change’, *Journal of Politics and Law*, 3 (1), pp. 2-10.
- Xinhua (2015) “Turkish ruling AKP sows discords on key issues”, 23 March, available online at: http://news.xinhuanet.com/english/2015-03/23/c_134087691.htm
- Yalçınmer, M. (2015) “İstikrarsızlık unsuru Erdoğan” [Erdoğan as an element of instability], *Evrensel Turkish Daily*, 20 April, available online at: <http://www.evrensel.net/yazi/73861/istikrarsizlik-unsuru-erdogan>
- Yazıcı, S. (2015) “Dönüm Noktasındaki Türkiye: Başkanlık mı, Parlamentarizm mi?” [Turkey at the crossroads: Presidentialism or Parliamentarism?] in *Kritik Kavşak: Parlemanter Sistem – Başkanlık Sistemi*, ed. Cem Akkaş, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, pp. 87-110.
- Yetkin, M. (2015) “Erdoğan’ın ağırlığı AK Parti’yi ezmeye başladı” [Erdoğan’s weight has started to crush the AK Party], *Radikal Turkish Daily*, 24 February, available online at: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/erdoganin-agirligi-ak-partiyi-ezmeye-basladi-1299988/>
- Yıldız, M. (2015) “Dolar, faiz, seçimler ve demokrasi: Erdoğan’ın bir bildiği var” [Dollar, interest, elections and democracy: Erdoğan has a method to that madness], *Diken*, 05 March, available online at: <http://www.diken.com.tr/dolar-faiz-secimler-ve-demokrasi-erdoganin-bir-bildigi-var/>

CARİ İŞLEMLER BİLANÇOSUNDAKİ DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: BRIC ÖRNEĞİ*

Okan DOĞAN**

Fehim BAKIRCI***

Bahar BURTAN DOĞAN****

Alınış Tarihi: 15 Mayıs 2018

Kabul Tarihi: 01 Ekim 2018

Öz: Farklı ülkelerin değişik büyüme performansları ve entegrasyon hamleleri, dünya iktisat tarihinde muhtelif eksen ve paradigma kaymalarına yol açmıştır. Çalışmanın konusunu teşkil eden Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'ni kapsayan bu sonuncu kayma, Jim O'Neill tarafından 2001 yılında "BRIC" terimi ile ifade edilmiştir. Dünyanın ekonomi liderliği unvanını 1890'da İngiltere'den devralan ABD, bu liderliğini ilk etapta 2050 olarak ifade edilen beklentilerin çok öncesindeki bir yıl olan 2014'te Çin Halk Cumhuriyeti'ne devretmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti ile ABD arasındaki bu devir–teslim; aslında 20. yüzyılın farklı iktisadî başarı öykülerinin son halkasını teşkil eden BRIC mucizesinin ete kemiğe bürünmesidir. Çalışmada BRIC ülkelerinin ekonomik performansları detaylarıyla ele alınmış ve bu eksen kaymasından münferiden değil birlikte hareket etmeleri halinde daha fazla menfaat elde edebilecekleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: BRIC, Ülke Sınıflandırmaları, Dünya Ekonomisi, Uluslararası İktisat, Panel Veri Analizi, Cari İşlemler Bilançosu

FACTORS AFFECTING THE CURRENT ACCOUNT BALANCE CHANGE: BRIC SIMPLE

Abstract: The various growth performances of different countries and integration attempts led to several axis and paradigm shifts in the world's economic history. The last shift including Brazil, RF, India and PRC, which forms the theme of the study, was nomenclatured by Jim O'Neill in 2001 as BRIC, being inspired by the first letters of the countries. USA took over the title of world economic leader from England in 1890 and handed over this leadership to PRC in 2014, a year which was very much earlier than the anticipations that was predicated at the first step as 2050. Actually, this handover among PRC and USA is the shaping of BRIC miracle in flesh and bones, which incorporates the last chain of the different economic success stories of the 20th century. In the study, the economic performances of BRIC countries are studied in details and it is revealed that they would afford more advantage from this axis shift if they take joint action.

Keywords: BRIC, Country Classifications, World Economics, International Economics, Panel Data Analysis, Current Account Balance

* Bu makale, Prof. Dr. Fehim BAKIRCI'nın danışmanlığında Okan DOĞAN tarafından hazırlanmış olan doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Doktora Programı mezunu

*** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

**** Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü

I. Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Tayland, Rusya Federasyonu (RF), Güney Kore, Japonya, Filipinler ve Endonezya topraklarının kesiştiği Doğu–Güneydoğu Asya coğrafyası, günümüz itibarıyla dünyanın ekseninin doğuya kaydığını öne süren tezlere kaynaklık etmektedir ve yeni sıklet merkezini teşkil etme yolunda en güçlü namzet olma yolunda hızla ilerlemektedir. Yeni yüzyılın ilk 15 yıllık zaman diliminin geride kaldığı bugünlerde zenginlik ve refah halen Avrupa ve Kuzey Amerika’da yoğunlaşsa dahi, tüm politik, sosyo-kültürel, akademik, entelektüel ve iktisadî çevreler nezdinde güç, zenginlik ve refah ekseninin Doğu’ya kaydığı kanaati gün geçtikçe pekişmekte, bu kanaat iktisadî verilerle de perçinlenmektedir. Daha da önemlisi, RF, ÇHC ve Hindistan başta olmak üzere iktisadî düzenlerini merkezi planlama sisteminin usul, metot ve prensiplerine göre değil, piyasa ekonomisinin gerekleri doğrultusunda şekillendirmeye başlayan ülkelerin, ilk adımları atmalarından günümüze kadar uzanan çeyrek asrı aşan süreçte geldikleri nokta, bu tercihin gerek ulusal, gerekse de küresel refah düzeylerine sağladığı katkının muhasebeleştirilmesine olanak sağlayacak bir olgunluğa erişmiştir.

Bu noktada 2000’li yılların başında ilk kez yüksek sesle söylenmeye başlanan ve kısaca BRIC olarak adlandırılan Brezilya, RF, Hindistan ve ÇHC, dünya ekonomisinde en hızlı gelişen yükselen piyasalar olarak kabul edilmektedir. Dört Büyükler olarak da adlandırılan bu ülkelerin geniş yüzölçümü, büyük nüfus, hızlı ekonomik büyüme gibi çok sayıda ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu ülkelerin toplam yüzölçümü dünya yüzölçümünün %25’inden, toplam nüfusları ise dünya nüfusunun %40’ından daha fazlasını kapsamaktadır. Ekonomik göstergeler baz alınarak yapılan analizlerde global ekonomik gücün yakın gelecekte geleneksel ekonomik lider olarak gösterilen G-7 grubundan BRIC grubuna geçebileceği ve dünyanın ekonomik liderliğine BRIC ülkelerinin oturabileceği tartışmaları yapılmaktadır. BRIC ülkeleri hakkında çok sayıda çalışması bulunan Goldman Sachs, 2050 yılında dünyanın en büyük ekonomisinin ÇHC, üçüncü büyük ekonomisinin Hindistan, dördüncü büyük ekonomisinin Brezilya ve altıncı büyük ekonomisinin ise RF olacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Ayrıca ÇHC ile Hindistan’ın imalat ve servis sektöründe, Brezilya ile Rusya’nın ise hammadde sektöründe küresel aktör olacakları tahmin edilmektedir. Özetle, BRIC ülkeleri ile G-7 ülkelerinin temel ekonomik göstergeleri karşılaştırıldığında birçok alanda BRIC ülkelerinin daha istikrarlı ve ileri düzeyde olduğu görülmektedir. Beşeri sermaye ve yer altı zenginlikleriyle birlikte yakın geçmişteki ekonomik performansları da göz önüne alındığında BRIC ülkeleri için ortaya atılan tezin gerçekleşebilirliği ihtimali artmaktadır (O’Neill, 2001: 1-16, Frank ve Frank,

2010: 46-54, Wilson ve Purushothaman, 2003:1-24'den aktaran: Sandalcılar, 2012: 4165).

Bu çalışmasının amacı ise, BRIC ülkelerinin iktisadî gelişim süreçlerini kapsamlı olarak analiz ederek yeni dünya iktisadi düzenindeki paradigma-eksen kaymalarını teorik-pratik açıdan ortaya koymak ve Türkiye'nin de içerisinde olduğu yükselen ekonomilere sahip ülkelerin dikkatine sunmak suretiyle alabilecekleri pozisyonlar/ ilave tedbirler ile iktisat politikaları vizyonu hakkında bilimsel önerilerde bulunmak ve pratik tavsiyeler üretmektir.

II. BRIC Ülkelerinin Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

Sınıflandırma veya tasnif faaliyetlerinin temel amacı; bilgilere hızlıca, zahmetsizce, rahatlıkla erişim sağlanabilmesi ve an itibarıyla kullanıma hazır hale getirilebilmesini teminen ihtiyaç duyulmayanların ayıklanması, geriye kalanların sıraya konulması–düzenlenmesi, söz konusu işlemlerin mümkün merteye belirli standart, metot–yöntemlerle gerçekleştirilmesine çalışılması ve bu sayede öğrenmenin, öğretmenin, araştırma–incelemenin kolaylaştırılmasıdır. Ülkelere yönelik sınıflandırma çalışmaları gerçekleştiren çok sayıda tüzel kişilik bulunmakla birlikte, Birleşmiş Milletler (United Nations–UN), Avrupa Birliği (European Union–EU), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund–IMF), Dünya Bankası (World Bank–WB), Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization–WTO), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development – OECD) ve Pricewaterhouse Coopers (PwC)'nin, kriter ve ölçütlerinin uluslararası tanınmışlığı/saygınlığı bağlamında ön plana çıktığı söylenilebilir.

IMF ve WB'nin ülkelerin ekonomik rakamlarını değerlendirerek yapmış oldukları gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke sınıflandırmaları dünya ülkeleri tarafından genel kabul görmüş değerlendirmeler (Zengin ve Ayaz, 2014: 281) olup, Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: WB'ye Göre Ülkelerin Sınıflandırılması

ÜLKE SINIFI ¹	SAYISI
Düşük Gelirli Ülkeler (Low Income Countries)	31
Düşük Orta Gelirli Ülkeler (Lower Middle Income Countries)	51
Yüksek Orta Gelirli Ülkeler (Upper Middle Income Countries)	53
Yüksek Gelirli Ülkeler (High Income Countries)	80

Kaynak: www.worldbank.org

¹ WB'nin Temmuz 2015 sınıflandırmasına göre 2014 yılı itibarıyla kişi başına yıllık GNI;

- 1.045 \$'nin altında olanlar Düşük Gelirli Ülke,
- 1.236 ile 4.125 \$ arasında olanlar Düşük Orta Gelirli Ülke,
- 4.126 ile 12.735 \$ arasında olanlar Yüksek Orta Gelirli Ülke,
- 12.736 \$'ndan fazla olanlar Yüksek Gelirli Ülke şeklinde kabul edilmiştir.

21.yy'da dünya genelinde politik açıdan yaşanan değişimler eş zamanlı olarak küresel iktisadî düzen ve yapıda da değişimler meydana gelmiştir. 2000'li yılların başından itibaren ekonomisi hızla büyüyen ülkeler farklı şekillerde gruplandırılmıştır. Bunlardan ilki, Jim O'Neill tarafından 2001 yılında ortaya atılan BRIC'tir.

Aralık 2010 tarihinde Güney Afrika'nın da BRIC'e dâhil edilmesiyle Güney Afrika'yı da kapsayacak biçimde BRICS'e (Narin ve Kutluay, 2013: 32) dönüştüğü ifade edilmekle ve 2006 yılı Eylül ayında Brezilya, RF, Hindistan ve ÇHC Dışişleri Bakanları'nın ABD/New York'da bir araya gelmesiyle başlayan politik diyalogun, 2009 yılında ülke liderlerinin katılımıyla ilk olarak RF/Yekaterinburg'da, takip eden yıllarda da Güney Afrika Cumhuriyeti'nin de dâhil olmasıyla birlikte her yıl düzenli olarak tekrarlandığı bilinmekle birlikte, terimin isim babası Jim O'Neill'in Güney Afrika'nın ilavesine ihtiyatlı yaklaştığı görülmektedir (O'Neill, 2013: 108-114). Bu nedenle de çalışmada terimin orijinal haline sadık kalınmıştır.

A. BRIC'in Ortaya Çıkışı

II. Dünya Savaşı sonrası yıllar dünya ekonomisinin yeniden yapılanma sürecine girdiği, başarı veya başarısızlıkların bir arada yaşandığı yıllar olmuştur. Savaş öncesi dönemde 1929 Bunalımı'ndan etkilenmeyerek devasa sanayileşme hamleleri yapan Sovyet deneyimi özellikle savaş sonrası dönemde iki kutuplu bir dünyada Batı bloğu için adeta model arayışının dışında tutulmaya çalışılmıştır. Batının büyüme mucizesi arayışları içerisinde bir kısım örnekler de oluş(turul)muştur. Buna göre bazı ülkelerin ekonomide göz kamaştırıcı bir büyüme ve gelişme hızı yakaladığı, **Mucize (Miracle)** tabir edilen başarılar sergilediği 1950 ve 1960'lı yıllar, Almanya ve Japonya'nın ekonomik yapılanmalarını hızlıca tamamlayıp "**Alman Mucizesi**" ve "**Japon Mucizesi**"ni başardıkları dönemlerdir. 1960'ların ikinci yarısından başlayıp 1970'li yıllara uzanan dönem ise, bazı gelişmekte olan ülke ekonomilerinin hızlı bir büyüme performansı sergiledikleri ve yeni sanayileşen ülkeler arasına girmeyi başardıkları bir süreç olmuştur. 1980'li yıllarda Asya kıtasında Japonya'nın da bölgeye getirdiği dinamizm ile birlikte Güney Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur başta olmak üzere pek çok Uzak Doğu Asya ülkesi hızlı iktisadî büyümeleri ile dikkatleri üzerlerine çekmeye başlamış ve bu ülkeler açısından önemli başlangıç yılları olmuştur. 1980 ve 1990'lı yıllarda ekonomileri ortalama olarak %9 düzeyinde büyüyen bu ekonomiler "**Güney Doğu Asya Kaplanları**" olarak tanımlanmış ve "**Doğu Asya Mucizesi**" olarak literatüre girmiştir. Kaydedilen gelişmeler birçok gelişmekte olan ülkeye ilham kaynağı teşkil etmiş, bu ülkelerin kalkınma stratejileri çeşitli çalışmalara konu olmuştur. 21. yüzyılın başları ise hızlı iktisadî büyüme performansı gösteren farklı bir ülke grubunun ekonomik gelişmeleri üzerinde dikkatleri yoğunlaştırmış ve bu ülkelerin yakın gelecekte dünya ekonomisini nasıl

etkileyeceği yönünde çıkarımlarda bulunulmaya başlanmıştır (Özsoylu ve Algan, 2011: i).

Söz konusu çıkarımlar kapsamında; 2000’li yılların başından itibaren ekonomisi hızlı büyüyen, doğrudan yabancı yatırımların büyük bölümünü çeken ve küresel ekonomiyi etkileme gücü hızla artan ekonomiler farklı biçimde gruplandırılmaya başlanmıştır. Sözü edilen gruplandırmalar içerisinde, ucuz emek ve buna bağlı olarak düşük üretim maliyeti nedeniyle yüksek büyüme fırsatı yakalayan, doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekebilen, ihracatını, döviz rezervlerini ve milli gelirini hızla arttıran, yaşanan ekonomik krizlerden daha az etkilenen dört ülke dikkatleri çekmiştir (Narin ve Kutluay, 2013: 31-32).

Bahse konu sınıflandırma/gruplandırma/kategorize etme arayışları çerçevesinde ortaya atılan **BRIC** terimi/akronimi; Brezilya, Rusya, Hindistan ve ÇHC’nin (**B**razil, **R**ussia, **I**ndia, **C**hina–**BRIC**) oluşturduğu ülkeler grubunu ve bu ülkelerin yenedünya düzeninde temsil ettiği konumu sembolize etmek üzere geliştirilmiştir. BRIC ülkelerinin ortak temel karakteristik özellikleri, nüfuslarının fazla oluşu, zengin doğal kaynaklarının bulunması, gelişme düzeyi açısından ikinci aşamada yer alan ülkeler arasında (Hindistan birinci aşamada) yer almaları, hızla artan ulusal gelirleri, tüketici sayılarının fazlalığıdır. Bu ekonomilerin büyüme dinamikleri genel itibarıyla benzerlikler göstermektedir (Özsoylu ve Algan, 2011: 1).

BRIC hipotezine² göre, her şeyin yolunda gitmesi durumunda, 40 yıldan az bir sürede BRIC ekonomileri bir bütün olarak ABD Doları (\$) bazında G-6’dan daha büyük olabileceği öne sürülmektedir. Buna göre 2025 itibarıyla G-6’nın yarısının fazlasına tekabül edebilecek, 2050 yılında \$ bazında mevcut G-6 ülkelerinden sadece ABD ve Japonya en büyük 6 ekonomi arasında yer alabilecektir (Wilson ve Purushothaman, 2003: 1). BRIC içerisinde ÇHC ile Hindistan sanayi ürünleri ve RF ile Brezilya da hammadde alanında dünyanın başat mal ve hizmet tedarikçileri olacak, politik ittifak veya ticaret birliği kurmasalar dahi güçlü bir ekonomik blok potansiyeline sahip olacaklardır (Dolgikh ve Kokin, 2009: 885).

B. BRIC Ülkelerinin Dünyadaki Yeri

Dünyada Satınalma Gücü Paritesi’ne (Purchasing Power Parity–PPP) göre kişi başına Gayrisafî Yurtiçi Hasıla (Gross Domestic Product–GDP) ve BRIC ülkelerinin temel sosyo-ekonomik verilerinin yıllar içerisindeki seyri ile ilgili detayları incelendiğinde, Temmuz 2015 itibarıyla bu dört ülke, dünya toplam nüfusunun %40.87’sini oluşturmakta, \$ bazında PPP’ye göre GSYH’nin %30.59’unu üretmektedir. Bu ülkelerin seçili göstergeler bağlamında dünya ekonomisindeki yerini/paylarını gösteren temel veriler Tablo 2’de sunulmuştur.

² Her ne kadar öngörülerini tahmin edilenden önce gerçekleşme temayülü göstermekle birlikte, projeksiyonlar için baz alınan tarihlere henüz ulaşılması nedeniyle literatürde kullanılan “BRIC Tezi” yerine “BRIC Hipotezi” tabiri tercih edilmiştir.

Tablo 2: BRIC Ülkelerinin Dünyadaki Konumu³

ÜLKE	Nüfus (%)	İşgücü (%)	Alan (%) ⁴	GSYH Payı (%) ⁵	Yurtiçi DYY (%)	İhracat (%)	İthalat (%)	Finansal Rezerv (%) ⁶	Elektrik Tüketimi (%)	Doğalgaz Tüketimi (%)	Petrol Tüketimi (%)	CO ₂ Emisyonu (%)
Brezilya	2.81	3.22	5.61	2,78	3.47	1.14	1.08	2.81	2.14	1.12	3.33	1.46
RF	1.96	2.21	10.99	3.05	1.34	2.03	1.22	2.95	4.72	11.96	3.11	5.21
Hindistan	17.25	14.81	1.99	7.60	1.10	1.73	2.68	2.90	3.83	1.48	4.00	5.36
ÇHC	18.84	23.72	6.26	17.16	4.72	13.64	9.90	25.14	24.47	5.27	11.64	29.26
BRIC	40.86	43.96	24.85	30.59	10.63	18.54	14.88	33.80	35.16	19.83	22.08	41.29
Türkiye	1.09	0.87	0.52	1.39	0.68	0.92	1.26	2.95	0.87	1.42	0.80	0.87

Kaynak: World Factbook.

BRIC ülkelerinin her biri farklı özelliklere sahiptir. Brezilya, Latin Amerika'daki en büyük ülke olmakla beraber ülkenin gelecekte iktisadî etki meydana getirecek gücü, zengin doğal kaynaklarından kaynaklanmaktadır. ÇHC dâhil çok sayıda ülke, doğal kaynaklarından yararlanmak için Brezilya'da büyük yatırımlar yapmaktadır. RF de, Brezilya gibi doğal kaynak yönünden zengin olmakla birlikte, özellikle bilim ve mühendislik alanlarında güçlü insan kaynaklarına sahip durumdadır. Hindistan ve ÇHC'nin önemli sayıda beşerî sermayesi mevcuttur ve bu ülkelerin ekonomileri oldukça hızlı gelişme göstermektedir (Hitt vd., 2005'den aktaran: Atabay Baytar, 2012: 405).

Gelişmekte olan ülkeler açısından da lokomotif görevini üstlenen bu dört ülke ekonomisinin benzerlikleri olduğu kadar önemli farklılıkları da bulunmaktadır. Bu grupta yer almalarının önemli bir nedeni, ekonomik reform ve dönüşümle birlikte hızlı iktisadî büyüme kaydetmiş olmaları ve GSYH'sı en yüksek olan ülkeler arasında ilk sıralarda bulunmalarıdır. 1980 sonrası yıllarda bu ülkelerin dünyanın büyük ekonomileri arasına girmelerinin arkasında yatan önemli neden, ÇHC ve Hindistan'da hızlı büyüme, Brezilya ve RF'de ise sahip olunan doğal kaynak zenginliğine bağlı yüksek gelirler olmuştur. Karakteristik özelliklerindeki benzerliklerin yanı sıra bu ülkelerin büyümeye temel oluşturan sektörleri ve kaynakları birbirlerinden farklılık göstermektedir. ÇHC'nin büyümesinde ihracat, Hindistan'ın büyümesinde iç talep ve hizmetler sektörü, Brezilya'nın büyümesinde tarımsal ürün ve emtia ihracatı, RF'nin büyümesinde ise sahip olduğu doğal kaynakların dünya piyasalarında fiyatlarının hızlı artışı etkili olmuştur. Netice itibarıyla yeni dünya düzeni içerisinde geleceğin dünya ekonomisine yön vereceği tahmin edilen bu ekonomilerin tüm olumsuzluklara rağmen büyümesi durdurulamamakta, yaşanan global kriz ve olumsuzluklar sadece bu ülkelerin büyümelerini yavaşlatabilmektedir. BRIC ülkeleri bütün

3 World Factbook'ta 20 Mayıs 2016 itibarıyla belirtilen en güncel veriler (elektrik, doğalgaz tüketimi ile CO₂ emisyonu için 2012 tahmini, petrol tüketimi için 2013 tahmini, diğerleri için 2015 tahmini ve \$ bazında) esas alınarak hesaplanmıştır.

4 Kara yüzdesi baz alınmıştır.

5 PPP'ye göre.

6 Tespit edilebilen döviz ve altın rezervleri.

bunların yanı sıra; çok sayıda bilim adamı, teknik donanımlı mühendis ve deneyimli yöneticiler barındıran beşeri sermaye kaynak havuzuna sahip olmaları açısından da dikkat çekmektedir (Özsoylu ve Algan, 2009: ii, 3).

BRIC ülkelerinin her birinin ekonomik olarak farklı özellikleri vardır. Örneğin Brezilya bir tarım ülkesi olup en çok ihracatı ÇHC'ye yaparken, ÇHC BRIC ülkelerinin imalathanesi olup, dışarıdan hammadde ithal etmek durumundadır. Aynı zamanda içeride ürettiği ürünleri dışarıya satan, ekonomisi ihraç yönlü çalışan bir ülkedir ve sanayi bakımından diğer üyelerle karşılaştırıldığında daha ileridedir. RF enerji (doğalgaz ve petrol) alanında zengindir. Hindistan ise hizmet sektöründe gelişmiş olup, yazılım alanında en önde gelen ülkelerdendir. Her bir üye ekonomik alanda farklı şekilde etkinliğini sürdürürken, ÇHC ve Hindistan BRIC ülkeleri arasında en önemli yeri almaktadır. ABD Ulusal İstihbarat Konseyi'nin raporuna göre 2030'a gelindiğinde –her ne kadar nasıl olacağı bilinmese de– uluslararası sistem değişmiş olacaktır. Şu anda ABD eskisi kadar baskın bir güç değildir. Ancak, ÇHC de ABD ile mücadele edebilecek güce sahip değildir. Ayrıca 2050 yılına gelindiğinde ABD her ne kadar en güçlü ülke konumunda olacak olsa da bu gücü ÇHC ve Hindistan ile paylaşacaktır. Brezilya ise dördüncü ekonomik güç olarak Japonya'nın yerine geçecektir. Yani uluslararası sisteme çok kutupluluk hâkim olacaktır. Şu durumda asıl merak konusu BRIC'in değişen sistemdeki rolünün ne olacağıdır. Ayrıca dünya gücü olma yolunda ilerleyen iki güç, ÇHC ve Hindistan'ın da uluslararası alandaki yeri gelecekteki sistem için bir ipucu olacaktır (Araz, 2015).

C. Jim O'Neill'in BRIC Hipotezi

Jim O'Neill, 30 Kasım 2001 tarihinde yayınlanan **“Building Better Global Economic BRICs”** başlıklı çalışmada, 2000 yılı sonu itibarıyla PPP temelinde BRIC ülkelerinin toplam büyüklüğünün dünya GSYH'sinin %23.3'ünü teşkil ettiğine, bu açıdan Avro bölgesi ve Japonya'nın her ikisinden de büyük olduğuna, hatta bu ülkelerden bazılarının tek başına kimi G7 ülkelerini geçtiğine dikkat çekmiştir. Nitekim 2000'in sonu itibarıyla \$ bazlı cari fiyatlar (Current Prices–CP) ile dünya GSYH'sinin %3,6'sını üreten ÇHC, küçük bir farkla da olsa İtalya'yı geçmiş olup, Kanada'dan ise epeyce büyüktür. Söz konusu tespitten hareketle de, 11 ülke (G-7 ve BRIC ülkeleri) için gelecek on yılda nominal GSYH ve döviz kuru değişimleri hakkında geliştirdikleri dört farklı senaryonun hepsinde, BRIC ülkelerinin dünya GSYH'deki görece ağırlığının ister cari (%8.0'den %14.2'ye), isterse de PPP (%23.3'ten %27.0'ye) bağlamında artacağını öne sürmüştür. Bu yöndeki bir gelişmenin G-7 bünyesinde belirgin bir reforma yol açarak temsil olunan Avro bölgesi ülkesi sayısının üçten bire düşürülmesi, BRIC ülkelerinin nispi büyümesinin beklentilere uygun bir şekilde sürmesi halinde, bahse konu ülkelere de küresel ekonomi politikalarını koordine bu anahtar yapıya dâhil olmaları fırsatının

sağlanması suretiyle G-8 veya G-9'a dönüştürülmesi gerektiğine işaret etmiştir (O'Neill, 2001: 3).

Dünyadaki tüm politik, ekonomik, akademik ve entelektüel çevrelerde yankı uyandıran Jim O'Neill'in 2001 yılında yaptığı bu analiz, ekonomik güçle orantılı olarak dünya siyasetinde teşkil edilen hegemonya ve vesayet sisteminin, yine iktisadî göstergelere dayalı olarak neden yeni bir dünya düzenine doğru değişmesi gerektiğini, hem de egemen güçlerin kontrolü altındaki bir kuruluş tarafından dile getirilmesi bağlamında tarihi bir önem arz etmektedir. Bu değişimin günümüz itibarıyla geldiği nokta, Türkiye'ye ait veriler de dâhil edilmek suretiyle Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablodaki verilerin tetkikinden, CP (cari fiyatlar) yerine PPP baz alındığında, dört ülkenin üçünün (ÇHC, Hindistan ve RF) ekonomilerinin 2000 yılı itibarıyla potansiyel olarak üç kattan fazla büyük oldukları görülebilmektedir. Gerçekten de PPP temelinde ÇHC dünyanın ikinci, Hindistan da dördüncü büyük ekonomisi olup, BRIC ülkelerinin tamamı da Kanada'dan büyüktür. Ayrıca 2000'e kıyasla 2015 yılı verilerine bakıldığında, G-7 ülkelerinin oransal olarak hem CP hem de PPP bazında gerilediği, BRIC ülkelerinin GSYH oranlarının ise arttığı görülmektedir.

Tablo 3: GSYH Ağırlığı Karşılaştırmaları

ÜLKE	2000			2014		
	GSYH AĞIRLIĞI (1) ⁷	GSYH AĞIRLIĞI (2) ⁸	ORAN (1/2)	GSYH AĞIRLIĞI (1)	GSYH AĞIRLIĞI (2)	ORAN (1/2)
ABD	23.98	33.13	0.72	16.03	22.34	0.72
Japonya	7.99	15.83	0.50	4.28	5.90	0.73
Almanya	5.01	6.25	0.80	3.46	4.96	0.70
İngiltere	3.43	4.71	0.73	2.39	3.83	0.62
Fransa	3.51	4.29	0.82	2.40	3.63	0.66
İtalya	3.38	3.58	0.94	1.98	2.75	0.72
Kanada	2.17	2.33	0.93	1.47	2.30	0.64
G-7 Toplamı	49.47	70.12	0.71	32.01	45.71	0.70
Brezilya	2.92	1.96	1.49	3.01	3.10	0.97
RF	2.70	0.82	3.29	3.09	2.39	1.29
Hindistan	5.06	1.58	3.20	6.79	2.63	2.58
ÇHC	12.59	3.59	3.51	16.58	13.28	1.25
BRIC Toplamı	23.27	7.95	2.92	29.47	21.40	1.38
Türkiye	1.05	0.67	1.58	1.38	1.02	1.14

Kaynak: O'Neill 2001: 4⁹.

7 PPP'ye göre GSYH (%).

8 CP ile GSYH (%).

9 2015 yılı World Factbook verileri baz alınarak hesaplanmış ve yazar tarafından tabloya ilave edilmiştir.

Bu hesaplamalar, genel ekonomik ve politik işbirliğine olan ihtiyaç kadar küresel para, maliye ve diğer ekonomik politikaların gerçekten küresel bir temelde realize edilmesi gerektiği bağlamında önemli hususları ortaya çıkarmaktadır. ÇHC ve İtalya arasındaki basit bir kıyaslama bu noktayı net olarak aydınlatılabilmektedir.

Tablodaki verilere bakıldığında, CP ile GSYH temelinde dahi ÇHC ekonomisi az da olsa İtalya'dan büyüktür, dolayısıyla da ÇHC'deki genişletici bir para veya maliye politikasının küresel ölçekte İtalya'daki benzer politikalardan daha fazla etki yapması beklenebilecektir. Detaylandırmak gerekirse, CP ile GSYH açısından %3.59 olan ÇHC'nin 2002'de %7 büyümesi, dünya ekonomisinin büyümesine %0.25 katkı yapmakta, PPP ile GSYH yönünden dünya ekonomisindeki ağırlığının %12.59 olarak kabul edilmesi durumunda ise dünya ekonomisinin büyümesine katkısının oranı %0.88'e yükselmektedir. Bu noktadan hareketle PPP'ye göre GSYH'nin CP ile GSYH'ye göre ekonominin potansiyelini daha fazla yansıttığı kabul edildiğinde, İtalya ekonomisinden yaklaşık dört kat daha büyük olan ÇHC ekonomisindeki olası bir politika değişiminin görece etkisinin de daha yüksek olacağı rahatlıkla söylenebilecektir.

GSYH'nin CP ile mi, yoksa PPP'ye göre mi ölçülmesi noktasında hangi yöntemin doğru olduğu bilinmemekle birlikte, hem Goldman Sachs hem de IMF tarafından PPP dönüşüm metodolojisinin kullanılması tercih edilen bir uzlaşımır. Ayrıca hangisinin doğru olduğu çok da fazla fark etmeyebilecektir. Zira geleceğe ister cari \$ fiyatlarıyla, isterse de PPP cinsinden bakılsın, dünya ekonomisindeki anahtar ülkelerin görece konumları değişmektedir. Dolayısıyla G-7'nin dünya iktisat politikalarının tartışıldığı/koordine edildiği gerçek bir platform olabilmesi için ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere'ye İtalya ve Kanada'dan ziyade ÇHC ve Hindistan katılmasının daha adil olacağı söylenebilecektir. O'Neill de makalesinde en azından ÇHC'nin G-7 Kulübü'nde temsil edilmeyi ve dört farklı senaryo ile Brezilya, RF ve Hindistan'ın da en azından Kanada'ya kıyasla G-7'ye dâhil olmayı daha fazla hak ettiğini ortaya koymuştur (O'Neill, 2001: 1-12).

Tablo 4: BRIC Ülkelerinin G-6 Üyelerini Yakalama ve Geçme Öngörülerine İlişkin Projeksiyonların Takvimi (2003 ve 2008 yılları tahminleri)

Ülke	Tahmin Yılı	Fransa	Almanya	İtalya	Japonya	İngiltere	ABD
Brezilya	03	2031	2036	2025	–	2036	–
	08	2027	2029	2020	2034	2038	–
ÇHC	03	2004	2007	2000	2016	2005	2041
	08	2006	2008	2004	2010	2006	2027
Hindistan	03	2019	2023	2016	2032	2022	–
	08	2021	2024	2017	2027	2023	–
RF	03	2024	2028	2018	–	2027	–
	08	2024	2029	2017	2037	2027	–

Kaynak: O'Neill ve Stupnytska (2009: 23).

21. yüzyılın ilk 15 yılında Brezilya, RF, Hindistan ve ÇHC o kadar hızlı bir büyüme performansı sergilemişlerdir ki, BRIC teriminin isim babası olan Jim O'Neill'in uzun yıllar Varlık Yönetimi Departmanı Başkanlığı görevini yürüttüğü Goldman Sachs Yatırım Bankası dahi projeksiyonlarını revize etmek durumunda kalmıştır. Söz konusu projeksiyonlar Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4'e göre O'Neill ve Stupnytska, ÇHC'nin 2027 yılında ABD'yi yakalayacağını öngörmüştür. Oysa ÇHC PPP'ye göre GSYH açısından ABD'yi 2014 yılı itibarıyla yakalamış ve geçmiştir. Tablo 5'deki veriler de ABD, AB ve Japonya'nın dünya ekonomisindeki payının BRIC ülkeleri karşısında nasıl gerilediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 5: ABD, AB ve Japonya ile BRIC'in Dünya Ekonomisindeki Paylarının Karşılaştırılması (%)

ÜLKELER BLOĞU	2011	2012	2013	2014	2015 ¹⁰
ABD+AB+Japonya	43.0	42.0	37.3	37.1	38.46
BRIC	25.2	25.7	26.7	29.4	31.0

Kaynak: Dural, 2015.

2000 ve 2015 yılları için G-7 ve ülkelerinin durumlarını gösteren Tablo 5, iki bloğun ülkeleri arasındaki makasın öngörülerden çok daha hızlı kapanacağını göstermektedir.

Tablo 6: BRIC ve G-7 Ülkeleri ile Türkiye GSYH'lerinin Seyri (Milyar USD)

ÜLKELER	2000		2015	
	GSYH (PPP)	GSYH (CP)	GSYH (PPP)	GSYH (CP)
ABD	9.963	9.963	17.419	17.419
Japonya	3.319	4.760	4.655	4.601
Almanya	2.082	1.878	3.757	3.868
Fransa	1.458	1.289	2.604	2.829
İngiltere	1.425	1.417	2.597	2.988
İtalya	1.404	1.077	2.156	2.141
Kanada	903	699	1.602	1.785
Brezilya	1.214	588	3.275	2.417
RF	1.120	247	3.356	1.861
Hindistan	2.104	474	7.384	2.048
ÇHC	5.230	1.080	18.017	10.355
Türkiye	437	203	1.502	798
G-7 Toplamı	20.554	21.083	34.790	35.631
BRIC Toplamı	9.668	2.389	32.032	16.681
Dünya Toplamı	41.552	30.073	108.681	77.961

Kaynak: O'Neill 2001: 4¹¹.

10 World Factbook verileri baz alınarak yazar tarafından ilave edilmiştir.

Tablodan görülebileceği üzere 2000 yılında PPP'ye göre GSYH bazında dünyanın ilk sekiz ülkesinin sadece ikisi BRIC üyesi iken, 2015 yılı itibarıyla dört BRIC ülkesinin tamamı ilk sekize girmiştir. Ayrıca 2000 yılı itibarıyla PPP'ye göre dünya GSYH'sının %49.47'sini G-7, %23.26'sını BRIC ülkeleri üretirken, 2015 yılı itibarıyla bu oranlar G-7 için %32.01'e gerilemiş, BRIC için ise %29.47'ye yükselmiştir. CP'ye göre GSYH bağlamında G-7 için 2000 yılında %70.1 olan oran %45.70'e gerilerken, BRIC için %7.94 olan oran %21.40'a yükselmiştir.

Siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadî yapıları, politikaları, sistem ve modelleri açısından birbirlerinden farklı karakteristikleri bulunsada dahi, BRIC ülkelerinin 21. yüzyılda ABD, Japonya, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Kanada'nın oluşturduğu G-7 ülkelerinin karşısındaki en önemli ve belki de tek ekonomik bloğu oluşturacağı hususunda dünya genelinde bir uzlaşma bulunduğu söylenilebilecektir. Geleceğin en güçlü ekonomileri olacağı varsayılan ve dünya ekonomisine damgasını vuracağı öngörülen Brezilya, RF, Hindistan ve ÇHC'nin bu öngörüyü doğrulama potansiyeli aşağıda kapsamlı bir şekilde ekonometrinin desteğiyle analiz edilmeye çalışılmıştır.

D. Literatür İncelemesi

Küreselleşen dünyada cari açık ve kısa vadeli sermaye akımları tüm ülkeler için son derece önemli iktisadî konulardandır. Bir ekonomide cari açığın giderek artması döviz kurunun aşırı derecede yükselmesine sebep olabilmekte, bu durum yurtiçinde ithal mallarının fiyatını yükselterek para politikasını yürütmekle görevli olan kurumların fiyat istikrarını sağlama amacına ulaşması açısından sorun teşkil edebilmektedir. Bu yüzden cari açık ülkeler için fazla istenmeyen, ancak ekonomik büyümenin gerçekleştiği pek çok ülkenin yaşamış olduğu kaçınılmaz bir sonuçtur.

Ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişki gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, ihracat için gerekli olan hammadde, ara malı ve yatırım malları yeterli derecede mevcut olmadığından bu malların ithal edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple ihracatın gerçekleşebilmesi için bir miktar ithalata da katlanılması icap etmektedir. Dolayısıyla da iktisadî büyüme arttığında ithalat ve beraberinde de cari açık artmaktadır. Gelişmiş ülkeler de ise cari açık kısa vadeli finansal sorunlardan kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin ihracat yapabilmek için yaşadığı sorunlarla karşılaşmamaktadır. Gelişmiş ekonomilerde cari açığın artması kısa dönemde döviz ve finansman sorunu meydana getireceği için iktisadî büyüme üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir.

Teorik olarak cari açığın finansmanı birkaç yolla sağlanmaktadır. Bunlardan ilki bu sorunun görmezden gelinmesi/ ihmal edilmesi, ikincisi ise sermaye akımlarıyla finanse edilmesidir. Bir ülkede cari işlemler dengesi açık veriyorsa ve sermaye işlemleri dengesi cari işlemler dengesinde meydana gelen bu açığı kapatacak kadar fazla veriyorsa, cari işlemler dengesinde meydana gelen açık sermaye akımı yoluyla karşılanmıştır. Cari işlemler dengesinde meydana gelen açığı ödemeler bilançosu dengesinin cari işlemler ve sermaye işlemleri dengesi kalemlerinin dışındaki diğer iki kalemi olan resmi rezervler ve net hata ve noksanlar hesabıyla finanse etmek mümkündür. Bu araçlara başvurulmadığı takdirde üçüncü yöntem olarak dış borçlanma yapılabilir. Ancak, dış borçlanma, cari açığı finanse etmek için kullanılan diğer araçlara göre daha maliyetli olabileceğinden çok da tercih edilmeyen bir finansman şeklidir.

Chinn ve Prasad (2000); 18 endüstriyel ve 71 gelişmekte olan ülke ekonomisinde cari açık ve iktisadî büyüme ilişkisini incelemek için 1971–1995 dönemi verilerini kullanarak panel veri analizi yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda cari açık ve iktisadî büyüme arasında zayıf bir ilişki belirlenmiş, cari işlemler açığının endüstriyel ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde gösterdiği farklılıkların nedenleri açıklanmıştır.

Kandil ve Greene (2002); Amerikan ekonomisi için cari açık ve iktisadî büyüme arasındaki ilişkiyi test etmek için 1960-2000 verileri ile eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modeli (ECM) kullanılarak yapılmıştır. 1960-2000 dönemi hem yıllık hem de üç aylık; 1990-2000 ve 1995-2000 dönemi ise üç sadece üç aylık verilerek kullanılarak üç dönem halinde incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, GSYH'nın ithalata bağlı olarak artmasıyla cari işlemler dengesini bozarak cari açığın artmasına neden olduğu tespit edilmiştir.

Freund ve Warnock (2005); cari işlemler dengesi ve iktisadî büyüme arasındaki ilişki 26 gelişmiş ülke ekonomisi üzerinden incelenmiştir. Çalışmada 1980–2003 dönemi verileri kullanılarak zaman serisi analizleri ve panel veri seti yardımıyla analiz edilmiştir. Cari işlemler açığında meydana gelen artışların iktisadî büyüme üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Tarı ve Bozkurt (2006); büyümenin istikrarsızlaştığı 1990 sonrası dönem ele alınarak istikrarsız büyümenin kaynakları 1991Q:1-2004Q:3 dönemi üçer aylık verileri kullanılarak VAR analizi yardımıyla araştırılmıştır. Büyümedeki istikrarsızlığın nedeninin öncelikle kendisi olduğu, ayrıca cari işlemler ve kamu kesimi borçlanma gereği üzerinde meydana getirdiği doğrudan ve dolaylı etki nedeniyle faiz oranı olduğu saptanmıştır.

Herwartz ve Siedenburg (2007); 16 OECD ülkesini içeren ve 1980-2004 dönemi verileri kullanılarak panel veri analizi yardımıyla cari açığın nedenleri araştırılmıştır. Bu çalışmada, cari açığın nedeni olarak dört faktör belirlenmiştir. Bunlar; geçmiş cari işlemler açığı, bütçe açığı, çıktı üretimindeki farklar ve ticaretteki değişikliklerdir.

Prasad vd. (2007); sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ülkelerin verileri kullanılarak bu ülkelerde cari işlemler dengesi ve iktisadî büyüme arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Sanayileşmiş ülkelerde cari açıkta meydana gelen bir artışın büyümeyi olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Sanayileşmemiş ülkelerde ise cari açıkların büyümeye bir etkisi saptanmamış, cari fazla verilmesi veya cari açığın azalması durumunda iktisadî büyümenin bundan pozitif yönde etkilendiği tespit edilmiştir.

Gök (2008); Türkiye ekonomisi için 1992:1-2007:3 dönemi üçer aylık verileri kullanılarak cari işlemler açığı ve kısa vadeli sermaye hareketleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Finansal serbestleşmenin ardından, gelişmekte olan ülkelere doğru kısa vadeli sermaye hareketleri gerçekleşmiştir. Sıcak para akımı olarak da adlandırılan bu sermaye hareketlerinin diğer makroekonomik değişkenlerle birlikte cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma, Zivot ve Andrews birim kök testleri ve Pesaran tarafından geliştirilen sınır (bound) testi kullanılarak yapılmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret işlemlerinden kaynaklanan açıklar kısa vadeli sermaye akımları ile finanse edildiği için bu çalışmada kısa vadeli sermaye hareketlerinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi kısa vadeli sermaye hareketlerini belirleyen uluslararası faiz oranı, ulusal paranın değerlendirme oranı, dış borç ve iktisadî büyüme gibi makro ekonomik göstergelerle açıklanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, uzun dönemde faiz dışı cari dengeyi belirleyen en önemli unsurun GSYH büyüme oranları, ulusal paranın değerlendirilmesi ve net doğrudan yabancı yatırımların GSYH'ya oranı olduğu saptanmıştır. Kısa dönemde ise spekülasyon sermaye hareketlerinin en önemli belirleyicisi uluslararası faiz oranıdır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yüksek büyüme oranları beraberlerinde yüksek cari açıkları getirdiği için yüksek oranlı büyüme yerine sürdürülebilir büyüme hedefinin daha sağlıklı olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Cari işlemler açığının temel problemi finanse edilmiş şekli olduğu için daha sağlıklı yollardan finanse edilmesi bu problemi ortadan kaldıracaktır.

Bitzis vd. (2008); Yunan ekonomisinde cari işlemler dengesini etkileyen faktörler incelenmiştir. Çalışmada 1995Q:1-2006Q:4 verileri kullanılarak Johansen eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modeli (ECM) kullanılarak analiz yapılmıştır. Analize konu olan bütün faktörlerin cari işlemler açığı üzerine az ya da çok etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Milli gelirin artmasına bağlı olarak cari işlemler açığının da arttığı sonucuna varmışlardır. Bütçe açığının cari açık üzerinde güçlü bir etkisi olduğu saptanmamıştır. Reel döviz kuru ve faiz oranının son on yılda cari açık üzerine büyük bir etkiye sahip olduğu da belirtilmiştir.

Telatar ve Terzi (2009); Türkiye ekonomisi için iktisadî büyüme ile cari açık ilişkisini 1994:4-2005:5 arası dönemini kapsayan üçer aylık verilerle tahmin etmişlerdir. Araştırma yapılırken Granger nedensellik ve VAR yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı iktisadî büyüme ve cari açık ilişkisi ile ilgili literatürde yer alan iki farklı yaklaşımdan hangisinin Türkiye için geçerli

olduğunu araştırmaktır. Bu yaklaşımlardan ilki, iktisadî büyüme ve cari açık arasında ters yönlü ve kuvvetli bir nedensellik ilişkisi olduğunu söyler. İkincisi ise büyüme oranındaki artış ile yüksek oranlı cari açıklar arasında zayıf ya da sistematik herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığını savunur. Çalışmanın sonucunda büyüme oranı ve cari açık arasında ters yönlü bir ilişki bulunduğu ve Türkiye'nin cari açığa dayalı olarak büyüdüğü tespit edilmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin çoğu ithalata dayalı olarak büyüdüklerinden cari işlemler dengesinde bozulmalar meydana geldiği belirtilerek uzun vadede yerli endüstride ara malı üretiminin desteklenerek bu dengesizliklerin ortadan kaldırılabilmesi ve işsizliğin de azaltılabileceği fikri savunulmuştur.

Lebe vd. (2009); Romanya ve Türkiye ekonomisi için iktisadî büyüme ve döviz kurunun cari açık üzerindeki etkisi incelenmiştir. 1997Q:2-2007Q:3 dönemi ve reel döviz kuru oranları ile cari işlemler dengesi verileri kullanılarak Yapısal Vektör Otoregresif Analizi (SVAR) yöntemi ile analiz edilmiştir. Her iki ülke için de cari işlemler açığının yüksek oranda iktisadî büyümeye ve reel döviz kuruna bağlı olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak, cari açığın iktisadî büyümedeki değişimlerden etkilenme oranının 4/5 oranında olduğu not edilmiştir.

Morsy (2009); petrol ihraç eden ülkelerde cari işlemler dengesini etkileyen faktörler incelenmiştir. Çalışma 28 ülke üzerinde ve 1970-2006 dönemi verileri ile Dinamik Panel Tahmin Analizi yöntemi yardımıyla yapılmıştır. İktisadî büyümenin cari işlemler dengesi üzerinde önemli bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Güngör (2010); Türkiye ekonomisinde portföy yatırımlarının cari işlemler dengesine etkileri EKK yöntemi ve Granger nedensellik testi kullanılarak 1991Q:4-2009Q:2 dönemi verileri ile incelenmiştir. Granger nedensellik testi sonucuna göre portföy yatırımları ve cari işlemler dengesi arasında tek yönlü ve güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır. Portföy yatırımları girişinin, TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması, kamu dengesinin bozulması, yurtiçi tüketim talebinin artması ve yatırımların ticarete konu olmayan sektöre yönelmesi yollarıyla cari açığa neden olduğu sonucuna varılmıştır. Sermaye akımlarının portföy giriş-çıkışı üzerine sınırlamalar koyma, döviz piyasası ve sermaye piyasası işlemlerinin ve gelirlerinin vergilendirilmesi yoluyla kontrol altına alınabileceği önerilerinde bulunulmuştur.

Turguter (2011); 2003:1-2011:3 dönemi aylık verileri kullanılarak Türkiye ekonomisi için cari işlemler dengesinin iktisadî büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analizde VAR yöntemi ve Granger testi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda cari işlemler dengesi ve iktisadî büyüme arasında uzun dönemde eşbütünlük ilişkisinin bulunduğu ve cari işlemler değişkeninin GSYH'yi ters yönde etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmada, cari işlemler dengesi açığı ve iktisadî büyüme ilişkisinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için kısa, orta ve uzun vadeli izlenebilecek politika önerileri verilmiştir. Türkiye

ekonomisinin, sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkararak küresel rekabet koşullarına kendini yetiştirerek ve tüm yapısal sorunlarını çözerek sürdürülebilir iktisadî büyüme ve yüksek ekonomik kalkınma düzeyine ulaşabileceği söylenmiştir.

Kostakoğlu ve Dibo (2011); cari açık ve iktisadî büyüme arasındaki ilişkinin yönünü 1991:Q4-2010:Q2 dönemine ilişkin verileri kullanarak VAR yöntemi ile Türkiye ekonomisi için analiz yapmışlardır. Yapılan analiz kapsamında öncelikle birim kök testi gerçekleştirilmiş ve uygun gecikme uzunluğu belirlenerek, bu gecikme 1(bir) olarak tespit edilmiştir. Daha sonra etki-tepki fonksiyonlarına bakılarak GSYH’de meydana gelen bir birimlik değişimin cari işlemler dengesi üzerinde negatif bir etkiye yol açarak, cari açığı arttırdığı gözlemlenmiştir. Bu negatif etkinin üç dönem boyunca sürdüğü ve etkinin giderek azaldığı, yedinci dönemden sonra ise negatif etkinin tamamen kaybolduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgulardan yola çıkılarak tespit edilen bu negatif ilişkide; cari açığın girdi ithalatından kaynaklandığı, artan üretimin de milli geliri olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir.

Şahin (2011); Türkiye’de cari açık sorunu ve cari işlemleri etkileyen faktörler ve finansmanında önemli paya sahip kısa vadeli sermaye akımları incelenmiştir. Çalışmada herhangi bir ekonometrik analiz yöntemi kullanılmamış olup bu olgular açıklanmış ve ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir. Kısa vadeli sermaye girişleriyle finanse edilen cari açığın risk taşıdığı ve sürdürülemez olduğu sonucuna varılmıştır. Açığın finansmanında sıcak para girişi yerine ülkeye sabit yabancı yatırımların çekilmesi için özendirici politikalar uygulanması önerilmiştir.

Yılmaz ve Akıncı (2011); iktisadî büyüme ve cari açık arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi için 1980-2010 arası dönemi yıllık verileri ile Granger nedensellik testi ve Johansen eşbütünleşme testi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda GSYH’den CİD (Cari İşlemler Dengesi) değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiş, ancak CİD’den GSYH değişkenine doğru benzer bir ilişki bulunamamıştır.

Akbaş (2012); 20 OECD ülkesinde G7 ülkelerinde ve G7 ülkelerinin olmadığı 13 OECD ülkesinde 1990-2010 yılları arasında cari açık bağımlı değişken olup, kısa vadeli sermaye akımları ve iktisadî büyüme arasında ilişki olup olmadığı dinamik panel regresyon modelleri ile analiz edilmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki ve nedensellik ilişkisinin olup olmadığının test edilebilmesi için ise panel eşbütünleşme ve panel nedensellik testleri uygulanmıştır. Araştırmanın sonunda bu iki ülke grubunda, iktisadî büyümeden kısa vadeli sermaye akımlarına doğru tek yönlü, cari açık ve iktisadî büyüme arasında çift yönlü, kısa vadeli sermaye akımları ve cari açık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Literatürde bu konu ile ilgili diğer çalışmalarda genellikle iki değişkenli analizler yapılmıştır. Bu çalışma, konu ile ilgili üç değişkeni bir arada analiz etmesi açısından literatürde önemli bir konuma sahiptir.

Göçer (2012); Türkiye’de cari açığın nedenleri, finansman kalitesi ve sürdürülebilirliği analiz edilmiştir. Cari işlemler açığının finansman kalitesi VAR modeliyle, sürdürülebilirliği Johansen ve VEC yöntemleri kullanılarak 1996-2012 dönemi incelenmiştir. Cari işlemler açığının zayıf bir düzeyde sürdürülebilir olduğu tespit edilmiştir.

Çakır (2012); Türkiye ekonomisi için cari açık ve iktisadî büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi 1992-2011 dönemi üçer aylık ve aylık verileri ile ekonometrik yöntemlerle incelenmiştir. Zaman serileri hem mevsimsellikten arındırılarak hem de arındırılmadan analiz edilmiştir. Mevsimsellikten arındırılmamış serilerin teorik beklentilerle uyumsuz olduğu çalışmanın işareti yönünden nedenselliğinin araştırılması sonucunda bulunmuştur. Bu nedenle mevsimsellikten arındırılmış sonuçlar güvenilir bulunmamıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular Türkiye’nin üretim yapısından kaynaklı büyüme arttığında ithalatın arttığını, ithalatın artmasından dolayı da cari açığın arttığını göstermektedir. Yani, diğer pek çok çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da cari açığın büyüme kaynaklı olduğu sonucuna varılmıştır.

Direkçi ve Kaygusuz (2013); Türkiye’de 1990Q:1-2012Q:4 döneminde yaşanan kısa vadeli sermaye akımlarının cari açık, faiz oranı, enflasyon oranı ve milli gelir üzerindeki etkileri ARDL sınır testi kullanılarak analiz edilmiştir. Kısa vadeli sermaye hareketlerinden ekonomik büyümeye doğru tek-yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Ancak, kısa vadeli sermaye hareketlerinin iktisadî büyümeye olumlu katkısının ekonomik ve siyasi istikrarın olduğu dönemlerle sınırlanmıştır. Ayrıca reel faiz oranından da kısa vadeli sermaye hareketlerine doğru tek-yönlü bir ilişki saptanmıştır. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin faiz oranına duyarlılığı Türkiye’ye yönelik sermaye hareketlerinde artışa neden olmuştur. Bu sermaye hareketlerinin giriş ve çıkış yaptığı dönemlerde olumsuz makroekonomik etkilerinin olduğu saptanmıştır. Bu etkilerin kısa vadeli sermayenin giriş yaptığı dönemlerde; döviz kurlarında, dış ticarete, enflasyon oranı üzerinde ortaya çıktığı gözlemlenirken çıkış yaptığı dönemlerde ise Merkez Bankası rezervlerinin azalması, kamu borç stokunda artış şeklinde ortaya çıktığı görülmüştür.

Şahin ve Muçuk (2014); Türkiye ekonomisi için cari açığın iktisadî büyüme üzerine etkisi 2002:1-2014:1 dönemi verileri alınarak zaman serisi analizi yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de cari açık ve iktisadî büyüme arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Cari açık sorunu gelişmekte olan ülkelerde ara malı ve yatırım malları ithalatından kaynaklanmaktadır.

Yalçınkaya ve Temelli (2014); BRICS ve MINT ülkeleri için iktisadî büyüme ve cari işlemler dengesi ilişkisi 1992-2013 verileri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada farklı ülkelerin zaman serileri kullanıldığından dolayı panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ve yönü, panel eşbütünleşme ve panel nedensellik testleri yardımıyla incelenmiştir. İktisadî büyümenin kısa ve uzun vadede cari işlemler dengesi

üzerinde etkili olduğu ve bunun hem BRICS hem de MINT ülkeleri için saptanmıştır. BRICS ve MINT ülkelerinin cari açık vererek büyüdükleri ve iktisadî büyümede meydana gelen artışın cari işlemler açığı üzerinde yol açtığı olumsuz etkinin MINT ülkelerinde yaklaşık iki kat daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Oeking ve Zwick (2015); OECD ülkeleri için sermaye akımları ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ve VAR analizi kullanılarak test edilmiştir. Kısa vadeli sermaye akımlarının ekonomik darboğazlarda cari işlemleri finanse ederken, iyileşmelerde ise dönüşümünü uyardıkları sonucuna varılmıştır.

Avcı (2015); Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde cari açık ve iktisadî büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini bulmak için 1998Q:1-2014Q:1 verileri kullanılarak Türkiye üzerine Granger nedensellik testi ve VAR analizi ile yapılmıştır. Büyümeden cari açığa doğru ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Literatürdeki diğer çalışmalara ek olarak bu problemle ilgili ara mali üreten yerli endüstrinin desteklenmesinin yanı sıra ihracat yapan firmaların da desteklenmesi önerisi getirilmiştir.

III. Ekonometrik Yöntem ve Analiz

Bu kısımda BRIC ülkelerinin 2005-2014 yıllarına ait GSYH, kısa vadeli sermaye akımları ve cari işlemler dengesi verileri kullanılarak cari açığın nedensellik boyutu incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada Cari Açık (CA), Ekonomik Büyüme (EB) ve Kısa Vadeli Sermaye Akımları (KSA) arasındaki etkileşimi açıklayabilmek için bağımlı değişken olarak cari açık, bağımsız değişkenler olarak da ekonomik büyüme ve kısa vadeli sermaye akımları kullanılmıştır. Cari açık verisi için cari işlemler dengesi (Current Account Balance) değerleri, ekonomik büyüme verisi için yıllık GSYH'deki büyüme değerleri ve kısa vadeli sermaye akımları verisi için portföy yatırımları (milyon dolar) değerleri kullanılmıştır.

A. Veri ve Yöntem

Geçmiş gözlem değerlerinin analizi ile oluşturulan doğrusal bir denklemin elde edilmesi ile gelecek dönem gözlem değerlerinin tahmininde kullanılan doğrusal regresyon modeli oluşturulması amaçlanmıştır. Doğrusal regresyon modelleri hem her bir BRIC ülkesi için hem de tüm BRIC topluluğu için ayrı ayrı oluşturulmuştur. Bu nedenle her bir BRIC ülkesi için örneklem sayısı $n = 10$ iken tüm ülkelerin verilerinin bulunduğu BRIC topluluğu için örneklem sayısı $n = 40$ 'dir.

Tüm veriler 2005-2014 yılları arasındaki zamana bağlı yıllık zaman dilimlerinden oluşan zaman serileridir. Zamanın fonksiyonu olarak elde edilmiş verilerin oluşturduğu seriler *zaman serileri* olarak bilinir. Geleceğe dönük tahminler yapmanın en önemli yollarından biri olan zaman serilerinde birbirini izleyen gözlem değerlerinde zamana göre bağımlılık söz konusudur. Seriyeye

uyum sağlayacak bir fonksiyon ile gelecek gözlemler tahmin edilebilir. Zaman serileri uygulama alanları içerisinde ekonomik zaman serileri en başta gelen konular içerisinde yer almaktadır. Zamana bağlı bir seri ile çalışıldığında, gecikmeli iki zaman periyodundaki değişkenlerin arasındaki ilişkinin nedeni olan trend, konjonktürel dalgalanma, mevsimlik etki ve rastgele etkilerin kontrol edilmesi gerekmektedir.

Cari açığın finansmanı ve cari açıkla ekonomik büyümenin sürdürülebilir sürdürülememesi konusu son derece önemlidir. Çalışmanın bu bölümünde 2000–2014 yılları arasında dört BRIC ülkesinde cari açık üzerinde iktisadî büyüme ve kısa vadeli sermaye akımlarının etkili olup olmadığını analiz edilmektedir. Çalışma cari açık, ekonomik büyüme ve kısa vadeli sermaye akımlarını birlikte ele alan oldukça az sayıda çalışmalardan bir tanesidir. Bu nedenle alanında literatüre önemli katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Çalışmada tahmin edilen modelde cari açık bağımlı, iktisadî büyüme ve kısa vadeli sermaye akımları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Cari açığın bağımlı değişken olarak kullanılmasının nedeni yapılan ampirik çalışmaların daha çok bu doğrultuda olmasıdır.

B. Ampirik Bulgular

Modelimizi tahmin etmeden önce panelde zaman boyutu olduğu için değişkenlerin durağanlığı sınanmıştır. Durağanlığın sınanmasında Im-Peseran ve Shin (2003) tarafından geliştirilen panel birim kök testi kullanılmıştır.

Tablo 7: Birim Kök Test Sonuçları

LLC Test Sonuçları		
Değişkenler	t İstatistiği	Olasılık Değ.
CA	-1.9806	0.0238
Y	-2.7528	0.0034
KSA	-3.4740	0.0003

Sonuçları Tablo 7’de yer alan LLC birim kök testi, değişkenlerin üçünün de seviyede birim kök içermediğini göstermektedir. Böylelikle Westerlund (2006) Panel Eşbütünleşme Testinin yapılabilmesi için tüm serilerin seviyede durağan olması gerekliliği ön şartı yerine getirilmiş olmaktadır. Westerlund (2006) Panel Eşbütünleşme Testi sonuçları Tablo 8’deki gibidir.

Tablodan da görüldüğü gibi, analizlerden elde edilen sonuçlara göre tüm istatistiklerde H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu durumda CA ve KSA, CA ve Y değişkenleri arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8: *Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları*

İstatistik	Değer	Z Değeri	Olasılık
CA Bağımlı Değişken, KSA Bağımsız Değişken			
Gt	-6.063	-10.321	0.000***
Ga	-17.673	-1.928	0.027**
Pt	-10.894	-7.186	0.000***
Pa	-22.489	-5.067	0.000***
CA Bağımlı Değişken, Y Bağımsız Değişken			
Gt	-3.476	-3.117	0.001**
Ga	-19.889	-2.686	0.004**
Pt	-8.561	-4.468	0.000***
Pa	-17.506	-3.201	0.001**

Not: *** $p < .01$, ** $p < .05$, * $p < .10$

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edildikten sonra hem uzun, hem de kısa dönem ilişkilerinin yönü ve katsayıları Vektör Hata Düzeltme Modeli kapsamında PMGE (Pooled Mean Group Estimation) ve MGE (Mean Group Estimation) kullanılarak tahmin edilebilmektedir.

Pesaran vd. (1999) tarafından geliştirilen PMGE, kısa dönem dinamiklerinin birimler arasında farklılaşmasına izin verirken, uzun dönem ilişkilerini homojen olacak şekilde kısıtlamaktadır. PMGE heterojen kısa dönem dinamikleri ile Dışsal Değişkenli Kendiyle Bağlı Model (Auto Regressive Distributed Lag-ARDL) dayanmaktadır (Işık vd., 2015).

MG (Mean Group) tahmincisi, ülkelerin bireysel ARDL modellerini tahmin etmekte kullanılmaktadır. Bu modelde, değişkenlerin uzun dönem için tektürel (homogeneity) ve kısa dönem için çöktürel (heterogeneity) varsayımlarına izin verilmemektedir.

Pesaran vd. (1999), panel ARDL modelini tahmin etmek için iki tahminci geliştirmiştir: MGE ve PMGE. MG tahmincisi, uzun dönem ARDL spesifikasyonundaki katsayılar üzerinde hiçbir kısıtlama yapmamakta ve bireysel ARDL tahminlerinde elde ettiği uzun dönem katsayılarının ortalamalarıyla katsayıların uzun dönem türevlerine ulaşmaktadır. Bu tahminci, panel üyeleri katsayılarının aynı olmasına izin vermemektedir. Bu nedenle, panel ARDL modelinde değişkenlerin uzun dönem tektürel (homogeneity) ve kısa dönem çöktürel (heterogeneity) varsayımlarının gerçekleşmesine izin vermektedir. Bununla birlikte model, alternatif model spesifikasyonları arasında tercih yapmak imkanını da sağlamaktadır. Bunun için, uygulamada model tahmin edilirken PMG veya MG tahmincilerinin tutarlılığını ve etkinliğini test etmek için, Hausman (1978) testi uygulanmaktadır (Erataş vd., 2015).

Tablo 9: PMGE Tahmincisi Sonuçları

D.CA	Katsayı	Std. Hata	zist.	P> z
ec				
Y	.8095277	.2389037	3.39	0.001
KSA	-384404.1	170765	-2.25	0.024
SR				
ec	-.1874324	.1192762	-1.57	0.116
Y D1.	.0591215	.1200151	0.49	0.622
KSA D1.	65861.93	19839.94	3.32	0.001
sabit	.255887	.4259127	0.60	0.548

Cari Açık ile Kısa vadeli sermaye akımları ve büyüme değişkenleri arasındaki ilişki, PMGE ve MGE ve Hausman testi ile test edilmiş. Tablolar bir bütün olarak değerlendirildiğinde; Hausman test istatistik değeri 1.28 olarak bulunmuştur. Buna göre H_0 hipotezi reddedilmemiştir. Yani PMGE daha doğru sonuçlar vermektedir. Çalışmada kolaylık olması açısından sadece PMGE tahmincisinin sonucu tabloleştirilmiştir.

Tablo 10: Hausman Testi Sonucu

Hausman Testi	(b)	(B)	(b-B)	Sqrt[diag (V_b-V_B)]
	mge	pmg	Difference	S.E.
Y	-.5245859	.8095277	-1.334114	1.299661
KSA	98119.98	-384404.1	286284.2	252951.3
chi2(1) = $(b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B) =$				1.28
Prob>chi2 =				0.2577

Bu sonuca göre, analiz sonucundan çıkan katsayı homojen ve pozitifdir. Bununla birlikte, hata düzeltme parametresi anlamlıdır. Bu parametrenin sıfırdan küçük olması anlamlı olduğunu göstermektedir ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Hata düzeltme parametresi aynı zamanda serilerin durağan olmamasından kaynaklanan kısa dönem sapmalarının bir sonraki dönemde dengeye gelme hızını ortaya koymaktadır. Buna göre, bir dönemde oluşan dengesizliklerin yaklaşık %18'i bir sonraki dönemde düzelecek ve uzun dönem dengesine yaklaşması sağlanacaktır. Y değişkeni uzun ve kısa dönem katsayıları sırasıyla, 0.809 ve 0.059 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre büyümede meydana gelen %1'lik bir artış uzun dönemde cari açığı yaklaşık %0.809, kısa dönemde ise %0.059 oranında artıracaktır. KSA değişkeni uzun ve kısa dönem katsayıları sırasıyla, 0.38 ve 0.65 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre kısa vadeli sermaye akımlarında meydana gelen %1'lik bir artış uzun dönemde cari açığı yaklaşık %0.38 azaltacağını, kısa dönemde ise %0.65 oranında artıracaktır.

III. Sonuç

Cari açık hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkeler için istenmeyen bir durumdur. Ayrıca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde cari açığın ortaya çıkış nedenleri farklıdır. Gelişmekte olan ülkelerin ihracat için gerekli olan ara ve yatırım malları ile yeterli düzeyde teknoloji ve beşeri sermayeye sahip olmamaları halinde, bu ülkelerde ihracat ithalata bağımlı olmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik büyüme için son derece önemli olan ihracat artışı ile birlikte cari açık da artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise cari açık daha çok kısa vadeli finansman sorunlarından kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde iktisadi büyüme ile birlikte cari açığa artış yaşanması gerçekleşmemektedir.

Cari açığı finanse etmenin bazı yöntemleri vardır. İlk olarak cari açık, ödemeler bilançosunun diğer bir kalemi olan sermaye işlemleri ile finanse edilebilir. Sermaye işlemleri cari açığı karşılamada yetersiz kalırsa resmi rezervler kullanılabilir. Ülkenin yeterli miktarda resmi rezervi olmadığı durumlarda ise ödemeler bilançosunun diğer bir kalemi olan net hata ve noksanlar kullanılabilir. Son olarak, ülkenin toplam döviz kaynakları cari açığı finanse etmek için yeterli değilse IMF, Dünya Bankası vb. kuruluşlardan dış borçlanma yapılabilir.

Cari açığın finansmanı gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkelerde daha büyük sorunlar meydana getirebilmektedir. Sermaye akımları cari açığın finansmanında sık başvurulan araçlardan biri olmasına rağmen uzun vadede cari açık makroekonomik istikrar için tehlike arz etmektedir. Dolayısıyla, cari açığı finanse etmek yerine cari açığın nedenlerinin iyi analiz edilip bu sorunların giderilmesi uzun vadede daha yapıcı bir çözüm yoludur. Sermaye her zaman bir ülkeye yönelmeyebilir. Sıcak para olarak ifade edilen kısa vadeli sermaye akımları bir ülkeye ani giriş-çıkış yapabilmektedir. Bu tür yatırımların kalıcılığı tartışma konusudur. Ayrıca, merkez bankasının rezervleri de her zaman yeterli miktarda olmayabilir. Böyle bir durumda da cari açık ekonomi için sorun teşkil edebilir. Cari açığı finanse etmek için her zaman dış borç kullanmak da mümkün olmayabilir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara bakıldığında, ekonomik büyümenin cari açığı hem uzun hem de kısa dönemde bir miktar arttıracığı yönündedir. Söz konusu BRIC ülkeleri IMF'ye göre "yeni endüstrileşmiş ülkeler" statüsünde olduğundan bulunan sonuç gelişmekte olan, henüz gelişmiş ülke statüsünde olmayan, ekonomilerin ekonomik büyüme ile cari açığın artacağı sonucu teori ile uyuşmaktadır. Bununla birlikte, kısa vadeli sermaye akımlarının kısa dönemde cari açığı arttıracığı ve uzun dönemde ise cari açığı azaltacağı yönünde bulduğumuz sonuç, teori ile çelişmektedir. Genellikle yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar, kısa dönemde sermaye akımlarının cari açığı azalttığı, fakat uzun dönemde ise cari açığı arttırdığı yönünde olmuştur. Söz konusu ülkelerde sermaye kontrollerinin aniden kaldırılması ülke ekonomilerini kırılgan hale getirmektedir. Bu ülkeler için finansal istikrarın sağlanabilmesi için güçlü yapısal reformların yapılması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Akbaş, Y.E. (2012), Ekonomik Büyüme, Cari Açık ve Kısa Vadeli Sermaye Akımları Arasındaki Karşılıklı İlişkilerin İncelenmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, SBE.
- Araz, S. (2015), “Küresel Güney ve BRICS Ülkeleri”, <http://akademikperspektif.com/2015/02/25/kuresel-guney-ve-brics-ulkeleri/> (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016).
- Atabay Baytar, R. (2012), “Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi SB. Dergisi*, 11(21)/ Bahar 2012-1, 403-424.
- Avcı, S. (2015), Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi-Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi SBE.
- Bitzis, G., Paleologos, John M. and Papazoglou, C. (2008), “The Determinants of the Greek Current Account Deficit: The EMU Experience”, *Journal of International and Global Economic Studies*, 1(1), 105-122.
- Chinn, M. and Prasad, E.S. (2000), Medium-Term Determinants of Current Accounts in Industrial and Developing Countries: an Empirical Exploration, Massachusetts: *National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper Series*, No: 7581.
- Çakır, A. (2012), Cari Açık-Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE.
- Direkçi, T. ve Kaygusuz, S. (2013), “Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Değişkenler ile Olan Etkileşimi: Türkiye Örneği”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, (5)9, 28-42.
- Dolgikh, E. and Kokin, S. (2009), “The Chinese and the other BRIC Countries: The Comparative Analysis”, 16th *International Conference on Management Science and Engineering*, Moscow, 14-16 September 2009, In: Conference Proceedings (Editors: H.Lang and Y.Yang), 885-889.
- Elbasan, P. (2011), “BRICS: Çok Kutuplu Bir Dünyaya Doğru”, <http://www.bilgesam.org/incele/86/-brics-cok-kutuplu-bir-dunyaya-dogru/#V7QkopiLTIU>, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016.
- Erataş, F., Başçı, N.H. ve Çınar, S. (2015), “Para Arzının Post Keynesyen Yorumu: Gelişmiş Ülkeler Örneği”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 398-409.
- Frank, W.P. and Frank, E.C. (2010), “International Business Challenge: Can The BRIC Countries Take World Economic Leadership Away from the Traditional Leadership in the Near Future?”, *International Journal of Arts and Sciences*, 3(13), 46-54.
- Freund, C. and Warnock, F. (2005), “Current Account Deficits in Industrial Countries: The Bigger They are, the Harder They Fall?”, Massachusetts:

- National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper Series, No: 11823.
- Göçer, İ. (2012), “Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 8(1), 213–242.
- Gök, B. (2008), Türkiye’de Cari Açık ve Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi SBE.
- Güngör, B. (2010), Türkiye’de Cari İşlemler Hesabı Dengesi ve Portföy Yatırımları İlişkisi, Yayınlanmamış YL Tezi, Ege Üniversitesi SBE.
- Herwartz, H. and Siedenburg, F. (2007), “Determinants of Current Account Imbalances in 16 OECD Countries: An Out-of-Sample Perspective”, *Review of World Economics*, 143(2), 349–374.
- Hitt, M.A., H. Li and W.J. Worthington (2005), “Emerging Markets as Learning Laboratories: Learning Behaviors of Local Firms and Foreign Entrants in Different Institutional Contexts”, *Management and Organization Review*, 1, 353–80.
- Im, K.S., Pesaran, M.H. and Shin, Y. (2003), “Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels”, *Journal of Econometrics*, 115, 53–74.
- Işık, H.B., Kılınç, E.C. ve Bilgin, O. (2015), “Tarım Kredilerinin Tarımsal Üretim Üzerindeki Etkisi”, *EY International Congress on Economics II “Growth, Inequality and Poverty”*, Ankara/Turkey: November 5–6.
- Kandil M. and Greene J. (2002), The Impact of Cyclical Factors on the US Balance of Payments, Washington: *IMF Working Paper*, No: WP/02/45.
- Kostakoğlu, S.F. ve Dibo, M. (2011), “Türkiye’de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin VAR Yöntemi ile Analizi”, Eskişehir: *Anadolu International Conference in Economics II (EconAnadolu 2011)*, June 15–17.
- Lebe, F., Kayhan, S. Adıgüzel, U. and Yiğit, B. (2009), The Empirical Analysis of the Effects of Economic Growth and Exchange Rate on Current Account Deficit: Romania and Turkey Samples. *Journal of Applied Quantitative Methods*, 4(1), 69–81.
- Morsy, H. (2009), “Current Account Determinants for Oil-Exporting Countries”, *IMF Working Paper*, No: 28, 1-13.
- Narin, M. ve Kutluay, D. (2013), “Değişen Küresel Ekonomik Düzen: BRIC, 3 G ve N–11 Ülkeleri”, *ASOMEDYA*, Ocak–Şubat 2013, 31–50.
- Oeking, A. and Zwick, L. (2015), On the Relation between Capital Flows and the Current Account, Bochum: *RUHR Economic Papers*.
- O’Neill, J. (2001), “Building Better Global Economic BRICs”, New York: *Goldman Sachs Global Economics*, Paper No: 66.
- O’Neill, J. (2013), The Growth Map: Economic Opportunity in the BRICs and Beyond, New York: Portfolio.

- Özsoylu, A.F. ve Algan, N. (2011), Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri: BRIC (Brezilya–Rusya–Hindistan–Çin), Adana: Karahan Kitabevi.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. and Smith, R.J. (1999), “Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels”, *Journal of the American Statistical Association*, 94, 621–634.
- Prasad, E.S., Rajan, R.G. and Subramanian, A. (2007), Foreign Capital and Economic Growth, Massachusetts: *National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper Series*, No: 13619.
- Sandalcılar, A. (2012), “Türkiye’nin BRIC Ülkeleriyle Ticari Potansiyeli: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı”, *Journal of Yaşar University*, 25(7), 4.164–4.175.
- Şahin, A. (2008), “Hindistan Raporu”. Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.setav.org/ups/dosya/28432.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016.
- Şahin, İ. and Muçuk, M. (2014), The Effect of Current Account Deficit on Economic Growth: The Case of Turkey, Reykjavik: *11th International Academic Conference*.
- Turguter, Y. (2011), Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığı ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE.
- Tarı R. ve Bozkurt, H. (2006). “Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Var Modelleri İle Analizi (1991.1–2004.3)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (4), 12–28.
- Telatar, O.M. ve Terzi, H. (2009), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(23), 119–134.
- Westerlund, J. (2006), “Testing for Panel Cointegration with Multiple Structural Breaks”, *Oxford Bulletin of Economics & Statistics*, 68, 101–132.
- Wilson, D. and Purushothaman, R. (2003), “Dreaming With BRICs: The Path to 2050”, New York: *Goldman Sachs Global Economics*, Paper No: 99.
- Yalçınkaya, Ö. ve Temelli, F. (2014), “Ekonomik Büyüme ile Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: BRICS ve MINT (1992–2013)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(4), 201–224.
- Yılmaz, Ö. ve Akıncı, M. (2011), “İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, *Atatürk Üniversitesi SBE*, 15 (2): 363–377.
- Zengin, E. ve Ayaz, M. (2014), “Sosyal Sermaye Ölçütleri ve Türkiye”, Türkçe Konuşan Ülkelerin Kalkınması İçin Ulusal Stratejiler, *V. Türk Dünyası Sosyologlar Birliği Kongresi Materyalleri*, Almatı: 25–26 Nisan 2014, 281– 291.

www.worldbank.org

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

YAZIM DÜZENİ

(1) İktisadi ve İdari Bilimler ve ilişkili alanlarda hazırlanmış ve yayınlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar daha önce herhangi bir şekilde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmemiş orijinal çalışmalar olmalıdır. Dergimiz,

a) Hakemli Makaleler

b) Editöre Mektup

c) Hakemsiz Yazılar olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Hakemli makaleler normal şekilde makale kaydı derginin genel ağ (*web*) sayfasından yapılmalı, editöre mektup, yazının başlığında editöre mektup olduğu belirtilmeli, hakemsiz yazılar güncel konu tartışmalarını kapsayan siyasi içerikli olmayan yazılar olmalıdır.

(2) Yazıların işletme, iktisat, kamu yönetimi, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, uluslararası ilişkiler, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik alanlarında ve teorik veya uygulamayla desteklenmiş çalışmalar olması arzu edilmektedir.

(3) Bu dergide Türkçe ve İngilizce dillerinden biriyle yayım yapılabilir. Yazıların başında, 150-200 kelimeyi geçmeyen Türkçe ve İngilizce "Başlık/Title", "Öz/Abstract" ve "Anahtar Kelimeler/Keywords" bulunmalıdır. **Türkçe ve İngilizce özetler Times New Roman yazı formatında, tek aralık ve 9 punto ile hazırlanmalıdır.** Öz, yazının amacına, temel tespit ve sonuçlarına açıklık getirmeli ve mecbur kalınmadıkça kaynak gösterimi içermemelidir.

(4) Yazıda yer alan konu başlıkları Giriş'ten itibaren **I, II, III, ...** gibi Romen rakamlarıyla, alt başlıklar ise **A, B, C, ...** şeklinde italik büyük harflerle sıralanmalıdır.

(5) Kaynaklara yapılan göndermeler, dipnotlar yerine metnin içinde parantez içinde gösterilmelidir. Parantez içindeki ifadeler şu sırayla yer almalıdır: Yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası. Eğer yazarın aynı yıl içinde yazılmış birden fazla çalışmasına gönderme yapıyorsa, yıllar harflerle farklılaştırılmalıdır. Kaynağa gönderme yapma konusunda karşılaşılabilecek farklı durumlarda aşağıdaki örneklerden yararlanılabilir.

...göstermektedir (Engle, 1987: 438).

...Granger (1992a: 35-37; 1992b:85-90) çalışmalarında belirttiği gibi...

...(Fama ve Miller, 1972: 545-570) iki yazarlı kaynak için.

...(Judge vd., 1988: 15-19) ikiden fazla yazarlı kaynak için.

...(Gönenli, 1990: 490-510).

Yapılacak açıklamalar, "Notlar" başlığı altında, yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.

(6) "Şekil" ve "Tablolar" metin içerisinde verilmelidir. Şekillerin adı, Şeklin altında; Tablo adı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil numaraları, Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3 şeklinde ve Tablo numaraları Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3... gibi verilmelidir.

(7) Denklemler sağa yaslı olarak parantez içinde verilecek rakamlarla sıralanmalıdır. Denklemlere yapılacak göndermeler xxx. ifade edilerek yapılmalıdır.

(8) Yararlanılan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra, ayrı bir sayfada "Kaynaklar" başlığı altında verilmelidir. Kaynakçada aşağıdaki biçim kurallarına uyulmalıdır.

Kitaplarda:

Keyder, N. (1990), **Para, Teori Politika: Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Dergilerde:

Bahmani Oskooee, M. ve Malixi, M. (1987) "Effects of Exchange Rate Flexibility on the Demand for International Reserves", *Economics Letters*, 23(2), ss.89-93.

Derlemelerde:

Bernanke, B.S. (1986), "Alternative Explonations of The Money Income Correlation", K. Brunner ve A. Meltzer (der.), **Real Business Cycles, Real Exchange Rates and Actual Policies**, North Holland, Amsterdam, ss. 49-100.

(9) Yazılar, Dergipark web sayfası üzerinden (<http://dergipark.gov.tr/atauniibd>) gönderilmelidir.

(10) Yazım kuralları olarak sayfa yapısı, üstten **5, alttan 5.5, sol 4.25, sağ 4.25 cm ve tek satır aralıklı Times New Roman 11 punto** olmalı, dipnotlar ise metnin içerisinde yer almalı ve 9 punto olarak yazılmalıdır. **Makalenin tümü, 20 sayfayı geçmemelidir.** Yazım yanlışlarının çok fazla olması, bilimsellik şartlarına uyulmaması makalenin geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

(11) Hakemli Makale yazarlarının makalenin ilk gönderilişinde 150 (Yüz elli) TL, editöre mektup ve hakemsiz yazılar için ise 50 (Elli) TL, Halkbank Dadaşkent Şubesi: Atatürk Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı **TR84 0001 2001 4840 0006 0000 26** nolu hesaba yatırarak, dekontunun taratılmış pdf formatını makale yükleme aşamasında Dergipark sistemi veya iibfdergi@atauni.edu.tr adresi üzerinden editör kuruluna göndermeleri gerekmektedir. Yayınlanmaya uygun bulunmayan makalelerin ya da süreci devam eden makalelerin ücretleri geri ödenmeyecektir.

(12) Makalenizi, <http://dergipark.gov.tr/atauniibd> adresinden takip edebilirsiniz. Yayın Kurulunca ön elemeyen geçiren ve uygun bulunan yazılar, iki ayrı hakeme değerlendirilmek üzere gönderilmektedir.

(13) Kabulden sonra; yazıların yayına hazırlanması aşamasında tespit edilen sorun ve eksikliklerin giderilmesinde birincil sorumluluk yazarlara aittir. Aynı zamanda dizgisi tamamlanan yazılar son gözden geçirme için yazarlara gönderilir. Yazarların en geç bir hafta içinde gözden geçirmelerini tamamlaması ve gözden geçirilmiş metni iletmeleri beklenir. Son gözden geçirme aşamasında, sadece biçimsel müdahalelere izin verilir. Bu aşamada, yazıların içeriğini ciddi biçimde etkileyecek değişikliklere izin verilmez. Bu tür değişikliklerde ısrar edilmesi halinde, Yazı Kurulu, yazının değişmiş halini tekrar hakem değerlendirmesine gönderme yetkisine sahiptir.

(14) Dergide yayınlanmak üzere gönderilen makaleler, ilk olarak yayım komisyonumuzun ön değerlendirmesinden geçmektedir. Daha sonra içerik ve biçim açısından değerlendirilmek üzere en az iki hakeme gönderilmektedir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara ve makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmemektedir. Yazarlar, aynı zamanda tüm bu süreci kullanıcı sayfalarından takip edebilirler.

(15) Bir yazar, dergide yayınlanmak üzere bir takvim yılı içinde birden fazla makale gönderemez.

SPELLING ORDER

- (1) Articles that are sent to be published must be original studies that have never been, in any way, published or sent to be published.
- (2) Editors wish the articles sent, to be the studies that are supported by application (practice) in business, economics, international relations, public administration, econometrics, labour economics, industrial relations, management of information systems, social services, and international trade and logistics.
- (3) In this periodical, articles written in Turkish and English are published. Articles should include Title, Abstract and Keywords in both of Turkish and English. Abstract does not exceed 150- 200 words and should explain the aims and major conclusions of the paper and, if possible, should not include any citations.
- (4) The subject headlines in the article, beginning from introduction, must be ordered by Roman numerals (I,II,III) sub headlines though, must be ordered by capital letters (A,B,C).
- (5) References made to the sources, must be showed, instead of in footnotes, in parenthesis. Statements within parenthesis must take place in this order: Last name of author(s), year and page number of the source. If the reference is made to more than one studies of the author written in the same year, years must be differentiated by letters. For the different situations faced about the references made to the sources, it is possible to make use of the examples as stated below.

... (Engle, 1987: 438).

... Granger as he stated (1992a: 35-37; 1992b: 85-90) in this studies....

... (Fama and Miller, 1972: 545-570) For the sources with two authors.

... (Judge etc., 1988: 15-19) For the sources with more than two authors.

... (Gönenli, 1990: 490-510)

If any explanation is needed this should be made under the heading of "Notes", in the end of the article, and in a different page.

(6) Figures and Tables must be given each in a different page and by following an order. Numbers of figures must be given as Figure 1, Figure 2, Figure 3... and Numbers of Tables must be given as Tables 1, Tables 2, Tables 3..

(7) Equations must be indicated as ordered with the numbers in parenthesis given on the right of the line.

(8) Benefited sources must be given after notes, if there are any, and in different pages under the heading of "Bibliography". In bibliography it is necessary to follow formal rules stated below.

In books:

Keyder, N. (1990). **Para, Teori Politika: Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, İkinci Baskı, Bizim Büro Yayını, Ankara,

In periodicals:

Bahmani Oskooee, M. and Malixi, M. (1987) "Effects of Exchange Rate Flexibility on the Demand for International Reserves", *Economics Letters*, 23 (2), p. 89-93.

In collections (anthologies):

Bernanke, B.S. (1986). "Alternative Explanations of The Money Income Correlation", K. Brunner and A. Meltzer (col.), **Real Business Cycles, Real Exchange Rates and Actual Policies**, North Holland, Amsterdam, p. 49-100.

(9) It is required that the author has to write his/her article and send it in electronic.

(10) As spelling rules, page format has to be arranged so as to leave 5 cm from above, 5.5 cm from below, 4.25 cm from right, 4.25 cm from left, Article has to be written in Times New Roman with 11 point. Footnotes have to be within the article in 9 point. Articles must not exceed 20pages.

(11) From articles 150-TL will be taken for postal expenses. This paying will be paid to Halkbank Dadaşkent Branch, Atatürk Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı. Account number is **TR84 0001 2001 4840 0006 0000 26 31**. The payment slip should be send to iibfdergi@atauni.edu.tr.

(12) You can check your article by using: <http://dergipark.gov.tr/atauniibd>. The articles are now pre-screened by the editorial board prior to being sent to the reviewers, and then, are sent to two different referees for review.

(13) After acceptance; authors are responsible for eliminating the problems and shortcomings encountered by the layout editor during typesetting. Also, proofs are sent to the authors to be corrected. In principle, the authors are expected to correct the proofs and send them back to the journal in a week. Only minor corrections regarding the format and typographical errors are allowed to be made at this stage. In case of any substantial revisions made to the papers at this stage, the editorial board may consider to send out the paper for peer review.

(14) The authors are also informed by e-mails which is sent by the system related to all of these process.

(15) An author cannot submit more than one article in a calendar year for publication in the journal.